

Ankara Üniversitesi Yayınları: 942
A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 668

M Ü L K İ Y E

DEVLET, HUKUK, SİYASET KONGRESİ

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ,”

Bildiri Özetleri

Ankara, 2026

Ankara Üniversitesi Yayınları: 942
A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 668

M Ü L K İ Y E

DEVLET, HUKUK, SİYASET KONGRESİ

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

Bildiri Özetleri

26 – 27 Mart 2026

Yayına Hazırlayanlar:

Filiz Kartal,
Uğur Birdal, Orhan Gafarlı, İrem Gürel, Özlem Nalçakan,
Burcu Olgun, Erdal Şahin, Kubilay Tuğlu, Gökhan Yağcı

Ankara, 2026

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

Bildiri Özetleri Kitapçığı

Ankara Üniversitesi Yayınları: 942
A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 668

Yayına Hazırlayan:

Filiz Kartal,
Uğur Birdal, Orhan Gafarlı, İrem Gürel, Özlem Nalçakan,
Burcu Olgun, Erdal Şahin, Kubilay Tuğlu, Gökhan Yağcı

e-ISBN: 978-605-136-977-8

E-Yayın Tarihi: 25.03.2026

İÇİNDEKİLER

Çağrı Metni	1
Bildiri Özetleri (<i>Oturum sırasıyla</i>).....	3

KÜRESELLEŞME, ULUS-DEVLET VE EGEMENLİK KRİZİ

Devletin Melankolisi: Küreselleşmenin Başarısızlığından Doğan Hayalet <i>Tayfun YILDIRIM</i>	5
“Eski Ölüyor, Yenisi Doğmak İçin Çabalıyor”: Küreselleşme Sonrası Çoklu Krizler ve Ulus-Devletin Ara Dönemi <i>Gün ÜNAL</i>	8
Dünya Vatandaşlığının İflası mı, Bilişsel Egemenliğin Yer Değiştirmesi mi? “Devletin Dönüşü” Söylemine Eleştirel Bir Katkı <i>Ömer SALHA</i>	10
Devlet Egemenliğinin Göç Bağlamında Dönüşümü <i>Müge ALAÇAM BÖCEK</i>	14
Küreselleşme Söyleminin İdeolojik Krizi Olarak Ulus-Devletin Aşılammaması <i>Ali Rıza KAZAK</i>	16

KALKINMA VE PLANLAMA

Kalkınmacı Devleti Geri Getirmek <i>Akif Argun AKDOĞAN</i>	19
Planlamayı Yeniden Düşünmek <i>Mehmet YAVUZ</i>	22
Devletin Kendini Görme Biçimleri: 1963–2024 Kalkınma Planlarında Devlet Tasavvuru <i>Cengiz EKİZ, Lutfi YALÇIN</i>	26

Devletin Güvenlikten Refaha Dönüşümü: Sosyal Politikaların Jeopolitik Boyutu
Gülfem AKYILDIZ.....29

Ulusal Kalkınma Planlamasının Dönüşü mü? Uluslararası Alanyazın Üzerinden İnceleme
Hatice Duygu BANKOĞLU.....32

DEVLETİN KAMU DÜZENİNE VE CEZA DÜZENİNE DÖNÜŞÜ

Neoliberal Çağda Devlet ve Yargı Yetkisinin Dönüşümü
Duygu HATİPOĞLU AYDIN, Evrim DURMAZ.....35

Sosyal Darwinizmden Usuli Dengeye: “Güçlü Olan Kazanır” Mantığının Aşılması
Mehmet KÖKER.....39

Devletin Meşruiyetinin Yeniden Üretiminde Ceza Hukukunun Rolü
Erdem Arda AKAY.....42

Algoritmik Devlet ve Ceza Hukukunun Krizi
Arzu BALAN.....45

KENTSEL POLİTİKADA DEVLET

Devletin Kente Dönüşü: Otoriter Neo-Pragmatizmden Gerçekçi Mekânsallığa Geçiş Mümkün mü?
Savaş Zafer ŞAHİN.....48

Teknofeodalizm Çağında Ulus-Devletin Geri Dönüşü: Kentsel Mekânın Savunusu
Samet SAKAL.....51

Sınır Kenti Ekonomilerinin Edirne Perspektifinden Analizi
Mahmut GÜLER, Burak Mert PARLIYAN54

Devletin Dönüşen Estetiği: Yeni Türkiye’de Sembolik ve Mimari Görünüm
Veysel DİNLER.....58

KAPİTALİZM, KRİZLER VE HEGEMONYA STRATEJİLERİ

Neoliberalizmin Çöküşü ve Devletin Gelecekteki Konumu <i>Mustafa Mert ŞENAY</i>	61
Mali Zorunluluk Söyleminden Hegemonya Stratejisine: Kemer Sıkma Politikalarının Gramsciyen Meta Teorik Bir Analizi <i>Ali Berçem AŞICI</i>	65
Türkiye Kapitalizmi ve Güncel Servet Transferi Rejimi <i>Ufuk GÜRBÜZDAL, Ozan SİSO</i>	68
Krizler ve Otoriter Devlet Biçiminin Dönüşümü <i>Galip YALMAN</i>	71

DEVLETLERARASI İLİŞKİLER VE KAVRAMLAR

Geri Gelen Devletin Yeni Yüzü: Viyana Kongresi'nden Suriye'ye Devletin Dönüşümünü Neo-Klasik Realizm ve Yarı-Yapılandırılmış Mülakatlar Işığında Okumak <i>Tuğçe URALER</i>	74
Dinamik Diplomasi: Devletin Dönüşü Çağında “Yükselen Orta Güçler” için Yeni Bir Dış Politika Paradigması <i>Ömer AK</i>	77
Tarihin Formları ve Devleti Geri Çağırarak <i>Can ULUSOY</i>	80
Devlet Biçiminde Dönüşüm ve Kolektif Emperyalizmin Krizi <i>Ali Murat ÖZDEMİR</i>	83

DEVLETİN SÖZLEŞME İLİŞKİLERİNE DÖNÜŞÜ

Devletin Dönüşü Sürecinde Sözleşme Özgürlüğü <i>Nuşen Pelin DALGIÇ ATABAŞ</i>	85
Sözleşme Özgürlüğünün Kamu Düzeni Sınırı Olarak Fiyat Kolluğu <i>Nazile İrem YEŞİLYURT</i>	88

Veri, Devlet ve Mülkiyet: Dijital Ekonomide Sözleşme Özgürlüğünün
Kamusal Sınırları
Koşun Özgür ÖZBEY.....90

Hukukun-İstem-Biçiminin “Sonu” veya Geri Dönemeyen Hukukun Adını
Koymak
Olca HAYTA93

KIRSAL VE YEŞİL DEVLET

Devletin Yeşil Dönüşü(mü): Emek ve Sosyal Politika Perspektifinden
“Yeşil Dönüşüm”ün Sınıfsal Dinamikleri
Nuray ŞAHİN.....96

“Geri Dönen Devlet” mi “Dönüştürücü Devlet” mi? Türkiye’de Yeşil
Dönüşüm Üzerinden Bir Tartışma
Kübra ÖZTÜRK.....100

Mavi Mülksüzleştirme: Türk Kamu Yönetiminde Kurumsal Dağınıklık ve
Denizel Çevrenin Sermaye Rejimine Tahsisi
Aygün KARLI.....103

Ankara’da Köyden Kırsal Mahalleye Dönüşün Etnografik İncelemesi:
Kırsal Alanda Devleti Gör(eme)mek
*Ufuk POYRAZ, Ayhan Melih TEZCAN, Ceren Gamze YAŞAR,
Ayşegül ARSLAN, Ayşe Çolpan KAVUNCU YALDIZ,
Ali Cenap YOLOĞLU, Ezgi ŞAHİN*107

TOPLUMSAL CİNSİYET, BİYOPOLİTİKA VE PATRİYARKAL DEVLET

Devletin Dönüşü Değil, Patriyarkal İktidarın Tahkimi
Gülçin Özge TAN.....111

Geri Dönen Devletin Cinsiyeti: 2000’ler Türkiye’sinde Biyopolitika ve
Patriyarkal Süreklilik
Sıla SABANCILAR EREN.....114

Egemenliğin Yeniden Tesisi: Gözetim, Biyogüç ve Algoritmik
Yönetimsellik Üzerine Bir Değerlendirme
Serpil GÜLCAN.....117

Devletin Dijital Bedeni: Psikopolitika Bağlamında Özne, Veri ve İktidar <i>Begüm YILDIRIM</i>	121
--	-----

DİJİTAL EGEMENLİK, GÖZETİM VE ALGORİTMİK İKTİDAR

Yapay Zekâ Çağında Düzenleyici Devletin Yeniden İnşası: Gözetim Kapitalizmi, Tekno-feodalizm ve Dijital Yönetişim <i>Mehmet Metin UZUN</i>	125
--	-----

Devletin Dönüşünün Krizi: Dijital Kapitalizm ve Bağlamsızlık <i>Yakup Atamer AYKAÇ</i>	129
---	-----

Doğası Gereği Küresel Olan İnternet Ulusallaşabilir mi? <i>Kubilay TUĞLU</i>	131
---	-----

Mahremiyetin Sonu mu? Dijital Diktatörlük Bağlamında Türkiye’de Otoriterleşen Dijital Alan <i>Çetin YOLDAŞ</i>	134
--	-----

DÜNYADA DEVLETİN DÖNÜŞÜ

Giorgia Meloni’nin Politik Ekonomisinde Devletin Rolü: Egemenlik, Sosyal Koruma ve Ulusal Kimlik <i>Rana KÖZ</i>	137
--	-----

Finansallaşmanın Krizi, Devletin Dönüşü ve “Trumpizm”: Uluslararası İşbölümünde Yeni Arayışlar <i>Göksu UĞURLU</i>	140
--	-----

Devletin Dönüşü Üzerine Bir Laboratuvar; Latin Amerika <i>Kutlu KAYIRAN</i>	144
--	-----

Bir Uyarı Olarak Bukele: Liberal Demokrasinin Çatlakları ve Post- Liberalizm <i>Ali EKMEKÇİ</i>	147
---	-----

AFET YÖNETİMİ VE KONUT POLİTİKALARI

Afet Zamanı Yönetim: Kumanda Birliği mi, Koordinasyon mu? <i>Kaan AKMAN</i>	152
Teknokratik-Neoliberal Afet Yönetimi Uygulamalarında Ulus-Devletin İşlevi <i>Cihan KAYMAZ</i>	155
Türkiye’de Gayrimenkul Edinimi Yoluyla Vatandaşlığın Jeopolitiği ve Egemenliğe Etkileri <i>Zeynep ARSLAN TAÇ, Tuğba GÜNEŞ</i>	159
Berlin’de Konut Özelleştirmeleri ve Yeniden Kamusalılık Süreci <i>Duygu ÖZTÜRK KIRIŞIK</i>	162

POPÜLİZM, OTORİTERLEŞME VE DEMOKRATİK GERİLEME

Meşruiyetten Kolektif Kimliğe: Sağ Popülist Dönemde Devletin Sembolik ve Semiyolojik Boyutlarını Yeniden Düşünmek <i>Kağan SARIKAYA</i>	165
Popülizm Ne Zaman Biter İki-Ulus Stratejisi Ne Zaman Başlar?: Bir Hatırlatma, Bir Katkı <i>Kazım ATEŞ</i>	169
Reaksiyoner Küreselleşme ve Devletin Yeniden Konumlanması <i>Kadir Özhan DEĞİRMENCİOĞLU</i>	172
Kapitalizmin Krizine Bir Yanıt Olarak Popülist Radikal Sağ: Trump ve Bolsonaro Örnekleri <i>Özlem ÜSTÜN</i>	176
İkili Devlet ve Olağanüstülüğün Kurumsallaşması: 21. Yüzyılın Otoriter Rejimlerini Fraenkel Üzerinden Okumak <i>Rukiye KESLER</i>	180

DEVLETİN DÖNÜŞÜ VE DİJİTALLEŞME

- Dijital Egemenlik ve Devletin Dönüşü: Yapay Zekâ Çağında Ulusal Kapasitenin Yeniden Tanımlanması
Sevda Nur ÇEVİK TEKELİOĞLU 183
- Ulus-Devlet mi, Ulus-Şirket mi? Dijital Korumacılık Çağında Devletlerin ve Şirketlerin Değişen Rolü
Altuğ YALÇINTAŞ..... 186
- Teknoloji, İşsizlik ve Bölüşüm: Teknolojik Dönüşümün Gölgesi Altında Kamu Harcamaları
Ömer Batuhan BEŞİRLİ, Erdem SEÇİLMİŞ..... 189
- Düzenleyici Devletin Yeniden İcadı: Yapay Zekâ Çağında Devlet Düzenlemeleri
Halil Yasin TAMER, Barış ÖVGÜN 192

DEVLETİN MÜLKİYETE VE KAMU HİZMETLERİNE DÖNÜŞÜ

- Elektrik Kamu Hizmeti Alanındaki Hukuki Yapının Değerlendirilmesi
Yeliz ŞANLI ATAY..... 195
- “Herkes Gün Olur Evine Döner” Kamu Hizmetlerinin Aslına Rücu
Gencer Karabekir KARAGENÇ..... 198
- Pandemi Sonrası Devletin Dönüşü Tartışmalarında Devletleştirme ve Kamulaştırma
Ali SOMEL..... 201
- Özel Mülkiyetin Kutsallığından Müsadereye: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
Zübeyde ERDOĞAN ÇELİKKİN..... 204

ASYA’DA DEVLETİN DÖNÜŞÜ

- Çin Halk Cumhuriyeti’nde Güvenikleştirilen Bir Aygıt Olarak Biyometrik Teknolojiler
Meryem TEMİZ..... 208

Devletin Dönüşü ve Dijital Otoriterlik: Çin Halk Cumhuriyeti Örneği
Tolga BİLENER.....212

Küresel Göç Yönetişiminden Yönetimselliğe: Malezya'daki Düzensiz
Göçmenler Örneği
Ömer Faruk ÇINGİR.....215

Doklam'dan Galwan'a, Sınırdan Devlete: Çin'in Hindistan Söyleminde
Egemenliğin Yeniden Tesisi
Levent ODABAŞI.....219

YURTTAŞLIK, KİMLİK VE DİJİTAL KAMUSAL ALANLAR

Devletin Dönüşü mü? Devletin Dönüşümü mü?: Liminallik, Denizenlik,
Radikal Kimlik ve Performatif Kimlik Üzerinden Teorik Bir Tartışma
Sezai ÖZÇELİK.....222

Dijital Kamusal Alanın Duygulanımsal ve Çevrimiçi Tezahürleri: Discord
ve Podcastlerde Yurttaşlık Pratikleri
Evren Ahmet DEMİR.....226

21. Yüzyılda Yeni Milliyetçilik Dalgası ve Türkiye'de Güvenliğin
Psikopolitik Boyutu
Gökmen KANTAR, Suzan Ezgi KÖSALİ.....230

Küreselleşme Sonrası Devletin Yeniden Merkezileşmesi: Almanya-
Türkiye Diasporasında Aidiyet ve Yurttaşlık
Barış MUTLUAY.....233

DEVLET VE KAVRAMLAR

Türk Kamu Yönetimi Örgütlenmesinde Yapısal Sorunlar ve Kavram
Karmaşası
Mustafa ALTUNOK.....236

Mülk Kavramı Üzerinden Mülki İdareyi Kavramak
Koray KARASU.....239

Dönüşen Devlet, Erozyona Uğrayan Liyakat
İpek ÖZKAL SAYAN.....243

Devletin Dönüşü: Neoliberalizmden Kopuş mu, Kriz Koşullarında Yeniden Kurumsallaşma mı? <i>Merve Yiğit KENDİRCİ</i>	246
--	-----

DEMOKRASİ TEORİSİ VE SİYASAL DÖNÜŞÜMLER

Demokratik Arzunun Peşinde: Devlet İçin Agonistik Bir Perspektif <i>Rabia TEPEKAYA</i>	250
Demokratik Gerileme, İstisna Hali ve Yönetimsellik Arasında Devletin Dönüşü(mü) <i>Sefa MERTEK</i>	253
Hiç Gitmeyen Dönüşü: Bir Yeni-Muhafazakâr Eleştiri <i>Veli Can ÇINAR, Aliberk AKBULUT</i>	256
Devlet Dönüyor Peki ya Demokrasi? <i>Emine Feyza TİRYAKIOĞLU</i>	259
İngiliz Anayasasında Değişim ve Geri Değişim: Fesih Yetkisinin Kaldırılması ve Yeniden Getirilmesi (2011-2022) <i>Hasan Sayim VURAL</i>	262

DÖNEN NASIL BİR DEVLET

Müdahaleci Devletin Geri Dönüşü: Ekonomi Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme <i>Fatih DEMİR, Cemre ŞAHİN</i>	265
Devletin Dönüşünü Vergi Devletinin Krizi ile Anlamaya Çalışmak: Goldscheid – Schumpeter Karşılaşması Bir Cassandra Çılgılığı mıydı? <i>İlker TEPE</i>	269
Devlet Yeniden: Yeni Devlet Kapitalizmi ve Gelişimi <i>Ahmet Salih İKİZ</i>	272
İhtiyacımız Olan Devlet: Graeme Garrard’ın “Kamu Çıkarı Devleti”nin Eleştirisi ve Yeni Bir Öneri <i>Emre DİDİN</i>	275

ÖZELLEŞTİRME VE DEVLETLEŞTİRME

Devletleştirme Yoluyla Kurumsallaşmadan Özeleőtirme Yoluyla Yeniden Kurumsallaşmaya: Etibank'tan Eti Maden'e <i>Serat KÜÇÜKTERZİ</i>	278
İngiltere'de Tren Yolu Hizmetlerinin Yeniden Kamulaştırılması: Yeni Kamu İŞletmeciliği Anavatanını Terk mi Ediyor? <i>Gökhan ZENGİN</i>	281
Refah Devletinin Dönüşü: Temenni mi, Tehdit mi? <i>Nilda ÇİÇEKLİ</i>	284
Devlet Geri Dönebilir mi? <i>Müge ALGAN</i>	287

SANAYİ POLİTİKALARI

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Sermaye-Devlet İlişkilerinin Dönüşümünü Bir Kurum Üzerinden Okumak: Yatırım Ortamını İyileştirme ve Koordinasyon Kurulu (YOİKK) Örneği <i>Ayşe CEBECİ</i>	291
Dördüncü Endüstri Devrimi, Sanayi Politikasının Yeniden Yükselişi ve Girişimci Devlet <i>Arzu ULUSOY SHIPSTONE</i>	293
Türkiye'de Sanayinin Yapısal Dönüşüm Arayışında Devletin Dönüşü(mü): Endüstri Bölgeleri Yasası ve Bir Mega Endüstri Bölgesi Projesi Üzerine Değerlendirmeler <i>İbrahim GÜNDOĞDU</i>	297
Devlet-Merkezli Borç Refahı Kurumlarının Politik Ekonomisi: TOKİ ve KYK <i>Havva Ezgi DOĞRU ZİRİĞ</i>	300

KURUMSALLIK VE REFORMLAR

Devletin Dönüşü: Bağımsızlık Rejimleri, Otoimmün Döngü ve Kurucu Kurumsallık <i>Salih AKKANAT</i>	303
Devletin Yeniden Kurgulanmasında Modernite Merkezli Reform Denemeleri, Devlet Olma Hali ve Demokratik Kapasite Sorunu <i>Metin BULUT</i>	306
Küresel Yönetişimden Ulusal Yeniden Merkezileşmeye: 2030'da Devletin Senaryoları ve Türkiye Örneği <i>Aşkın İnci Sökmen ALACA</i>	310
Dijital Kapasite ve Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılanması: Devletin Dönüşen Merkeziyetçi Gücü Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz <i>Nahide Işıl ÇETİNKAYA İSTİKBAL, Muhammed Enes AYGÜN</i>	313
Dönüşten Önceki Durak: Modern Bürokrasinin Dönüşümü <i>Aydın Furkan KAYNAK</i>	317

KURUMLAR VE KURULLAR

Devletin Geri Dönüşü ve Akademik Alanın Yeniden Tanımlanması <i>Özlem NALÇAKAN</i>	320
Devletin Dönüşünü Üniversiteler Üzerinden Okumak <i>Ayşegül METE</i>	324
Politikaların Koordinasyonu Bağlamında Meta Yönetici Rolü: Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları <i>Mehmet DURGUT, Nalan DEMİRAL</i>	327
Sentor Devletin Yangın Rejimi: İki Vaka Üzerinden Neoliberal Yönetişim ve Kurumsal Erozyon <i>Emre Baran PAK, Yunus AYDOĞDU</i>	330

Bildiri Sahibi Yazarlar	334
Bilimsel Düzenleme Kurulu	336
Düzenleme Kurulu	336
Bilim Kurulu	336

ÇAĞRI METNİ

Geçip gideni ve geçmiş olanla beraber gelmekte ve gelecek olanı da araştırmalı ve bilmeliyiz. Geleni ve gelecek olanı araştırmak, kavramsallaştırmak ve kuramsallaştırmak özellikle bugünlerde akademinin önünde bir görev olarak duruyor.

Günümüzün yakın geçmişi küreselleşme sürecidir. Bu süreç, devletlere dayalı dünya düzenini ortadan kaldırmak ve bunun yerine tek dünya yönetimi yaratmak hedefine varamadı. Günümüzde dünya, iktisadi sistem bakımından kapitalizm ortak paydasında buluşmuşsa da yönetim sistemi ülkeler ve ulus-devletlerin doğrudan yönetiminde olmayı sürdürüyor. Devlet kurumu, küreselci ideolojinin beklentisinin aksine, tüm dünya genelinde her türden krizi yönetme görevini, devletlerin uluslararası kuruluşlara dönük kapsamlı eleştirileri eşliğinde doğrudan üstlenmiş bulunuyor. Dünyada artık her şeyi kolayca belirleyen tek bir emperyalist bloktan söz edilemiyor. Emperyalist devletler arasındaki uzlaşma ortadan kalkmış ve bunlar da birbiriyle kendi devlet kendi kimlikleri temelinde rekabete girmiş bulunuyorlar. Dünyanın diğer ülkeleri ise bir yandan kendi kaynaklarını seferber ederek varlıklarını güçlendirmeye çaba gösterirken bir yandan da kendi aralarında yeni bloklar kurmaya girişmiş durumdadır. Genel olarak tüm devletler, ulusal ekonomik çıkarlarına ters düştüğü gerekçesiyle çok-taraflı ticaret anlaşmalarıyla bölgesel anlaşmaların dışına çıkmaya başladılar. Bu anlaşmaları yürüten belli başlı örgütler askıya alındı ya da hatırı sayılır ölçüde güçten düştüler. Devletleri, egemenlik alanlarındaki toprak, su, enerji, madenler, fabrikalar, fiziksel altyapı, patent, nüfus, emek gücü gibi temel üretici güçlere ilişkin düzenlemeleri tümüyle piyasaya bırakmaya zorlayan yekpare küresel yaptırım sistemi zayıfladı. Sonuçta tüm ülkelerde küreselci “kurumsuzlaşma” kavramı yerini “yeniden kurumsallaşma” kavramına bıraktı. “Kuralsızlaşma” adı verilen reformlar sürecinin yerini “yeniden kurallaşma” adı verilen düzenleyici önlemler aldı. Çalışmanın, barınmanın, eğitimin bir özgürlükten çok hak olduğu ve bunları karşılamanın devletin görevi olduğu; siyasete ayak bağı görülen hukukun ve demokrasiyi etkisizleştirdiği düşünülen yargının önemi yeniden anlaşıldı. Devletlerin hareket alanı gözle görülür biçimde genişledi. Küreselleşme, amaçladığı “dünya vatandaşlığı” statüsünü yaratamayınca “ulusal vatandaşlık” yeniden öne çıktı ve önem kazandı. Ne var ki, küreselciliğin sistemli bir biçimde desteklediği çeşitlilik, çokhukukluluk, çokkimliklilik siyaseti, şimdi yeniden öne çıkan devletleri bünyelerindeki iç çatışmaları gidermek ve birliklerini yeniden inşa etmek gibi güç bir işle karşı karşıya bıraktı.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

Bu süreç, küreselci “devletin sonu” ilanının iflasını vurgulamak üzere, yaygın bir biçimde “devletin dönüşü” olarak adlandırılmaktadır.

Toplumsal tarihin son beş bin yılına damga vurmuş olan devlet olgusuna ve son beş yüz yılın tüm dünyayı sarmış olan modern devlet kurumuna ne oluyor? Devletin uluslararası sistemde ve tek tek egemenlik alanlarındaki yeri ve rolü nasıl bir dönüşümden geçiyor? Geri gelen devlet ne tür bir devlettir? Üstünlüğü özlenen hukuk nedir? Serbest ticaret ve sözleşme özgürlüğü tüm yaşamı düzenlemekte yeterli midir? Bireysel, toplumsal, kamusal ve ortak olanın yeni dengesi ne olmalı? Mülkiyet ve sözleşme özgürlüğünün yeni kamusal sınırları nedir? Devletlerin karar sürecinde Batı literatürünün küreselci döneminde yükseltilen “government” yerine “governance” (yönetim yerine yönetim) formülü, bu yeni dönemde ne işe yarar? Hukuk devletinin ve kamunun yeni içeriği ne olabilir? Devletlerin anayasal biçimlenişindeki değişikliklerin niteliği ve yönü nedir? Demokrasi kavram ve pratikleri nerededir? Geri gelen devletin toplumların emekçi sınıflarıyla ekonomik ve siyasi ilişkileri nasıl tanımlanabilir?

MÜLKİYE Devlet Hukuk ve Siyaset Kongresi bu konuyu, 26-27 Mart 2026 günlerinde Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinin salonlarında, kuramsal ve uygulamalı boyutlarda hem dünya geneli hem Türkiye için tartışmaya açmayı amaçlamaktadır.

Düzenleme Kurulu

BİLDİRİ ÖZETLERİ

DEVLETİN MELANKOLİSİ: KÜRESELLEŞMENİN BAŞARISIZLIĞINDAN DOĞAN HAYALET

Tayfun YILDIRIM*

İnsanlığın, coğrafi, kültürel ve siyasal sınırların ötesine geçerek evrensel ölçütlere/normlara dayalı bir varoluş tesis edebileceği düşüncesinde temellenen küreselleşme tahayyülü, Aydınlanma'dan miras kalan evrensel rasyonalite fikrinde köklerini bulur; kapitalizmin genişleme dinamiğine ve teknolojik ilerlemenin mekân-zaman sınırlarını aşındıran kapasitesine duyulan inançtan neşet eden normatif bir bütünlük ve ilerleme idealine tekabül eder. Küreselleşmenin, ulus devletlerin egemenliğinin uluslararası kuruluşlar lehine ortadan kalkmakta olduğuna ilişkin varsayımı, siyasal iktidarın mekânsal ve hukuksal merkezini aşındıran bir yönetim rasyonalitesine dayanır. Bu rasyonalite, karar alma yetisini uluslararası piyasanın kendiliğinden/doğal yasalarına ve çok taraflı düzenleme mekanizmalarına devreden yeni bir anlayışta temellenir. Bu duruma mukabil, küreselleşme süreci vadettiği evrensel bütünlüğü gerçekleştirmek yerine, kendi iç çelişkileriyle parçalanmış bir dünya düzeni üretmiştir. Ulus devletlerin egemenliğinin ortadan kalkacağına dair öngörünün aksine; krizlerin, savaşların, göç hareketlerinin ve derinleşen ekonomik eşitsizliklerin karakterize ettiği günümüz dünyasında, ulus devlet asli bir siyasal özne olarak tarih sahnesine dönmüştür. Piyasanın kendi içkin yasaları aracılığıyla ekonomik, toplumsal ve siyasal alanlarda düzen sağlayacağına, rasyonel çıkarların kendiliğinden bir uyum yaratacağına ve böylece devlet müdahalesinin gereksiz hale geleceğine dair neo-liberal inanç, tarihsel bir yanılsama olarak çökerek; yapısal güvencesizliğin norm, belirsizliğin kalıcı durum ve toplumsal öfkenin siyasetin temel unsuru haline geldiği bir döneme yerini bırakmıştır.

Günümüz dünyası, uluslararası iktidar blokunun -uluslararası kurumlarının, çok uluslu şirketlerin ve ulus ötesi ittifakların- egemenlik alanını genişletirken; ulus devletlerin tarihsel işlevini aşındırdığı, fakat bu aşınmanın tam da devletlerin otoriter bir yeniden kuruluşuna zemin hazırladığı çelişkili bir momente karşılık gelmektedir. Küresel sermaye akışlarının, “ekonomik bir zorunluluk” ya da “kaçınılmaz bir rasyonalite” biçiminde sunulmuş meşrulaştırıldığı post-demokratik evrede, siyasal temsilin içeriğini boşaltılmış ve halkın karar verme kudreti teknokrasiye, yönetim mantığına, bürokrasi aygıtına devredilmiştir. Böyle bir evrede biçimsel prosedürlerin ötesine geçemeyen bir sahneye dönüşmesi hasebiyle demokrasi, siyasal özneliğin ve kamusal iradenin kurucu momenti olmaktan çıkarak, meşruiyetin yeniden üretildiği temsili bir

* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, tyfunyldrm@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9046-8915.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

ritüele indirgenmiştir. Halk egemenliği ise siyasal katılımın biçimsel unsurlarına hapsedildiği ölçüde, rızanın kurumsal olarak simüle edildiği post-demokratik performatif bir düzene tahvil olmuştur. Colin Crouch’un ifadesiyle, post-demokrasi, halkın yönetime biçimsel olarak dâhil olduğu fakat kararların aslolarak ekonomik ve siyasal elitler tarafından alındığı bir temsili boşluk rejimi olarak temayüz etmektedir; halk, demokrasinin bu biçimsel özellikleri içinde artık siyasal fail olma vasfını yitirmiş ve temsiliyetin dekoratif unsuru haline gelmiştir. Seçimler, siyasal katılımdan ziyade plebisit olarak işlev görmekte; kamusal alan, tartışmanın/müzakerenin değil, önceden belirlenmiş söylemlerin dolaşıma sokularak egemenlik ilişkilerinin meşrulaştığı bir sahneye dönüşmektedir. Halk egemenliği fikri ise, kurucu bir güç olmaktan çıkıp, yönetenlerin kendi iktidarlarını halk adına meşrulaştırdıkları bir simulakraya indirgenmiştir.

Sigmund Freud’un tekinsiz (das Unheimliche) mefhumu, tanıdık olanın içinde bastırılmış bir yabancılıkla karşılaşılması durumuna, yani güvenli addedilenin bir anda tehditkâr bir bilinmezliğe dönüşmesine işaret eder. Kurumlar, seçimler, hukuk düzeni ve temsil mekanizmaları gibi demokrasinin biçimsel unsurlarının varlığını sürdürmesine mukabil, demokrasinin içeriğinin boşaltılması ve demos’un tasfiye edilmesi, Freud’un “tanıdık olanın içinden beliren yabancı” olarak nitelediği tekinsizliğin siyasal düzeydeki karşılığına denk düşer. Karar süreçleri halkın iradesinden değil, ekonomik/siyasal egemenlik ilişkilerini yeniden üreten bir teknokrasiden neşet etmekte; temsil, siyasal öznenin iradesini ifade eden bir pratik olmaktan çıkıp, yönetimin kendisini meşrulaştırmasının estetik biçimine dönüşmektedir. Böylece demokrasinin biçimleri tanıdık kalırken, içeriği radikal biçimde yabancılaşır. Halk egemenliği, halkın yokluğunun temsiline; katılım, rızanın simülasyonuna; özgürlük, yönetilebilirliğin ideolojik biçimine dönüştüğü nispette, günümüz dünyası tekinsiz bir mahiyet kazanmaktadır.

Çalışmada, bu teorik öncüllerden hareketle, günümüzde gerçekleşen otoriter dönüşüm Freud’un yas ve melankoli kavramları üzerinden tartışılacak ve “geri dönen” devletin neden kendi kaybını tanıyamayan, bu nedenle de kaybını sürekli yeniden sahneleyen melankolik bir siyasal özneye dönüştüğü psiko-politik bir sorunsal ekseninde irdelenecektir. Freud’un yas ve melankoli arasında yapmış olduğu ayırım, öznenin kayıpla kurduğu ilişkinin duygusal ve ontolojik biçimini tayin eden temel bir farka tekabül eder. Yas, öznenin yitirdiği nesneye yönelik libidinal yatırımı geri çekerek, bu yatırımın enerjisini başka nesnelere ya da yeni anlam ufuklarına yönlendirdiği bir yeniden yapılanma sürecini ifade eder; bu süreç, benliğin parçalanmadan sonra kendisini yeniden kurma kudretini gösterdiği yaratıcı bir çözülme momentidir. Buna karşılık melankoli, kaybın kabullenilemediği, yitirilen nesnenin benliğe gömülerek içselleştirildiği ve öznenin kendi içinde yabancılaştığı bir süreçtir. Melankolik özne, yitirilen

nesneyle arasındaki sınırı kaldırır; onu kaybettiğini bilir ama ondan ayrışmadığı için nesneye yönelttiği öfke, suçluluk ve düşmanlık duygularını kendi benliğine yöneltir. Küreselleşme sürecinin akamete uğraması nedeniyle ulus devletler yeniden görünürlük kazansa dahi, “devletin dönüşü” egemenliğin sahici bir restorasyonu olmayıp, kaybedilmiş bir bütünlüğün melankolik sahnelenişidir. Finansal piyasalardan ulus-ötesi kurumlara, güvenlik örgütlerinden diplomatik normlara kadar uzanan çok katmanlı bir yapının parçası olan ve uluslararası sermayenin dolaşım mantığına derinlemesine eklenmiş bulunan çağdaş ulus devletler, artık klasik anlamda kendi kaderini tayin eden bir siyasal özne olmaktan ziyade, küresel bir iktidar blokunun içsel bileşeni olarak işlev görmektedir. Buna rağmen, bu bağımlılığı görünmez kılmak ve yitirdiği kudreti telafi etmek için, geçmişin nostaljik imgelerine, ulusal birlik retoriğine ve güvenlik fetişizmine yaslanır.

Günümüzde “öteki”lere karşıtlık ekseninde ulusal-popüler bir siyasal tahayyül inşa ederek kitle desteği devşiren otoriter rejimler, toplumsal bütünlüğü kaybın tanınması yerine onun inkârı üzerine kurar ve geçmişin homojenleştirici imgeleri etrafında melankolik bir özdeşleşme rejimi olarak zuhur eder. Uluslararası piyasanın kendiliğinden düzen kapasitesine, teknolojik ilerlemenin eşitsizlikleri aşacağı inancına ve liberal demokrasinin evrensel normlar sunduğu varsayımına dayanan küreselleşme idealinin çöküşü, bu ideallerin mistifiye ettiği yapısal eşitsizlikleri görünür kıldığı ölçüde, eşitlik ve özgürlük temelli bir toplumu tahayyül etmenin/kurmanın olanağını da verir. Küreselleşmenin çöküşünün, bastırılmış adalet, eşitlik ve özgürlük taleplerini görünür kılma potansiyeli, bu potansiyelin açığa çıkmasını kendi varoluşuna bir tehdit olarak gören melankolik devlet biçimi tarafından sistematik olarak engellenmektedir. Melankolik devlet, kaybını tanıyamayan ve bu tanıyamayış nedeniyle sürekli olarak kendi eksikliğiyle özdeşleşen bir özne gibi davranır: yitirdiği egemenliği ve meşruiyeti kabullenmek yerine, geçmişin bütünlük imgeleri -ulus, güvenlik, düzen, gelenek, birlik- üzerinden aşmaya çalışır ve böylece kaybını telafi etmeye yönelik simgesel bir performans ekonomisi kurar. Devletin her “güçlenme” iddiası, aslında bu eksikliğin üzerini örten bir ritüeldir; her otoriter eylem, yitirilen egemenliğin hayaletini diri tutmanın bir yolu haline gelir. Çalışmada, küreselleşmenin başarısızlığıyla karakterize olan günümüz dünyasında, devletin kendi kaybını tanıyamayan melankolik bir özneye dönüşerek, eşitlik ve özgürlük temelli yeni bir siyasal tahayyülün ortaya çıkışını bastırdığı iddia edilecektir. Bu bastırmanın aşılmasının ve yeni bir toplumsal düzenin tahayyül edilerek kurulmasının, eşitlik-özgürlük temelli bir yas siyasetiyle mümkün olduğu tezi ileriye sürülecektir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, melankoli, uluslararası egemenlik, ulus devlet, yas.

ESKİ ÖLÜYOR, YENİSİ DOĞMAK İÇİN ÇABALİYOR: KÜRESELLEŞME SONRASI ÇOKLU KRİZLER VE ULUS-DEVLETİN ARA DÖNEMİ

Gün ÜNAL*

“Eski dünya ölüyor, yeni dünya doğmak için çabalıyor, şimdi canavarlar zamanı” (A. Gramsci, Hapishane Defterleri). Bu çalışma, Gramsci’nin uyarısını günümüz küreselleşme-sonrası bağlamında ele alarak, Covid-19 pandemisi ve iklim değişimi gibi çoklu krizler ışığında ulus-devletin dönüşümünü analiz etmeyi amaçlamaktadır. Küreselleşme, son 150 yıldır serbest ticaret ve sözleşme özgürlüğü temelinde dünya ekonomisini mekânsal ve kültürel olarak sürekli genişletirken, ulus-devletin kapasitesini aşan bir karmaşa da yaratmıştır. Çok-kültürlü ve çok aktörlü küresel ilişkiler sistemi, özellikle 2020’lerde Covid-19 pandemisiyle birlikte, aşırı kırılganlık ve yönetilemezlik durumuna ulaşmıştır. Pandemi sırasında sınırların kapatılması, kritik ürünlerde tedarik zincirlerinin kilitlenmesi ve temel hizmetlere erişimdeki aksaklıklar, küreselleşmenin vaat ettiği esneklik ve güvenilirliği bir anda ortadan kaldırmıştır.

Bu krizler, devletlerin yalnızca ekonomik düzenleyici rolünü değil, aynı zamanda kamusal güvenliği sağlama, stratejik kaynakları kontrol etme ve toplumsal uyumu koruma işlevlerini yeniden öne çıkarmasına yol açmıştır. Kaynakların ve üretim faaliyetlerinin yeniden konumlandırılması, nearshoring, friendshoring ve onshoring stratejileri aracılığıyla yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda politik bir hamle olarak ortaya çıkmaktadır. Bu stratejiler, küreselleşmenin bir kırılganlığa dönüştüğü aşırı yayılma yanıt olarak geliştirilmiştir. Üretimin uzak coğrafyalardan daha yakın ve güvenilir bölgelere kaydırılması, devletin stratejik kapasitesini artırırken, bireysel ve toplumsal karar alma süreçlerini de hızlandırmaktadır. Örneğin, ABD’nin gündeme taşıdığı gümrük tarifeleri, tedarik zincirlerini yakın coğrafyalara çekmesi ve en düşük maliyetli üretim yerine güvenilir partnerlerle sınırlı ilişkiler kurması, bu yeni eğilimin somut bir örneğini oluşturmaktadır.

Covid-19 pandemisi örneğinde görüldüğü üzere, devletin müdahalesi yalnızca ekonomik veya lojistik alanlarla sınırlı kalmamış; bireysel özgürlükleri sınırlayan, sağlık statüsüne dayalı hareket ve erişim kısıtlamalarıyla güvenlikçi bir yaklaşım geliştirmiştir. Aşı pasaportları ve seyahat kısıtlamaları, bireysel

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, gunal@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8817-4843.

özgürlük ile kamusal güvenlik arasındaki yeni dengenin simgesel göstergeleri olmuştur. Ulus-devlet, her ne kadar çok uluslu bir eylem planının parçası olsa da, burada ölçeğini yeniden rasyonelleştirerek kendi asli işlevlerine odaklanmış ve kapasitesini konsolide etmiştir. Bu bağlamda, devletin geri dönüşü, küreselleşme döneminin kuralsızlaştırma ve piyasalaştırma eğilimlerine karşılık olarak “yeniden kurallaşma” ve “yeniden kurumsallaşma” süreçleriyle karakterize edilebilir.

Bu çoklu krizler dönemi, iklim değişimi ile devam etmekte ve bu dışsal etmenler, devletin yeni rolünü pekiştiren bir başka boyuta temas etmektedir. Enerji güvenliği, tarım ve su yönetimi, doğal afetler ve karbon yoğun sektörlerin stratejik önemi, devletlerin müdahale kapasitesini yeniden görünür hâle getirmiştir. Sınırdaki karbon vergisi (carbon border tax) ve bölgesel iklim politikaları, devletin ulusal çıkarları ile küresel sorumluluklarını dengeleyen yeni bir işlev kazandığını göstermektedir. Nearshoring ve friendshoring gibi stratejiler, iklim değişiminin yaratacağı kırılganlıklar karşısında ekonomik ve politik dayanıklılığı artıran araçlar olarak işlev görmektedir. Böylece devlet, artık yalnızca piyasa düzenleyicisi değil, aynı zamanda stratejik kriz yöneticisi ve çevresel dengeleyici konumuna gelmektedir.

Bu dönüşüm aynı zamanda bireysel, toplumsal, kamusal ve ortak olanın yeni dengesini de gündeme getirmektedir. Küreselleşmenin getirdiği çok-kültürlü ve çok aktörlü yapı, devlet kapasitesinin sınırlarını aşarak bir karmaşıklık yaratmıştı; şimdi devletler hem bu karmaşıklığı azaltmak hem de stratejik kaynakları kontrol etmek için ölçeklerini yeniden tanımlamaktadır. Devletin yakın çevreyle iş yapan, uzak riskleri azaltan ve karar alma süreçlerini hızlandıran bu stratejik yönelimi, Gramsci'nin tarif ettiği ara-geçiş dönemine denk gelmektedir: Eski küresel “liberal” düzenin krizleriyle sarsılan devlet, yeni düzenin henüz kurulmadığı bir ortamda hibrit, adaptif ve stratejik bir konumda geçiş dönemine şahit olmaktadır.

Sonuç olarak, bu bildiri ulus-devletin Covid-19 ve iklim değişimi gibi krizler karşısında nasıl geri döndüğünü; nearshoring, friendshoring ve onshoring örüntülerinin bu dönüşümde oynadığı rolü; bireysel özgürlük ile kamusal güvenlik dengesinin nasıl yeniden şekillendiğini tartışmaktadır. Ayrıca, iklim krizinin potansiyel güç yoğunlaştırıcı etkileri de göz önünde bulundurulmaktadır. Küreselleşmenin sınırlarına ve kriz üretme kapasitesine dair farkındalık, devletlerin yeniden merkezî ve yönetilebilir bir kapasiteye yönelmesini gerektirmiştir. Bu bağlamda, devletin dönüşümü yalnızca ekonomik değil, politik, sosyal ve çevresel bir yeniden konumlanmayı da kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ulus-devlet, küreselleşme, çoklu kriz, Covid-19, iklim değişimi.

DÜNYA VATANDAŞLIĞININ İFLASI MI, BİLİŞSEL EGEMENLİĞİN YER DEĞİŞTİRMESİ Mİ? “DEVLETİN DÖNÜŞÜ” SÖYLEMİNE ELEŞTİREL BİR KATKI

Ömer SALHA*

Kongre çağrı metni, küreselleşme döneminin “dünya vatandaşlığı” idealini gerçekleştirmediğini, buna karşılık “ulusal vatandaşlığın” ve devletin geri döndüğünü ileri sürmektedir. Bu bildiri, bu söylemi ciddiye almakla birlikte, onu hem tarihsel hem kuramsal bakımdan kısmen yanıltıcı bulacaktır. Çalışmanın çıkış noktası şu sorudur: Gerçekten “dünya vatandaşlığı” başarısız olduğu için mi devlet geri dönmüştür, yoksa devlet ve vatandaşlık zaten baştan beri kozmopolit ve küresel yapılara içkin bir dönüşüm içindeydi ve biz bu süreci yanlış kategorilerle mi okuyoruz?

Bildiri önce “dünya vatandaşlığının iflasi” söylemini kavramsal olarak açacaktır. Kozmopolit düşünürlerin büyük çoğunluğu –ne Kant’ta ne de çağdaş kuramcılarda– tek bir dünya devleti ya da tek bir resmî vatandaşlık statüsü öngörmemektedir. Kozmopolitizm, daha çok bireylerin hak ve yükümlülüklerinin çok katmanlı bir normatif düzene (ulusal anayasa, bölgesel yurttaşlık, insan hakları rejimleri vb.) yerleşmesi anlamına gelmektedir. Aynı zamanda vatandaşlığın temelini etnik-ulusal aidiyetten çok, ilke ve değerlere dayalı bir sadakatte gören “anayasal yurtseverlik” anlayışını beslemektedir. Böylece yurttaşlık, tek bir ulus-devlete kapalı bir aidiyet olmaktan çıkıp belirli normatif taahhütlere yönelmiş, kısmen kozmopolit bir bağlılık biçimi olarak yeniden kurulmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında, dünya vatandaşlığının başarısızlığından ziyade, ulusal vatandaşlığın içerik bakımından kozmopolit ilkelerle ahenkleşmesi –yani bir içsel kozmopolitləşme– söz konusudur. Bildiride, çağrı metnindeki “dünya vatandaşlığı hedefi yok oldu, ulusal vatandaşlık geri geldi” önermesinin bu açıdan kategorik bir yanlış anlamaya dayandığı savunulacaktır.

İkinci adımda çalışma, Zygmunt Bauman’ın analizlerinden ilhamla, kozmopolit duyarlılıkların güçlenmesi ile klasik yurttaşlık duyarlılıklarının incelenmesi arasındaki gerilimi tartışacaktır. Küresel ölçekte hak, adalet, çevre ve eşitlik söylemleri yaygınlaşırken, bireylerin zihnindeki “meşru otorite” ölçütü giderek evrensel ilkelere, “dünya kamuoyuna” ve küresel normlara göre

* Doktora Öğrencisi, Köln Üniversitesi, omersalha.eb@gmail.com, ORCID: 0009-0008-3296-6009.

şekillenmektedir. Ulusal devlete bağlılık giderek “koşullu” hâle gelmekte; devlet, küresel ölçekte meşru sayılan normlara yaklaştıkça özdeşleşme artmakta ve bu normlardan uzaklaştıkça yurttaşın kendi içindeki sadakat duygusu zayıflamaktadır. Bu durum, çağrı metninin ima ettiği gibi kozmopolit duyarlılıkların başarısızlığından değil, tam tersine gündelik zihniyet düzeyinde hayli başarılı olmasından kaynaklandığı şeklinde okunmalıdır. Burada anayasal yurtseverlik fikrinin ve modern “sivil din” tartışmalarının, ulusal çerçeve içinde kozmopolit ilkelerle kurulan yeni sadakat biçimlerini anlamak için kritik olduğu gösterilecektir.

Üçüncü olarak bildiri, dünya-toplum ve “world culture” literatüründen yararlanarak, devletlerin ve kurumların yapısal benzeşmesine odaklanacaktır. Eğitim, çevre, veri koruma, kara para aklama ile mücadele, insan hakları gibi alanlarda ulusal hukuk sistemleri benzer “model kanunlar”, standartlar ve idari şablonlar üzerinden yeniden yazılmaktadır. Devletler formel olarak egemen kalsalar da, “modern” sayılmak için uymak zorunda hissettikleri dünya kültürel kodları bulunmaktadır. Bu süreç, vatandaşların fiilen adeta “aynı devlette” yaşıyor gibi hissedebilecekleri bir idari ve normatif ortamın oluşmasına yol açmaktadır: farklı ülkelerdeki bireyler, benzer kategoriler, ölçütler ve idari teknikler aracılığıyla yönetilmektedir. Bununla birlikte bu benzeşme, tek boyutlu bir homojenleşme ya da çatışmasız bir “küresel monokültür” değildir. Georg Simmel’in çatışma kavrayışının da ima ettiği üzere, aynı dünya kültürü birimi içinde süren çatışma ve farklılaşmalar da bağlayıcı bir sosyalleşme ve “aynı ünite de olma” biçimi olarak okunabilecektir. Dolayısıyla mesele, dünya vatandaşlığının yokluğu değil, küreselleşmiş devlet şablonları içinde şekillenen ulusal vatandaşlıklar olarak kavramsallaştırılmalıdır. Bu noktada “sivil din” kavramı, dünya kültürünün ürettiği ortak semboller, ritüeller ve normlar üzerinden anayasal yurtseverlik ile bilişsel egemenlik arasındaki bağı görünür kılmak üzere kullanılacaktır.

Bu kuramsal zeminin ardından çalışma “bilişsel egemenlik” kavramını önerecektir. Egemenlik, daha klasik yaklaşımla anlaşıldığı gibi, belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan halk üzerinde nihai olarak bağlayıcı kural koyma iktidarıyla ilgiliyken, bilişsel egemenlik kimin “doğru olanı”, “makul”, “bilimsel”, “sorumlu” siyaset ve idareyi tanımladığıyla ilgilidir. Yirminci yüzyıl boyunca devletler, yalnızca zor tekeliyle ve topraksal sınırlarla değil, aynı zamanda toplumu tanımlayan istatistik, müfredat, hukuki kategoriler ve planlama bilgi rejimleriyle kendi kendilerini bilişsel egemen olarak kurmuşlardır. Bourdieu’nün simgesel iktidar ve doxa kavramları ile Foucault’nun iktidarın mikrofiziği ve hakikat rejimleri analizleri bu süreci aydınlatmaktadır. Ulusal bayrak, marş, resmî tarih anlatıları ve hukuk kültürü hem bir tür “sivil din” üreterek yurttaşlık sadakatini pekiştirmiş, hem de yurttaşların dünyayı hangi

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

kavramlarla düşüneceklerini sınırlayan bir bilişsel çerçeve sunmuştur. Bugün ise bu konum önemli ölçüde küresel uzman topluluklarına ve meta-düzenleyici yapılara kaymaktadır: uluslararası örgütler, teknik komiteler, standart belirleyiciler, bağımsız uzman ağları ve “best practice” rehberleri, devletlerin neyin rasyonel ve meşru politika sayılacağına dair ufkunu daraltmakta ve yönlendirmektedir. Devletler hâlâ yasa çıkarmakta, ancak bunu giderek başkalarının hazırladığı menülerden seçerek yapmaktadır.

Yöntemsel olarak çalışma, önce şu temel sorudan hareket edecektir: “Standart analitik birim olarak neyi alacağız ve gücü nasıl tanımlayacağız?” Toynbee ve Wallerstein’in uzun dönemli medeniyet ve dünya-sistem okumalarından, ayrıca güncel dünya-toplum tartışmalarından ilhamla, analiz birimi tek tek devletler ya da kısa dönemli politika döngüleriyle sınırlanmayacaktır. Bunun yerine altyapı (structural power) ile kurumsal biçimlenişi birlikte düşünen, uzun dönemli bir dünya ölçeği kurulacaktır. Bu çerçevede güç, yalnızca fiziksel/zor kapasitesi ya da klasik kurumculuğun öne çıkardığı formel düzenlemeler olarak değil, altyapılar, kurumsal yerleşimler ve Bourdieu ile Foucault’nun işaret ettiği bilişsel-sembolik iktidar ağları üzerinden işleyen bir yapı olarak ele alınacaktır.

Ardından çalışma kavramsal ve eleştirel bir çözümleme gerçekleştirecektir. “Devletin dönüşü”, “dünya vatandaşlığı”, “ulusal vatandaşlığın geri gelişi” gibi siyasal söylem motifleri, kozmopolit yurttaşlık, anayasal yurtseverlik, sivil din ve dünya-toplum literatürüyle çapraz okunarak yeniden inşa edilecektir. Çağrı metninde zımnen varsayılan “governance/küresel yönetim” dili mevcut literatür üzerinden kısaca taranacak ve Global Administrative Law gibi projelerin geliştirdiği çerçevelerle birlikte, bilişsel egemenlik kavramı ışığında yeniden okunacaktır. Bauman’ın küreselleşme ve kamusal alan tartışmaları, Bourdieu ve Foucault’nun bilgi-iktidar ilişkilerine dair içgörülerini ile world polity yaklaşımı birlikte kullanılarak, çağrı metnindeki ana kavramların arkasındaki bilişsel varsayımlar görünür kılınacaktır. İnsan hakları rejimleri, iklim politikaları veya veri koruma hukuku gibi seçilmiş politika alanlarından kısa karşılaştırmalı örneklerle, bilişsel egemenliğin ulusal sınırları aşan kurumsal ağlar içinde nasıl somutlaştığı gösterilecektir. Amaç, ayrıntılı bir ampirik çalışma sunmaktan çok, güncel süreçleri daha isabetli kavramlarla görebilmeyi sağlayan bir bakış açısı geliştirmektir.

Son kertede bildiride şu tezler savunulacaktır: (i) “Dünya vatandaşlığının başarısızlığı” söylemi, kozmopolit/küresel ilkelerin ulusal hukuk ve vatandaşlık rejimlerine içsel yerleşmesini gözden kaçırmaktadır; (ii) Devletin geri dönüşü, kozmopolit duyarlılıkların ve dünya kültürel şablonlarının zayıflaması değil, tam tersine bu çerçeve içinde yeniden müzakere edilmesi olarak anlaşılmalıdır; (iii) Asıl dönüşüm egemenliğin bilişsel boyutunda yaşanmaktadır: devletlerin neyi

“makul” ve “zorunlu” sayacağı giderek ulus-ötesi uzmanlık ağları tarafından belirlenmekte, yurttaşların sadakati de bu küresel normlara ve onları taşıyan yeni “sivil din” yapılarına göre şekillenmektedir.

Bu çerçeve, kongrenin temel sorusunu “geri gelen devlet ne tür bir devlettir?” yalnızca kurumsal genişleme ya da daralma üzerinden değil, bilişsel egemenlik alanındaki derin kaymaları görünür kılarak yanıtlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Devletin dönüşü, dünya vatandaşlığı, kozmopolit duyarlılık, dünya kültürü, bilişsel egemenlik, sivil din.

DEVLET EGEMENLİĞİNİN GÖÇ BAĞLAMINDA DÖNÜŞÜMÜ

Müge ALAÇAM BÖCEK*

Ulus-devlet birlikteliği modern devlet sistemini anlamada en temel dayanak olarak kabul edilebilir. Bu birliktelikte, Hannah Arendt’in ifadesiyle “ulus’un devleti zapt etmesi” ise bir dönüm noktasıdır. “Ulus’un devleti zapt etmesi” ise egemenlik, toprak, sınır ve yurttaş kavramlarının devlet açısından hayati bir öneme dönüşmesine neden olmuştur. Bu kavramlar arasından hepsiyle en sıkı ilişki kuran ve onları dönüştürme gücüne sahip olan ise egemenliktir.

Arendt’e göre egemenliğin hiçbir yerde olmadığı kadar mutlak bir güce sahip olduğu en önemli alan göçtür. Göç ise egemenliğin vazgeçilmezleri olan sınır, toprak ve yurttaşlık kavramlarının sınırlarını dönüştüren bir güce sahiptir. Öyleyse, göç devlet egemenliğinde yaşanan dönüşümü en yakından takip etmemize olanak tanıyan önemli bir alandır.

Çalışmanın amacı, göç olgusu bağlamında devlet egemenliğinin dönüşümündeki iz düşümlerini ortaya koymaktır. Bu bağlamda çalışma, Hannah Arendt’in “Haklara sahip olma hakkı” kavramsallaştırmasından ve egemenlik tartışmasından hareketle göç olgusunun egemenlik anlayışını nasıl dönüştürdüğünü tartışmaktadır. Arendt’in yurttaşlık ile insan hakları arasındaki kırılgan bağı tartışan bu kavramsallaştırması, adı sıklıkla mülteci kriziyle anılan devlet egemenliğinin sınırlarını yeniden düşünmeyi gerektirmektedir. Çalışma yalnızca kuramsal bir analiz sunmanın ötesinde kuram ile pratiğin eklemlendiği koşulları da ortaya koymaktadır. Bu açıdan, 2000’li yıllarda göç yönetiminin temel taşı haline gelen “dışsallaştırma” politikalarının anlaşılmasının önemini vurgulayarak, güncel üç örneği ele almaktadır: Avustralya’nın açık deniz politikası, İngiltere’nin Ruanda Planı ile İtalya-Arnavutluk arasında imzalanan göç antlaşması.

Çalışmanın temel argümanı göç yönetiminde giderek yaygınlaşan dışsallaştırma (externalization) politikalarının devlet egemenliğini yalnızca coğrafi sınırlar içinde değil, sınırların ötesine taşıyan bir kontrol pratiğine dönüştürdüğüdür. Avustralya’nın açık deniz politikası, İngiltere’nin Ruanda Planı ile İtalya-Arnavutluk arasında imzalanan göç antlaşması çalışmanın güncel olarak ele alacağı örneklerdir. Avustralya’nın açık deniz (offshore) göç politikası göç yönetiminde dışsallaştırma pratiğinin en eski ve neredeyse ilk örneğidir. Avustralya uyguladığı bu politika ile sığınmacıların ülke topraklarına girişini

* Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, muge.alacam@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-5939-5607.

engellemek ve sığınma başvuru işlemlerini gerçekleştirmek için Nauru Adası ve Papua Yeni Gine'nin Manus Adası'nda kamplar kurmuştur. İngiltere'de 2022-2024 yılları arasında gündemde kalmış olan Ruanda planı ile sığınmacıları Ruanda'ya aktarmayı hedeflemiştir. İtalya ile Arnavutluk arasında gerçekleşen göç antlaşmasıyla İtalya, denizlerde kurtarılan sığınmacıların tüm işlemlerini Arnavutluk'ta kurulan merkezlere yürütmeye başlamıştır. Arnavutluk'ta kurulan bu sığınma merkezleri İtalya'nın egemenliğindedir, yani bu merkezlerin yönetimi İtalya'dadır ve bu iki merkezde sığınmacılara ilişkin işlemlerde İtalyan yasaları geçerlidir. Çalışmada ele alınan bu üç örnek, göçün özellikle dışsallaştırma politikaları çerçevesinde devlet egemenliği üzerindeki etkilerini görmemize olanak tanımaktadır.

Klasik Westphalia egemenliği anlayışından farklı olarak, egemenliğin artık kendi sınırları içerisindeki belirli bir toprak üzerinde değil, farklı devletlerin sınırlarında ve aynı zamanda küresel ölçekte dolaşan nüfuslar üzerine yayılmış bir iktidar biçimine dönüştüğü söylenebilir. Çalışmada ele alınan her üç örnek, devlet egemenliğinde çift taraflı olarak bir dönüşüm yaşandığını göstermektedir. Bir tarafta kendi coğrafi sınırları dışında, başka bir devletin egemenlik sınırları içerisinde yer alan gözetli merkezlerinde kendi yasaları ve kontrol mekanizmalarıyla sığınmacıların haklarını belirleyen bir devlet var. Diğer tarafta kendi egemenlik sahasında yer alan toprağını diğer bir devletin egemenliğine açan bir devlet var. Bu açıdan ele alınan örnekler, devlet egemenliğinin hem dönüşümü hem de dönüşü anlamında önemli ipuçları sunmaktadır. Göç yönetimine dışsallaştırma eğilimi egemenliğin yalnızca sınır kontrolü üzerinde değil, hak öznesi tanımlama yetkisi üzerinde de işlediğini gösterir. Sığınmacılar bu açıdan, bir devletin kontrolü altında oldukları halde, o devletin "hak rejimi" dışında tutulur. Böylelikle "Haklara sahip olma hakkı", devlet egemenliğinin kendi coğrafi sınırlarını aşarak başka devletlerin coğrafi sınırlarına ulaşmasıyla yine egemenliğin sınırlarına takılır. Örneklerin de ortaya koyduğu gibi göçün dışsallaştırılması, modern devlet egemenliğinin krizinden çok, neredeyse onun yeniden icadına işaret eder.

Bu çalışma, devlet egemenliğinin dönüşümü ve dönüşünü göç olgusu bağlamında, Hannah Arendt'in sunduğu kuramsal temelde ve Avustralya, İngiltere ve İtalya-Arnavutluk örnekleri çerçevesinde tartışmaya açıyor. Bu üç örnek sıklıkla kullandığımız egemenlik, sınır, güvenlik ve yurttaşlık gibi kavramların anlamlarının göç olgusu bağlamından yeniden düşünülmesi gerektiğini ortaya koyuyor. Yeniden düşünme süreci ise mültecilerin insan haklarından başlayarak insan hakları konusunun devlet egemenliği ile olan ilişkisini yeniden ele alınmasını zorunlu kılıyor.

Anahtar Kelimeler: Haklara sahip olma hakkı, sığınma hakkı, dışsallaştırma, egemenlik, göç.

KÜRESELLEŞME SÖYLEMİNİN İDEOLOJİK KRİZİ OLARAK ULUS-DEVLETİN AŞILAMAMASI

Ali Rıza KAZAK*

Hardt ve Negri'nin 2000'li yılların başlarında yayınladıkları “İmparatorluk” ve “Çokluk” çalışmaları küreselleşmeyi kuramsallaştırmaktan imtina ederek onu, insanlığın kendini içinde bulduğu tarihsel bir uğrak olarak fetişleştirmiştir. Küreselleşmenin başlangıcı olarak Vietnam Savaşı sonrasını belirtmekle birlikte, siyaset teorisinin bütün temel alanlarını yeniden formüle etmeye yönelik çalışmalarında küreselleşme, adeta tarih üstü bir etken olarak kullanılır. Kendisini koşullandıran nedenler bulanık ve ampirik temellerden yoksun olmakla birlikte kürselleşme, “modern” olandan türettiğimiz bütün bilgimizi gözden geçirmeyi bize dayatan ve kendisi tarihsel olmayan bir koşuldur. Hardt ve Negri'de küreselleşme daha çok, yarattığını öne sürdükleri dönüşümler üzerinden görünür olur. Bu dönüşümlerin başında ise egemenlik ilişkisinin değişmesi gelir.

Egemenlik ilişkisindeki dönüşümün temelini, devletin küreselleşme ile birlikte ulus-devlet formundan başkalaşması oluşturmaktadır. Onlara göre Ulus-devletlerden oluşan dünya, küreselleşmenin etkisiyle artık eskidedir. Bir zamanlar devletin modern düşünce tarafından şekillendirilen ve ancak modernizimin değer yargılarıyla kavranabilen ulus-devlet formu artık aşılmıştır. Dolayısıyla onların iddialarına göre egemenlik, ulusal- olandan ulus ötesine, merkezi olandan ağ biçimli düzenlemelere ve toprağa dayalı olandan akış temelli olana doğru dönüşmüştür. Egemenlik nosyonu tarihsel özellikleri bakımından böyle bir dönüşüm geçirdikten sonra, iddialarının diğer bir uzantısı olarak iktidar ilişkilerindeki dönüşümlere dair argümanlarını geliştirmişlerdir. Onlara göre egemenliğin yeni biçimine dayalı olarak İmparatorluk adını verdikleri yeni bir iktidar ilişkileri toplamı günümüz dünya siyasetini anlamak bakımından daha elverişlidir. Bu bağlamda çok-merkezli ve akışkan olduğunu iddia ettikleri ve küreselleşmenin ortaya çıkardığı imparatorluk tanımlamasını, emperyalizm kavramının yerine ikame etmişlerdir. Modern egemenlik biçimlerine dayalı olarak gelişen ve asal birimlerinin ulus-devletler olduğu küresel iktidar ilişkilerini resmetmek için kullanılan emperyalizm de ulus-devletlerin aşıldığı bir dünyada artık geçersizleşmiştir.

* Arş. Gör. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, arizakzk@gmail.com, ORCID: 0009-0009-8998-7617.

Elbette Hardt ve Negri, küreselleşmenin etkilerine dayalı olarak yaşanan değişimlere vurgu yapan tek ekolü oluşturmaz. Ancak, özellikle “İmparatorluk” çalışmasının elde ettiği satış rakamının büyüklüğü, argümanlarının akademi dışı çevrelere şaşırtıcı derecede yayıldığını göstermektedir. Bu yaygınlık bir tarafa, Hardt ve Negri’nin küreselleşme söylemine kattıkları radikal özellik, neo-liberal uygulamalar karşısında direnç gösterebilecek toplumsal kesimlerin ideolojik tutunumlarını zayıflatmıştır. Teorilerinin radikalliği, küreselleşmeye attettikleri mistik etkiselliğe dayalı olarak kapitalizm bağlamında kavradığımız dünyanın bambaşka bir kısveye büründüğünü iddia etmelerinden kaynaklanmaktadır. Siyasal ve toplumsal gerçekliğin tarihsel süreklilikten kopuk bir biçimde algılanmasında oldukça etkili olan görüşleri karşısında küreselleşmeyi sınıf ideolojisi olarak okumayı öneren Amin, Mandel gibi örnekler de mevcuttur. Bu örneklerin, Hardt ve Negri’nin çalışmalarında teorik altyapısını bulan post-yapısalcı yaklaşımlara nazaran günümüz gerçekliğini kavramada daha isabetli olduğu ampirik verilerin dayatması olarak ortadadır. “İmparatorluk” çalışması yayımlandıktan çok kısa bir süre sonra yaşanan Afganistan ve Irak işgalleri, kitabın merkezi iddialarından biri olan pax Americana’yı şüpheli hale getirmesi bir tarafa 2008 Ekonomik krizi, Arap Baharı, NATO’nun genişleme çabası, ABD-Çin ticaret savaşları ve buna benzer arka arkaya gelen olgular siyasal ilişkilerin o kadar da radikal bir biçimde değişmediğini göstermektedir. Bir sınıf ideolojisi olarak yükselen küreselleşmeye, ufukta belirebilecek olumsuz sonuçlara sapmalar olarak işaret etmiş olsalar da bu kadar bel bağlamaları Hardt ve Negri’nin teorik çalışmalarının bizatihi kendisini ideolojik sınıf mücadelesinin bir tarafı olarak okuma imkanını doğurmaktadır. Dolayısıyla neo-liberal siyasetin yaşadığı krizler, ideoloji alanında da etkisi göstermekte, küreselleşmeyi gözü kapalı olumlayan Hardt ve Negri’nin teorilerinin iç unsurlarını giderek zedelemektedir.

Biz de bu çalışmada yeni bin yıl başında geliştirilen post-yapısalcı diskurun temel özelliklerini Hardt ve Negrinin çalışmaları üzerinden serimleyerek, ulus-devlet ve emperyalizm kavramlarının yerini almaktaki başarısızlıklarını göstermeye çalışacağız. Hardt ve Negri küreselleşmenin devletin gücünü aşındırdığını ileri sürerken, güncel siyasal ve ekonomik gelişmeler, devletin hem baskı araçları hem de sermaye birikimindeki rolü açısından daha da güçlendiğini göstermektedir. Bu nedenle, imparatorluk tezi devletin dönüşen işlevlerini açıklamak yerine, devletin sürekliliğini teorik olarak görünmez kılmaktadır. Devletin kapitalist sistem içindeki rolü dönüşmektedir; fakat bu dönüşüm bir ortadan kalkma değil, yeniden yoğunlaşma ve ölçek değiştirme süreci olarak okunmalıdır. Bu bağlamda ulus-devlet hâlâ kapitalist çağın en önemli siyasal formu olmaya devam etmektedir. 2008 finans krizi, COVID-19 pandemisi ve enerji krizleri, devlet müdahalesinin geri çekilmediğini; aksine piyasanın en temel istikrar aktörü hâline geldiğini göstermiştir. Merkez

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

bankaları, mali teşvik paketleri ve stratejik sektör destekleri ulus-devletin ekonomik gücünü yeniden görünür kılmıştır.

Devletletin yakın tarihte yoğunlaşan faaliyetlerinin diğer bir uzantısı olarak da jeopolitik rekabet ve emperyalizm, ortadan kalkmak şöyle dursun giderek şiddetlenmektedir. Ticaret Savaşları, Ortadoğu ve Afrika’da vekil (proxy) güçler üzerinden yürütülen sıcak çatışmalar, enerji koridorları üzerinde yaşanan askeri konumlanma yarışı, emperyalizmin ulus-devlet merkezli bir olgu olarak varlığını sürdürdüğünü göstermektedir.

Hardt ve Negri’nin kuramlarının radikalliğinin diğer bir boyutu, temel kabüllerinden hareketle argümanlarını oldukça geniş bir alana yaymalarıdır. Sadece egemenlik ilişkilerinin küreselleşme ile birlikte dönüşümünün detaylarını teorileştirmezler, kabul ettikleri değişim ile birlikte muhalif olmanın imkan ve mekanizmalarında da radikal bir dönüşümü tarif ederler. Ancak bu çalışma kapsamında konumuzu sınırlandırmak adına üretkenlikteki dönüşüme dayalı olarak emeğin dönüşümüne dair argümanları ve bio-politika, çokluk, ağ demokrasisi gibi tartışmalarına değinmeyip ulus-devlet ve emperyalizm ile ilgili görüşlerinin eleştirisini yaparak, somut tarihsel olgular karşısındaki yetersizliklerini tespit etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: İmparatorluk, emperyalizm, ulus-devlet, Hardt ve Negri, ideoloji

KALKINMACI DEVLETİ GERİ GETİRMEK**Akif Argun AKDOĞAN***

Bu bildiri önerisi, kalkınmacı devlet ve devlet kurumsalcılık kuramları çerçevesinde Japonya, Güney Kore ve Tayvan ekonomik kalkınmasında devletin işlevini Türkiye ile karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Bu ülkelerde 1960'lı yıllarda hakimiyet kazanan Weberyen bürokratik yapılar kimi zaman kamu iktisadi teşebbüsleri kurup işleterek, kimi zaman da piyasa aktörlerini yönlendirerek ekonomik kalkınmayı sağladılar. Bu ülkeler arasında ekonomideki farklılaşma Doner, Ritchie ve Slater'ın sistemik kırılma kuramı çerçevesinde değerlendirilerek Türkiye'de ekonomik kalkınmanın bu üç ülkeye göre geri kalması gerekçelendirilecektir. Johnson, Amsden, Wade, Evans ve alanın önde gelen çalışmalarına atıf verilerek devletin kurumsal yapılanmasının sosyal düzenleme fonksiyonu ile sermaye birikimi sürecinin uyum içerisinde olmasına sağladığı katkı tartışılacaktır. Bildiri, bu üç ülke deneyiminin günümüzde Türkiye tarafından tekrar edilmesinin önündeki problemleri de ele alacaktır.

Johnson'ın 1982'deki çalışması, Japonya'daki Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı örneği üzerinden bürokratik müdahale ve kapsamlı düzenleme yoluyla ekonomik kalkınmaya odaklanan kalkınmacı devleti tanımladı. Doğu Asya başarısını liberalleşme ile açıklayan Dünya Bankası gibi liberal çevrelere karşı çıkan bu görüş piyasa aktörlerini devlet tarafından belirlenen kalkınma hedeflerine yönlendiren bir bürokrasiyi ön plana çıkardı. Evans ise "gömülü özerklik" kavramını kullanarak devletin düzenleme aygıtının belirli çıkarlarca ele geçirilmeye direnecek kadar özerk olması gerektiğini vurguladı.

Doner, Ritchie ve Slater'ın sistemik kırılma teorisi, devletin özerkliğini yalnızca idari kapasite ve bürokrasinin toplumsal kesimlerden yalıtılma düzeyleri ile açıklayan klasik kalkınmacı devlet tartışmalarına siyaset biliminin iktidar ve ittifaklar, uluslararası ilişkilerin jeopolitik kavramlarını kullanarak yeni açıklamalar getirdi. Bu kurama göre iktidara gelen siyasetçilerin iktidarlarını sürdürdürebilmesi başta burjuvazi olmak üzere çeşitli toplumsal kesimlerle koalisyon kurmayı gerektirir. Siyasetçiler ittifaka girdikleri toplumsal kesimleri mümkün olduğunca dar tutmaya çalışarak kaynakları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışırlar. Siyasi elitler ya da toplumsal gruplar arasında çatışma potansiyeli yüksek olduğunda ittifaklar genişletilerek toplumun

* Prof. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, argun.akdogan@asbu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7741-5410.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

daha geniş kesimlerinin taleplerine yönelik kaynak tahsisi yapılır. Bu tahsislerin toplam faktör verimliliği ve toplumsal refahı artırıcı bir şekilde yönlendirilip yönlendirilmediği ise o ülkeye yönelik güvenlik tehdidi düzeyi ile belirlenir. Bir ülkenin güvenlik tehdidi altında olması ise ülkedeki kaynakların türüne göre iki farklı sonuca yol açabilir. Doğal kaynakları zengin olan ülkelerde kaynaklarını rasyonel bir biçimde tahsis etmeye gerek duymazken, sınırlı doğal kaynağa sahip ülkeler ise hem kalkınma hem de toplumsal düzeni sağlayacak şekilde kaynak tahsis ederler.

Dört ülkenin tamamında kalkınmayı planlayan ve eşgüdümleyen kuruluşlar kuruldu. İyi eğitim görmüş, teknik analiz yapabilen, liyakatli kadrolarla sektörel planlama yapıldı ve uygulamalar takip edildi. Bürokratlar tarafından alınan kararlar siyasetçiler tarafından meşrulaştırıldı ve onaylandı. Bu ülkelere yönelik askeri tehditler de askeri bürokrasinin ulusal bağımsızlığı güvence altına alma amacıyla kalkınma hedeflerine bağlı kaldı. Güney Kore ve Türkiye’de güçlü sendika ve öğrenci hareketleri bürokrasinin ve siyasi iktidarın büyük yolsuzluklara bulaşmasını bir ölçüde engelledi ve iktidarın halkın taleplerine yönelik politikalar uygulamasını kolaylaştırdı.

Güney Kore, Tayvan, Japonya ve Türkiye’de rejimin meşruiyeti ve devletin dış tehditlere karşı korunması ortak kaygılardı. Bu ülkelerin hem zengin doğal kaynakları hem de ihracat yoluyla kalkınma imkanları olmadığından siyasetçiler 1950’lerden itibaren devletin sürekliliğini sağlayabilmek için Amerikan mali yardımlarına ve askeri desteğine güvendiler. Farklı talepleri olan toplumsal kesimlere kaynak tahsisini artırmanın enflasyon gibi ekonomik sorunlar yaratılması ile toplumsal kesimlerin taleplerinin karşılanmaması durumunda yaşanabilecek toplumsal istikrarsızlık arasındaki ikilem ise Güney Kore, Tayvan ve Japonya’da toplumsal kesimlere etkili ancak bütçeye çok maliyeti olmayan kamu politikalarıyla sağlandı. Güney Kore Tayvan ve Japonya’da, toprak reformu köylülerin siyasi desteğini sağlamada önemli rol oynadı. Tarımda verimliliği artıran toprak reformu halkın diğer kesimlerinin ucuz gıdaya ulaşımını kolaylaştırdı. Güney Kore’de, çiftçilerin tarımsal üretimini artırmak için sübvansiyonlu kredilerin yanı sıra geniş katılımlı teknik eğitimler düzenlendi. Sulama sistemler yaygınlaştırılıp ve gübreye erişimi kolaylaştırıldı, tohum iyileştirilmesi ve dağıtımı yapıldı. Tüm toplumsal kesimler için eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim kolaylaştırıldı.

Farklı düzeylerde de olsa Türkiye’de de toprak reformu hariç yukarıdaki devlet politikalarının tamamı gerçekleştirildi. Her ne kadar 1929’da, 1505 sayılı ve 1945’de 4753 sayılı, 1973 tarihinde de 1757 sayılı kanun ile toprak reformu yapılmaya çalışılmışsa da bunları hiçbiri öngörüldüğü şekilde uygulanamadı. Bu politikanın başarısızlığında temel etken her üç dönemde de Meclis’de temsil edilen toprak ağalarının engelleyici tutumlarıdır. Güney Kore, Tayvan ve

Japonya’da ise toprak ağalarının gücünün kırılmış olması bürokratik özerkliği ve dolayısıyla kalkınmacı devlet politikalarının engellenme olasılığını azaltmıştır. Güney Kore’de Yakuban olarak adlandırılan toprak ağaları Japon işgali sırasında topraklarından uzaklaştırılarak Japon idareciler atanmışlardır. Japonya’da ise Meiji döneminde Şogun olarak adlandırılan derebeylikler ortadan kaldırılarak merkezi devlet idaresi kurulmuştur. Tayvan’da ise anakarada gelen yıllardır Çin Komünist Partisi ile silahlı mücadele yürüten Komüntang taraftarları pasifist ada halkı ve toprak ağaları üzerinde mutlak hakimiyet sağlamışlardır. Dolayısıyla bu üç ülke ile karşılaştırıldığında Türkiye’de devletin özerkliğini sağlamadaki en önemli ayırım toprak mülkiyetine dayalı iktisadi ve siyasi çıkarların hâkimiyetinin kırılamaması olarak gözükmektedir.

Önerilen bildiri son olarak kalkınmacı devlet modelinin günümüzde özellikle Türkiye açısından tekrar uygulanabilirliğini tartışmayı hedeflemektedir. Bu ülkelerden özellikle Türkiye, Güney Kore ve Tayvan’da güvenlik endişeleri sürmekte ve bu durum kaynakların önemli bir kısmının silahlanmaya yönelik harcanmasına yol açmaktadır. Her ne kadar bu durum sanayileşme ve teknolojik ilerleme potansiyeli olsa da bu durumun diğer sektörlere ne ölçüde yayıldığı belirsizdir. Devlet Planlama Teşkilatı’nın kapatılmasından sonra veriye ve analize dayalı planlamadan uzaklaşılması da sektörel koordinasyonu ve yönlendirmeyi zorlaştırmaktadır. Özellikle örgütlü toplumsal hareketlerin siyasal yönetime katılımdan dışlanması kaynakların optimal olmayan bir biçimde ve bazen de usulsüz şekilde kullanımına yol açmaktadır. Kalkınmacı devletle ilgili bir diğer sorun da Türkiye’nin Gümrük Birliği, DTÖ, vb. bölgesel ve uluslararası yükümlülüklerinin bağımsız bir dış ticaret ve sanayi politikası yürütmesini zorlaştırmasıdır. Her ne kadar kalkınmacı devlet modelini geri getirmekte bazı sorunlar olsa da önerilen bildiri de bu zorlukların nasıl aşılabileceğine dair bazı öneriler getirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kalkınmacı devlet, sistematik kırılma, planlama, kalkınma, devlet kurumsalcılık.

PLANLAMAYI YENİDEN DÜŞÜNMEK

Mehmet YAVUZ*

Türk Dil Kurumu (TDK)'nin sözlüğünde planlama, “planlamak işi” şeklinde tanımlanırken, planlamak ise, “yapılacak bir işi belli bir plana göre düzenlemek” olarak tanımlanmıştır. Her iki tanım da planlamanın günlük kullanımına ilişkindir. Ancak aynı sözlükte planlamaya ilişkin verilen ikinci tanım ise, kavramın sahip olduğu özel içeriğe işaret etmektedir. Buna göre planlama, “hükümet tarafından ulaşılabilecek amaçları belirleyen, tarım, ulaşım, sanayi vb. kesimlerdeki artış ölçüsünü tespit eden ve uygulanması gerekli çareleri önceden gösteren ekonomik, sosyal programın belli süreler için hazırlanması işi”dir. Tanımın içeriği incelendiğinde, planlamayı ayırt edici temel özellikler tespit edilebilmektedir. Öncelikle planlamanın hükümete ait bir görev olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, planlamanın öznesi, yürütme organıdır. Konusu, sosyal boyutları da dâhil olmak üzere bir bütün olarak ekonomidir. İşlevi, ekonomiyi oluşturan sektörlerin gelişim hızını belirlemesi ve buna ulaşmak için gerekli çözümleri içermesidir. Son özelliği ise, tüm bunları belirli bir süre için öngörmesidir. Bütün bu özellikler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, planlamanın ekonominin yönetimine ilişkin bir yöntem olarak anlamlandırıldığı anlaşılmaktadır. Fransızcadan dilimize geçmiş olan planlama kavramının Fransızca ve İngilizce dillerindeki tanımları incelendiğinde, TDK sözlüğünde planlamanın ikinci anlamı olarak verilen tanıma karşılık “iktisadi planlama (économie planifiée-economic planning)” kavramının kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla, Türkçede planlama ile kastedilenin esas itibarıyla iktisadi planlama olduğu anlaşılmaktadır. Akademik yazındaki ve toplumdaki kullanılışı da bu durumu teyit eder niteliktedir.

İktisadi planlama kavramı, yaklaşık 100 yıllık bir geçmişe sahiptir. Kapitalizmin en büyük krizi olarak nitelendirilen 1929 Büyük Buhranı'na çözüm bulmak amacıyla gündeme gelmiştir. Ortaya çıkışında dönemin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin sosyalist planlama yoluyla elde ettiği başarılar etkili olsa da iktisadi (kapitalist) planlama özü itibarıyla sosyalist planlamadan oldukça farklı bir gelişme çizgisine sahiptir. Özel mülkiyetin ve serbest piyasanın varlığını temel alan iktisadi planlama, piyasanın kendi kendine işleyişi ile üstesinden gelemediği sorunların çözümü için devletin piyasaya müdahale etmesini içerir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde 1930'lı yıllarda

* Dr., mehmet.yavuz@izka.org.tr, ORCID: 0000-0002-9033-6186.

uygulanan “New Deal (Yeni Düzen)” programı, kapitalist sistemin ilk planlama örneğidir. Aynı dönemde İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes tarafından teorisi inşa edilen iktisadi planlama, İkinci Dünya Savaşını takip eden dönemde Batılı merkez ülkelerde geniş bir uygulama sahası bulmuştur. Bununla birlikte, savaş sonrasında eski sömürge devletlerinin bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte iktisadi planlamanın yeni bir boyut kazandığı görülür.

Eski sömürge devletleri, Batılı merkez ülkeler gibi gelişmiş bir piyasa ekonomisine sahip olmadıkları için bu ülkelerinin karşı karşıya oldukları sorunlar piyasa aksaklıklarının giderilmesinden öte, sanayileşme, ulaşım altyapısının kurulması vb. yapısal nitelikli sorunlardı. Bu sorunları nitelemek ve çözüm üretmek amacıyla gündeme gelen kalkınma, az gelişmiş ülkelerde uygulanan iktisadi planlamanın hem konusu hem gayesi olmuştur. Hatta bu alanda yapılan çalışmalar iktisadın alt disiplini olarak kalkınma iktisadının doğuşuna vesile olmuş ve bu ülkelerdeki iktisadi planlama uygulamaları, “kalkınma plancılığı” olarak adlandırılmıştır.

Kalkınma plancılığı, az gelişmiş ülkeler için Batılı merkez ülkeleri rol model olarak kabul eden, kalkınmayı esas olarak milli gelirdeki artışla ölçen, bunun yolunun da büyük ölçekli sınai ve altyapı yatırımlarının yapılmasından geçtiğini öngören spesifik bir iktisadi planlama yöntemidir. Türkiye’de de 1960-1980 arası dönemde uygulanmış olan bu yöntem, belirli tarihsel koşullar altında ortaya çıkmış ve bu koşulların inşa ettiği bağlam içerisinde işlevini yerine getirmiştir. Koşullar ve bu koşulların şekil verdiği bağlam değişince, kalkınma plancılığı da sönmüştür. Ancak Türkiye’de planlama üzerine yapılan çalışmalar incelediğinde, kalkınma plancılığından vazgeçiş ve yerine ikame edilen yeni sağ politikaların tercih edilmesi, eleştirel bir okumaya tabi tutulmaktadır. Siyaset bilimi temelinde devletin rolü üzerine odaklanan bu okuma, devletin planlama işlevini kalkınma plancılığına indirgeyen bir bakış açısına sahiptir. Bu ise, 1980’lerden günümüze kadar uzanan zaman dilimi boyunca yaşanan gelişmeler içerisinde planlamayı anlamlandırmayı ve analiz etmeyi güçleştirdiği gibi planlamanın nostaljik bir kavram olarak kodlanmasına yol açmaktadır. Hâlbuki planlama, uzak geçmişin özlenen bir kahramanı değil, değişen form ve içeriklerde varlığını sürdüren bir kavramdır.

Küreselleşme süreci neticesinde, nasıl ki ulus-devletler ortadan kalkmamış ve hala uluslararası sistemin başat aktörü olmaya devam ediyorsa, planlama da bir döneme özgü koşulların ürünü olan kalkınma plancılığının ortadan kalkmasıyla işlevini kaybetmiş değildir. İktisadi planlamanın yaklaşık 100 yıllık tarihi içerisinde, devlet teşkilatında isminde planlama geçsin ya da geçmesin, planlama işlevini yerine getiren kurumlar olmuştur ve günümüzde de bu işlevi yerine getiren kurumlar vardır. Bu bağlamda, planlamaya dair sağlıklı bir analiz

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

zemini inşa etmek için öncelikle kavramın içeriğinin ve kapsamının netleştirilmesi gereklidir.

Planlama esas itibarıyla devletin ekonomiye sistemli müdahalesidir. Büyük Buhran sonrasında Batılı merkez ülkelerden başlayarak tüm devletler, yöntemleri değişmekle birlikte ekonomiye müdahale edegelmiştir. Bununla birlikte, gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında bu müdahalenin gayesi açısından bir ayrıma gidilmelidir. Planlama gelişmiş ülkelerde, piyasa aksaklıklarının giderilerek ekonominin büyümesini hedeflerken, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kalkınmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla, Türkiye'nin de içinde yer aldığı ülkeler bakımından planlama, “kalkınmanın yönetimi” olarak da tanımlanabilir ki bildiri kapsamında bu tanım tercih edilmiştir.

Planlama, kalkınmanın yönetimi olarak tanımlandığında, kalkınma için büyük ölçekli yatırımlar gereklidir kabulünden ötürü öncelikle yatırım planlaması olarak kavranır. Bu bir yönüyle doğru olmakla birlikte planlamanın bütününe anlamak için yeterli değildir. Bunun dışında devlet, kalkınma için ekonomiye yasal ve idari düzenlemeler yoluyla müdahale eder, yine gerek kamu yatırımları gerekse de yasal ve idari düzenlemelerin mekânla bağlantısını kuran bölge planları ile mekânsal planlama pratikleri de planlama kavramının geniş bağlamı içerisinde kendine yer bulur.

Planlamanın birbirini tamamlayan her bir boyutu, farklı disiplinlerin konusu olmuştur. Kalkınma iktisadı, kamu yatırımları boyutuyla, hukuk, kamu yönetimi, kamu politikası ve siyaset bilimi yasal ve idari düzenlemeler boyutuyla, şehir ve bölge planlama ise, bölge planı ve mekânsal planlama boyutuyla ilgilenmektedir. Disiplinler bakımından yaşanan bu durumun benzeri, devlet teşkilatı içerisindeki örgütlenme pratiği açısından da geçerlidir. Planlamanın her bir boyutundan sorumlu farklı Bakanlıklar ve kurumlar vardır. Modern toplumu ve modern devleti karakterize eden temel unsurlardan biri olan uzmanlaşmanın yansıması olan bu durum, işlevsel olmakla birlikte planlamaya ilişkin bütün resmi görmek açısından yeterli değildir. Bütün resmi görmek için ilgili tüm disiplinlerin ürettiği bilgilerin kalkınma ortak paydasında sentezlenmesine ihtiyaç vardır.

Bildiri kapsamında, alan yazında planlamaya dair yerleşik nostaljik bakış açısının ötesine geçip planlamayı analiz etmek ve önümüzdeki dönem için nasıl bir planlama sorusunun cevaplanması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze kadar hayata geçirilen planlama uygulamaları, kalkınmanın yönetimi bağlamında yatırım planlaması, yasal ve idari düzenlemeler ve mekânsal planlama boyutları itibarıyla incelenecek, bunlar arasındaki ilişkiler analiz edilip örgütsel düzlemde planlamanın tarihsel örüntüsü ortaya konacaktır. Akabinde buradan hareketle,

önümüzdeki dönemde Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu planlama sistemine ilişkin bir öneri sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Planlama, iktisadi planlama, kapitalist planlama, kalkınma plancılığı, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT).

DEVLETİN KENDİNİ GÖRME BİÇİMLERİ: 1963–2024 KALKINMA PLANLARINDA DEVLET TASAVVURU

Cengiz EKİZ*, Lutfi YALÇIN**

Devletin hazırladığı belgeler (kamu politikası belgeleri), asıl amaçlarının yanında, aslında bir devlet varsayımı (öz-tasavvur) ve/veya anlayışı da içerir. Devletin kendi hakkındaki düşüncelerini öğrenmek için kalkınma planlarına bakabiliriz. Planlarda aynı zamanda planlanan şeyin (konunun, kurumun) geçmişi, şu anı ve geleceği aynı anda yer alır. Bu bilgilerin bir bütün olarak bir araya getirilmesinde, devletin kendine ilişkin varsayım ve ön kabulleri şekillendirici olmaktadır. Bu çalışma, Türkiye’de devletin kendisini nasıl gördüğünü, kendisine hangi rolleri biçtiğini ve bu anlayışın zaman içinde nasıl dönüştüğünü, 1963–2024 yılları arasındaki kalkınma planları üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Devletin hem olgusal yapısı (gerçek durumu), hem de kendini algılayış biçimi zamanla değişmektedir. Kamu kuruluşlarının kendilerine ilişkin değerlendirme ve kabulleri ister gerçekle örtüşsün ister örtüşmesin bu kurumların geleceğe ilişkin tasavvur ve eylemlerini etkiler. Çalışma, devletin altmış yılı aşkın bir süreçte geçirdiği planlama anlayışındaki politika değişimini çözümlenmeyi ve farklı dönemlerde öne çıkan zihinsel kalıpları ortaya çıkarmayı hedeflemektedir.

Kuramsal olarak çalışma, “devlet tasavvuru” kavramı üzerine kurulmuştur. Tasavvur, burada devletin kendine ilişkin kavramsal aynasını, yani kendisini topluma nasıl anlattığını ifade eder. Yeni liberal politikaların egemen olduğu 1980’li yıllardan önce kamu yönetimi literatüründe genellikle devlet, toplumun geleceğini planlayan, örgütleyen en rasyonel özne olarak kabul edilmekteydi. 1980’lerden sonra ise Yeni Kamu İşletmeciliği anlayışıyla devletin bu özne rolü gittikçe zayıflamış, devlet, piyasanın işleyişini kolaylaştıran pasif ve düzenleyici bir konuma indirgenmiştir. 1990’lı yıllarda ise yeni liberal kamu politikaları daha geniş alanlara kamu hizmetlerinin neredeyse tüm bileşenlerinde yaygınlaşmıştır. Bunun sonucunda yönetim yaklaşımları yerini iyice sağlamlaştırmış, devletin birincil özne konumu artık unutulmuştur. Egemen kamu politikaları, çeşitli sermaye/sivil toplum kesimlerini devletin asli ortağı

* Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, ekiz_c@ef.ibu.edu.tr ORCID: 0000-0001-9649-089X.

** Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, lyalcin@bandirma.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8146-5376.

haline getirmiştir. 2000’li yıllardan itibaren kapitalizm, yapısal krizlerini daha kolayca atlatabilmek için farklı yaklaşımlara sığınmıştır. Bunlardan bir tanesi Kamu Değeri Yaklaşımıdır. Buna göre kamu değeri yaklaşımı, devleti yeniden üretken, meşru ve değer yaratan bir aktör olarak tanımlamaktadır. Sermayenin büyüyen ve sürekli hale gelen krizlerin maliyetlerini tek başına karşılaması neredeyse imkânsız olduğundan, bu maliyetin toplumsallaşması kaçınılmaz hale gelmiştir. Dört evrimsel devlet aşaması (planlayıcı, düzenleyici, yönetişimci ve değer yaratıcı) yalnızca akademik tartışmalarda değil, kalkınma planlarının dilinde de izlenebilir niteliktedir. Devletin kendisini tanımlarken kullandığı kavramlar (örneğin üretim, katılım, refah vb.) zamanla değişmiş, bu değişim devletin kimlik dönüşümünü yansıtmıştır.

Araştırmanın veri setini, 1963–2024 arasında yayımlanmış on iki kalkınma planı oluşturmaktadır. İlgili kamu politikası belgeleri, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı’nın (SBB) çevrimiçi arşivinden temin edilmiş ve metin biçimine dönüştürülmüştür. Türkçe doğal dil işleme aracı Zemberek kullanılarak kelimelerin köklerine indirgenmiş ve durak kelimelerin temizlenmiştir. Metinler üzerinde iki aşamalı bir analiz tasarlanmıştır. Birinci aşamada, her plan dönemine ilişkin sözcük sıklığı listeleri çıkarılacak; bu listeler, dönemin kavramsal yoğunluk merkezlerini gösterilmiştir. İkinci aşamada ise, belirli kavram kümeleri üzerinden (örneğin “plan”, “üretim”, “rekabet”, “katılım”, “inovasyon” gibi) göreceli sıklık analizleri yapılmış ve bu kümelerin yıllar içindeki artış veya azalış eğilimleri incelenmiştir. Bu eğilimler üzerinden, devletin kendini nasıl tanımladığına ilişkin zihinsel modelin zaman içindeki yönelimi metin içinde tartışılacak ve değerlendirilecektir.

Çalışmanın temel varsayımı, Türkiye’de devletin kendilik anlatısının zamana bağlı olarak dört farklı zihinsel model etrafında şekillendiğidir: 1960–1980 arasında toplumu eğiten ve kalkınmayı yönlendiren “öncü devlet”; 1980–2000 arasında serbest piyasa içinde dengeleyici “piyasa devleti”; 2000–2015 arasında katılım ve şeffaflık kavramlarıyla meşruiyetini yeniden kuran “yönetişimci devlet”; 2015 sonrası dönemde ise dijitalleşme, inovasyon kavramlarıyla kendisini yeniden güçlü bir aktör olarak tanımlayan “dijital devlet.” Araştırma, bu dönemsel tasavvurların yalnızca politika değişiminden değil, farklı epistemik çerçevelerden kaynaklandığını varsaymaktadır. Böylece, kalkınma planlarının dili devletin yalnızca ne yaptığına değil, kendini nasıl düşündüğüne de ışık tutacaktır.

Bulgular, devlet anlayışındaki dönüşümün ideolojik zayıflamadan çok, farklı bilgi rejimleri içinde yeniden konumlanma biçimi olduğunu göstermektedir. 1960’ların planlama ideolojisi, Moore’un “uygulama kapasitesi” (operational capacity) kavramıyla örtüşürken; 1980’lerde piyasa devleti vurgusu, yani devletin piyasanın taleplerinin bir düzenleyicisi olması gerektiği görüşü,

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

Bozeman’ın “kamu değeri başarısızlığı” (public value failure) olarak adlandırabileceğimiz uyarılarını çağrıştırmaktadır. 2000’ler sonrası yönetim söylemi, Moore’un meşruiyet arayışıyla paralellik taşımakta; 2010’lar sonrası verimli/üretken devlet vurgusu ise Mazzucato’nun “girişimci devlet” (entrepreneurial state) yaklaşımıyla örtüşmektedir. Bu paralellikler, kamu yönetimi literatüründeki kavramsal dönüşümün Türkiye bağlamında nasıl somutlaştığını göstermek açısından önemlidir. Ancak çalışmanın amacı bu kuramları doğrudan sınamak değil, devletin kendi metinsel evreninde oluşturduğu zihinsel haritayı çözümlenektir.

Araştırmanın önemi, metin madenciliği yöntemini (text mining) Türkiye’deki kamu politikası belgelerine uygulayarak devletin öz-tasavvurunu, devlet anlayışını sistematik biçimde haritalandırma girişiminde yatmaktadır. Çalışma, kalkınma planlarını ekonomik hedeflerin ötesinde bir “devlet tahayyülü laboratuvarı” olarak ele almayı önermektedir. Böylece Türkiye’deki kamu yönetimi düşüncesinin altmış yıllık dönüşümü, devletin kendisini nasıl anlattığına dair nicel göstergelerle desteklenmiş olacaktır. Elde edilecek sonuçların, devletin dijital çağdaki öz-farkındalığına ilişkin küresel tartışmalara da katkı sunması beklenmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, 1963–2024 kalkınma planlarını tarihsel bir süreklilik içinde değerlendirerek, devletin kendini görme biçimlerinin geçirdiği dönüşümü incelemeyi amaçlamaktadır. Bu dönüşüm, öncü-öğretici devletten dijital devlete uzanan bir zihinsel evrime işaret etmektedir. Ancak asıl önem taşıyan nokta, bu evrimin bir “gerileme” değil, devletin farklı bilgi rejimleri içinde kendini yeniden düşünme biçimlerinin bir toplamı olarak görülmesidir. Böylelikle, kalkınma planları üzerinden izlenecek devlet tasavvurları, Türkiye’de kamu yönetiminin düşünsel haritasını yeniden okumaya olanak verecektir.

Anahtar Kelimeler: Devlet tasavvuru, kamu yönetimi, kamu değeri, kalkınma planı, metin analizi.

DEVLETİN GÜVENLİKTEN REFAHA DÖNÜŞÜMÜ: SOSYAL POLİTİKALARIN JEOPOLİTİK BOYUTU

Gülfem AKYILDIZ*

Modern devlet anlayışı tarihsel olarak güvenlik kavramı üzerine inşa edilmiştir. Thomas Hobbes'un Leviathan metaforundan itibaren devlet, bireylerin yaşamını korumayı, düzeni tesis etmeyi ve şiddeti tekelinde tutmayı temel işlevi olarak benimsemiştir. Ancak 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan ekonomik, toplumsal ve teknolojik dönüşümler, devletin klasik güvenlik merkezli yapısının sınırlarını belirginleştirmiştir. Küreselleşme, ekonomik karşılıklı bağımlılık, uluslararası kurumların güçlenmesi ve toplumsal taleplerin çeşitlenmesiyle birlikte devlet, güvenliğin ötesine geçerek vatandaşların refahını güvenliğin asli bir bileşeni olarak tanımlamaya başlamıştır. Bu bağlamda “devletin güvenlikten refaha dönüşümü”, yalnızca bir politika değişimini değil, aynı zamanda egemenlik, meşruiyet ve güç kavrayışının yeniden inşasını ifade etmektedir.

Devletin güvenlik işlevinden refah üretici bir yapıya evrilişi, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında refah devleti modellerinin kurumsallaşmasıyla görünür hâle gelmiştir. Avrupa’da “sosyal vatandaşlık” anlayışının gelişmesi, devletin vatandaşına yalnızca koruma değil, yaşam kalitesini artırma sorumluluğunu da yüklemiştir. Marshall’ın sosyal haklar kuramı, bireyin ekonomik ve sosyal güvenliğinin demokratik sistemin sürdürülebilirliği açısından zorunlu olduğunu ortaya koymuştur. Bu dönemde sosyal politika, ekonomik kalkınmanın tamamlayıcısı ve iç siyasal istikrarın garantisi hâline gelmiştir. Refahın kurumsallaşması, devletin meşruiyet kaynağını askeri ve hukuki güçten ziyade ekonomik performans ve sosyal adalet ilkelerine dayandırmasını sağlamıştır.

Ne var ki 1980 sonrası neoliberal dönüşüm, bu modelin temelini sarsmıştır. Reagan ve Thatcher dönemlerinde uygulanan serbest piyasa reformları, devletin ekonomik müdahale kapasitesini sınırlamış, sosyal harcamalarda ciddi kısıtlamalar doğurmuştur. Bu süreçte “güvenlik devleti” anlayışı, ekonomik krizler ve göç dalgalarıyla yeniden güç kazanmıştır. Ancak 2008 küresel finans krizi ve ardından gelen COVID-19 pandemisi, devletin sosyal refah üretimindeki merkezi rolünü yeniden ön plana çıkarmıştır. Bu iki büyük kriz, neoliberal minimal devlet anlayışının toplumsal kırılma noktaları

* Doktora Öğrencisi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, gulfem.akyildiz@student.asbu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0856-4030.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

derinleştirdiğini ve refahın, ulusal güvenliğin ayrılmaz bir unsuru olduğunu göstermiştir.

Devletin güvenlikten refaha yönelen dönüşümü, yalnızca iç politik dinamiklerle değil, aynı zamanda jeopolitik rekabetin doğasıyla da ilişkilidir. Günümüzde sosyal politikalar, devletlerin uluslararası görünürlüklerini ve yumuşak güç kapasitelerini şekillendiren araçlar haline gelmiştir. Avrupa Birliği’nin “Sosyal Avrupa” vizyonu, yalnızca iç refahın artırılmasına değil, aynı zamanda küresel ölçekte normatif güç inşasına hizmet etmektedir. Benzer şekilde, Çin’in “Kuşak ve Yol” girişimi ekonomik altyapı yatırımlarını sosyal kalkınma projeleriyle bütünleştirerek yeni bir “refah diplomasisi” biçimi üretmiştir. Bu örnekler, sosyal politikaların günümüzde ekonomik rekabetin ve dış politika stratejilerinin ayrılmaz bir bileşeni haline geldiğini göstermektedir.

Türkiye özelinde bakıldığında da refah politikalarının jeopolitik bir işlev kazandığı görülmektedir. Türkiye, 2000’li yıllardan itibaren insani yardımlar, eğitim bursları, sağlık projeleri ve kalkınma yardımları üzerinden Afrika, Orta Asya ve Orta Doğu’da “yumuşak güç” stratejisini derinleştirmiştir. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA), Yunus Emre Enstitüsü ve AFAD gibi kurumlar aracılığıyla yürütülen bu faaliyetler, yalnızca insani dayanışma değil, aynı zamanda dış politikada görünürlük ve meşruiyet üretimidir. Dolayısıyla refah, iç politikanın bir uzantısı olmanın ötesine geçerek Türkiye’nin bölgesel jeopolitiğinde stratejik bir araç hâline gelmiştir.

Kuramsal düzeyde bakıldığında, bu dönüşüm Michel Foucault’nun “biyopolitika” kavramsallaştırmasıyla yakından ilişkilidir. Foucault’ya göre modern iktidar, bireyleri baskı yoluyla değil, yaşam süreçlerini düzenleyerek yönetir. Sağlık, eğitim, istihdam ve sosyal yardımlar, devletin bireyin yaşamını biçimlendirdiği başlıca araçlardır. Dolayısıyla refah politikaları, yalnızca ekonomik adalet üretmez; aynı zamanda iktidarın toplumu nasıl yönettiğini belirler. Bu anlamda “refah devleti”, “güvenlik devleti”nin karşıtı değil, onun yeni bir evrim aşamasıdır. Devlet artık fiziksel güvenliği sağlamakla yetinmez; toplumsal direnci güçlendirmek, bireyin yaşam kalitesini yükseltmek ve ekonomik istikrarı korumak suretiyle güvenliği yeniden tanımlar.

Devletin güvenlikten refaha dönüşümünün bir diğer boyutu, güvenliğin artık askerî alanla sınırlı olmamasıdır. Günümüzde güvenlik, ekonomik kırılganlıklar, enerji arzı, iklim değişikliği, gıda tedariki ve dijital altyapı gibi alanları da kapsayan çok katmanlı bir kavram haline gelmiştir. Bu nedenle sosyal politikalar, ulusal güvenliğin sürdürülebilirliği açısından stratejik öneme sahiptir. Refahın azalması, toplumsal huzursuzluk ve siyasal kutuplaşmayı tetiklemede; bu da devletin iç güvenlik kapasitesini zayıflatmaktadır. Dolayısıyla refah politikaları, yalnızca sosyal adaletin değil, iç istikrarın ve dış güvenliğin de temelidir.

Bununla birlikte, refahın güvenlikleştirilmesi olgusu da dikkat çekicidir. Günümüzde sosyal refah, devletler tarafından stratejik bir güvenlik aracı olarak konumlandırılmakta; yoksulluk, işsizlik ve göç gibi olgular ulusal güvenlik tehditleri bağlamında ele alınmaktadır. Böylece refah politikaları, klasik anlamda “sosyal” değil, “jeopolitik” bir nitelik kazanmaktadır. Devlet, vatandaşına sunduğu refahı yalnızca toplumsal istikrar için değil, uluslararası rekabette sürdürülebilir bir güç inşası için de kullanmaktadır.

Sonuç olarak, devletin güvenlikten refaha dönüşümü modern siyasal düzenin derin bir yeniden yapılanmasını ifade etmektedir. Bu süreçte sosyal politikalar, yalnızca refah üretimi değil, aynı zamanda jeopolitik güç inşasının bir parçası hâline gelmiştir. Refah artık ekonomik bir kavram değil, güvenliğin yeni dili ve meşruiyetin çağdaş aracıdır. Devlet, refah üretimi yoluyla hem vatandaşına güvenlik sağlar hem de uluslararası arenada yumuşak gücünü pekiştirir.

Bu bağlamda günümüz devletinin dönüşümü, üç temel dinamik üzerinden okunabilir:

(1) Ekonomik boyut: Devletin sosyal harcamalar yoluyla sürdürülebilir kalkınmayı desteklemesi.

(2) Siyasal boyut: Refah politikalarının toplumsal rıza üretiminde temel araç haline gelmesi.

(3) Jeopolitik boyut: Sosyal politikanın dış politika stratejileriyle bütünleşmesi.

Devletin güvenlikten refaha yönelen bu dönüşümü, gelecekte egemenlik kavramının da yeniden tanımlanmasına yol açacaktır. Artık egemenlik, yalnızca sınırları koruma kapasitesiyle değil; toplumun refahını, dayanıklılığını ve sürdürülebilirliğini sağlama becerisiyle ölçülmektedir. Dolayısıyla çağdaş devlet, hem güvenlik hem refah üreticisi bir aktör olarak, jeopolitik düzenin merkezinde yeniden konumlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Devletin dönüşümü, güvenlik, refah devleti, sosyal politika, yumuşak güç.

ULUSAL KALKINMA PLANLAMASININ DÖNÜŞÜ MÜ? ULUSLARARASI ALANYAZIN ÜZERİNDEN İNCELEME

Hatice Duygu BANKOĞLU*

20. yüzyılın ilk yarısından 1980'lere dek planlama, devletin yönlendirici kapasitesinin en kurumsal biçimi olarak kritik bir işlev üstlenmiştir. Neoliberal dönemde büyük ölçüde teknik görülmüş, parçalanmış ve kurumsal temellerinden uzaklaştırılmış olan ulusal kalkınma planlaması, küreselleşmenin çözülmekte olduğu, ulus devletlerin yeniden ön plana çıktığı tarihsel dönemde, devletin yeniden merkezi bir aktör haline gelmesiyle birlikte yeniden düşünülmeyi gerektirmektedir.

Bu ihtiyaçla çalışma, sistematik alanyazın incelemesi yöntemi ile 2000-2025 yılları arasında (2025 Ekim ayı dahil) yayımlanmış ve ulusal kalkınma planlamasına odaklanan İngilizce akademik makaleleri inceleyerek, devletin dönüşü bağlamında planlamanın rolünü, süreçlerini, kurumsal yapısını ve öncelikli temalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. 2000-2025 arası yıllar, küreselleşme sonrası devletin dönüşünün görünür hale geldiği dönem olması nedeniyle belirlenmiştir. Bu dönem, 1980'lerden itibaren etkinliği azalan ulusal kalkınma planlamasının, 21. yüzyılın ilk çeyreği aşılrken sürdürülebilirlik, stratejik hedef belirleme ve çok boyutlu entegrasyon çerçevesinde yeniden şekillenmesini inceleme olanağı tanınması açısından önem taşımaktadır.

Araştırmanın temel verisi, iki yüksek düzeyli akademik indeks niteliğindeki Web of Science ve Scopus veri tabanlarında yer alan akademik yayınlardan elde edilmiştir. Her iki veri tabanı, yalnızca hakemli, düzenli yayımlanan ve bilimsel etki katsayısı yüksek yayınları indekslemesi bakımından alanyazın taramalarında sıklıkla tercih edilen kaynaklardır. Bu veri tabanları, uluslararası çalışmaların güncel eğilimlerini yansıtması açısından tercih edilmiştir. Tarama yalnızca akademik makalelerle sınırlandırılmış, kitap, tez, bildiriler ve editoryal notlar kapsam dışı bırakılmıştır.

Tarama sürecinde, uluslararası alanyazında ulusal düzeyde sosyo-ekonomik kalkınmayı hedefleyen planları sistematik olarak incelemek amacıyla “national development plan” kavramı temel alınmıştır. Bu kavramın seçilmesinin

* Dr., h.duygubankoglu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7261-8315.

nedeni, çalışma kapsamını ulusal düzeydeki kalkınma planlaması uygulamalarına odaklayarak, devletin ekonomik ve toplumsal hedefleri yönlendirme rolünü net bir şekilde ortaya koymasındır. Alanyazında farklı ülkelerde benzer planların çalışmanın temel kavramının önüne gelen niteleyici ifadelerle tanımlandığı görülmektedir. Örneğin, medium-term, long-term veya five-year vadeli; socio-economic amaç ve hedefi; integrated ve sustainable içerik veya plan türünü; framework, strategy ve vision ise stratejik kapsam ve uzun vadeli vizyonu ifade etmektedir. Bu çerçevede, taramada yalnızca ulusal düzeyde sosyo-ekonomik kalkınmayı hedefleyen planlar dahil edilmiş, ulus altı düzeyde bölgesel veya sektörel planlar taramaya dahil edilmemiştir. Ayrıca, alanyazında sıkça geçen ancak kapsam dışı bırakılan bazı kavramlar da vardır. Örneğin, developmental state, 20. yüzyılın ikinci yarısında özellikle Doğu Asya’da devletin sanayileşmeyi yönlendirdiği modelleri ifade etmekte; socialist planned economy ve centrally planned economy ise merkezi otoriteye vurgu yapan, çoğunlukla Sovyet tipi ekonomik sistemleri tanımlamaktadır. Benzer biçimde, planned economy ve command economy kavramları, kaynak tahsisi veya üretim-tüketim kararlarının doğrudan devlet tarafından belirlendiği sistemleri kapsamaktadır. Bu kavramlar tarihsel olarak planlama düşüncesine ve devletin ekonomiyle ilişkisine ışık tutması bakımından önemli katkılar sağlamıştır. Ancak, çalışmanın amacı 21.yüzyılın ilk çeyreğinde devletin dönüşü sürecinde ulusal kalkınma planlarını analiz etmek olduğundan, yalnızca ülke düzeyinde sosyo-ekonomik kalkınmayı hedefleyen planlar çalışma kapsamına dahil edilmiş ve tarihsel veya ideolojik modeller sınırlandırılmıştır.

Tarama sırasında kullanılan anahtar kelime seti, “national development plan*” or “national five year plan*” or “national economic plan*” or “five year development plan*” biçimindedir. Anahtar kelimelerde kullanılan yıldız işareti (*) türevli kullanımları kapsayacak şekilde tarama kapsamını genişletmiştir. Makalelerin taranması sürecinde başlık filtresi kullanılması, çalışmanın konuya odaklılığını artırmada önemli görülmüştür.

Bu sınırlamalar ve anahtar kavram seti doğrultusunda 81 makale tespit edilmiş; niteliksel içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Taranan makaleler, içerik açısından dört ana boyut altında değerlendirilmiştir. Birinci boyut, devletin rolü ve planlamaya yaklaşımını ele almakta; burada devletin bir aktör olarak nasıl tanımlandığı ve ulusal kalkınma planlamasının teknik bir süreç mi yoksa siyasal bir süreç mi olduğu tartışılmaktadır. İkinci boyut, planlama süreci ve aktör yapısını kapsamaktadır; bu boyutta planların hangi aktörler tarafından ve hangi yöntemlerle hazırlandığı incelenmektedir. Üçüncü boyut, kurumsal çerçeveyi ele almakta; planlamadan sorumlu kurumların yapısı, yetki dağılımı ve koordinasyon düzeyi bu bağlamda değerlendirilmektedir. Son olarak, planların öncelikli temaları ve hedef yönelimi boyutu, planların hangi alanlara

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

odaklandığını ve ulusal hedeflerle uluslararası talepler arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bu yönetsel yaklaşım, makalelerde yer alan devletin rolü, planlama süreçleri, kurumsal yapı ve plan öncelikleri gibi niceliksel ölçümlerle tam olarak değerlendirilemeyen boyutları sistematik biçimde ortaya koymayı sağlamaktadır.

Tespit edilen 81 makale, ulusal kalkınma planlamasının çok boyutlu yapısını ortaya koyan kapsamlı veriler sunmaktadır. Ulusal kalkınma planları, devletlerin uzun vadeli ekonomik, sosyal ve çevresel hedeflerini belirlemede kritik bir araç olarak öne çıkmaktadır. Farklı ülkelerde yapılan araştırmalar, ulusal kalkınma planlarının yalnızca ekonomik büyümeyi şekillendirmekle kalmayıp, aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma, iklim değişikliği, enerji politikaları ve sosyal adalet gibi alanları da kapsadığını göstermektedir. Bu bağlamda ulusal kalkınma planlarının devletin temel işlevi olarak yönetim aracı niteliğinden uzaklaşarak giderek daha fazla yönetim aracı niteliğine evrildiği; böylece sürdürülebilirlik ve kapsayıcı kalkınma hedeflerini hayata geçirme sürecinde yeni bir yönetim mantığını yansıttıkları anlaşılmaktadır.

Bu çalışmanın beklenen katkısı, devletin dönüşüm sürecinde ulusal kalkınma planlamasının eğilimlerini sistematik biçimde ortaya koymaktır. Alanyazında, devletin geri dönüşü tartışılırken, kalkınma planlamasının bu süreçteki rolü ve niteliği yeterince incelenmemiştir. Günümüzde devlet, yalnızca merkezi bir otorite olarak değil, aynı zamanda çok aktörlü bir planlama sisteminin düğüm noktası olarak konumlanmaktadır. Bu bağlamda çalışma, yeniden güç kazanan devlet karşısında, ulusal kalkınma planlamasının işlevini ve konumunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Devletin dönüşü, ulusal kalkınma planlaması, planlama ve devletin rolü, planlama işlevi, alanyazın incelemesi.

NEOLİBERAL ÇAĞDA DEVLET ve YARGI YETKİSİNİN DÖNÜŞÜMÜ**Duygu HATİPOĞLU AYDIN* , Evrim DURMAZ****

16. yüzyılda doğan modern devlet, egemenliğinin tezahürü olarak, kural koyma, bu kuralların ihlali durumunda yaptırımları icra etme, uyuşmazlıkları çözme gibi yetkileri kendisinde toplamıştır. Karmaşık ve tümgüçlü bir mekanizma olarak devlet, yargı yetkisini yetkili organları aracılığıyla icra eder. Toplum sözleşmeci düşünürlere göre insanlar güvenlik içinde yaşamak için kendilerine ait yargı yetkisini devlete devretmişlerdir. Bu varsayım, bireylerin hayatlarını doğrudan etkileyen yargılama eyleminin, nasıl olup da rıza dâhilinde devlet tarafından kullanılabilmesine dair meşrulaştırıcı bir işlev görür. Devlet buna göre, toplum içinde çıkarları çatışan kesim ve bireylerden bağımsız ve onlara eşit mesafede yetkilerini kullanmaktadır.

Devletin tarafsız olamayacağını savunan düşünürlere göre yargı yetkisini icra etmesi de dahil olmak üzere devlet her zaman bir kesimin diğer kesim üzerindeki baskı aracı olagelmıştır. Yine de devlet, bazı organlarında veya bazı dönemlerde tarafsıza yakın bir görünüm sergileyebilmektedir. Bunun bir nedeni devletin ve hukukun kendilerine karşı baskı aracı olarak kullanıldığı kesimlerin de rızalarını kazanması zorunluluğudur. Diğer bir nedeni ise devlet ve hukukun kendisinin de toplumsal kesimler arası mücadelenin gerçekleştiği alanlar olmaları ve bu çatışmaların sonuçlarının bu alanlara yansmasıdır. Devlet ve hukukun ekonomik sisteme yön vermesi söz konusu olabilse de, esas olan bunların üstyapı kurumları olarak ekonomi tarafından şekillendirilmeleridir. Ancak devlet ve hukuk her ne kadar ekonomik ilişkiler tarafından belirlenseler de, bu belirlenme doğrudan bir yansıma değildir. Devlet ekonomik sisteme uygun bir biçime bürünmekle birlikte, zamansal olarak ekonomik dönüşümlerin gerisinden gelmekte, bazen de çatışmalı bir pozisyona gelerek tarafsızlık görünümünü kazanmaktadır.

Ekonomik ve sosyal dönüşümlerden etkilenen bir kurum olarak devletin tarihsel süreç içinde yetki ve işlevleri de değişmiştir. Neoliberal dönemde devlet piyasa ile karşı karşıya değildir; ancak piyasa ekonomisiyle uyumlu yeni işlevlere kavuşmaktadır. Devletin ve hukukun ekonomiyle çatışmalı olabilecek yanları hızlıca ortadan kaldırılmaktadır. Neoliberalizmle birlikte, sosyal haklar

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, duygu.hatipoglu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3153-5310.

** Öğr. Gör. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, evrimdurmaz@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1706-8303.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

aşındırılmakta, kamuya ait olan mallar özelleştirilmekte, işlevler serbest piyasaya devredilmekte, koruyucu yasa ve mekanizmalar azaltılmakta ve piyasanın hızlı taleplerine karşılık vermek için topyekûn bir dönüşüm gerçekleşmektedir. Küreselleşme olarak da adlandırılan süreç, hukukun geniş düzenleme alanını farklı açılardan etkilemektedir. Hukuk bu bağlamda giderek piyasa ile çatışmalı özelliklerini yitirmekte ve neoliberal politikaların uygulayıcısı haline gelmektedir. Toplumsal sosyo-kültürel farklılaşma ve refah sistemlerinin dağılması yanında ulus aşırı güçlerin doğuşu ve devletin dönüşümü, birbirinden bağımsız olmayan ancak önemli sonuçlara yol açan başlıklar olarak tartışılabilir.

Bu çalışmada, dönüşen devlet ve hukuk ile birlikte yargılama faaliyetinin geçirmekte olduğu değişimin biçimleri ve sonuçları ele alınmaktadır. Son yıllarda devlete ait hizmet ve malların özelleştirilmesinin yanında devlet egemenliğinin asli göstergelerinden biri olan yargılama yetkisinin de özel alana devredilmesi söz konusudur. Bu durumla birlikte devletin egemenliği ve bunun dayandığı rıza tartışmalı hale gelmekte ve modern devletin zayıflamasına ilişkin iddialar ortaya atılmaktadır. Diğer yandan ise her zaman bir dönüşüm içinde olan devlet neoliberal ilişkilerin belirleyiciliğinde buna uygun olarak şekil almıştır denilebilir. Bir başka deyişle, neoliberal dönemde devletler, kapitalist üretim ilişkilerinin ulusal düzeyde inşasına yaptıkları katkının bir benzerini etkin bir şekilde üstlenirler.

Neoliberal dönemde hukuk devletinin farklılaşmasının izleri, yargılama mekanizmasında görünür hale gelmiştir. Yargılama faaliyeti devletin tarafsız görünümüne en çok yaklaştığı, toplumun siyasal iktidara ilişkin rızasının en çok üretildiği alanlardan biridir. Devletin şiddet tekelinin belirgin görünümlerinden biri olarak yargılama faaliyeti, esasen başta özel mülkiyet olmak üzere piyasa mekanizmasını koruyan bir hukuki düzenin yansımasıdır ve neoliberal dönemde de yine piyasa mekanizmasını korumaya ve krizlerini çözmeye yönelik olarak şekillenmektedir. Ulus devlet modelinin yaslandığı tek hukukluluk karşısında, devlet dışı ve piyasalardaki güçlerin hakim hale gelmesiyle çok hukukluluğun ağırlığı artmakta; hukuk sistemlerinin hibridizasyonu ve sermayenin ihtiyaçlarına uygun olarak daha esnek, yoruma dayalı bir hukuk anlayışı ortaya çıkmaktadır. Böylece, hukuk sistemi açısından üç temel fonksiyonun; hukuk yaratma, uyumsuzluk çözme ve hukukun icrası mekanizmaları dönüşüme uğramaktadır.

Yargılama faaliyetinin, hukukun üç temel fonksiyonu açısından değişmesinin farklı biçimleri ve sonuçları vardır. Öncelikle kural koyma fonksiyonu açısından, yargılama faaliyetinde kural koyucu aktörlerin sadece devletle sınırlı kalmadığından söz edilebilir. Örneğin şirketlerin siber alandaki kural koyma faaliyetlerinin ya da hukuki çoğulluk tartışmaları kapsamında topluluk hukuklarının, devlet hukuk sisteminin kural yaratma fonksiyonu ile

yarıştığı görülmektedir. Öte yandan tahkim süreçlerinde kullanılan çerçeve normlar, esnek, bağlamsal ve devlet hukukundan ayrı hukuk yaratımına örnektir.

Uyuşmazlık çözümü fonksiyonu açısından da bir dönüşüme tanıklık edilmektedir. Özellikle 1990'lardan itibaren artan düzeyde, önce uluslararası alanda, devamında ulusal bağlamda alternatif uyuşmazlık çözüm mekanizmalarının (AUÇM) hukukun hemen her alanında kullanılması söz konusudur. AUÇM'nin baskın hale gelmesi; şeffaflığın yitirilmesi, hesap verilebilirliğin azalması, hukuki belirlilik ilkesinin zayıflaması ve kamu adaletinin aşınması gibi ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Bu süreç, mahkemeleri "katı" ve "malîyetli" olarak tasvir eden, AUÇM'yi ise "esnek" ve "daha samimi" bir adalet biçimi olarak meşrulaştıran neoliberal söylem tarafından desteklenmektedir. Öte yandan bu söylem, hukukun aslında toplumsal ilişkilere göre esneyebilen doğasını ve bu esnekliğin sermaye için nasıl kullanılabilir olduğunu gizlemektedir.

Hukukun icrası fonksiyonu açısından da, ulus devletin yargılama düzenini aşan örneklerin tercih edilmeye başlanması ya da zorunlu kılınmasından bahsedilebilir. Özellikle ulus üstü örgütlerin hem kural koyma hem uyuşmazlık çözme hem de icra fonksiyonlarını birlikte üstlendiği örnekler artmaya başlamıştır. Mesela ICANN, internet alan adlarının tahsisi konusunda, devlet hukukuna özgülendiği varsayılan bu üç fonksiyonu kendi bünyesinde toplayan bir örnektir.

Devletin yargılama faaliyetindeki yetkilerini devretmesi, aslında onun baştan beri sahip olduğu içkin niteliklerine uygun davranmasından başka bir anlama gelmemektedir. Bu bakımdan bir yetki devri yerine, devletin çeşitli fonksiyonlarının farklı aktörler arasında esnemesi ya da geçirgenleşmesinden, bu anlamda sınırların bulanıklaşmasından söz edilebilir.

Hukukun neoliberalizmin kurucu unsuru olarak merkezi bir rol oynadığı bu dönemde, yeni kural koyucular ve AUÇM'ler, esasen yargı hizmetlerinin özelleştirilmesi, devletin mahkeme sistemi gibi geleneksel kamu hizmetlerinden çekilmesini içeren daha geniş bir özelleştirme anlayışının parçası olarak tanımlanabilir. Uyuşmazlık çözümünde tahkim, arabuluculuk, uzlaştırma gibi özel alternatiflerin yaygınlaşması sonucunda, şeffaflık kaybı, hesap verilebilirliğin azalması ve meşruiyet sorunları ortaya çıkmaktadır. Ayrıca genel, soyut hukuki adalet kavramının reddedilmesi, bireyselleştirilmiş bir çözüm lehine tutum sergilenmesi, bağlamsal adaletin sebep olacağı belirsizliği ve denetlenemezliği artırır. Bu özelleştirme pratiği, yargı sisteminin işlevsel dengesini değiştirerek, politika oluşturma ve hukuku uygulama gibi önemli kamu işlevlerini kamu denetiminden uzaklaştırmaktadır. Uyuşmazlıkların özel ortamlara kayması, yargısal yorumların ve emsal kararların oluşmasını

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

engellemekte ve potansiyel olarak hukukun gelişimini ve kamu adaletinin otoritesini aşındırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, devletin dönüşümü, hukukun işlevi, yargılama, alternatif uyuşmazlık çözüm mekanizmaları.

SOSYAL DARWİNİZMDEN USULİ DENGEEYE: “GÜÇLÜ OLAN KAZANIR” MANTIĞININ AŞILMASI

Mehmet KÖKER*

Adalet fikri, tarih boyunca güç, hakikat ve usul arasındaki gerilim hattında şekillenmiştir. Bu gerilim, kimi dönemlerde haklılığın güce teslim olduğu, kimi dönemlerde ise gücün usulle sınırlandırıldığı biçimlerde tezahür etmiştir. Modern ceza muhakemesi, bu tarihsel dalgalanmaların ardından adaletin meşruiyetini güçten değil, usulden alan bir yapıya kavuşturmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın çıkış noktası, adaletin tarihsel süreçte “hakikatin güçle sınanması” anlayışıyla ilişkilendirildiği; günümüzde ise bu anlayışın, usul ekonomisi, hız ve bilirkişilik gibi görünüşte tarafsız kavramlar altında yeniden üretildiği gözlemidir. Silahların eşitliği ilkesi, bu yeniden üretimi teşhis eden normatif bir mihenk taşıdır. Silahların eşitliği ilkesi, tarafların yalnızca soyut anlamda değil, fiilen ve etkili biçimde aynı usuli imkanlara sahip olmasını gerekli kılar. Bu gereklilik, mahkemeye erişim veya yalnızca görüş bildirme hakkı gibi pasif imkanlarla sınırlı değildir; devletin aktif biçimde yerine getirmesi gereken pozitif yükümlülüklerle, yani kurumsal eşitleme araçlarıyla somutlaşır.

Küreselleşme döneminin “yönetişim” anlayışı, ceza adaletini yalnızca devletin tek elden yürüttüğü bir faaliyet olmaktan çıkararak; devlet kurumları, sivil toplum örgütleri, uluslararası kuruluşlar, medya ve özel uzmanlık alanlarının birlikte etkide bulunduğu çok katmanlı bir yapı haline getirmiştir. Ancak bu durum, yargılamada bilgiye, uzmanlığa ve delile erişim bakımından derin eşitsizlikler yaratmıştır. “Devletin dönüşü” olarak adlandırılan güncel süreç, hukuk devletinin içeriğini yeniden kurallandırma ve yeniden kurumsallaştırma yönünde bir imkân sunsa da bu dönüşüm eşitliği kendiliğinden yaratmayacaktır. Dolayısıyla temel soru, hangi kurumsal düzenlemelerin gerçekten eşitliği tesis ettiği, hangilerinin ise yalnızca eşitlik görünümü ürettiğidir. Bu çerçevede üç düzlemli bir ölçüt önermekteyiz: erişim, etki ve denetim. Bir tedbir, savunmanın araçlara fiilen ulaşabilmesini (erişim), ulaştığı aracın yargısal kanaat üzerindeki belirleyici gücünü (etki) ve kullanılan aracın tarafsızlık ile kalite güvencesini (denetim) aynı anda sağlayabildiği ölçüde anlamlı bir dengeleme yaratır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, mkoker@atu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6014-2105.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

Bu bağlamda zorunlu müdafilik/mağdur vekilliği kurumu, sistemin en belirgin turnusol alanıdır. Müdafinin sadece atanmış olması, eşit silahlar için yeterli değildir; dosya yoğunluğu, teknik destek, bilirkişi bütçesi ve çeviri kaynakları gibi unsurlara erişim olmadan, adli yardım işlevsizleşir. Etkili bir model; saat başına makul ücretin yanı sıra bilirkişi ve tercüman giderlerini içeren özel bütçe kalemleri, karşı-bilirkişi atanmasına ilişkin talep hakkı ve esaslı bir kalite denetimini gerektirir. Aynı şekilde, tercüman hakkı yalnızca dil aktarımından ibaret görüldüğünde değil, adli terminolojiye hakimiyet ve tarafsızlık ilkeleriyle birlikte uygulandığında gerçek anlamını bulur. Aksi halde çeviri, adaletin dilsel eşitsizlik içinde kaybolduğu bir ritüele dönüşür.

Bilirkişilik kurumu, düello geleneğinin sınıfsal mantığını çağdaş yargılama pratiklerinde yeniden üretebilecek en belirgin alandır. Resmi bilirkişi raporlarına fiilen tanınan üstünlük, savunmanın karşı-bilirkişi görüşüne erişimini mali ve usuli engellerle sınırladığında, “hakikati güçle kurma” anlayışı delil rejimi içinde yeniden vücut bulur. Bu nedenle, gerçek bir usuli dengeleme, resmi rapor ile karşı-bilirkişi görüşünün aynı metodolojik standartlar temelinde değerlendirilmesini, mahkemenin teknik gerekçesini yazılı olarak ortaya koymasını ve tarafların yönetsel itirazlarını dinamik biçimde sunabilmesini gerektirir. Böyle bir sistemde “eşdeğer erişim” kavramı, yalnızca resmi bilirkişi raporuna itiraz etme olanağını değil; aynı zamanda savunmanın kendi uzman görüşünü sunabilmesini, dosyadaki veri ve materyallere ortak biçimde erişebilmesini, ham veriler üzerinde bağımsız analiz yapabilmesini ve çapraz sorguda bu raporların niteliğini denetleyebilmesini ifade eder.

Dijital delil çağında bu asimetri daha da görünür hale gelmiştir. Devletin sahip olduğu adli bilişim altyapısı, savunma bakımından çoğu zaman ulaşılamaz bir teknik üstünlük yaratmaktadır. Eğer savunmanın dijital delilleri bağımsız biçimde yeniden inceleyebileceği tarafsız kamu laboratuvarları ve devletin kullandığı analiz yazılımlarına ait standart veri tabanlarına erişim hakkı yoksa, bu deliller yalnızca biçimsel olarak tarafsız görünür; gerçekte devlet lehine yapısal bir üstünlük oluşturur. Bu alandaki yapısal eşitsizliği gidermek için, savunmanın da erişimine açık olacak biçimde tarafsız statüde faaliyet gösteren bağımsız dijital analiz merkezlerinin kurulması gerekir. Bu merkezler, iddia makamının kullandığı adli bilişim laboratuvarlarından ayrı olarak, mahkemelerin gözetiminde ve kamusal denetime tabi şekilde yapılandırılmalı; savunmanın dijital deliller üzerinde yeniden inceleme, doğrulama ve karşı analiz yapabilmesine imkân tanınmalıdır. Bununla birlikte, dijital delillerin değerlendirilmesinde kullanılan algoritmik yöntemler bakımından da açıklanabilirlik ilkesi benimsenmelidir. Bu ilke, bir algoritmanın ulaştığı sonucun hangi veriler, hangi parametreler ve hangi mantıksal adımlar üzerinden üretildiğinin anlaşılabilir biçimde ortaya konulmasını ifade eder. Algoritmik

araçlar, karar süreçlerini “kara kutu” haline getirmemeli; hem savunma hem mahkeme, algoritmanın işleyişini, hata payını ve sınırlarını inceleyebilmelidir. Ayrıca, dijital delil raporlarının mahkeme tarafından yeniden üretilebilirlik kriterine göre kabul edilmesi sağlanmalı; bir dijital analiz sonucunun doğruluğu, yalnızca devlet laboratuvarlarının otoritesine değil, aynı parametreler altında başka bir inceleme tarafından da teyit edilebilmesine bağlı olmalıdır. Aksi halde “veri çokluğu”, usuli eşitliği değil, delil ağırlığı yanılması güçlendirir.

Eşitlik, yalnızca normatif bir ilke değil, mekansal ve zamansal düzenlemelerle somutlaştırılması gereken bir değerdir. Duruşma salonu oturma düzeni, sanık ile müdafî arasındaki fiziksel mesafe ve çapraz sorgu için ayrılan süre, tarafların yargılama sürecine katılımını doğrudan belirler. Hızlı yargılama ideali, savunmanın etkin katılımını kısıtladığı ölçüde, düellonun “sonuca çabuk varma” arzusunu kurumsal biçimde yeniden üretir. Bu nedenle delil bildirim süreleri, takvim yönetimi ve müzakere zamanları, eşitliğin ölçülebilir parametreleri olarak belirlenmeli; ölçülmeyen eşitlik, yönetilemeyen bir sembolizme dönüşmemelidir.

Eşitliğin gerçekleşip gerçekleşmediğini belirleyen nihai alan, mahkemenin gerekçesidir. Gerekçe, teknik farkındalığı yansıtmalı; bir raporu diğerine üstün tutarken yönetime, belirsizlik payına ve karşı delile verilen yanıtta açıkça yer vermelidir. Aksi halde yargı, “haklıyı güçle ayıklayan” tarihsel mantığı bu kez otoritenin ağırlığıyla yeniden üretmiş olur. Silahların eşitliği ilkesi, bu tür ikameleri reddeder; otoriteyi usule tabi kılar.

Sonuç olarak, “güçlü olan kazanır” anlayışının ceza muhakemesindeki izleri, açık ayrıcalıklardan ziyade teknikleşmiş delil süreçleri, hızlandırılmış yargılama usulleri ve gerekçesiz tercih yetkileri gibi kurumsal görünümmler altında yaşamaya devam etmektedir. Bu kalıntıların giderilmesi, soyut ilkeleri yinelemekle değil, pozitif yükümlülüklerin alanını genişleten ve ölçülebilir standartlara bağlayan yapısal dengeleme mekanizmalarıyla mümkündür. Eşitlik, bir beyan değil, inşa edilmiş bir kurumsal mimaridir. “Devletin dönüşü” eksenli tartışma alanı bakımından bu, adaletin yeniden kamusallaşması anlamına gelir: adalet, gücün değil, usulün kazandığı yerde kamusal bir değere dönüşür.

Anahtar Kelimeler: Silahların eşitliği ilkesi, usuli eşitlik, adil yargılanma hakkı, dijital delil ve algoritmik şeffaflık, adaletin yeniden inşası.

DEVLETİN MEŞRUIYETİNİN YENİDEN ÜRETİMİNDE CEZA HUKUKUNUN ROLÜ

Erdem Arda AKAY*

Bir ilişkiler alanı olarak devlet, ihtiva ettiği bu ilişkilere dayalı olarak tarihin farklı uğraklarında farklı biçimler edinmiştir. Günümüzde modern devlet olarak adlandırılan siyasal yapının kökeni de üretim ilişkilerine kapitalist normların hakim olmaya başladığı döneme denk düşmektedir. Kapitalist üretim ilişkilerinin gelişimiyle beraber feodal toplum düzeni yerini burjuva kamusalılığıyla şekillenen ve sınıfsal ilişkilerin yeniden üretildiği bir paradigmaya bırakmıştır. Modernite olarak adlandırılan bu yeni paradigma; bir taraftan statü temelli ilişkilerin hak temelli bir düzlemde yeniden ele alınması, diğer yandan ise üretim ilişkilerinin karakterini verdiği bu yeni düzene çeşitli düzenleme araçlarıyla süreklilik kazandırılması üzerinden tezahür etmiştir. Modernite anlayışının yeniden üretilebilmesi “özgürleştirme” ve “disipline etme” olmak üzere iki farklı koldan gerçekleştirilen bir süreç olmuştur. Bu anlayışa belirlenimini veren dönemin yükselen sınıfı burjuvazi olduğu için özgürlük ve disiplin kavramlarının içi de bu sınıfın ürettiği nesnelige uygun şekilde doldurulmuştur.

Modern devletin ve taşıyıcısı olduğu modernitenin nasıl yeniden üretildiğini, hangi mekanizmalarla devletin her bir ferdinin özgürleştirme ya da disipline etme sürecine tabi tutulduğunu anlamak adına Althusser’in yapısalcılığına başvurmak faydalı olabilecektir. Fransız düşünür Louis Althusser, Yapısalcı Marksist düşünce çerçevesinde devleti “iktidarın içerisinde biçimlendiği yapılaşmış ilişkilerden müteşekkil aygıtlar” olarak tanımlamış ve emeğin yeniden üretimi noktasında devlet aygıtını “devletin ideolojik aygıtları” ve “baskı aygıtı” ikiliğine dayanan bir teori üzerinden ele almıştır. Buna göre devletin baskı aygıtı, siyasal yapının geleneksel işlevine uygun olarak uhdesinde hükümet, polis, ordu, mahkeme, hapisane gibi aygıtları barındıran “zor mekanizmaları”na karşılık gelmektedir. Althusser’in Marksist devlet teorisine ilişkin bu özgün ayrımında baskı aygıtı dışında konumlandığı devletin ideolojik aygıtları ise devletin alışılacağı “zor” gücü olan yekpare bir baskı aygıtının aksine, ideolojik etkiyi baskıya ve zor gücüne önceleyen çeşitli kurumları (aile, din, haberleşme, siyaset, hukuk, vb. alanlarda) içermektedir. Kurulumu sınıf mücadelesine dayanan bir olguya tekabül eden devletin ideolojik

* Arş. Gör., Kırıkkale Üniversitesi, erdemardaakay@kku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6984-8008.

aygıtları, egemen ideolojiyi gerçekleştirme işlevini haiz olarak çeşitli görünümde var olmakta ve kapitalist sistemde emeğin ve dolayısıyla emeğin yarattığı artı değerın üreticilerin dışındaki kişi ve gruplarca temellüküne dayanan üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesini sağlayarak devletin meşruiyetini yeniden üretebilmesine olanak tanımaktadır. Bu yeniden üretim sürecinin sekteye uğradığı durumlarda baskı aygıtı ise “son çare” olarak devreye girmektedir.

Bu noktada ceza hukuku, baskı aygıtının son çare niteliğini haiz olarak denetleyici ve düzenleyici görevini yerine getirirken ona belirlenimini veren ilişkilerden bağımsız düşünölemeyecektir. Gerek bir fiilin suç olarak addedilmesi yani kriminalizasyon faaliyetleri gerek ise bu fiillere ilişkin ceza adaletinin işletilmesi, ekonomik ve toplumsal ilişkilerle uyumlu olduğu ölçüde varlık koşulları yeniden üretilebilecek süreçlerdir. Kriminalizasyon hem devleti hem de kamuyu ilgilendiren bir güç ilişkisi olarak toplumda temsil bulan talepler doğrultusunda gerçekleşecek; suça verilecek tepki de buna uygun olarak tatbik edilecektir. Suç kontrolü olarak adlandırılan bu ceza adalet süreci, içine doğduğu maddi koşulların ve temas ettiği sosyal ilişkilerin bir bileşenidir ve suçun ifasından cezanın tatbikine kadar olan tüm süreci bu doğrultuda şekillendirmektedir.

Modern dönemin suç kontrolünün sosyal temelinde, çeşitli çatışma türlerinin çözölməsi için devlete devredilmiş olma olgusu yatmaktadır. Şüphesiz ki bu devretme iradesinin oluşması noktasında, verili maddi koşullardan doğan ilişkiler büyük önem arz etmektedir. Bununla birlikte; devletin ceza hukuku yaklaşımının toplumun suçluluk, cezalandırma veya adalet kavramlarına verdiği anlamla uyumlu olması da suç kontrolünün devlet eliyle sürdürölebilmesi açısından elzemdir. Bu uyum sağlandığı ölçüde devletin suç kontrolü faaliyetlerinin meşruiyeti yeniden üretilecek ve toplum nezdinde karşılık bulabilecektir. Aksi durumda ise fiil, suç kapsamında olsa bile toplum tarafından göz ardı edilip suç kontrolünün gerçekleşmesi için devletle iş birliği yapmaktan kaçınılması gibi sonuçlar doğurabilecektir. Yani neyin suç olup olmadığı konusunda bir nesnellik elbette ki söz konusudur ancak bu nesnellüğün içeriği, daha ziyade ekonomik ve sosyal ilişkilerin şekillendirdiği kamusalıktan ve bu kamusalık içerisinde hakim söylem üretme kapasitesine sahip egemen sınıf üzerinden okunabilecektir.

Burjuvazinin siyasal iktidar üzerindeki etkisini artırdığı ve sınıfsal taleplerini siyasal çıktılarına dönüştürmeye başlayabildiği erken kapitalist dönemde cezalandırma anlayışının merkezinde özdenetim olgusu yer almıştır. Burjuva mülkiyetini ve buna bağılı olarak yeniden üretilen toplumsal düzeni gözeten dönemin ceza adaleti, suç kontrolünü bu olguların devamlılığını sağlama üzerine kurgulamış; bu anlamda hapishane, okul, akıl hastanesi gibi ideolojik

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

aygıtlarla düzenin tesisi desteklenmiştir. Statü yerine hak temelli bir anlayış düsturuyla ceza hukuku önceki dönemlere göre daha soyut ve genel bir çerçeve içinde ele alınmış olsa da yine toplumsal düzeni sağlama saikiyle sınıf ve cinsiyet gözetilerek belli kesimlerin üzerinde baskının yoğunlaştırılması söz konusu olmuştur.

Emek ve sermaye arasında kurumsallaşan bu çatışma 19. yüzyılın sonundan 20. yüzyıla uzanan süreçte bir krize yol açmış, modernizmin uğradığı bu krizin içerdiği çelişki ve çatışmaların giderilmesi -en azından ertelenebilmesi- adına uzlaşma dayalı bir yapıya karşılık gelen refah devleti düşüncesi ön plana çıkarılmıştır. Toplumsal düzeni kolektif çabaya dayalı bir uzlaşma üzerinden inşa etme kurgusuna sahip bu yeni söylem, ceza hukukunu da önceki dönemin çatışmacı anlayışından farklı olarak ele almıştır. Bu anlamda verilen cezaların ödetme işlevi yerine ıslah etme işlevi ön plana çıkarılmış; ceza adaleti anlayışı sosyal politikalarla desteklenerek suç işleyen kişilerin yeniden topluma ve üretim sürecine dahil edilmesi saikiyle hareket edilmiştir. Ancak bu anlayış de refah devletinin kriziyle birlikte yerini yeni bir paradigmaya bırakmıştır. 20. yüzyılın son bölümünde ekonomi ve sermayenin küreselleşmesi sonucunda ortaya çıkan neoliberalizm, devleti “rekabet ilişkilerinin tam ortasında bir piyasa aktörü” olarak konumlandırmıştır. Bu bağlamda piyasa koşullarını düzenlemek ve devamlılığını gözetmek adına ceza adaleti anlayışı, faili “doğası gereği bireysel menfaatini gözetken ve icra ettiği eylemin önemini anlayıp iradesini şekillendirmeye kadir” rasyonel bireyler olarak ele almış ve bu çerçevede işlenen suçla karşı cezayı bir ödetme aracı olarak kullanmıştır.

Günümüzde gelinen noktada küreselleşmenin krizi ve yükselen bölgesellik anlayışıyla birlikte yeniden üretilecek kamusalılık, hiç şüphe yok ki bir baskı aygıtı olarak ceza hukukunu da dönemin ilişkiselliği çerçevesinde dönüştürecektir. Bu noktada, küreselleşmeyle birlikte terk edilen sosyal politikalara dönüş gözlemlenebileceği gibi yeni dönemin özgün nitelikleri de ceza adalet sistemini şekillendirebilecektir. Bu çalışmayla; gelecek dönemde devletin meşruiyetinin yeniden üretimi noktasında ceza hukukunun konumlanacağı yer ve edinebileceği belirlenim, tarihsel süreçten yararlanılarak değerlendirilecek ve bu değerlendirme sonucunda çalışmada elde edilen bulgulara yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Baskı aygıtı, cezalandırma, meşruiyet, küreselleşme, modern devlet.

ALGORİTMİK DEVLET VE CEZA HUKUKUNUN KRİZİ**Arzu BALAN***

Devletin klasik yönetim biçimi, uzun süre boyunca insan iradesine, yargısal muhakemeye ve ahlaki değerlendirmeye dayanan bir rasyonaliteye yaslanmıştı. Günümüzde ise bu rasyonalite giderek algoritmik akla, veri temelli hesaplamalara ve istatistiksel öngörülere bırakılmaktadır. “Predictive policing”, “risk assessment tools” ve “profiling sistemleri” gibi teknolojiler, suçun işleme ihtimalini önceden tahmin etme iddiasıyla insan davranışlarını büyük veri setleri içinde analiz etmekte; böylece birey, artık etik bir özne değil, olasılıklar matrisinin bir girdisine dönüşmektedir. Bu durum, ceza hukukunun tarihsel olarak üzerine kurulduğu epistemolojik temeli derinden sarsmakta; failin yerini algoritmanın aldığı yeni bir cezalandırma rejiminin doğuşuna işaret etmektedir.

Hannah Arendt’in “kötülüğün sıradanlığı” kavramı, totaliter rejimlerin bürokratik mekanizmaları içinde kötülüğün nasıl gündelikleştiğini, sıradan bir görev bilincine indirgenerek görünmez hale geldiğini açıklıyordu. Bugün bu sıradanlık, bürokratik formdan algoritmik forma taşınmıştır. Artık kötülük, bir iradenin değil, bir hesaplamanın ürünüdür; dolayısıyla kimse doğrudan fail değildir. Kararların, öznel muhakemeler yerine istatistiksel modeller tarafından üretildiği bir düzende, ceza hukukunun en temel öznesi olan fail soyut bir kategoriye dönüşmektedir. Böylece cezalandırma, insan iradesine değil, teknik bir öngörüye dayanmaktadır. Bu yeni durum, ceza hukukunun üç temel düzlemde –epistemolojik, normatif ve yapısal– krizine yol açmaktadır.

Klasik ceza hukuku, suçun varlığını failin iradesine, bilincine ve kusuruna dayandırır. Suçun nedeni, failin özgür iradesiyle yaptığı seçimlerde aranır. Oysa algoritmik yönetim modeli, davranışı açıklanabilir bir iradi süreç olarak değil, sayısal bir örüntü olarak görür. Bu bakış açısında suç, artık bir eylem değil, bir olasılıktır; suçluluk da geçmişe değil, geleceğe ilişkin bir tahmindir. Bilginin yerini veri, nedenselliğin yerini istatistiksel ilişki alır. Böylece ceza hukukunun kurucu kategorileri –irade, kusur ve bireysel sorumluluk– çözülür. Failin kim olduğu değil, hangi veri grubuna ait olduğu belirleyici hale gelir. Sonuçta hukuk, bilinçle değil, algoritmik öngörüyle hükmeden bir sistemin parçasına dönüşür.

* Arş. Gör. Dr., Çukurova Üniversitesi, arzubalan@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-1451-5721.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

Bu, yalnızca bilgi biçiminin değil, hakikatin doğasının da dönüşümüdür: hakikat artık doğruluk değil, hesaplama kapasitesiyle ölçülmektedir.

Ceza hukukunun normatif yapısı, ölçülülük, orantılılık ve adalet ilkeleriyle sınırlandırılmıştır. Bu ilkeler insanın değerini merkeze alır. Ancak algoritmik yönetim aklı, insani normların yerini “etkinlik” ve “risk minimizasyonu” gibi teknik ölçütlerle doldurur. Hukuk böylece normatif olmaktan çıkar, işlevsel hale gelir. Arendt’in “nötr teknik işlemler” olarak tanımladığı kötülüğün sıradanlığı bu bağlamda yeniden vücut bulur: cezalandırma artık bir adalet eylemi değil, bir veri işleme prosedürüdür. Kararların ahlaki meşruiyeti değil, teknik doğruluğu önem kazanır. “Tehlikelilik” etik bir değerlendirme olmaktan çıkar, sayısal bir sınıflandırmaya dönüşür.

Ceza hukukunun insani özüne ilişkin ciddi bir kopuş yaşanmaktadır. Çünkü algoritmik rejim, her bireyi potansiyel risk taşıyıcısı olarak görür; böylece suçun fiilen işlenmesini beklemeden cezalandırma refleksi doğar. Soyut tehlike suçlarının genişlemesi, bu zihinsel altyapının hukuki tezahürüdür; ihtimalin yeterli görüldüğü, riskin bizzat cezalandırıldığı bir düzende, hukukun özündeki adalet duygusu giderek silikleşir.

Devletin cezalandırma yetkisi, tarihsel olarak yönetsel kararın en somut göstergesi olmuştur. Ancak algoritmik devlet, karar süreçlerini görünmez kılarak insan iradesinin yerini teknik hesaplamalara bırakır. Kararın yönü artık “kim karar verir?” sorusundan “ne hesaplanır?” sorusuna kayar. Bu değişim, hukuki sorumluluğun da soyutlaşmasına yol açar. Geleneksel ceza hukuku her kararın gerekçesini ve failin kusurunu talep ederken, algoritmik yönetim kararın kaynağını gizler. Algoritmaların nasıl, hangi verilerle, hangi ağırlıklarla karar verdiği çoğu zaman bilinmez. Bu şeffaflık eksikliği, hukukun rasyonelliği ile algoritmanın işlevselliği arasında bir boşluk yaratır. Böylece kararın kendisi varlığını sürdürür, fakat sorumluluğu kaybolur; kararın öznesi yoksa, adaletin de faili kalmaz.

Bu tablo, ceza hukukunun özünde yeni bir düzeni değil, kendi tarihsel mantığının açığa çıkışını temsil eder. Ceza hukuku her dönemde belirli bir düzenin sürdürülebilirliğine hizmet eden bir sistem rasyonelitesi taşımıştır. Fail, irade ve kusur kavramları, özgürlük iddiası altında düzen koruma işlevi görmüştür. Bu nedenle yapay zekânın ceza hukukuna sirayeti bir kırılma değil, hukukun kendi öz yapısının görünür hale gelmesidir.

Alman öğretisindeki Schuldprinzip (kusur ilkesi), görünüşte bireysel özgürlüğü esas alır; fakat özünde bireyi normatif çerçeveye uyumlu hale getiren bir mekanizmadır. Yapay zekâ, bu mekanizmanın yalnızca şeffaf bir yüzeyini sunmaktadır: Kodun kendisi nötr değildir; çünkü her algoritmik yapı, belirli bir değer anlayışını ve belirli bir normatif düzenlemeyi yeniden üretir. Dolayısıyla

bugün “dönüşüm” olarak adlandırılan şey, ceza hukukunun tarihsel yapısının dijital yüzeye taşınmasıdır. Algoritmik sistem, hukukun öteden beri taşıdığı biçimsel önyargıları yalnızca daha görünür kılar. Yapay zekâ yeni bir adaletsizlik yaratmaz; mevcut normatif dengenin dilini matematiksel kesinliğe tercüme eder.

Kodun anlamını kavramak için onu açıkça yazmak gerekmez; zira algoritmik sistemin dili, hukukun biçimsel dilinin devamıdır. Ancak kodların üretiminde, komutların olabildiğince açık ve tekrarlanabilir biçimde tanımlanması gerekliliği, bu görünürlüğü daha da artırmaktadır. Artık sistemin işleyişindeki mantıksal bağlar, geçmişte olduğu gibi soyut normlarda değil, doğrudan kod satırlarında izlenebilir hale gelmiştir. Bu nedenle dönüşen devletin sistematik yapısındaki değişimleri anlamak, geçmiş dönemlere kıyasla çok daha mümkündür.

Bugün ceza hukuku, insanın ahlaki öznelliğine değil, sistemin hesaplama kapasitesine dayanan bir yapı olarak işlemektedir. Bu evrim, hukuk devleti fikrinin merkezindeki insani anlamı zayıflatmaktadır. Hukuk, artık insanı değil, veriyi tanımakta; adalet, doğruluktan değil, algoritmik isabet oranından ölçülmektedir. Böylece ceza hukuku, tarihsel rasyonalitesinin dijital biçimini bulmuş; biçimsel yapısı, teknolojik temsilinde en sade haliyle görünür olmuştur.

Devletin dönüşümü, ceza hukukunu dönüştürmekte ve onun biçimsel ölçütlere dayalı doğasını açığa çıkarmaktadır. Bu görünürlük, hukukun hem bilgiyle hem de insanla kurduğu ilişkinin yeniden düşünülmesini zorunlu kılmaktadır. Çünkü artık hukuk, yalnızca norm koyan bir dil değil, kendisini kodlayan bir sistemdir.

Anahtar Kelimeler: Algoritma, ceza hukuk, dönüşüm, rasyonalizm, adalet.

DEVLETİN KENTE DÖNÜŞÜ: OTORİTER NEO-PRAGMATİZMDEN GERÇEKÇİ MEKÂNSALLIĞA GEÇİŞ MÜMKÜN MÜ?

Savaş Zafer ŞAHİN*

Türkiye'nin kentleşme politikaları, özellikle son otuz yılda, neoliberal yeniden yapılanma süreçleriyle derinden şekillenmiş; mekânın yönetimi rejimin dönüşümü ile iç içe geçerek, giderek daha merkezîyetçi, otoriter ve sermaye yanlısı bir doğrultuya kaymıştır. Bu süreç, yalnızca kentlerin fiziksel morfolojisini dönüştürmekle kalmamış; aynı zamanda devletin kente ilişkin kurumsal ve ideolojik pozisyonunu da köklü biçimde değiştirmiştir. Ne var ki, bu dönüşümün yalnızca teknik ya da yönetsel değil, aynı zamanda siyasal, toplumsal ve epistemolojik düzeyde yeniden düşünülmesi gereken bir kırılma olduğu iddia edilmektedir. Bu bildiride, söz konusu kırılma, “otoriter neo-pragmatizm” olarak kavramsallaştırılmakta; buna karşılık olarak ise “gerçekçi mekânsallık” önerisi tartışmaya açılmaktadır.

Türkiye'deki kentleşme politikalarının dönüşümüne ilişkin mevcut literatür, neoliberalizmin “ölçek yeniden yapılandırma” (rescaling) süreçleriyle devletin yeniden örgütlenmesinin el ele gittiğini göstermektedir. AKP dönemi, bu bağlamda kritik bir eşiktir. 2000'li yılların başında AB uyum sürecine entegre edilen siyasa öğrenme ve katılımcı planlama vurguları; 2010'lara gelindiğinde yerini, merkezi düzeyde yürütülen hızlı, sonuç odaklı ve çoğu zaman ad hoc kentsel müdahalelere bırakmıştır. Bu dönüşüm, hem makro siyasal yönelimlerin (otoriterleşme, muhafazakârlaşma, popülizm) hem de mikro düzeyde politika yapım süreçlerinin (şûralar, danışma kurulları, strateji belgeleri) araçsallaştırılmasıyla şekillenmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet sürecine geçişle birlikte tüm bu yaklaşımlar yeni bir boyuta evrilmiş, iktidarın merkezi olarak kentsel mekâna, iklim krizi karşısında rıza üretimine yönelik iletişim, halkla ilişkiler ve retorik temelli yeni bir dil oluşturmasına zemin oluşturmuştur. Artık pragmatik müdahaleler önce teknik ve bilimsel bir temeli olmasa da retorik üretilen ve tüm toplumun benimsemesi beklenen boşgösteren kavramlarla başlamakta, ardından da bu kavramların ifade ettiği daraltılmış siyasal alanda kutuplaşma tohumları oluşumu yönlendirilmektedir.

Bildiride, bu dönüşümün üç ana momenti üzerinden bir analiz gerçekleştirilecektir: Kentleşme Şûrası (2009), KENTGES Strateji Belgesi

* Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, savas.sahin@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8915-5823.

(2010), Şehircilik Şûrası (2017), Cumhurbaşkanlığı Hükümet sistemine geçiş ve sonrasında 2023 Depremi sonrasındaki çabalara kadar giden siyasa yapma süreçleri ele alınacaktır. İlk aşamada, katılımcı ve kapsayıcı söylemlerle başlatılan bu süreçler; zamanla siyasal iktidarın meşruiyet devşirme araçlarına dönüşmüş, nihai çıktıları ise uygulamada karşılık bulmayan teknokratik belgeler olarak kalmıştır. Katılımcı süreçlerin “temsil” değil, “meşruiyet mühendisliği” işlevi görmesi, devletin mekânla olan ilişkisini daha da teknokratik ve araçsal hale getirmiştir.

Bu noktada, “otoriter neo-pragmatizm” kavramsallaştırması öne çıkmaktadır. Neo-pragmatizm, kent yönetiminde esneklik, yönetim ve proje odaklılık gibi değerlerle ilişkilendirilse de, Türkiye bağlamında bu yaklaşım otoriter bir zeminde yeniden anlamlandırılmıştır. Kent, yalnızca ekonomik büyüme ve inşaat sektörüne dayalı kalkınma vizyonunun mekânsal taşıyıcısı haline gelmemiş; aynı zamanda siyasal gücün toplumsal hayata müdahale aracı haline gelmiştir. TOKİ eliyle yürütülen büyük ölçekli dönüşüm projeleri, kentsel rantın özelleştirilmesi, kamu arazilerinin sermaye gruplarına devri gibi uygulamalar bu pragmatizmin kurumsal dışavurumlarıdır. İmar barışı, millet bahçesi, millet kıraathanesi, yatay-dikey mimarlık gibi kendine özgü bir dağarcık oluşturan bu yeni devlet müdahalesi biçimi estetikten tekniğe, yönetimden maliyeye, kurumsal işleyişten liyakat anlayışına kadar yepyeni bir devletsizleşme alanı açmaktadır.

Öte yandan, bu dönüşümün yarattığı boşluk, yalnızca maddi değil, aynı zamanda kavramsal bir eksikliğe işaret etmektedir. Mekânsal planlamanın ve kent politikasının “kamu yararı” ilkesinden uzaklaştığı bir bağlamda, yeni bir tahayyül ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyaç, “gerçekçi mekânsallık” olarak adlandırılan, hem kamusal hem de yönetimsel sorumluluğu önceleyen bir yaklaşım içinde ele alınmalıdır. Gerçeğin dışarıda ve yönlendirici bir şekilde yeniden üretilerek ve siyasal olarak sunulduğu bir mekansal biçimlenmede salt kamusal gibi bir bakış açısı yeterli olmayacağından dolayı gerçekliğin yeniden üretiminde sorun, insan, veri ve değer temelli yeni bir bakış açısına ihtiyaç bulunmaktadır.

Gerçekçi mekânsallık, ne salt nostaljik bir “kamucu” planlama anlayışını ne de mevcut neoliberal çerçevede bir reform çağrısını ifade etmektedir. Bunun yerine, mekânın üretiminin hem siyasal hem sosyal bağlamını dikkate alan, çok düzlemli bir kamusal planlama etiğini savunur. Bu çerçevede devletin yeniden kente dönüşü, yalnızca kurumsal bir aktör olarak değil, aynı zamanda demokratik bir özne olarak yeniden tanımlanmasını gerektirir. Planlamanın sadece “alan yönetimi” değil, aynı zamanda “toplumsal uzlaşma üretimi” olduğu kabul edilmelidir. Türkiye’de devletin yeniden kurgulanması meselesi, sadece merkeziyetçilik ya da otoriterleşme ekseninde değil, aynı zamanda eşitsizlik,

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

kamusal alanın dönüşümü, temsil mekanizmalarının zayıflaması gibi çok katmanlı süreçler içinde düşünülmelidir. Bu bildiri, kentleşme politikalarını tam da bu bağlam içinde değerlendirmektedir. Devletin yalnızca politik bir aygıt değil, aynı zamanda mekânsal bir aktör olarak yeniden tahayyül edilmesi gerekmektedir.

Bu yeniden tahayyülün olanaklılığı, yalnızca üst düzey politika belgeleriyle değil, aynı zamanda yerel düzeyde kurumsal öğrenme, toplumsal katılım ve mekânsal adalet talebiyle desteklenmelidir. Devletin kente dönüşü, salt bir “geri çekilme”nin tersine çevrilmesi değil; yeni bir kurumsal ve ideolojik yönelimin inşasıdır. Türkiye özelinde, bu dönüşümün olanaklılığı, kentlerin ve mekânın yeniden kamusallaşma potansiyeline bağlanmalıdır. Aksi halde, mevcut otoriter pragmatizmin ürettiği mekânsal eşitsizlikler, sadece kentlerin değil, toplumsal dokunun da parçalanmasına neden olmaya devam edecektir. Sonuç olarak bu bildiri, Türkiye’de devletin kente ilişkin rolünü yeniden ele almakta, otoriter neo-pragmatist dönüşümün eleştirisini yaparken, gerçekçi ve uygulanabilir bir kamusal mekânsallığın olanaklarını tartışmaktadır. Kavramsal olarak “gerçekçi mekânsallık”, devletin hem düzenleyici hem de temsil edici rolünü, demokratik planlama ilkeleriyle yeniden bağ kurarak tesis etmenin bir yolu olarak önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Devlet, neo-pragmatizm, gerçekçi mekânsallık, siyasa yapımı, kentleşme.

TEKNOFEODALİZM ÇAĞINDA ULUS-DEVLETİN GERİ DÖNÜŞÜ: KENTSEL MEKÂNIN SAVUNUSU

Samet SAKAL*

Soğuk Savaş'ın bitimiyle Francis Fukuyama'nın "Tarihin Sonu" teziyle ilan ettiği liberal-küreselci mutabakat, ulus-devleti tarihin akışında işlevini tamamlamış bir aktör olarak konumlandırıyordu. Ancak tarihin bu öngörülen sonunun ironik bir cilvesiyle, bizzat Fukuyama'nın kendisinin daha sonra "Liberalism Needs the Nation" makalesinde teslim edeceği gibi, liberal düzenin hayatta kalabilmesi için ulus-devletin meşru egemenliğine olan ihtiyaç, yeni bir tehditle eskisinden daha belirgin hale gelmiştir. Bu yeni ve daha tehlikeli evre, Yanis Varoufakis'in "Teknofeodalizm" olarak kavramsallaştırdığı, kapitalizmin ötesine geçen küresel bir birikim rejimidir. Kapitalizmin içinden, onu tüketerek doğan bu düzen; gücün ve değerın kaynağını geleneksel üretim araçlarından (makinelere, fabrikalar), toplumsal ve ekonomik etkileşimin gerçekleştiği özel mülkiyetteki dijital platformlara (Amazon, Google, Apple Store vb.) kaydırmaktadır. "Tekno-lordlar" olarak tanımlanabilecek bu yeni egemen sınıf, kapitalizmin kâr maksimizasyonu ilkesinden farklı olarak, kendi dijital mülkleri üzerinden gerçekleşen her işlemde – bir ürün satışından, bir veri paylaşımından, bir uygulama indirilmesinden – tıpkı bir ortaçağ feodal beyi gibi "dijital rant" toplayarak zenginleşmektedir. Bu yapı, ulus-devletin coğrafi ve yasal denetim alanının dışına taşarak, her bir ülkeyi küresel aktörlerin serbestçe faaliyet gösterdiği, sınırsız ve kuralsız bir "ortak mera"ya dönüştürmekte ve ulusal egemenliği temelden tehdit etmektedir. Bu çalışma, teknofeodalizmin mekânı hedef alan stratejilerini, özellikle "Akıllı Kent" mitini ve mekânın metalaşmasını merkeze alarak, bu varoluşsal tehdit karşısında ulus-devletin neden tek rasyonel sığınak olarak yeniden değer kazandığını, kent ve çevre bilimleri perspektifinden analiz etmektedir.

Teknofeodalizmin tahakkümü, mekân üzerinde çift yönlü bir kısıkaç hareketiyle ilerlemektedir: ideolojik itibarsızlaştırma ve fiziksel mülk edinme. İlk olarak, derin bir ideolojik saldırıyla fiziksel mekânın toplumsal anlamı itibarsızlaştırılmaktadır. Richard Sennett'in kavramsallaştırmasıyla Cité, yani yaşanan, sosyal ve tesadüfi karşılaşmalarla dolu kent, bu söylemde "eski", "sürtünmeli" ve "verimsiz" bir yapı olarak kodlanmaktadır. Sokaklar, meydanlar,

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, sametsakal@yandex.com, ORCID: 0000-0002-0958-2233.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

kahvehaneler gibi kamusal alanlarda gerçekleşen ve doğrudan verileştirilemeyen, kontrol edilemeyen o öngörülemez insan etkileşimleri, teknolojiler için bir kâr kaçağı ve bir engel teşkil eder. Bu engeli aşmak için, fiziksel dünyanın “sınırlılığına” karşı sanal evrenin (Metaverse vb.) “sınırsızlığı” ve “özgürlüğü” bir ütopya olarak sunulur. Bu operasyonun temel amacı, insan etkileşimlerini üzerinden rant elde edilebilecek, kontrol edilebilir ve metalaştırılabilir özel dijital tımarlara taşımaktır. Bu süreç, Henri Lefebvre’in tanımladığı, kent sakinlerinin yaşadıkları mekânı kolektif olarak dönüştürme hakkı olan “kent hakkı”nı, bireysel bir “kaçış” eylemine indirgeyerek anlamsızlaştırmaktadır. İkinci olarak, ideolojik olarak değersizleştirilen fiziksel mekân, sanal dünyada biriktirilen soyut sermaye ile sessizce ve sistematik bir biçimde ele geçirilmektedir. Bu süreç, kapitalizmin şafağındaki “çitleme hareketlerinin” dijital çağdaki bir benzeri olarak, hem kentsel hem de dijital müştereklerimizi özel kontrol alanlarına dahil etmektedir.

Teknofeodalizmin mekânsal saldırısının en parlak ve en aldatıcı aracı “Akıllı Kent” (Smart City) mitidir. Bu mit, Senett, Tekeli ve Keleş gibi isimlerin çokça eleştirdiği teknokratik ve tepeden inmece planlama aklının en modern ve en tehlikeli versiyonu olup, kökenini kentlerin gerçek ihtiyaçlarından değil, IBM gibi dev teknoloji şirketlerinin pazar yaratma hedeflerinden almaktadır. “Akıllı” sıfatının yarattığı o sorgulanamaz ahlaki üstünlük, son derece politik, merkeziyetçi ve tekelci bir projenin, nötr bir teknolojik evrim gibi sunulmasını sağlar. Bu yeni düzende kent sakinleri, yurttaş olmaktan çıkarılıp, gündelik hayatlarının her anında – atıkları her adımda, yaptıkları her harcamada, kurdukları her sosyal ilişkide – ürettikleri paha biçilmez veriyle yeni feodal beyleri zenginleştiren birer dijital serfe dönüşmektedir.

Bu mitin mekândaki en somut sonucu, keskin bir sosyal ve fiziksel ayrışmadır: “Teknokratik Kuleler ve Dijital Varoşlar”. Bir yanda, küresel ağlara entegre, kendi kendine yeten, dışarıya kapalı ve ayrıcalıklı teknoloji kampüsleri, finans merkezleri ve lüks yerleşim alanları yükselir. Bu kampüsler, içinde buldukları kentin kamusal dokusuna (Cité) katkıda bulunmak yerine onu yok sayan, sakinlerini “kullanıcı dostu” bir konfor vaadiyle pasifleştirip bilişsel olarak “aptallaştırılan” steril fanuslardır. Diğer yanda ise, bu kulelerin gölgesinde, akıllı altyapıdan ve hizmetlerden mahrum bırakılmış “Dijital Varoşlar” oluşur. Songdo (Güney Kore) ve yanı başındaki Hambak Köyü arasındaki acımasız tezat, bu ayrımın en net örneğidir. Akıllı kenti inşa eden emeğin yaşadığı bu bölgeler, temel hizmetlerden yoksun bırakılarak adeta kentin “arka bahçesi” ve “atık sahası” haline getirilmekte, bu teknolojik dışlanma ırkçılık ve ötekileştirme dinamiklerini körüklemektedir. Bu, sadece bir altyapı sorunu değil, aynı zamanda yeni ve daha acımasız bir kast sisteminin mekânsal inşasıdır.

Teknofeodalizmin ulus-aşırı ve kuralsız yapısı, bir zamanlar küreselleşmeyi en büyük fırsat olarak gören üretken kapitalizmi dahi varoluşsal bir tehditle karşı karşıya bırakmıştır. Artık sorun daha verimli üretim yapmak değil, ürününü müşteriye ulaştıracağı pazarın sahibi olan tekno-lorda dijital haraç ödeyebilmektir. Bu topyekûn mülksüzleştirme projesi, Yoram Hazony'nin eserlerinde saldırdığı, evrenselci ve tek tipçi bir dünya düzeni arzusunun en modern tezahürüdür. İşte bu yeni(neo) emperyalizm tehdidi karşısında, Hazony'nin “milliyetçiliğin erdemi” olarak savunduğu ulus-devlet, rasyonel bir direniş odağı olarak yeniden önem kazanır. Bu geri dönüş, sadece üretken kapitalistlerin Friedrich Hayek'in “nomos” (adil ve genel kurallar bütünü) olarak tanımladığı öngörülebilir bir hukuk düzeni arayışının pragmatik bir sonucu değildir. Aynı zamanda, bir halkın kendi kaderini tayin etme, kendi kültürel ve politik kurumlarını dış müdahaleye karşı koruma hakkının ahlaki bir savunusudur. Ulus-devlet, tekno-lordların dayattığı keyfi ve özel “thesis” karşısında, kamusal hukuku ve demokratik meşruiyeti temsil eden son kurumdur.

Sonuç olarak bu bildiri, 21. yüzyıl kentlisini ve üreticisini bekleyen temel ikilemi ortaya koymaktadır: Ya küresel bir tekno-lordun dijital tımarlarında, kişisel verileriyle rant ödeyen bir “bulut serfi” olmak ya da ulus-devletin egemenlik kalkanı altında, potansiyel risklerine ve tarihsel günahlarına rağmen özgür bir vatandaş olarak kalmaya çalışmak. Bu ikilem, mekânı savunmanın artık sadece daha iyi binalar tasarlamak veya daha yeşil parklar yapmak değil, aynı zamanda bu küresel mülksüzleştirme projesine karşı kamusal ve demokratik hayatın zeminini, yani egemenliği koruma mücadelesi anlamına geldiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Teknofeodalizm, akıllı kent, ulus-devlet, dijital rant, kentsel egemenlik.

SINIR KENTİ EKONOMİLERİNİN EDİRNE PERSPEKTİFİNDEN ANALİZİ

Mahmut GÜLER*, Burak Mert PARLIYAN**

Toplumların mekânsal örgütlenmesinde temel bir rol oynayan sınır, geçmişten günümüze yalnızca fiziksel ve doğal unsurlara dayalı çizgilerden ibaret kalmamış; aynı zamanda politik, ekonomik, kültürel ve sosyal süreçlerin etkisiyle sürekli olarak yeniden üretilen dinamik yapılar haline gelmiştir. Sınırın bu dinamik yapısı, kent kimliği ve kolektif bellek ile güçlü bir etkileşim içindedir. Sınır kentlerinde kültürel ve sosyal yapı, teknolojik gelişmeler ve demografik değişimlerin etkisiyle sürekli olarak dönüşmektedir. Bu dönüşüm süreci, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası aktörler arasında kurulan iş birliği ağlarıyla desteklenmektedir. Bu karmaşık dönüşümün sınır kentlerinin ekonomik yapısı üzerinde önemli bir etkiye sahip olurken bu kentler, basit bir geçiş noktasından öte, uluslararası ticaretin, yatırımın ve mobilizasyonun çok boyutlu platformları haline gelmektedir. Kentsel girişimcilik, sınır kentlerinde yerel ekonomiyi canlandıran temel unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Küçük ve orta ölçekli işletmeler, ticaret ve hizmet sektörlerinde aktif roller üstlenirken; yerel yönetimler ile özel sektör iş birlikleri, yenilikçi projelerin hayata geçirilmesine destek sağlamaktadır. Bu durum, sınır kentlerinde kent aktörleri çerçevesinde ekonomik rekabet gücünü artırmakta ve aynı zamanda sosyal hareketlilik ile yerel kalkınmaya olumlu yansımalar oluşturmaktadır. Ortaya çıkan bu ekonomik çeşitlilik, sınır kentlerinde faaliyet gösteren işletmelerin uluslararası piyasalara daha esnek ve yenilikçi yaklaşımlar geliştirmesine imkân tanımaktadır. Sınır kentleri literatüründe tanımlanan “Geçit Kapısı Kentleri”, “Uç Nokta Kentleri” ve “İkiz Kentler” statüleri katı ayrımlar değil, dinamik ve durumsal olarak değişebilen çeşitlilik olarak ele alınmalıdır. Geçit kapısı kentleri sınırın en aktif, işlevsel ve yoğun geçiş noktasını temsil eden sınır kentleridir. Sınırın kendisi, bu kentlerin ana ekonomik ve lojistik varoluş nedenidir. Uç nokta kentleri, merkezi yönetimden ve ana ekonomik ağlardan coğrafi olarak uzak düşmüş, ancak sınırın getirdiği periferik konumla tanımlanan sınır kentleridir. Sınır, bu kentlerin periferik statüsünü belirler. İkiz kentler ise uluslararası bir sınır tarafından fiziksel olarak ayrılmış ancak işlevsel olarak birleşmiş bir sınır kenti sistemini ifade eder. Sınır, bu yapı için hem ayrıştırıcı

* Prof. Dr., Trakya Üniversitesi, mahmutguler@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7624-1746.

** Doktora Öğrencisi, Trakya Üniversitesi, bmertparliyan@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2551-1443.

hem de birleştirici bir eksen görevi görür. Sınır kentlerinin yapısı vize politikaları, gümrük düzenlemeleri, makroekonomik koşullar ve jeopolitik değişimlere bağlı olarak zaman içinde evrilebilir.

Türkiye'nin iki farklı sınır (Yunanistan ve Bulgaristan) ile komşu olan Edirne, önceleri klasik bir "Geçit Kapısı Kenti" olarak sınıflandırılmaktaydı. Fakat değişen koşullar özellikle Kapıkule'nin -ki Avrupa'nın en yoğun kara gümrük kapılarından birine- artan önemi kenti, uluslararası lojistik ve transit ticaretten sağlanan yüksek gelir akışının merkezi haline getirmiştir. Ancak, ulusal merkezden coğrafi uzaklığı ve tarihsel süreçte ulusal ekonomik planlamada zaman zaman geri planda kalması nedeniyle, aynı zamanda uç nokta özelliklerinin bazı ekonomik ve demografik dezavantajlarını da taşımaktadır. Dahası, komşu kentsel merkezlerle gelişen yerel düzeydeki sosyal ve perakende etkileşimleri dikkate alındığında, mikro ölçekte "ikiz kent" benzeri dinamiklere de sahiptir; özellikle komşu ülkelerdeki tüketici talebinin Edirne'deki perakende sektörünü domine ettiği dönemlerde bu ikiz kent etkileşimi belirginleşmektedir. Dolayısıyla Edirne, sınırın ekonomik etkileri açısından bu üç tipolojinin keşişiminde yer alan, çok katmanlı ve karmaşık bir sınır kenti örneği sunar. Bu karmaşıklık, ekonomik etkilerinin analizini yaparken tek bir tipolojiye indirgenemeyecek kadar dinamik bir yapıyı işaret etmektedir. Bu dinamikler, Geçit Kapısı rolünün aksine, transit trafiğinden ziyade, gününbirlik ve kısa süreli sınır ötesi hareketliliğe dayanır. İkiz kent ilişkisinin temelini, iki farklı ekonomik sistem arasındaki arbitraj fırsatları oluşturur. Edirne bu çerçevede, komşu ülkelerden gelen tüketiciler için bir tüketim kapısı işlevi görmektedir. Fiyat farklılıklarından kaynaklanan talep şokları bağlamında özellikle Türk Lirası'nın (TL) değer kaybettiği dönemlerde, Bulgaristan Levası (BGN) ve Euro (EUR) karşısında Edirne'deki perakende ürünlerin görece ucuzluğu, komşu kentlerden gelen yoğun ve düzenli tüketici akışını tetiklemektedirler. Bu durum, Edirne'nin yerel ekonomisinde (gıda, giyim, kişisel bakım) yüksek bir döviz girdisi yaramaktadır. Sınır ötesi işgücü piyasası çerçevesinde ise; resmi verilerle tam olarak yakalanamasa da, sınırın iki yakasındaki tarım ve hizmet sektörlerinde, özellikle mevsimlik talebi karşılamak üzere sınırlı ve yasal düzenlemelerle yönetilen bir işgücü hareketliliği mevcuttur. Bu, yerel işgücü piyasasında arz ve talep dengelerini etkileyen bir "ikiz kent" karakteristiğidir. İkiz kentler, sınırın resmî prosedürlerine rağmen varlığını sürdüren ve yüksek frekanslı gününbirlik hareketliliği ile derin kentsel entegrasyonu destekleyen güçlü ağlar üzerine kuruludur. Bu dinamik yapı sayesinde, ikiz kentlerdeki etkileşimler sadece ekonomik alışverişle sınırlı kalmaz; aynı zamanda yoğun bir sosyal ve kültürel etkileşim ağına da sahip olarak sınır ötesi bütünleşmeyi güçlendirir. "İkiz Kent" dinamikleri sayesinde, Edirne; sağlık (tıp merkezleri ve üniversite hastaneleri), eğitim ve kültürel etkinlikler gibi hizmetler için sınır ötesi bir çekim merkezi haline gelmiştir. İlişkilerin en büyük zorluğu, ortak bir kentsel alan yönetme

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

ihtiyacına rağmen, AB müktesebatı ve Türk hukuku olmak üzere iki farklı ulusal mevzuatın ve yönetim yapısının var olmasıdır. Bu durum, ortak su havzaları, çevre kirliliği ve doğal afet yönetimi gibi altyapı ve çevre koordinasyonunu zorlaştırmakta ve verimliliğini düşürmektedir. Bu zorluklara karşı, Edirne ve komşu bölgeler, özellikle AB'nin IPA Sınır Ötesi İşbirliği Programları gibi kurumsal araçlar aracılığıyla, yumuşak işbirliği ve proje bazlı ortaklıklar kurarak “İkiz Kent” dinamiklerini resmi zemine oturtmaya çalışmaktadır. Bu çabalar, ticari canlılığı artırırken, uluslararası mevzuat ve döviz kuru dalgalanmalarına karşı da hassasiyet yaratmaktadır.

Küreselleşme ve küresel tedarik zincirlerinin parçalanması gibi dinamikler, devletin sınır kentlerindeki rolünü kökten dönüştürmektedir. Sınır kentleri, artık ulusal ekonomilerin basit dışa açılan kapıları olmaktan çıkıp, çok uluslu şirketlerin lojistik ve operasyonel merkezleri haline gelmiş; bu durum, kentleri hem yabancı yatırıma açmakta hem de küresel arz şoklarına karşı daha kırılgan hale getirmektedir. Devletin bu dönüşümdeki temel sorumluluğu, sadece güvenlik odaklı bir yönetimden vazgeçerek, sınır ötesi yenilik akışlarını yakalamayı ve yerel ekonomilere entegre etmeyi hedefleyen, bütünleşik ve rekabetçilik odaklı yeni bir politika yaklaşımına geçişi yönetmektir.

Bu çalışmanın ana amacı mevcut literatürde yer alan sınır kentlerinin ekonomik etkilerini genellikle sınır ticaret hacmi veya yasal/yasa dışı akışların kontrolü çerçevesinde incelenmesinin aksine, sınır kenti ekonomilerinin küresel tedarik zinciri entegrasyonu, jeopolitik riskten kaynaklanabilecek ve kentsel ekosistemleri gibi üç ana vektör üzerinden nasıl yapısal bir dönüşüm geçirdiğini analiz etmek olacaktır. Küresel tedarik zincirleri, jeopolitik risk maruziyeti ve yenilik ekosistemleri çerçevesinde devletin dönüşümü, küresel tedarik zincirleri ve kentlerin konumu çerçevesinde irdelendiğinde üretim ağlarının parçalanması ve coğrafi yayılımı, sınır kentlerini ulusal ekonomilerin dışa açılan kapıları olmaktan çıkarıp, çok uluslu şirketlerin üretim stratejilerinin lojistik ve operasyonel merkezleri haline geldiği görülmektedir. Bu entegrasyon, bir yandan kent ekonomisine doğrudan yabancı yatırım ve istihdam getirirken diğer yandan kentin ekonomik kaderini, küresel arz ve talep şoklarına karşı daha hassas hale getirmektedir. Devletin sınır kenti kapsamındaki rolü, kent kimliği ve kolektif belleğin korunmasından kentin küresel ekonomiye entegrasyonunun yönetimine kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Sınır kentleri, küresel tedarik zincirlerinin parçalanmasıyla birlikte ulusal ekonominin kapısı olmaktan çıkıp, çok uluslu şirketlerin lojistik ve operasyonel merkezlerine dönüşmüştür; bu durum, kentleri hem yabancı yatırıma açmakta hem de küresel arz şoklarına karşı daha kırılgan hale getirmektedir. Devletin burada üstlendiği temel sorumluluk, sınır kenti ekonomilerinin kırılganlık ve adaptasyon kapasitelerini güçlendiren, risk azaltıcı tampon mekanizmalar geliştirmektir. Ayrıca, sınır kentleri iki farklı

yasal ve kültürel ortamın kesişimi olarak, sınır ötesi üniversite iş birlikleri ve ortak teknoloji parkları aracılığıyla karma yenilik ekosistemleri geliştirme potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda çalışmanın ana konusu devletin dönüşümünün, sadece güvenlik odaklı bir sınır yönetimi modelinden, yerel yönetimler ve uluslararası aktörlerle iş birliği yaparak sınır ötesi yenilik akışlarını yakalamayı ve yerel ekonomiye entegre etmeyi hedefleyen, bütünleşik ve rekabetçilik odaklı bir politika yaklaşımına geçişinin incelenmesi üzerinedir.

Anahtar Kelimeler: İkiz kentler, küresel tedarik zinciri, jeopolitik risk, yenilik ekosistemleri, kent kimliği.

DEVLETİN DÖNÜŞEN ESTETİĞİ: YENİ TÜRKİYE’DE SEMBOLİK VE MİMARİ GÖRÜNÜM

Veysel DİNLER*

“Yeni Türkiye” söylemi, özellikle 2010’lu yıllardan itibaren Adalet ve Kalkınma Partisi tarafından siyasetin merkezine yerleştirilen ve giderek bir rejim değişikliğini meşrulaştırıcı ideolojik bir çerçeveye dönüşen kapsamlı bir yeniden inşa projesidir. Bu projenin en dikkat çekici yönü, devletin hukuki ve kurumsal yapısından önce devletin görünür yüzünün dönüştürülmesidir. Başka bir ifadeyle, Yeni Türkiye’nin inşasında temel strateji, semboller, mimari tercihler, ritüeller, kamusal alan düzenlemeleri ve kamu görevlilerinin görünürlüğü üzerinden bir “devlet estetiği” yaratılmasıdır. Bu çalışma, tam da bu noktaya odaklanarak, Türkiye’de devletin dönüşümünün sembolik ve mimari görünürlük üzerinden nasıl kurulduğunu analiz etmektedir.

Yeni Türkiye’nin görünürlük stratejisinin merkezinde Cumhurbaşkanı’nın kişisel varlığı, yüzü ve imgesi bulunmaktadır. Hem yürütmenin başı hem de bir siyasi partinin genel başkanı olan Cumhurbaşkanı, kamusal alanda benzeri görülmemiş bir şekilde görünür kılınmaktadır. Ulusal bayramlarda açılan Atatürk posterlerinin yanına Cumhurbaşkanı’nın dev boyutlu fotoğraflarının eklenmesi, kamu binalarının girişlerinde standart bir fotoğrafın asılması, üst düzey kamu görevlilerinin odalarında Atatürk portresiyle birlikte Cumhurbaşkanı portresinin konumlandırılması bu görünürlüğün rutin ve sistematik bir parçasıdır. Bu uygulamanın hukuki dayanağına ilişkin soruların İletişim Başkanlığı’na CİMER üzerinden iletilmesine rağmen herhangi bir resmi yanıt alınamamış olması, söz konusu görünürlüğün gayri resmî bir talimat ile uygulamaya dönüştüğünü göstermektedir. Türkiye’nin yakın tarihinde hiçbir Cumhurbaşkanı veya Başbakan’ın fotoğrafı bu yoğunlukta ve standartlaştırılmış biçimde kamusal alanda kullanılmamıştır; bu nedenle bu uygulama Yeni Türkiye’nin en belirgin sembolik kırılmalarından birini oluşturmaktadır.

Sembolik dönüşüm yalnızca kişi merkezli görünürlükle sınırlı değildir. AKP’nin bir “devlet partisi”ne dönüşmesiyle birlikte parti programlarında, sloganlarında, renklerinde ve kavramsal dünyasında yer alan ifadelerin kamusal alana taşındığı görülmektedir. “Türkiye Yüzyılı” gibi doğrudan AKP programına ait bir üst anlatının devlet kurumlarında, bakanlıklarda, yerel idarelerde ve

* Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, veyseldinler@hitit.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4678-3138.

bürokratik planlama belgelerinde kullanılması, partinin söylemsel evreni ile devletin kurumsal iletişimi arasındaki sınırın eridiğini göstermektedir. Bu durum, Yeni Türkiye'nin görünürlük politikasının aynı zamanda bir parti-devleti estetiği yarattığını da ortaya koymaktadır.

Çalışmanın bir diğer odağı, bu dönüşümün mimari görünüm üzerinden nasıl kurulduğudur. Özellikle Beştepe'deki Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nin inşasından itibaren devlet mimarisinde yeni bir dil hâkim olmaya başlamıştır. Kubbe ağırlıklı yapılar, Selçuklu referanslı geometrik motifler, dik ve dar pencereli binalar, geniş tören avluları ve cami mimarisini çağrıştıran unsurlar, Yeni Türkiye'nin güç, ihtişam ve süreklilik iddiasını sembolize eden bir kamusal mimari estetiğine dönüşmüştür. Sadece merkezi yönetim değil, belediyeler, valilikler, adliye binaları ve eğitim kurumları da giderek bu mimari dile uygun biçimde yeniden tasarlanmaktadır. Bu mimari tercihler, devletin görünürlüğünü artırmakla kalmamakta; aynı zamanda devletin tarihsel referanslarını yeniden yazan, Selçuklu-Osmanlı sürekliliği anlatısını mekâna işleyen bir ideolojik çerçeve sunmaktadır.

Görünürlüğün en güçlü biçimde hissedildiği alanlardan biri de dini mimaridir. Özellikle büyük şehirlerde açılan "salatin" camiler, külliye tarzı yapılar ve dini sembollerin merkezi yönetim tarafından güçlü biçimde sahiplenilmesi, devlet-din ilişkilerinin kamusal alandaki görünürlüğünü belirgin şekilde artırmıştır. AKP'nin ideoloğu sayılabilecek Necip Fazıl Kısakürek, yaşayan hocaları Hayrettin Karaman ile siyasal İslam tarihindeki diğer figürlerin adlarının kamusal mekânlara verilmesi, bu görünürlük stratejisinin ideolojik köşe taşları olarak işlev görmektedir. Bununla birlikte Cumhuriyet mirasıyla çatışmalı bir figür olan İskilipli Atıf'ın isminin sıkça kullanılmaya başlaması, sembolik hafızanın siyasal olarak yeniden düzenlendiğini göstermektedir.

Yeni Türkiye'nin sembolik yeniden kuruluşu, siyasal alanın ötesine geçerek üniversiteler, sanat kurumları ve devlet televizyonu gibi kültürel üretim alanlarına da güçlü biçimde yayılmaktadır. Üniversitelerde konferans salonlarından fakülte girişlerine kadar uzanan mekânsal düzenlemelerde yeni yönetim simgeleri ve sloganlarının görünürlüğü belirgin şekilde artmış; akademik etkinlikler dahi bu sembolik dilin çerçevesi içinde sunulur hâle gelmiştir. Sanat alanında devlet destekli projeler, iktidarın tarih ve kimlik anlatısını pekiştiren estetik tercihler doğrultusunda şekillenmekte; geleneksel motifler ve "millî-manevî" vurgu ön plana çıkarılarak alternatif sanat pratiklerinin alanı daraltılmaktadır. Devlet televizyonunda ise logolardan stüdyo tasarımlarına kadar birçok unsur sembolleştirilirken, özellikle tarih içerikli diziler aracılığıyla milliyetçi semboller ve kahramanlık anlatıları kültürel hafızaya yedirilmekte, böylece Yeni Türkiye'nin ideolojik çerçevesi gündelik kültürün içine sürekli ve görünür biçimde yerleştirilmektedir.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

Bu çalışma, söz konusu dönüşümü semboller, mimari görünüm ve kamusal alan düzenlemeleri üzerinden inceleyen yorumlayıcı bir yöntem benimsemektedir. Veriler, gözlemler, kamusal alan incelemeleri ve sembolik düzenlemelerin analizine dayanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Yeni Türkiye'nin görünürlük rejimini tanımlamak, bu rejimin siyasal iktidar tarafından nasıl üretildiğini ortaya koymak ve devletin dönüşümü tartışmalarına özgün bir katkı sağlamaktır.

Sonuç olarak, Yeni Türkiye söylemi yalnızca hukuki bir rejim değişikliğini değil, aynı zamanda görünürlüğe dayalı yeni bir devlet estetiğinin inşasını ifade etmektedir. Devletin dönüşen yüzü, kişisel imge üzerinden siyasetin merkezileşmesi, mimari tercihlerde ideolojik bütünlük ve dini sembollerin kamusal alanda yoğunlaşmasıyla şekillenmektedir. Bu çalışma, bu görünürlük stratejisini çözümleyerek Türkiye'de devletin dönüşümü tartışmasına kavramsal ve ampirik düzeyde katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Türkiye, devlet estetiği, siyasi semboller, mimari dönüşüm, kamusal alan.

NEOLİBERALİZMİN ÇÖKÜŞÜ VE DEVLETİN GELECEKTEKİ KONUMU

Mustafa Mert ŞENAY*

Bu çalışma, neoliberalizmin iktisadi ve siyasal etkilerinin çöküşü sonrası devletin dönüşümünü, sağ popülizmin yükselişini ve kalkınmacı devlet modellerinin yeniden güçlenmesini analiz etmekte ve devletin gelecekteki rolünü tartışmaktadır. Bulgular, başta Mark Blyth, Wolfgang Streeck, Yanis Varoufakis, Thomas Piketty, Ceran Zeynep Zafir ve JN Singh'in çalışmaları ile OECD ve IMF raporları üzerinden yapılan kapsamlı literatür taraması ve karşılaştırmalı analiz yöntemleriyle elde edilmiştir. Hukuksal boyut ise Corinne Blalock, Susan Marks ve Wendy Brown ile devletin kurumsal yeniden düzenlenmesi, neoliberal aklın etkisiyle hukuk düzeninin aşırı rasyonelleştirilmesi ve hukuk devleti olgusu çerçevesinde desteklenmiştir. Ayrıca uluslararası sistem ve egemenlik alanları için Susan Strange'in, demokrasi pratikleri, popülizm ve emekçi gruplarla ilişkiler için Nancy Fraser'in, yönetim kavramı için de R.A.W. Rhodes'ın çalışmalarından yararlanılmıştır.

Devlet müdahalesi, iktisadi toparlanma, kriz yönetimi ve toplumsal refahın sağlanmasında merkezi ve ikame edilemez bir rol oynamaktadır (IMF, 2021; Zafir, 2009). Öyle ki, neoliberal kemer sıkma politikaları mali krizleri derinleştirmiş ve piyasaların kendi kendini düzenleme iddiasını çökertmiştir (Blyth, 2013). 2008 Küresel Finansal Krizi devlet müdahalesinin kaçınılmazlığını ve elzemliğini gözler önüne sermiş, neoliberal ideolojinin iktisadi ve toplumsal gerçeklerle uyumsuzluğu nedeniyle sürdürülemez olduğunu kanıtlamıştır. (Streeck, 2014; Varoufakis, 2011). 2008 Finansal Krizi'nin ardından neoliberal çerçevenin sınırları açıkça ortaya çıkmış, serbest piyasa mitleri kriz dönemlerinde başarısız olmuştur. Devletçi siyasaların, vergilendirme ve kamu yatırımları yoluyla özellikle kriz koşullarında iktisadi istikrarı sağlamadaki önemi II. Dünya savaşı sonrası refah devleti uygulamaları ile 1980'ler sonrası neoliberal dönem arasındaki farklar ile 2008 sonrası devlet harcamalarının sonuçları üzerine çalışmalar tarafından doğrulanmaktadır (Piketty, 2020; OECD, 2020).

Neoliberal siyasaların yarattığı eşitsizlik ortamı, popülist sağın yükselişine zemin hazırlamıştır (Joppke, 2023). Neoliberalizmin getirdiği piyasa dostu akçal

* Lisans Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, mustafa.mert.senay.9@gmail.com, ORCID: 0009-0005-8043-6246.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

siyasaları ve yönetim anlayışını içselleştiren ve kimlik temelli siyasaları önceleyip ekonomik eşitliği arka plana alan; yüksek gelirli gruplara kayan sol, emekçi sınıflara hitap etmekte yetersiz kalmış, oluşan boşluk başta ulusüstü ve uluslararası kurumlar olmak üzere teknokratik iktidar biçimlerine şüpheli yaklaşan milliyetçi ve egemenlikçi söylemleri benimseyen yeni sağ tarafından doldurulmuştur (Streeck, 2014; Varoufakis, 2017; Piketty, 2020; Fraser, 2019). Sol popülizmin başarısızlığı, Sağ popülizmin temelde iktisadi sebeplerden olan yükselişle birlikte esasen sağ popülizmin öğeleri olan göçmen karşıtlığı gibi sosyokültürel fikirlerin de önünü açmıştır. Bu bağlamda, temelde iktisadi sebeplerden ötürü, sağ popülizmin hem iktisadi hem de sosyokültürel söylemlerinin popülerliğinde bir artış olduğunu söylemek mümkündür (Joppke, 2023; Fraser, 2019; Streeck, 2014). Bildiğimiz iki çeşit yeni sağ (neoliberal yeni sağ ve muhafazakar yeni sağ) ile tamamen eş sayılamayabilecek, özellikle emekçi gruplardan taraftar bulan “yeni yeni sağ” diyebileceğimiz yeni sağ akımlarının bir bütün olarak gün geçtikçe yükselişi de devletçilik ve egemenlikçilik vurgusunun mevzu bahis hareket tarafından üstlenilmesi sürecini pekiştirmekte; (Varoufakis, 2017; Piketty, 2020) mevcut eşitsizlik ortamının ve solun bıraktığı boşluğun yanı sıra, sosyokültürel talepleri de yeni sağa seçmen gözünde meşruiyet kazandırmaktadır (Joppke, 2023; Fraser, 2019).

Kalkınmacı devlet perspektifi, neoliberal sonrası dönemde devletin iktisadi kalkınmadaki rolünü yeniden tanımlamaktadır (Singh, 2022). Sinai siyasalar ve idari reformlar aracılığıyla devletin kalkınma üzerindeki etkisi, Brezilya, Türkiye, Güney Kore, Singapur, Tayvan ve Japonya gibi ülkelerin üretim odaklı büyüme tarihinden etkilenmektedir. Güney Kore’de 1997 Asya Finans Krizi sonrası stratejik sektörlerde devlet destekli müdahaleler, Çin’in oligopolistik piyasa kontrolleri ve Latin Amerika’daki neo-gelişimcilik siyasaları, kalkınmacı devlet anlayışının farklı coğrafyalarda nasıl uygulandığını göstermektedir. 21. yüzyılda kalkınmacı devlet modellerinin yenilenmesi, neoliberalizme alternatif siyasaların gelişmesine olanak sağlamaktadır ve devletin iktisadi kalkınmadaki gerekli merkeziliğini tesis etmek açısından elzemdir.

Yönetim ile yönetim arasındaki fark, devletin müdahale ve etkileşim rollerinin yeniden tanımlanmasında kritik bir kavramsal araç olarak öne çıkmaktadır (Rhodes, 1997). Neoliberal dönemde ulus devletin geleceğine yönelik şüphe; çeşitli ulusüstü ve uluslararası kuruluşlarca yerleşme hareketlerinin, yönetim ilkesinin ve küreselleşmenin ulusal hükümetlere tavsiye edilmesiyle, ilgili uluslararası antlaşmalarla ve gerekli hukuksal düzenlemelerin teşvikiyle sonuçlanmıştır (Strange, 1994; Marks, 2000). Hukuksal ve kurumsal boyutta, neoliberalizm hukukun egemenliğini zayıflatmış ve hukuk teorisinde kriz yaratmıştır (Blalock, 2014; Brown, 2015). Kamu

hukuku ve anayasa uygulamaları neoliberal dönemde etkilenmiş, neoliberal sonrası dönemde devletin yeniden düzenlenmesi ve kurumsal yeniden yapılandırma önem kazanmıştır (Marks, 2000). Uluslararası sistemde devletlerin egemenlik alanları ve çok-terafli anlaşmalardan çıkış süreçleri yeniden ön plana çıkmıştır (Strange, 1994). Dış ve iç politika ve iktisadi siyasalar devlet müdahalesi ve kalkınmacı siyasalar çerçevesinde yeniden şekillenmektedir

Sonuç olarak, devletin rolünün elzemliğinin açığa çıkması neticesinde neoliberalizmin çöküşü; iktisadi, siyasi, hukuksal ve toplumsal alanlarda çeşitli değişimlere sahne olmuştur, olmaktadır. Devlet, neoliberal kriz sonrası iktisadi ve toplumsal istikrarı sağlamak için yeniden merkezi ve meşru bir aktör olarak sahneye dönmekte, ulusal egemenliği sınırlayan ulusüstü kuruluşların otoritesi sorgulanmakta, küresel bloklar yerine ulusların kendi egemenlik alanları ve ulusal çıkarlarını ön plana koyan çok terafli siyasalar izlenmektedir. Geri gelen devlet, kriz dönemlerinde iktisadi müdahaleyi ve toplumsal refahı sağlayan devletçi ve kalkınmacı bir aktör olarak şekillenmektedir. Neoliberal dönemde aşınmış olan hukukun üstünlüğü, piyasa odaklı neoliberal düzen yerine kamu çıkarını, sosyal adaleti ve devlet müdahalesini güvence altına alan bir çerçeveye oturmaktadır. Günümüzde, serbest piyasa ve sözleşme özgürlüğünün kriz dönemlerinde iktisadi istikrarı tek başına tesis edemediği açıkça anlaşılmakta; devletin, bireysel özgürlükleri korumanın yanı sıra kamusal hizmetlerin sağlanmasında merkezi bir rol almasının, mülkiyet ve sözleşme haklarını kamu yararı ve eşitsizliklerin azaltılması hedefiyle sınırlayarak düzenlemesi şarttır. Anayasal yapılar, kriz dönemlerinde devletin iktisadi ve sosyal müdahale kapasitesini artıracak şekilde yeniden uyarlanmakta ve güçlendirilmektedir. İçinde bulunduğumuz bu yeni dönemde, demokrasi, yalnızca seçim mekanizmaları değil, toplumsal katılım ve devletin eşitsizlikleri azaltıcı rolü ile bütünleşik biçimde uygulanmalı; devlet, düşük gelir gruplarından insanların çıkarlarını koruyacak gerekli önlemleri almalıdır.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, popülizm, devletçilik, hukuk, yönetim.

Kaynakça

- Blalock, C. (2014). Neoliberalism and the crisis of legal theory. *Law and Contemporary Problems*, 77(4), 71–103.
- Blyth, M. (2013). *Austerity: The history of a dangerous idea*. Oxford University Press.
- Brown, W. (2015). *Undoing the demos: Neoliberalism's stealth revolution*. Zone Books.
- Fraser, N. (2019). *The old is dying and the new cannot be born: From progressive neoliberalism to Trump and beyond*. Verso.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

- International Monetary Fund. (2021). Strengthening the credibility of public finances. In *Fiscal monitor: Strengthening the credibility of public finances* (Chap. 2). International Monetary Fund.
- Joppke, C. (2023). Explaining the populist right in the neoliberal West. *Societies*, 13(5), Article 110. <https://doi.org/10.3390/soc13050110>
- Marks, S. (2000). *The riddle of all constitutions: International law, democracy, and the critique of ideology*. Oxford University Press.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2020). *OECD economic outlook* (Vol. 2020, Issue 1, No. 107). OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/0d1d1e2e-en>
- Piketty, T. (2020). *Capital and ideology* (A. Goldhammer, Trans.). The Belknap Press of Harvard University Press.
- Rhodes, R. A. W. (1997). *Understanding governance: Policy networks, governance, reflexivity and accountability*. Open University Press.
- Singh, J. N. (2022). The renaissance of the developmental state in the age of post-neoliberalism. In W. Hout & J. Hutchison (Eds.), *Handbook on governance and development* (pp. 97–114). Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781789908756.00016>
- Strange, S. (1994). *States and markets* (2nd ed.). Continuum.
- Streeck, W. (2014). *Buying time: The delayed crisis of democratic capitalism* (P. Camiller, Trans.). Verso.
- Varoufakis, Y. (2011). *The global minotaur: America, the true origins of the financial crisis and the future of the world economy*. Zed Books.
- Varoufakis, Y. (2017). *And the weak suffer what they must? Europe, austerity and the threat to global stability*. Vintage Books.
- Zafir, C. Z. (2009). Neoliberalizmin minimal devlet yaklaşımına bir eleştiri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 65–82.

MALİ ZORUNLULUK SÖYLEMİNDEN HEGEMONYA STRATEJİSİNE: KEMER SIKMA POLİTİKALARININ GRAMSCİYEN META-TEORİK BİR ANALİZİ

Ali Berçem AŞICI*

2008 küresel krizi sonrasında, ana akım neoliberal iktisadi anlayışın temsilcilerinin minimal devlet anlayışı derinden sarsılmış ve devletin piyasa sistemi üzerinde yeniden belirleyici bir rol almasına ihtiyaç duyulmuştur. Avrupa ülkelerinde yaşanan borç krizleri, siyasal iktidarları mali disiplinin sağlanması talepleri ile yönetilen toplumsal sınıflar üzerinde meşruiyet sağlanması sorunu arasına sıkıştırılmıştır. 2008 krizi sonrasında özellikle Güney Avrupa ülkelerine dayatılan kemer sıkma politikalarının sadece mali disiplin amacıyla uygulanmadığı, kapitalist tarihsel blokta organik bütünlüğün yeniden tesis edilmesine yönelik organik çözüm metodu olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada kemer sıkma uygulamalarının analizinde toplumsal sınıflar arasındaki ilişkiler çerçevesinde Antonio Gramsci'nin siyaset kuramına dayalı bir meta-teorik perspektifin en açıklayıcı yöntemi sunduğu savunulmaktadır. Dolayısıyla bildiride, kemer sıkmayı teknik bir iktisadi araca indirgeyen ana akım yaklaşımlara karşı alternatif bir yöntem sunulması hedeflenmektedir. Kemer sıkmanın sadece bütçe açıklarının azaltılmasını amaçlayan teknik bir iktisadi araca indirgenmesi, bu politikaların emekçiler üzerindeki çok yönlü etkilerini görünmez kılmaya yarayan neoliberal ideolojik bir amacı bünyesinde barındırmaktadır.

Gramsci'nin siyaset kuramı, kemer sıkma projesinin hegemonya bunalımı koşullarında organik bütünlüğün yeniden sağlanmasının bir tekniği olarak derinlemesine analiz etme imkânı sunmaktadır. Gramsci'ye göre bir toplumda düzenin sağlanması için tahakkümün yani zorun yanı sıra toplumsal rızanın da sağlanması gerekmektedir. Konjonktürel kriz içeriklerine sahip olsalar da organik kriz anlarına tekabül eden 1929 büyük buhranı ve 2008 küresel krizi gibi kapitalist sistemin sürekliliğini tehdit eden dönemlerde sermayenin yönetici bloku olağan yönetim mekanizmaları çerçevesinde organik çözüm üretmeye çalışır. Tam da bu noktada, organik çözümün aracı olan kemer sıkma politikalarını uygulayan siyasal iktidarlar ve maliye bürokrasisi tarafsız bir

* Dr., alibercem@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1584-4364.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

konumda değillerdir, aksine mevcut sermaye birikim rejiminin sürdürülebilmesi için seferber edilen toplumsal aktörlerdir.

2008 krizi sonrasında kapitalist sistemin yeniden yapılanma sürecinin siyasal iktidarların yeniden göreve çağrılmasına tekabül ettiği söylenebilir. Bu somut temelden hareketle, kemer sıkma politikalarının tarafsız bir politika seti değil; tarihsel, siyasal ve sınıfsal ilişkiler içerisinde üretilen ideolojik bir proje olduğu savunulmaktadır. Gramsciye meta teori, olguların açıklandığı bir kuramsal çerçeveye yetinmemekte, toplumsal düzeyde bilginin üretim koşullarını da sorgulamaktadır. Bu bakımdan, kemer sıkma politikalarının kamu harcamalarının azaltılması, bütçe disiplini vb. mali kavramlarla sınırlamayan, belirli bir tarihsel blokun (blocco storico) dünya görüşü olarak epistemolojik düzeyde ele alınmasına zemin sunmaktadır. Gramsciye meta-teorik bir analizde kemer sıkma politikaları tarihsel düzeyde organik kriz dönemlerinde ekonomik yapının iflasına siyasal ve ideolojik üstyapısal unsurların da çözülüşünün eşlik etmesi üzerinden açıklanabilir. Buradan hareketle, yapısal düzeyde gerçekleşen krizin üstyapısal yansımalarının gerçekleşmesi sonucunda, tarihsel blokun organik bütünlüğünün dağılmasını takip eden hegemonik bunalım koşullarında siyasal iktidarların, yönetici toplumsal sınıfların bir aygıtı olarak konumlandığı ve reformist müdahalelerle sistemin sürdürülmesine katkı sağlamaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Son olarak, Gramsciye meta-teorik analiz, kemer sıkma politikalarının organik kriz dönemlerinde “there is no alternative” vb. söylemlerle tarafsız ve zorunlu politika tercihleri gibi sunulmasının siyasal iktidarlar tarafından toplumsal meşruiyetin sağlanması amacıyla kullanılan ideolojik bir argüman olduğunu açıklığa kavuşturur.

Gramsciye meta-teori, kemer sıkma uygulamalarının bir “devlet maliyesi tekniği” olmaktan çıkarıp, tarihsel, siyasal ve epistemolojik düzeylerde bir hegemonya stratejisi olarak kavranmasını sağlamaktadır. Kemer sıkma politikalarına ilişkin ana akım ve eleştirel argümanların sıklıkla ekonomik yapı çerçevesiyle sınırlandırıldığı sorunu tespit edilmektedir. Bu sorunun ancak Gramsciye üstyapısal düzeylerin dikkate alınarak açıklığa kavuşturulabileceği düşünülmektedir. Bunun da tarihsel düzeyde bir kriz analizine dayandırılması gerekmektedir ki yönetici toplumsal sınıfın neden böyle bir politik argüman etrafında birleştiği netleştirilebilsin. Bu bakımdan, Gramsciye bir analiz, 2008 krizi örneğinde olduğu üzere, küresel finansal sistemin çöküşüyle birlikte pek çok Avrupa ülkesinde krizin ve kemer sıkma politikalarının emekçiler üzerindeki etkileri sonucunda geleneksel siyasal partilere, işçi sendikalarına vb. sosyal ve siyasal temsil mekanizmalarına yönelik toplumsal güvenin sarsıldığını ve meşruiyet krizinin gerçekleştiğini görmemizi sağlamaktadır. Mevcut tarihsel formasyonun artık ideolojik, kültürel, etik ve ahlaki olarak kendini yeniden üretmediği hegemonik bunalım koşullarında kemer sıkmanın tarihsel bir

zorunluluk olmadığı, kapitalist tarihsel formasyonun korunması amacıyla ideolojik bir proje olduğu anlaşılmaktadır. Tarihsel blokun üstyapı kerteleri olan sivil toplum ve politik toplum düzeyleri üzerinden yürütülecek Gramsciyen bir analiz, hegemonya ve tahakküm fonksiyonlarının ayrıştırılmasına katkı sağlar ve bu sayede devletin kemer sıkma politikalarını uygulayarak hegemonik bunalım dönemlerinde toplumsal sınıflar arasındaki egemenlik ilişkilerinde önemli roller üstlendiğini sarıhleştirir. Bu bağlamda, Gramsci'nin sivil toplum ve politik toplumun toplamı olarak "geniş anlamda devlet" yaklaşımı devletin toplumsal sınıflarla ilişkisinde tarafsız bir idare olmadığı, teknokratik bir zeminde kemer sıkma politikalarının uygulanması bağlamında hegemonyanın yeniden tesisine katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Siyasal iktidarların bu fonksiyonları yalnızca devlet maliyesi ve diğer devlet aygıtlarının kontrolüyle sınırlı değildir. Toplum nezdinde meşruiyetinin sağlanmasına yönelik bilimsellik, teknik zorunluluk vb. iddialarla güçlendirilen kemer sıkma uygulamalarının hegemonik doğasını gizlemeye yarayan epistemolojik bir düzlem yine Gramsciyen meta-teoriyle belirginleşmektedir.

Son tahlilde, kemer sıkma politikalarının hegemonyanın yeniden inşasına dönük bir stratejiye tekabül ettiği Gramsciyen meta-teorik bir analizle netleşmektedir. Bu stratejinin tarihsel olarak hangi dönemlerde kullanıldığı, siyasal iktidarlar nezdinde nasıl uygulandığı ve epistemolojik olarak hangi bilgi biçimiyle meşrulaştırıldığı ancak bu çerçevede sarıh bir şekilde anlaşılabilir. Bu bakımdan çalışma, Gramsciyen yapı-üstyapı metaforu kapsamında kemer sıkma politikalarının sadece ekonomik yapı çerçevesiyle yetinen ana akım neoliberal izahatlarından uzaklaşmayı, üstyapısal düzeyleri de analize dâhil eden çözümlenmelere katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kemer sıkma, Gramsciyen teori, kriz, hegemonya, organik çözüm.

TÜRKİYE KAPİTALİZMİ VE GÜNCEL SERVET TRANSFERİ REJİMİ

Ufuk GÜRBÜZDAL*, Ozan SİSO**

Küreselleşme söyleminin dünya siyasetini belirleyen başat bir çerçeve olarak gerilemeye başlamasıyla birlikte, devletin ulusal ve uluslararası düzeyde yeniden güç kazanması çağdaş literatürde geniş bir tartışmanın konusu hâline gelmiştir. 1990’lardan itibaren devletin ekonomik alan başta olmak üzere pek çok sektörden çekileceği, yeni yönetim mekanizmalarının ve ulus-devleti aşkın kurumların toplumsal hayatın yeniden düzenlenmesinde belirleyici olacağı yönündeki beklenti, özellikle 2000’li yıllardan sonra yaşanan küresel finans krizleri, bölgesel çatışmalar ve neoliberal reformlar süresince ulus-devletin başat rol oynamasıyla boşa düşmüştür. Bugün kapitalizm küresel ölçekte ortak bir ekonomik çerçeve sağlamayı sürdürse de, siyasal otorite ve kriz yönetimi ulus-devletlerin elinde yoğunlaşmakta; “devletin sonu” tezleri yerini giderek “devletin dönüşü” tartışmalarına bırakmaktadır. Bu dönüş, yalnızca devletin yeniden görünür hâle gelmesi değil, aynı zamanda kurumsal yapısının, meşruiyet kaynaklarının ve ekonomik müdahale biçimlerinin yeniden tanımlanması anlamına gelmektedir.

Bu çalışma, bu geniş küresel bağlamı Türkiye örneği üzerinden tartışarak, Türkiye’de devlet-sermaye ilişkilerinin geçirdiği dönüşümü sermaye istiklakı ve servet transferi pratikleri ekseninde incelemeyi amaçlamaktadır. Türkiye, modernleşme sürecinin başından itibaren devletin ekonomik alanı biçimlendirmede etkin olduğu ve ulusal burjuvazinin oluşumunda devlet aygıtının belirleyici rol oynadığı bir ülke niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla, devletin sermaye grupları arasındaki ekonomik güç dağılımına müdahalesi, bu çalışmanın temel savına göre, istisnai değil yapısal bir özelliktir. Bu müdahaleler hem tarihsel hem de güncel örnekler üzerinden incelendiğinde, Türkiye’de devletin ekonomik iktidarı yeniden tahkim ederken aynı zamanda sermaye yapısını yeniden şekillendiren bir rol üstlendiği görülmektedir.

Geç Osmanlı’dan erken Cumhuriyet’e uzanan dönemde gayrimüslim sermayedarların mülksüzleştirilmesi, ulusal bir sermaye sınıfı yaratma motivasyonunun merkezi bileşenlerinden biri olmuş ve modern Türkiye kapitalizminin ilkel sermaye birikimi süreçlerini belirlemiştir. Sürgünler, olağanüstü vergiler, el koymalar ve zorunlu göç uygulamaları yoluyla

* Dr., gurbuzdal.ufuk@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9944-0759.

** Bağımsız araştırmacı, sisonozan@gmail.com, ORCID: 0009-0003-0675-1112.

gerçekleştirilen bu sermaye transferi, etno-dinsel bir homojenleşme hedefiyle ulusal kapitalist sınıfın oluşumunu iç içe geçirmiştir. Bu tarihsel örüntü, devletin ekonomik alanın hakemi olmaktan ziyade kurucusu olduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Bununla birlikte, servet transferi ve sermaye istimlakı, yalnızca erken dönem uluslaşma süreçleriyle sınırlı kalmamış; özellikle 1980’lerde başlayan neoliberal dönüşüm ve 2000’li yıllarda AKP iktidarları döneminde farklı bir içerik kazanmıştır. Bu yeni dönemde devlet-sermaye ilişkilerinin salt etnik temellerden ziyade siyasal bağlılık, ekonomik bağımlılık ve yeniden yapılandırılan iktidar blokları çerçevesinde biçimlendiği görülmektedir. Kamu ihale rejiminin dönüşümü, düzenleyici kurumların işlevlerinin siyasallaşması, yargının ekonomik karar alma süreçlerine dâhil edilmesi ve kayyım atamaları gibi uygulamalar, devletin belirli sermaye gruplarını desteklerken bazılarını dışlayan seçici müdahale araçları hâline gelmiştir. Böylece devlet, ekonomik alanı düzenlemekten öte, sermaye grupları arasındaki güç ilişkilerini yeniden dağıtan aktif bir aktör olarak ortaya çıkmıştır.

Bu çalışma, bu siyasal-ekonomik dönüşümü hem kuramsal hem de olgusal bir çerçeve içinde ele almaktadır. Kuramsal olarak küreselleşme-sonrası dönemde yeniden yükselen devletin niteliği, hukukun üstünlüğü ile siyasal iktidarın hukukun sınırlarını zorlayan ve sürekli genişleyen faaliyet alanı arasındaki gerilim, yönetim kavramının yerini giderek eski ama yeniden tarif edilen “yönetim” kavramına bırakması ve mülkiyet-sözleşme özgürlüğünün yeni kamusal sınırları tartışılmaktadır. Bu bağlamda Türkiye örneği, devletin geri dönüşünün liberal-demokratik normların güçlenmesiyle değil, daha çok yürütmenin merkezileşmesi, kurumsal özerkliğin zayıflaması ve ekonomik alanın siyasal sadakat üzerinden yeniden düzenlenmesiyle karakterize olduğunu göstermektedir.

Olgusal olarak ise bu çalışma, 2000 sonrası dönemde belirginleşen çeşitli servet transferi uygulamalarını incelemektedir. Kayyım yoluyla şirket yönetimlerine el konulması, büyük holdinglerin medya sektöründe yeniden konumlandırılması, vergi soruşturmalarının siyasal bir baskı mekanizması olarak kullanılması, bankacılık ve finans alanındaki lisans düzenlemeleri ve kamusal kaynakların belirli sermaye gruplarına yönlendirilmesi bu kapsamda ele alınan örnekler arasındadır. Bu uygulamalar, devlet-sermaye ilişkilerinin yalnızca ekonomik rasyonaliteyle değil, siyasal iktidarın yeniden üretimiyle de yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak Türkiye örneği, küresel ölçekte tartışılan “devletin dönüşü” olgusuna özgün bir katkı sunmaktadır. Türkiye’de devletin dönüşü, klasik anlamda refah sağlayıcı, düzenleyici ve hukuki çerçeveyi güçlendiren bir devlet modeline işaret etmemektedir. Aksine, siyasal iktidarın ekonomik alan üzerinde

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

artırdığı denetim, kurumların seçici biçimde yeniden yapılandırılması ve ulusal sermaye sınıfının siyasal sadakat temelinde yeniden şekillenmesiyle tanımlanan hibrit bir devlet modeli ortaya çıkmaktadır. Bu hibrit model, bir yandan küresel piyasa mantığına eklenmiş, diğer yandan ulusal düzeyde siyasal-eğilimli yeniden dağıtım mekanizmalarıyla işleyen bir yapıyı gündeme getirmektedir.

Söz konusu bütün bu süreç, en temelinde kapitalist üretim ilişkilerinin kriz dönemlerinde yeniden yapılanmasının kaçınılmaz bir tezahürü olarak okunmalıdır. Bir başka deyişle devletin sermaye fraksiyonları arasındaki mücadelede belirli grupları kayırması, mülksüzleştirmeyi yeniden üretmesi ve artı-değerin dolaşımını siyasal iktidarın ihtiyaçlarına göre yönlendirmesi, kapitalist devletin sınıf karakterinin güncel bir görünümüdür. Türkiye’deki servet transferi örüntüleri, kapitalist birikimin sürekliliğinin hukuksal eşitlik iddiası altında değil, siyasal zor ve ideolojik meşruiyet mekanizmaları aracılığıyla sürdürüldüğünü göstermektedir. Bu bağlamda, devlet-sermaye ilişkilerinin tarihsel biçimlenişi ile güncel siyasal müdahale pratikleri arasındaki süreklilik, Türkiye örneğini daha geniş bir kapitalist devlet tartışmasının içine yerleştirmeyi mümkün kılmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye’de sermaye istimlakı ve servet transferi pratiklerinin tarihsel sürekliliklerini ve güncel dönüşümlerini analiz ederek, çağdaş devlet kuramı, siyasal iktisat ve kapitalizm çalışmaları literatürüne hem kavramsal hem de ampirik düzeyde katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Devlet, istimlak, kapitalizm, sermaye, transfer.

KRİZLER VE OTORİTER DEVLET BİÇİMİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Galip YALMAN*

Kapitalizmin sürekli kriz içinde bulunan bir sistem olarak algılanması doğru olmamakla birlikte, krizlere yol açan çelişkilerin sisteme içkin olduğunun ön kabulü gibi okunabilecek, farklı krizlerle baş etme, diğer bir deyişle, kriz yönetme ve kriz önleme stratejilerinin sık sık gündeme getirildiği de bir gerçektir. Önemli olan, süreç içinde, farklı zaman dilimlerinde ve farklı ölçeklerde yaşanan krizlerin yol açtığı yapısal dönüşümlerin, kapitalist toplumdaki mücadele eksenlerini nasıl etkilediğini ve biçimlendirdiğini ortaya koyabilmektir. Bu aynı zamanda, ülke ekonomisinin dünya ekonomisi içindeki konumu ve bütünleşme biçimindeki değişim ve dönüşümlerin kavranabilmesi için de üzerinde durulması gerekli bir husustur.

Tarihçi Fernand Braudel, kapitalizmi kendini değişen koşullara adapte edebilen bir sistem olarak tanımlıyor. Kapitalist sistemde yaşanan krizler ve bunlarla baş etme stratejileri sonucu gündeme gelen, devletin ekonomideki işlev ve rollerindeki değişiklikler, Braudel'in vurguladığı değişim ve adaptasyon kabiliyetinin önemli göstergeleri aslında. Bu bağlamda, devlet-piyasa ilişkilerine ilişkin kavramsallaştırma girişimlerinin bir dönemlendirme aracı olarak yaygın bir kullanımı da söz konusu. Bu durum konuya ilişkin tartışmalarda bir paradigma değişimi olarak da betimlenmekte.

1980'li yıllardan bu yana akademik olduğu kadar siyasal gündemi de önemli ölçüde belirleyen tartışmalarda devlet-piyasa ve/veya devlet-sivil toplum kavram çiftleri kendilerine özgü mantıkları ve işleyiş ilkeleri ile belirlenen özgül/özerk alanlar olarak tanımlanmaktadır. Devletin yeniden yapılandırılması olarak da tanımlanan bu sürecin kuramsal olduğu kadar siyasal açıdan da önemli bir boyutu vardır. Çünkü yapısal uyumun siyasal ve toplumsal maliyetini asgariye indirmeye yönelik düzenlemelerin başarılı olması, devletlerin siyasi iktidar değişikliklerinden de etkilenmeyecek biçimde reformların taşıyıcısı olmasına bağlanmaktadır. Devlet-piyasa ilişkilerinin yeniden kurgulanması yolu ile kapitalist sistemin reforma tabi tutulması için, devletlerin ekonominin gerektirdiği reformları yapacak konuma gelebilmelerinin sağlanması öncelik kazanmaktaydı. Bu amaç, kurumlar temelinde tanımlanan devletin siyasetten arındırılması şeklinde de ifade edilmekteydi. Özetle, yapısal reformların hedefi

* Doç. Dr., Orta Doğu ve Teknik Üniversitesi (E.), yalman@metu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6144-5666.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

devletin kendisi oluyordu. Söz konusu olan, piyasanın dışında, kuralları belirleyip kuralların uygulanıp uygulanmadığını denetleyen bir unsur olarak kurgulanan bir devlet, daha doğrusu bir devlet tahayyülüdür.

1990’lardan itibaren, neoliberal düzenlemeleri hayata geçirmek için, “piyasa dostu” devlet betimlemesine uygun bir biçimde, finansal piyasaların gereksinimleri doğrultusunda, “ikinci kuşak” reformların hayata geçirilmesi gündeme gelecekti. Finansal yapıların güçlendirilerek sermaye hareketlerinin liberalizasyonunun yol açacağı dalgalanmalara karşı önlem alınmasından, yoksullukla mücadele adına yapısal reformların yoksullar üzerindeki olumsuz etkilerini “güvenlik ağları” oluşturarak, başka bir deyişle gelir transferleri yoluyla telafi etme girişimlerine varıncaya kadar bunun örneklerini irdelemek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında, devletin kapitalist toplumlarda istikrar ve gelişmeyi sağlamak, refah düzeyini yükseltmek gibi işlevlerinin yanı sıra, 1980’lerden itibaren “Yeni Kurumsalçı” diye tanımlanan yaklaşımların özellikle vurguladığı “mülkiyet haklarını” düzenlemek gibi bir işlevinin de ön plana çıkarıldığını hatırlatmakta yarar vardır.

Asıl beklenti, kapitalist sistemi, yaşanan krizlerin üstesinden gelerek düze çıkarmak olduğu ölçüde, söz konusu yaklaşım esasen bir kriz yönetim ve/veya kriz önleme stratejisinin kuramsal temelini oluşturmaktaydı. Sonuçta, bir yandan devletin toplum üzerindeki “vesayetini” son vermek, siyasal/ideolojik bağlamda stratejik bir hedef olarak belirlenmekte, diğer yandan, siyaset ile ekonominin ayrıştırılması, özellikle kriz dönemlerinde gündeme gelen uygulamaların birincil amacı olarak betimlenmektedir. Bu bağlamda, siyasal olanla iktisadi olanın ‘ayrışması’, kapitalist üretim ilişkilerine özgü bir biçim olarak görülmediği ya da bilinçli olarak gözden uzak tutulduğu için, bu temelde kurgulanan ve ‘hegemonik’ nitelik kazanan söylemler üzerinden, kapitalist sistemin sorgulanmasının önüne geçilmiş olmaktadır. Devletin konumunu yeniden tanımlamaya yönelik söylemler, dayandıkları kuramsal çerçevelerin içerdiği tüm tutarsızlıklara ve çelişiklere karşın, insanların günlük yaşamlarındaki deneyimlerle doğrulandıkları ölçüde, bir anlamlar ve değerler sisteminin oluşturulmasına yardımcı olmaktadır. Piyasa söyleminin doğrularının otoriter bir devlet biçimi çerçevesinde, mutlak doğrular olarak yüceltilmesi ile birlikte, burjuvazinin hegemonyasını yeniden kurma girişimleri 1980’den itibaren birçok ülkede siyasal gündemi belirlemiştir.

Ancak, bir sınıfın gerçek anlamda hegemonyaya sahip olmasının, karşıtı olan sınıfların da örgütlenerek iktidar alternatifi bir siyasal güç haline gelebilecekleri bir ortamdan çekinmediğini göstermesiyle doğru orantılı olduğu da unutulmamalıdır. Ne var ki, egemenlerin otoriter zihin dünyası gerçek bir hegemonyanın, karşı hegemonik bir proje ile ahlaki ve entelektüel çatışma olmadan tesis edilemeyeceğini idrak etmekten uzak görünmektedir. Dolayısıyla,

demokratik bir devlet biçiminde gözlemlenebilecek hegemonya stratejileriyle karşılaştırıldığında, Türkiye'nin 1980 sonrasında günümüze kadar uzanan deneyimi, Yeni Sağ düşüncenin belirleyici olduğu başka örneklerde de görüldüğü gibi, bu açıdan hiç de umut verici değildir. Türkiye burjuvazisinin, emekçi sınıflara örgütlenerek, özerk bir siyasal güç olarak oluşturma imkânını vermeye hiç niyetli olmadığı açıkça ortaya çıkmıştır. Emekçi sınıfların sosyal ve demokratik haklarını özgürce kullanmalarını kabul etmeye hiç istekli olmayan siyasal iktidarların- siyasal rejimin niteliği demokratik olsun ya da olmasın- izledikleri bu strateji temelinde halkın toplumsal desteğini elde etme çabalarını, Gramsci'nin terimleriyle, 'kapsayıcı' değil, 'baskıcı' olarak nitelemek gerekir.

Neoliberal dönemin emek-sermaye ilişkisinde ibrenin sermayeden yana olması, yürütmenin gücünün ve ağırlığını artmasının eşlik ettiği otoriter devlet biçiminin zaman içinde öne çıkan bir özelliği de yargının siyasal iktidarların siyasi muhaliflerine karşı kullandıkları bir araç haline dönüştürülmesidir. Yargının siyasallaşması olarak da betimlenen bu durum, genelde güçler ayrılığı ilkesi kâğıt üstünde kalsa bile siyasi muhalifleri yargı yoluyla etkisiz hale getirmeye yönelik olarak işlevsellik kazanmaktadır. Ne var ki, tüm bu olumsuz gelişmelere karşın, yaşanan ve süreklilik kazanan kriz sürecini, kapitalist mantığın yaratılan değerlere el koyma biçimlerinin yaşamımız üstündeki boyunduruğunu kıracak bir toplumsal sistemsel dönüşüme yönelik fikirlerin olgunlaştırılması için bir fırsat dönemi olarak düşünmekte de yarar vardır.

Anahtar Kelimeler: Kriz, devlet biçimi, hegemonya, kuram, yöntem.

GERİ GELEN DEVLETİN YENİ YÜZÜ: VİYANA KONGRESİ’NDEN SURIYE’YE DEVLETİN DÖNÜŞÜMÜNÜ NEO-KLASİK REALİZM VE YARI-YAPILANDIRILMIŞ MÜLAKATLAR IŞIĞINDA OKUMAK

Tuğçe URALER*

Devlet, toplumsal tarihin en kalıcı ve dönüştürücü kurumu olarak, beş bin yılı aşkın süredir farklı biçimlerde varlık göstermiştir. Antik imparatorluklardan şehir devletlerine, feodal yapılardan merkezi monarşilere kadar uzanan bu tarihsel çeşitlilik, devletin hem toplumsal düzenin tesisi hem de siyasal otoritenin meşrulaştırılması açısından temel bir rol üstlendiğini göstermektedir. Modern devletin son beş yüz yılda uluslararası sistemin asli aktörü haline gelmesiyle birlikte, egemenlik, hukuk, kamu yararı ve toplumsal düzen gibi kavramlar da devlet merkezli biçimde yeniden tanımlanmıştır. Özellikle Westphalia düzeniyle birlikte şekillenen modern devlet anlayışı, sınırları belirli, egemen ve tanınmış bir siyasal birim olarak devletin uluslararası ilişkilerdeki yerini pekiştirmiştir.

Ancak 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren küreselleşme, neoliberal reformlar ve yönetim paradigmasının yükselişiyle birlikte devletin rolü hem kuramsal hem de pratik düzeyde sorgulanmaya başlanmıştır. Ulus-devletin sınırları aşıldıkça, piyasa aktörleri ve uluslararası kuruluşlar daha görünür hale gelmiş; kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi, karar alma süreçlerinin çok aktörlü hale gelmesi ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gibi gelişmeler, devletin klasik işlevlerini tartışmaya açmıştır. Bu sorgulama, özellikle kriz dönemlerinde yeniden belirleyici hale gelen “geri gelen devlet” olgusu ile yeni bir boyut kazanmıştır. Pandemi, savaş, ekonomik çöküş ve göç gibi küresel krizler, devletin düzenleyici, koruyucu ve yeniden dağıtıcı işlevlerini yeniden gündeme taşımıştır. Devletin dönüşü, yalnızca Batı’da değil, tarihsel olarak farklı devlet biçimlenmelerine sahip Ortadoğu gibi bölgelerde de gözlemlenmektedir. Bu dönüşüm hem kurumsal yapıların yeniden tesisini hem de toplumsal meşruiyetin yeniden inşasını gerektirmektedir.

Bu bildiri, devletin dönüşümünü tarihsel, kuramsal ve ampirik düzeylerde ele alarak, Ortadoğu’da ve özelde Suriye’de nasıl bir yeniden yapılanma sürecine girildiğini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bildiri, devletin dönüşümünü anlamak için üç temel eksen etrafında yapılandırılmıştır: tarihsel arka plan, kuramsal çerçeve ve saha verisi temelli analiz. Bu eksenler, devletin hem uluslararası

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Kent Üniversitesi, tugce.uraler@kent.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1148-7403.

sistemdeki konumunu hem de içsel dinamiklerini birlikte değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır.

İlk olarak, tarihsel düzlemde Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları sonrasında toplanan 1815 Viyana Kongresi'nin Avrupa'da oluşturduğu düzenin, devletin yeniden tanımlanmasında oynadığı rol incelenmektedir. Kongre, monarşik düzenin restorasyonu ve sınırların yeniden çizilmesiyle birlikte devletin iç ve dış güvenlikteki rolünü pekiştirmiştir. Bu düzen, devletin uluslararası sistemdeki konumunu güçlendirmiş ve "statüko koruyucu" devlet modelini öne çıkarmıştır. Viyana sonrası Avrupa düzeni, devletin egemenlik alanlarını yeniden tanımlarken, hukuk devleti ve kamu yararı gibi kavramların da yeni içeriklerle biçimlenmesine zemin hazırlamıştır. Bu tarihsel örnek, devletin kriz sonrası yeniden yapılanmasında uluslararası mutabakatın ve içsel restorasyonun nasıl birlikte işlediğini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca, devletin yeniden tanımlanmasında dış müdahale ile iç reformun nasıl bir arada yürütülebileceğine dair tarihsel bir model sunmaktadır.

İkinci olarak, kuramsal düzlemde neo-klasik realizm çerçevesinde devletin dönüşümü analiz edilmektedir. Neo-klasik realizm, devletin dış politikasını yalnızca uluslararası sistemin yapısal baskılarıyla değil, aynı zamanda içsel dinamiklerle, liderlik, kurumsal kapasite, toplumsal talepler, birlikte açıklar. Bu çerçevede, "governance" kavramının yükselişiyle birlikte yönetim pratiklerinin devletin yerini alıp alamayacağı, hukuk devleti ve kamu yararı kavramlarının yeni içerikleriyle birlikte tartışmaya açılmaktadır. Serbest piyasa, sözleşme özgürlüğü ve bireysel mülkiyet gibi liberal ilkelerin, kamusal sınırları ve toplumsal dengeyi yeniden kurma kapasitesi sorgulanmaktadır. Bu bağlamda, bireysel, toplumsal ve kamusal olanın yeni dengesi; mülkiyet ve sözleşme özgürlüğünün kamusal sınırları, hukuk devletinin içeriği ve anayasal biçimlenişin yönü gibi sorular, devletin dönüşümünü anlamak açısından kritik önemdedir. Neo-klasik realizm, bu dönüşümün hem dışsal baskılar hem de içsel yeniden yapılanma süreçleriyle şekillendiğini ortaya koyarak, devletin çok katmanlı doğasını kuramsal olarak temellendirmektedir.

Devletin dönüşümüne dair bu kuramsal tartışmalar, yalnızca soyut düzeyde kalmamakta; sahadaki gözlemlerle de desteklenmektedir. Bu bağlamda, üçüncü ekseninde yer alan ampirik analiz, Suriye özelinde yapılan 32 yarı-yapılandırılmış mülakat üzerinden yürütülmüştür. Mülakatlar, Suriye'nin farklı toplumsal, siyasal ve kurumsal kesimlerinden gelen ileri gelenlerle gerçekleştirilmiş olup, devletin savaş sonrası yeniden inşasında hangi aktörlerin, hangi normatif ve kurumsal çerçevelerle hareket ettiğini ortaya koymaktadır. Katılımcılar, devletin güvenlik temelli yeniden yapılanmasının yanı sıra, toplumsal uzlaşısı, ekonomik kalkınma ve hukuki reformlar gibi alanlarda da aktif rol üstlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu görüşler, geri gelen devletin

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

yalnızca otoriterleşme değil, aynı zamanda toplumsal talepleri karşılayacak şekilde yeniden şekillenme potansiyelini de barındırdığını göstermektedir.

Mülakatlarda öne çıkan temalar arasında merkezîyetçilik ile yerel yönetimlerin rolü, anayasal reform beklentileri, mülkiyet haklarının yeniden tanımı, kamusal hizmetlerin eşitlikçi biçimde sunulması ve toplumsal temsiliyetin güçlendirilmesi gibi başlıklar yer almaktadır. Katılımcıların çoğu, devletin yalnızca güvenlik sağlayan bir aygıt değil, aynı zamanda toplumsal bütünleşmeyi sağlayan bir aktör olarak yeniden tanımlanması gerektiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda, devletin dönüşümü yalnızca kurumsal değil, aynı zamanda normatif bir yeniden yapılanmayı da içermektedir. Devletin meşruiyeti, yalnızca egemenlik ve otorite üzerinden değil; toplumsal katılım, eşitlik ve adalet ilkeleri üzerinden yeniden inşa edilmelidir.

Suriye örneğinde devletin dönüşümü, Viyana Kongresi'nin Avrupa'ya sunduğu “denge ve düzen” modelinden alınacak derslerle birlikte değerlendirildiğinde, bölgesel istikrarın sağlanması, toplumsal parçalanmanın önlenmesi ve uluslararası sistemle uyumlu bir devlet biçiminin inşası açısından önemli ipuçları sunmaktadır. Bu bağlamda, anayasal biçimlenişteki değişiklikler, demokrasi pratiklerinin yeniden tanımlanması ve emekçi sınıflarla devlet arasındaki ekonomik-siyasal ilişkilerin yeniden kurulması gerekmektedir. Devletin dönüşü, yalnızca bir güvenlik refleksi değil; aynı zamanda hukuk, ekonomi ve toplumsal uzlaşma eksenli bir yeniden yapılanma süreci olarak ele alınmalıdır.

Sonuç olarak, bu bildiri, devletin dönüşümünü çok katmanlı bir analizle ele alarak, Suriye örneğinde geri gelen devletin ne tür bir devlet olabileceğine dair kuramsal ve pratik bir çerçeve sunmaktadır. Viyana Kongresi'nin sunduğu tarihsel model ile neo-klasik realizmin sunduğu kuramsal araçlar, Suriye'de devletin yeniden inşasına dair düşünsel bir zemin oluşturmakta; yarı-yapılandırılmış mülakatlar ise bu zemini sahaya taşımaktadır. “Devletin Dönüşü” teması kuramsal ve pratik düzeyde yeniden düşünülme hakkını eden bir olgu olarak karşımızda durmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Devletin dönüşümü, geri gelen devlet, neo-klasik realizm, Fransız devrimi, Suriye devrimi.

DİNAMİK DİPLOMASİ: DEVLETİN DÖNÜŞÜ ÇAĞINDA “YÜKSELEN ORTA GÜÇLER” İÇİN YENİ BİR DIŞ POLİTİKA PARADİGMASI

Ömer AK*

Küreselleşmenin çözülmeye başladığı, büyük güçler arasındaki rekabetin keskinleştiği ve uluslararası kurumların meşruiyet krizine sürüklendiği günümüzde, devlet yeniden uluslararası sistemin merkezine yerleşmiştir. 2008 finansal krizinden COVID-19 pandemisine, Ukrayna Savaşı'ndan Gazze krizine uzanan süreçte, uluslararası düzenin temel yükünü yeniden devletler üstlenmiştir. “Devletin dönüşü” olarak tanımlanan bu süreç, yalnızca egemenliğin ve güvenliğin yeniden tanımlanmasına değil, aynı zamanda diplomasi ve dış politika pratiklerinin yeniden şekillenmesine de yol açmaktadır. Bu dönüşüm, özellikle yükselen orta güçlerin (emerging middle powers) uluslararası sistemdeki konumlarını yeniden tanımlamalarına zemin hazırlamaktadır.

Yükselen orta güçler olarak tanımlanan Türkiye, Hindistan ve Brezilya gibi ülkeler, ne büyük güçlerin doğrudan çıkar bloklarına eklenmekte, ne de küçük devletlerle yeni bir güvenlik şemsiyesi altına girmektedir. Aksine, bu ülkeler, ekonomik kapasiteleri, bölgesel etkileri ve diplomatik esneklikleri sayesinde hem küresel rekabette kaynaklanan riskleri yönetebilmekte hem de bu rekabetin sunduğu fırsatları stratejik biçimde değerlendirebilmektedir. Bu devletler, büyük güçlerin artan rekabetinden beslenen fırsat alanlarını değerlendirerek, esnek, çok yönlü ve pragmatik diplomasi pratikleri yürütmektedir. Geleneksel “orta güç” anlayışının —örneğin Kanada veya Avustralya'nın temsil ettiği statükocu, normatif ve çok taraflılık yanlısı dış politika modelinin— ötesine geçen bu ülkeler, uluslararası sistemde konumlarını güçlendirmek için daha hareketli, risk alan ve stratejik özerkliği önceleyen bir diplomasi anlayışı benimsemektedir.

Bu çalışmada, mevcut kuramsal çerçevelerin (realizm, liberalizm ve konstrüktivizm) açıklamakta yetersiz kaldığı bu yeni dış politika davranışını anlamlandırmak üzere, “Dinamik Diplomasi” adıyla yeni bir kavramsal yaklaşım önerilmektedir. Dinamik Diplomasi, yükselen orta güçlerin değişken uluslararası dengelere uyum sağlama, çoklu aktörlerle eşzamanlı işbirlikleri yürütme ve stratejik özerkliklerini güçlendirme kapasitelerini merkeze alan bir paradigmadır. Bu çerçevede Türkiye'nin çok boyutlu bölgesel girişimleri, Hindistan'ın Hint-

* Dr., omerak@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3259-6422.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

Pasifik stratejisi ve Brezilya'nın Güney-Güney işbirliği politikaları örnek olarak ele alınarak, devletin dönüşü çağında yükselen orta güçlerin yeni diplomasi biçimleri geliştirme potansiyeli tartışılacaktır.

Metodolojik olarak çalışma, karşılaştırmalı vaka analizi yöntemiyle üç yükselen orta gücü —Türkiye, Hindistan ve Brezilya'yı— incelemektedir. Bu ülkeler, hem kendi bölgelerinde liderlik iddiası taşıyan hem de küresel meselelerde çok taraflı platformlarda artan etki gösteren aktörlerdir.

Türkiye, 2010'lardan itibaren dış politikasında normatif iddialardan pragmatik denge politikalarına yönelmiş; Avrupa-Atlantik blokuyla ilişkilerini korurken Rusya, Çin, Körfez ülkeleri ve Afrika'yla derinleşen çoklu diplomasi pratikleri geliştirmiştir. Bu yönelim, Ankara'nın devlet kapasitesini yalnızca askeri ya da diplomatik araçlar üzerinden değil, enerji, gıda, savunma sanayii ve göç yönetimi gibi stratejik sektörlerde de yeniden yapılandırmasına dayanır. Türkiye'nin bu esnek yaklaşımı, hem Batı ittifak sisteminin sınırlarını hem de küreselleşme döneminin kurumsal bağımlılıklarını sorgulayan bir devlet dönüşümünün ifadesi olarak okunabilir.

Hindistan örneğinde dinamik diplomasi, Yeni Delhi'nin “Stratejik Otonomi” anlayışı çerçevesinde belirginleşmektedir. ABD ile savunma işbirliğini sürdürürken Rusya ile enerji ve askeri alanlarda ilişkilerini koruyan Hindistan, aynı zamanda Küresel Güney'in öncü ülkesi olma iddiasını BRICS ve G20 gibi platformlarda güçlendirmektedir. Bu çok yönlü diplomasi, devletin küresel tedarik zincirlerinde kendine yeterliliğini artırma, teknoloji ve altyapı alanlarında ulusal kapasiteyi tahkim etme çabalarıyla bütünleşmiştir.

Brezilya ise Latin Amerika'da çok taraflılık ve bölgesel dayanışma ilkelerini, pragmatik ekonomik hedeflerle dengelemeye yönelmiştir. Lula da Silva döneminde yeniden öne çıkan “Güney-Güney İşbirliği” yaklaşımı, küresel kurumların adil temsil eksikliğine karşı devlet temelli yeni bir uluslararası eşitlik arayışının ifadesidir. Brezilya, dış politikasını yalnızca normatif bir söylem düzeyinde değil, tarım, enerji ve çevre politikalarında kamusal kapasitenin güçlendirilmesiyle bütünleştirerek yürütmektedir. Bu yönüyle dinamik diplomasi, Brezilya'nın sosyal devlet mirasıyla uluslararası düzlemde ekonomik egemenlik arayışını birleştiren bir strateji olarak somutlaşmaktadır.

Dinamik Diplomasi, bu anlamda, “devletin dönüşü” sürecine uyum sağlayan, esnek ve çok düzlemli dış politika paradigmasını temsil eder. Devletin uluslararası sistemde yeniden merkezi bir rol üstlenmesi, sadece güvenlik kaygılarının değil, aynı zamanda ekonomik korumacılığın, teknolojik rekabetin ve bölgesel özerklik arayışlarının da artmasına yol açmaktadır. Yükselen orta güçler bu koşullarda, ne tamamen bloklara bağlı kalmakta ne de tam anlamıyla bağımsız hareket etmektedir; bunun yerine, çoklu ittifaklara

katılarak stratejik çeşitlendirme (strategic diversification) stratejileriyle manevra alanlarını genişletmektedir. Dinamik Diplomasi yaklaşımı, bu hareket biçimini açıklamakta ve yükselen orta güçlerin klasik dış politika teorileriyle açıklanamayan davranışlarına yeni bir kuramsal açıklama getirmektedir.

Çalışmanın amacı, devletin dönüşü çağında yükselen orta güçlerin uluslararası sistemde nasıl konumlandığını ve bu yeni dış politika biçiminin neden giderek yaygınlaştığını ortaya koymaktır. Dinamik Diplomasi'nin temel varsayımı, yükselen orta güçlerin sadece sistemin pasif unsurları olmadığı, aynı zamanda sistemin yeniden inşasında aktif roller üstlenebilen, çok taraflılığın ötesinde esnek diplomatik stratejiler geliştiren aktörler haline geldiğidir. Bu paradigma, devletin yeniden yükseldiği bir dönemde, küresel düzenin merkezinde yer alan rekabet dinamiklerini fırsata çevirme kapasitesine sahip yeni bir aktör tipolojisini işaret eder.

Sonuç olarak, Dinamik Diplomasi, devletin dönüşü çağında yükselen orta güçlerin dış politika pratiklerini anlamak için özgün ve açıklayıcı bir teorik çerçeve sunmaktadır. Bu yaklaşım, küreselleşmenin krizine yanıt olarak gelişen yeni diplomasi biçimlerinin, yalnızca ulusal çıkarları koruma aracı değil, aynı zamanda uluslararası sistemde özerklik ve etkinlik arayışının da bir ifadesi olduğunu savunur. Türkiye, Hindistan ve Brezilya örnekleri, yükselen orta güçlerin dinamik diplomasi yoluyla hem bölgesel liderliklerini pekiştirdiklerini hem de çok kutuplu bir dünyanın şekillenmesinde aktif rol üstlendiklerini göstermektedir. Türkiye, Hindistan ve Brezilya örnekleri, devletin dönüşümünü yönlendiren üç temel eğilimi açığa çıkarmaktadır: (1) stratejik özerklik arayışı, (2) ulusal kapasite ve kamusal düzenin yeniden tesisi, (3) çok-kutupluluk koşullarında esnek ve çok katmanlı diplomasi pratiklerinin yükselişi. Dinamik diplomasi bu eğilimleri bir araya getirerek, küresel düzenin geçiş döneminde devletin yeniden tanımlanan rolünü anlamak için özgün bir kavramsal çerçeve sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dinamik diplomasi, yükselen orta güçler, Türkiye, Hindistan, Brezilya.

TARİHİN FORMLARI VE DEVLETİ GERİ ÇAĞIRMAK

Can ULUSOY*

Kojin Karatani, modern dünyayı inşa eden sınıf-ulus-devlet yapıları arasındaki ilişkiyi, maddenin formlarını metafor olarak kullanarak açıklamaya çalışır. Karatani’ye göre modern tarihin yapısını belirleyen sermaye tarihin gaz formu, uluslar sıvı formu, devletler ise katı formudur. Bu formlar kimi zaman birbirlerini yadsırken, kimi zaman ittifaklar tesis ederler.

Monarşilerin, cumhuriyet ya da meşruti rejimlere evrilmesi sürecinde “eşitlik” talebi, aristokratik ayrıcalıklara karşı sermayenin ve ulusu oluşturan dinamiklerin ittifakını sağlamıştır. Merkantilist dönem ve Friedrich List’in damgasını vurduğu Prusya gümrük siyaseti, sermayenin devlet himayesinde serpilmesinin tarihsel örnekleridir. List’in tutkulu gümrük siyaseti, milliyetçilik ve sermaye arasındaki bağları kurmakla birlikte, tarihin bu üç formu arasında mutlak bir oydaşma sağlanma ihtimalinin olmaması nedeniyle, List’in trajik sonunu hazırlamıştır. Sermaye, ulusal sınırları aşacak ve kapitalist dünya ekonomisinin çevrimsel süreçlerinde rekabet edebilecek güce geldiğinde, özgürlüğünü ilan etmiştir. Böylece tarihin gaz formu olarak, esas vasfı olan uçuculuğuna kavuşur. Burada sermayenin küresel hareketini belirleyen en önemli unsurlar; verimlilik ve spekülatif kazançlardır. Sermaye, ayrıldığı ülkede devletin vergi gelirlerini düşürmesi, işsizliğe neden olarak “ulusal dayanışma”yı parçalamasıyla, diğer formlarla çelişmesini keskinleştirir.

Bütün bu çelişkilere ve farklı düşüncelere rağmen, sermaye; ihtiyaç duyduğu her zaman devlet ve ulus formlarının yardımı başvurmuştur. I. Dünya Savaşı, tıkanan küresel çevrimin, devletlerin silah ve ulusların insan gücüne dayalı olarak tekrardan düzene oturtulması girişimidir. Yalnız bu girişim, kapitalizmin yapısal krizini engelleyemediği için 1929 Ekonomik Buhranı ile çökmüş, yerini yeni bir savaşa bırakmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası gelişen Ren kapitalizmi ve sosyal refah devleti; sermaye-ulus-devlet arasında yeni bir oydaşmaya karşılık gelir. Fakat 1970’li yıllarla beraber, ABD’nin siyasal hegemonyasında ortaya çıkan krizler, ekonomik büyümesinin Almanya ve Japonya karşısında yavaşlaması ve kapitalist üretimde ortaya çıkan verimlilik bunalımı, 1945 sonrası ortaya çıkan oydaşmanın bozulması anlamına gelir. Sermaye, her türlü korumacı politikayı reddederek, sosyal-ekonomik hakları

* Dr. Öğr. Üyesi, Kapadokya Üniversitesi, can.ulusoy@kapadokya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4465-3201.

budayarak ve özelleştirmelerle, tarihin diğer formlarından azade olma gayreti içine girmiştir. Bunu yaparken, ulus ve ulus-devlet yapılarını temelden sarsmış, devleti yalnızca sermaye çıkarlarının güç aygıtı olarak var etmek istemiştir. Neo-liberal ekonomik anlayış ile neo-muhafazakâr siyasal görüşün buluştuğu yer de burasıdır. Sermaye, hiçbir sınır tanımadan küresel dolaşımını yaparken, onun çıkarlarını koruyan devletin hiçbir uluslararası hukuk kuralı veya kurumuyla sınırlanmadan hareket etmesi savunulmuştur. ABD ve İngiltere’de iktidara gelen neo-muhafazakârların, ekonomik ve siyasal görüşlerinin kesişimi, herhangi bir sınırlamayı kabul etmeme ilkesi üzerine oturmuştur.

Sermaye’nin 1970’li yıllarda bu dönüşü gerçekleştirebilmesi, Bretton Wood para sisteminin çöküşünün ardından gelen dolarizasyon süreciyle gerçekleşmiştir. Yalnız bu süreç, kapitalist ekonominin iki yakası olan üretim ve finans arasındaki ilişkileri de adeta kopartmış hatta yıllar içinde finans sermayesi bizzat üretici güçleri boğan bir yapıya bürünmüştür. Yüksek faiz getirisi ve spekülatif hareketlerle, üretici güçlerin gelişimini engelleyerek, kapitalist ekonomi içinde destekleyici bir unsur olmaktan çıkan finans sermayesi, devlet ve ulus yapılarının tamamen çözümlenmesini sağlamaya matuf düşünce ve girişimlerin önderliğini yapmıştır. Uzun müddet zarfında, sermayenin gaz formunu en iyi örnekleyen bir diğer sektör olan bilişim ile işbirliğini sürdürmüştür.

Günümüzde ise Karatani’nin maddenin formları üzerinden açıkladığı yapılar arası ilişkiler, yeniden netliğini yitirmekte ve formlar arasında farklı işbirliklerine dayalı biçimlenmeler söz konusu olmaktadır. Bunun temelde üç nedeni vardır.

İlki, Çin’in ucuz işgücüne dayalı mamul üretici konumundan, üretici güçlerin en hızlı geliştiği, sermaye yatırımlarıyla teknolojiye dünyada en üstün konuma yükselmesidir. Böylece verimlilik sorunu nedeniyle ABD başta olmak üzere Batılı ülkelerde üretim yapmayan sermaye, eskisi kadar teknolojik üstünlüğü ve finansa hâkimiyeti üzerinden dünyadan artık-değer çekme sürecini devam ettirememektedir. Artan maliyetlerin neden olduğu verimsizliğe ek olarak bu ülkelerdeki ekonomik durgunluk ve yükselen işsizlik, Rosa Luxemburg’un vurguladığı üretim-kriz-savaş denklemini yeniden gündeme getirmiştir. Almanya’nın 400 milyar dolarlık savunma bütçesi açıklaması ile başı çektiği Batı’da, savaş ekonomileri yeniden inşa edilmektedir. Her arzın sürmesi için talebini yaratması şart olduğundan, Batı’da krizin aşılabilmesi için savaş, dolayısıyla devlet ve uluslar yeniden sermaye tarafından tarih sahnesine çağırılmaktadır. Batı Avrupa ülkelerinin, ekonomik rasyonaliteye uygun düşmeyen bir kararla, ucuz Rus enerjisi yerine pahalı Amerikan LNG’sini tercihi, neo-liberal ekonomizmin, ekonomiyi diğer bütün alanlardan bağımsız gören bakış açısının günümüzde geçerliliğini yitirdiğini göstermektedir. Böylelikle

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

sermayenin “çelik ve kan” ile yazılmış tarihi, ekonomi-politik temelli analizlere duyulan ihtiyacı şiddetlendirmektedir.

İkinci olarak, Çin’in teknolojik atılımında da başrolü oynayan yapay zekâ teknolojileri ile desteklenen ürünlerin üretilebilmesi için ihtiyaç duyulan nadir elementlerin coğrafi dağılımı sorudur. Bu kaynakları kullanma konusunda mevcut durumda rakipsiz olarak görünen Çin’i dengelemek için, maden ve enerji sektörünün işbirliği ile Amerikan devletinin siyasi ve askeri gücünü seferber etme kararı, bilhassa D. Trump dönemiyle birlikte öne çıkmaktadır. Rakip ülkelere yaptırımlar ve gümrük duvarlarının örülmesiyle, müdahaleci ve korumacı uygulamalar yeniden hayata geçirilmektedir. ABD’de Trump’ın ve Avrupa’da aşırı sağın yükselişinde, enerji ve maden sektörünün diğer bir deyişle üreticilerin, finans sermayesi ile çelişkileri göz ardı edilemez.

Üçüncü olarak Çin, sermayenin, katı form olan devlet ve onun çekirdeğinde yer alan ÇKP’nin kumandasında hareket etmiş ve Çin’e özgü kalkınma pratiği, “neo-liberal” seçeneğin karşısında gelişmekte olan dünyada bir model olarak takip edilmeye başlanmıştır.

Bu gelişmeler, sermaye-ulus-devlet arasındaki ilişkileri yeniden biçimlendirmektedir. Bu biçimlenmenin en önemli sonucu ise “devletin dönüşü”dür. Bu dönüş, ABD-Çin rekabeti ve sermayenin kendi içindeki rekabeti ve Çin’in ekonomik başarı örneği üzerinden şekillenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Devlet, ulus, sermaye, Çin, Kojin Karatani.

DEVLET BİÇİMİNDE DÖNÜŞÜM VE KOLEKTİF EMPERYALİZMİN KRİZİ

Ali Murat ÖZDEMİR*

Devlet biçimini ilgili toplumların içsel gelişim dinamiklerine dayalı olarak inceleme eğilimi bugünün örgütlü (üniversite programlarında yer bulan) sosyal bilimlerinde baskın eğilimdir. Söz konusu eğilim içerisinden ilerleyen çalışmalar tabii ki “dışsal” koşulları, örneğin neo-liberalizmi, küreselleşmeyi, kimlik esaslı politikaları, bölgesel entegrasyonları, uluslararası örgüt ve anlaşmaları göz önünde bulundurur ancak yazında bütün bunlar tünel şeklinde ilerleyen ulusal-tarihsel akışı sınırlı ölçüde belirler. Burada anlatılanlarla bağlantılı olarak mesela, genel kamu hukuku anayasal dönüşüm sürecinin iç-tarihsel dönüm noktalarını, iktisat, büyümenin iç-tarihsel dinamiklerini, sosyoloji kimliği öne çıkartarak yaptıkları analizlerde içsel dönüşümü merkeze koyar.

Bu baskın tutumun karşısına yapısalcı-işlevselci bir tutumu, başka bir deyişle, kuram üretme kipliğini/tarzını koyabiliriz. Bu tarz da tabii ki içsel dinamikleri göz ardı etmemeye çalışır ancak burada esas olan kapitalist dünyanın dinamikleridir. Uluslararası işbölümü, sermaye birikimi, emperyalizm bu tarzın Marksist versiyonlarında; küreselleşme, egemenliğin aşınması, entegrasyon proje ya da sistemleri liberal anlatıdaki görünümünde öne çıkar.

Bugün içinde yaşadığımız krize ne ad verilirse verilsin hangi söylem içerisinden ele alınırsa alınsın söz konusu krizle ilgili olarak yorumcuların çoğunluğunun uzlaşacağı husus bunun yapısal bir kriz olduğudur. Bir başka deyişle önümüzdeki kriz, ister iç dinamiklere dayalı olarak ister uluslararası dinamikleri gözetenek yorum/açıklama yapalım, sistemin aksaklıklarını elindeki araçlarla aşamadığı türden bir krizdir.

Mevcut çalışma karşı karşıya olduğumuz yapısal krizin yarattığı yokluklar üzerinden, bir başka deyişle

- Merkezi kapitalist ülkelerde -rakipler karşısında- verimlilik avantajı getirebilecek imkanların yokluğunda yani yeni bir keynesciliğin koşullarının yokluğunda
- Emperyalist rantlara ulaşım için gerekli askeri üstünlüğün yokluğunda

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, ozdemir_alimurat@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-8073-2081.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

- Çevre ülkelerde mevcut ucuz emeğin sömürsü esnasında zayıf ve kendisine bırakılan payın orantısızlığına razı yerel kapitalist küçük ortakların yokluğunda
- Dolayısıyla tek kutuplu bir dünyanın yokluğunda yokluğunda,
- Dolayısıyla makbul devlet biçimini sisteme katılmaya çalışan yarı-çevre ya da çevre ülkelere diretecek düzenekler zayıflarken

Türkiye’de devletin biçimi ve işlevleri nasıl dönüşecektir sorusuna genel cevaplar aramaya yönelecektir.

Belirtilen maksada ulaşabilmek için öncelikle krize giren olan düzeneğin ne olduğu (içsel dinamikler göz ardı edilmeden ancak kapitalist dünyanın dinamiklerine odaklanarak) ele alınacak ikinci olarak bu krizin Türkiye’nin içinde bulunduğu kategorideki ülkeler (uluslararası iş bölümüne katılımında Türkiye’ye benzer ülkeler) üzerindeki olası etkilerine yönelik bir takım saptamalar yapılacak, nihayetinde ise ülkemizde mevcut devlet biçiminin söz konusu basınçlar altında nasıl şekillenebileceğine yönelik çıkarımlarda bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Devlet, uluslararası işbölümü, sermaye birikimi, ikincil bölüşüm, sınıf.

DEVLETİN DÖNÜŞÜ SÜRECİNDE SÖZLEŞME ÖZGÜRLÜĞÜ

Nuşen Pelin DALGIÇ ATABAŞ*

İrade serbestisi ilkesi, özel hukukun ve özellikle de borçlar hukukunun en temel ilkesidir. Buna göre, kişiler, bireysel ilişkilerini özgür iradeleri doğrultusunda düzenleyebilme, şekillendirebilme yetkisine sahiptirler.

Sözleşme özgürlüğü de irade serbestisi ilkesinin borçlar hukuku alanındaki görünümünden birisi olarak karşımıza çıkar. Borçlar hukuku alanında teknik anlamdaki sözleşmeleri (malların ve hizmetlerin kişiler arasında dolaşımını sağlayan sözleşmeleri) hedefleyen bu özgürlük ilkesi, temelini liberal hukuk anlayışından almaktadır.

Kişilerin sözleşme yapıp yapmama ve eğer bir sözleşme yapacaklarsa istedikleri sözleşmeyi, istedikleri kişi ile, istedikleri içerikte ve istedikleri şekilde kurabilecekleri veya var olan bir sözleşmeyi değiştirebilecekleri ya da sonlandırabilecekleri anlamına gelen sözleşme özgürlüğü, mutlak olarak uygulanmamaktadır. Çeşitli sınırlamalar ile sözleşme özgürlüğüne istisnalar getirildiği görülmektedir. Bu istisnalar taraf iradelerinden kaynaklanabildiği gibi kanunkoyucunun kaleme aldığı hükümler içerisinde de düzenlenebilmektedir.

Sözleşme hukuku açısından kural olan sözleşme özgürlüğü ilkesi ile bu ilkeye getirilen istisnalar arasındaki ilişki, devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahalesinin kapsamındaki değişimler bağlamında sürekli evrim geçiren karmaşık bir denge ortaya koymaktadır.

Klasik liberalizmin serbest piyasa ve bireysel özgürlükler ilkeleri üzerine inşa edilmiş olan küreselleşme süreci, 1970'lerden itibaren neoliberal politikaların yaygınlaşması neticesinde uluslararası ticaret ve sermaye hareketlerinde liberalleşmenin sağlanmasıyla beraber hız kazanmıştır. Bu dönemde; özelleştirme, deregülasyon ve piyasa odaklı reformlarla sözleşme özgürlüğü genişletilmiş, uluslararası normlar ve ekonomik entegrasyon yoluyla da söz konusu özgürlüğün sınırları yeniden tanımlanmıştır.

Bu dönemde serbest piyasa ekonomisi ve bireysel girişimlerin önünü açabilmek için sözleşme özgürlüğünü güçlendirmeye yönelik bir yaklaşım takip

* Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, npdalgi@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0887-9350.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

edilirken, özgürlüğün niteliksel olarak dönüşmesine ve zayıf taraf için kısıtlanmasına yol açan uygulamalar ortaya çıkmıştır.

Sosyal devletin geri çekildiği bu dönemde, örneğin; bireylerin ya hep ya hiç mantığıyla hazırlanan genel işlem koşullarını kabul etmek zorunda kaldıkları, işçilerin iş güvencesinin azalması, geçici istihdam biçimlerinin artması ve sendikasılaşma sonucunda düşük ücret ve ağır koşullara razı geldikleri görülmüştür. Ayrıca, yine bu dönemde, küresel aktörler arasındaki ilişkiler çoğunlukla, ulusal kanunlar yerine, lex mercatoria ilkeleri, uluslararası sözleşmeler ve tahkim kararları gibi kaynaklarla şekillendirilmeye çalışılmıştır. Kısacası, bu dönemde, sözleşme özgürlüğünün sermaye ve büyük şirketler lehine genişlemesi; bireyler ve zayıf konumda olanlar aleyhine kısıtlanması söz konusu olmuştur.

Ancak neoliberalizm ve küreselleşmenin getirdiği ekonomik ve sosyal kırılmalar, sözleşme özgürlüğü bağlamında devletin müdahale alanını yeniden genişletme ihtiyacını doğurmuştur. Bunda özellikle zayıf tarafın mağduriyeti ve sözleşme asimetrisi bağlamında ele alınabilecek küresel eşitsizlik ve sosyal adalet krizinin yanı sıra 2008 küresel finans krizi ve Covid-19 pandemisi ile birlikte ortaya çıkan tedarik zinciri kırılmalılığı neticesinde serbest piyasanın her zaman sosyal adaleti, ekonomik istikrarı ve kamu sağlığını garanti edemeyeceğinin de anlaşılması etkili olmuştur.

Sözleşme özgürlüğünün geçirdiği bu süreç içerisinde “devletin dönüşü” kavramının, devletin piyasa ilişkilerine yeniden aktif, müdahaleci ve düzenleyici bir rol üstlenerek katılması şeklinde anlaşılması gerektiği düşünülmektedir. Bu bağlamda, sözleşme özgürlüğünün yeniden sınırlandırılması, sözleşmelere devletin belli amaçlarla müdahale edebileceği ve hukukun yeniden ulusallaşması gerektiği hususları üzerinde durulmaktadır.

Küreselleşme döneminde bireyler ve şirketler lehine genişletilmiş olan sözleşme özgürlüğü, günümüzde de temel bir hak olmaya devam etmekle beraber modern devletteki dönüşüm gereği bu özgürlüğün mutlak ve sınırsız olmadığı; kamu yararı, kamu düzeni ve sosyal adalet gibi gerekçelerle bir denge kurularak sınırlandırılması gerektiği savunulmaktadır. Bu çerçevede, örneğin; genel işlem koşullarına yönelik denetimin güçlendirilebileceği, hâkim durumdaki teşebbüslerin sözleşme yapmaktan kaçınma yasağı veya belirli şartlarla sözleşme yapma zorunluluğu gibi sözleşme yapmama özgürlüğünü kısıtlayan müdahalelerin arttırılabileceği, salgın veya jeopolitik kriz dönemlerinde temel ihtiyaçlara yönelik fiyat artışlarını önlemek amacıyla tavan ya da taban fiyat düzenlemelerinin yapılabileceği belirtilmektedir.

Ayrıca, bu süreçte devletin artık sadece sosyal adalet için değil, ulusal güvenlik ve ekonomik istikrar için de sözleşme ilişkilerine müdahil olabileceği kabul edilmektedir.

Küreselleşme sürecinde lex mercatoria ve uluslararası tahkim gibi araçlarla sözleşme hukuku ulusal sınırların ötesine taşınmıştı. Devletin dönüşü sürecinde ise ulusal mahkemelerin ve yasaların uluslararası sözleşmeler üzerindeki etki alanlarının yeniden güçlendirilmesi gereği üzerinde durulmaktadır.

Kısacası, devletin dönüşü sürecinde, sözleşme özgürlüğünün kamusal sınırlarının genişletilerek, bunun artık sadece bireysel çıkarlar değil, aynı zamanda toplumsal sorumluluklar ve kamu yararı doğrultusunda da düzenlenmesinin sağlanacağı düşünülmektedir. Sözleşme özgürlüğünün işçi hakları, tüketici koruması ve rekabet hukuku gibi alanlarda devlet düzenlemeleriyle denetlenmesi neticesinde, devletin, sadece müdahaleci bir otorite olmaktan çıkacağı, piyasa düzenleyicisi ve sosyal dengeleyici bir aktör haline geleceği belirtilmektedir. Bu yeni kamusal sınırların, sözleşme özgürlüğünün hem bireysel hem de kamusal çıkarlarla uyumlu bir şekilde işleyişini mümkün kılacağına inanılmaktadır. Bu noktada, devlet müdahalesinin sınırlarının hukuki güvenlik ve öngörülebilirlik ilkeleriyle belirleneceği de vurgulanmaktadır.

Gelecekte, sözleşme özgürlüğünün kamusal sınırlarının, sosyal adalet, çevresel sürdürülebilirlik ve demokratik katılım ilkeleri doğrultusunda daha da güçlenmesi beklenmektedir. Devletin dönüşü sürecinin, bu hakların bireysel özgürlüklerle kamusal çıkarlar arasında dengeli bir şekilde yönetilmesini sağlayacağına inanılmaktadır.

Bütün bunlardan hareketle, bu bildiriye, yukarıda ana hatları ile değinilen sözleşme özgürlüğünün geçirdiği aşamalar ve ortaya çıkan sonuçlar belirtilerek elde edilecek bulgular ve devletin dönüşü sürecine ilişkin değerlendirmeler bağlamında ülkemizdeki duruma yönelik bir tespitle bulunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İrade serbestisi, sözleşme özgürlüğü, sözleşme özgürlüğünün sınırlanması, devlet müdahalesi, devletin dönüşü.

SÖZLEŞME ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KAMU DÜZENİ SINIRI OLARAK FİYAT KOLLUĞU

Nazile İrem YEŞİLYURT*

20. yüzyılın son çeyreğinden beri, Düzenleyici Devlet; Tüketici Hukuku, Sermaye Piyasası Hukuku, Bankacılık Hukuku, Rekabet Hukuku, Ticaret Hukuku mevzuatında yer alan mülkiyet hakkının kullanılmasıyla bağlantılı pek çok özel hukuk biçimine kamu düzenine aykırılık sınırı çekerek mal ve hizmetlerin dolaşımına müdahale etmiştir. Kapitalist hukuk sisteminin birincil ilkesi eşit ve özerk iradelerin uyduğu, arz ve talebin serbestçe birleştiği mal ve hizmet mübadelesi olduğuna göre, mal ve hizmetlerin “neyin karşılığında değişileceği” yani “fiyatı” sözleşme özgürlüğünün kurucu unsurudur. Bugüne kadar var olan ve piyasayı geliştirme ve güvenli işleyişini sağlama işlevi gören ekonomiye müdahale araçlarından bir kısmı da fiyat kontrolü ile ilişkili olmuştur (tavan-taban fiyat, tarife, referans fiyat vd.).

Günümüzde başta gıda, barınma, ilk ve ortaöğretim, ilkyardım ve acil yardım malzemeleri en temel toplumsal gereksinimlerin karşılanmasının salgın, enflasyon gibi olağanüstü nedenlerle kritik soruna dönüşmesi, sözleşmenin kurucu unsuru fiyatın iradilik özelliğini oldukça zayıflatacak yeni fiyat denetimi araçlarının devreye sokulmasını beraberinde getirmektedir. Yeni denetleyici yönetsel örgütler oluşturulmakta ve yeni kurallar yürürlüğe koymaktadır. Söz konusu gelişmeler, Devletin bu defa kamu hizmeti olarak üstlenmediği bazı toplumsal gereksinimlerin piyasa tarafından karşılanabilirliğini güvence altına almak amacıyla piyasayı kurallarla düzenlemekten çok yaptırımcı yönü ağır basan fiyat kolluğu yetkilerine başvurduğunu düşündürmektedir.

Bu doğrultuda, Ticaret Bakanlığı bünyesinde Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu oluşturulmuş, il ticaret müdürlüklerinin denetimdeki ağırlığı artırılmış, Fiyat Etiketli Yönetmeliği’nde yapılan değişiklikler 11.10.2025 tarih ve 33044 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiş, başvuru ve şikayet yollarına işlerlik kazandırılmış, idari para cezası uygulaması yaygınlaştırılmıştır. Ticaret Bakanlığının fiyatlar üzerinde denetimi üç ayrı koldan yürütülmektedir: Fiyatın ne kadar olacağına müdahale, fiyatın açık ve dürüst biçimde sunulmamasına müdahale, stokçuluğa müdahale.

* Dr. Öğr. Üyesi, Altınbaş Üniversitesi, irem.yesilyurt@altinbas.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5734-1250.

Haksız Fiyat Değerlendirme Kurulu Yönetmeliğinde fahiş fiyat artışı, “Olağanüstü hal, afet ve ekonomik dalgalanma dönemleri ile diğer acil durumlarda üretici, tedarikçi ve perakende işletmeler tarafından satışa sunulan ve kamunun beslenme, sağlıklı yaşama ve korunma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak için zorunlu olan mal ve hizmetlerin fiyatında girdi ve diğer üretim maliyetlerindeki artış gibi haklı bir sebebe dayanmaksızın yapılan aşırı ve adil olmayan artışı” olarak tanımlanmaktadır. Fırın, kasap, lokanta, restoran, kafe, pastane, ulusal ve yerel zincir market ve benzeri diğer perakende işletmelerin sağladığı yiyecek-iceceklere; kitap, dergi, gazete ve benzeri ürünlere; yangın güvenlik ekipmanlarına; etüt, yemek, kitap-kırtasiye, okul kıyafeti, okul servisi gibi eğitime ilişkin mal ve hizmetlere; oyuncak, çocuk bakım ürünlerine; deterjan vd. temizlik ürünlerine kadar geniş bir yelpazede yurttaşların günlük yaşamda sıklıkla harcama yaptığı mal ve hizmetler üzerinde kolluk denetimleri sıkılaştırılmaktadır.

Yönetmelikte belirtilen tanımda yer alan “kamunun beslenme, sağlıklı yaşama ve korunma gibi temel ihtiyaçlar karşılamak için zorunlu olan mal ve hizmetler”, özellikle de perakende işletmelerin sağladığı besin fiyatları üzerinde Ticaret Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen fahiş fiyat denetimleri incelemenin odağını oluşturacaktır. Çünkü -insanın fizyolojik varlığının sürdürülmesinin önkoşulu olarak- beslenme gereksiniminin giderilmesi, toplumsal rızanın düzen içinde üretilmesi için gereklidir.¹ Bakanlığın enflasyonist iç piyasada istikrarı ya da ekonomik refahı korumak amacıyla emlak, kuyum, otomotiv, paket tur, devre tatil gibi seyahat sektörleri üzerinde gerçekleştirdiği fahiş fiyat, stokçuluk ve fiyat etiketi denetimleri ise inceleme kapsamında dışında tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İrade serbestisi, ekonomik kamu düzeni, fahiş/haksız fiyat denetimi, fiyat kolluğu.

¹ Temel gıda maddelerinin arzının hatta bazen kıtlığın yönetilmesi çeşitli dönem ve coğrafyalarda, iktidarların meşru devamlılığı üzerinde belirleyici olmuştur. Antik Mısır’da Nil Nehri’nin yeterince taşmaması Firavun’un tanrısal gücünü sorgulatmış, Antik Roma’da Devlet Panem et Circenses (Ekmek ve Sirk) siyasetiyle bedava tahıl dağıtarak isyanların önünü almaya çalışmış, Büyük Avrupa Kıtlığı feodal beylerin gücünü yitirmesine yol açmış, ekmek fiyatlarını da yükselten hasat sorunu halkın öfkesini tetiklemiştir.

VERİ, DEVLET VE MÜLKİYET: DİJİTAL EKONOMİDE SÖZLEŞME ÖZGÜRLÜĞÜNÜN KAMUSAL SINIRLARI

Koşun Özgür ÖZBEY*

Dijital çağ, klasik mülkiyet ve sözleşme özgürlüğü kavramlarını köklü biçimde dönüştürmektedir. Sanayi toplumunun üretim faktörleri arasında toprak, emek ve sermaye ön plandayken, günümüzde veri, hem ekonomik değer üretiminin hem de siyasal iktidar ilişkilerinin merkezine yerleşmiştir. Bu bağlamda, verinin mülkiyeti ve kullanımına ilişkin hukuksal düzenlemeler, yalnızca bireylerin özel haklarını değil, aynı zamanda devletin düzenleyici kapasitesini ve kamusal yararın sınırlarını da yeniden tanımlamaktadır. Bu çalışma, dijital ekonomide sözleşme özgürlüğünün kamusal sınırlarını tartışarak, devletin veri mülkiyeti üzerindeki rolünü eleştirel bir perspektifle incelemeyi amaçlamaktadır.

Veri, modern ekonomide bir yeni ‘meta’ haline gelmiştir. Bireylerin günlük yaşam pratiklerinden doğan dijital izler, büyük teknoloji şirketleri tarafından işlenerek ekonomik değere dönüştürülmektedir. Bu süreçte, kullanıcıların platformlarla imzaladığı sözleşmeler, verinin mülkiyetini ve kullanım hakkını belirleyen temel araç haline gelmiştir. Ancak bu sözleşmeler çoğu zaman tek taraflı, standart ve bireylerin gerçek anlamda müzakere edemediği hükümler içermektedir. Dolayısıyla sözleşme özgürlüğü, klasik liberal hukuk anlayışında varsayıldığı gibi eşit taraflar arasında kurulan biçimsel bir ilişki olmaktan çıkmakta; asimetrik güç ilişkilerinin yeniden üretildiği bir mekanizma haline gelmektedir.

Mülkiyet hakkı, modern anayasalarda temel haklar arasında yer almakla birlikte, mutlak bir hak olarak tanımlanmamıştır. Toplumsal yarar, çevre, kamu düzeni ve güvenlik gibi gerekçelerle mülkiyetin sınırlandırılması mümkündür. Dijital ekonomide bu sınırlandırma, özellikle kişisel verilerin korunması bağlamında gündeme gelmektedir. Avrupa Birliği’nin Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR) gibi düzenlemeler, bireylerin verileri üzerindeki kontrolünü artırmayı hedeflerken, aynı zamanda şirketlerin sözleşme özgürlüğünü kamusal yarar adına sınırlamaktadır. Bu durum, mülkiyet hakkının dijital çağda yeniden tanımlanması gerektiğini göstermektedir: Veri, yalnızca bireysel bir mülkiyet nesnesi değil, aynı zamanda toplumsal bir kaynak olarak görülmelidir. Kişilerin

* Av. Dr., kozgurozbey@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-0393-5704.

tüketim tercihleri, siyasal görüşleri, hayata bakışları ve daha birçok konuda elde edilen büyük miktardaki verinin toplanması, işlenmesi, depolanması başlı başına bir iş haline gelmiş, aynı zamanda bu verilerin kişiler ve devletler aleyhine kullanılması da bir ulusal egemenliğe, topluma ve kişilere yönelik bir tehdit olarak ortaya çıkmıştır.

Klasik liberal hukukta sözleşme özgürlüğü, tarafların iradelerinin serbestçe birleşmesi olarak tanımlanır. Ancak dijital platform ekonomilerinde bu özgürlük, çoğunlukla “kabul et ya da kullanma” mantığıyla işleyen tek taraflı sözleşmelere indirgenmiştir. Kullanıcıların verilerini işleme, paylaşma ve satma yetkisi, bu sözleşmeler aracılığıyla şirketlere devredilmekte; bireylerin gerçek anlamda bir pazarlık gücü bulunmamaktadır. Bu noktada devletin rolü, sözleşme özgürlüğünü sınırsız bir hak olarak değil, kamusal yarar ve bireysel haklar arasında denge kuracak şekilde yeniden düzenlemek olmalıdır.

Devletin veri mülkiyeti üzerindeki rolü, iki boyutta ele alınabilir. Birincisi, bireylerin kişisel verilerinin korunmasıdır. Bu bağlamda devlet, şirketlerin sözleşme özgürlüğünü sınırlayarak bireylerin mahremiyetini güvence altına almakla yükümlüdür. İkincisi ise verinin stratejik bir kaynak olarak ulusal güvenlik ve ekonomik kalkınma açısından taşıdığı önemdir. Devletler, veriyi yalnızca bireysel hakların konusu değil, aynı zamanda ulusal egemenliğin bir unsuru olarak da görmeye başlamıştır. Bu durum, “dijital egemenlik” tartışmalarını gündeme getirmekte; verinin mülkiyetine ilişkin düzenlemelerin yalnızca özel hukuk değil, aynı zamanda kamu hukuku perspektifinden de ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Veri güvenliğiyle ilgili devletin müdahalesini özellikle ortaya çıkaran ve bu konudaki sözleşme özgürlüğünün kamusal sınırlarını oluşturan üç temel eksen şekillenmektedir:

1. Bireysel Hakların Korunması: Kişisel verilerin işlenmesi, bireylerin rızasına dayalı olmalı; rıza, açık, bilgilendirilmiş ve geri alınabilir nitelikte tanımlanmalıdır.
2. Toplumsal Yararın Gözetilmesi: Sağlık, eğitim, ulaşım gibi alanlarda üretilen veriler özel şirketlerin kâr amacıyla değil, toplumsal yarar doğrultusunda kullanılmalıdır.
3. Ulusal Egemenlik ve Güvenlik: Stratejik verilerin yabancı şirketler veya devletler tarafından kontrol edilmesi, ulusal güvenlik açısından riskler doğurabilir. Bu nedenle devletler, verinin mülkiyetine ilişkin düzenlemelerde egemenlik perspektifini de dikkate almak zorundadır.

Farklı ülkelerdeki düzenlemeler, sözleşme özgürlüğünün kamusal sınırlarının nasıl belirlendiğine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Avrupa Birliği,

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

bireylerin verileri üzerindeki kontrolünü güçlendirmeye odaklanırken; ABD’de piyasa merkezli bir yaklaşım hâkimdir. Çin ise veriyi doğrudan devletin stratejik kontrolü altına alarak farklı bir model geliştirmiştir. Türkiye’de veri güvenliği alanında 2016’da yürürlüğe giren Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK), bireylerin kişisel verilerinin işlenmesi ve aktarılmasına ilişkin temel çerçeveyi belirlemiştir. Son yıllarda yapılan güncellemelerle birlikte, özellikle yurt dışına veri aktarımı, açık rıza uygulamaları ve ihlal bildirim süreleri konularında daha sıkı düzenlemeler getirilmiş; “tek tıkla rıza” gibi uygulamalar geçersiz sayılmıştır. Bu gelişmeler, Türkiye’de sözleşme özgürlüğünün veri güvenliği bağlamında kamusal sınırlarla yeniden tanımlandığını göstermektedir. Bu çeşitlilik, dijital ekonomide mülkiyet ve sözleşme özgürlüğünün evrensel değil, bağlamsal olarak şekillendiğini göstermektedir.

Dijital ekonomide veri, klasik mülkiyet ve sözleşme özgürlüğü kavramlarını aşındırarak yeni bir kamusal düzen ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Devletler bu süreçte hakem değildir, aktif bir düzenleyici ve bazen de doğrudan bir aktör konumundadır. Sözleşme özgürlüğünün kamusal sınırları, bireysel hakların korunması, toplumsal yararın gözetilmesi ve ulusal egemenliğin güvence altına alınması eksenlerinde yeniden tanımlanmalıdır. Bu bağlamda, “Veri, Devlet ve Mülkiyet” ilişkisi, yalnızca hukuksal değil, aynı zamanda siyasal, ekonomik ve etik boyutlarıyla da ele alınması gereken çok katmanlı bir meseledir.

Anahtar Kelimeler: Veri, devlet, mülkiyet, güvenlik, egemenlik.

HUKUKUN-İSTEM-BİÇİMİNİN “SONU” VEYA GERİ DÖNMEYEN HUKUKUN ADINI KOYMAK

OlcaY HAYTA*

Devletin sonunu ilan edenlerin “kuralsızlaşma” talep etseler de hukukun sonunu ilan etmemiş olmaları bugün geri dönüşünden bahsettiğimiz devleti ve hukuku anlamak için önümüze koymamız gereken bir olgudur. Devlet ve hukuk arasındaki bağı sorguladığımızdan hemen cepte hazır bekleyen cevapla karşılaşırız: “Hukuku devlet yapar!” Literatürde hayli yaygın olan bu argüman açıklayıcı olmanın çok uzağındadır. Çünkü sonu ilan edilen devlet ile varlığından rahatsızlık duyulmayan hukuk arasındaki ilişkiyi görmeyi zorlaştıran bir zemine çeker muhataplarını.

Hukukbilim, içeriğine ilgisizlik olarak kendini gösteren hukuk metafiziğinden kurtulmak için diyalektik bir yöntemle kuşanır. İçerikten biçime geçiş yaklaşımıyla, gerek toplumsal normun hukuk-biçimi gerekse hukuk-biçimin dönüşümünü toplumsal/tarihsel bütünlük içerisinde, yasaları yapanların ve uygulayanların ilgili yasa ya da yargı hükmünün vücuda gelmesi sürecinde sahip olduğu bireysel motivasyonlarından (düşüncelerinden, planlarından konuya ilişkin tezlerinden) bağımsız olarak kavramsallaştırır. Dolayısıyla, sağlık, barınma, eğitim başta olmak üzere toplumsal ihtiyaçları üreten (ve haliyle “işveren” olan) devletin hukuku ile pazar ilişkilerinin (sözleşmenin) düzenlediği toplumsal yaşamın “bekçi”si olan devletin hukukunun birbirinden tamamen farklı olduğunu tespit eder. Bu fark, genel geçer hukuksal biçimin içeriğinde zamanla gelişen bir çeşitlilik olarak ifade edilmez. Bu fark, hukuk-biçimin dönüşümü olarak kavramsallaştırılması gereken niteliksel bir farktır.

“... İnsanların hareketleri en karmaşık kurallarla düzenlenebilir, fakat bu düzenlemede hukuksal unsur, çıkar farklılaşmaları ve çatışmaların başladığı yerde başlar.” Hukuk-biçimi diğer toplumsal norm biçimlerinden ayıran, söz konusu çıkar çatışmasının toplumsal varoluşun aşılması gereken bir kusuru olarak değil, yeniden üretilmesi kaçınılmaz bir üretim ilişkisi olarak kurumsallaştırarak mahkemelerde dava yoluyla tekil olarak çözerken genel/toplumsal olarak yeniden üretmesidir. Hukuk-biçim, toplumsal ilişkiyi özneler arası ilişki olarak kurgular. Fakat o bunu hukukun evrensel değerleri ve kendi ilkeleriyle ya da kanun koyucu böyle buyurdu diye yapmaz. O belirli bir

* Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, olcayhayta1871@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1278-4581.

toplumsal ilişkinin kural-biçimidir. Hukuksal biçim alan söz konusu toplumsal içerik irdelenmeden, kuralın herhangi bir niteliği ya da kuralı koyan veya kuralı yürüten üçüncü bir tarafın varlığı gibi şekilsel özelliklere dayanarak hukuk-biçim bilimsel olarak kavranamaz. Bilimsel kavrayış için öncelikle, birbirine benzemez hukuksal olgulardan belirli birinin diğer tüm hukuksal görünüşleri belirleyen ve onlara farklılıklarını kuran niteliklerinde dahi taşıdıkları belirlenimlerle hukuksallıklarını veren genel-hukuki-ilişkinin tespit edilmesini gerektirir. Bu genel-ilişki “hukuk” addedilen tüm olgularda bulunan ortak özelliklere erişmek için tüm farklılıkları soyutlayarak elde edilemez. Genel-hukuksal-ilişki, hukuksal biçimin en basit ve bölünmez unsuru olan hukuki özneyi doğuran ve ancak bu öznenin varlığıyla var olan hukuksal ilişkidir: Sözleşme. Öznenin hukuk alanında faaliyet göstermesini sağlayan araçlardan yalnızca biri olan sözleşmenin hukuk-biçim için kurucu bir konuma getirilmesi ancak içerikten-biçime-geçiş yaklaşımıyla mümkündür.

Hukuki öznenin hukuksal biçimin en küçük birimi, tabir caizse hücre olduğu ilişkin teorik tespit, hukukbilime, farklı disiplinlerince farklı açılardan irdelenen toplumsal ilişkilerdeki dönüşümü hukuki öznenin dönüşümünde takip etme imkanı sunmaktadır. Hukuksal biçimin içeriğiyle ilgisini göz ardı etmeyen ancak hukukbilimi diğer toplumbilim disiplinleriyle farkını koruyan bu yaklaşımla üç farklı hukuk-(alt)biçimini tespit etmek mümkün ve kaçınılmazdır:

1- Hukukun-statü-biçimi: Basit meta üretiminin gözlendiği toplumlarda, çoğul hukuk olarak adlandırılan farklı toplumsal norm biçimlerinin (örf-adet, din-biçim) bir arada var olduğu dönemde, değişim ilişkilerini (ticareti) ve onun dolaysız temas noktalarını düzenleyen hukuk-biçimidir. Toplumsal yeniden üretimin belirleyici unsurlarının değişim (meta) ilişkisi dışında olması sebebiyle hukuk-biçim toplumsal ilişkiyi modern çağda gördüğümüz şekilde kapsayamaz. Hukuk-biçimin kapsamı dışında kalan alanlar “statü”ler olarak kategorize edilerek hukuk-biçiminle eklemlenmiş hale getirilmektedir. Diğer kural biçimleri yanında hukuk-biçimin mülkiyetle temas eden hemen tüm toplumsal alanlara yayılma eğilimini kayda değerdir. Örneğin toplumun kendini yeniden üretmesinin doğal bir durağı olan aile (familia), mülkiyetin kime intikal edeceğini ve pater familias’ın karısı, alt soyu ve köleleri üzerinde mülkiyete çok benzeyen hakimiyetini (patria potestas) düzenleyerek örf-adet ve din-biçim aleyhine hukuk-biçimin kapsamına alınmıştır.

2- Hukukun-genel-biçimi: “Statü”lerle eklemlenmek yerine, onları dağıtarak toplumsal ilişkinin her alanına nüfuz ettiği aşamada karşımıza hukukun-genel-biçimi çıkmaktadır. Bahse konu değişimin en dolaysız etkisi hukuki işlemler değil hukuki kişiler yönüyledir. Kendini medeni kanunda eşitlik ilkesi olarak (başlangıçta yalnızca erkeklerin eşitliği olsa da) sunan dönüşüm, sözleşme serbestisinin hukukun-statü-biçiminde erişemediği tüm toplumsal

özellere erişmesiyle mümkün olmuştur. Hukuksal biçimin tüm bireyleri kaplamına almak için yüz yıllardır bulamadığı itkiyi ve gücü nereden bulduğu sorusunun cevabı için bir kez daha içerikten-biçime-geçiş yaklaşımına başvurmamız gerekir.

3- Hukukun-istem-biçimi: Hukukun basit-biçiminden genel-biçimine geçiş, yani hukuk sisteminin tüm statü ve imtiyazları reddederek tüm insanları eşit hukuki özneler olarak tanıması modern hukuka (hukukun genel-biçimi) ilişkin sıklıkla tekrar edilen bir saptamadır. Ancak hukuki öznenin dönüşümünü takip ederek, 1870’li yıllarda, sendikaların (grev ve toplu sözleşme yetkisinin) tanınmasıyla, yeni bir hukuk-biçiminin, adıyla analım, istem-biçiminin doğduğuna ilişkin iddia ise bu bildiriye aittir. Hukuk metafiziğin değerlendirmesinde bu iddia ciddiye alınmayacak ölçüde cılızdır. Çünkü “hukuken” sendika ile şirket arasında bir fark yoktur: her ikisi de tüzel kişidir. Fakat içerikten-biçime-geçiş yaklaşımıyla değerlendirildiğinde, yıllarca hukukun yasakladığı bir içeriğin sendika adıyla hukuksal özne olarak tanındığını kaydetmek gerekir: Kolektif-işçi.

Kolektif-işçinin toplumsal etkisiyle doğru orantılı olarak, toplumsal yeniden üretimin bazı alanları sözleşme biçiminden koparılarak istem-biçiminin belirlenimleriyle yeniden örgütlendi. Biçim tartışmasının hukuk bilimine yabancılığı sebebiyle, istem-biçimi, ayrı bir biçim olarak kavranmak yerine, az gelişmiş, kusurlu bir hukuki durak olarak kavrandı. Oysa istem biçiminin doğması, sözleşme biçiminin taşıyamayacağı bir toplumsal ilişkinin/pratiğin, hukukleşmesinin ürünüdür. Hukukun-istem-biçimi, toplumsal normun hukuk biçiminden ayrışmasının çekingen emaresi olarak değerlendirmek hukukçuların ihtiyacı olan hukuk-ötesini düşünmenin ilk adımıdır.

Sonuç olarak bu bildiri,

- “Kuralsızlaşma” talebinin hedefi olan hukuk ile varlığından rahatsızlık duyulmayan hukuk arasındaki ilişkiyi tartışmayı hedefler;

- Değişip başkalaştığı bunu deneyimleyenlerce tartışmasız olan hukukun değişimini bilimsel olarak incelememize imkan verecek bir hukuk teorisinin ihtiyacını tespit eder;

- Bu ihtiyacının karşılanmasını yönelik olarak, toplumsal normun hukuk-biçimi kategorisini muhatap olduğumuz hukuksal gerçekliğin düşünsel olarak yeniden üretilmesi için işlevsel bir teorik araç olarak kullanılmasını önerir.

Anahtar Kelimeler: Hukuk-biçim, hukukun-istem-biçimi, diyalektik, genel-hukuksal-ilişki, içerikten-biçime-geçiş.

**DEVLETİN YEŞİL DÖNÜŞÜ(MÜ):
EMEK VE SOSYAL POLİTİKA PERSPEKTİFİNDEN
“YEŞİL DÖNÜŞÜM”ÜN SINIFSA DİNAMİKLERİ**

Nuray ŞAHİN*

Küreselleşmenin gerilemesiyle birlikte yeniden gündeme gelen “devletin dönüşü” tartışması, günümüz kapitalizminin ekolojik yeniden yapılanma süreciyle yakından ilişkilidir. 1980’lerden itibaren devletin ekonomideki düzenleyici rolünün azaltıldığı, kamusal alanın piyasalaştırıldığı ve ulusal ölçekli politika kapasitesinin ulus ötesi mekanizmalara devredildiği bir dönem yaşandı. Ancak küresel finansal kriz, pandemi ve iklim krizi gibi çok boyutlu sarsıntılar, bu neoliberal kurgunun sürdürülemezliğini açığa çıkardı. Ulus-devlet, küreselci ideolojinin öngördüğü biçimde çözülmek yerine, krizlerin yönetiminde yeniden merkezi bir aktör haline geldi. Bu dönüş, politik bir yeniden canlanmanın yanı sıra sermaye birikiminin yeni biçimlerine zemin hazırlayan bir yeniden yapılanmadır. Devletin “geri dönüşü”, piyasanın yerine kamunun geçmesi anlamına gelmemekte; aksine, sermayenin ekolojik yeniden üretimini güvence altına alan yeni bir devlet biçimini işaret etmektedir. Bu bildiri, devletin dönüşümünü ekolojik siyasal iktisat ve çalışma ilişkileri literatürleri üzerinden kavramsal bir çerçevede tartışmaktadır.

Bu yeni dönem, literatürde giderek daha sık biçimde “yeşil kapitalizm” kavramı altında tartışılmaktadır. Yeşil kapitalizm, çevresel sürdürülebilirliği piyasa mantığına içkinleştiren, ekolojik krizi sermaye birikiminin yeni dayanaklarından biri haline getiren bir rejimi ifade eder. Yenilenebilir enerji, yeşil finansman, karbon piyasaları, sürdürülebilir yatırımlar ve döngüsel ekonomi gibi politikalar, sermayenin yeni birikim alanlarını tanımlar. Ancak bu alanların oluşturulması, kendiliğinden piyasa süreçleriyle değil, güçlü bir devlet müdahalesiyle mümkündür. Bu çerçevede son yıllarda yükselen “yeşil Keynesyenizm” yaklaşımı, kamu yatırımları ve genişletici maliye politikalarını ekolojik dönüşümün motoru olarak sunmakta; çevresel dönüşümü aynı zamanda yeni istihdam olanakları yaratacak bir büyüme stratejisi olarak çerçevelemektedir. Yenilenebilir enerji, enerji verimliliği, altyapı modernizasyonu ve yeşil teknoloji yatırımları üzerinden önerilen bu istihdam artışı, işgücü piyasasında “yeşil iş” söyleminin meşrulaştırıcı zemini haline

* Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, nuray.sahin06@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2641-0409.

gelmektedir. Ancak bu yaklaşım, yaratılan işlerin niteliğini, güvencesizliğin yayılmasını ve emeğin yeni biçimlerde disipline edilmesini görünmez kılmakta; devletin sermaye birikimi için üstlendiği rolü toplumsal refah söylemiyle maskelenebilir hale getirmektedir. Bu anlamda yeşil kapitalizm, “devletin dönüşü”nün somut biçimlerinden biridir. Devlet, uluslararası finans kurumları, çok taraflı çevre anlaşmaları ve ulusal iklim stratejileri aracılığıyla, sermayenin ekolojik yeniden yapılanmasını hukuki, mali ve kurumsal düzeyde örgütlemektedir.

Devletin çevresel krizlerdeki rolüne ilişkin literatür, bu bağlamda iki temel tartışma etrafında şekillenmektedir: “Yeşil devlet” (green state) kavramı, demokratik katılım, kurumsal reformlar ve yönetim mekanizmaları aracılığıyla devletin çevresel sorunları çözebileceğine dair iyimser bir perspektif sunar. Buna karşılık “çevresel devlet” (environmental state) kavramı, devletin sermaye birikimiyle olan yapısal bağlarına dikkat çeker ve çevresel politikaların çoğunlukla bu birikim mantığı içinde şekillendiğini savunur. Bu çerçevede devlet, bir yandan çevresel krizlere müdahale ederken diğer yandan sermayenin çıkarlarını gözetten bir aktör olarak hareket eder. Dolayısıyla çevre politikaları, emek açısından koruyucu mekanizmalar yaratmaktan çok, piyasa mantığını güçlendiren stratejilere dönüşme eğilimindedir.

Marksist devlet kuramı açısından bakıldığında bu süreç, kapitalist devletin sınıfsal niteliğini yeniden görünür kılar. Poulantzas’ın belirttiği gibi devlet, sermaye birikimi ile sınıf ilişkilerinin yeniden üretiminde temel bir uzlaşma mekanizmasıdır. O’Connor’ın tanımladığı mali ve meşruiyet krizleri ise devletin çelişkili işlevini ortaya koyar: Devlet bir yandan sermayenin koşullarını güvence altına almakta, diğer yandan toplumsal rızayı sürdürmek zorundadır. Bugün yeşil dönüşüm, tam da bu iki işlevin yeniden harmanlandığı bir bağlam yaratmaktadır. Ekolojik krizin yarattığı toplumsal baskılar, devletleri çevresel müdahalelere zorlamakta; ancak bu müdahaleler ekolojik bir yeniden dağıtım değil, sermayenin yeni çevresel sınırlarının çizilmesi anlamına gelmektedir. “Yönetişim” kavramının yerini “yeni düzenleyici devlet” anlayışı almış görünse de, bu değişim özünde piyasa-uyumlu bir yeniden kurallaşmayı temsil eder. Devlet, küresel rekabet içinde ulusal sermaye fraksiyonlarının çıkarlarını korumak için yeşil dönüşüm stratejilerini merkezileştirmekte; bu stratejiler ise emeğin yeniden örgütlenmesi ve toplumsal yeniden üretim alanlarının tekrar tanımlanmasıyla yakından bağlantılıdır.

Yeşil dönüşümün sınıfsal boyutu, emek açısından çelişkili bir dinamik üretmektedir. Bir yandan “yeşil işler”, “adil geçiş” ve “sürdürülebilir istihdam” gibi kavramlar aracılığıyla dönüşümün sosyal boyutu vurgulanmakta; diğer yandan bu söylemler, emeğin yeni biçimlerde disipline edilmesini meşrulaştırmaktadır. Karbon nötr ekonomiye geçiş, yüksek teknoloji ve sermaye

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

yoğun üretim biçimlerini teşvik ederken, düşük vasıflı emek için güvencesizlik ve işsizlik risklerini artırmaktadır. Yeşil işler, her ne kadar çevresel sürdürülebilirlik hedefiyle sunulsa da, çoğu zaman mevcut toplumsal iş bölümünü yeniden üretmekte; cinsiyet, sınıf ve coğrafya temelli eşitsizlikleri derinleştirmektedir. Nitekim enerji sektöründeki dönüşüm, yüksek vasıf gerektiren “yeşil yaka” pozisyonlarını desteklerken, düşük vasıflı emek için güvencesizliği artırmakta; bakım emeği ve toplumsal yeniden üretim alanları ise dönüşümün dışında bırakılmaktadır. Devletin bu süreçteki rolü, istihdamı artırmaktan çok, emek piyasasının yeşil kapitalizmin ihtiyaçlarına uyarlanmasını sağlamaktır. Bu nedenle “adil geçiş” söylemi, çoğu zaman sermayenin geçişini garanti altına alırken, emeğin geçişini güvencesiz bırakmaktadır.

Yeşil finansman ve karbon piyasaları gibi araçlar, bu sınıfsal yönelimin en belirgin örnekleridir. Devlet, iklim politikalarını finansal piyasalara entegre ederek sermayenin yeni kâr alanlarını kurumsallaştırmakta; böylece çevresel yıkımın maliyetini yeniden toplumsallaştırmaktadır. Kamu yatırımları ve sübvansiyonlar, sermaye yoğun sektörlerdeki dönüşümü desteklerken, toplumsal yeniden üretim alanları —eğitim, sağlık, bakım hizmetleri— yeşil söylemin dışında kalmaktadır. Bu durum, devletin yeniden kurumsallaşmasının sınıfsal doğasını açıkça ortaya koyar: Ekolojik krizin yükü emekçi sınıflara aktarılırken, sermayenin çevresel maliyetleri kamu kaynaklarıyla karşılanmaktadır. Böylece “geri gelen devlet”, aslında sermaye için dönen devlettir; ekolojik düzenleme adı altında emeğin değersizleştirilmesi yeni biçimler almaktadır.

Bu bağlamda hukukun ve demokrasinin konumu da yeniden düşünülmelidir. Neoliberal dönemde “yönetişim” adı altında piyasaya uyarlanmış bir hukuksuzluk rejimi egemen olmuştu; bugün ise yeniden “düzenleyici” bir hukuk anlayışı güç kazanmaktadır. Ancak bu yeni hukuk, emek ve doğa lehine değil, sermayenin ekolojik yeniden üretimi lehine şekillenmektedir. Karbon regülasyonları, emisyon standartları, yeşil sertifikasyon sistemleri görünürde kamusal faydayı temsil etse de, üretim ilişkilerinin temel yapısına dokunmamaktadır. Dolayısıyla hukuk devleti, sermaye birikiminin çevresel çerçevesini çizen teknik bir aygıt haline gelmiştir. Bu süreçte demokrasi, katılımcılığın kurumsal biçimlerini yeniden kazanmak yerine teknokratik çevre politikalarının meşruiyet aracı olarak işlev görmektedir.

Sonuç olarak, “devletin dönüşü”nü ekolojik kriz çağında anlamlandırmak, devletin sınıfsal konumunu yeniden düşünmeyi gerektirir. Geri gelen devlet, ne refah devleti nostaljisinin vaat ettiği kamusal koruma biçimini, ne de çevreci hareketlerin öngördüğü ekolojik yeniden yapılanmayı temsil etmektedir. Devlet, sermaye birikiminin ekolojik koşullarını yeniden tanımlayan bir aktör olarak, yeşil kapitalizmin siyasal formuna dönüşmüştür. Bu dönüşüm, üretim ile yeniden üretim arasındaki metabolik ilişkiyi, emeğin doğa ile kurduğu maddi bağı ve

toplumsal dayanışma biçimlerini yeniden şekillendirmektedir. Bugün devletin genişleyen hareket alanı, emekçi sınıflar açısından yeni fırsatlardan çok yeni bağımlılıklar üretmektedir. Ekolojik krizi yönetme kapasitesine sahip gibi görünen bu devlet, aslında krizin sınıfsal doğasını görünmez kılarak sermaye birikiminin devamlılığını güvence altına almaktadır. Dolayısıyla “geri gelen devlet”, ekolojik krizi gidermeye yönelik bir aktör değil, kapitalizmin yeşil yeniden inşa sürecinin siyasal-kurumsal taşıyıcısıdır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil kapitalizm, işgücü piyasası, yeşil işler, adil geçiş, sosyal politika.

“GERİ DÖNEN DEVLET” Mİ “DÖNÜŞTÜRÜCÜ DEVLET” Mİ? TÜRKİYE’DE YEŞİL DÖNÜŞÜM ÜZERİNDEN BİR TARTIŞMA

Kübra ÖZTÜRK*

Küresel siyaset son otuz yılda çoklu krizlerle karşı karşıya kalmış; iklim değişikliği, pandemi, enerji arz güvenliği sorunları, ekonomik kırılmalıklar ve jeopolitik gerilimler, devletin rolü üzerine yapılan tartışmaları derinleştirmiştir. Neoliberal dönemin “az devlet, çok piyasa” yaklaşımının sınırlılıkları özellikle iklim krizi gibi sınır aşan sorunlar karşısında açığa çıkmıştır. Bu durum devletin politika yapım süreçlerindeki merkezi rolünü güçlendirmiştir. Bu çerçevede “geri dönen devlet” kavramı 2000’li yıllardan itibaren literatürde yaygınlaşmış, devletin ekonomik ve toplumsal sorunlara daha aktif müdahale ettiği yeni bir dönemi işaret etmiştir. Özellikle yeşil dönüşüm bağlamı, devletin yalnızca geri dönmediğinin, aynı zamanda işlevsel, kurumsal ve stratejik olarak dönüştüğünün de göstergesidir. Bu nedenle “dönüştürücü devlet”, “misyon odaklı devlet” ve “yeşil kalkınma devleti” gibi kavramlar yeni teorik tartışmaların odağı hâline gelmiştir. Bu çalışma, Türkiye’de yeşil dönüşüm sürecini merkeze alarak “geri dönen devlet mi, dönüştürücü devlet mi?” sorusunu hem kuramsal hem de ampirik düzeyde tartışmaktadır. Çalışma ile “Türkiye’de yeşil dönüşüm süreci, devleti ‘geri dönen’ bir aktör olarak mı, yoksa ‘dönüştürücü’ bir aktör olarak mı yapılandırmaktadır ve siyasal partilerin söylemleri bu dönüşümü nasıl şekillendirmektedir?” sorusuna yanıt aranmaktadır. Çalışma bu soruya yanıt ararken nitel araştırma tasarımı tercih edilmiş; Türkiye’de en yüksek oy oranına sahip beş siyasal partinin (AKP, CHP, MHP, İYİ Parti, DEM Parti) parti programları, seçim beyannameleri ve politika belgeleri üzerinden eleştirel söylem analizi ve içerik analizi yöntemleri kullanılmıştır. Yeşil dönüşümün ekonomi, enerji, çevre ve düzenleyici devlet politikalarına ilişkin söylem ve kavramsal çerçevelerinin karşılaştırılması, devletin rolüne ilişkin farklı ideolojik konumlanmaların ampirik olarak görünür kılınmasını sağlamaktadır. Çalışmanın özgünlüğü, Türkiye’de devletin dönüşümünü geleneksel neoliberal-devletçi ikilem üzerinden değil, ekopolitik ve sürdürülebilirlik merkezli yeni bir paradigmadan okumaya çalışmasından; ayrıca siyasal partilerin devlet tasavvurlarını yeşil dönüşümün zorunlu kıldığı kurumsal ve stratejik dönüşüm yaklaşımlarıyla birlikte ele almasından kaynaklanmaktadır. Bu yaklaşım, devleti

* Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, kubraozturk88@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1227-3287.

hem “geri dönen” hem de “dönüştürücü” bir aktör olarak ele alan hibrit bir modelin Türkiye örneğinde nasıl şekillendiğini özgün bir biçimde tartışma imkânı sunmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’de siyasal partilerin söylem ve programlarında devletin yeşil dönüşüm sürecindeki konumunun nasıl kurgulandığı incelenmektedir. Partilerin enerji, çevre, iklim, sanayi ve sürdürülebilirlik politikalarına ilişkin yaklaşımları, devletin rolüne dair farklı vizyonları da açığa çıkarmaktadır. Çalışmanın amacı, yeşil dönüşümün Türkiye’de devleti nasıl yeniden konumlandığını, devletin “geri dönen”, “dönüşen” veya ikisini birden içeren karma bir yapı sergileyip sergilemediğini ortaya koymaktır.

Yeşil dönüşüm, devlet teorisine çok boyutlu bir katkı sunmaktadır. Karbon nötr hedefleri, yenilenebilir enerji stratejileri, sürdürülebilir finans araçları, karbon düzenlemeleri, atık yönetimi, döngüsel ekonomi ve çevresel adalet gibi alanlar devletin ekonomi, düzenleme ve toplumsal koruma rollerini yeniden şekillendirmektedir. Bu nedenle devlet hem büyüyen hem de niteliksel olarak değişen bir aktör hâline gelmiştir. “Geri dönen devlet” yaklaşımı, devletin piyasaya ve topluma doğrudan müdahalesinin arttığını vurgularken; “dönüştürücü devlet” yaklaşımı, devletin inovasyonu yönlendiren, stratejik sektörleri şekillendiren, yeni kalkınma paradigmasını kuran bir misyoner aktör olduğunu savunmaktadır. Yeşil dönüşüm ise bu iki yaklaşımın kesişim noktasında yer almakta; devletin yalnızca müdahaleci değil, aynı zamanda dönüştürücü bir kapasite üstlenmesini de gerektirmektedir.

Türkiye’de siyasal partilerin yeşil dönüşüm bağlamında devleti nasıl konumlandığına bakıldığında belirgin farklılıklar görülmektedir. Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP) söyleminde devlet güçlü, merkezîyetçi, kalkınmacı ve yönlendirici bir aktördür. Yeşil dönüşüm ekonomik büyüme, enerji arz güvenliği ve yerli-milli teknoloji üretimiyle ilişkilendirilmekte; devlet hem geri dönen hem de sektörel dönüşümü yöneten bir figür olarak tanımlanmaktadır. AKP’ye göre devlet, büyük ölçekli yatırımları koordine eden, stratejik enerji alanlarını geliştiren ve piyasa aktörlerine yön veren bir yapıdadır. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), devleti kurumsal kapasitesi güçlü, hesap verebilir, öngörülebilir ve düzenleyici bir aktör olarak konumlandırmaktadır. CHP’nin yeşil dönüşüm vizyonunda iklim yasası, karbon azaltım hedefleri, çevresel denetim, bağımsız düzenleyici kurumların etkinliği ve çevresel adalet gibi unsurlar ön plandadır. Bu nedenle CHP’nin yaklaşımı, açık biçimde dönüştürücü devlet paradigmasına yakındır; devlet hem kurumsal reformların hem de sürdürülebilir kalkınmanın taşıyıcısıdır. Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ise yeşil dönüşümü stratejik kaynak koruma, milli güvenlik, dışa bağımlılığın azaltılması ve milli sanayi kapasitesinin güçlendirilmesi bağlamında ele almaktadır. Devlet hem koruyucu hem de stratejik yönlendirici bir aktördür. Bu

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

nedenle MHP'nin devlet tasavvuru, güvenlikçi yönüyle geri dönen devlete, stratejik kalkınmacı yönüyle ise belirli bir ölçüde dönüştürücü devlete göndermeler yapar. İYİ Parti'nin vizyonu, AB normlarına uyumlu, rasyonel, düzenleyici ve rekabetçi bir devlet modelini esas almaktadır. Yeşil dönüşüm söyleminde inovasyon, Ar-Ge, temiz enerji teknolojileri ve kurumsal şeffaflık ön plandadır. Bu çerçevede devlet, piyasa ile toplum arasında denge kuran, yöneten ve düzenleyen bir dönüştürücü aktör olarak kurgulanmaktadır. DEM Parti ise yeşil dönüşüm sürecine eleştirel ve yerelci bir perspektiften yaklaşmaktadır. Parti, merkezi devleti çoğu zaman şirket-dostu, ekolojik açıdan duyarsız ve demokratik olmayan bir yapı olarak görür; bunun yerine yerel yönetimlerin güçlendirilmesini, topluluk temelli enerji modellerini ve ekolojik demokrasiyi savunur. Dolayısıyla DEM Parti için devlet “geri dönen” değil, aksine dönüşmesi gereken bir yapıdır; dönüşümün merkezinde yerel aktörler ve demokratikleşme vardır.

Bu analiz, Türkiye’de devletin yeşil dönüşüm bağlamında hem geri dönen hem de dönüşen bir aktör olarak konumlandığını göstermektedir. İktidar partileri devleti güçlü, merkezi, stratejik ve yönlendirici bir yapı olarak kurgularken; muhalefet partilerinin önemli bir bölümü devleti kurumsal reformlar, düzenleyici mekanizmalar ve demokratikleşme bağlamında dönüşen bir aktör olarak tanımlar. DEM Parti ise dönüşümün merkezine devlet değil, yerel ekolojik-demokratik aktörleri yerleştirerek farklı bir çerçeve sunar. Sonuç olarak yeşil dönüşüm, Türkiye’de devletin yeniden kurumsallaşmasını, yeni yönetim biçimleri oluşturmasını ve stratejik müdahale kapasitesini artırmasını gerektiren çok katmanlı bir süreçtir. Bu nedenle devlet, hem “geri dönüşü” hem de “dönüşümü” aynı anda içeren hibrit bir model sergilemektedir. Bu hibrit yapı, devletin yalnızca eski rollerine dönmediğini; aynı zamanda yeşil teknoloji, enerji dönüşümü, çevresel düzenleme ve sürdürülebilirlik politikaları üzerinden yeni işlevler üstlendiğini göstermektedir. Çalışma ile Türkiye’de devletin yeşil dönüşüm sürecindeki konumu kuramsal ve ampirik düzeyde bütüncül bir çerçeveye tartışmak amaçlanmıştır.

**MAVİ MÜLKSÜZLEŞTİRME:
TÜRK KAMU YÖNETİMİNDE KURUMSAL DAĞINIKLIK VE DENİZEL
ÇEVRENİN SERMAYE REJİMİNE TAHSİSİ**

Aygün KARLI*

Bu çalışma Türk kamu yönetiminde denizel çevre yönetimine odaklanarak devletin rolünün kamusal değerleri korumaktan ziyade neoliberal birikim rejimine hizmet eden bir devlet biçimi ürettiğini savunmaktadır. Denizel çevre politikaları Türkiye’de yalnızca teknik-idari sorunlarla sınırlı olmayıp doğrudan devletin doğayla kurduğu tarihsel, siyasal ve ideolojik ilişkinin bir uzantısı olarak biçimlenmektedir. Devlet kurumları uluslararası mavi büyüme söylemlerine uygun olarak denizel çevreyi ortak bir ekolojik alan yerine yatırım ve idari düzenleme alanı olarak yeniden kurgulamaktadır. Bu yapı, denizel alanların sistematik bir metalaşma ve sermayeye tahsis sürecine tabi tutulduğunu göstermektedir. Denizler, insanlık tarihi boyunca yalnızca coğrafi bir unsur değil; medeniyetlerin şekillendiği, kültürlerin karşılaştığı ve ekonomik ilişkilerin kurulduğu yaşamsal alanlar olmuştur. Modern çağda ise denizler, hukuk, ticaret, balıkçılık, güvenlik ve çevre politikalarının kesişim noktası haline gelerek toplumsal ve tarihsel bir mekan olarak anlam kazanmıştır. Günümüzde artan küresel ticaret, kıyı kentleşmesi, deniz tabanına yönelen enerji-madencilik faaliyetleri ve kirlilik, denizel ekosistemleri ekolojik açıdan kırılgan sistemlere dönüştürmektedir. Bu şartlar altında, denizel çevre politikaları; yaşamı koruma, iklimle mücadele, gıda güvenliği ve kıyı topluluklarının hakları açısından kritik rol taşımaktadır. Bu bağlamda bildirinin temel tezi denizel çevre yönetiminde gözlemlenen kurumsal parçalanmanın ve yetki dağınıklığının tesadüfi bir bürokratik kusur olmaktan ziyade sermayenin genişlemesini kolaylaştıran bir devlet biçimi işlevi gördüğüdür. Bu işlev, denizel çevrenin kamusal ortak alan statüsünü ortadan kaldırarak onu neoliberal birikim rejimine uyarlanmış bir üretken bölgeye indirgemektedir.

Tez, David Harvey’in mülksüzleştirme yoluyla birikim ve Nicos Poulantzas’ın kapitalist devlet biçimi analizlerinin teorik sentezi üzerine kuruludur. Harvey’in kavramı Türk denizel çevre yönetimindeki neoliberal rasyonalitenin neden olduğu metalaşma süreçlerini açıklar. Çalışma, denizel çevrenin kamusal bir değer yerine yatırım ve kalkınma nesnesi olarak kurgulandığını ve temel üretici güçlere ilişkin düzenlemelerin piyasaya

* Arş. Gör., Atılım Üniversitesi, aygun.karli@atilim.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3588-9789.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

bırakılması baskısının zayıflamasıyla küreselci kurumsuzlaşma yerine yeniden kurumsallaşma ve yeniden kurullaşma adı verilen düzenleyici önlemlerin alındığını belirtmektedir. Bu dönüşüm, denizel ekosistemleri kendi başlarına korunması gereken ekolojik varlıklar olarak değil; düzenlenmesi, planlanması, kullanım izinlerinin verilmesi ve kapasite artırımıyla yeniden işlevselleştirilmesi gereken üretken alanlar olarak ele almayı zorunlu kılar. Devletin bu alandaki yönetsel refleksleri, deniz taşımacılığı, yat limanı projeleri, dolgu kıyı planları, balık çiftlikleri ve deniz turizmi gibi sektörlerin stratejik yatırımlar olarak tanımlanmasıyla sermayeyi önceliklendiren bir kolaylaştırıcı olarak yeniden tanımlanmıştır. Bu, denizel alanların mülksüzleştirme yoluyla rant alanlarına açılması ve yatırım nesnesi olarak yeniden kodlanması anlamına gelmektedir.

Poulantzas’ın analiziyse kamu yönetimindeki kurumsal parçalanma ve çok aktörlü yapı illüzyonunun siyasal sorumluluğu dağıtarak çevresel taleplerin sınıfsal bütünleşmesini engellemeyi amaçlayan yapısal bir yönetsel yöntem olduğunu ortaya koyar. Türk kamu yönetimindeki denizel çevre yönetimine dair parçalı yapı farklı bakanlıklar ve genel müdürlükler arasında yetki ve görevlerin dağıtılmasıyla uygulamada sorumluluk devri değil sorumluluk dağıtımı yoluyla etkisizleştirme işlevi görmektedir. Bu durum, yatay koordinasyon eksikliği ve bilgi paylaşımında kapalılık yaratarak siyasal iradenin yukarıdan ihtiyacı olan bilgiyi hedef kurumlardan tekil olarak istemesine neden olur. Bu sayede devlet farklı sermaye fraksiyonlarının taleplerini yönetirken kendi görece özerkliğini korumakta ve kamusal sorumluluktan kaçınma yeteneğini maksimize etmektedir.

Tezi ampirik olarak test etmek amacıyla çalışma öncelikle ilgili Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri (1 ve 4 Numaralı) ve Sahil Güvenlik Komutanlığı Kanunu çerçevesinde merkezi yönetim organlarının yasal görev ve yetki alanlarının kurumsal analizini gerçekleştirmiştir. Analiz, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (ÇŞİDB), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (UAB), Tarım ve Orman Bakanlığı (TOB) gibi kilit kurumların yetkilerinin denizel çevre yönetimi özelinde nasıl parçalı ve sektörel bir matris oluşturduğunu haritalamıştır. Kurumsal analizin bulguları, 11 kamu kurumu uzmanı, 8 sivil toplum kuruluşu temsilcisi ve 3 akademisyenin katıldığı, 30 Haziran 2024-30 Haziran 2025 tarihleri arasında gerçekleştirilen 22 yarı yapılandırılmış görüşme verileriyle desteklenmiştir. Nitel veriler kurumsal parçalanmanın sahadaki işleyişini, siyasal rasyonalitesini ve sermaye birikimi süreçleriyle olan organik bağını açığa çıkarmıştır.

Elde edilen bulgular denizel çevre yönetimindeki parçalı yapının yetki mükerrerliği ve örtüşmeler yaratarak kamusal sorumlulukları dağıtma ve hesap vermekten kaçınmayı mümkün kılan bir siyasal strateji olarak işlediğini göstermektedir. Görüşmeciler bu dağılımın teknik bir eksiklikten ziyade siyasal iradenin çevresel sorumluluğu bürokratik bir çerçeveye yayarak

denetimsizliğe dayalı bir esnekliği garanti altına alma yöntemi olduğunu vurgulamıştır. Örneğin çevresel koruma ve kirliliğin önlenmesi yetkilerinin ÇŞİDB ve UAB arasında paylaşılması teorik olarak tamamlayıcı olsa da uygulamada standartların yorumlanmasında ve denetim zincirinde yetki mükerrerliği ve örtüşme riskleri doğurmaktadır. Benzer şekilde kıyı planlaması ile altyapı projeleri arasındaki ikili görev dağılımı eş zamanlı ve karşılıklı bilgi akışı olmadığında birbirinden bağımsız teknik raporlar ve uygulama kararları ortaya çıkarabilmektedir.

Bu kurumsal biçim devletin rolünü düzenleyici bir aygıttan ziyade sermayeyi önceliklendiren bir kolaylaştırıcıya dönüştürmüştür. Liman projeleri, kıyı yapılaşması, gemi inşa ve deniz turizmi gibi sektörler stratejik yatırım olarak tanımlanmakta ve bu da denizel alanların metalaşmasını hızlandırmaktadır. Çevresel etki değerlendirmesi (ÇED) ve izleme yükümlülükleri dahi yatırımları geciktiren prosedürler olmaktan çıkmış; bunların hızlandırılması için işlevselleştirilmiş bürokratik bir çerçeveye dönüşmüştür. Bu durum denizel çevre korunmasının dilinin, bu araçsallaştırmayı meşrulaştıran ve çevresel yükümlülükleri şeklen yerine getiren simgesel bir yönetim biçimine indirildiğini göstermektedir. Görüşmeler, müsilaj krizi gibi ani felaketlerin ardından gelen kısa vadeli tepkilerin stratejik sessizliğin ve çevresel yükümlülüklerin şekli adımlarla geçiştirilmesinin izlerini taşıdığını belirtmektedir.

Ayrıca bilimsel bilginin karar alma süreçlerinde bir uzmanlık girdisi yerine siyasi kararların meşruiyetine destek sağlamak üzere araçsallaştırılması, bu simgesel yönetimin bir diğer kritik bulgusudur. Görüşmeler, bilimsel çıktılar ve üniversitelerden gelen uyarıların yönetici aktörler tarafından yetersiz, yavaş veya riskli görüldüğünü ve bilimsel bilginin reaktif ve parçalı bir müdahale biçimi olarak geliştiğini ortaya koymuştur. Özellikle kamu kurumları üzerinden yürütülen deniz araştırmaları için proje ve uzman desteği taleplerinin yalnızca gerektiğinde ve idari kolaylık sağlayacak biçimde yapılandırıldığı belirtilmiştir. Bu durum, denizel çevreye dair politika üretiminin kapalı, merkezîyetçi ve tepeden belirlenmiş bir rejimle şekillendiğini; bilimsel bilgiye ve çoğulcu katılıma dayalı bir yönetim anlayışının mevcut olmadığını göstermektedir.

Sonuç olarak Türk kamu yönetimindeki denizel çevre yönetimine ilişkin yapısal sorun denizel çevrenin görünüşte kamusal ama işlevsel olarak sermaye birikimi süreçlerine içkin kılınmasını göstermektedir. Çalışma, bu yapıyı, denizel çevreyi mülksüzleştirme yoluyla rant alanlarına açan ve bu tahsis sürecini kurumsal parçalanma aracılığıyla siyasal denetimden uzak tutan bir neoliberal devlet biçimi stratejisi olarak tanımlamaktadır. Parçalanma, kamusal varlıkların sermayeye tahsisini sürekli hale getiren bir politik yöntem olarak işlemektedir.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

Bu nedenle denizel çevre yönetimi, ekolojik sorumluluktan ziyade, sermaye birikimini kolaylaştıran araçsal ve sembolik bir karaktere sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, mülksüzleştirme yoluyla birikim, kapitalist devlet biçimi, denizel çevre politikaları, kurumsal parçalanma.

**ANKARA'DA KÖYDEN KIRSAL MAHALLEYE DÖNÜŞÜN
ETNOGRAFIK İNCELEMESİ: KIRSAL ALANDA DEVLETİ
GÖR(EME)MEK¹**

Ufuk POYRAZ^{*}, Ayhan Melih TEZCAN^{}, Ceren Gamze YAŞAR^{***},
Ayşegül ARSLAN^{****}, Ayşe Çolpan KAVUNCU YALDIZ^{*****},
Ali Cenap YOLOĞLU^{*****}, Ezgi ŞAHİN^{*****}**

Türkiye’de devletin yönetsel yapılanması içinde tarihsel olarak önemli bir yere sahip olan köy tüzel kişilikleri, 2012 yılında kabul edilen 6360 sayılı Kanun uyarınca büyükşehir belediyesi sınırları içinde tümüyle kaldırılarak mahalle statüsüne dönüştürülmüştür. Bu düzenleme, yerel hizmetlerin bütünleşik bir yapıda sunulmasını amaçlamış ve kırsal ile kentsel alanları aynı yönetsel çatı altında toplamayı hedeflemiştir. Ancak köylerden mahalle statüsüne geçiş, Türkiye’nin tarihsel, toplumsal ve mekânsal gerçekliğiyle tam olarak örtüşmemiş; köylerin özgün yönetsel konumunun ortadan kalkması, çeşitli tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu tartışmaları kısmen gidermek amacıyla sonradan “kırsal mahalle” statüsü üretilmiş ve böylece köylerin bazı mali, vergisel ve yönetsel özelliklerinin yeniden tanımlanması yoluna gidilmiştir. Bu yasal ve yönetsel dönüşüm, kırsal alanlarda devletin varlığı, hizmet sunumu, yetki paylaşımı ve yerel halkla kurduğu ilişki biçimlerini doğrudan etkilemiştir.

Bu çalışma, söz konusu dönüşümü yerinde inceleyen ve kırsal mahallelerde yaşayan vatandaşların deneyimlerini merkeze alan etnografik bir araştırmaya dayanmaktadır. Araştırmanın temel amacı, 2004 yılından itibaren

-
- 1 Bu çalışma, TÜBİTAK1001 kapsamında desteklenen 223K606 numaralı “6360 Sayılı Kanun Sonrası Büyükşehir Belediyelerinin Sunduğu Hizmetlerin Sürdürülebilirliği Bakımından Kırsal Mahallelerin Kademelendirilmesi: Ankara Örneği” başlıklı proje kapsamında üretilmiştir.
- * Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, ufuk.poyraz@asbu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7373-1363.
- ** Öğr. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, Ayhan.Melih.Tezcan@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0501-9590.
- *** Dr. Öğr. Üyesi, TED Üniversitesi, ceren.yasar@tedu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7904-1352.
- **** Dr., aysegullarslann@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7985-9587.
- ***** Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, acyaldiz@aybu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2201-6594.
- ***** Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, acyologlu@mersin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9305-7601.
- ***** Şehir Plancısı, ezgisahin9600@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7455-8141.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

Ankara Büyükşehir Belediyesi (ABB) sınırlarına dahil edilen eski köy—yeni mahalle veya kırsal mahalle—yerleşimlerinde yaşayanların büyükşehir ve ilçe belediyeleri tarafından sunulan kamusal hizmetlerden yararlanma düzeyleri, memnuniyetleri ve beklentileri arasındaki ilişkiler ve bunların arkasında yatan mekanizma ve dinamikleri ortaya koymaktır. Araştırmanın özgün değeri, yasal düzenlemelerin başarı ya da başarısızlığını ölçmekten ziyade, mevcut durumun altında yatan toplumsal, yönetsel ve mekânsal mekanizmaları deşifre ederek ve görünür kılarak; ilgili alan yazınına katkıda bulunmayı amaçlamasında yatmaktadır. Bu kapsamda çalışmayı yönlendiren temel araştırma sorusu, “Kırsal yerleşim yerlerinde devletin varlığı ve görünürlüğü (yerel halkın gözünde) ne düzeydedir?” şeklinde belirlenmiştir. Devletin kırsal alandaki konumunun, merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin birbirine eklenilen hizmet sunumları üzerinden nasıl şekillendiğini anlamak, araştırmanın merkezi sorunsalını oluşturmaktadır.

Araştırmada yaklaşık 60 yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerin önemli bir kısmı, 01.07.2025-01.08.2025 tarihleri arasında Ankara'nın 11 ilçesinde bulunan 40 kırsal mahallede yürütülen saha çalışması sırasında yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Bu mahalleler, 6360 sayılı Kanun sonrasında Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin hizmet götürmesi gereken ve 2021 yılında belediye meclisi kararıyla kırsal mahalle ilan edilen yerleşimler arasından, çok aşamalı bir seçim süreciyle belirlenmiştir. Bu süreç sonunda saha görüşmeleri için 40 mahalle belirlenmiş; bunların 30'unda hem bireysel hem de odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Geri kalan 10 mahallede ise muhtarlarla telefon görüşmeleri yapılmış, ayrıca eski belde belediyelerinin 10 muhtarıyla da derinlemesine telefon görüşmeleri yürütülmüştür. Toplamda yaklaşık 100 katılımcı ile görüşülmüş; böylece kırsal mahallelerdeki hizmet deneyimlerine ilişkin kapsamlı bir nitel veri seti elde edilmiştir. Nitel veriler, MaxQDA24 yazılımı kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen verilerden ana kod-alt kod kategorizasyonu yapılmış ve farklı kodların birbirileri ile ilişkisi ortaya konmuştur. Çalışmada belirlenen ana kodlar şunlar olmuştur: İktisadi Faaliyet (Tarım ve Hayvancılık), Nüfus ve Yerleşim Yeri Özellikleri, Büyükşehir Belediyesi Hizmetleri, Merkezi Yönetim Hizmetleri (Merkez/Taşra Teşkilatı), Köy-Kırsal Mahalle Dönüşümü, Toplumsal Bağlar, Doğal Afetler ve Diğer Altyapı İhtiyaçları.

Araştırma bulguları, kırsal mahallelerin toplumsal, iktisadi ve mekânsal açıdan oldukça heterojen bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Yerleşim birimleri arasında coğrafi yapı, iktisadi faaliyet türleri, toprak mülkiyeti ve nüfus büyüklükleri bakımından belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Yaz ve kış nüfusları arasında ciddi dalgalanmalar yaşanmakta; özellikle genç nüfusun yaşadığı eğitime erişim sorunları ve iktisadi gerekçelerle kent merkezlerine göç ettiği

görülmektedir. Bu durum, kırsal alanların yaşlanmasına, iktisadi etkinliğin azalarak üretici potansiyelin daralmasına yol açmaktadır. Pek çok hanehalkı tarım ve hayvancılık faaliyetlerini sürdürmekle birlikte, fiili ikamet adresi olarak ilçe veya il merkezlerini tercih etmektedir. Dolayısıyla, kırsal mahallelerde tarımsal faaliyetlerin sürdürülebilirliği de önemli zorluklarla karşı karşıyadır. Özellikle kentin güneyindeki ilçelerde kuraklık ve su yetersizliği sulu tarıma dayalı üretimi azaltmakta; bazı üreticiler topraklarını yarıcılık veya icar yoluyla değerlendirerek üretimden çekilmektedir. Dağ köylerinde ise parçalı ve eğimli araziler üretimi verimsizleştirmektedir. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan kesimler arasında planlama eksikliği, desteklerin yetersizliği ve bürokratik engeller nedeniyle yoğun bir “sahipsizlik” ve “kendi haline terk edilmişlik” duygusu gelişmiştir. Devletin kırsal alanlara yönelik planlamalarının bütüncül bir stratejiden uzak olduğu; daha çok kaynaklar elverdiği ölçüde seçici politikalar ve geçici müdahalelerle süreci “idare ettiği”, ancak bu kısa erimli yaklaşımın kırsal alanlardaki çözülme, tarım ve hayvancılığın gerilemesi gibi temel sorunlara çözüm üretmekten uzak olduğu görülmektedir.

Belediye hizmetlerine erişim üzerine yapılan değerlendirmelerde ise karmaşık fakat önemli eğilimler ortaya çıkmaktadır. Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin sunduğu kamusal hizmetlere dair genel bir memnuniyet (özellikle su ve altyapı konusunda ASKİ'nin performansı sıkça olumlu biçimde vurgulanmaktadır) söz konusu olmakla birlikte; birçok hizmet alanında önemli eksiklikler bulunmaktadır. Vatandaşların sıkça dile getirdiği ihtiyaçlar arasında kanalizasyon, imar sorunlarının çözümü, toplu ulaşım, yol ve asfalt çalışmaları, gezici pazar/bakkal hizmetleri, yaşlı ve engellilere yönelik gezici sağlık hizmetleri ve özellikle tarımsal faaliyetlerin sürdürülebilirliği için hayati öneme sahip sulama sorunu yer almaktadır. Tarım ve hayvancılık desteklerine erişimdeki bürokratik engeller de önemli bir memnuniyetsizlik kaynağıdır. Bu taleplerin sadece büyükşehir belediyesine değil, çok düzeyli yönetsel aktörlere yöneldiği görülmektedir. Bu durum, büyükşehir belediyelerinin genişleyen yetki ve sorumluluk alanları bağlamında kırsal hizmetlerin çok aktörlü ve bütüncül bir çerçevede ele alınması gerektiğine işaret etmektedir. Ayrıca merkezi yönetimin sağlık, eğitim, kültür gibi üst düzey organizasyon gerektiren hizmetlerde kırsal yerleşimlere yalnızca asgari düzeyde hizmet sunabildiği, bu hizmetlerin niteliğinin ve sürdürülebilirliğinin güçlendirilmesi gerektiği yönünde güçlü bir beklenti bulunmaktadır.

Sonuç olarak, çalışma kırsal mahallelerde devletin görünürlüğünün parçalı, seçici ve çoğu zaman tepkisel (reaktif) bir nitelik taşıdığını göstermektedir. Kırsal mahallelerin ihtiyaçları ve beklentileri, alanın toplumsal, iktisadi ve mekânsal çeşitliliğini dikkate alan, bütüncül ve planlı bir yönetsel yaklaşıma duyulan ihtiyacı açıkça ortaya koymaktadır. Bu bulgular, Ankara

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

Büyükşehir Belediyesi başta olmak üzere, merkezi ve yerel yönetim birimlerinin kırsal hizmet planlamasına yönelik önemli içgörüler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Devlet, kırsal mahalle, büyükşehir belediyesi, kamusal hizmetler, Ankara.

DEVLETİN DÖNÜŞÜ DEĞİL, PATRİYARKAL İKTİDARIN TAHKİMİ

Gülçin Özge TAN*

Son yıllarda akademik ve siyasal tartışmalarda sıklıkla dile getirilen “devletin geri dönüşü” söylemi, neoliberal dönemde küçüldüğü varsayılan devletin ekonomik ve siyasal kriz sonrası yeniden güç kazandığını iddia etmektedir. Bu yaklaşım, özellikle pandemi, güvenlik tehditleri, doğal afetler, göç ve ekonomik istikrarsızlık gibi çoklu kriz bağlamlarında devletin yeniden merkezî bir aktör olarak belirlediğini öne sürer. Ancak bu çerçeve, devletin tüm toplumsal kesimler üzerinde eşdeğer bir etkide bulunduğu varsayımına yaslandığı ölçüde toplumsal cinsiyet açısından ciddi bir alan körlüğü yaratmaktadır. Bu bildiri, kadınlar açısından bir baskı aygıtı olarak devletin aslında hiçbir zaman küçülmediğini hem neoliberal yeniden yapılanma sürecinde hem de krizler sonrasında otoriter ve muhafazakâr yönelimlerin güçlenmesiyle birlikte devletin kadınların yaşamı üzerindeki düzenleyici, norm koyucu ve cezalandırıcı etkisinin yoğunlaştığını savunmaktadır.

Bu çalışmanın kuramsal dayanağı, feminist devlet teorisinin özellikle MacKinnon tarafından geliştirilen kavrayışına yaslanmaktadır. MacKinnon, devletin patriyarkal düzen üzerinde yükselen bir aktör olmasının ötesinde, bizzat patriyarkanın kurucu mekanizması olduğunu gösterir. MacKinnon, hukukun “tarafsızlık” ilkesi altında erkek egemen bir bilgi rejimini dayattığını, toplumsal cinsiyet hiyerarşilerini olağanlaştıran bir normatif zemin yarattığını, kadınların bedenleri, deneyimleri ve ihtiyaçlarını eril bir bakış açısından anlamlandırıldığını ortaya koyar. Bu anlamda devlet, kadınlar açısından her dönem etkin olmuş; çeşitli yasalar, politikalar ve kurumlar aracılığıyla toplumsal cinsiyet rejimini sürekli olarak yeniden üretmiştir.

Bu çerçevede neoliberal dönemin “küçülen devlet” söylemi kadınlar için yanıltıcıdır. Devlet küçülmemiş; yalnızca sorumluluklarını aileye ve piyasaya devrederek kadınların üzerindeki görünmez yükü artırmıştır. Sosyal devletin geriletilmesiyle bakım emeği kadınlara aktarılmış, hane temelli sosyal yardımlar bireysel hakları gölgelemiş ve esnek, güvencesiz istihdam modelleri kadınların ekonomik bağımsızlığını zayıflatmıştır. Sosyal politikaların aile merkezli bir modele evrilmesi, kadınları bir yandan görünmez emekle kuşatmış diğer yandan da devlete bağımlılığını artıran yeni ilişkiler üretmiştir. Bu açıdan bakıldığında

* Arş. Gör. Dr., Gaziantep Üniversitesi, gulcinozgetan@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7490-609X.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

neoliberalizm, devletin geri çekilmesini değil, sosyal refah devleti anlayışının rafa kaldırılmasını ve devletin müdahalesinin dolaylı ve daha disiplin edici biçimlerde genişlemesini beraberinde getirmiştir.

Kriz sonrası dönemde ortaya çıkan “devletin geri dönüşü” söylemi de kadınlar açısından benzer şekilde yanıltıcıdır. Devlet, pandemi veya güvenlik krizleri nedeniyle yeniden güç kazanmış değildir. Söz konusu sebeplerin etkisiyle patriyarkal devlet, zaten var olan müdahale mekanizmalarını daha görünür ve daha sert hale getirmiştir. Türkiye’de bu durum son derece belirgindir. Aileyi merkeze alan sosyal yardım mekanizmaları, boşanmayı zorlaştırmaya yönelik tartışmalar, İstanbul Sözleşmesi’nden çekilme kararı, kürtaj erişiminin fiilen sınırlandırılması, LGBTİ+ karşıtı söylemlerin kurumsallaşması ve eğitim müfredatının aile ideolojisi doğrultusunda yeniden düzenlenmesi gibi gelişmeler, devletin hak temelli bir anlamda geri dönmediğini, patriyarkal iktidarın olağanüstü dönemlerde yeniden ölçeklendiğini göstermektedir.

Bu noktada Misra ve King’in devlet politikalarının toplumsal cinsiyet bağlamında nasıl şekillendiğini açıklamak üzere sundukları çerçeve, devletin dönüşünü kadınlar açısından anlamlandırmak için önemli bir analitik araçtır. Misra ve King’e göre, devlet politikalarını belirleyen beş temel etken vardır: 1) tabandan gelen cinsiyetli talepler, 2) politika süreçlerine dahil olan kadınların özcü veya cinsiyetçi görüşleri yeniden üretme ihtimali, 3) devletle bağlantılı ideolojik yönelimlerin belirleyiciliği, 4) devletin özerkliği ve politika yapma kapasitesi, 5) kültürel, yasal ve siyasal geçmişin sürekliliği. Bu etmenler bir arada değerlendirildiğinde, Türkiye’de muhafazakâr tabanın talepleri, aileyi kutsayan ideolojinin güçlenmesi, kadınların bir kısmının ataerkil pazarlık içinden hareket eden aktörler olarak politika süreçlerine dahil olması, devlet kapasitesindeki dönüşüm ve patriyarkal normların tarihsel sürekliliği, son dönemde toplumsal cinsiyet rejiminin neden daha otoriter biçimlerde yeniden kurulduğunu açıkça göstermektedir.

Bu çerçeve, devletin geri dönüşü söyleminin kadınlar açısından neden eksik kaldığını da ortaya koyar. Devletin pandemi veya ekonomik kriz dönemlerinde genişleyen müdahalesi, kadınların gündelik yaşamındaki devlet etkisinin yeni bir olgu olmadığını, bilakis zaten içkin ve süreklilik gösteren bir patriyarkal düzenin daha belirgin hale geldiğini göstermektedir. Devlet, bir yandan aile politikalarıyla kadınları belirli cinsiyet rolleri etrafında yeniden düzenlemekte diğer yandan sosyal politikalar aracılığıyla bu rolleri ekonomik bağımlılık mekanizmalarıyla pekiştirmektedir. Kriz anlarında genişleyen devlet gücü, kadınlar açısından bir dönüş değil, patriyarkal devletin yapısal sürekliliğinin olağanüstü koşullarda yeniden görünür hale gelmesidir.

Türkiye’de sosyal politika ve aile politikaları bu patriyarkal tahkimatın başlıca alanlarıdır. Hane temelli yardımlar, kadınların ekonomik bağımsızlığını güvence altına almak yerine aileyi güçlendiren bir araç olarak işlemektedir. Kadın istihdamını desteklediği iddia edilen programlar, bakım yükünü azaltmak yerine kadınların ev içi sorumluluklarını veri kabul eden düzenlemelere dönüşmektedir. Doğurganlığı teşvik eden politikalar ve “ailenin korunması” söylemi, kadınların bedeni ve yaşamı üzerindeki devlet denetimini artırmaktadır. Aile sağlığı merkezleri, müftülük nikâhları, uzlaştırma mekanizmalarının genişletilmesi ve nafaka tartışmaları gibi örnekler, sosyal politikanın devletin patriyarkal yeniden yapılanmasının bir parçası olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu bildiri, Türkiye örneği üzerinden devletin dönüşü tartışmalarını toplumsal cinsiyet perspektifinden yeniden düşünmeyi amaçlamaktadır. Devletin neoliberal dönemde devlet sorumluluklarında küçüldüğü ancak zor ve baskı aygıtı olarak böyle bir küçülmenin yaşanmadığı; kriz sonrasında da yine aynı şekilde devletin yurttaş ve hak temelli bir bağlamda geri dönmediği açıktır. Bu haliyle devletin geri döndüğü iddiasının kadınların deneyimiyle örtüşmediği görülmektedir. Bunun yerine patriyarkal devlet, sosyal politika, aile politikası ve hukuki düzenlemeler aracılığıyla süreklileşen ve kriz dönemlerinde daha da sertleşen bir iktidar biçimi olarak işlemektedir. Bildiri, Türkiye’de toplumsal cinsiyet rejiminin son yirmi yılda nasıl yeniden kurulduğunu feminist devlet kuramı ışığında analiz ederek, devletin dönüşü söylemine alternatif bir kavramsal çerçeve sunmayı ve feminist bir devlet tahayyülünü tartışmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Devletin dönüşü, patriyarkal devlet, otoriter yeniden yapılanma, toplumsal cinsiyet rejimi, aile ve sosyal politikalar.

GERİ DÖNEN DEVLETİN CİNSİYETİ: 2000’LER TÜRKİYE’SİNDE BİYOPOLİTİKA VE PATRİYARKAL SÜREKLİLİK

Sıla SABANCILAR EREN*

Modern devletin kurumsallaşması 17. yüzyıla rastlar. Bu dönemden itibaren devlet, siyasal, toplumsal ve ekonomik yaşamın merkezi düzenleyici aktörü haline gelmiştir. Devletin ne olduğu, işlevi, sınırları ve ona gerçekten ihtiyaç duyulup duyulmadığına dair tartışmalar, Antik Yunan’dan günümüze güçlü bir siyaset felsefesi literatürü oluşturmuştur. Bu bağlamda devlet değişen sosyoekonomik ve siyasal koşullara göre, yeniden değerlendirilmiş ancak; siyasal özne konumunu büyük ölçüde korumuştur. Tarihsel süreçte devletin sınırı, egemenlik alanı ve uluslararası siyasal sistemdeki konumu tekrar tartışılmıştır. Kurumsal düzeyde ise devlet, kamu politikalarının belirlenmesi, kamu hizmetlerinin yürütülmesi ve piyasanın düzenlenmesinde temel bir aktör olmayı sürdürmüştür. Zira devlete tanımlanan görevlerin devlet dışı aktörlerce yerine getirilme becerisi değişkendir. Örneğin, devlet kapasitesinin zayıfladığı bir durumda özel askeri şirketlerin güvenlik hizmetini üstlenmesi halinde hesap verebilirlik nasıl sağlanacaktır? Benzer biçimde, kripto paraların istikrar ve güvenliği temin edip edemeyeceği ya da tamamen özelleştirilmiş bir eğitim sisteminin eşit haklar açısından nasıl değerlendirileceği de belirsizdir. Dolayısıyla devletlerin merkezi düzenleyici aktör konumunu yitirdiği bir dünya, bireylerin güven duyguları üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir. Bu nedenle devletlerin politik tutumu değişkenlik gösterse de, ona rakip bir merkezi aktörün güç kazanması bugünün dünyası için pek de arzulanır görünmemektedir. Ancak elbette, devletten özerk ve uluslararası alanda etkili diğer aktörlerin varlığı da göz ardı edilmemelidir.

Devlet, tarihsel süreçte egemen bir güç olmanın yanı sıra feminist literatürde farklı bir nitelik taşır. Devletin bu niteliği onun tarihsel olarak patriyarkal biçimlerde örgütlenmesinden kaynaklanmaktadır. Devlet kamusal alanın organizasyonu ve kamu politikalarının belirlenme süreci başta olmak üzere, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda dünyanın pek çok ülkesinde eşitsizlikçi bir biçimde örgütlenmiştir. Bu durum günümüzde toplumsal cinsiyet eşitliği endeksleri ve uluslararası göstergeler aracılığıyla izlenebilmektedir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, silasabancilareren@gmail.com, ORCID: 0000-002-8141-279X.

Kadınlar tarihsel süreçte toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin farklı biçimleriyle karşı karşıya kalmış ve hukuki hak tanımlamalarının toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmakta yetersiz olduğunu tecrübe etmişlerdir. Eşit vatandaşlık ekseninde, devletin eşitlikçi kamu politikalarını hayata geçirebilmesi son derece önemlidir. Devletin yalnızca yaptırım gücünü değil, yaşamı düzenleme ve toplumsal normları biçimlendirme kapasitesini de açıklayan biyopolitika, iktidarın yaşamı düzenleme biçimi olarak toplumsal cinsiyet kalıplarını yeniden üreten bir alandır. Ev içi ilişkilerde, toplumsal yaşamda, kamusal alanda ve yaşamın diğer bütün alanlarında toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen politik tutum, cinsiyet eşitsizliklerinin giderilme sürecinde etkili olabilir. Ancak genel olarak toplumsal cinsiyet eşitliği hedefi, dünyada istisnaları bulunmakla birlikte öncelikli bir politika hedefi haline gelememiştir. Devletin dönüşü tartışmalarında da geri dönen devletin patriyarkal niteliğinin yeterince aşınmadığı söylenebilir. Zira özellikle pandemi dönemi, kadınların görünmeyen bakım emeğinin öznesi konumunu pekiştirdi. Savaşlar devletin militarist örgütlenmesini ve aile temelli yaklaşımları desteklemesinde daha da etkili olabildi. Dolayısıyla bugün aile, ulus ve güvenlik ekseninde organize olan bir devletin geri dönüşü söz konusudur.

Türkiye özelinde yapılan tartışmalarda da devletin geri dönüşü, eşitlikçi bir tutumu yansıtmamaktadır. Türkiye’de kadınların hukuksal olarak eşit haklara erişmesi ve eşit vatandaşlar olabilmesi Cumhuriyetle mümkün olmuştur. Cumhuriyet dönemi, kadınları ulusun modernleşme hedefleriyle bütünleştirmiştir. Bu yaklaşım literatürde devletçi feminizm olarak tanımlanır. 1960’lı yıllardan itibaren ise kadın hareketi sol hareket içinde yer almış ve 1980 sonrasında bağımsız bir kadın hareketi söz konusu olabilmıştır. 1980 sonrasında Türkiye’de kadınlar, feminist hareketler ekseninde alternatif politikalar önermiş ve günümüzde güçlü bir toplumsal hareket haline dönüşmüştür. Türkiye’de feminist kadın hareketinin güçlenmesinde özellikle son 25 yıldaki politik değişim de etkili olmuştur. Bu çalışmada söz konusu politik değişimin geri dönen devlet bağlamında toplumsal cinsiyetçilik ekseninde ele alınması hedeflenmektedir. Bu nedenle çalışmada 2000’li yıllar üç dönem ekseninde değerlendirilecektir. İlk dönem, 2002-2010 yılları arasındaki dönemdir. Bu yıllar neoliberal refahın aileci uygulamalarını içermektedir. Devletin dönüşü bu süreçte tüm yükü kadınların üzerine atan bakım ekonomisi biçiminde görünmektedir. Zira bu dönemde koşullu nakit yardımlar söz konusudur. İkinci dönem ise 2010’lu yılları içermektedir. Bu dönemde devlet, kadın bedeni üzerinde söylemlerini artırmış ve beden politikalarında annelik, kürtaj hakkı ve İstanbul Sözleşmesi’nden çekilme tartışmalarını yürütmüştür. Üçüncü dönem ise 2020 sonrası dönemi yansıtmaktadır. Pandemi, afetler ve ekonomik krizlerle birlikte paternalist bir devlet anlayışı yeniden güç kazanmıştır. Bu süreçte aile içi eşitsizlikler özel alana çekilmiş, bakım krizleri ise görünmez hale gelmiştir. Bu çalışmanın iddiası, devletin dönüşümünün aslında patriyarkal bir biyopolitik süreklilik biçiminde

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

devam ettiğidir. Biyopolitikadaki patriyarkal sürekliliğin politik inşasında ise, sosyal refah muhafazakârlığının etkili olduğu, çalışmanın iddiaları arasında yer almaktadır. Türkiye’de devlet, son 25 yılda kadını aile içinde konumlandırırken; özellikle aileye ilişkin kamu politikalarında toplumsal cinsiyet körlüğüne sahiptir. Türkiye’de kadınların çalışma yaşamına ve politik yaşama eşit katılamadığı TÜİK raporlarında da yer almaktadır. Türkiye’de kadınlar kamusal alanda fiilen eşit bir paydaş olarak konumlanmakta zorlanmaktadır. Kadına karşı işlenen suçların özel alanda değerlendirilmesi bu bağlamda bir göstergedir.

Anahtar Kelimeler: Biyopolitika, patriyarkal süreklilik, sosyal refah muhafazakârlığı, toplumsal cinsiyet eşitliği, toplumsal cinsiyet körlüğü.

EGEMENLİĞİN YENİDEN TESİSİ: GÖZETİM, BİYOGÜÇ VE ALGORİTMİK YÖNETİMSELLİK ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Serpil GÜLCAN*

Yirmi birinci yüzyılda dijital teknolojiler ve algoritmik sistemler, toplumsal yaşamın her alanında belirleyici bir rol oynamaktadır. Yalnızca iletişim, üretim ve tüketim süreçlerini dönüştürmekle sınırlı kalmayan dijital dünya; bireylerin davranışlarını, tercihlerini ve toplumsal ilişkilerini şekillendiren yeni bir yönetim mantığı da oluşturmaktadır. Bu dijital dönüşüm aynı zamanda devletlere, egemenliği yeniden tesis etmeye yönelik stratejik bir hareket alanı sağlamaktadır.

Bu bağlamda dijital egemenlik kavramı; devletin dijital altyapı, gözetim araçları ve veri akışına ilişkin teknolojik stratejiler aracılığıyla kurduğu kontrol mekanizmalarını ifade etmektedir. Vatandaşlar üzerindeki devlet otoritesini ve denetimini artırması için kurgulanan söz konusu mekanizmalar, küreselleşmenin yarattığı kontrol kaybı algısına karşı geliştirilen stratejik bir tepki olarak şekillenmektedir. Kapitalist küresel düzenin yarattığı sermaye hareketliliği, devletlerin kendi sınırları içerisindeki ekonomik faaliyetleri tam olarak denetlemesini zorlaştırmaktadır. Bu faaliyetlere yönelik düzenleyici etkinliğin ve otoritenin zayıfladığı düşüncesi, devletleri gözetim araçlarını güçlendirmeye yönelmektedir. Bu çerçevede gözetim, devlet aygıtındaki siyasi aktörler açısından devlet otoritesini yeniden tesis etmenin ve merkezileştirmenin bir aracı haline gelmektedir. Bununla birlikte devlet gözetiminin siyasal mantığı çoğu zaman ekonomik gerekçelerle değil; ulusal güvenlik, milli birlik veya terörle mücadele gibi söylemler üzerinden meşrulaştırılmaktadır. Dolayısıyla veri akışının kontrolü ve stratejik sektörlerin elde tutulması, devletin varlığının korunması ve egemenliğinin sürdürülmesiyle ilişkilendirilmektedir.

Bilgisayar veri tabanları, uydular, barkod tarayıcılar ve telekomünikasyon dinlemeleri gibi veri toplama teknolojileri, günümüz gözetim sistemlerinin temel araçları haline gelmiştir. Bu teknolojiler, devletlere toplumu izleme, denetleme ve böylece otoritesini ve egemenliğini pekiştirme olanağı sağlamaktadır. Benzer biçimde, kamusal alanlara yerleştirilen kameralar, yüz tanıma sistemleri, arama motorlarına girilen anahtar kelimeler, konum geçmişi, çevrimiçi etkileşimler, ziyaret edilen web siteleri ve kabul edilen çerezler gibi çok çeşitli dijital izler

* Doktora Öğrencisi, Mersin Üniversitesi, serpilcangulcan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3477-6283.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

toplanıp analiz edilmekte; bu analizler üzerinden bireylerin davranışlarına ilişkin tahmin modelleri oluşturulmaktadır. Bu kapsamda bireyler, çoğu zaman farkına varmadan, sürekli işleyen görünmez bir gözetim ağı içerisinde izlenebilir hale gelmektedir.

Özellikle Covid-19 pandemisi sırasında semptomların izlenmesi ve temaslıların takibi amacıyla kullanılan dijital araçlar, zamanla sürekli işleyen bir gözetim mekanizmasına dönüşmüştür. Bu dönemde bireylerin mesafeli iletişim kurma ve sanal ortamda sosyalleşme gibi yeni sosyal normlara uyum sağlamasının yanı sıra; endüstriyel haritalama, termal sensörler, dronlar ve mobil cihazlar üzerinden konum takibi gibi çeşitli gözetim teknolojileri de yaygın biçimde devreye sokulmuştur. Böylece oluşan gözetim rejimi, bireylerin gizlilik ve rıza konusundaki tutumlarından bağımsız olarak, kamu düzenini sağlama ve kriz yönetimini mümkün kılma amacıyla kullanılan bir düzenleme ve müdahale aracı haline gelmiştir.

Nitekim, devlet öncülüğünde işleyen bir piyasaya sahip Çin’de hükümet, yüksek gözetim kapasitesine sahip dijital platformların geliştirilmesini teşvik etmekte ve bu süreci ekonomik ve toplumsal düzenin piyasa lehine iyileştirilmesine yönelik bir girişim olarak sunmaktadır. Bu çerçevede, devlet çıkarlarıyla uyumlu biçimde vatandaşların yönetimini mümkün kılan kapsamlı bir izleme altyapısı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Sesame Credit adı verilen sosyal kredi sistemi, özellikle bireylerin mali davranışlarının izlenip analiz edildiği ve her vatandaşın bireysel puanlamaya tabi tutulduğu bir mekanizma olarak işlemektedir. Böylece vatandaşlara ilişkin kredi değerliliğine dair veriler, gözetim ve değerlendirme amacıyla tek bir sistem altında bütünleştirilmektedir.

Günümüzde dijital araçlar sayesinde kurulan bu gözetim rejimi, Michel Foucault’nun nüfus yönetimini açıklamak için geliştirdiği biyogüç çerçevesinin çağdaş bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. Ona göre, nüfusun bir bütün olarak ele alınmasında hapishane, okul ve fabrika gibi kurumlarda işleyen klasik disiplin teknolojileri yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, on sekizinci yüzyıldan itibaren biyogüç kavramı ile ifade edilen yeni iktidar biçiminde devlet; istatistik ve sosyal politika araçlarını kullanarak iktidarı rasyonelleştirmeye yönelmiş, böylece sağlık, doğum ve ölüm oranları ile işgücü verimliliği gibi yaşam süreçleri sistemli biçimde yönetilmeye başlanmıştır. Hem bireysel bedenleri normalleştiren disiplin tekniklerini hem de nüfusun toplam yaşam süreçlerini düzenleyen mekanizmaları kapsayan biyogüç rejiminde, nüfus gruplarının davranışlarının izlenmesi, ölçülmesi ve istatistiksel olarak analiz edilmesi ön plandadır.

Dijital teknolojilerin giderek yaygınlaşması, bu yönetim biçimini yeni bir boyuta taşımış ve biyogücün dijital veri altyapıları üzerinden yeniden yapılanmasına yol açmıştır. Dijital biyogüç, bilgi ile iktidarı birleştirerek tarafsız

olmayan, filtrelenmiş ve algoritmalar tarafından şekillendirilen içeriklerden oluşmaktadır. Bu bağlamda, bireylerin davranışları, tercihleri ve sosyal etkileşimleri sürekli olarak izlenmekte, ölçülmekte ve algoritmalar aracılığıyla yönlendirilmekte, böylece iktidar toplumsal yaşamın her alanına nüfuz edebilmektedir.

Algoritmik yönetimi anlamak için biyogüçle birlikte Foucault'nun yönetimsellik kavramını da ele almak gerekmektedir. Foucault'nun insan davranışını yönlendirmeyi sağlayan teknikler ve prosedürler bütünü olarak tanımladığı yönetimsellik kavramı, modern devletin nüfusu düzenlemek ve yönetmek için kullandığı stratejiler, kurumlar ve bilgi biçimleridir. Bu yönetim, çocukların disipline edilmesinden devletin idaresine kadar uzanan geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Foucault'ya göre söz konusu sistem; kurumlar, uzmanlık, prosedürler, analiz teknikleri, hesaplamalar ve taktiklerden oluşan geniş bir bilgi-iktidar yapısında işlemektedir. Dolayısıyla yönetimsellik, tek bir merkezi otorite tarafından değil, topluma yayılmış çeşitli aygıtlar ve bilgi biçimleri tarafından üretilen bir yönetim mantığıdır.

Günümüzde dijital teknolojiler ve algoritmalar, bu yönetim mantığını daha sofistike ve ölçülebilir şekilde genişleterek klasik yönetimselliği algoritmik yönetimselliğe dönüştürmektedir. Bu yeni yönetim biçimi; olası davranışları modellemek, öngörmek ve önleyici şekilde etkilemek için verilerin otomatik olarak toplanması, birleştirilmesi ve analizine dayanan belirli bir politik rasyonaliteyi tanımlamaktadır. Klasik yönetim türlerinde toplum doğrudan hukuk kuralları veya ideolojik araçlarla yönetilirken algoritmik yönetimsellik biçiminde, bireyleri veriye dayalı algoritmik tahmin ve yönlendirme süreçleri aracılığıyla dolaylı biçimde şekillendirmektedir.

Algoritmik yönetimsellik sisteminde; iktidar, öznelerin dijital izlerini ve veri akışlarını takip etmektedir. Amaç; sınır çizmek veya disiplin kurmak değil; insan, mal, veri ve sermaye akışlarını düzenlemek, güvence altına almak ve yönlendirmektir. Zorlama ve ceza yoluyla düzeni sağlamak yerine, risk profilleri ve olasılık tahminleri üzerinden yönetim uygulanmaktadır. Devlet artık veri akışlarını izleyen, riskleri hesaplayan, davranışları öngören ve kararlarını bu verilere göre şekillendiren hesaplayıcı bir yönetim modeline dönüşmektedir. Buna göre bireyler sosyal politika değerlerine göre değil, veri temelli risk kategorilerine göre değerlendirilmektedir. Bu tür uygulamalar toplumu veri kümelerine bölerek bireyleri potansiyel risk kategorilerine yerleştirmekte, devlet kararlarını görünmez ve algoritmik bir rasyonaliteye göre şekillendirmektedir. Dolayısıyla yeni güvenlik araçları; gözetim, önleme ve kredi skorları, risk algoritmaları, sosyal derecelendirme sistemleri gibi veri temelli karar sistemlerinden oluşmaktadır.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

Sonuç olarak, dijital gözetim ve algoritmik yönetimsellik, modern devletlerin egemenlik araçlarını yeniden şekillendirmekte ve biyogüç ile yönetimsellik uygulamalarını dijital boyuta taşımaktadır. Söz konusu araçlar sayesinde dijital egemenlik, devletlerin veri ve algoritmalar yoluyla vatandaşların yaşam süreçlerini düzenleyerek otoritesini güçlendirdiği stratejik bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda devlet otoritesi, artık sadece mekansal değil, algoritmik ve veri temelli bir boyutta da tesis edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital egemenlik, gözetim, biyogüç, algoritmik yönetimsellik, Foucault.

DEVLETİN DİJİTAL BEDENİ: PSİKOPOLİTİKA BAĞLAMINDA ÖZNE, VERİ VE İKTİDAR

Begüm YILDIRIM*

Dijital çağ, bireylerin yalnızlaşmasına ve toplumsal bağların zayıflamasına neden olan bir dizi yapısal değişimi beraberinde getirmiştir. Byung-Chul Han (2022)'in vurguladığı gibi, modern birey dijital platformlar aracılığıyla sürekli gözetim altında olmakta ve bu durum bireyin içsel denetim geliştirmesine yol açmaktadır. Bu çalışmanın amacı, dijital gözetim, bireyselleşme ve özgürleşme arasındaki ilişkiyi ve devletin dijital apparatuslar aracılığıyla birey ve toplum üzerindeki kontrolünü tartışmaktır. Araştırma, neoliberal dünyada iktidarın biyopolitik yapısından psikopolitik tekniklere yönelmesi ve bireyin kendi kendini denetleme yoluyla bir proje haline gelmesini ele almaktadır.

Bu çalışmada, literatür taraması ve kavramsal analiz yöntemini kullanılmakta, yüksek lisans tezinden hareketle dijital gözetim, biyopolitika, panoptikon ve psikopolitika kavramları üzerinde durulacak ve dijital medyanın bireyselleşme üzerindeki etkileri analiz edilecektir. Han'ın psikopolitika teorisi, dijital gözetimin bireylerin özgürlük algısını nasıl manipüle ettiğini ve bireyleri nasıl yalnızlaştırdığını göstermektedir. Biyopolitikadan psikopolitikaya giden süreçte devlet sanılanın aksine hiçbir zaman ortadan kaybolmamıştır. Devletin birey ve toplum üzerindeki denetimi, gözetimi ve kontrolü tarihte hiç olmadığı kadar yüksek düzeydedir.

Modern iktidar ve gözetim süreçlerini anlamak için farklı teorik perspektifler, bireyin yaşamı üzerindeki iktidarın sürekliliğini ve çeşitliliğini açıklamak açısından önem taşır. Michael Foucault (2007), modern iktidarın ölümü değil de yaşamı gözeterek bedeni disipline ettiğini ortaya koyar. Anatomopolitikadan biyopolitikaya geçişle bedeni yöneten disiplin toplumundan yaşam pratiğini yöneten biyopolitik düzene geçişi ifade eder (Foucault, 2002: 248). Gilles Deleuze, Foucault'nun bahsettiği 19. yüzyıl toplumunun kapalı sistemlerinin günümüzde geçerli olmadığını söylemekte, gözetleme ve kontrolün açık ve akışkan şekilde gerçekleştiği denetim toplumuna geçişi köstebekten yılanı geçiş olarak tasvir etmektedir (Deleuze, 2006). Giorgio Agamben, devletlerin kontrol mekanizması, siyaset ve hukuk arasındaki ilişki üzerine çalışmalar yapmış, yaşamın saf biyolojik (zoe) ve düşünsel/siyasal (bios)

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, bgmyildrm@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8889-3920.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

boyutuyla ilgilenecek iktidarın yaşamı kontrol etmesini, düşünsel olanın dışlanması ve biyolojik olana, çıplak hayata indirgenmesi olarak tarif etmiştir (Agamben, 2020). İstisna olan kural halini almış, hukukun içinde yine hukukla bağlı olan ara bölge devletler tarafından şiddetin kullanılabilmesinin meşru yolunu açmıştır. İktidarın yaşamaya ve yaşatmaya odaklı yönetim tekniklerinin giderek öldüren ve ölümüne karar veren bir ölüm siyasetine (nekropolitika) çevrildiğini söyleyen Achille Mbembe (2023), köleliğin bitmediğini belirterek iktidarın yaşayan ölümler ürettiğini ve ölüm bölgelerine insanları mahkum ettiğini ifade etmiştir. Michael Hardt ve Antonio Negri, ulus-devletin eski otoritesini yitirdiğini ve bunun yerini yeni toplumsal ilişkilerin aldığı vurgular; küresel kapitalizm, çok uluslu şirketler, teknoloji ve direniş ağları ekseninde iktidarın yeni biçimlerini inceler ve biyoiktidar ile nekropolitikayı çok aktörlü küresel güç ilişkileri çerçevesinde yeniden yorumlar (Hardt ve Negri, 2003). Bu teorik çerçeve, psikopolitikanın ve dijital çağdaki gözetimin anlaşılmasına zemin sunar; birey, özgür bir özne gibi görünse de, aslında iktidarın sürekli, görünmez ve çok katmanlı mekanizmalarıyla şekillendirilmektedir.

Modern çağ, zihinlerin en mahrem noktalarına değinecek şekilde bir sistem oluşturarak beden yönetiminin çok ötesine geçmiştir. İktidar artık dışsal bir baskı olarak değil, öznenin kendi arzuları, hedefleri ve özgürlük tasavvurları aracılığıyla işler. Gündelik eylemler, bireyin öz iradesinden doğmuş gibi görünse de, aslında apparatusların yönlendirdiği düşünsel süreçlerin sonucudur. Birey, kendini “bilinçli” ve “özerk” bir özne olarak deneyimlediğini düşünürken aslında iktidarın yeni nesil manipülatif araçları ve dijital ağları içinde yeniden üretilir. Bu sürecin kavramsal odağında yer alan psikopolitika, bireyin kendi kendisini disipline ettiği, gözetimin gönüllülük esasına dayandığı ve iktidarın görünmez bir içselleşme sürecine dönüştüğü bir yönetimsellik biçimini ifade eder. Artık disiplin iktidarı dönemi kapanmış, biyopolitik aygıtlar da yetersiz kalmış, dijitalleşme psikopolitika ile birleşerek yeni bir iktidar biçimini geliştirmiştir. Kimliksizleşen bireylerin düşünemeyen kitleler haline gelerek telkinle yönlendirildiğini ifade eden kitle kuramı, libidinal bağ ile liderine bağlılığı anlatan psikanaliz, faşizm incelemelerinde ortaya konan otoriteye duyulan hayranlık ve bastırılmış dürtüler veya kitle kültürünün bireyleri edilginleştirdiği kültür endüstrisi kavramı, günümüzün kontrol ve gözetleme mekanizmalarını anlamak için tek başına yeterli veriyi sunmamaktadır. Devletler, dijital çağın sunduğu imkanları kendi meşruiyetini devam ettirme yolunda yeni bireyler üretmek için kullanmaktadır. İnsanlar artık gönüllü olarak veri üretmekte, kendini gerçekleştirme isteğiyle (görünmez baskısıyla) pozitif şiddete boyun eğmektedir.

Dijitalleşen çağda gözetim, klasik panoptikon ve disiplin mekanizmalarının ötesine geçerek, bireyin kendi kendisini denetlediği, iktidarın

görünmez biçimde işlediği bir düzeni kurmaktadır. Han'ın dijital panoptikon kavramı, gözetimin artık korkutucu ya da kaçınılması gereken bir güç olmadığını; aksine sosyal medya, dijital uygulamalar ve akıllı cihazlar aracılığıyla bireylerin kendi verilerini ürettiğini ve gönüllü şekilde paylaşarak denetime tabi olduğunu ifade etmektedir (Han, 2019). Psikopolitik iktidar, disiplin rejiminin sınırlı ve mekânsal tahakkümünden farklı olarak, bireyi veri temelli bir “tüketim öznesi” hâline getirir ve dijital şeffaflık aracılığıyla toplumsal düzeni yeniden üretir (Han, 2023). Bununla birlikte algoritmik filtreler ve kişiselleştirilmiş içerik akışları, bireyi kendi görüşleriyle sınırlayarak ötekini dışlar, dijital kamusal alanın niteliğini zayıflatır ve hakikatin parçalanmasına yol açar. Bu ortamda iktidar, olumsuz şiddet veya zorlamaya ihtiyaç duymadan, bireyin rızası ve katılımı üzerinden olumluluğun şiddetiyle sürekli işlerlik kazanır. Dolayısıyla modern toplumda devlet, klasik anlamda görünür olmasa da, hiç gitmemiş, dijital biyopolitika ve psikopolitika aracılığıyla sürekli varlığını sürdürmekte ve bireyin yaşamını şekillendirmeye devam etmektedir.

Sonuç olarak, dijital çağ bireye dijital dünyanın sonsuz özgürlük yanılsamasını sunarken, aslında onu daha incelikli bir tahakküm ağının içine yerleştirmektedir. Veriye dayalı gözetimin “gönüllü” biçimde içselleştirilmesiyle, birey kendi denetleyicisi haline gelmiştir. Böylece biyopolitik düzlem, yalnızca bedeni değil, zihni, ve duyguları hedef alan psikopolitik bir evreye evrilmiştir. Devlet, bu evrede geri dönmemiştir çünkü aslında hiçbir zaman sahnedeki çekilmemiştir; sadece biçim değiştirmiş, gözetimi ve kontrolü bırakmamış, dijital altyapılar ve veri rejimleri üzerinden varlığını yeniden üretmiştir. Artık iktidar ne yalnızca dışsal bir baskı ne de yalnızca hukuki bir düzenektir; o, bireyin rızasında, toplumsal ve dijital varoluşunda süreklilik kazanan bir içsel yönetim biçimidir. Görünürde özgürleşen birey, aslında kendi şeffaf hapisanesine mahkum olmuş; dijital çağ, böylece hem özgürlüğün hem de gözetimin aynı anda mümkün kılındığı yeni bir iktidar rejimi yaratmıştır.

Anahtar Kelimeler: Denetim ve gözetim, dijitalleşme, iktidar, özgürleşme, psikopolitika.

Kaynakça

- Agamben, G. (2020). *Kutsal insan: Egemen iktidar ve çıplak hayat* (İ. Türkmen, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Deleuze, G. (2006). *Müzakereler (1972–1990): Denetim toplumu üzerine ek* (F. Taylan, Çev.). Norgunk Yayıncılık.
- Foucault, M. (2002). *Toplumunu savunmak gerekir* (Ş. Aktaş, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Foucault, M. (2007). *Cinselliğin tarihi* (H. U. Tanrıöver, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

- Han, B.-C. (2022). *Psikopolitika: Neoliberalizm ve yeni iktidar teknikleri* (H. Barışcan, Çev.). Metis Yayınları.
- Han, B.-C. (2023). *Enfokrasi: Dijitalleşme ve demokrasinin krizi* (M. Özdemir, Çev.). Ketebe Yayınları.
- Hardt, M., & Negri, A. (2003). *İmparatorluk* (A. Yılmaz, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Mbembe, A. (2003). Necropolitics. *Public Culture*, 15(1), 11–40.
<https://doi.org/10.1215/08992363-15-1-11>

**YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA
DÜZENLEYİCİ DEVLETİN YENİDEN İNŞASI:
GÖZETİM KAPİTALİZMİ, TEKNO-FEODALİZM VE DİJİTAL
YÖNETİŞİM**

Mehmet Metin UZUN*

Yapay zekâ çağında devletin dönüşü, yalnızca siyasal kurumların yeniden güç kazanması değil, aynı zamanda düzenlemenin, denetimin ve kamusal sorumluluğun yeniden tanımlanması sürecidir. Shoshana Zuboff'un "gözetim kapitalizmi" (surveillance capitalism) olarak adlandırdığı dönemde bireylerin davranışsal verileri piyasa dışı alanlardan koparılarak sermaye birikiminin hammaddesine dönüştürülmüş, böylece klasik iktisadın üretim araçları kavramı yerini veri, algoritma ve ağ kontrolüne bırakmıştır. Devlet, bu dönüşüm sürecinde piyasanın kendi kendini düzenleyeceği varsayımı üzerine kurulu neoliberal paradigmanın pasifleştirdiği bir aktör olarak geri çekilmiş, düzenleyici otoritenin yerini teknoloji şirketlerinin kendi özel düzenlemeleri almıştır. Ancak küresel krizler, finansal istikrarsızlık, yapay zekâ manipülasyonları ve teknolojik gelişmenin beraberinde getirdiği yönetim sorunları devletin yeniden sahneye dönüşünü zorunlu kılmıştır.

1980'lerden itibaren hâkim olan neoliberal politikalar, piyasa mekanizmalarının kamu yararını en iyi şekilde sağlayacağı varsayımına dayanarak devletin ekonomik ve sosyal alanlardaki müdahale kapasitesini sistematik olarak zayıflatmıştır. Yeni Kamu İşletmeciliği (NPM) reformlarının beraberinde getirdiği özelleştirmeler, deregülasyon ve küreselleşme süreçleri devleti "gece bekçisi" rolüne indirirken, teknoloji sektörü bu boşlukta hızla genişlemiş ve kendi normatif düzenini inşa etmiştir. Ancak 2008 finansal krizi, pandemi dönemi, iklim krizi ve son olarak yapay zekâ sistemlerinin yaygınlaşması piyasanın kendiliğinden düzen sağlama iddiasının çöküşünü gözler önüne sermiştir. Bu süreçte platform şirketleri (Google, Meta, Amazon) yalnızca teknolojik yenilik üreten aktörler değil, norm koyucu ve denetleyici yapılar olarak işlev görmekte; devletin klasik anlamda yürüttüğü düzenleme ve gözetim görevlerini piyasa mantığı içinde yeniden tanımlamaktadır. Böylece teknolojik araçlar giderek yaygınlaşmakla kalmayıp, hukukun, siyasetin ve toplumsal meşruiyetin temel eksenlerini de dönüştürmektedir. Bu bildiri, yapay

* Dr. Öğr. Üyesi, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, metinmehmetuzun@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2000-9585.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

zekâ çağının başında ortaya çıkan düzenleyici belirsizlikleri devletin dönüşen rolü bağlamında ele alarak, dijital gözetim teknolojilerinin yarattığı yeni egemenlik biçimlerini tartışmayı amaçlamaktadır.

Günümüzde devletin düzenleyici rolü, klasik anlamda piyasa başarısızlıklarını düzeltmenin ötesine geçerek, verinin kamusal bir kaynak olarak tanımlanması, algoritmik karar sistemlerinin etik denetimi, yapay zekâ uygulamalarının şeffaflığı ve vatandaşların dijital haklarının korunması yönünde yeni bir düzenleyici ve kurumsal çerçeve oluşturma göreviyle iç içe geçmiştir. Devletin düzenleme kapasitesinin artması beklenirken, mevcut uluslararası sistemde yapay zekânın yarattığı düzenleyici boşluk hem demokratik meşruiyeti hem de egemenlik kavramını yeniden tartışmalı hale getirmiştir. Bu boşluk yalnızca hukuki normların teknolojik hız karşısında yetersiz kalmasından değil, aynı zamanda küresel platform ekonomilerinin ulus-devlet sınırlarını aşan yapısından kaynaklanmaktadır. Zuboff’un “davranışsal fazlalık” (behavioral surplus) üzerinden işleyen gözetim kapitalizmi, bireyin rızasına dayalı sözleşme fikrini fiilen ortadan kaldırmış, “sözleşme özgürlüğü” ilkesini “veri teslimiyetine” dönüştürmüştür. Kullanıcılar, dijital platformlara erişmek için karmaşık ve anlaşılmaz kullanım koşullarını kabul etmeye zorlanırken, verilerinin ne amaçla toplandığını, nasıl işlendiğini ve kimlerle paylaşıldığını tam olarak bilmemekte; dolayısıyla gerçek anlamda bilinçli bir rıza vermemektedir. Bu durum, klasik liberal hukuk düşüncesinin “özerk birey” (autonomy) varsayımını sarsmakta; çünkü gözetim kapitalizmi bilgi asimetrisini sistematik olarak derinleştirerek bireyin özerkliğini yapısal olarak aşındırmaktadır.

Nitekim devletin geleneksel düzenleme araçları bu yeni veri rejimleri karşısında etkisiz kalmaktadır; çünkü yapay zekâ yalnızca teknik bir araç değil, toplumsal normları yeniden şekillendiren bir güç aygıtına dönüşmektedir. Bu nedenle, yapay zekâ sistemlerinin hukuki statüsü, veri mülkiyeti, mahremiyetin sınırları ve algoritmik sorumluluk kavramları artık devletin asli düzenleme alanına dönüşmektedir. Varoufakis’in (2023) “tekno-feodalizm” olarak adlandırdığı yeni üretim biçimi, sermaye birikiminin üretimden değil, dijital altyapıların ve kullanıcı erişiminin sahipliğinden doğduğu bir dönemi temsil etmektedir. Klasik kapitalizm üretim araçlarının mülkiyetine dayanan bir sömürü ilişkisini ifade ederken, tekno-feodalizm platform sahiplerinin kullanıcılar üzerinde kurduğu rant toplama mekanizmasına dayanır.

Ancak bu yeniden konumlanma, aynı zamanda düzenleme ile gözetim arasındaki sınırın bulanıklaşması riskini doğurur. Çin’in Sosyal Kredi Sistemi, Avrupa Birliği’nin Yapay Zekâ Yasası, Birleşik Krallık’ın canlı yüz tanıma sistemleri ve ABD’nin ulusal güvenlik merkezli veri düzenlemeleri bu ikili sürecin farklı yönlerini temsil etmektedir. AB’nin Yapay Zekâ Yasası, risk temelli bir yaklaşımla yapay zekâ sistemlerini kategorize ederek yüksek riskli

uygulamalara sıkı denetim getirmeyi amaçlarken, Çin modeli gözetimi toplumsal kontrol aracına dönüştürmekte, güvenlikçi gözetimi öne çıkarmaktadır. Bu farklı düzenleyici yaklaşımlar, devletin dönüşünün tek bir model etrafında değil, farklı siyasal ve kültürel bağlamlarda çeşitli biçimlerde gerçekleştiğini göstermektedir. Öte yandan, küresel yapay zekâ yarışında düzenleyici çerçevelerin yeni bir hegemonya alanı olarak belirdiği bu dönemde, öncü devletler yapay zekânın düzenlenmesinin kaçınılmazlığını kabul etmekle birlikte, bu düzenlemeyi hayata geçirirken birbirinden farklı siyasal öncelikler ve stratejik tercihler benimsemektedir. Ancak mevcut veriler, yapay zekânın düzenlenmesinde yönetim açmazlarının evrensel bir sorun olarak tüm devletlerde derinleştiğini ortaya koymaktadır.

Yapay zekâ teknolojilerinin yarattığı yönetim sorunları, yalnızca “düzenleyici gecikme” değil, “düzenleyici boşluk” olarak da tezahür etmekte; devletler inovasyonu teşvik ile toplumu koruma arasındaki gerilimde denge aramaktadır. Bu “tempo problemi” (pacing problem), teknolojik yeniliklerin hukuki ve etik normlardan daha hızlı gelişmesi sonucu ortaya çıkmakta ve düzenleyici kurumları reaktif bir konuma itmektedir. Teknolojinin hızına yetişemeyen düzenlemeler ya çok geç devreye girmekte ya da teknolojik gelişmeyi frenleyecek şekilde aşırı kısıtlayıcı olmaktadır. Yapay genel zekâ (AGI) şafağında, teknolojinin düzenlenmesinin tüm insanlığı ilgilendiren temel bir varoluşsal mesele olarak tezahür ettiği bu tarihsel kavşakta, devletin dönüşü teknolojik determinizme karşı kamusal iradenin korunması mücadelesinin merkezinde yer almaktadır.

Özetle, tekno-feodal çağda devletin düzenleyici işlevi, yeniden kurumsallaşmanın en kritik zeminidir. Zira küresel sermayenin kuralıslaştırdığı yapay zekâ, otomasyon ve dijital platform alanlarında bireyin haklarını koruyacak yegâne otorite devlettir. Ancak bu otoritenin meşruiyeti gözetim kapasitesiyle değil, şeffaflık, hesap verebilirlik ve hukuki öngörülebilirlikle ölçülmelidir. Algoritmik karar sistemlerinin açıklanabilirliği, veri işleme süreçlerinin denetlenebilirliği ve bireylerin dijital hakları konusunda etkin başvuru mekanizmalarının kurulması, demokratik bir düzenleme rejiminin asgari koşullarıdır. Bu nedenle, devletin dönüşü yalnızca siyasal değil, aynı zamanda etik ve hukuki bir inşa süreci olarak kavranmalı; gözetim kapitalizminin davranışsal tahakkümüne ve tekno-feodalizmin dijital serfliğine karşı devletin dönüşü, düzenlemenin, kamu güveninin ve etik sorumluluğun dönüşü olarak görülmelidir. Nitekim bu bildiri, yapay zekâ çağının henüz başında devletin düzenleyici rolünü tartışmakta; yapay zekânın düzenlenmesinde ortaya çıkan sistemik ve etik sorunları “tempo problemi” (pacing problem) ekseninde ele alarak, özellikle biyometrik gözetim teknolojileri bağlamında devletin düzenleyici kapasitesinin sınırlarını sorgulamaktadır. Gözetim kapitalizminin

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

teorik çerçevesinden hareketle, çalışmada devletin yalnızca dijital ekonominin bir pasif aktörü değil, aynı zamanda bu ekonomiyi hukuki, etik ve kurumsal olarak yönlendiren asli düzenleyici güç olarak yeniden nasıl konumlanabileceği incelenmektedir. Bildirinin sonunda yapay zekânın yönetişimine yönelik çevik (agile) düzenleyici politika önerileri geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Kısaca bu bildiri bağlamında devletin dönüşü, yalnızca düzenleyici kapasitenin yeniden inşası değil, aynı zamanda teknolojik gücün demokratik meşruiyetle sınırlandırılması mücadelesidir.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ düzenlemeleri, düzenleyici politikalar, gözetim kapitalizmi, tekno-feodalizm, meşruiyet.

Kaynakça

- Varoufakis, Y. (2023). *Technofeudalism: What killed capitalism*. Melville House.
- Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. PublicAffairs.

DEVLETİN DÖNÜŞÜNÜN KRİZİ: DİJİTAL KAPİTALİZM VE BAĞLAMSIZLIK

Yakup Atamer AYKAÇ*

1980’li yıllarda Thatcher ve Reagen’in batı merkez kapitalist ülkelerde iktidara gelmesi ile beraber başlayan neoliberal ekonomik dönüşümün siyasal ve kültürel alandaki etkileri siyasal spektrumun her alanında ‘küreselleşme’ kavramının şemsiyesi altında etkili olmuştur. Devletin ekonomiye müdahale kuvvetinin kamusal amaçlarla değil sermayenin önündeki tüm sınırları kaldıran amaçlarla belirlenmesi, sosyal bilimler literatüründe ulus devletin düşüşü ve etkisini yitirisi olarak yorumlanmıştır. İlgili literatürde sermayeye uygulanan ulusal ve küresel sınırların kaldırılışı sermaye lehine bir müdahale değil, ‘müdahalesizlik’ ve ‘geri çekilme’ olarak yorumlanmıştır. Son dönemde hem geniş akademik çevrelerde hem de bu reel-politik alanda devletin dönüşü olarak adlandırılan husus, bu araştırma bağlamında sermaye lehine müdahalesizlik durumundan sermaye lehine müdahaleye geçiş olarak okunacaktır. İlk olarak ortaya konulmaya çalışacak olan aslen yaşanan dönüşümün sermaye lehine sınırların kaldırılmasından sermaye lehine sınırlar koymaya geçişten ibaret olduğudur.

Makalenin özgün katkısı bu noktadan itibaren başlamaktadır. Bu araştırma, devletin ulus devlet formunda siyasal alanda bu güçlü dönüşünün, kapitalist üretim biçiminin sermaye birikimi hususunda ortaya çıkardığı iktidar ve özneleşme şekillerinde net bir kriz yarattığıdır. Çağdaş durumda sermaye birikimine devam edebilmek için makro siyasal alanda ulus devletin müdahaleci vasfına küresel şartlar gereği ihtiyaç duyan kapitalist üretim biçimi aynı zamanda özneleşme ve mikro siyasal alanda bu ihtiyacın altını oymaktadır. Bu araştırmanın iddiası odur ki, bu altını oyma işlemi, Benedict Anderson’ın Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması çalışmasında ulus devlet anlayışının oturması bağlamında şart gördüğü matbaa kapitalizmi ve onun yarattığı zamansallık anlayışının yerini dijital kapitalizm ile beraber farklı bir zamansallık anlayışının alması ile kendini göstermektedir. Makalenin burada ortaya attığı bir kavram olan bağlamsızlık kavramı yardımı ile, kapitalist sermaye birikiminin bir yandan devletin ve ulus devletin dönüşü denilen hususa ihtiyacı olduğu bir yandan da metalaşma alanlarının genişlemesi ve sürekli büyümesi için

* Arş. Gör., Kapadokya Üniversitesi, atamer.aykac@kapadokya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0543-9381.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

dijital kapitalizmin doğası gereği bu dönüşe zıt özneleşmeler ürettiği iddia edilecek ve sermayenin bu çelişkisi olmadan 21. yüz yılda devletin geri dönüşünün iktidar ve özneleşme biçimlerinin içine düştüğü krizin küresel bağlamda anlaşılamayacağı iddia edilecektir.

Bu iddianın ortaya koyulması adına araştırmanın biçimsel yapısı şu şekilde ortaya koyulacaktır; Öncelikle küreselleşme olgusunun literatürde bugüne kadar nasıl geldiği eleştirel olarak ortaya koyulacaktır. Onun ortaya çıkışı, sosyal bilimlere nasıl etkilediği ve bu etkilenişin bugüne değin devam eden izleri tartışılacaktır. Bu tartışma, E. M. Wood ile Hardt ve Negri arasındaki ayrışma açısından devletin dönüşü hususuna bağlanacak ve devletin aslen hiç terkmediği bir yere döndüğünün altı çizilecektir.

Makro siyasal alanda sermaye birikiminin devam edebilmesi için devletin dönüşü denilen hususunun yalnızca devletin hareketinin formel değişime uğradığının gösterilmesinin ardından, ilgili hususun mikro politik yani özneleşme hususuna değinilecektir. Bunu başarabilmek için Benedict Anderson’ın dolaylı olarak ulus devletin var olması ile korelasyon içinde gördüğü matbaa kapitalizmi ve onun getirdiği fenomenolojik bir zaman algısı hususundan bahsedilecektir. Bu bahsetmenin sebebi, bugün matbaa kapitalizminin ağırlığını kaybetmiş olmasıdır. Ulus devleti ile korelasyon içinde özneleşme düzeyinde çok etkili olan matbaa kapitalizminin yerini dijital kapitalizmin aldığı gösterildiğinde –ki bu da sermaye birikiminin devamlılığı için şart olan bir değişimdir– şu soru bu araştırma için zaruri hale gelir: Dijital kapitalizmin getirdiği zamansallık anlayışında işlevsel hale gelen özneleşme biçimleri, devletin dönüşü hususu ile nasıl etkileşecektir? Yazı, tam da bu kısımda ‘bağsamsızlık’ kavramını ortaya atacak ve kapitalist birikim süreçlerinin mikro ve makro düzeyleri arasında bir çelişkiden dolayı bir krizin görüldüğünü ve bugün devletin dönüşü hususunun pürüzsüz değil de engebeli bir biçimde gözlemlenmesinin sebebinin bu olduğu ortaya atılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dijital kapitalizm, ulus devlet, bağsamsızlık, küreselleşme, zamansallık.

DOĞASI GEREĞİ KÜRESEL OLAN İNTERNET ULUSALLAŞABİLİR Mİ?

Kubilay TUĞLU*

Teknoloji, internet ve büyük teknoloji şirketleri (Big Tech) küreselleşmenin en önemli itici güçlerindedir. Günümüzde internet yaşamın vazgeçilmez bir parçası hâline gelmiştir. Öyle ki dünya nüfusunun 2/3'si internet kullanıcısıdır. İnternet üzerinden gerçekleşen dijital iletişimin %99'u okyanusların altından geçerek dünyayı fiziksel olarak sarıp sarmalayan fiber-optik kablolar ile sağlanmaktadır. Bu küresel ağ, bilgiye erişimi, insanlar arası iletişimi, uluslararası ticareti, sosyal hareketliliği, kültürel etkileşimi tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar hızlandırmış ve arttırmıştır. 1990'lar ve 2000'ler boyunca, özellikle Silikon Vadisi merkezli Big Tech şirketleri, interneti ulus-devletlerin müdahalesinden “bağımsız”, “sınır-tanımaz” ve kendi kendini düzenleyen bir alan olarak sunmuştur. Bu “teknolojik-liberteryen” anlatı, küreselleşmenin “devletin sonu” tezleriyle birebir örtüşmüştür. Devletlerin “yönetim” fonksiyonunun yerini, bu şirketlerin sunduğu platform-temelli “yönetişim” mekanizmaları almıştır. İçerik yönetiminden veri akışına kadar pek çok kritik alan, ulusal hukukun değil, bu küresel şirketlerin “Topluluk Kuralları” veya “Hizmet Şartları” tarafından düzenlenir hâle gelmiştir. Bu durum, devletler için “kuralsızlaşma” ve “kurumsuzlaşma” sürecinin dijital dünyadaki somut yansıması olmuştur.

2007-2008 küresel finans krizinden bu yana, sınır ötesi sermaye akışlarının düştüğü ve küresel mal ticaretindeki artışın yavaşladığı ve bunun küreselleşmenin durakladığını gösterdiği yönünde yaygın bir kanı vardır. Buna ek olarak devletlerin “toprak, su, enerji, madenler, fabrikalar, fiziksel altyapı, patent, nüfus, emek gücü gibi temel üretici güçlere” ilişkin düzenlemeleri yeniden üstlendiği görülmektedir. Ne var ki içinde bulunduğumuz ve “Bilgi Çağı” olarak adlandırılan çağda; bilgi akışı, iletişim, kültürel üretim, kültürel değişim, sosyal etkileşim, ticaret, sermaye hareketleri, kamu hizmetlerinin sunumu için bilgi ve iletişim teknolojileri kritik rol oynamaktadır ve bu da siber uzayı en az kara, deniz ve hava kadar önemli bir egemenlik alanı; dijital altyapı, veri ve bilgi akışını ise temel üretici güçlerden biri hâline getirmiştir. Çalışmanın ana tezi, devletin dönüşünün en somut, en güncel ve en belirleyici mücadele alanlarından birinin tam da bu dijital alan olduğudur. İnternetin doğası gereği

* Öğr. Gör., Polis Akademisi, kubilay.tuglu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6235-2920.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

küresel ve düzenlenemez olduğu yönündeki teknolojik-liberteryen mitin, esasen tek kutuplu neoliberal hegemonyanın belirli bir tarihsel konjonktürüne ait ideolojik bir söylem olduğu savunulacaktır. Bu bağlamda, bildirinin temel araştırma sorusu şudur: “Doğası Gereği Küresel Olan İnternet Ulusallaşabilir mi?” Başka bir ifadeyle, ulus-devletler, küreselleşmenin itici güçlerinden birisi olan interneti kurallaştırmak ve kurumsallaştırmak için ne yapmaktadır? Bu süreç, literatürde “dijital egemenlik” kavramıyla tartışılmaktadır. Dijital egemenlik, devletlerin kendi ulusal sınırları içerisindeki dijital altyapı, veri akışı ve dijital platformlar üzerinde yargı yetkisini ve düzenleme otoritesini yeniden tesis etme çabası olarak tanımlanabilir. Bu ulusallaşma süreci, homojen bir yapı sergilememekte; farklı devletler ve bölgesel bloklar, kendi modellerini geliştirmektedir.

Bu bildiri, “devletin dönüşü”nün dijital alandaki yansımalarını, küreselci yönetişim modelinin nasıl terk edilip ulus-devlet temelli yönetim modeline dönüldüğünü somut yasal düzenlemeler ve devlet müdahaleleri üzerinden karşılaştırmalı bir analizle inceleyecektir. Bu analiz, söz konusu modelleri dört temel başlıkta ele alacaktır. Birinci başlık, “veri egemenliği ve veri yerelleştirme” politikalarıdır. Küreselleşme, verinin sınırlar ötesi serbest akışını teşvik ederken, “geri dönen devlet” bu akışı ulusal çıkarlar doğrultusunda düzenlemeye çalışmaktadır. Bu, AB’nin GDPR’ı (General Data Protection Regulation - Genel Veri Koruma Yönetmeliği) gibi veriyi bir temel hak olarak ele alan bölgesel düzenlemelerden, Türkiye (KVKK), Rusya ve Hindistan gibi ülkelerin benimsediği ve vatandaş verilerinin ülke sınırları içinde saklanmasını zorunlu kılan “veri milliyetçiliği” yaklaşımlarına kadar geniş bir yelpazede kendini göstermektedir. Bu hamleler, “temel üretici güç” olarak tanımlanan veri üzerinde bir ulusal yargı yetkisi kurma çabasının somut bir örneğidir ve teknolojik-liberteryen anlatının sınırtanıamaz veri akışı mitini doğrudan hedef almaktadır. İkinci başlık, “platform sorumluluğu ve içerik yönetimi” düzenlemeleridir. Bu başlık, Big Tech olarak adlandırılan Google, Meta, Amazon gibi büyük teknoloji şirketlerinin “Topluluk Kuralları”, “Hizmet Şartları” gibi metinleri karşısında, devletlerin hukuki düzenlemeler ile üstünlüğünü yeniden tesis etme mücadelesini kapsamaktadır. Küreselci yönetişim modeli Big Tech’e kendi özel hukuk alanlarını yaratma imkanı sunmuş ve ulusal yargı sistemlerine karşı bir tür dokunulmazlık tanımıştır. Ancak, “devletin dönüşü” ile birlikte, Almanya’nın NetzDG (Netzwerkdurchsetzungsgesetz - Basın, İnternet ve Sosyal Medya Kanunu) ve Türkiye’nin halk arasında Sosyal Medya Yasası olarak da bilinen 7253 sayılı Kanunu gibi düzenlemeler ortaya çıkmıştır. Bu yasalar, platformları ulusal mahkeme kararlarına uymaya, yasadışı, terör içeriği veya dezenformasyon olarak tanımlanan yayınları süratle kaldırmaya ve en önemlisi, ülkede hukuki ve mali temsilci buldurmaya zorlamaktadır. Üçüncü başlık, “rekabet hukuku ve

antitröst müdahaleleri”dir. Big Tech şirketlerinin ulaştığı tekелci veya pazara hakim konum, artık sadece bir pazar sorunu değil, aynı zamanda ulusal ekonomik çıkarlara ve hatta ulusal güvenliğe yönelik bir tehdit olarak algılanmaya başlamıştır. Neoliberal kuralsızlaşmanın en önemli savunucuları olan ABD ve AB’nin dahi bu alanda yasal düzenleme yapması sembolik bir önem taşımaktadır. AB’nin Dijital Piyasalar Yasası (DMA) ve Dijital Hizmetler Yasası (DSA) gibi öncü düzenlemeleri, bu platformların pazar gücünü sınırlandırmayı hedeflerken; ABD’de Adalet Bakanlığı ve Federal Ticaret Komisyonunun (FTC) Google, Meta, Apple ve Amazon’a karşı açtığı davalar, devletin bu küresel devleri parçalama iradesini dahi gösterebileceğini ortaya koymaktadır. Dördüncü ve son başlık ise “altyapı ve teknolojik bağımsızlık”tır. Altyapı ve teknolojik bağımsızlık, dijital egemenliğin en sert ve politik boyutunu oluşturur. Devletler, yazılım ve veri üzerindeki egemenlik iddialarının, donanım ve fiziksel altyapıdaki dışa bağımlılık nedeniyle kağıt üzerinde kalabileceğini pek çok acı tecrübeyle fark etmişlerdir. 5G Savaşları ve Huawei etrafında dönen ulusal güvenlik tartışmaları, yarı-iletken çip savaşları (chip wars), ABD’nin “CHIPS Act”i gibi hamleleri, okyanus altı fiber-optik kabloların mülkiyeti ve güzergahlarına yönelik stratejik müdahaleler, son zamanlarda yaşanan bulut bilişim altyapısındaki sorunlar nedeniyle yaşanan küresel erişim sorunları bu başlıkta incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Dijital egemenlik, teknolojik bağımsızlık, internet, veri egemenliği, veri yerelleştirme.

MAHREMİYETİN SONU MU? DİJİTAL DİKTATÖRLÜK BAĞLAMINDA TÜRKİYE’DE OTORİTERLEŞEN DİJİTAL ALAN

Çetin YOLDAŞ*

İktidar, bireyin en mikro düzeyinden başlayarak toplumsalın en makro yapısı olan devlete kadar uzanan, kılcal ve yaygın bir yönetim akılsallığı olarak işler. Foucault’nun ifadesiyle iktidar, bireylerin bedenlerine ulaşan, hal ve tavırlarına, söylemlerine, öğrenme süreçlerine ve gündelik yaşam pratiklerine sinen bir var olma biçimine sahiptir (Foucault, 2015b). Bu nedenle iktidar; tek merkezli, durağan ve sabit bir yapı olarak değil, toplumsal ilişkiler ağının içine dağılmış bir olgu olarak kavramsallaştırılır.

İktidar teknolojilerinin yaşam üzerindeki yönetsel aklı; üretim, sağlık, güvenlik ve refah gibi modernliğin başat ilkelerine dayanır. Zaman içerisinde bu çok boyutlu iktidar teknikleri devlet aklıyla bütünleşerek, bireysel ve toplumsal yaşamın varlığını devletin güvenliği ve sürekliliği ekseninde organize eder. Bu dönüşüm, nüfus üzerinde tasarruf hakkının meşrulaştırılmasını mümkün kılar. Foucault’ya göre “devlet aklı ilkesine göre yönetmek, devletin sağlam ve kalıcı kılınması, zenginleştirilmesi ve onu yok edebilecek her şeyin karşısında güçlendirilmesi” anlamına gelir (Foucault, 2015a). Dolayısıyla modern yönetim teknikleri, gücünü doğrudan özne ve nüfus üzerinden alarak yaşamı iktidarın temel nesnesi hâline getirir. Üretken öznelliklerin ve yararlı toplumsal bedenin inşası, bu yönetim rasyonelitetlerinin merkezinde yer alır.

Foucault’nun biyopolitika analizinde iktidarın temel nesnesi beden ve nüfustur. Beden, disiplin teknikleriyle itaatkâr kılınırken; nüfus, biyopolitik düzenlemeler aracılığıyla yönetilebilir, ölçülebilir ve optimize edilebilir bir bütün hâline getirilir. Ancak bu iktidar biçimi, bedeni ve yaşamı merkezine almasına rağmen, gözetim ve denetim süreçlerini büyük ölçüde fiziksel mekânlar ve kurumsal yapılar üzerinden yürütür (Foucault, 2015b). Dijitalleşme ile birlikte ise iktidarın bu mekânsal ve bedensel sınırları aşılmış; biyopolitik beden yerini giderek dijital ve algoritmik bir özneye bırakmıştır.

Byung-Chul Han’ın psikopolitiğin de ise iktidarın odak noktasının bedenden zihne ve duygulanıma kayması ifade edilir. Han’a göre dijital çağda sanal avatarların, taklit imgelerin ve sibernetik uzamın yaygınlaşması, “dünyanın artan bir şekilde bedensizleşmesine” yol açmaktadır (Han, 2020). Bu

* Dr., yoldas_cetin@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5174-5091.

bedensizleşme hem fiziksel temasın azalması hem de öznenin varoluşunun verisel temsillere indirgenmesi anlamına gelir. Böylece iktidar, bedeni disipline eden bir dışsal güç olmaktan çıkarak zihinsel süreçleri, arzuları ve dikkat ekonomisini yöneten içkin bir mekanizmaya dönüşür.

Modern diktatörlüklerin en temel özelliklerinden biri, iktidarın sürekliliğinin hiçbir zaman tam güvence altında olmamasıdır. Otoriter liderler, seçimli ya da seçimsiz rejimlerde, elit bölünmeleri, halk mobilizasyonu, ekonomik krizler veya dış müdahaleler nedeniyle sürekli bir ‘devrilme tehdidi’ altında hareket ederler. Bu nedenle otoriter iktidarın temel motivasyonu yönetmek ve iktidarlarını sürdürmektir. Ancak 21. yüzyılda bu iktidar sürdürme stratejileri, dijitalleşmeyle birlikte niteliksel bir dönüşüm geçirmektedir. Dijitalleşmiş 21. yüzyıl diktatörlüğü, klasik otoriterlikten daha esnek, daha veri-temelli ve daha öngörücü bir karakter taşımaktadır. Bu dönüşüm, sadece baskı kapasitesinin artışı anlamına gelmez; ayrıca siyasal alanın algoritmik yeniden inşası anlamına gelir.

Dijital teknolojilerin yaygınlaşmasıyla birlikte bireylerin davranışları, tercihleri ve düşünsel alanları üzerindeki denetim giderek daha fazla sayısallaşan bir iktidar çevresinde yeniden biçimlenmektedir. Bu dönüşüm hem teknik bir ilerleme hem de sınırları belirsizleşen bir politik baskının ve yeni türden otoriterliklerin doğuşudur. “Dijital diktatörlük” kavramı, bu yeni düzlemde devletlerin dijital teknolojileri kullanarak bireyler üzerindeki denetimi artırmasını, mahremiyetin yok oluşunu ve ifade özgürlüğünün daralmasını ifade eder hale gelmektedir.

Dijitalleşmenin ilk döneminde baskın olan “demokratikleştirici teknoloji” anlatısı, yerini giderek daha temkinli ve eleştirel bir literatüre bırakmıştır. Güncel çalışmalar, dijital teknolojilerin sadece muhalif mobilizasyonu kolaylaştırmadığını bununla birlikte otokratik rejimlerin kapasitesini artırdığını göstermektedir. Bu bağlamda ortaya çıkan yaklaşım, dijitalleşmenin rejim türlerinden bağımsız nötr bir araç olmadığı, iktidar yapılarına eklenen bir güç çarpanı olduğu yönündedir.

Bu çalışma, dijital teknolojilerin siyasal iktidarların denetim kapasitesini nasıl dönüştürdüğünü inceleyerek, Türkiye örneği üzerinden “dijital diktatörlük” kavramını teorik ve uygulamalı boyutlarıyla analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel konusu, dijitalleşme ile birlikte bireylerin mahremiyet, ifade özgürlüğü ve demokratik katılım haklarının giderek daha sistematik ve görünmez biçimlerde sınırlandırılmasına yol açan yeni otoriter yönetim biçimidir. Bu bağlamda temel sorunsal, “Dijital teknolojilerin devlet eliyle gözetim ve yönlendirme aracı hâline getirilmesi, bireylerin özgürlük alanlarını ve siyasal özleşme imkânlarını nasıl dönüştürmektedir?” sorusu çerçevesinde şekillenmektedir. Çalışmanın ana argümanı, dijital diktatörlüklerin hem

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

geleneksel baskı mekanizmalarıyla hem de algoritmik gözetim, veri temelli davranış mühendisliği ve gönüllü rıza üretimi yoluyla bireyleri özneleştirilen yeni bir iktidar biçimi olarak işlediğidir. Bu doğrultuda öne sürülen hipotez, devletlerin dijital altyapılar üzerinden yürüttüğü gözetim, sansür ve içerik kontrolü politikaları, bireylerin hem davranışsal hem de bilişsel düzeydeki uyumunu etkileyerek otoriterleşmeye karşı demokratik direnç kapasitesini zayıflattığıdır. Literatüre katkı açısından çalışma, “dijital otoriterlik” kavramı Foucault’nun “panoptizm” ve “biyopolitika” kavramları ile birlikte Byung-Chul Han’ın “psikopolitika” yaklaşımı üzerinden analiz ederek, disiplinlerarası bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Ayrıca, dijital diktatörlüğün sadece Çin veya Rusya gibi tipik otoriter devletlerle sınırlı kalmadığını, Türkiye gibi demokratik görünümlü rejimlerde de kurumsallaşmakta olan hibrit otoriter pratikler üzerinden genişlemekte olduğunu göstermesi bakımından özgün bir içerik taşımaktadır. Dolayısıyla bu çerçevede Türkiye’deki sosyal medya yasaları, bant daraltma uygulamaları, dezenformasyon düzenlemeleri ve internet erişim kontrol politikaları, bu yeni iktidar biçiminin pratik izdüşümlerini ortaya koymak açısından detaylı biçimde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijital diktatörlük, psikopolitika, mahremiyet siyaseti, algoritmik iktidar, Türkiye.

Kaynakça

- Foucault, M. (2015a). *İktidarın gözü: Seçme yazılar IV* (I. Ergüden, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2015b). *Biyopolitikanın doğuşu* (A. Tayla, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Han, B. C. (2020). *Psikopolitika: Neoliberalizm ve yeni iktidar teknikleri* (H. Barışcan, Çev.; 3. baskı). Metis Yayınları.

GIORGIA MELONI'NİN POLİTİK EKONOMİSİNDE DEVLETİN ROLÜ: EGEMENLİK, SOSYAL KORUMA VE ULUSAL KİMLİK

Rana KÖZ*

İtalya'da 25 Eylül 2022 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerin galibi merkez sağ; merkez sağın kazananı ise Giorgia Meloni önderliğindeki İtalya'nın Kardeşleri partisi olmuştur. Yüzde 26 oy oranıyla ortakları, Forza Italia ve Lig partisini (Lega) geride bırakarak, koalisyonun liderliğini üstlenen Giorgia Meloni, 19. Yasama döneminde, İtalya'nın ilk kadın başbakanı olarak 22 Ekim'de göreve başlamıştır. Bu çalışmada, Giorgia Meloni liderliğindeki İtalya'nın Kardeşleri partisinin söylemlerinde ve politikalarında devletin ekonomi içindeki rolünün incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda, ilk olarak partinin müdahaleci ekonomik söylemleri ve politikaları mercek altına alınmıştır. Çalışmanın temel sorusu, Giorgia Meloni'nin müdahaleci devlet anlayışının, refah devletinin yeniden sahneye çıkışını mı temsil ettiği yoksa ahlaki bir kalkanla birikim rejimini koruma mekanizması mı olduğudur. Bu soru, çağdaş sağ-popülist hükümetlerin neoliberalizmi nasıl dönüştürdüğünü anlamak için önem taşımaktadır.

Çalışma kapsamında, söylem analizi üzerinden elde edilen veriler ışığında İtalya'nın Kardeşleri partisinin, hem ekonomik milliyetçiliği öngören hem de piyasa yanlısı girişimleri meşrulaştıran bir model sunduğu saptanmıştır. Parti programları ve Meloni'nin söylemleri, devletin birtakım stratejik kalemlerde aktif bir rol alması gerektiğini savunmuştur. Ancak bu rol, ulusal üretim kapasitesinin artmasında ve aile merkezli geleneksel değerlerin korunmasına yönelik politikalar ile sınırlanmıştır. Dolayısıyla devlet, ekonomik eşitsizlikleri törpüleyen sosyal karakterinin vurgulanmasından ziyade, sosyokültürel bir disiplin aracı olarak kullanılmıştır. Bölgesel üretimi sübvansane edici politikalar; enerjide dışa bağımlılığın azalması için atılan adımlar; kültürel muhafazakarlık kapsamında geleneksel aile ve toplumsal değerleri koruyacak önlemler, partinin iktisadi yaklaşımında patrimonyal çizginin olduğu alanları sergilemiştir. İtalya'nın Kardeşleri partisinin hükümetinin, koalisyon ortağı Lig Partisi ve önceki iki hükümet ile karşılaştırıldığında, ulus devletin bağımsızlığını daha tavizsiz şekilde savunduğu görülmüştür. Bununla birlikte, tam anlamıyla sosyal devletin yeniden tezahürüne zemin hazırlayan, sermaye ile belli bir gerilim

* Arş. Gör., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, rana.koz@mku.edu.tr, ORCID: 0009-0001-4054-8340.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

yaratsa da piyasayı huzursuz edecek herhangi bir politika süreci ise söz konusu değildir. Zira “Prima gli Italiani! (Öne İtalyanlar!)” gibi söylemlerle sosyal devletin, hak edenler grubunu kapsamaması hedeflenmiştir. Nihayetinde, piyasa dışı değerlerle meşrulaşan ancak piyasa içinde bir devlet formu karşımıza çıkmıştır.

Çalışma kapsamında, Meloni'nin müdahaleci ekonomik yaklaşımı egemenlikçilik ve sosyal muhafazakarlık olmak üzere iki açıdan değerlendirilmiştir. İlk olarak, partinin egemenlikçi yönü, yerel üretimin desteklenmesi ve enerjide dışa bağımlılığı azaltmaya yönelik girişimleri çerçevesinde incelenmiştir. Söz konusu yönelim çerçevesinde, küçük ve orta ölçekli şirketlerin yoğun olduğu Marche bölgesini altyapı yatırımlarıyla canlandırma planı başat örneklerden birini oluşturmuştur. Meloni'nin vurgu yaptığı Marche bölgesi, üçüncü İtalya olarak anılan küçük ve orta ölçekli işletmelerden oluşan bir bölgedir. Meloni'nin Made In Italy'nin dünya çapında gelişmişliğinin bu bölgenin katkılarıyla gerçekleşmiş olduğunu altını çizdiği alana yönelik ilgi, aynı zamanda, partinin geniş bir seçmen kitlesi barındırmasıyla da bağlantılıdır. Marche, orta İtalya'da, İtalyanın Kardeşleri'nin güçlü pozisyonda olduğu birkaç bölgeden biridir. Bölge, yıllardır karşı karşıya olduğu yapısal sorunlar ile mücadele etmektedir. Bu sorunların özüne inilme niyeti, merkez-periferi eşitsizliği temelinde bakıldığında, devletin yeniden kalkınmada oynadığı rolü vurgulamaktadır. Bu bölge, Meloni'nin ulusal markaları koruma hedefleriyle de oldukça bağlantılıdır. Bölgenin orta sınıfı temsil ettiği göz önüne alınırsa, Marche'yi geliştirme çağrısı, Meloni'nin orta sınıfa, dostunuz Brüksel değil, Roma mesajı vermesi anlamına gelmektedir. Marche bölgesinin temsil ettiği ulusal kimliğe hizmet eden sermaye biçiminin korunması ve yeniden kalkınmada devlete verilen bu rol, büyük sermaye ile gerilimli bir müdahale biçimini öngörmektedir. Egemenlikçiliğinin bir diğer yönü enerji politikalarında dışa bağımlılığı azaltacak bir dizi önleme başvurusunda görülmektedir. Meloni, doğal gaz krizinin etkisiyle Rusya'ya güvenilmemesi gerektiği noktasında ısrar etmiştir. Geçtiğimiz aylarda nükleer enerjinin yeniden değerlendirilmesi adına yasa tasarısı sunulmuştur. Enerji güvenliği bağlamında stratejik bağımsızlık vurgulanarak ithalata dayalı yapının kırılması amaçlanmıştır.

İkincisi, sosyal politika düzeyinde ortaya çıkan “Tanrı, Vatan, Aile” sloganı çerçevesinde, muhafazakâr kültürel hegemonyayı kurmak adına başvurulan, destek programlarını içeren politikalar. Burada, klasik muhafazakarlığın aileyi toplumun en değerli çekirdeği olarak kodlayan dünya görüşü hakimdir. Nüfus yaşlanmasının ülkenin başlıca problemlerinden birini oluşturduğu İtalya'da, kadın istihdamı genellikle, kadınların çocuk sahibi olmaları yönündeki teşviklerle desteklenmiştir. Bu paradigma, bireyi toplumsal bütünlük içinde anlam kazanan bir özne olarak konumlandığı için kadına genellikle anne rolü üzerinden ahlaki bir pozisyon kazandırmıştır ve anneliğin

kutsallığını yücelten söylemlere başvurmuştur. Devletin burada kaynak dağıtımında oynayacağı aktif rolün doğum oranlarını artırma amacıyla açık bir ilişkisi vardır. Bununla birlikte bu çaba, muhafazakâr hegemonyayı kültürel alanda kurma girişiminin büyük bir parçasını oluşturmuştur. Ulusal üretim merkezli kalkınma, devletin stratejik planlama rolü ve güçlü bir merkezi yönetim tarafından korunan yerel üretim, partinin ekonomik milliyetçiliğini temsil etmektedir. Meloni, Brüksel elitlerine karşı İtalyan ulus devletinin bağımsızlığını enerji, aile, nüfus ve yerel üretimin desteklenmesi yoluyla savunmuştur. Böylece, ulus devlet, büyük şirketlerin ve Brüksel elitlerinin, İtalya'nın iç işlerine müdahalesini engellemede rol oynamaktadır. Meloni'nin devleti stratejik alanlarda aktif olan koruyucu, ancak bir yandan da piyasaya alan tanıyan bir karaktere sahiptir. Zira sosyal politikalarının kapsayıcılığı sınırlıdır.

Devletin stratejik alanlarda müdahalesinin artması noktasında Meloni'nin koalisyon ortağı Matteo Salvini liderliğindeki bir diğer sağ popülist parti Lig ile aralarında görüş farklılığını ortaya çıkarmıştır. Lig'in piyasa yanlısı ve özellikle Kuzeyin sermayedarlarını destekleyecek pozisyonu ile karşılaştırıldığında, İtalya'nın Kardeşleri daha müdahaleci bir noktadan hareket etmiştir. Lig, Padanya'nın bağımsızlığını savunan bir parti olarak, bölgesel vergi yetkilerinin artırılması, merkezi hükümetten kaynakların bölgesel alanlara aktarılması gibi söylemler geliştirmiştir. Meloni, ise ulusal bütünlüğün korunması ve güçlü bir merkezi yönetim anlayışını benimsemiştir. Dolayısıyla, Lig piyasa yanlısı ve yerel odaklı ilerlerken; İtalya'nın Kardeşleri piyasaya alan tanıyarak, ulusal bütünlük, geleneksel aile, ulusötesi güvenlik ve yerli sanayi politikaları gibi konularda devletçiliğini korumuştur. İtalya'nın Kardeşlerinin muhalefette geçirdiği on yıldaki söylemleri ve hükümette geçirmiş olduğu 3 yıldaki adımları, geçmiş son iki koalisyon hükümeti ile kıyaslandığında (Conte I ve Conte II), İtalyan ulus devletinin egemenliğini daha radikal şekilde savunduğunu göstermiştir.

Giorgia Meloni, devletin vatandaşını küresel aktörlere karşı koruma işlevini öne çıkarmış, ancak öte yandan piyasayı doğrudan devletin karşısına alan bir söylemden ziyade bunu Brüksel elitlerine karşı halk ve ulus devlet karşıtlığı üzerinden popülist diskurla kurgulamıştır. Dolayısıyla, neoliberalizmi tamamen reddetmeden ulusal egemenlik kavramı üzerinden yeniden yorumlamıştır. Sonuç olarak, bu çalışma İtalya'nın Kardeşleri partisini muhafazakâr-neoliberal sentez içerisinde değerlendirerek, sağ-popülist partilerin, devletin sosyal rolünü, kültürel muhafazakarlık ile çerçevelediği bir kimlik siyaseti yürüttüğünü ortaya koymuştur. Bu kapsamda, çağdaş İtalyan sağının ekonomi politikasına dair bir katkı sunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sağ-popülizm, Giorgia Meloni, İtalya'nın Kardeşleri Partisi, egemenlikçilik, muhafazakarlık.

FINANSALLAŞMANIN KRİZİ, DEVLETİN DÖNÜŞÜ VE “TRUMPİZM”: ULUSLARARASI İŞBÖLÜMÜNDE YENİ ARAYIŞLAR

Göksu UĞURLU*

1970’ler ve 1980’lerle birlikte sermayenin uluslararasılaşmasının niceliksel ve niteliksel artışının yanında, üretimin mekânsal olarak parçalanması ve finansallaşmanın hızlanması, ulus-devletlerin işlevsel yapısını dönüştürmüştür. Bu dönüşüm 1990’lar ile birlikte ivme kazanan küreselleşme ve “devletin gerilemesi” olarak okunma eğilimini meydana getirmiştir. Zira devletin iç piyasadaki müdahaleci uygulamalardan çekilmesini de içeren politika setleri olarak neoliberalizmin gölgesinin vurduğu topraklarda aynı zamanda uluslararası sermayenin özgürce hareket alanına kavuşması talep ve baskısı bütün dünyaya yayılmıştır. Böylece, eskiden kendi ulusal uzamını, kendi ulusal sermayesini önceleyen bir biçimde savunan ulus-devlet anlayışının Batı dışındaki bölgelerde de terk edilmesi yönündeki önlemler dayatılmış ve neticesinde ortaya finansal sermayenin serbest hareketini mümkün kılan biçim uluslararası işbölümünde hakim hale gelmiştir.

1945 sonrasında Batılı kapitalist ulus-devletlerin dönüşümü ile başlatılabilecek bir entegrasyon sürecinin biçimlendirdiği devletin uluslararasılaşması sürecinin küresel alana yayılması yönündeki talepleri ve müdahaleleri içeren politikalar 1990’larda Sovyetler Birliği’nin çöküşüyle meydana gelen boşluğu etkin şekilde kullanmışlardır. Öncelikle Sovyetler Birliği’nin merkezinde yer aldığı, kapitalizme alternatif bir -sosyalist-uluslararası işbölümünden kopan ülkelerin dönüştürülmesi ve uluslararası sermayenin bu bölgelere akın ederek emegücü dahil bütün kaynakların piyasanın insafına terk edilmesi süreci gerçekleşmiştir. Ardından 2003 Irak İşgali’nde cisimleşen Orta Doğu bölgesinin dönüştürülmesi, başka bir ifadeyle devletin uluslararasılaşması ve uluslararası sermayeye açılması aşamasına gelinmiştir. Böylece, 1980’ler ve 1990’lar boyunca iktisadi araçlarla olduğu kadar iç savaş, darbe ve askeri müdahaleler ile beraber dönüştürülen Latin Amerika ve Afrika’daki ülkeler de hesaba katıldığında “küresel” uzamın entegrasyonunda nihai noktaya varılmıştır.

* Arş. Gör. Dr., Hacettepe Üniversitesi, goksugurlu@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5260-5966.

Kültürel iletişim olanaklarının artması, halklar arasında etkileşimin zirveye çıkması ve çoğulcu bir uluslararası yapıya evrilme olarak kutlanan “küreselleşme”, böylece, uluslararası sermayenin serbest hareketine dayalı bir müdahaleler ve dayatmalar sürecinin gizemleştirildiği bir söylem haline gelmiştir. 1945 sonrası Batılı kapitalist -merkez- ülkelerde güçlü temsil olanaklarına sahip finansal sermaye fraksiyonları, bu dönem ile birlikte dünyanın her yerinde serbest yatırım ve kârlanma alanları bulmak için uluslararasılaşmış devletlerin aygıtlarında, uluslararası bir düzlemde taleplerini politika çıktılarında dönüştürme kapasitesine kavuşmuşlardır. Kısacası bu dönem, uluslararasılaşmış finansal sermaye fraksiyonlarının devlet iktidarını belirleme/yönlendirme imkanlarının çoğaldığı ve bu yolla uluslararası işbölümü ile toplumsal düzenleri şekillendirebildiği bir döneme işaret etmektedir.

Üretimden ziyade finansal varlıklara yönelen ve uluslararası borsalarda spekülasyonlarla kâr elde etme arayışının öne çıktığı, finansallaşmış bir kapitalizmin hâkim olduğu yapının bu şekilde çelişkileri erteleyerek mevcudiyetine devam etmesi söz konusudur. Ancak 2008 küresel finans krizi, mevcut düzenin sürdürülebilirliğini sorgulatan bir dönüm noktası olarak belirmiştir. Kriz, neoliberal küreselleşmenin mali mimarisinde bir kırılma yaratmış; uluslararası kapitalizmin merkezi ABD’de üretken sermayeye dönüş çağrıları, korumacılık eğilimleri ve popülist siyasetin yükselişi, “devlet geri dönüyor” söylemini güçlendirmiştir. Avrupa’da da mali müdahaleler, kurtarma paketleri ve kamu harcamalarının artışı benzer bir izlenim doğurmuştur.

Buna ek olarak göçmen karşıtı politikalarla bezenmiş söylemlere yasalanan sağ partilerin yükselişi, neredeyse bütün Batılı ülkeleri sarmış ve siyasi sahnede etkin olarak gündemi belirlemeye başlamıştır. Ulusal uzamın yeniden kutsallaştırılması ile iç ve dış düşmanlara karşı bu uzamı savunma, onu her türlü tehdide karşı koruma taleplerinin merkeze yerleşmesi, ulus-devletin “yeniden” sahneye davet edilmesinin temel unsurlarından biri olmuştur. Siyasi ve iktisadi olarak ulusal bütünlüğü korumak-kollamanın dışında ve ötesinde, askeri kapasite artırımları ve ittifakların yeni yükümlüklerle yeniden gözden geçirilmesi yine devletin ulusal ve uluslararası düzlemlerde işlevlerinin dönüşümü anlamına gelmektedir. 2008 finansal krizi sonrasında Çin’in yükselişi, Rusya’nın askeri-siyasi düzlemde etkinliğini artırması gibi uluslararası işbölümünün mevcut yapısına meydan okuyan gelişmeler de eklendiğinde, uluslararasılaşmanın ana taşıyıcısı Batılı kapitalist devletlerin de iç ve dış itkilere cevap üretmek için kendi egemenlik iddia ve kapasitelerini klasik biçimleriyle yeniden tesis etmeye güdülendiğini belirtmek mümkündür.

Bu bildiri, yukarıda özetlenen gelişmeler ışığında uluslararası işbölümünde yeni arayışlar hakkında bazı saptamalar yapmayı amaçlamaktadır. Anılan amaca uygun olacağı düşünülerek, bildirinin ilk hattı finansallaşma

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

süreci, krizi ve dinamiklerini tartışmaya açacaktır. Costas Lapavitsas, Greta Krippner ve Wolfgang Streeck gibi yazarların vurguladığı üzere finansallaşma, sermayenin üretimden finansal araçlara yönelmesi kadar, devletin mali kapasitesinin de dönüşümünü içermektedir. Bu nedenle devletin “geri dönüşü”, finansallaşmanın krizine verilen yönetsel bir tepki olarak görülmelidir. Bununla birlikte finansallaşmanın derinleşmesi yönünde talep ve baskıların taşıyıcısı konumunda olan sermaye fraksiyonlarının hala etkin olduğu belirtilmelidir. Bu minvalde “devletin dönüşü” sürecinin mutlaklaştırılmasının sınıf mücadelesi süreçlerinin ucu açık niteliğini görmezden gelmek gibi bir hataya düşme ihtimali bulunmaktadır.

İkinci olarak bildiri, uluslararası işbölümünde meydana gelen kırılmaları, özellikle Çin’in sermaye ihracatçısı olarak ortaya çıkma sürecine denk gelen Rusya’nın askeri etkinliğini artırması gibi unsurları masaya yatıracaktır. 2008 finansal krizi sonrasında emek gücü arzı kapasitesi ile uluslararası sermaye hareketlerinin odağı haline gelen Çin’in, 2010’ların sonlarına gelmeden küresel ticari rekabette ana aktörlerden biri haline gelmesi ve bunu devletin uluslararasılaşması süreçlerinden görece muaf kalarak gerçekleştirmesi dikkate değerdir. Bununla birlikte, stratejik hammadde satıcısı ve güçlü bir askeri-sınai komplekse sahip Rusya’nın Suriye’ye yönelik uluslararası müdahale ve şekillendirme sürecine etkin bir aktör olarak katılması ile Ukrayna Savaşı’nda Batılı ülkelere meydan okuyan bir pozisyona gelmesi ikinci bir kilit unsurdur. Bu iki ülkenin diğer ülkelerle gerçekleştirdikleri ikili ve çoklu ilişkilerde “egemenlik” vurgusu yaparak “iç işlerine karışmama” söylemlerini vurgulamaları, finansal sermayenin toplumları dönüştürücü itki ve taleplerine yönelik bir “karşı eğilim” olarak ele alınabilir. Devletin dönüşünün söz konusu karşı eğilim ile bağlantısından söz etmek elzemdir.

Üçüncü ve son olarak, kapitalist uluslararası işbölümünün merkezinde yer alan ABD’de vücuda gelen yeni düzen arayışlarının, “Trumpizm” olarak biraz da karikatürize bir adlandırmayla ifade edilebilecek politika setleri üzerinden bir inceleme gerçekleştirilecektir. Burada asli husus, “yerleşik düzen”in sorgulanması ve başkan Trump gibi bir figür üzerinden yerinden edilmesi söyleminin esasında sermaye fraksiyonları arasındaki bir çekişmenin ürünü olduğunu gözler önüne sermektir. Devletin dönüşü, bu bakımdan ABD’de yükselen toplumsal tepki ve taleplerin ve uluslararası işbölümünün yeni çelişkilerinin sonucunda bir politika çıktısı olarak belirmektedir. Finansal sermayenin ihtiyaç duyduğu yayılcı ve dönüştürücü politikalar yerine korumacılığı ve içe dönüşü öne çıkaran Trumpist politikanın uluslararası işbölümünü yeniden biçimlendirmeye yönelik sonuçları olduğu da belirtilmelidir. İsrail’in Filistin halkına yönelik işlediği, soykırım dahil birçok suç karşısındaki tutumu dolayısıyla Trumpizm’in, egemenlik ve demokrasi gibi

birçok kavramın uluslararası işbölümünün ideolojik eklemlenmesinde de bir dönüşümüne işaret ettiği iddia edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Devlet, egemenlik, finansallaşma, kriz, uluslararası işbölümü.

DEVLETİN DÖNÜŞÜ ÜZERİNE BİR LABORATUVAR; LATİN AMERİKA

Kutlu KAYIRAN*

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra şekillenen yeni dünya düzeninde Soğuk Savaş atmosferinin en çok hissedildiği yerlerden birisi olarak gündeme gelen Latin Amerika, uzun yıllar devletin müdahaleciliği ve dışarıdan yapılan yıkıcı girişimlere karşı alabileceği önlemlere dair tartışmalar içerisinde kalmıştır. 1960 sonrası Sovyet Rusya’nın Küba özelinde kıtada ağırlığını hissettirmeye başlaması, devletin vatandaşın sosyal hayatına elindeki cebir kuvvetini kullanarak müdahale etmesi tartışmalarını başlatmıştır. Böylece dışarıdan gelen yabancı bir ideolojiyle savaşmak adına devlet yapısının cebir/zor kullanabilecek parçasını oluşturan askeri sınıfın siyasi tartışmalara eklenmesinin önü açıldı. ABD’nin de Sovyetler ile olan Soğuk Savaş yıllarındaki mücadelesi kapsamında “yabancı ideolojilerin” kıtaya sızmasının önlenmesi adına bu askeri sınıfların siyasette etkili olmasını desteklemesiyle, 1960’ların ortasından 1980’lerin başına kadar Latin Amerika’da birçok askeri diktatörlükler ortaya çıkmıştır. Bu kurulan yeni askeri hükümetler döneminde devletlerin kendi içerisindeki ekonomik problemlerini çözmeye ve küresel kapitalizme uygun birimler haline gelmesi için Washington’ın oldukça yüklü miktarlarda borç vermesi süreci gerçekleşmiştir. 1980’lere gelindiğinde askeri diktatörlükler birer birer halk desteğini yitirmeleri sonrası yerlerini nispeten zayıf demokrasilere bırakırken, aynı zamanda iktidardaki dönemlerinde ABD’den aldıkları yüklü borçları da yeni siyasi aktörlere devretmişlerdir. Bu ekonomik darboğazdan kurtulmak adına yeni gelenlerin Washington’ın önerdiği düzenlemeleri yapmaktan başka çareleri olmamıştır. Böylece kıta genelinde ABD’nin reçetelerine bağlı kendi ekonomilerini düzeltmek ve halklarından destek almak adına yeni popülist liderler ortaya çıkmıştır. Bu liderler önerilen reçetelerin sonuç vermesi ve ülkedeki ekonomik reformlar küresel kapitalist sisteme tamamen eklenmesi adına neoliberal politikaları tavizsiz bir şekilde uygulama yolunu seçmişlerdir. Bu durum 1970’lerden itibaren gittikçe artan kıta genelindeki dış borç oranının yeni yapılan düzenlemeler ile daha da artmasına ve fakirliğin kalıcılaşmasına neden olmuştur. 2000’li yıllara girerken Latin Amerika’da 80’lerin sonunda

* Öğr. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, kutlukayiran@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0941-8900.

başlayan neoliberal politikaların etkisiyle artan sürekli özelleştirme ve kamu yatırımlarının azalması neticesinde devletin etkisi oldukça azalmıştır.

Bu durum henüz 2000'lerin başında toplumlar içerisinde ekonomik sorunların artması ve devletin etkisinin azalmasıyla sosyal adaletsizliğin büyümesi neticesinde yeniden ve daha güçlü bir şekilde geçmişin tüm uygulanan politikalarına karşı gelecek bir sol-popülist dalganın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu Latin Amerika için devletin dönüşü anlamına gelecektir. Kıta genelinde yeniden vatandaşın refahının artırılması, sosyal eşitsizliğin giderilmesi ve toplumsal birlikteliğin güçlendirilmesi adına devletin doğrudan müdahalesini öngören liderlerin seçmenler nezdinde teveccüh görmeleri sonucu doğurmuştur. Aynı zamanda bu liderler küreselleşme ve ABD'nin neoliberal politikalarına dair doğrudan cephe alarak, milliyetçi bir tonda siyaset de yapmaya başlamışlardır. Küresel çapta ortaya çıkan siyasi ve ekonomik birlikleri desteklemekten ziyade artan globalleşme eğilimlerini bertaraf etmek amacıyla ya milli sembollerini ön plana çıkarmışlar ya da kendi aralarında bölgesel ittifaklar kurmak suretiyle Washington'ın siyasetine karşı birlikte mücadele etmeyi denemişlerdir. 1990'ların sonunda Venezuela'da Chavez'in iktidarı ile başlayan bu dalga, Brezilya'da Lula da Silva, Arjantin'de Nestor Kirchner, Bolivya'da Evo Morales ve Ekvator'da Rafael Correa gibi merkez sol veya sol ideolojiyi benimseyen doğrudan devlet müdahalesini savunan liderlerin ülkelerinde seçimleri kazanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu liderler zamanında uygulanan ekonomik ve sosyal politikalar neticesinde ilk yıllarda önemli başarılar da elde edilmiştir. Latin Amerika ülkelerinin yıllardır devam eden kronik problemlerinden olan, fakirleşme, işsizlik ve şiddet gibi kökleşmiş meselelerde önemli başarılar da sağlanmıştır. Devletin toplum hayatına dönüşü ve müdahalesinin artması neticesinde özellikle dar gelirli ve dışlanmış grupların yeniden sisteme entegre edilmesi ve devlete bağlılıklarının artarak işgücüne katılmalarının sağlanmasıyla verilerde kısmi bir ekonomik iyileşme de gözlemlenmiştir. Bu sayede bahsi geçen liderlerin neredeyse tamamı birinci başkanlık dönemlerinin tamamlanması sonrasında oylarını arttırarak yeniden ülkelerinin başına gelmişlerdir. Fakat ikinci dönemlerinde izlenen politikalar halk nezdinde itibarlarının azalmasına sebep olmuştur. Liderlerin kendi çevrelerinin devlet gücünü kullanarak önemli ölçüde zenginleşmeleri, devletleştirilen şirketlerdeki kazançların sadece belli grupların elinde kalması ve bu grupların devletin önemli makamlarında kadrolaşması neticesinde halkın tepkileri artmıştır. Çünkü genel bir refahın sağlanması yerine bir grup aile ve ona yakın çalışan bürokratların mal varlıklarını arttırmaları, devletin gücünü kullanarak kendi lehlerine olacak şekilde servet transferini gerçekleştirmeleri kronik sorunların çözümünü mümkün kılmamıştır. Bu sefer sokaklara hoşnutsuz halk kitleleri inmeye başlamış ve protestolar düzenli hale gelmiştir.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

2020’li yılların ortasına geldiğimiz bu günlerde popülist liderlerin neden olduğu ve çözümü gittikçe zorlaşan sorunlar Latin Amerika toplumlarında oldukça derinden hissedilmektedir. Denenen çeşitli kurtarıcı reçeteler sonrası bölge ülkelerinin kalıcı bir refaha ulaşması oldukça zor görünmektedir. Bu çalışmada 1970’lerde başlayıp günümüze kadar devam eden bölgenin ekonomik, sosyal ve siyasi olayları değerlendirilerek, Latin Amerika’da devletin toplum hayatındaki rolünün zaman içerisinde nasıl değiştiği ve ne gibi sonuçlara yol açtığına dair çıkarımlar yapılması amaçlanmaktadır. Latin Amerika’da devletin dönüşünün başladığı 2000’li yılların başından itibaren alınan olumlu sonuçların son yıllarda nasıl sorunları daha da karmaşıklaştırdığı gözlemlenmiştir. Bu durum devletin dönüşü metaforunu anlamak adına bölgeyi gözlemlemenin konu hakkında gelecek çalışmaların yapılmasında bize bir laboratuvar ortamı sunduğunu da göstermiştir. Bu çalışmanın bir diğer önerisi bu laboratuvarın incelenmesinin konu hakkındaki tartışmaları destekleyeceği ve bazı sonuçlar çıkarılmasıyla gelecekte yapılacak değerlendirmelere veri sağlayabileceğinin tartışılması gerektiğidir.

Anahtar Kelimeler: Latin Amerika, neoliberalizm, popülizm, küreselleşme, devlet.

**BİR UYARI OLARAK BUKELE:
LİBERAL DEMOKRASİNİN ÇATLAKLARI VE POST-LİBERALİZM****Ali EKMEKÇİ***

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından, siyasal meşruiyetini ve yönetim modelini, hukukun üstünlüğü, güçler ayrılığı ve birey haklarının dokunulmazlığı gibi prosedürlere dayandıran liberalizm kısa bir süreliğine tarihsel bir özgüven dönemine girmiş görünse de 2008 ekonomik krizi ve 2020 COVID-19 pandemisiyle birlikte bu güven farklı açılardan yerini derinleşen kuşkulara bırakmıştır. 1990'lardan günümüze uzanan dönem, bir yandan liberal demokrasilerin küresel ölçekte yayılmasıyla karakterize edilirken, diğer yandan bu sistemin kendi içsel çelişkilerinin belirginleştiği bir süreci temsil etmektedir (Iverson, 2024).

Pek çok eleştirmen, liberalizmin çok katmanlı krizler karşısında geliştirdiği felsefi, siyasal ve kurumsal araçların giderek tükendiğini ileri sürmektedir (Fukuyama, 2023; Pabst, 2019). Küresel ve yerel düzeydeki insan hakları söylemi ile hukuki mekanizmalar; artan göç hareketleri, çok kültürlü toplumlarda birlikte yaşamın güçlükleri ve güvenlik-özgürlük dengesindeki gerilim karşısında ciddi bir sınavdan geçmektedir. Bu sınav, kendini üç temel kriz boyutunda açığa vurur: artan toplumsal kutuplaşma ve siyasal yabancılaşmayla beslenen bir meşruiyet ve temsil krizi (Ham, 2017); uluslararası insan hakları rejimleri ile ulus-devlet egemenliğinin çatışmasından doğan bir yönetim ve egemenlik krizi (Cohen, 2012); ve nihayet güvenlik ile özgürlük arasındaki dengenin bozulmasıyla (Posner & Vermeule, 2007) derinleşen bir güvenlik ve etkinlik krizi.

Bu çerçevede, güvenlik ve düzenin etkin biçimde tesis edilmesi en öne çıkan sorunlardan biri haline gelmiştir. Liberal değerlerin korunması ile siyasal düzenin sürdürülebilirliği arasındaki denge giderek kırılganlaşırken, ortaya çıkan bu boşluk, bir siyaset tarzı olarak popülizmin yükselişine de zemin hazırlamıştır. Böylece liberalizmin tarihsel ortağı konumundaki demokrasi de içeriden gelen otoriterleşme eğilimleri ve demokratik gerilemeyle yüzleşmek, varlığını bu tehditler karşısında sürdürme mücadelesi vermek durumunda kalmıştır (Hawkins & Mitchell, 2025).

* Arş. Gör. Dr., Üsküdar Üniversitesi, aekmekci1@hotmail.com, 0000-0001-5802-5524.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

Meşruiyet, egemenlik ve güvenlik krizlerinin kesişim noktasında, El Salvador Devlet Başkanı Nayib Bukele'nin yönetim tarzı ve politika tercihleri, hem bu krizlerin bir tezahürü hem de onlara verilen radikal bir tepki anlamında önemli bir vaka olarak karşımıza çıkmakta ve popülist liderlik tartışmalarında yer edinmeye başlamaktadır (Nilsson, 2022). Bu çalışma, Bukele örneğini merkeze alarak, onu özellikle liberalizm-popülizm ve liberalizm-post-liberalizm olmak üzere daha geniş iki siyaset felsefesi tartışması eksenine yerleştirmeyi amaçlamaktadır.

Bukele'nin siyasal projesi, meşruiyetini evrensel normlar ve kurumsal prosedürler yerine doğrudan halk iradesi ve somut politik çıktılardan devşirerek liberal yönetim modelinin sınırlarını zorlamaktadır. Bu yaklaşım, Bukele'nin 2019'daki Birleşmiş Milletler Genel Kurulu konuşmasında somut biçimde ortaya çıkmıştır. Bukele, uluslararası kuruluşları sembolik ve etkisiz arenası olarak resmetmiş ve “halk iradesi” ile “yabancı hükümetler, uluslararası örgütler, elitler ve medya” arasında keskin bir karşıtlık kurmuştu (United Nations, 2019). Bu söylem, uluslararası insan hakları rejimine dayalı meşruiyet anlayışını reddederek otoritenin meşruiyetini soyut ilkelere değil, toplumun ortak iyisine ve sağduyuya dayandıran bir post-liberal yönetim iddiasını yansıtmaktadır.

Post-liberal perspektife göre, klasik liberalizmin bireysel haklar ve sınırlı devlet anlayışı önemini korusa da artık öncelikli konumda değildir; onun yerine toplumun ortak iyisi, toplumsal dayanışma ve halkın iradesi ön plana çıkmaktadır (Kelly, 2024; Mikosza, 2024). Bu anlayış, liberal normların etkinlik ve meşruiyet sağlama kapasitesindeki boşlukları doldurmayı hedefleyen bir çerçeve sunar ve Bukele'nin politik söyleminde somut biçimde gözlemlenmektedir.

Onu bir vaka olarak kritik kılan nokta ise, bu post-liberal perspektifi istisnai derecede efektif bir yönetim performansı ile desteklemiş olmasıdır. Liberal demokrasilerin giderek artan güvenlik ve yönetsel etkinlik krizine karşılık, Bukele, 2015'te ülkesinde 100.000 kişide 103 olan cinayet oranını, 2023'te 100.000'de 2,4'e indirerek %98'lik bir düşüş sağlamış ve halk nezdindeki desteğini %90'ların üzerine taşımıştır (Newton, 2025)

Bukele'yi popülist olarak değerlendirmek söz konusu olduğunda, onu salt “popülist otoriter” bir çerçevede eleştirmenin güçlüğü, tam da bu noktada ortaya çıkar. Burada ortaya çıkan paradoks, bir yanda etkinlik ve güvenlik üzerinden kazanılan halk desteği ile modelin meşrulaştırılması; diğer yanda ise bu başarıların, olağanüstü hâl uygulamaları, kitlesel gözaltılar, yargı bağımsızlığının ortadan kaldırılması ve muhalefetin susturulması gibi demokratik erozyon bedelleriyle elde edilmiş olmasıdır. Yani paradoks, meşruiyetin güç ve etkinlik üzerinden kazanılması ile demokratik normların aşınması arasındaki gerilimde somutlaşır. Bu çatışma, “Güvenlik ve düzen, ancak liberal demokratik

prosedürlerden vazgeçilerek mi sağlanabilir?" sorusunu güncel ve somut bir biçimde yeniden ortaya koyar.

Bu nedenle Bukele vakası, salt liberalizm-popülizm gerilimi analizinin ötesine geçer. Bu sebeple çalışma, Bukele örneğinin liberal demokratik teori açısından taşıdığı anlamı sorgulamayı amaçlamaktadır. Elimizdeki vaka, liberal teorinin güvenlik ve efektiflik kaygıları karşısında ne ölçüde anlam ve direnç üretebildiğini, buna karşılık "ortak iyi" iddiasıyla sunulan ancak liberal olmayan bir dengenin -bir tür post-liberal yönetim modelinin (Lottholz, 2022)- küresel cazibesini ve mümkünlük koşullarını sorgulamayı zorunlu kılar. Bu bağlamda, bu bildirin temel amacı, Bukele'yi bir örnek olarak post-liberalizm teorik tartışması içinde bir çerçeveye oturtmak ve bu tartışmalarda ne anlam ifade edebileceğini araştırmaktır.

Çalışma öncelikle, Bukele modelinin sacayaklarını somut olgular üzerinden analiz edecektir: Bir tür 'güvenlik devleti' olarak çetelerle mücadele, kitlesel tutuklamalar ve mega-hapishane inşası gibi uygulamalarla devletin şiddet tekeli nasıl yeniden tesis ettiği (Paradela-López & Antón, 2024); popülist bir siyaset olarak halkın güvenlik talebini merkeze alarak nasıl yüksek bir meşruiyet inşa ettiği (Meléndez-Sánchez & Vergara, 2024); ve otoriterleşme eğilimleri kapsamında olağanüstü halin kalıcılığı (Bishop & Gellman, 2025), güçler ayrılığının zayıflatılması ve yargının araçsallaştırılması gibi süreçler incelenecektir.

Elde edilen bu ampirik bulgular, ikinci aşamada iki temel teorik tartışma ekseninde derinleştirilecektir. İlk olarak, liberalizm-popülizm gerilimi bağlamında (Pappas, 2019; Tormey, 2024), Bukele siyaseti; seçkinler eleştirisi, çoğulculuk karşıtlığı ve kimlik siyaseti üzerinden bir kolektif kimlik inşa etme stratejileri bağlamında analiz edilecektir. İkinci ve daha geniş olarak ise, liberalizm-post-liberalizm tartışması çerçevesinde (Deneen, 2023; Gray, 1993; Milbank & Pabst, 2016), Bukele modelinin, meşruiyetini evrensel ilkelerden değil de "ortak iyi" iddiasından ve efektiflikten alan bir yönetim modeli iddiasını temsil edip etmediği irdelenecektir. Bu çerçevede, post-liberal düşüncede merkezi olan, bireyin "yalnızca hak sahibi bir özne" olarak değil, bir "topluluğun parçası" olarak kavranması ve adalet ile hakların, dışarıdan dayatılan soyut normlar değil, insanların ortak ahlaki ve siyasi tecrübesinin ilişkisel bir ürünü olduğu fikri üzerinden inşa edilecektir. Bu çalışma, Nayib Bukele örneği üzerinden, liberal demokrasinin krizine bir yanıt olarak ortaya çıkan ve efektiflik ile "ortak iyi" iddiasıyla meşruiyet kazanan post-liberal yönetim modelini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Böylece, güvenlik talebi ile demokratik normlar arasındaki gerilimi merkeze alarak, liberal sonrası siyasetin imkân ve sınırlarını tartışmaya açar.

Anahtar Kelimeler: Bukele, liberalizm, post-liberalizm, güvenlik, popülizm.

Kaynakça

- Bishop, S. C., & Gellman, M. (2025). Hidden in plain sight: The in/visibility of human rights in El Salvador’s prisons under the state of exception. *Latin American Research Review*, 1–19. <https://doi.org/10.1017/lar.2025.10061>
- Cohen, J. L. (2012). *Globalization and sovereignty: Rethinking legality, legitimacy, and constitutionalism*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511659041.005>
- Deneen, P. J. (2023). *Regime change: Toward a postliberal future*. Sentinel.
- Fukuyama, F. (2023). *Liberalism and its discontents*. Picador Paper.
- Gray, J. (1993). *Post-liberalism: Studies in political thought*. Routledge. <http://archive.org/details/postliberalismst0000gray>
- Van Ham, C., Thomassen, J., Aarts, K., & Andeweg, R. (Eds.). (2017). *Myth and reality of the legitimacy crisis: Explaining trends and cross-national differences in established democracies*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198793717.001.0001>
- Hawkins, K. A., & Mitchell, G. A. (2025). The effect of populist incumbents on democracy. *PS: Political Science & Politics*, 58(1), 77–81. <https://doi.org/10.1017/S1049096524000453>
- Iverson, D. (Ed.). (2024). *Research handbook on liberalism*. Edward Elgar Publishing.
- Kelly, P. (2024). The post-liberal movement. In D. Iverson (Ed.), *Research handbook on liberalism* (pp. 276–291). Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781839109034.00024>
- Lottholz, P. (2022). *Post-liberal statebuilding in Central Asia*. Bristol University Press. <https://doi.org/10.47674/9781529220001>
- Meléndez-Sánchez, M., & Vergara, A. (2024). The Bukele Model: Will It Spread? *Journal of Democracy*, 35(3), 84–98.
- Mikosza, W. (2024). The postliberal order: A new movement emerging in American political thought. *Chrześcijaństwo-Świat-Polityka*, 28, 292–307. <https://doi.org/10.21697/CSP.2024.28.1.17>
- Milbank, J., & Pabst, A. (2016). *The politics of virtue: Post-liberalism and the human future*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Newton, C., Manjarrés, J., & Cavalari, M. (2025, February 26). *InSight Crime’s 2024 homicide round-up*. InSight Crime. <https://insightcrime.org/news/insight-crime-2024-homicide-round-up/>

- Nilsson, M. (2022). Nayib Bukele: Populism and autocratization, or a very popular democratically elected president? *Journal of Geography, Politics and Society*, 12(2), 16–26.
- Pabst, A. (2019). *The demons of liberal democracy*. Polity Press.
- Pappas, T. S. (2019). *Populism and liberal democracy: A comparative and theoretical analysis*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198837886.001.0001>
- Paradela-López, M., & Antón, J.-I. (2024). Has the iron fist against criminal gangs really worked in El Salvador? Open Science Framework. <https://doi.org/10.31219/osf.io/hwjsv>
- Posner, E. A., & Vermeule, A. (2007). *Terror in the balance: Security, liberty, and the courts*. Oxford University Press.
- Tormey, S. (2024). Liberalism and populism. In D. Ivison (Ed.), *Research handbook on liberalism* (pp. 292–307). Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781839109034.00025>
- United Nations. (2019, September 26). *El Salvador – President addresses general debate, 74th Session* [Video]. UN Audiovisual Library. <https://media.un.org/avlibrary/en/asset/d245/d2457108>

AFET ZAMANI YÖNETİM: KUMANDA BİRLİĞİ Mİ, KOORDİNASYON MU?

Kaan AKMAN*

1980’li yıllardan sonra Türkiye’de kamu yönetimi reformlarıyla birlikte birçok kamu hizmetinin özelleştirmesine yönelik politikalar uygulandı. Bu politikaların düşünsel altyapısı oluşturulurken kamu yönetimine yön veren “geleneksel ilkelerin” artık geçerliliğini yitirdiği ve bu ilkelerin kamu yönetiminde yaşanan tikanlıkların temel sorumlusu olduğu ileri sürüldü. Devletin dönüşüm süreciyle birlikte katılımcılık, yönetim, düzenleyici devlet gibi yeni kavram ve yaklaşımlar doğrultusunda kamu yönetimi yeniden yapılandırıldı. Ancak özellikle salgın hastalıklar ve doğal afetler gibi olağan dışı dönemlerde dönüşüm süreciyle şekillenen devletin ortaya çıkan sorunlarla mücadele etmede yetersiz kaldığı eleştirileri yükseldi. Bu eleştiriler devletin yapısının ve işleyişinin tekrar gözden geçirilmesi talepleriyle birleşerek “devletin dönüşü” tartışmalarının odağını oluşturdu. Bildiride bu eleştiriler ve talepler çerçevesinde Türkiye’nin afet yönetim modeli ele alınacaktır.

Afetler yurttaşların devletten taleplerinin arttığı kriz dönemleridir. Aynı zamanda toplumun devlete olan güveninin sınındığı ve kamu yönetiminin afetlerle mücadele etme kapasitesinin ölçüldüğü zamanlardır. Bu zamanlarda afetlere müdahale ekipleri arasında karmaşıklığın azaltılması ve kamuoyunun tek bir merkezden bilgilendirilmesi gibi süreçlerde kurumlar arasındaki yetki ve sorumlulukların açık bir şekilde tanımlaması oldukça önemlidir. Çünkü afet anlarında “kim neyi yapacak?” ve “hangi kaynaklarla müdahale edilecek?” gibi soruların hızlı bir şekilde yanıtlanması gerekmektedir. Bu nedenle afet zamanları yetki belirsizliğine, görev ihmaline, karar alma ile uygulama süreçlerinde yaşanabilecek zaman kayıplarına imkân tanımamaktadır. Açıklamalı Afet Yönetim Sözlüğünde afetlerin doğası gereği taşıdığı bu özellikler dikkate alınarak afet yönetimi “afetlerin önlenmesi ve zararlarının azaltılması, afet sonucunu doğuran olaylara zamanında, hızlı ve etkili olarak müdahale edilmesi ve afetten etkilenen topluluklar için daha güvenli ve gelişmiş yeni bir yaşam çevresi oluşturulabilmesi için toplumca yapılması gereken topyekûn bir mücadele süreci” şeklinde tanımlanmıştır.

* Dr., kakman@ankara.edu.tr, ORCID: 0009-0006-9719-3364.

Bildirinin konusu Türkiye’de afetleri yönetmekle sorumlu kurumun Türk idari teşkilatı içindeki konumu ve afet yönetimindeki rolüdür. Bu bağlamda Türkiye’nin afet yönetim örgütlenmesi kumanda birliği ve koordinasyon ilkeleri çerçevesinde incelenecektir. Kamu yönetimi araştırmalarında kumanda birliği yönetim ilkeleri koordinasyon ise yönetim süreçleri başlığı altında ele alınmaktadır. Klasik (geleneksel) kamu yönetimi kuramlarının temsilcilerinden biri olan H. Fayol kumanda birliğini “her ne konuda olursa olsun, bir memur yalnızca bir yöneticiden emir almalıdır” şeklinde formüle etmiştir. Koordinasyon ya da Türkçe karşılığı olarak eşgüdümü ise “bir örgütün işlemlerini kolaylaştıracak ve başarılı olmasını sağlayacak şekilde tüm çalışmalarını uyumlu hale getirmek” olarak tanımlamıştır. Günümüzde kumanda birliği ilkesi klasik örgüt kuramının ve askeri organizasyonların bir yönetim ilkesi olarak görüldüğü için genellikle araştırma gündeminden dışlanmıştır. Buna karşın koordinasyon ise katılımcılık, yönetim gibi yeni konu başlıkları arasında yerini bulmuştur.

Bütünleşik afet yönetim modeline geçişle birlikte afetlerle mücadelede merkezi yönetimin yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör ile toplumun afetlere karşı direnç kazanması için işbirliği yapması yaklaşımı benimsenmiş; bu farklı aktörler arasında koordinasyonun sağlanmasına yönelik planlar hazırlanmaya başlanmıştır. Afet yönetimi alanyazınında afet yönetimiyle sorumlu kurumun koordinasyon [eşgüdüm] sağlamanın ötesinde doğrudan karar alıcı ve uygulayıcı birim olması gerektiği az sayıdaki çalışmada ileri sürülmüştür. Bu çalışmanın temel iddiası da afetleri yönetmekle sorumlu kurumun kaynakları doğrudan yöneten ve sahadaki uygulamayı yürüten bir şekilde yapılandırılmasıdır. Afetzedelerin ihtiyaçların ivedilikle karşılanması, kamu kaynaklarının hukuka uygun bir şekilde kullanılması ve ortaya çıkan ihmal veya kusurlarda sorumluların net bir şekilde belirlenebilmesi için bu modelin gerekli olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte kumanda birliği ilkesinin yaratabileceği esneklik kaybı ve yerel dinamiklerin göz ardı edilmesi gibi risklere karşı alınabilecek önlemler de değerlendirilecektir. Çalışmanın iddiasının arka planında afetlerde büyük miktarda kamu kaynağının ve insan gücünün kullanılması ve afetlerin doğrudan insan hayatını etkileyen bir kamu hizmeti olması belirleyici olmuştur. Bu bağlamda afetleri yönetmekle görevli kurumun rolünü yalnızca kurumlar arasında koordinasyonla sınırlamayıp afet yönetim sürecini kumanda eden bir yapıda getirilmesinin mümkün olup olmadığı konusu tartışılacaktır.

Türk kamu yönetimi örgütlenmesinde afetlerin yönetiminden sorumlu kurumun konumu ile bu kurumun görev ve yetkileri yaşanan her büyük afetin ardından tekrar gündeme gelmiştir. 17 Ağustos 1999 ve 12 Kasım 1999 tarihlerinde Gölcük ve Düzce depremleri sonrası Türkiye’nin afetler ülkesi olduğu bilinci artmıştır. Bu süreçte hem afet yönetimi örgütlenmesi yeniden

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

düzenlenmiş hem de afet mevzuatı güncellenmiştir. 2009 yılında İçişleri Bakanlığı’na bağlı Sivil Savunma Genel Müdürlüğü, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı’na bağlı Afet İşleri Genel Müdürlüğü ve Başbakanlık’a bağlı Türkiye Acil Durum Yönetimi Genel Müdürlüğü kapatılarak, Başbakanlık’a bağlı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı kurulmuştur. 2014 yılında yürürlüğe giren Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP) ile “afet ve acil durumlara ilişkin müdahale çalışmalarında görev alacak çalışma grupları ve koordinasyon birimlerine ait rolleri ve sorumlulukları tanımlamak, afet öncesi, sırası ve sonrasındaki müdahale planlamasının temel prensiplerini belirlemek” amaçlanmıştır. 15 Temmuz 2018 tarihinde yayınlanan 4 No’lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı İçişleri Bakanlığına bağlanmıştır. TAMP ile “afet ve acil durum hizmetlerinin koordinasyonundan, afet ve acil durumlara yönelik eğitim politikalarının oluşturulmasından ve bu konularda mevzuat düzenlemeleri yapılmasından” AFAD sorumlu tutulmuştur.

Türkiye’de afet yönetimi alanındaki kurumsal yapılanma ve afet planlarının hazırlanma süreci devam ederken afetlerde hız kesmeden hem çeşitlenmekte hem de artmaktadır. “Asrın felaketi” olarak anılan 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleri, yaz aylarında etkisini artıran orman yangınları ve 21 Ocak 2025 tarihinde Bolu’daki bir otelde 78 kişinin ölümü ile sonuçlanan yangın sonrasında afetlerde yetki ve sorumluluk paylaşımı konusu kamuoyunda yoğun bir şekilde tartışılmıştır. Çalışmada tüm bu gelişmeler ışığında Türkiye’nin afet yönetim modeli koordinasyon ve kumanda birliği ilkeleri çerçevesinde incelenecektir. Çalışmanın amacı afet yönetiminde hangi tür örgütlenme modelinin daha etkili olacağına yönelik bir değerlendirme sunmaktır. Bu kapsamda “AFAD Cumhurbaşkanlığına bağlı bir kurum, bakanlık ya da bir bakanlık çatısında başkanlık/genel müdürlük olarak mı konumlandırılmalıdır?” ve “afetleri yöneten bir kurumun taşra teşkilatı nasıl işler?” soruları yanıtlanmaya çalışılacaktır. Bu sorulara yanıt aranırken Türkiye’nin afet mevzuatı ve Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP) koordinasyon ve kumanda birliği ilkeleri çerçevesinde değerlendirilecektir. Bu doğrultuda afet yönetiminin risk belirleme ve zarar azaltma, hazırlık, müdahale ve iyileştirme aşamalarındaki koordinasyon-kumanda birliği ilkelerinin rolü analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Afet, devlet, yönetim, koordinasyon, kumanda birliği.

TEKNOKRATİK-NEOLİBERAL AFET YÖNETİMİ UYGULAMALARINDA ULUS-DEVLETİN İŞLEVİ

Cihan KAYMAZ*

Geç kapitalizm aşamasının neoliberal küreselleşme dalgası ABD kalkınmacı-modernleşmeci hegemonyasının zayıflaması, uluslararası kuruluşların ulus-devletlerin politikalarında söz sahibi olduğu bir aşamayı temsil etmektedir. 1970'lerdeki birikim krizi yeni sermaye birikimi stratejilerini ve hegemonik projeleri açığa çıkarmıştır. Birikim stratejilerinin bir parçası olarak savaş sonrasında özellikle azgelişmiş ülkelere önerilen Keynesyen ulusal refah devleti politikaları yetmişlerdeki birikim krizi sonrası ulus-devletler tarafından yavaş yavaş terk edilmiş, yerine düzenleyici devlete geçişin gerekli şartları hazırlanmıştır.

Neoliberal küreselleşme dalgasında ulus-devletler serbest piyasa odaklı olarak yeniden yapılandırılacaklardı. Bahsi geçen yeniden yapılandırılmanın arkasında Smith'in servet biriktirmeye dayalı ilkel birikim anlatısının kabulü göze çarpıyordu. İkel birikim, başlangıç noktası olarak kabul edilen serbest piyasanın doğuşunu temsil ediyordu ve Hayek'in de dediği gibi serbest piyasa insan eylemlerinden meydana gelen ve belirli bir tasarımın ürünü olmayan spontan bir düzenle oluşmuştu. Aynı zamanda modernleşmeden kalma rasyonellik ilkesi epistemolojik açıdan yöntemsel bireyciliğe göre yeniden canlandırılıyordu. Popper'in kullandığı anlamda açık toplum idealinin izinde devlet ve birey arasına sivil toplumu yerleştiren yeniden yapılanmanın demokratikleşmeye katkı sağlanacağı öngörüyordu. Bütün bunların arkasında ulus-devletin piyasaya ve topluma müdahalesini azaltma hedefi yadsınamazdı. 1970'lerden başlayarak bireyin yöntemsel bireycilik üzerinden tanımlandığı, ulus-devletin piyasadan ve toplumdan el çektirildiği ve dünyanın bütünleşmiş tek bir piyasaya dönüştüğü neoliberal ütopyasının koşulları oluşturuldu.

Neoliberal ütopyanın kurumsal alanda birikim stratejilerine ihtiyacı vardı. Bu nedenle kamu yönetimi ayağında uluslararası kuruluşlar tarafından yönetimden yönetişime geçiş ile yeni kamu işletmeciliği ve yerelleşme gibi stratejilerin ağır bastığı reformlar önerildi. Yukarıdan aşağıya yönelimli karar ve uygulamalardan aşağıdan yukarıya yönelimli karar ve uygulamalar kamu yönetimi reformlarının olmazsa olmaz bir parçası haline getirildi. Ancak

* Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, cihankaymaz@kafkas.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6477-3980.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

neoliberal ütopyanın hayata geçirilmesinde birtakım sorunlar bulunmaktaydı. Söz konusu sorunlardan ilki reformların teknokratik yollarla hayata geçirilmesinden dolayı neoliberal ütopyayla pratik arasında birtakım uyumsuzlukların ortaya çıkmasıydı. İkinci sorun ise küçük ölçeklerde kısmen kullanışlı olsa da aşağıdan yukarıya yönelimli karar ve uygulamalar büyük ölçekler için neoliberal ütopyanın dinamiklerine uyum gösterememekteydi. Neoliberal akıl ve spontan düzen iddialarına rağmen, neoliberalizmde ortaya çıkan teknokrasi yönetiminin gerekliliği ve ölçek sorunları, açık toplumun doğrudan karşı çıktığı bir otoriteryanizmi yeniden görünür kılıyordu. Kaldı ki neoliberalizm giderek otoriterleştirmiyor zaten otoriteryen bir karakter izlenimi veriyordu.

Gerçekte, neoliberal küreselleşme dalgasında kamusal hizmetlerin ulus-devletten özel sektöre ve sivil topluma devredilmesi yönündeki arzu, neoliberalizmin kentsel hizmetler ile telekomünikasyon, sosyal hizmet, eğitim ve sağlık gibi alanlara kolayca sızmasını sağlamıştı. Buradaki sorun, ulus-devletin etkin rol üstlenmesi gereken kamusal hizmet alanlarında ortaya çıkmaktaydı. Bu hizmetlerden birisi yerelden başlayarak ulusal ve uluslararası ölçeğe kadar tüm aktörleri kapsaması gereken afet yönetimi uygulamalarıdır.

Dünyadaki afet yönetimine bakış açısı doksanlara kadar daha çok afet anında insanların güvenliğini sağlamak, zararları en aza indirmek ve hayatın eskiye dönmesi amacıyla afetzedelere yardım etmeyi kapsamaktaydı. 1994 tarihinde Birleşmiş Milletler öncülüğünde kabul edilen Yokohama Stratejisi ve Güvenli Bir Dünya İçin Eylem Planı rehberliğinde afet öncesine odaklanan afet riskini azaltma politika hedefinin adımı atıldı. Bu adım iddiaya göre aynı zamanda afetlere toplum temelli bakışın da adımıydı. 2000’de yine Birleşmiş Milletlerin Uluslararası Afet Azaltma Stratejisi ile afetin öncesi, sırası ve sonrasını kapsayan bütünlük afet yönetimi benimsendi. Birleşmiş Milletlerin yanı sıra Dünya Bankası, OECD gibi uluslararası kuruluşlar tarafından yaygınlaştırılan iyi yönetim ilkesi 2005 tarihinde hazırlanan Hyogo Çerçevesiyle çok aktörlü bir yaklaşım olarak afet konusuna da eklendi. Böylece 2000’li yıllardan başlayarak afet konusu dünyada afet yönetimi denilen yapılanma sürecine girdi ve ulus-devletler bu yapılanmanın içerisinde önemli bir aktör oldular.

Neoliberal ütopyanın izinde afet yönetimi temelde katılımcılık, şeffaflık, hesap verebilirlik ve sürdürülebilirlik gibi ilkelere sahiptir. Düşünsel açıdan afet yönetimi ilkelerine göre bireyci etik gözeterek afetlere ilişkin kararlar bireysel eylemlerin toplamına bakılarak alınmalı, bu kararlar mümkün olduğunda merkezi idare dışında aşağıdan yukarıya yönelimli yerel yönetimler, özel sektör, sivil toplum ve bireylerle beraber belirlenmelidir. Bunun nedeni, büyük ölçekli afetlerle ulus-devletlerin tek başına baş edemeyeceği için diğer aktörlerden

destek almaları gerekmesidir. Ne var ki asıl sorun pratikte afetlerde karar alma ve uygulamaların merkezden yerele devredilmesini öneren yerellik ilkesiyle yönetilemeyeceği, tersine teknokratik bir biçimde yukarıdan aşağıya yönelimli işleyişin zorunlu hale gelmesidir. Afetler açısından pratikteki bu sorun ulus-devletin piyasaya ve topluma müdahalesini gerekli kılmaktadır. Bu da açık toplumun çizdiği çerçevenin aksine otoriter eğilimleri açığa çıkartmaktadır. Söz konusu müdahalenin arkasında ise spontan bir düzen olan serbest piyasanın işleyişi yatmaktadır.

Gelgelelim neoliberal küreselleşme dalgasında kentleşmeyle afet yönetimi arasında sıkı bir bağ vardır. Ulus-devlet sermaye birikiminin sürmesi için piyasa-yanlı ekonomik, teknolojik ve kurumsal koşulları hazırlamanın yanında ekonomi-dışı alanlarda neoliberal projeler üretir. Kentleşme de hegemonik projelerin mekânsal ifadesidir. Dolayısıyla afet bir kentleşme soruna işaret ettiğinden kentleşme ve afet ilişkisi neoliberal birikim stratejilerine göre ideolojik-politik ve kültürel alanlarda yeniden üretilmektedir.

1970'lerden beri sermayenin kentleşmesi özellikle devletin sermaye-yanlı kentsel dönüşüm projelerinin bir parçası olmuştur. Kentsel dönüşüm projeleri barınma hakkı, plansız ve çarpık yapılaşma, yaşam kalitesinin artırılmasının yanı sıra afet riskinin azaltılması gibi iddialarla neoliberalizmin hegemonik projesine dönüşmüştür. Hegemonik projelerin izinde afetler kentin yeniden inşası için bir fırsat olarak algılanmaktadır. Bundan dolayı afet yönetiminin afet sonrası iyileştirme aşamasında benzer iddialar kullanılarak sermaye yanlı şekilde afet kentleri yeniden inşa edilmeye başlanmıştır.

Bugün Türkiye'nin afet yönetimi uygulamalarının rehberi 6 Şubat 2023 depremleri sonrasında hazırlanan 12. Kalkınma Planı (2024-2028) gibi üst politika belgeleridir. 12 Kalkınma Planı Birleşmiş Milletler tarafından 2015-2030 tarihleri arası için hazırlanan Sendai Çerçevesine göre düzenlenmesi sebebiyle Türkiye'deki afet yönetimi neoliberal küreselleşmeden kopuk değildir. Küresel ölçekten başlayarak ulusal ve yerele kadar uzanan yapı işlemeye devam etmesine rağmen Türkiye'de yaşanan 6 Şubat 2023 depremleri neoliberal ütopyanın geçersizliğini açığa çıkartmış, ulus-devletin bu yapı içinde işlevini anlamada önemli bir örnek olmuştur.

Sözgelimi, 6 Şubat 2023'teki depremlerde Türkiye'nin ulus-devletin kurumsal yapısı, afet öncesi risk azaltma ve afet anındaki müdahaleler için gerekli yönetişimi sağlarken bocalamıştır. Afet sonrası iyileştirme sürecinde ise hegemonik projeler kapsamında kentsel dönüşüm projeleri hızlıca devreye sokulmuştur. Birakin sivil toplumu ve kent sakinlerinin aktif katılımını yerel yönetimlerin bile işlevsizleştirildiği iyileştirme aşamasında devlet oldukça otoriter kararlar vermiştir. Verilen otoriter kararlar ise sermaye birikim stratejilerine yönelik olmaya devam etmektedir. Hatta afet yönetimi kent

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

sakinlerinin rızasını barınma üzerinden almaya çalışan uygulamalara indirgendiğçe kent sakinleri kentsel haklardan mahrum bırakılmıştır. Depremlerin üzerinden iki buçuk seneyi aşkın bir süre geçmesine karşın kent sakinleri hala altyapı, ulaşım, sağlık ve sosyal hizmetler gibi kentsel hizmetlere yeterince erişememekte, bu hizmetleri talep dahi edememektedir.

Neoliberal küreselleşme dalgasında afet yönetimi pratikte ulus-devletin otoriter ve sermaye-yanlı işlevini nasıl yeniden üretmektedir? Bu soru etrafında çalışma afet yönetimi uygulamaları üzerinden ulus-devletin neoliberal küreselleşme dalgasındaki işlevine odaklanmakta, gün geçtikçe ulus-devletin neoliberal küreselleşmeye daha bağımlı hale geldiğini öne sürmektedir. Çalışma ulus-devletin neoliberal afet yönetimi bağlamındaki işlevinin eleştirel bir çözümlemesini yapmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Neoliberal küreselleşme, ulus-devlet, afet yönetimi, kentleşme, kentsel dönüşüm.

TÜRKİYE'DE GAYRİMENKUL EDİNİMİ YOLUYLA VATANDAŞLIĞIN JEOPOLİTİĞİ VE EGEMENLİĞE ETKİLERİ

Zeynep ARSLAN TAÇ*, Tuğba GÜNEŞ**

Günümüzde devletler, çeşitli yatırım teşvikleri ve programlar aracılığıyla küresel sermaye ile nitelikli emeği ve işgücünü çekme yarışındadır. Bu rekabet yalnızca ekonomik kalkınma hedefleriyle sınırlı değildir. Toplumsal çeşitliliğin artırılarak, kapsayıcı ve birlikte yaşamayı öğrenmiş bir toplum yapısı oluşturmak da bu yolla mümkündür. Bu bağlamda vatandaşlık da doğuştan kazanılan geleneksel modelden uzaklaşarak, ülkenin demografik ya da ekonomik ihtiyaçlarına yapılan somut katkılar karşılığında kazanılır. Böylelikle vatandaşlık, ulus-devletin tarihsel ve anayasal bir kurumu olmanın ötesine geçerek, ekonomik rasyonalite ile yeniden tanımlanan bir araç haline gelir.

Düşük doğum oranları, yaşlanan nüfus ve nitelikli iş gücü açığı gibi demografik sorunlarla karşı karşıya olan ülkeler için bu yeni vatandaşlık rejimi, gençlerin ülkeye çekilmesi, işgücüne katılımı artırma ve beyin göçünü tersine çevirme anlamına gelmektedir. Yatırım teşvik programları, doğrudan yabancı yatırımların artışı ve istihdam yaratımı ve döviz girdisi bakımından ekonomik getiriler sunmakta; vatandaşlık ise verilebilecek en değerli ödül olarak konumlandırılmaktadır. “Altın vize” olarak da adlandırılan bu uygulamalar, temelde iki ana kategori üzerinden işlemektedir: üretim ve istihdam odaklı doğrudan üretken yatırımlar ve gayrimenkul edinimine dayalı pasif varlık yatırımları. Böylece vatandaşlık, ulusal kimlikten ziyade piyasa temelli bir teşvik aracına, diğer bir ifadeyle, yüksek değerli bir teşvik paketine dönüşmektedir.

Geleneksel olarak aidiyet, kimlik ve siyasi katılım üzerinden tanımlanan vatandaşlık, modern koşullar karşısında hukuki ve siyasi boyutta bir dönüşüm geçirerek ekonomik bir metaya evrilmiştir. Bu dönüşüm, ulus-devlet merkezli vatandaşlık anlayışının aşınmasına neden olabilmektedir. Bu yeni kozmopolit vatandaşlık biçimi, devlete sadakat ve coğrafi sınır temelli yükümlülüklerden ziyade evrensel hak ve sorumluluklar ile çokkültürlü topluluklara aidiyete vurgu yapmaktadır. Ek olarak bu dönüşüm, devlet egemenliğinin iç ve dış boyutlarında önemli riskler doğurabilmektedir.

* Dr., zeyneparslantac@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5260-0054.

** Dr., gunestugba@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7472-1017.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

İç egemenliğe ilişkin risklerden ilki, vatandaşlıktan tüketiciliğe geçişe ilişkindir. Bu süreçte vatandaşlık, geleneksel modelden uzaklaşarak, ekonomik işlem sonucunda kazanılan hukuki hak paketine indirgenmektedir. Bu durum, vatandaşlık şartlarının ulusal çıkarlar yerine, küresel sermayenin taleplerine göre şekillendirilmesi riskini doğurur. İkinci risk, eşitlik ve meşruiyet temelinin sarsılmasına ilişkindir. Doğuştan vatandaşlar ile yatırım yoluyla vatandaşlık kazananlar arasındaki sembolik ayrışma anayasal eşitlik ilkesini zedelememekle birlikte, toplumun adalet, eşitlik ve bütünlük algısında tahribata yol açabilir. Üçüncü risk ise, egemenliğin en temel ve devredilemez yetkilerinden (domaine reserve) biri olan vatandaşlık verme hakkının ticarileşmesidir. Bu egemenlik ayrıcalığının piyasa mekanizmalarına açılması, yabancı yatırımcıların beklentilerinin yasa yapıcı iradesi üzerinde baskı unsuru haline gelmesi riskini beraberinde getirir.

Dış egemenlik açısından bakıldığında, yatırım yoluyla vatandaşlık programları, özellikle kara para aklama ve diğer mali suçlara ilişkin riskleri artırarak devletlerin uluslararası baskılara maruz bırakabilir. Bu tür baskılar, devletlerin vatandaşlık yasalarını dış talepler doğrultusunda değiştirmeye zorlayarak dış egemenliğin kırılma riskini doğurabilir. Ayrıca, çoklu vatandaşlıkların yaygınlaşması, bireylerin sadakati ve devletin vatandaşını sınır ötesi koruma yetkisini belirsizleştirebilir. Vatandaşlığın, coğrafi sınırla ilişkisini yitirerek mekânsızlaşması (deterritorialization) aynı zamanda toprak merkezli egemenlik ilkesinin aşınması anlamına da gelebilir.

Türkiye de yatırım yoluyla vatandaşlık uygulamasını benimseyen ülkelerden biri olarak bu küresel eğilimle uyumlu bir politika izlemektedir. Soy bağı veya doğum yeri esasına göre kendiliğinden kazanılan vatandaşlık haricinde evlilik yolu haricinde ikamet, gelir ve meslek şartlarını karşılayarak vatandaşlığa başvurulabilmektedir. Yatırım programları yoluyla vatandaşlık kazanımında ise en az 500.000 ABD doları tutarında gayrimenkul veya girişim sermayesi yatırım fonu katılma payını en az üç yıl elde tutma ya da 400.000 ABD doları ve üzeri değerde gayrimenkul satın alma ve üç yıl süreyle satmama taahhüdüyle istisnai prosedür uygulanmaktadır.

Çalışma kapsamında ele alınan Türkiye örneğinde ise vatandaşlığın dönüşümü, yatırım programları aracılığıyla vatandaşlık kazanımının gayrimenkul yatırımı yoluyla vatandaşlık kazanılması boyutuna odaklanılmaktadır. Bu yolla vatandaşlık kazanımını mümkün kılan düzenleme, vatandaşlığın aidiyet, kimlik ve kültürel katılım gibi temel bileşenlerden arındırılarak yalnızca ekonomik bir araç haline geldiğini göstermektedir. Asgari dil yeterliliği, tarih bilinci veya kültürel entegrasyon koşullarının bulunmaması, vatandaşlığın sembolik değerini zayıflatma riskini barındırmaktadır. Üstelik, vatandaşlık kazanımıyla birlikte yabancıların gayrimenkul edinimindeki uyruk,

coğrafi büyüklük ve özellikli alanlar gibi sınırlandırmaların ortadan kalkması, mülkiyet ilişkileri ve kümelenme riskleri üzerinden uzun vadede iç egemenlik üzerinde dolaylı bir baskı yaratma olasılığını barındırmaktadır.

Vatandaşlığın metalaşması, Türkiye'nin jeopolitik konumu ve Avrupa ile olan ilişkileri açısından da önemli sonuçlar doğurabilir. Gayrimenkul yatırımı yoluyla vatandaşlık programı, cezbediği uyruklar sebebiyle ortaya çıkabilecek olan potansiyel güvenlik riskleri nedeniyle uluslararası düzeyde eleştirilebilmektedir. Ayrıca kamuoyunda, bu durumun vize süreçlerinde Türkiye Cumhuriyeti pasaportunun değerini olumsuz etkilediği ve vize serbestisi gibi gelişmelerin önünde bir engel oluşturduğu yönünde bir algı oluşmaktadır. Diğer yandan, mülteci ve düzensiz göç akımlarıyla birleşen bu tablo, Türkiye'nin hem dış politika hem de iç toplumsal istikrar açısından kaynak yönetimini zorlamakta, toplumsal entegrasyon ve içermeye ilişkin bütüncül bir zemin hazırlamanın aksine toplumsal huzuru etkileyen bir gündem yaratmaktadır.

Sonuç olarak, gayrimenkul yatırımı yoluyla vatandaşlık uygulaması kısa vadede döviz girdisi ve ekonomik hareketlilik sağlayan bir kaynak seferberliği aracı olarak işlevi görürken uzun vadede ulusal egemenlik ve toplumsal bütünlük üzerinde aşındırıcı bir etki yaratma riskini barındırmaktadır. Türkiye örneğinin, ekonomik fayda ile egemenliğin aşınması arasındaki gerilimi ve ulusal vatandaşlık ile kozmopolit vatandaşlık arasındaki olası çatışmaları gösterdiği düşünülmektedir.

Bu çerçevede ışığında çalışmanın kapsamı, Türkiye örneğinde vatandaşlığın metalaşmasının egemenlik üzerindeki etkileriyle sınırlıdır. Çalışma, gayrimenkul edinimi yoluyla vatandaşlık kazanımını devlet egemenliği bağlamında kavramsal ve yapısal düzeyde incelemekte, kazanılan vatandaşlığın toplumsal kabulü ile bireysel deneyimlere ilişkin nitel analizleri içermemektedir. Kavramsal ve ampirik bileşenleri bir araya getirmeyi amaçlayan çalışmada karma yöntem benimsenmektedir. Literatür taramasıyla, vatandaşlığın metalaşmasına ilişkin mevcut teorik yazın incelenerek, Türkiye'nin jeopolitik konumunun yatırım yoluyla vatandaşlık başvuruları üzerindeki çekim etkisi, yabancıların gayrimenkul edinmelerine ilişkin mikro veriler ışığında analize dahil edilecektir. Bu yöntemsel yaklaşım ile vatandaşlık, egemenlik ve piyasa arasındaki ilişkinin görünür kılınması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vatandaşlık, egemenlik, metalaşma, gayrimenkul edinimi, yabancı konut sahipliği.

BERLİN’DE KONUT ÖZELLEŞTİRMELERİ VE YENİDEN KAMUSALLIK SÜRECİ

Duygu ÖZTÜRK KIRIŞIK*

Berlin, son otuz yılda Avrupa’daki en görünür konut krizlerinden birine sahne olmuş ve neoliberal kent politikalarının sosyal konut alanında yarattığı dönüşümü incelemek için kritik bir örnek haline gelmiştir. Almanya’nın yeniden birleşmesinin ardından Berlin, ciddi bütçe açıklarıyla karşı karşıya kalmış; 1990’lı yıllar ve 2000’lerin başında kent yönetimi maliyet odaklı bir yaklaşım benimseyerek kamuya ait geniş konut stokunu özelleştirme yoluna gitmiştir. Bu süreçte yaklaşık 200 bin konutun özel emlak şirketlerine devredilmesi, yalnızca bir mülkiyet değişimini değil, aynı zamanda kentsel mekânın piyasa mantığı doğrultusunda yeniden yapılandırılmasını ifade etmektedir. Böylece konut, sosyal bir hak olmaktan çıkarılarak finansallaşmış bir meta niteliği kazanmış; Berlin, küresel yatırımcıların ve kurumsal konut şirketlerinin hedefi hâline gelmiştir. Özellikle 2000’li yılların ortasından itibaren büyük konut şirketlerinin kentte giderek artan varlığı, kentsel mekânın yalnızca yerel ihtiyaçlar üzerinden değil, küresel finans dinamikleri üzerinden de şekillenmesine yol açmıştır.

Özelleştirmenin etkileri, Berlin’in toplumsal dokusu üzerinde derin kırılmalar yaratmıştır. Kira fiyatları 2008-2020 döneminde dramatik bir biçimde yükselmiştir. Bu artışlar, düşük gelirli grupların, göçmenlerin ve öğrencilerin konuta erişimini zorlaştırmış; kentte barınma krizi giderek yapısal bir karakter kazanmıştır. Sosyal konut arzının özelleştirme sonucu hızla azalması, Berlin’de hem barınma güvencesizliğini hem de evsizliği görünür biçimde artırmıştır. Artan kira yükü ve güvencesizlik, birçok hane için kent merkezlerinde yaşama imkânını ortadan kaldırmış; geniş ölçekli bir mekânsal dışlanma sürecini tetiklemiştir. Berlin’in özellikle Neukölln, Kreuzberg ve Wedding gibi tarihsel olarak işçi sınıfı ve göçmen nüfusun yoğunlaştığı mahallelerinde, 2000’li yıllardan itibaren hızlanan soylulaştırma süreçleri ve artan kira baskısı yerinden edilme riskini belirgin biçimde yükseltmiştir. Bu mahallelerdeki dönüşüm, konut piyasasının finansallaşmasıyla birlikte sınıfsal, etnik ve mekânsal eşitsizliklerin aynı mekânda yoğunlaştığı, gerilimli bir kentsel dönüşüm dinamiği yaratmaktadır.

* Arş.Gör., Mersin Üniversitesi, dozturk@mersin.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0623-6850.

Berlin’de neoliberal konut rejiminin toplumsal maliyetlerinin görünür hale gelmesi, 2010’lu yılların ortalarından itibaren güçlü bir toplumsal muhalefet dalgasını beraberinde getirmiştir. Kiracı hareketleri, mahalle dayanışma ağları ve konut hakkı örgütleri, barınmanın piyasa mantığına göre değil, toplumsal ihtiyaçlara göre düzenlenmesi gerektiğini savunmuştur. Bu hareketler yalnızca kira artışlarına karşı tepkisel bir çizgide kalmamış; aynı zamanda konutun niteliğine, kentsel mekânın nasıl üretildiğine ve kamusallığın nasıl tanımlandığına ilişkin daha geniş bir siyasal tartışma başlatmıştır. Bu hareketlerin en örgütlü ve etkili ifadesi, 2018 yılında ortaya çıkan “Deutsche Wohnen & Co Enteignen” kampanyası olmuştur. Kampanya, 3.000’den fazla konuta sahip büyük özel konut şirketlerinin mülklerinin kamulaştırılmasını talep etmiş; konutun yatırım aracı değil, toplumsal bir haktır anlayışını toplumsallaştırmıştır. 2021 yılında yapılan referandumda seçmenlerin %56’sının kamulaştırma önerisine destek vermesi, neoliberal konut politikalarına karşı güçlü bir toplumsal tepkiyi ortaya koymuş; Berlin’de konutun yeniden kamusal bir değer olarak tanımlanmasına yönelik önemli bir dönüm noktası yaratmıştır. Her ne kadar referandum bağlayıcı olmasa da, ortaya çıkan bu sonuç, kamusal otoriteleri konut politikalarını gözden geçirmeye zorlamış ve yeniden kamusallaştırma tartışmalarını kurumsal düzeye taşımıştır.

Bu çalışma, Berlin’deki bu dönüşümü hem tarihsel hem de kuramsal bir çerçevede ele almakta ve analizini iki temel kavram üzerine oturtmaktadır: kent hakkı ve yeniden kamusalılık. Lefebvre’in kent hakkı yaklaşımı, kentin yalnızca bir fiziksel mekân değil, toplumsal yaşamın kolektif olarak üretildiği bir alan olduğunu vurgulamaktadır. Kent hakkı, bireylerin ve toplulukların mekâna erişim, kullanım, aidiyet ve katılım hakkını içermektedir. Berlin’de barınma krizinin derinleşmesi, kent hakkının sistematik biçimde ihlal edilmesine yol açmış; konutun finansallaşması, kiracılar için kente erişim ve kentte kalma hakkını zayıflatmıştır. Bu bağlamda Berlin, kent hakkının soyut bir kavramsal çerçeve olmaktan çıkıp somut, gündelik mücadelelerin dili hâline geldiği bir örnek sunmaktadır.

Berlin örneğinde kent hakkı ile yeniden kamusalılık arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Kent hakkı, neoliberal konut rejimine karşı gelişen toplumsal hareketlerin normatif ve siyasal talebini temsil ederken; yeniden kamusalılık bu talebin somut ve kurumsal karşılığıdır. Yeniden kamusalılık, yalnızca mülkiyetin devlete geçmesini değil, aynı zamanda konut politikalarının kamu yararı, sosyal adalet ve demokratik katılım ilkeleri doğrultusunda yeniden örgütlenmesini ifade etmektedir. Bu yönüyle Berlin, neoliberal kentleşmeye karşı hak temelli taleplerin kamusal politikaları ve mülkiyet rejimlerini nasıl dönüştürebileceğine dair güçlü bir örnek sunmaktadır.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

Çalışmanın ampirik bölümünde kurumsal belgeler, medya analizleri ve toplumsal hareketlere ilişkin dokümanlar vb. incelenecektir. İnceleme dönemi, ağırlıklı olarak 1990 sonrası konut politikaları sürecini kapsamakta olup, 2000’li yıllar ve 2010 sonrasında belirginleşen kriz dinamiklerine özel bir vurgu yapılacaktır. Böylece özelleştirmelerin ekonomik gerekçeleri ile ortaya çıkan toplumsal sonuçlar arasındaki gerilim, tarihsel süreklilik ve kırılma noktaları temelinde analiz edilecektir.

Bu analiz, Berlin’de uygulanan konut politikalarını kamu maliyesi, sosyal politika ve kent sosyolojisi kesişiminde ele almayı; buna paralel olarak kiracı hareketlerinin politik süreç üzerindeki etkisini ve yeniden kamusallaştırma girişimlerinin konut hakkı mücadelesi açısından ortaya çıkardığı imkânları tartışmayı amaçlamaktadır. Ayrıca Berlin deneyimi, Paris, Barselona, Lizbon ve Viyana gibi Avrupa kentlerinde su, enerji ve konut gibi temel hizmet alanlarında gözlenen yeniden kamulaştırma eğilimleriyle birlikte değerlendirildiğinde, yerel düzeyde ortaya çıkan bu dönüşümlerin daha geniş bir “post-neoliberal kamusalılık” arayışıyla nasıl ilişkilendirilebileceğini incelemek için de anlamlı bir çerçeve sunmaktadır.

Sonuç olarak Berlin örneği, konutun toplumsal bir hak olarak yeniden ele alınmasına yönelik tartışmalar açısından hem yerel hem de ulusötesi düzeyde dikkat çekici bir deneyim sunmaktadır. Özelleştirmeden yeniden kamusallaştırmaya uzanan süreç, neoliberal kent politikalarının sınırlılıklarını görünür kılmakta ve barınma krizine yönelik farklı kamusal yaklaşımların tartışılmasına olanak sağlamaktadır. Bu çerçevede Berlin, kamusalılığın, sosyal hakların ve kent hakkına dayalı alternatif politika arayışlarının nasıl şekillenebileceğine ilişkin anlamlı bir değerlendirme imkânı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Konut özelleştirmeleri, barınma hakkı, yeniden kamusalılık, kent hakkı, Berlin.

MEŞRUIYETTEN KOLEKTİF KİMLİĞE: SAĞ POPÜLİST DÖNEMDE DEVLETİN SEMBOLİK VE SEMİYOLOJİK BOYUTLARINI YENİDEN DÜŞÜNMEK

Kağan SARIKAYA*

Bu bildiri, sağ popülist dönemde devletin meşruiyet üretme biçimleri ile kolektif kimlik inşası arasındaki ilişkiyi, sembolik ve semiyolojik bir perspektiften incelemektedir. Temel varsayım, devletin yalnızca kurumsal bir aygıt olmadığı; aynı zamanda anlam, aidiyet ve kimlik üreten söylemsel ve simgesel bir alan olduğudur. Sağ popülist yönetimler, meşruiyeti “halkın gerçek iradesi” söylemi üzerinden yeniden tanımlayarak, devletin sembolik düzenini tekil bir kültürel ve ahlaki merkeze indirgemekte; böylece devlet, çoğulcu bir temsil alanı olmaktan çıkıp partizan bir kimlik nesnesine dönüşmektedir.

Bu süreçte devletin topluluk-kurucu işlevi zayıflamakta, siyasal meşruiyet “hukukun üstünlüğü” yerine “halkın ahlaki üstünlüğü” söylemiyle temellendirilmektedir. Böylece devlet, kamusal rızayı üreten bir kurumdan çok, belirli bir kültürel kimliği yeniden üreten bir “gösterge rejimi”ne dönüşür. Bu dönüşüm, hem ulus-yurttaş ilişkisini hem de parti-partizan ayrımını yeniden biçimlendirmektedir. Sağ popülist söylem, yurttaşlığı soyut bir haklar sisteminden çıkarıp, “hakiki halka” ait olma durumuyla özdeşleştirir. Bu da meşruiyetin hukuki rasyonellikten kültürel homojenliğe kaymasına yol açar.

Bildiri, bu dönüşümü anlamak için beş temel kuramsal eksenini bir araya getirir. İlk olarak, Jürgen Habermas’ın (1992) iletişimsel eylem teorisi ve anayasal yurttaşlık kavramları, meşruiyetin yalnızca hukuk aracılığıyla değil, kamusal akıl yürütme ve iletişimsel etkileşim yoluyla kurulduğunu gösterir. İkinci olarak, Charles Taylor’ın (2004) toplumsal tahayyül kavramı, modern devletin meşruiyetinin ortak semboller ve paylaşılan anlamlar aracılığıyla sürdürüldüğünü ortaya koyar. Üçüncü olarak, Ernesto Laclau’nun (2005) popülist akıl analizi, sağ popülizmin siyasal alanı “halk” ve “elit” arasındaki antagonistik bir karşıtlığa indirgerken devletin simgesel bütünlüğünü nasıl yeniden kodladığını açıklar. Dördüncü olarak, Chantal Mouffe’un (2000, 2013) agonistik demokrasi kuramı, demokratik siyasetin doğası gereği çatışmalı olduğunu; bu çatışmanın meşrulaştırılmadığı durumda siyasetin “düşmanlık söylemine” evrildiğini vurgular. Son olarak, Ruth Wodak’ın (1996, 2015)

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, kagansarikaya94@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8510-4671.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

söylem-tarihsel yaklaşımı, sağ popülist yönetimlerin dili, sembolleri ve tarihsel referansları nasıl manipüle ederek dışlayıcı kimlikler kurduğunu gösterir.

Bu teorik çerçeveye dayanarak çalışma, devletin meşruiyetini yeniden üretme biçimlerinin yalnızca hukuki ve kurumsal değil, aynı zamanda dilsel, sembolik ve kültürel düzeylerde işlediğini öne sürmektedir. Devletin sembolik düzeni; ulusal bayrak, lider söylemi, parti mitingleri, medya temsilleri ve yasal dil aracılığıyla yeniden kurulur. Sağ popülist dönemlerde bu düzen, kolektif kimliği kapsayıcı değil, tekil bir ulus anlatısı etrafında biçimlendirir. Böylece meşruiyet, “devletin tarafsızlığı” ilkesinden uzaklaşarak “devletin halkla özdeşleşmesi” ilkesine dayanır.

Yöntemsel olarak araştırma, nitel söylem analizi ve göstergibilimsel çözümleme tekniklerine dayanır. Çalışmada Türkiye, Macaristan ve Polonya gibi sağ popülist örnekler üzerinden; lider söylemleri, parti bildirimleri, anayasal tartışmalar, devlet sembolleri ve medya temsilleri incelenecektir. Amaç, bu örneklerde devletin meşruiyetinin nasıl yeniden tanımlandığını, hangi dilsel ve görsel göstergelerle partizan bir kimliğe dönüştürüldüğünü ortaya koymaktır.

Sonuç olarak bildiri, sağ popülist dönemde devletin yaşadığı krizin yalnızca kurumsal bir işlev kaybı değil, sembolik bir anlam krizi olduğunu savunur. Demokratik bir yeniden yapılanma, devletin sembolik düzeninin yeniden açılmasıyla mümkündür. Bu, meşruiyetin çoğulcu bir biçimde yeniden inşası anlamına gelir: devlet, artık belirli bir partizan kimliğin temsilcisi değil, farklı toplumsal kesimlerin ortak meşruiyet zeminini haline gelmelidir. Dolayısıyla “meşruiyetten kolektif kimliğe” uzanan dönüşüm, yalnızca siyasal bir reform değil, aynı zamanda anlamsal, kültürel ve dilsel bir yeniden kuruluş sürecidir.

Anahtar Kelimeler: Meşruiyet, kolektif kimlik, sağ popülizm, devletin sembolik işlevi, semiyolojik analiz.

Çalışmanın Bölümleri

1. Giriş

Sağ popülist dönemde devletin meşruiyet üretme biçimlerinin ve kolektif kimlik inşasının dönüşümü incelenir.

Amaç, devletin yalnızca kurumsal değil, söylemsel, sembolik ve semiyolojik bir alan olarak ele alınabileceğini göstermektir.

2. Argümantasyon

Devletin krizi, sadece kurumsal değil, aynı zamanda anlamsal ve temsilî bir krizdir.

Sağ popülist yönetimler, meşruiyeti “halkın ahlaki birliği” etrafında yeniden tanımlayarak çoğulculuğu dışlayan bir sembolik düzen kurarlar.

Demokratik yeniden yapılanma, meşruiyeti iletişimsel, katılımcı ve çoğulcu bir zeminde yeniden kurmakla mümkündür.

3. Kuramsal Çerçeve

3.1. Habermas ve Taylor-Meşruiyetin Sembolik Temelleri.

Habermas’a göre modern devletin meşruiyeti, kamusal akıl yürütme ve iletişimsel eylem temelinde kurulur.

Taylor ise meşruiyetin, ortak tahayyül ve sembolik anlamlar aracılığıyla üretildiğini savunur.

3.2. Laclau ve Wodak-Popülist Semiyoloji ve Söylem.

Laclau, sağ popülizmin “boş gösterenler” aracılığıyla devletin meşruiyetini yeniden kodladığını açıklar.

Wodak, bu kodlamanın dilsel ve tarihsel göstergeler aracılığıyla nasıl meşrulaştırıldığını inceler.

3.3. Mouffe-Çatışma, Partizanlık ve Agonistik Alan.

Mouffe, demokrasinin özünün çatışmadan geçtiğini vurgular.

Sağ popülist yönetimler bu çatışmayı bastırarak devleti partizan bir sembol alanına dönüştürürler.

3.4. Ulus-Yurttaş İlişkisi ve Kolektif Kimlik.

Sağ popülist söylem, yurttaşlığı “hakiki halka” aidiyetle tanımlar.

Böylece anayasal yurttaşlık zayıflar, kültürel-millî yurttaşlık öne çıkar.

4. Yöntem

Çalışma üç aşamalıdır:

1. Kuramsal Analiz: Meşruiyetin sembolik temelleri incelenecektir.
2. Söylem Analizi: Türkiye, Macaristan ve Polonya örneklerinde devletin meşruiyet söylemleri çözümlenecektir.

3. Normatif Model: Devletin topluluk-kurucu işlevini güçlendiren çoğulcu ve iletişimsel bir çerçeve önerilecektir.

5. Sonuç

Devletin meşruiyeti, yalnızca hukuk üzerinden değil; anlam, sembol ve kimlik üretimi üzerinden kurulur.

Sağ popülist dönem, bu anlam üretimini partizan eksende tekelleştirerek kolektif kimliğin çoğulluğunu bastırmıştır.

Demokratik yeniden yapılanma, bu sembolik düzenin yeniden açılmasıyla mümkündür, yani meşruiyetten kolektif kimliğe uzanan sürecin yeniden tanımlanmasıyla.

Kaynakça

- Habermas, J. (1992). *Between facts and norms: Contributions to a discourse theory of law and democracy*. MIT Press.
- Laclau, E. (2005). *On populist reason*. Verso.
- Mouffe, C. (2000). *The democratic paradox*. Verso.
- Mouffe, C. (2013). *Agonistics: Thinking the world politically*. Verso.
- Taylor, C. (2004). *Modern social imaginaries*. Duke University Press.
- Wodak, R. (1996). *Disorders of discourse*. Longman.
- Wodak, R. (2015). *The politics of fear: What right-wing populist discourses mean*. Sage.

POPÜLİZM NE ZAMAN BİTER İKİ-ULUS STRATEJİSİ NE ZAMAN BAŞLAR?: BİR HATIRLATMA, BİR KATKI

Kazım ATEŞ*

Margaret Thatcher'ın Birleşik Krallık'ta 1979 yılındaki seçim zaferi ve sonrasında kurduğu muhafazakâr hükümet sadece kendi ülkesinde değil küresel düzeyde radikal siyasal, ekonomik, sosyal dönüşümün etkileri olan neoliberal dönüşümün başlangıcı olmuştur. Bu başlangıç dönemini takiben Thatcherizmi ve temsil ettiği neoliberal dönüşümü anlamak ve açıklamak adına yürütülen tartışmaların en önemlilerinden bir tanesi de kuşkusuz Stuart Hall ve Bob Jessop ve diğerleri arasında, dönüşümü mümkün kılan politik/hegemonik proje üzerine yürüyen tartışmadır. Kavramsal düzeyde bu tartışma, bu politik/hegemonik projeyi “otoriter popülizm” (Hall, 1988, ss. 150-160) olarak mı “iki ulus stratejisi” (Jessop ve diğerleri, 1988, ss. 68-98) olarak mı kavramak gerektiği yönündedir. Başlangıçta Thatcherizmi hangi kavramın daha isabetli kuşatacağı ve açıklayacağı yönünde bir polemik halinde yürüse de zamanla iki kavramın Thatcherizmin farklı dönem ya da aşamalarını kavramak için kullanılması gerektiği yönünde bir uzlaşma sağlanmıştır.

Sonraki çalışmalarında Jessop vd. (1988), Hall'un “otoriter popülizm” kavramının ve argümanının Thatcherizmin iktidara yürüyüş sürecini analiz etmenin çalışması olarak okunabileceğini kabul etmiştir. Buna göre, “otoriter popülizm”, II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Keynezyen Refah Devleti ya da sosyal demokrat ekonomik ve politik düzenlemenin çözülme ve eş zamanlı olarak bir otoriter kanun ve düzen toplumuna geçiş sürecini anlayabilmeyi ve analiz edebilmeyi mümkün kılacak bir kavram olarak geliştirildiği anlaşılmaktadır. Kanun ve nizam toplumu, sadece devlet iktidarının toplumu disipline edecek şekilde uygulamasını değil kendisini “büyük ordulara karşı küçük ve sıradan insanın tarafında” (Hall, 1988, s. 6) göstererek popüler huzursuzluğu eklemlen bir projeyi içermektedir. Otoriter popülizm, iktidara geliş sürecinde Thatcherizmin monetarizm, güçlü devlet, kanun ve nizam, aile, muhafazakâr değerler gibi gösterenler arasında bir eşdeğerlik zinciri kurma girişimini ifade etmektedir. Öte yandan “iki ulus projesi”, Thatcher'ın hükümet kurduğu iktidar dönemine, iktidarını konsolide ettiği dönemi açıklamamız sağlayacak bir kavramdır. Thatcher hükümetleri döneminde derinleşen toplumsal bölünmeleri ifade etmektedir. Jessop vd. gösterdiği gibi “Thatcherizm çatışma

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, kates@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7284-9017.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

alanını *eski uzlaşmaya muhalefetten yeni bir düzenin inşasına* kaydırıldıkça bu bölünmelerin de doğası değişmiştir” (1988, s. 87, italik bana ait). Thatcherist hükümetlerin kurduğu yeni düzende toplumsal alan “iki ulus” arasındaki kutuplaşmayla belirlenmiştir. Margaret Thatcher’ın söyleminde iki ulus, çoğunlukla, üretenler ve asalaklar, çalışanlar ve çalışmayanlar, iyi yurttaşlar ve kötü yurttaşlar ve benzeri dikotomiler içinde temsil edilmektedir. Hâsılı Thatcherizmin popülist yönü, iktidara geliş sürecinde, savaş sonrası ekonomik ve politik düzeninin krizinin ürettiği popüler huzursuzlukları buluşturan ve yoğunlaştıran ve bunu krizin sağ ve otoriter çözümü etrafında mobilize eden bir politik imgeleme ve buna bağlı olarak iktidar mücadelesinin ideolojik ve söylemsel aşamasına tekabül etmektedir. Bu aynı zamanda savaş sonrası müesses nizamıyla ya da iktidar blokuyla antagonizma kuran yöndür. Öte yandan “iki ulus stratejisi” iktidarda kalma sürecine, antagonizma değil bizatihi toplum içinde kutuplaşma yaratmaya, bir otantik halk ve halk-olmayan arasında kurulan bölünmeye ve kurumsallaşma dönemine tekabül etmektedir.

1980’ler boyunca süren bu tartışmanın terimlerini farklı bağlamlara aktarmak kuşkusuz zordur ancak kavramlar güncel popülizm tartışmalarında ufuk açacak katkılar sağlayabilir görünmektedir. Popülizm, sadece siyaset bilimi ve siyaset teorisinin akademik çalışmalarının değil güncel medyatik haber ve analizlerin de en önemli kavramı haline gelmiştir ancak bir kavramın işlevini zorlayacak şekilde çok geniş bir olgusal alanı kuşatmaya zorlanması nedeniyle analitik değerini kaybetmektedir. Bir düzenleme tarzından politik stratejiye, söylemden ideolojiye, sosyal hareketten siyasi parti türüne kadar çok geniş bir alan popülizmle tanımlanır olmuştur. Daha yakın zamanlı çalışmalar popülist rejimlerden söz etmeye başlamıştır. Thatcherizm üzerine yürüyen, yukarıda özetlenen tartışma, popülizmin daha spesifik, sınırları belli bir alanı kavramamız gerektiğini göstermektedir. Bu alan politik failin iktidara geliş momentiyle sınırlıdır. Elbette failin iktidara geleceğinin önceden garantisi yoktur. Ayrıca hükümet kurabilmiş olsa bile iktidar olacağına da garantisi yoktur. Ancak iktidara geldikten sonra ve Thatcherizm örneğinde olduğu gibi, yeni bir düzen, yeni bir müesses nizam yarattıktan sonra popülist moment sona ermiş, post-popülist moment başlamıştır. Failin otoriterleşme yönelimine bağlı olarak, post-popülist dönem antagonizmanın değil kutuplaşmanın, söylemin ve popüler mobilizasyonun değil kurumsallaşmanın, yaygın hegemonyanın değil pasif devrimin, hâsılı popülizmin değil iki ulus projesinin dönemidir.

Yukarıda çizmeye çalıştığım çerçeveye bağlı olarak bu sunumla, ilk olarak, popülizm tartışmalarında neredeyse yok sayılan bir tartışmayı hatırlatmayı ve bu vesileyle, “otoriter popülizm” kavramının kaynağını ve tarihsel bağlamını hatırlatarak yaygın yanlış kullanımına dikkat çekmeyi hedefliyorum çünkü otoriter rejimleri otoriter popülizm olarak tanımlamak

yaygın bir hata haline gelmektedir. Oysa Thatcherizm bağlamında kavram böyle kullanılmamaktadır. İkinci olarak, popülizmi ve iki ulus stratejisini, Britanya siyasetinin belirli bir dönemini açıklayan, tekil ve spesifik bir dönemin terimleri olarak değil popülizm kuramının geliştirilmesini sağlayacak analitik kavramsal araçlar olarak yeniden işlevselleştirmeyi ve bu sayede, iktidar olmuş, yeni kurumlar, yeni müesses nizam, yeni oligarşik konfigürasyon yaratmış politik aktörlere ya da rejimlere popülist/halkçı demenin analitik ve politik kusurlarını göstermeyi amaçlıyorum.

Anahtar Kelimeler: Otoriter popülizm, iki ulus stratejisi, Thatcherizm, kurumsal siyaset, post-popülizm.

Kaynakça

Hall, S. (1988). *The hard road to renewal: Thatcherism and the crisis of the left*. Verso.
Jessop, B., Bonnett, K., Bromley, S. & Ling, T. (1988). *Thatcherism*. Polity Press.

REAKSİYONER KÜRESELLEŞME VE DEVLETİN YENİDEN KONUMLANMASI

Kadir Özhan DEĞİRMENCİOĞLU*

1990’dan 2008 küresel finans krizine kadar uzanan dönemde küreselleşme, neoliberalizm, çokkültürlülük ve yönetim başlıkları sadece baskın değil, aynı zamanda dönemin siyasal tahayyülünü belirleyen neredeyse tekil referans çerçeveleri haline gelmişti. Ancak 2008 sonrası, bu hâkimiyetin yerini çok boyutlu bir sorgulama süreci almıştır. Otoriterleşme, gözetim toplumu, güvenlik siyaseti, popülizm ve milliyetçi muhafazakârlığın yükselişi, küreselleşme çağının normları olarak kabul edilen unsurların giderek aşındığını göstermiştir. Covid-19 pandemisinin küresel tedarik zincirlerinden temel hak ve özgürlüklere kadar geniş bir alanda yarattığı kırılmalar, iklim krizi, kitlesel göç, yapay zekâ kaynaklı dönüşümler ve vekâlet savaşlarını aşan potansiyel çatışma dinamikleriyle birlikte, devlet gücü ve kapasitesinin hem birey hem toplum düzeyinde daha sık biçimde talep edildiği; kimi zaman lehine kimi zaman ise aleyhine işleyen çelişkili uğrakların çoğalmasına yol açmıştır.

Bu uğrakların arasında en görünür ve güncel tartışma, farklı yoğunluklarda fakat ortak bir eksen üzerinden otoriterleşme başlığında birleşmektedir. Toplumsal itaatten rejim karşıtı protestolara kadar uzanan geniş tepkisellik biçimleri, neoliberal küreselleşmenin ve finansallaşmanın yaklaşık yarım asırlık “kötü mirasının” bir muhasebesini de içinde barındırmaktadır. Çünkü sorgulama, yalnızca bu sürecin kazananlarına değil; ondan en olumsuz etkilenen sınıflara, toplumsal kesimlere ve doğanın geniş kavramsal sınırlarına kadar uzanan bir ölçüğe yayılmaktadır.

Bu çok katmanlı mirasın ağırlığı, modern devletin ekonomi, siyaset ve yönetim arasındaki iş bölümünü güçler ayrılığıyla güvence altına alma iddiasını fiilen aşındıran tarihsel bir sürecin sonucudur. Finans merkezli ekonomi politığın üretim, bölüşüm ve siyasal karar mekanizmalarını tek yönlü ilişkiler dizisine indirgemesi, toplumsal taleplerin de aynı tek yönlülük içinde şekillenmesine yol açmıştır.

Bu tek yönlülüğün bir diğer izdüşümü de uluslararası sisteme ilişkindir. Neoliberal küreselleşmenin motoru konumundaki merkez ülkeler, uluslararası

* Arş. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, ozhandegirmencioglu@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9726-1650.

örgütlerin kurumsal çerçevesi üzerinden yalnızca Soğuk Savaş sonrası zafer anlatısını evrenselleştirmemiş aynı zamanda rekabet koşullarını, yönelim farklılıklarını, çatışma dinamiklerini donduran ve yeniden biçimlendiren bir düzen inşa etmiştir. Böylece uluslararası ölçek de giderek tek yönlü taleplerin hâkim olduğu bir alana dönüşmüştür.

Bu mirasın çalışma açısından kritik görülen son katmanı ise birey–toplum ekseninde, yani kimlik alanında ortaya çıkmaktadır. Devletin iç ve dış politikalarında gözlenen bütünleşme eğiliminin tersine, bu alanda sistematik bir parçalanma yaşanmıştır. Yurttaşlık statüsü, kamusal karşılığı adım adım boşaltılan bir kavram haline gelmiş; parlamenter temsiliyetin etkisi daralmış; sınıfsal yapılar küçülerek daha kırılğan fraksiyonlara bölünmüştür. Böylece devlet ile yurttaş arasındaki karşılıklı sorumluluk ilişkisi, yerini büyük ölçüde güvenliğe indirgenmiş, yürütme merkezli, hızla ihlal edilebilir bir etkileşim zeminine bırakmıştır. Bu nedenle, ekonomik ve siyasal düzeylerde neoliberal küreselleşme döneminin hem kökeninde hem de bakiyesinde otoriterliğin belirgin izi bulunmaktadır.

Kuşkusuz yapılan bu genel okuma, yaşadığımız dönemin anlaşılabilir en eski referans çerçevesi olarak 1945 sonrası dünyasına gönderme yapmaktadır. Bu çerçeve, sosyal hakları güçlendiren, hukukun üstünlüğünü tahkim eden ve emekçi sınıflarla yeni bir toplumsal sözleşme kuran kalkınmacı refah devleti modelinin hâkim olduğu tarihsel bir evredir. Dolayısıyla devletin “geri dönüyor” olduğuna dair son yıllardaki tespitler, farkında olunmadan bu dünyaya ait normatif ve kurumsal değerlere dayanmaktadır. Ancak bu çalışmanın da iddia ettiği şekliyle bugün geri dönen şey, yüz yıl önce olgunlaşan ve otuz yıl önce dönüşmeye başlayan o devlet değildir. Çünkü modern devletin üç temel unsuru—insan, toprak ve egemenlik—belki de tarihte eşi görülmemiş bir niteliksel değişim sürecinden geçmektedir.

Bu tespitnin nedeni, neoliberal küreselleşmenin artık sürdürülebilir bir akım olarak tanımlanamayacak kadar çözülmüş olması değil; tam tersine, bugün yaşanan dönüşümün devlet–sermaye–toplum ilişkisinin çok daha geniş bir alanda yeniden kurulduğunu göstermesidir. İklim krizi ve pandemi, mekânın büyüklüğünü ve bedensel kırılğanlığı vurgularken; yapay zekâ, insanın türsel varlığını dahi dönüştüren ontolojik bir eşiğe işaret etmektedir. Uzay, siber uzay ve veri altyapılarının siyasallaşması ise kapitalizmin yeni rekabet, savaş ve iş birliği modellerinin genişliğini gözler önüne sermektedir.

Bu nedenle rejimler “otoriter” ya da “demokratik” etiketiyle tanımlansın ya da tanımlansın, veri egemenliği üzerinden yürüyen rekabet, dijital kapitalizmi yeniden mekansallaştırmakta ve devletleri hem birbirine hem de küresel şirketlere karşı farklı biçimlerde konumlandırmaktadır. İçeride ise dijital gözetim, propaganda ve veri güdümlü yönetsel teknikler yeni toplumsal

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

mensubiyet biçimlerini üretmektedir. Sosyal medya temelinde ortaya çıkan yeni kamusalıklar ve kimliklenmeler, vatandaşlığı esnek müşteri ilişkisine dönüştüren eski rüzgarın yerine, daha keskin, daha kutuplaştırıcı ve daha kırılğan aidiyet formlarına kapı aralamaktadır. Bu da bildiğimiz devletin hareket ettiği ölçeğin çok daha mikro, çok daha nüfuz edilebilir bir alana kaydığını düşündürmektedir.

Kısaca, küreselleşmenin geri çekildiği ve devletin boşluğu doldurduğuna dair tespitler yapılırken, bu dönüşümün taktiksel mi yoksa yapısal bir yeniden konumlanma mı olduğu da sorgulanmalıdır. Hem ülke içi hem de devletlerarası ilişkilerin kuralsızlaştığı ve kurumsuzlaştığı bir bağlamda, geleneksel egemenler arası rekabet geri gelmemekte, bilakis piyasa tipi rekabet bu alanlara daha fazla dolmaktadır. Bu noktada çalışmanın temel iddiası, neoliberalizmin ekonomi ile siyaseti birleştiren reçetesinin ötesine geçilerek, devletler açısından iç ve dış politikanın fiilen bütünleşmiş hale geldiğidir. Ortaya çıkan tablo, güvenliğe indirgenmiş yürütme odaklı karar mekanizmalarıyla tahkim edilen, aidiyet biçimlerini dönüştüren ve siyasal meşruiyeti giderek daha kırılğan mensubiyet ilişkileri üzerinden yeniden üreten bir ulus-devletin, küreselleşmenin bu evresinde yeniden konumlanışdır.

Çalışma, yaşadığımız bu döneme “Reaksiyoner Küreselleşme” adını önermektedir. Bu kavram, küreselleşmenin geri çekildiği bir evreden ziyade, küreselleşmiş dünyada yaşanan kırılmalara verilen tepkilerin küresel ölçekte birbirini beslediği, hızlandırdığı ve çoğalttığı bir dönemi imlemektedir. Reaksiyoner Küreselleşme, devletlerin içe kapanma refleksleriyle dış politikadaki saldırganlaşma eğilimlerinin eşzamanlı işlediği; ekonomik korumacılığın kimlik siyasetini güçlendirdiği, dijital ekosistemlerin milliyetçi, popülist veya güvenlikçi tepkileri küresel dolaşıma sokarak küresel aşamanın yeni bir çerçevesini ifade etmektedir. Bilinen küreselleşme tedricen yavaşlarken, küreselleşmiş tepkiler artmakta; ulus devlet yeniden güçlenirken, meşruiyetini giderek daha kırılğan mensubiyet biçimleri üzerinden inşa ederek, bir ölçüde ulussuzlaşma aşamasını tamamlamaktadır. Kitlesele göçler de bunun bir tezahürüdür.

Reaksiyoner küreselleşmenin, bahsi geçen yeniden konumlanmaya etkisi, 1990’lardaki gibi yönü belirli olan, sınırları tanımlı, kestirilebilir bir düzen içinde olmayışıyla farklıdır. Devlet kapasitesi, teknik altyapıdan toplumsal alana, uluslararası kurumsallıktan dijital altyapıya kadar çok boyutlu bir uyum sorunsalıyla karşı karşıyadır. Zemin, hiç olmadığı kadar esnek, ilişkisellik ise hiç olmadığı kadar yoğun ve kırılğandır. Olağanüstü hal biçimlerinin süreklileştiği daha önceki düzlemdeki “devletin dönüşünden” farklı olarak, demokratik hukuk devletinin güçlenmesinden ziyade hak temelli yurttaşlığın zayıflaması pahasına yeni bir kırılğan mensubiyet rejimini doğurmaktadır. Bu bağlamda,

Anayasalardan, en temel hukuk normlarına kadar görülen çözüme de hem sebep hem sonuçtur. Böylece, bireylerin kendilerini hukuk ve kurumlar aracılığıyla değil; karizmatik liderlik, güvenlik söylem ve pratikleri ile çeşitli kutuplaşma dinamikleri içinden tanımlamaları da tesadüf olmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Reaksiyoner küreselleşme, mensubiyet, yeni kamusalık, otoriterleşme, egemenlik.

KAPİTALİZMİN KRİZİNE BİR YANIT OLARAK POPÜLİST RADİKAL SAĞ: TRUMP VE BOLSONARO ÖRNEKLERİ

Özlem ÜSTÜN*

2008 küresel finansal krizi, 1970’lerden itibaren hâkim olan neoliberal birikim rejiminin yapısal çelişkilerinin dışavurumu olarak ortaya çıkmıştır. Bu kriz, yalnızca finans sektöründeki spekülâtif balonların patlaması değil, aynı zamanda küreselleşmiş kapitalizmin üretim-tüketim dengesinin bozulmasıdır. Neoliberal dönemde emek maliyetlerini düşürmek için üretimin küresel ölçekte yeniden örgütlenmesi, gelişmiş kapitalist ülkelerde sanayisizleşme ve ücret baskısı yaratmıştır. Tüketimin ise borçlanma yoluyla sürdürülmesi, finansal kırılma arttırmış ve 2008 küresel finansal krize yol açan koşulları derinleştirmiştir. Bu krizi önceki kapitalist krizlerden farklılaştıran ise krize yanıt verecek yeni ve geniş kabul gören bir hegemonik modelin ortaya çıkmamasıdır. Kapitalizmin bu krizi, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasal meşruiyet krizini de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, Donald Trump’ın Amerika Birleşik Devletleri başkanlık dönemleri ile Jair Bolsonaro’nun Brezilya başkanlığı deneyimleri, popülist radikal sağın bu krize verdiği yanıtları somutlaştırmıştır. Trump ve Bolsonaro üzerine yapılan akademik çalışmalar genellikle tek ülke analizleriyle sınırlı kalmakta ve bu liderlerin küresel bağlamdaki konumları yeterince tartışılmamaktadır. Bu çalışma, dünyanın en büyük ekonomisinde ve Latin Amerika’nın en kalabalık ülkesinde birbirlerine yakın zamanlarda iktidara gelen bu iki lideri karşılaştırmalı perspektiften ele alarak, bu ülkelerde popülist radikal sağın yapısal dinamiklerini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Çalışma, karşılaştırmalı analiz yöntemiyle iki liderin ekonomi politikaları, uluslararası iş birliği yaklaşımları ve siyasal söylemlerini literatür taraması ve belge analizi yoluyla incelemektedir. Çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde kapitalizmin kriz dinamikleri ve bu krizin popülist radikal sağın yükselişine nasıl zemin hazırladığı tartışılmaktadır. İkinci bölümde her iki liderin korumacılık, ekonomik milliyetçilik girişimleri incelenmektedir. Üçüncü bölümde uluslararası iş birliği mekanizmalarına yaklaşımları, çok-taraflı anlaşmalardan çekilme politikaları ve küresel güç dengeleri içindeki konumları

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi, ozlemustun130@gmail.com, ORCID: 0009-0003-8833-8144.

ele alınmaktadır. Dördüncü bölümde ise siyasal mobilizasyon stratejileri ve kimlik siyasetleri analiz edilmektedir.

Popülist radikal sağ, homojen bir halk tanımını yaratarak bu halkı hem dış tehditlere hem de iç elitlere karşı koruma vaadiyle birlikte yerlilik ve otoriter eğilimleri birlikte barındırmaktadır. Bu siyasal akımın yükselişi, neoliberal küreselleşmenin yarattığı ekonomik ve sosyal sonuçlarla doğrudan ilişkilidir. 1980'lerden itibaren Batı ekonomilerinde finansallaşma, üretimin küresel ölçekte yeniden örgütlenmesi ve emek piyasalarının esnekleştirilmesi, geleneksel sanayi bölgelerinde işsizlik, ücret düşüşü ve sosyal güvencesizliğin artmasına yol açmıştır. Amerika'da Rust Belt olarak adlandırılan Michigan, Ohio, Pennsylvania, Wisconsin gibi eyaletlerde otomotiv, çelik ve makine sanayilerinin çöküşü, milyonlarca işçiyi işsiz bırakmıştır. Benzer süreçler Brezilya'da da yaşanmış, 1990'larda uygulanan neoliberal reformlar ve sanayisizleşme, özellikle Güneydoğu bölgesindeki sanayi kentlerinde önemli toplumsal kırılmalara neden olmuştur. Bu ekonomik dönüşüm, aynı zamanda toplumsal hareketlilik kanallarının tıkanması, orta sınıfın daralması ve toplumsal kutuplaşmanın derinleşmesi sonuçlarını doğurmuştur. Trump'ın 2016 seçim kampanyasında kullandığı Amerikan işçisi ve halkını koruma odaklı söylemi, serbest ticaret anlaşmalarını ve sanayinin çöküşünden sorumlu tutulan Washington elitlerini hedef almıştır. Bolsonaro da 2018 kampanyasında geleneksel siyaset elitine ve Partido dos Trabalhadores iktidarlarına karşı anti-elitist bir söylem geliştirmiştir. Her iki liderin de söyleminde, ekonomik sorunların kaynağı olarak küresel ticaret rejimleri ve yerli siyasal elitler işaret edilmiştir. Bu söylemin toplumsal karşılık bulmasında, neoliberal küreselleşme döneminin ekonomik kazananları olan finans sektörü, teknoloji şirketleri ve profesyonel orta sınıflar ile kaybedenler olan sanayi işçileri, küçük işletme sahipleri ve kırsal kesimler arasındaki artan uçurumun önemli rolü vardır.

Ekonomi politikaları açısından her iki yönetim de korumacılık ve ekonomik milliyetçilik söylemini benimsemiştir. Trump'ın ilk döneminde Çin'den ithal edilen ürünlere uygulanan gümrük tarifeleri, çelik ve alüminyum ithalatına getirilen kısıtlamalar, 1930'lardan beri görülmeyen düzeyde korumacı önlemler olarak değerlendirilmiştir. Bolsonaro yönetimi de tarımsal ihracatı önceliklendirirken, belirli sektörlerde yerli sanayinin desteklenmesi söylemini kullanmıştır. Ancak pratikte her iki yönetim de sermaye kesiminin çıkarlarını koruyan politikalar uygulamıştır. Trump'ın 2017 vergi reformu büyük şirketlere önemli indirimler getirirken, Bolsonaro'nun emeklilik reformu ve iş hukuku düzenlemeleri işverenlerin taleplerini karşılamıştır. Bu örnekler, popülist radikal sağ aktörlerin popülist söylemlerle neoliberal ekonomik düzenlemeleri eş zamanlı olarak uygulayabilme stratejisini ortaya koymaktadır. İki lider arasındaki temel farklılık, içinde buldukları ekonomik yapılardan

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

kaynaklanmaktadır. Trump, merkez konumdaki gelişmiş bir kapitalist ekonomide iktidar olurken; Bolsonaro, yarı-periferik ve bağımlı kapitalist birikim dinamikleriyle şekillenen bir ekonomi üzerinde yönetim sürdürmüştür.

Uluslararası ticaret ve iş birliği mekanizmalarına karşı mesafeli duruş, her iki yönetimin de belirgin özellikleri arasındadır. Trump yönetimi, Trans-Pasifik Ortaklığı anlaşmasından çekilmiş, NAFTA’yı yeniden müzakere ederek USMCA’ya dönüştürmüş, Paris İklim Anlaşması’ndan ayrılmıştır. Bu kararlar, çok-terafli anlaşmaların Amerika’nın çıkarlarına zarar verdiği ve ulusal karar alma mekanizmalarını kısıtladığı argümanı ile savunulmuştur. Bolsonaro yönetimi de MERCOSUR içinde daha esnek bir yapı talep etmiş ve Amazonya politikalarında dış müdahaleleri reddetmiştir. COVID-19 pandemisi sırasında Dünya Sağlık Örgütü’ne yönelik tutumları da benzer mantığı yansıtmaktadır. Trump yönetimi örgütü Çin yanlısı olmakla suçlayarak üyelikten çekilme sürecini başlatmış, Bolsonaro da pandemi politikalarında Dünya Sağlık Örgütü’nün önerilerini sık sık görmezden gelmiştir. Bu gelişmeler, sağlık gibi evrensel bir alanda bile uluslararası iş birliği mekanizmalarına duyulan güvenin aşındığının göstergeleridir.

Siyasal mobilizasyon stratejileri açısından popülist radikal sağ, ekonomik meseleleri kimliksel ve kültürel meselelerle birleştiren bir söylem üretir. “America First” ve “Brasil acima de tudo” sloganları, ulusötesi yapıların zayıfladığı bir dönemde ulus-devlet çerçevesinin siyasal mobilizasyon için yeniden keşfedildiğini göstermektedir. Her iki lider de seçim kampanyalarında ve iktidar dönemlerinde, küresel entegrasyonun yarattığı ekonomik ve kültürel dönüşümlerin mağdurları olarak konumlandıkları toplumsal kesimlere hitap etmiştir. Trump’ın göç politikaları, yalnızca ekonomik gerekçelerle değil, aynı zamanda ulusal kimlik ve güvenlik söylemiyle meşrulaştırılmıştır. Meksika sınırına duvar inşa etme projesi, göçmenlerin işgücü piyasasına etkisi kadar, kültürel homojenlik ve ulusal güvenlik endişeleriyle de ilişkilendirilmiştir. Bolsonaro da göç, güvenlik ve geleneksel aile değerleri temalarını birleştirmiştir. Ancak Trump göçmen karşıtlığını dışarıdan gelen tehdit söylemiyle örerken, Bolsonaro yerli halkları içerideki “öteki” olarak konumlandırmıştır. Bu strateji, ekonomik hoşnutsuzluğu kültürel ve kimliksel meseleler üzerinden kanalize ederek, sınıf temelli siyaseti zayıflatmakta ve emekçi sınıfların farklı kesimlerini birbirine karşı konumlandırmaktadır.

Trump ve Bolsonaro deneyimleri, kapitalizmin krizine verilen yanıtın, emekçi sınıfların çıkarlarını korumaktan ziyade ekonomik hoşnutsuzluğu kimliksel ve kültürel meseleler üzerinden yönlendiren popülist radikal sağ iktidarlar biçiminde tezahür ettiğini göstermektedir. Her iki örnek de popülist radikal sağın farklı kapitalist gelişme düzeylerinde ve jeopolitik konumlarda nasıl farklı biçimler aldığına ortaya koymaktadır. Ekonomik milliyetçilik,

korumacılık ve uluslararası iş birliği mekanizmalarına mesafeli duruş, küresel kapitalizmin yeniden yapılanma sürecinde ortaya çıkan stratejilerdir. Ancak bu stratejiler, mevcut güç ilişkilerini yeniden üretmekte ve toplumsal kutuplaşmayı derinleştirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Donald Trump, Jair Bolsonaro, popülist radikal sağ, kapitalizm, küreselleşme.

**İKİLİ DEVLET VE OLAĞANÜSTÜLÜĞÜN KURUMSALLAŞMASI:
21. YÜZYILIN OTORİTER REJİMLERİNİ
FRAENKEL ÜZERİNDEN OKUMAK**

Rukiye KESLER*

Neoliberal küreselleşmenin, ulus-devletlerin iktisadi ve hukuksal alanlardaki düzenleme gücünü aşındırdığı, karar alma süreçlerini ulusüstü kurumlara devrettiği bir dönemin ardından, 21. yüzyılın ikinci on yılı itibariyle devlet yeniden siyasal merkeze yerleşmiştir. Ancak yaşanan bu dönüşüm, her durumda demokratik hukuk devleti ideallerinin yeniden inşası anlamına gelmemektedir. Tam tersine, devletin bu biçimiyle yeniden ortaya çıkışı yürütmenin olağanüstü yetkilerle donatıldığı, hukukun esnekleştirildiği ve anayasal sınırların siyasal gereklilik adına aşındırıldığı bir süreci de ifade edebilmektedir.

Bu bildirinin temel savı, 21. yüzyıl otoriter rejimlerinin, hukuku askıya almak yerine, olağanüstülüğü hukukun içine yerleştirerek ona bir süreklilik kazandırdığı yönündedir. Bu durumda olağanüstülük, hukukun dışında konumlanmaz; tersine, onun işleyiş mantığına içkin bir unsur olarak yerleşir. Bu itibarla çalışma, Ernst Fraenkel’in İkili Devlet (1941) modelini, Stuart Hall’un “otoriter popülizm” kavramsallaştırması ve modern “suistimalci anayasacılık” tartışmalarıyla ilişkilendirerek küreselleşme sonrası devlet biçiminin dönüşümünü açıklamayı amaçlamaktadır. Zira bu üç kavram hem hukuksal hem de toplumsal düzeyde olağanüstülüğün sürekliliğini anlamak için birbirini tamamlayan açıklayıcı katmanlar sunar. Böylece Fraenkel yapısal işleyişi, Hall siyasal rızanın üretimini, “suistimalci anayasacılık” ise kurumsal araçsallaştırma biçimini açıklar.

Fraenkel, Nazi Almanyası’nı incelerken, totaliter devletin “norm devleti” (normative state) ve “tedbir devleti” (prerogative state) olmak üzere iki paralel işleyişe sahip olduğunu ileri sürmüştür. Buna göre norm devleti, ekonomik düzenin ve bürokrasinin öngörülebilir işleyişini sağlayan, biçimsel hukukun yürürlükte olduğu alandır. Tedbir devleti ise siyasal iktidarın, “kamu yararı” veya “ulusal güvenlik” gibi gerekçelerle hukuku askıya alabildiği, keyfi kararların hüküm sürdüğü bir alan olarak karşımıza çıkar. Fraenkel’in ikili devlet kavramsallaştırması hem “norm devleti” olarak normatif düzenin

* Arş. Gör., Ufuk Üniversitesi, rukiyekesler@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-2583-1946.

kurumsallaşmasını hem de “tedbir devleti” olarak siyasal iktidarın istisnai müdahale kapasitesini barındıran ikili yapısını açığa çıkarır. Almanya’daki totaliter rejim ise, tam da bu iki alanın bir aradılığı sayesinde işler: Hukuku tümüyle ortadan kaldırmaz, onu araçsallaştırarak siyasal iktidarın çıkarlarına tabi kılar. Bu tespit, yalnızca tarihsel bir vaka analizi olarak değil, aynı zamanda modern otoriterliğin yapısal bir açıklaması olarak da okunabilir. Zira günümüzde, bir yandan biçimsel olarak “hukuk devleti” görünümünü sürdürmekte olan, diğer yandan fiilen “tedbir devleti” mantığıyla işleyen devletlerin olduğunu söylemek mümkündür. Bu devletlerde hukukun meşruiyeti korunurken, içeriği yürütmenin takdirine tâbi hale gelmektedir.

Fraenkel’in ikili devlet modelinin 21. yüzyılda toplumsal meşruiyetini anlamak açısından Stuart Hall’un “otoriter popülizm” kavramsallaştırması açıklayıcı bir zemin sunar. Hall’a göre otoriter popülizm, liberal demokratik kurumların biçimsel varlığını koruyarak, bunların içeriğini yeniden düzenleyen ve dönüştüren bir tür hegemonya biçimi olarak karşımıza çıkar. Böylece devlet, “hukukun üstünlüğü” söylemini sürdürürken, hukukun özünü ve içeriğini yürütme lehine yeniden tanımlayarak meşrulaştırır. Bu nedenle Hall’un yaklaşımı ile Fraenkel’in ikili devlet kavramı doğrudan kesişir. Her iki durumda da iktidar, olağanüstülüğü açık bir istisna olarak değil, yönetimin olağan mantığı olarak işler hale getirir. Hukukun araçsallaşması ise yalnızca baskı yoluyla değil, rıza üretimi üzerinden kurumsallaşır.

Bu süreç, bilhassa son yıllarda anayasal düzeyde de somut bir biçim kazanmıştır. David Landau’nun tanımladığı biçimiyle “suistimalci anayasacılık” (abusive constitutionalism), otoriter popülist iktidarların anayasayı fiilen ortadan kaldırmadan, içeriden dönüştürme ve yürütme lehine işlevsiz hale getirme çabasıyla kendisini göstermiştir. Bu durumda anayasal düzen biçimsel olarak yürürlükte olmakla birlikte; hukuk düzeni, olağanüstü hâl mantığının kurumsal bir kalıcılık kazanmasıyla fiilen yürütme organının denetimine geçmiştir. Türkiye’de 2016 sonrasında yaşanan gelişmeler, Macaristan’da Viktor Orbán yönetiminin söylemleri ve Rusya’da Vladimir Putin’in yönetim biçimi gibi örneklerde genişleyen yürütme yetkileri bu eğilimin örneklerinden sayılabilmektedir. Bu örnekler, olağanüstü hâl mantığının normatif alanının silikleştiğini ve bir mantık olarak siyasal alana girdiğini, böylece artık istisnai değil, yönetimsel bir rasyonaliteye dönüştüğünü göstermektedir. Dolayısıyla, bu sürecin Fraenkel’in “ikili devleti”nin güncel bir örneğini oluşturduğu ifade edilebilir. Bundan böyle devlet hem hukuka dayanır hem de hukuku sürekli olarak askıya alma kapasitesine sahiptir. Böyle bir yaklaşım, otoriter popülizmleri sadece ideolojik bir fenomen olarak değil, aynı zamanda bir yönetim biçimi olarak ele almayı mümkün kılar.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

Günümüzde sorulması gereken temel soru şudur: Küreselleşme sonrası geri dönen devlet, gerçekten hukukun üstünlüğüne dayalı bir “norm devleti” midir, yoksa olağanüstü hâlin süreklilik kazandığı bir “tedbir devleti”ne mi dönüşmektedir? Fraenkel’in “ikili devlet” yapısı, Hall’un “otoriter popülizmi”yle birlikte okunduğunda, 21. yüzyılda devletin dönüşümü olağanüstülüğün kalıcılaşması ekseninde analiz edilebilir. Zira bu dönüşüm, demokratik denge ve denetim mekanizmalarının güçlenmesini değil, yürütme merkezli bir “kriz yönetimi” paradigmasının kurumsallaşmasını beraberinde getirmektedir. Öyle ki, günümüz otoriter popülizmleri, hukuku tamamen dışlamadan, çoğunlukla onu yürütme erkinin hizmetine koşarak olağanüstü hâli, siyasetin olağan bir unsuru haline getirmektedir. “Suistimalci anayasacılık” ise bunun en somut tezahürüdür. Bu durum, çağdaş devletin temel çelişkisini görünür kılar: Norm ile istisna, hukuk ile siyaset arasındaki sınır artık belirgin değil muğlaktır. Fraenkel’in tespitiyle ifade edilecek olursa, “norm devleti”nin zarfı içinde “tedbir devleti” kalıcılaşmış, olağanüstü hâl hukuk düzeninin asli unsuru haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ernst Fraenkel, norm devleti, tedbir devleti, olağanüstü hâl, otoriter popülizm.

DİJİTAL EGEMENLİK VE DEVLETİN DÖNÜŞÜ: YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA ULUSAL KAPASİTENİN YENİDEN TANIMLANMASI

Sevda Nur ÇEVİK TEKELİOĞLU*

Devletin dönüşü tartışması, küreselleşme sonrası dönemin siyasal-toplumsal gerilimlerini anlamak için kritik bir düşünsel eşik sunmaktadır. Küreselleşmenin vaat ettiği sınırsız piyasa, çok-aktörlü yönetim ve “devletsiz dünya düzeni” ideali, finansal krizlerden salgınlara, iklim değişikliğinden güvenlik tehditlerine uzanan çoklu kriz dalgaları karşısında sürdürülebilirliğini yitirmektedir. Ulus-devlet, küresel sistemin çözülme sürecinde krizi yöneten, toplumu koruyan ve düzeni yeniden kuran asli özne olarak geri dönmüştür. Ancak bu geri dönüş, endüstri çağının devletinden farklıdır. 21. yüzyılın devleti, dijital altyapılar ve algoritmik mekanizmalar üzerinden işleyen yeni bir iktidar biçimiyle tanımlanmaktadır.

Bu çalışma, “devletin dönüşü” kavramını yapay zekâ çağında yeniden yorumlamayı amaçlamaktadır. Temel soru şudur: Yapay zekâ, devletin siyasal, hukuksal ve toplumsal kapasitesini nasıl dönüştürmekte ve egemenliği hangi yeni biçimlerde inşa etmektedir? Bu sorudan hareketle çalışma, teknolojik dönüşümün ekonomik ya da idari bir süreçlerin yanı sıra yeni bir egemenlik biçimi olarak “dijital devlet” modelini de ortaya çıkardığını savunmaktadır.

Yapay zekâ, devletin bilgi üretme ve işleme kapasitesini, toplumsal alan üzerindeki denetim gücünü, kamusal yaşamı düzenleme araçlarını ve siyasal meşruiyet zeminini köklü biçimde dönüştürmektedir. 20. yüzyılın bürokratik devletinde bilgi, kayıt ve istatistik aracılığıyla düzenlenirken bugün veri, algoritma ve otomasyon mekanizmaları üzerinden yönetilmektedir. Bu durum, devletin kamusal otoritesini genişletmekle birlikte denetim, mahremiyet ve vatandaşlık kavramlarını kökten dönüştürmektedir. “Veri egemenliği” (data sovereignty), “algoritmik yönetim” (algorithmic governance) ve “sayısal yurttaşlık” (digital citizenship) gibi kavramlar, egemenliğin artık coğrafi sınırlarla kalmadığını bunun yanı sıra dijital ağlarla tanımlandığı yeni bir siyasal gerçekliğe işaret etmektedir.

* Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, cevikksevdanurr@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1985-8069.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

Bu dönüşüm iki yönlüdür: Bir yandan devlet, yapay zekâyı kamu hizmeti, güvenlik, sağlık, eğitim ve yargı gibi temel alanlarda kullanarak yönetsel kapasitesini güçlendirmekte, karar süreçlerini hızlandırmakta ve kamusal hizmet sunumunda verimlilik sağlamaktadır. Algoritmik analiz ve öngörü sistemleri sayesinde devlet, hem vatandaş taleplerini daha erken tespit edebilmekte hem de kriz anlarında (örneğin salgın, afet, güvenlik tehditleri) daha hızlı tepki verme kabiliyeti kazanmaktadır. Bu durum, klasik anlamda “etkin devlet” kavramını yeniden gündeme getirmekte ve dijital çağın bürokratik rasyonalitesini tanımlamaktadır.

Öte yandan aynı süreç, devletin karar alma mekanizmalarının giderek algoritmikleşmesine ve teknokratikleşmesine yol açmaktadır. Yapay zekâ sistemlerinin “tarafsız” veri işleme iddiası, demokratik denetim mekanizmalarını zayıflatma riski taşımakta, bürokratik kararlar, toplumsal müzakere yerine teknik hesaplama süreçlerine dayanmaktadır. Bu nedenle yurttaşın siyasal katılım alanı daralmakta, kamusal olan teknik uzmanlığın sınırları içine çekilmektedir. Dolayısıyla “devletin dönüşü” salt otoritenin yeniden merkezileşmesi anlamına gelmez, kamusalın epistemolojik dönüşümünü de ifade eder. Devlet, artık yalnızca yasalar ve kurumlar üzerinden değil, veri, algoritma ve yapay zekâ sistemleri aracılığıyla da toplumu düzenleyen bir varlık hâline gelmiştir. Bu yeni durumda egemenlik, teknolojik altyapıların kontrolüyle özdeşleşmekte, demokratik meşruiyet, hesap verebilirlik ve etik sınırlar yeniden tartışmaya açılmaktadır. Küresel ölçekte ABD, Çin ve Avrupa Birliği örnekleri bu dönüşümün farklı biçimlerini göstermektedir. ABD modeli, piyasa aktörlerinin dinamizmini korurken, bireysel haklar üzerinden etik denetimi öne çıkarır. AB modeli, risk-temelli düzenlemelerle devletin koruyucu rolünü pekiştirir. Çin modeli ise yapay zekâyı ulusal kalkınma ve sosyal denetim aracına dönüştürür. Bu çeşitlilik, modern devletin evrensel bir tipolojiye değil, farklı tarihsel ve kültürel bağlamlara dayanan çoklu egemenlik biçimlerine evrildiğini göstermektedir.

Yapay zekâ çağında devletin kapasitesi orduları veya kurumları değil, veri akışlarını, dijital altyapıyı ve algoritmik sistemleri yönetebilme becerisini de içerir. Bu anlamda “ulusal kapasitenin yeniden tanımlanması”, devletin yeni üretici güçlere erişimini ve bunlar üzerindeki denetimini ifade eder. Devlet, bilgi üretiminin merkezi hâline gelirken, teknoloji şirketleriyle kurduğu simbiyotik ilişkiyi de düzenlemek zorundadır. Yapay zekânın sahipliği, eğitimi, etik sınırları ve kullanım biçimleri, egemenliğin güncel tartışma alanlarıdır.

Çalışma, yapay zekâyı modern devletin rasyonalitesini yeniden kuran bir siyasal olgu olarak ele almaktadır. Dijital çağın devleti, Weberyen bürokrasinin rasyonel otoritesinden Foucaultcu biyoiktidarın gözetim biçimlerine, oradan da algoritmik yönetişimin hesaplama mantığına uzanan bir evrim içinde

görülmektedir. Yapay zekâ, devletin bilgiye dayalı iktidarını yoğunlaştırmakta ancak bu yoğunlaşma yeni bir meşruiyet krizi doğurmaktadır. Çünkü algoritmik karar alma süreçleri, sorumluluk, hesap verebilirlik ve etik sınırların bulanıklaştığı bir alan yaratmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, “devletin dönüşü” kavramını dijital çağın bilgi rejimleri, yönetsel pratikleri ve kurumsal mantığı çerçevesinde yeniden ele alma gerekliliğini ortaya koymaktadır. Günümüzde devletin geçirdiği dönüşüm, ekonomik ya da siyasal alanla sınırlı olmayıp, bilginin üretimi, dolaşımı ve kullanımı üzerinden işleyen bilişsel bir yeniden yapılanmayı da ifade etmektedir. Egemenliğin kaynağı, artık maddi kaynakların denetiminden çok, bilgi ve verinin işlenmesi, yorumlanması ve yönlendirilmesine dayalı bir kapasiteyle tanımlanmaktadır. Bu yeni bağlamda dijital egemenlik, ulus-devletin güncel biçimi olarak öne çıkmakta ancak klasik egemenlik anlayışının sınırlarını aşarak veri, algoritmik süreçler ve hesaplama gücü üzerinden örgütlenen yeni bir kamusal düzenini beraberinde getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Devletin dönüşü, dijital egemenlik, yapay zekâ, algoritmik yönetim, modern devlet.

ULUS-DEVLET Mİ, ULUS-ŞİRKET Mİ? DİJİTAL KORUMACILIK ÇAĞINDA DEVLETLERİN VE ŞİRKETLERİN DEĞİŞEN ROLÜ

Altuğ YALÇINTAŞ*

Büyük veri, yapay zekâ ve bulut teknolojileri alanlarında faaliyet gösteren Meta, Alphabet, Microsoft, Amazon gibi Amerikan şirketlerinin yol açtığı riskler uzun bir süreden beri kamuoyunca bilinmekte ve bu risklerin yol açtığı sorunlar kanıtlarıyla tartışılmaktaydı. ABD, hali hazırda birçok ülke için ulusal güvenlik, kamu refahı ve veri mahremiyet konularında risk oluşturan ancak hiçbir ülkenin karar almaya cesaret edemediği bir konuda inisiyatif almış görünüyor. Dahası 1980’lerden bu yana serbest ticaret ve deregülasyonun en güçlü savunucu olan ABD, Başkan Donald Trump yönetiminde, tüm dünyadaki en yüksek tarife hadlerini uygulayan ülke durumuna gelmiş bulunuyor. Acaba bu kararın alınmasını sağlayan faktörler konusunda diğer ulus devletler aynı yolu izler mi? Sahip olduğu piyasa değerlemesi açısından birçok ulus devletten daha büyük katma değer üreten bu şirketler birer devlet gibi işlev görüyor olabilir mi? Eğer ulus devletler korumacılık konusunda açık bir tutum benimsemezlerse, bu rolü birer ulus-şirket gibi hareket eden bu şirketler yerine getirebilir mi?

2000’lerin başlarından bu yana başta Çin, Hindistan, Rusya, İran ve kısmen de Türkiye gibi ülkeler olmak üzere birçok ulus devlet tarafından zımnî ya da sarîh şekillerde uygulanmakta olan dijital korumacılık politikaları uluslararası siyasetin doğasını dönüştürmüştür. Buna göre, ulus devletlerin dijitalleşme sonrasında zayıfladığını ve hatta çöküşe geçtiğini belirten sav bütünüyle yanlıştır.

Diğer taraftan Meta, Alphabet, Microsoft ve Amazon gibi şirketler az sayıda çalışanıyla tarihsel olarak en yüksek piyasa değerlemelerine erişmiş ve kullanıcılarına kendi hukukunu dayatma kapasitesini elde etmiştir. Netandaş adını verdiğimiz kullanıcılar bu şirketlerden gelir elde etme imkânına kavuşmuş, bu şirketler sayesinde iktisadi ve politik örgütlenmeler kurmuş ve toplumsal taleplerde bulunmuştur. Bu koşullar altında Meta, Alphabet, Microsoft ve Amazon gibi şirketler birer ulus-şirket niteliğine sahip olmuştur.

İlk olarak Avrupa’da on altıncı yüzyılda karşımıza çıkan iktisadi merkantilizme in değişen teknolojik koşullar karşısındaki güncellenmiş hali olan

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, altug.yalcintas@politics.ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3344-0497.

bu ideolojiye (dijital korumacılık) göre her ulus, sınırları içerisinde üretilen katma değer (değerli madenin ya da verinin) korumacı bir takım politikalarla ülke dışında çıkmasını engellemelidir. Buna göre, her türlü veri ihracatı durdurulmalı ya da kontrol altına alınmalı, dijital sektörlerde dışa bağımlılığın azaltılması için veri ihracatını ikame edici sanayileşme politikaları uygulamaya konulmalıdır. Dijital ihraç ikamecilik adını verebileceğimiz bu politikalar bütünü 1960'lı ve 1970'li yıllarda Türkiye dahil birçok ülkede uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikalarının yeni halidir.

Peki bugün dijital korumacılık politikaları bugün ulus devletler tarafından açıklıkla savunuluyor mu? Yoksa bu politikalar artık birer devlet gücüne sahip ulus-şirketler eliyle yürütülüyor olabilir mi?

Her ne kadar internetin merkezi bir planlamacının yokluğunda kendi kendini düzenleyen karmaşık bir yapı olduğu düşünülse de serbest ticaret politikalarına dayalı olarak daha verimli çalışacağı düşünülen büyük veri kapitalizmi Karl Polanyi'nin Büyük Dönüşüm'de kullandığı anlamda planlanmış bir sistemdir. Planlanmayan (daha doğrusu öngörülme) ise büyük veri kapitalizminin er ya da geç dijital korumacılığa dönüşeceği gerçeğidir. İnternetin ve dijital iletişimin ulus-ötesi doğasından kaynaklanan nedenlerle, 1995'te kurulan Dünya Ticareti Örgütü (DTÖ) sonrası süreçte, uluslararası siyaset deregülasyona tabi tutulmuştur. Ancak diğer taraftan, özellikle 2000'lerden itibaren "gelişmekte olan" ulus devletler, rekabetçiliği arttırmak ve "yerli ve milli" teknolojiler geliştirerek dışa bağımlılığı azaltmak gibi ekonomik saiklerle bir dizi dijital korumacılık politikasını uygulamaya sokmuşlardır. Bu politikaların sonucu olarak, sadece bu ülkelerde faaliyet gösteren ve uluslararası şirketlerin rekabetinden korunma dijital bebek endüstriler faaliyetini sürdürme ve kârlarını artırma şansını elde etmişlerdir.

Dijital korumacılık politikaları, 11 Eylül 2001 tarihindeki saldırılardan sonra ABD tarafından uygulamaya konulmuş ve Birleşik Krallık, Avustralya, Japonya ve bazı Avrupa Birliği ülkeleri tarafından benimsenmiştir. Dijital korumacılık ulus devletlerin, farklı ülkelerde yerleşik olan milyonlarca netandaşın internet üzerinden müştereken üretmiş olduğu olan verinin uluslararası alandaki trafiğini düzenlemesidir. Büyük veri ve yapay zekâ teknolojilerini kullanan uluslararası şirketler, faaliyetlerini en verimli şekilde yürütebilmek için küresel olarak milyarlarca internet kullanıcısının ürettiği veriyi kendi sunucularında depolamak, saklamak ve çeşitli veri bilimi yöntemleriyle işlemek zorundadır. Büyük veri kapitalizmi olarak da adlandırılan bu yeni teknolojik paradigma içerisinde faaliyette olan şirketler, bu verilere ferdi fikri mülkiyet hukuku kapsamında el koyarlar. Yüksek kârların ortaya çıkmasına ve bu kârların çoğunlukla ABD menşeli şirketler tarafından elde edilmesine dayalı bu uluslararası sistem, başta Çin olmak üzere, birçok hükümet tarafından

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

denetlenmekte ve kimi zaman internet sitelerine erişimin yasaklanması gibi yaptırımlara tabi kılınmaktadır. 5G teknolojileriyle birlikte yeni bir oyuncu olarak ortaya çıkan Çin ve Çin menşeli şirketler, potansiyel olarak, internet ekonomisini düzenleme ve denetleme gücüne erişmiş durumdadır.

İşte biz bu politikalar zincirine dijital korumacılık adını veriyoruz. Dijital korumacılık (ya da dijital merkantilizm), bu ülkenin yerleşikleri tarafından üretilen verinin, o ülkenin sınırları içerisinde tutulması için devlet tarafından önlem alınması anlamına gelir. Dijital korumacılık sadece Çin, Rusya, İran, Türkiye ve bunun gibi devletin serbest piyasa ekonominin işleyişine sürekli olarak müdahale ettiği emerging piyasalarda uygulanmaz. AB ülkeleri, Birleşik Krallık ve ABD gibi küreselleşme neoliberalizm taraftarı birçok devlet de uluslararası veri trafiği konusunda sıkı korumacılık tedbirleri uygulayabilir ve uygulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital korumacılık, dijital ihrac ikamecilik, internet çağında planlama.

TEKNOLOJİ, İŞSİZLİK VE BÖLÜŞÜM: TEKNOLOJİK DÖNÜŞÜMÜN GÖLGESİ ALTINDA KAMU HARCAMALARI

Ömer Batuhan BEŞİRLİ*, Erdem SEÇİLMİŞ**

Sanayi kapitalizminin erken evrelerinden bu yana üretim sürecinde teknolojinin üstlendiği rol, emeğin konumunu ve bölüşüm ilişkilerini köklü biçimde dönüştürmüştür. Ancak içinde bulunduğumuz dönemi farklı kılan, teknolojinin yalnızca üretim süreçlerini değil, toplumsal yeniden üretim mekanizmalarını da belirleyen hegemonik bir güce dönüşmüş olmasıdır. Otomasyon, dijitalleşme ve yapay zekâ gibi teknolojik yenilikler, artık yalnızca emek verimliliğini artıran araçlar değil; emeğin toplumsal örgütlenmesini yeniden biçimlendiren yapısal faktörler haline gelmiştir. Bu bağlamda, çağdaş iktisadi tartışmaların merkezinde yer alan soru, teknolojik ilerlemenin istihdam yaratıcı mı yoksa emek talebinin sürekliliğini zayıflatabilen mi olduğu değil, daha çok hangi tür emeği görünür kılıp hangisini marjinalleştirdiği olarak gösterilebilmektedir.

Teknoloji ile işgücü arasındaki ilişki tarih boyunca “yaratıcı yıkım” (Schumpeter) ve “teknolojik işsizlik” (Keynes) kavramları arasında gidip gelmiştir. Fakat 21. yüzyılda bu ikili karşıtlık, daha derin bir yapısal dönüşümün semptomuna dönüşmüştür. Beceri yanlı ve görev tabanlı teknolojik değişim hipotezleri, üretim süreçlerinin giderek daha fazla bilgi ve yaratıcılık gerektiren işlere yönelirken; rutin, tekrarlayıcı, orta beceri gerektiren işlerin makineleşme ve dış kaynak kullanımı yoluyla tasfiye edildiğini göstermektedir. Bu dönüşüm, yalnızca istihdam yapısını değil, ücret dağılımını ve sınıfsal yeniden yapılanmayı da derinden etkilemektedir. Yüksek beceri yoğun işler, sermaye ile daha uyumlu bir biçimde değer üretirken; düşük becerili emek, piyasa marjlarında, güvencesiz istihdam biçimlerinde sıkışmaktadır.

Bu noktada mesele, yalnızca “ne kadar istihdam yaratıldığı” değil, “hangi tür istihdamın yaratıldığı” sorusuna evrilmektedir. Günümüzde istihdam artışı, sıklıkla hizmet sektörü gibi düşük ücretli ve esnek istihdam biçimlerinde yoğunlaşmakta; sanayideki nitelikli işlerin yerini otomasyonun gölgesinde daralan istihdam olanakları almaktadır. Bu durum, emek piyasasında beceri talebi ile arzı arasındaki dengesizlikleri derinleştirerek yapısal işsizliği yeniden üretmektedir. Dolayısıyla, teknolojik ilerlemenin yarattığı istihdam sorunları,

* Dr., besirli06@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5699-3158.

** Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, ies@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5331-8122.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

artık geçici bir uyum meselesi değil; kalıcı bir bölüşüm krizinin tezahürü olarak düşünülmektedir.

Bu kriz, piyasa mekanizmasının kendi kendine düzeltemeyeceği ölçüde derinleştiğinde, devletin yeniden dağıtıcı rolü kaçınılmaz biçimde gündeme gelmektedir. Ancak burada tartışma, yalnızca “devletin müdahalesi gerekli midir?” sorusundan ziyade, “hangi tür kamu müdahalesi hangi gruplar lehine işler?” sorusuna yönelmektedir. Neoliberal dönemde maliye politikasının daraltıcı işlevi, emek gelirleri aleyhine bölüşüm ilişkilerini pekiştirmiştir. Buna karşın post-Keynesyen iktisat, kamu harcamalarının yalnızca kısa vadeli talep artışı yaratmakla kalmayıp, üretim kapasitesini, beceri dönüşümünü ve istihdamın niteliğini belirleyen kurucu bir politika alanı olduğunu ileri sürmektedir.

Bu perspektiften bakıldığında, kamu harcamaları istihdam piyasasında iki yönlü bir etki yaratmaktadır. Bir yandan doğrudan istihdam yaratma kapasitesiyle ekonomik genişlemeyi desteklerken; diğer yandan beceri uyumu sağlayıcı bir araç olarak işgücünün yeniden üretimini mümkün kılmaktadır. Eğitim, sağlık, araştırma-geliştirme ve yeşil dönüşüm yatırımları gibi harcama kalemleri, yüksek becerili istihdamı teşvik ederken; altyapı ve sosyal destek harcamaları düşük ve orta becerili grupların istihdam kapasitesini koruyucu bir işlev üstlenmektedir. Böylece, kamu harcamaları yalnızca istihdamın niceliksel düzeyini değil, niteliksel kompozisyonunu da dönüştürme potansiyeline sahip olduğu düşünülmektedir.

Ancak kamu harcamalarının istihdam üzerindeki bu dönüştürücü etkisi, uygulandığı kurumsal bağlama ve harcamaların bileşimine son derece duyarlı olduğu düşünülmektedir. Gelişmiş ekonomilerde Ar-Ge ve inovasyon odaklı kamu harcamaları yüksek becerili işgücüne talebi artırırken; gelişmekte olan ülkelerde bu tür harcamalar, yeterli beşerî sermaye tabanı olmadığında tersine kutuplaşmayı derinleştirebilmektedir. Bu bağlamda, kamu harcamalarının etkisinin yönü, yalnızca harcama düzeyiyle değil, ekonominin teknolojik ve kurumsal olgunluk düzeyiyle birlikte belirlenmektedir. Dolayısıyla maliye politikalarının etkinliği, salt bütçe büyüklüğüne değil, “kime, ne için, hangi kapasiteyle” harcadığına bağlı olarak şekillenebilmektedir.

Bu çalışmada kamu harcamalarının istihdam üzerindeki etkilerinin, teknolojik ivmelenmenin düzeyine duyarlılığı incelenecektir. 38 ülkeyi kapsayan değerlendirmede; Ar-Ge harcamaları teknolojik kapasiteyi temsil eden unsur olarak belirlenmiştir. Yapılan öncü analizler kamu harcamalarının teknolojik ivmelenmenin düşük olduğu dönemlerde istihdam üzerinde etkisinin olmadığını; ancak teknolojik ivmelenmenin arttığı ortamlarda toplam istihdamı azaltıcı bir eğilim sergileyebildiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgu, otomasyonun yoğun olduğu ekonomilerde mali genişlemenin istihdam yaratma kapasitesinin

zayıflayabildiğine ve kamu harcamalarının etkinliğinin teknolojik gelişmişlik düzeyine bağlı olarak azalabildiğine ilişkin literatürdeki savı desteklemektedir.

Post-Keynesyen ve kurumsalcı yaklaşımlar, bu bulguların politik yorumunu destekleyen bir çerçeve sunmaktadır. Bu perspektife göre, teknolojik ilerleme “nötr” bir süreç olarak değil, iktisadi ve toplumsal güç ilişkileri tarafından yönlendirilen bir olgu olarak değerlendirilmelidir. Kamu politikalarının bu süreçteki rolü, teknolojiyi dengeleyici ve sosyal olarak yönlendirici bir araç haline getirmekten geçmektedir. Bu bağlamda, teknoloji yoğun dönemlerde maliye politikasının amacı salt talebi canlandırmak değil, aynı zamanda emek piyasasının dönüşümünü yönetmek olmalıdır. Eğitim, beceri uyumlaştırma, yeşil dönüşüm ve sosyal altyapı harcamalarının bu açıdan önceliklendirilmesinin, kamu harcamalarının istihdam üzerindeki dışlayıcı etkilerini sınırlayabileceği öngörülmektedir.

Sonuç olarak, teknolojik dönüşüm sürecinde işsizliği azaltmanın ve bölüşüm adaletini sağlamanın yolu, piyasanın kendiliğinden dengeleyici gücünden değil; kamusal aklın yeniden inşasından geçmektedir. Kamu harcamalarının istihdam yaratıcı ve beceri geliştirici boyutu, yalnızca ekonomik değil, demokratik bir zorunluluk olduğu düşünülmektedir. Çünkü teknoloji, üretim araçlarını dönüştürdüğü kadar, emeğin toplumsal değerini de dönüştürmektedir. Eğer kamu politikaları bu dönüşümü yönlendiremezse, teknoloji üretkenliği artırırken toplumsal refahı aşındırmaya devam etmesi muhtemel gözükmektedir. O halde temel soru şudur: Devlet, emeğin yeniden değer kazanacağı bir teknolojik düzenin mimarı olabilecek midir?

Anahtar Kelimeler: Kamu harcamaları, beceri yanlı teknolojik değişim, görev tabanlı teknolojik değişim, işgücü kutuplaşması, dinamik panel eşik analizi.

DÜZENLEYİCİ DEVLETİN YENİDEN İCADI: YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA DEVLET DÜZENLEMELERİ

Halil Yasin TAMER*, Barış ÖVGÜN**

Dijital teknolojilerin sosyo-ekonomik hayata daha yoğun bir biçimde entegrasyonu, devletlerin de bu teknolojilere yönelik yaklaşımlarını gözden geçirmelerine sebep olmaktadır. Özellikle yapay zeka (YZ) teknolojilerinin, algoritmalar aracılığıyla toplumların düşünme biçimlerini şekillendirmekten hastalıkların tespitine, eğitim süreçlerinden finansal tahminlere kadar birçok farklı alana nüfuz etmesi, devletin düzenleyici rolünün yeniden tartışılmasına sebep olmaktadır. Fakat devlet olgusunun varlığı aynı zamanda düzenlemelerin de ortaya çıkışına işaret etmektedir. Devletin düzenleme fonksiyonunun, yalnızca Refah Devleti dönemi sonrasında, yani 1970’li yıllardan itibaren ortaya çıkan bir fonksiyon olmadığı, özü itibarıyla devletin temel bir rolü olduğu YZ çağında daha net anlaşılmaktadır. Çünkü piyasa, YZ çağında doğru şekilde işlememekte ve piyasa başarısızlığı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle devletin neoliberal yaklaşımın ürünü olan, yalnızca altyapı ve zemin hazırlama rolüyle yetinemeyeceği bir durum ortaya çıkmaktadır. Farklı uluslararası teknoloji şirketlerinin “tekno-feodalizm” veya veri oligarşisi şeklinde isimlendirilen düzenleyici girişimlerine yol açan ve veri egemenliği kavramının tartışılmasına sebep olan bu sorunlar, devlete artık neoliberalizmin geçersizliğini ve devletin temel rolüne yeniden bir dönüş sürecinde olduğunu göstermektedir. Bu çalışma, bu düşüncelerin sistematik bir biçimde gerçekleştiği alanın YZ teknolojileri olduğunu ve devletin yeniden düzenleyici (re-regulatory) devlet kavramsallaştırmasıyla unvan tazelenmesi gerektiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Dahası dönüşümü, Osborne ve Gaebler (1993) tarafından kavramsallaştırılan “Devletin Yeniden İcadı (Reinventing Government)” kavramıyla benzerlik ilgisi kurulabilir. Bu ilgi devletin bu rolünü yeniden tanımlamayı amaçlayacak şekilde düzenleyici devletin yeniden icadı şeklinde nitelendirmeyi mümkün kılmaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda, çalışmanın araştırma sorusu şu şekildedir: “YZ çağında devlet yeniden düzenleyici bir role mi bürünmektedir, yoksa bu durum devletin temel fonksiyonunun yeniden tanımlanması mıdır?” Bu soruya yanıt ararken, YZ teknolojilerinden kaynaklanan kamusal sorunlara, devletlerin hangi düzeyde, hangi araçlarla, hangi

* Arş. Gör. Dr., Hacettepe Üniversitesi, halilytamer@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2087-822X.

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, bovgun@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3634-5791.

amaçlarla ve en önemlisi ne çeşit bir düzenleme yaklaşımıyla karşılık verdiklerinin belirlenmesi hedeflenmektedir. Bu çerçevede, çeşitli ülkelerin YZ düzenlemelerinin incelenmesi doküman analizi, söylem analizi ve bu yöntemlere dayalı olarak tümevarım perspektifinin sağlanması gerektiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, YZ kaynaklı kamusal sorunlara verilen yanıtların çıktılarının karşılaştırılması amacıyla, Oxford ve Stanford'ın hazırlamış oldukları “Devletlerin YZ’ye Hazırlık İndeksleri (Government AI Readiness Index)” başlıklı iki ayrı indekse ait son beş yılın (2021-2025) verileri de incelenmektedir. Bu yöntem doğrultusunda edinilen sonuçlar ışığında, devletlerin YZ’ye müdahale biçimleri ne olursa olsun, hiçbir şey yapmama politikasının mümkün olmadığı bir zeminin ortaya çıktığı ve küresel YZ düzenlemeleri ihtiyacının tartışma konusu haline dönüştüğü anlaşılmıştır. Nihayetinde, devletin düzenleyici rolü YZ teknolojileri için mevcut konumunun ötesine geçerek ve piyasaların gerektiğinden fazla serbestleşmeyeceği (deregulation) bir alan olduğunu ortaya koymaktadır. Devletler, YZ teknolojilerini hem bir kitle imha silahı, hem bir siber güvenlik sorunu, hem birçok farklı sektörde ekonomik gelişim için gereklilik, hem de toplumsal yönetimin bir aracı olarak farklı şekillerde değerlendirebilmektedir. Dolayısıyla, devletlerin siberuzay sınırları içerisindeki siber egemenliklerini koruyabilmelerinin yegâne yolu da YZ düzenlemelerinden ve bu teknolojilerden amaca uygun şekilde yararlanabilmelerinden geçmektedir. Fakat devletin düzenleyici rolü, yalnızca piyasaya müdahale etme şeklinde yorumlanmamalıdır. Özellikle YZ piyasasında veri egemeni olarak ortaya çıkan tekno-feodal şirketlerin de bu sürece farklı yönleriyle katkı sağladıkları ve YZ’nin düzenlenmesi gereken bir alan olduğunu savunmaları dikkat çekicidir. Bu sebeple, YZ düzenlemeleri alanında sermayenin de merkezileştiği ve devletin düzenleyici rolüne katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Bu katkının devletlerin merkezileşme eğilimlerini de şekillendirdiği ve YZ düzenlemelerinin devletin dönüşünde önemli bir araç haline geldiği sonucuna ulaşılmaktadır. Fakat YZ çağında gerçekleşen, özellikle üretken YZ’ye yönelik güncel gelişmeler göstermektedir ki, YZ teknolojileri devletler için yalnızca bir araç değildir. Genel YZ’ye ulaşma amacı, devletlerin egemenlik haklarını koruyabilmelerinin bir yolu olarak görülmekte ve küresel ekonomi-politik zemini de şekillendirmektedir. Bu karmaşık ve düzensiz siyasal-yönetimsel ortamda, devletlerin YZ’yi hem birer araç, hem de bir amaç olarak görmeleri, yeniden düzenleyici devletin temel özelliklerinin ve sorun alanlarının incelenmesini zorunlu kılan bir araştırma nesnesini ortaya çıkarmaktadır. YZ düzenlemeleri ve politikaları bu kapsamda değerlendirilmeli ve literatürdeki bu eksiklik giderilmelidir. Literatürde çoğunlukla konunun hukuki ve uygulamaya yönelik boyutlarına indirgenerek incelenen YZ düzenlemelerinin, yeniden düzenleyici devlet ve devletin genel fonksiyonları kapsamında incelenmesi çalışmanın özgünlüğünü oluşturmaktadır. Avrupa Birliği, Amerika Birleşik

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

Devletleri, Çin, Rusya gibi birçok devlet veya uluslararası birliğin YZ düzenlemeleri bağlamında devletin rolünü daha çok tartışma konusu yapmaları da literatürdeki bu ihtiyacı kanıtlamaktadır. Bu önermeler doğrultusunda devletin dönüşünün, YZ düzenlemeleriyle birlikte özünde bir dönüş değil, siber egemenliği ve iktidar oluşturma biçimini yeniden gösterme biçimine dayalı bir yönetim tekniği olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Devlet temel fonksiyonunu yeniden tanımlamakta ve düzenleyici rolünü YZ çağında yeniden güçlendirmektedir. Aksi takdirde, YZ kaynaklı kamusal sorun alanlarına yanıt veremeyen devletlerin YZ çağında küresel dinamiklere dahil olamayacakları bir zemin ortaya çıkacaktır. Küresel YZ yönetişimi savunuları ve YZ'nin ulusallaşmaya dönüş için bir araç olarak görülmesi şeklindeki ikircikli yapının, dijital ekonomi bağlamında yeniden düzenleyici devlet kavramsallaştırmasıyla birlikte bütünleşik halde incelenebileceği gözlemlenmektedir. Çünkü devlet, farklı ölçeklerde ve sektörlerde olsa dahi, kamusal sorunlar ve çözümlerinin, tüm koşullarda en önemli aktörü olmaya devam etmektedir. Bu devlet, antik, modern veya post-modern bir devlet olabilir, ancak her koşulda düzenleme fonksiyonu geçerliliğini korumaktadır. Dolayısıyla, YZ çağında yeniden düzenleyici devlet kavramı, geçmişin yeniden incelenmesi değil, geleceğin yeniden şekillendirilmesi ve icadını ön plana alan bir anlayışın yansımasıdır.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, düzenleyici devlet, yapay zekâ, yapay zekâ düzenlemeleri, yapay zekâ politikaları.

ELEKTRİK KAMU HİZMETİ ALANINDAKİ HUKUKİ YAPININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Yeliz ŞANLI ATAY*

Bildirinin konusu, elektrik alanında-elektriğin üretimi, iletimi, dağıtımı, toptan ve perakende satışı, piyasa işletim faaliyeti, ithalat ve ihracatı- 14 Mart 2013 tarih ve 6446 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ile kurulan hukuki yapının, önceki dönemlerde geçerli hukuki yapı ile karşılaştırmalı olarak incelenerek, Devletin bu alandaki rolü ve bunun somut ifadesi olan hukuki araçların idare hukuku bakımından değerlendirilmesidir.

Bu alanın ülkemizdeki hukuki kuruluşunun tarihsel gelişimine bakıldığında ana uğrak noktaları; 19. yüz yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun kapitalizm ile eklemlenme süreci içerisinde kentsel bir kamu hizmeti olarak imtiyazlı şirketlerce yürütülmesi; 1930'lu yıllara kadar devam eden bu sürecin Elektrik İşleri Etüd İdaresi, Maden Tetkik Arama ve Arama Enstitüsü, ETİBANK gibi kamu kurumlarının kurulmasının yanı sıra, elektrik imtiyazlarının satın alınarak, elektrik kamu hizmetinin bizzat belediyeler tarafından emanet usulü ile yürütülmesi aşamasına geçilmesi ile sona ermesi; 1950'li yıllardan itibaren yeniden yabancı sermayeye dayalı yatırımlar ve imtiyazlı ortaklıkların varlığı mevcut olsa da, elektrik hizmetinin tek el niteliğinde bir kamu hizmeti olarak Devlet tarafından üstlenilmesinin somut bir ifadesi olarak 1970 yılında Türkiye Elektrik Kurumu'nun (TEK) kurulması; 1984 ile 1999 yılları arasında TEK dışındaki kuruluşların da elektrik üretimi, iletimi, dağıtımı ve ticareti görevlendirilmesine olanak tanıyan ve yap-işlet, yap-işlet-devret modelleri ile karakterize olan yeni bir hukuki yapının inşası ve nihayet 2001 yılında çıkarılan 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ile bu alanın bir "piyasa" alanı olduğunun ilanıdır. TEK ile kurulmuş olan üretim-iletim-dağıtım faaliyetlerinin bütünselliğinin parçalanması süreci bu şekilde tamamlanmış ve parçalanan her bir alandaki faaliyetlerin özel kişiler tarafından yürütülmesi öngörülmüştür.

Bu alanı, Devletin rolü ya da "Devletin Dönüşü" bakımından incelenmeye ve değerlendirilmeye değer kılan başlıca özelliği, elektriğin bir alt yapı hizmeti

* Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, yelizsanliatay@aybu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9743-3678.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

olarak kapitalist üretim biçimi bakımından taşıdığı işlev ve önemdir. Bir bakıma bu niteliği ile Devletin değişen rollerinin hukuki alandaki görünüşleri arasındaki farklılık ve geçişleri izlemek bakımından son derece elverişli bir zemin sunmaktadır. Bu bağlamda, elektriğin, kapitalist üretimin temel girdilerinden birini oluşturması nedeniyle bir üretim aracı olması, fakat öte yandan, modern toplumsal hayatın kuruluşu bakımından da ortak toplumsal bir ihtiyaç olma niteliği, sürecin başından itibaren bu alanın bir kamu hizmeti alanı olarak üstlenilmiş olmasını gerektirmiş olsa da, kamu hizmeti olarak üretilmesinde başvurulan hukuki yöntemler değişebilir olduğu gibi (emanet yöntemi ya da özel kişilere gördürülmesi), özel kişilere gördürülmesi bakımından da kullanılan hukuki araçlar farklılaşabilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, 6446 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu'nun 5. maddesi ile elektrik üretim ve dağıtım hizmetlerinin özel kişilere gördürülmesi bakımından lisans usulünün öngörüldüğü görülmektedir. Kanun'da, üretim, iletim, dağıtım, toptan ve perakende satış, piyasa işletim faaliyeti, ithalat ve ihracatı lisansı olmak üzere dokuz çeşit lisans türü düzenlenmektedir. Bu faaliyetleri yürütecek tüzel kişilerin, Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu'ndan ücret karşılığında ve her faaliyet için ayrı olmak üzere lisans alması gerekmekte; lisanslar, bir defada en çok 49 yıl için verilmekte; üretim, iletim ve dağıtım lisansları için geçerli asgari süre 10 yıl olarak düzenlenmektedir. Kuşkusuz, bu Kanun'dan önceki düzenleme olan 4628 sayılı Kanun'da olduğu gibi, bu Kanun'da da tercihin, hizmetin özel kişiler tarafından yürütülmesi olduğu açıktır. Yani, her iki kanunda da elektrik alanının “piyasa” olarak adlandırılması, bu alandaki ticarileşme ve yaratılacak değerlerin özel kişilere aktarılması iradesini ortaya koymakla birlikte, lisans, bir kamu hukuku işlemidir. Lisans ile yerine getirilecek işlev, idari işlemdir, kamu hizmetidir. Bu alanda faaliyet gösteren özel kişiler, lisans işlemi temelinde kamu hizmeti faaliyetlerini yürütürler. Elektrik alanının parçalara bölünerek her bir alanın özel kişiler tarafından yürütülmesi ve iletim (TEİAŞ) dışındaki diğer alanların, kamu iktisadi teşebbüslerinden arındırılması gerçekleşmiş olmakla birlikte, sonuç olarak, elektrik alanının, kamu hizmeti alanı olmaktan çıkıp, bir piyasa alanı olduğunu iddia etmek olanaklı değildir. Değişen, kamu hizmeti alanı olup olmamak bakımından niteliği değil, kamu hizmetini özel kişilere gördürmenin yöntemleridir. Her ne kadar, 6446 sayılı Kanun ile elektrik alanının “piyasa” alanı olduğu bir kez daha ilan edilmiş olsa da, kurulan hukuksal yapı incelendiğinde, alanın kamu hizmeti alanı olma niteliğini devam ettirdiği, bu alanda lisanslar temelinde faaliyet yürütecek özel kişilerin kamu gücü ayrıcalık ve yükümlülükleri ile donatıldığı (adına kamulaştırma yapılması olanağı, faaliyeti sürekli olarak yerine getirme yükümlülüğü, faaliyetlerini kamu yararı amacı doğrultusunda yerine getirme zorunluluğu, vb.), öte yandan Devletin de güçlü ve yoğun kamusal yetkileri elinde bulunduğu tespit edilebilir. Kuşkusuz, alanın kamu hizmeti niteliğine sahip olup olmadığının tespiti, tabii olacağı hukuki

rejim bakımından önemli sonuçlar doğuracak olduğundan önemlidir. Bu alandaki değişimin idare hukuku bilgisi ve kavramları ile değerlendirilmesi, Devletin değişen rolünü anlamak bakımından da açıklayıcı bir olanak olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Elektrik, kamu hizmeti, piyasa, lisans, ticarileştirme.

“HERKES GÜN OLUR EVİNE DÖNER” KAMU HİZMETLERİNİN ASLINA RÜCU

Gencer Karabekir KARAGENÇ*

Toplumun müşterek ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için, kamu yararı saikiyle, piyasanın koşullarından ayrı kalınarak, üstlenilen mal ve hizmet üretimlerine kamu hizmeti adı verilmektedir. Kamu hizmetleri; sürekli bir şekilde, eşitlik ilkesi çerçevesinde, değişen koşullara uyumlu bir mahiyette ve esasen bedelsiz olarak yerine getirilmelidir.

Kamu hizmetleri yerine getirilirken en temelde iki farklı yöntem bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; kamu hizmetlerinin bizzat idarenin kendi personel, mal varlığı ve bütçesiyle yerine getirildiği emanet yöntemi iken, diğeri ise kamu hizmetlerinin özel kişilere gördürülmesi, bir diğeri ifadesiyle, özel kişiler tarafından yerine getirilmesidir.

Kamu hizmetlerinin özel kişilere gördürülmesi; tekel niteliğinde olmayan bir kamu hizmetinin idareden alınan bir izin vasıtasıyla yerine getirilmesine olanak sağlayan ruhsat yöntemi ile sözleşme usulü olmak üzere iki alt başlıkta incelenebilir. Sözleşme usulünde; bir kamu hizmetinin götürü bir ücret karşılığında özel kişilere gördürülmesine olanak sağlayan iltizam sözleşmeleri, bir kamu hizmetinin hasar ve zararı idareye ait olmak üzere yerine getirilmesine olanak sağlayan müşterek emanet yöntemi ve kâr, zarar ve sermayenin özel kişide olarak gördürülmesine olanak sağlayan imtiyaz sözleşmeleri gibi idari sözleşmeler karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında, bir kamu hizmetinin kurulması, belli bir süre işletilmesi, maliyetler çıkartılıp kâra geçildikten sonra özel kişilere devrini öngören yap-işlet-devret sözleşmeleri ile termik santrallerin kurulması ve işletilmesine ilişkin, yap-işlet gibi özel hukuk sözleşmeleri de bulunmaktadır.

Bu çalışmanın konularından birini oluşturan imtiyaz sözleşmeleri en fazla 49 yıl olarak düzenlenmektedir. Bu sözleşmeler imzalanmadan önce anayasal bir kural olarak Danıştayın 2 ay içinde düşüncesini bildirme zorunluluğu bulunmaktadır. İdari bir sözleşme mahiyetinde olan imtiyaz sözleşmelerinde, taraflar eşit olmayıp, idare üstün konumdadır. Bu konumundan kaynaklı; sözleşmenin feshi, sözleşmenin tek taraflı değiştirilmesi, sözleşme kapsamındaki

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, gencerkaragenc@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9465-507X.

kamu hizmetinin denetimi, hizmetin verilmesi karşılığında alınacak ücrete müdahale ve rachet (imtiyazın geri alınması) gibi yetkileri bulunmaktadır. Bunun yanında hizmetin gördürüldüğü özel kişinin ise; sözleşmenin yeni koşullara uyarlanmasını isteme (emprevizyon), mali dengesinin korunmasını isteme (fait du prince), kamulaştırma isteminde bulunma ve hizmetten yararlanacaklardan ücret talep etme gibi hakları da bulunmaktadır.

Bunun yanında, çalışmanın diğer bir konu başlığını oluşturan, yap-işlet-devret sözleşmeleri de, imtiyaz sözleşmeleri gibi uzun süreli sözleşmeler olup, istisnai durumlar dışında en fazla 49 yıl olarak düzenlenmektedir. Genel olarak büyük bütçeli projeler için kullanılan yap-işlet-devret sözleşmeleri birer özel hukuk sözleşmesi olarak kabul edilmektedir. Özel hukuk sözleşmesi olduklarından mütevellit, tarafların kağıt üzerinde eşit olarak hukuki ilişkiye girdikleri bir mahiyettedir. Benzer şekilde termik santraller için kullanılan yap-işlet sözleşmeleri ise en fazla 20 yıl için düzenlenebilen aynı kapsamdaki sözleşmelerdir.

Kamu hizmetlerine ilişkin ekonomik kararların, liberal tercihlerle belirlendiği durumlarda, etkilik, verimlilik gibi gerekçelerle kamu hizmetlerinin özel kişilere gördürülmesi sıklıkla karşılaşılabilen bir vakadır. Bu tercih dahilinde, müteşebbis belli bir alana yatırım yapmayı kendi rızasıyla seçer ve bu girişim neticesinde, kar olarak nitelendirilebilecek getiriyi de sözleşme dahilinde alır. Ancak benzer bir mantıksal silsile çerçevesinde, normatif düzlemde, müteşebbisin riski de üstlendiği kabul edilir. Bir başka ifadeyle, olması gereken, belli bir kamu hizmeti alanını yürütme vazifesini ifa eden girişimcinin buradan legal ve meşru bir şekilde kazanç sağlayabileceği gibi, her zaman zarar etme potansiyelini de kendisinin üstlenmesi gerektiğinin ön kabulüdür.

Ancak uygulamaya bakıldığında zaman bahsi geçen yöntemlerin ontolojisine aykırı bir şekilde, sözleşmenin bir tarafı olan kamu tarafından müteşebbise birçok garanti verildiği görülmektedir. Genel olarak yapılan yatırımın kendisini amorti edebilmesi için ilk aşamalarda bu minvalde düzenlemeler kısmi açıdan kabul edilebilir olsa da, mevcut uygulamaların bunun ötesine geçtiği görülmektedir. Girişimcinin sorumluluğunda olması gereken kar/zarar dengesindeki, zarar ihtimalinin, devlet tarafından ortadan kaldırılması, yöntemin doğasına aykırılık teşkil etmekte, devleti sözleşmenin bir tarafı olmaktan, müteşebbisin olası zararlarının sigortacısı mahiyetindeki bir pozisyona itmektir.

Varlık sebebini yerine getiremediği verili olarak tespit edilmiş, kamu hizmetlerinin gördürülmesine ilişkin sözleşmelerin, sona erdirilmesi, kamu yararının bir gereği olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda, imtiyaz sözleşmelerinde, idarenin üstün taraf olma niteliğinden kaynaklı fesih yetkisinin teorik düzeyde var olmanın ötesinde, sadece kağıt üzerinde kalmadan, somut olaylarda da kullanılabilmesinin şartları araştırmanın konularından birini

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

oluşturmaktadır. Fesih yetkisinin kullanıldığı imtiyaz sözleşme örnekleri tarihsel olarak değerlendirilerek, bu yetkinin incelenen olaylarda hangi saiklerle ve koşullarda kullanıldığı analize tabi tutulmuş, imtiyaz sözleşmelerindeki fesih yetkisinin sadece hukuk aleminde bulunan doktriner bir kavram mı olduğu yoksa gerçek hayatta da tatbik edilip edilmediği karşılaştırmalı olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Aynı minvalde tarafların eşit olarak ilişkiye girmeleri üzerine kurgulanmış özel hukuk sözleşmelerinin fesih süreci de ayrıca incelenmesi gereken bir konu başlığı olarak incelenmeye çalışılmıştır. Standart bir özel hukuk sözleşmesi tarafların rızası hilafına olmamak şartıyla her zaman feshedilebilir veya karşılıklı olarak sonlandırılabilir. Ancak mutata bir özel hukuk sözleşmesinden farklı olarak bu sözleşmelerin konusu bir kamu hizmetidir. Sözleşmenin hukuki statüsünün özel hukuk sözleşmesi olarak nitelendirmesi, akdin konusunun kamu hizmeti olma niteliğini ortadan kaldırmadığından, bu sözleşmelerin standart bir özel hukuk sözleşmesinden farklı bir analize tabi tutulması zaruridir.

Bu çalışma; devlet eliyle, piyasaya giriş ve çıkışların sınırlandırıldığı, piyasanın özel kurallar aracılığıyla regüle edildiği bir kamu hizmeti alanındaki, kamu hizmeti gördürme sözleşmelerinin sona erdirilmesinin yöntemlerini ve olası sonuçlarını aktarmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda öncelikle kamu hizmetlerinin özel kişilere gördürülme usulleri anlatılmıştır. Bu usullerden imtiyaz ve yap-işlet-devret sözleşmelerinin genel özellikleri belirtilerek, bu sözleşmelerin sona erdirilmesinin somut olaylardaki kullanım örnekleri incelenmiştir. İncelenen örneklere ilişkin ortak olarak nitelendirilebilecek, genel geçer, objektif ve nesnel kuralların var olup olmadığı tespit edilmeye çalışılarak, mevcut kamu hizmetinin yerine getirilmesine yönelik sözleşmelere ilişkin yol haritası önerileri çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu hizmeti, imtiyaz sözleşmeleri, yap-işlet-devret, yap-işlet, fesih.

PANDEMİ SONRASI DEVLETİN DÖNÜŞÜ TARTIŞMALARINDA DEVLETLEŞTİRME VE KAMULAŞTIRMA

Ali SOMEL*

Altı yıl önce patlak veren pandemi, devletin ekonomiye olağandışı müdahale araçlarıyla dönüşünü gündeme getirdi. Devletin dönüşü tartışmaları, pandeminin çok öncesinde Post-Washington Uzlaşması ve 2008 krizi sonrasında post-neoliberalizm ve popülizm başlıkları altında süregelmekteydi. Covid-19 süreci ise devlet müdahalesinin en etkili araçlarından biri olan özel işletmeleri kapsayan sektörel devletleştirme (nationalization) ve taşınmazlara dönük kamulaştırma (expropriation) uygulamalarını yeniden öne çıkardı. Bu gelişmeler, devletin sahneye etkili bir biçimde dönüşüne ilişkin çeşitli “iyimser” beklentilere dayanan bir literatürü beraberinde getirdi.

Bugün pandemiyle birlikte el koyma uygulamalarına ilişkin tartışmalar üzerinden devletin dönüşünü ele almak, gelecekte devletin üstlenebileceği yeni rollerin sınırlarını görmek açısından önem taşımaktadır. Bununla birlikte, konu tarihsel olarak devlet-sermaye ilişkileri ve siyasal el koyma deneyimleri çerçevesinde ele alındığında bu sınırların ötesini görmek olanaklı hale gelecektir. Güncel kullanımlarıyla devletleştirme ve kamulaştırma kavramları ekonomi ve hukuk alanlarındaki teknik olarak ayrılsa da tarihsel olarak siyasal alanda geçişkenlik taşımıştır. Bu araçların tarihsel niteliğini ve siyasal kullanımının dayandığı metodolojiyi hatırlamak, bir yandan tekellerin belirlenimi altındaki günümüz devletin verili güç dengeleri içerisinde “dönüşüne” daha gerçekçi bakmamızı, diğer yandan devletin bir başkalaşım geçirerek yeni toplumsal işlevler üstlenebileceği koşulları tartışmamızı sağlayabilir.

Devlet müdahaleciliğine dair “iyimser” yorumlar iki farklı reform yaklaşımını yansıtır. İlki, sermayenin yaklaşık yarım yüzyıldır neoliberal politikalarla elde ettiği kazanımları bozmadan krizlerden etkilenen piyasa sisteminin devlet eliyle onarılmasını, devletin “kamu sağlığı” gibi alanlarda düzenleyici işlevlerinin güçlendirilmesini ve küreselleşmenin sürdürülebilirliğinin sağlanmasını amaçlamaktadır. İkincisi ise neoliberal küreselleşmenin kapanışıyla birlikte devlete yeniden “kamu yararına” işlevler kazandıracak radikal dönüşüm beklentilerini ifade etmektedir. Pandemi sonrası literatürde devletleştirme ve kamulaştırmaya dair bu arayışların nasıl yer bulduğu

* Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, asomel@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0082-5849.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

incelendiğinde, “iyimser” beklentilerin dayandığı sınırlar daha açık biçimde görülmektedir.

Pandemi dönemi devletleştirme ve kamulaştırma uygulamaları, ağırlıklı uluslararası ticaret hukuku literatüründe tartışılmıştır. İyimser yorumların ilkinde tekabül eden bu alanda, “police powers” kavramı üzerinden gerek ülkeler içinde gerekse ülkeler arasında devletlerin egemenlik hakları çerçevesinde işletmelere el koyma ehliyeti ele alınmaktadır. Doğrudan yabancı yatırım çekmeye çalışan devletler, uluslararası hukuka göre yatırımcılar karşısında yükümlülükler taşımakta ve zaruri bir el koyma halinde uluslararası tahkim tarafından tazminata mahkum edilebilmektedir. Genel eğilim, bu tür müdahalelerin neoliberal küreselleşmenin terminolojisi içinde yalnızca yatırımcılara karşı “iyi niyetli” ve “ayrımcı olmayan” biçimde gerçekleştirildiği sürece meşru sayılabileceği yönündedir. Kimi yazarlar ise siyasi olmaktan ziyade teknik yönüyle “kamu yararı”, “kamu sağlığı” gibi gerekçelerle el koymanın, yatırım sözleşmelerinde “dolaylı el koyma” iddiaları dışında tutulabileceğini, kısıtlı bir yetki olmaktan ziyade tarihsel dayanakları olan geniş bir yetki olduğunu savunmaktadır (Lee, 2020; Paddeu ve Parlett, 2020; Lehmann, 2021; Hailes, 2024).

İyimser yorumların ikincisi, devletin bir dönüşüm geçirerek toplumsal işlevlerle donatılabileceğine dair beklentilere dayanmaktadır. Pandeminin sıcak günlerinde çıkan Dünya Ekonomik Forumu menşeli *COVID-19: The Great Upheaval* (2020) kitabında Schwab ve Malleret, devletin en “piyasa-eksenli” toplumlarda dahi koruyucu ağları, sendikalara söz sahipliğini, “kapitalist hissedarlık” yerine “paydaşlığı”, finansallaşmanın sınırlandırılmasını, özel şirketlerin denetlenmesini gündeme getirdiğini belirtmekte ve bu amaçlarla “bazı ülkelerin devletleştirmeye” başvurmalarını meşru görmektedir. Düzenleyici devleti belirli toplumsal işlevlerle donatmayı öngören post-neoliberal literatüre en yakın olan bu eğilimdeki görüşlerdir. Diğer bir eğilim, Gerbaudo’nun *The Great Recoil: Politics after Populism and Pandemic* (2021) isimli eserinde popülizm ile yeni devletçiliğe olumlu anlamlar yükleyen yaklaşımıdır. Gerbaudo’ya göre devletin el koyma pratiklerinin 2008 krizindeki gibi şirketleri kurtaran rolünden farklı olarak koronavirüs döneminde olumlu bir yönelime girmesi mümkündür. Popülizm üzerinde sol ve sağın mücadele verdiğini, fakat sağ eksenli bile olsa yeni devletçiliğin “toplumu korumaya dönük” bir işlev üstleneceği öngörüsünde bulunmaktadır. Tarihsel bir perspektif ortaya koyan Desai ise *Capitalism, Coronavirus and War: A Geopolitical Economy* kitabında post-neoliberal literatüre kaynaklık da eden “Üçüncü Yolculuğun” planlama, devletleştirme ve sanayi politikasını tasfiye ederek bir tür sosyal demokrat neoliberalizmin önünü açtığını belirtmektedir. Desai’ye göre neoliberal politikaların yarattığı ve pandemiyle katlanan toplumsal yıkım, geçmiş on yıllarda olduğu gibi kapitalizm içi reformlarla değil devrimci bir dönüşümle

aşılabilir. Ne var ki Desai, bu dönüşümün kritik bir siyasi noktası olan el koymayı, Marx'ın 19. yüzyılda finansal mülkiyet ilişkilerinin kapitalist gelişimde sosyalizme geçiş biçimi olabileceği tespitleriyle ilişkilendirmekte, bunu ekonomik evrimin bir uğrağı gibi görmektedir. Oysaki 20. yüzyılda girilen emperyalizm çağında devletin tekelci sermayeyle ilişkisi Marksistler tarafından çözümlenmiş ve bu ilişkiyi kıran siyasal el koyma pratikleri devletin bir başkalaşım geçirerek yeni rollere soyunabileceği deneyimler bize bırakmıştır. Bu deneyimler ve arkasındaki siyasal-sınıfsal metodoloji hatırlandığında, neoliberal küreselleşmenin uzantısı devlet uygulamalarından gerçekçi bir kopuş ve devletin reformcu parçacıl çözümler yerine bütüncül çözümlere başvurma imkanları tartışılabilir.

Pandemi üzerinden on yıldan kısa bir süre geçtiği halde dünya gündemi neredeyse bu olağanüstü süreci unutturacak kadar yoğun çatışmalarla malul oldu. Pandemi öncesinde ekonomilerde emareleri beliren ve pandeminin hızlandırıcı etkisiyle siyasal alana sert bir şekilde yansıyan devlet merkezli çatışmalar, devletin dönüşünü devletleştirme ve kamulaştırma uygulamaları boyutuyla da tartışmayı gerektiriyor. Ancak bu tartışmada güncelliğe dayalı yorumların ötesine geçebilmek ve gelecekte devletin farklı “dönüş” olasılıkları üzerine akıl yürütebilmek için emperyalizm çağında el koyma araçlarının siyasal amaçlarla kullanımına ilişkin deneyimleri ve metodolojiyi hatırlamamız bir ihtiyaçtır.

Çalışmamızda, devletin el koyma araçlarının içinde bulunduğumuz çağdaki işlevlerini hatırlattıktan sonra pandeminin içine doğduğu ve bugün derinleşen kriz döneminde söz konusu araçlara ilişkin “iyimser” yorumları tartışacağız. Amacımız, devletin özel mülkiyete el koymasının verili güç dengeleri içerisinde ortaya çıkartabileceği sonuçların sınırları ve bu dengelerin alt üst olduğu koşullarda çılgır açıcı etkilerine işaret etmek, bugünkü tabloda bunlar üzerine düşünülmesini sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, devletleştirme, kamulaştırma, el koyma, kamu yararı.

Kaynakça

- Desai, R. (2022). *Capitalism, coronavirus and war: A geopolitical economy*. Routledge.
- Gerbaudo, P. (2021). *The great recoil: Politics after populism and pandemic*. Verso Books.
- Hailes, O. (2024). Police powers in a pandemic: Investment treaty interpretation and the customary presumption of reasonable regulation. In P. Merkouris, A. Kulick, J. M. Álvarez-Zarate, & M. Żenkiewicz (Eds.), *Custom and its interpretation in international investment law: Volume 2 – The rules of interpretation of customary international law* (pp. 233–260). Cambridge University Press.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

- Lee, J. (2020). Note on COVID-19 and the police powers doctrine: Assessing the allowable scope of regulatory measures during a pandemic. *Contemporary Asia Arbitration Journal*, 13(1), 229–248.
- Lehmann, T. (2021). Police powers doctrine: A reliable state defense in times of Covid-19? *Revista de Direito Internacional*, 18(2), 73–89.
- Paddeu, F. I., & Parlett, K. (2020, March 30). COVID-19 and investment treaty claims. *Kluwer Arbitration Blog*. <https://legalblogs.wolterskluwer.com/arbitration-blog/covid-19-and-investment-treaty-claims/>
- Schwab, K., & Malleret, T. (2020). *COVID-19: The great reset*. Forum Publishing.

ÖZEL MÜLKİYETİN KUTSALLIĞINDAN MÜSADEREYE TASARRUF MEVDUATI SİGORTA FONU

Zübeyde ERDOĞAN ÇELİKKİN*

Refah devleti döneminin en önemli tartışmalardan biri “devletin görelî özerkliği”, yani kapitalist üretim biçiminde “ekonomik düzey ile politik düzeyin özgül özerkliği” idi. Öyle ki bu özerklik Ellen Meiksins Wood tarafından kapitalizm ve feodalizmin farklılığını vurgulamak üzere kullanılıyordu. Ancak 1980’li yıllarda “hür” dünyada uygulamaya konan neoliberalizmden sonra, 2008 mortgage krizinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nin bankalara müdahalesi yeni bir dönemi başlattı. L. Macdonald ve A. Ruckert bu dönemi post neoliberalizm olarak adlandırdı. Devlet, ne refah devleti döneminde olduğu gibi alt sınıflar lehine yeniden bölüşüm işlevini ne de neoliberal dönemde olduğu gibi kuralsızlaştırma, yerelleşme ve serbest piyasa temelinde küreselleşmeye hizmet işlevini üstlenmekteydi. Bu dönemde küreselleşme yerine korumacılık ve yerelleşme yerine merkezileşme öne çıktı. Buna karşın post neoliberalizm tamamen farklı bir olgu değil, neoliberalizmin bir devamı olarak değerlendirilmektedir. ABD özelinde değerlendirme yapan D. Riley ve R. Brenner ise “birikim rejimindeki derin yapısal dönüşüm” ile bağlantılı gördükleri bu dönemi “siyasal kapitalizm” olarak adlandırmaktadır. Bu dönemde üretken yatırımdan çok kaba siyasi güç ve siyaset yoluyla oluşturulmuş vurgun mekanizması, vergi indirimleri ve siyasete yapılan yatırımlar temelinde getiri sağlamak esastır. İşgücüne ve kullanım değeri üretecek alanlara yatırım yapılmadığı için ekonomide düşük büyüme veya hiç büyümeme hali, yani kronik durgunluk vardır. ABD’nin Biden dönemi “büyümesiz bir Keynesçilik” olarak değerlendirilmektedir. Böylece devlet yeniden bölüşüm işlevini tekrar üstlenmiş görünür; ancak Refah Devleti Sosyalist Blok’un varlığıyla ve önceki dönemin “işçi sınıfı militanlığı dalgası”na dayanması nedeniyle yeniden bölüşüm işlevini alt sınıflar lehine üstlenmişken, yeni dönemde sermaye lehine üstlenmiştir. Sermayeye kaynak aktarma süreci olarak Türkiye’de de Kamu Özel İşbirliği (KÖİ) yöntemiyle gelir garantili yol, hasta garantili hastane, yolcu garantili hava alanı yapımı ve holdinglerin yüksek miktarda vergi borçlarının silinmesi 2000’li yıllara damgasını vurdu. Kaynak aktarma süreci son yıllarda işlenmeyen tarımsal arazilerin devlet eliyle kiralanması ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF)’na şirketlere el koyma ve kayyımlik yetkisi verilmesiyle devam etti.

* Dr., z.celikkin@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8490-0211

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

TMSF banka iflaslarının yaşandığı 1983 yılında küçük mevduat sahiplerinin korunması amacıyla kurulmuştu. Kurum yetkileri ilk kez 1994 krizinden sonra genişletildi. Mevzuat değişikliğiyle Kuruma bankaların mali bünyelerinin güçlendirilmesi ve gerekirse yeniden yapılandırılması görevi verildi. 1994 krizinde “çözömlenen” banka sayısı 4 iken 2000’lerin başındaki Dünya Bankası kredisi ile sektörün yeniden yapılandırılması operasyonunda 25’e yükseldi. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu’na bağlı olan Fon 2003 yılında özerk bir kurula dönüştü. Kurumun niteliksel dönüşümü esasen 15 Temmuz darbe girişiminin yaşandığı 2016 yılındaki olağanüstü hal döneminde başlamıştır. 674 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile terör örgütlerine aidiyeti, iltisakı ve irtibatı nedeniyle Ceza Muhakameleri Usulü’nün 133. maddesi uyarınca kayyım atanacak şirketlere kayyımlık görev ve yetkileri TMSF’ye devredildi. TMSF 2021 yılında 21 tane tasarruf finansmanı şirketinin tasfiyesini üstlendi. Türk Sanayici ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD)’ın da tepkisine yol açan dönüşüm Şubat 2025 ayında yapıldı. 7539 sayılı torba kanunla TMSF’ye şirket, dernek ve vakıflara kayyım atama yetkisi tanındı. TMSF’ye herhangi bir hakim kararı olmadan, Türk Ceza Kanunu’nun 282, 314 ve 315. maddeleri veya 6415 sayılı terörün finansmanına dair yasanın 4. maddesindeki suçlarla ilgili “kuvvetli şüphe” halinde şirketlere veya mal varlıklarına, mülkiyetin devri dahil en geniş yetkiyle ve 5 yıl süreyle kayyımlık yetkisi verildi. Yakın zamanda, haklarında soruşturma başlatılan Can Holding ve Ciner Holding yanında haber kanalı TELE 1 de kayyımlık yetkisiyle TMSF’ye devredildi. Ekim 2025 tarihi itibarıyla Fonun bünyesindeki kuruluş sayısı hemen her sektörde faaliyet gösteren bini aşkın şirkete ulaşmıştır. 19.yüzyıla kadar Osmanlı Devleti tarafından uygulanan “müsadere” yöntemiyle, haksız yere ve bir şekilde devlet kaynaklarıyla zenginleşmiş kişilerin mallarına devlet tarafından el konulmaktaydı. TMSF’nin üstlendiği ve ilgili şirketin yönetimi yanında şirket mülkiyetinin tek tek veya topluca satışını da içeren kayyımlık yetkisi de herhangi bir yargı kararı olmadan, şüpheye dayalı olarak kullanılabilir. TMSF’nin kayyımlık yetkisi hem “bir şekilde devlet kaynaklarıyla haksız zenginleşme” gerekçesiyle hem de kara para ve terörün finansmanı ile ilgi konusundaki kuvvetli şüphe hallerinde kullanılabilir. Siyasal iktidarın inisiyatifıyla Kurumun üstlendiği bu görevler bir tür “müsadere” olarak düşünülebilir. Kayyımlık işlevi bir taraftan sermayenin birikimi ve merkezileşmesinde siyasal iktidarın/devletin rolünün yükseltilmesi ve diğer taraftan ekonomi siyaset ayrışmasının sonlanması anlamına gelmektedir. Oysa yıllarca özel mülkiyet hakkının kutsallığı kapitalizmin amentüsü olarak anıldı. Modern devletlerin anayasalarında güvence altına alınan en temel hak mülkiyet hakkıydı. Osmanlı Devleti’nde de II. Mahmut döneminde, 1826 yılında müsadere resmen kaldırılmış ve 1839 Tanzimat Fermanıyla can ve mal güvenliği anayasal bir belge ile güvence altına alınmıştı. 19. ve 20. yüzyılda yerleşen özel mülkiyetin kutsallığı düşüncesi kapitalizmin

doğuş yıllarında geçerli değildi. Bunu anlamak için liberalizmin kurucularından John Locke'nin mülkiyet anlayışına bakmak yeterlidir. Locke'un doğal durum olarak ifade ettiği koşullarda mülkiyete el koymak meşrudur. Ona göre boş/atıl ve çitlenmemiş tarımsal alanlara toprağın ıslahı ve üretimin artırılması için el konulması meşrudur. Bu nedenle Amerikan yerlilerinin topraklarına "çalışkan ve akıllı İngilizler" tarafından el konulabilir. Locke'un Amerikan topraklarına el konulması ile ilgili bu düşüncesini Hugo Grotius, Thomas Hobbes, Adam Smith ve Immanuel Kant da onaylamaktadır. Dolayısıyla siyasal güç/devlet müdahalesiyle mülkiyetin el değıştirmesi kapitalizm dışı değil, kapitalizme içkin olan sermayenin birikimi ve merkezileşmesi sürecinin bir uzantısıdır.

Anahtar Kelimeler: Devletin görelî özerkliği, post-neoliberalizm, müsadere, sermaye birikimi, tasarruf mevduatı sigorta fonu.

ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NDE GÜVENLİKLEŞTİRİLEN BİR AYGIT OLARAK BİYOMETRİK TEKNOLOJİLER

Meryem TEMİZ*

Sempozyumun temel savı, küreselleşmenin yarattığı “devletin sonu” ilanının iflas ettiği ve ulus-devletin, kriz yönetimi ve ulusal çıkarlarını koruma göreviyle birlikte “geri geldiği” savıdır. Bu geri geliş, beraberinde toplumsal yaşamın ve siyasetin düzenlenmesinde “yeniden kurumsallaşma” ve “yeniden kurallaşma” süreçlerini getirmiştir. Geri gelen devlet, hareket alanının genişlemesiyle, egemenliğini teknolojik aygıtlarla tahkim etme yoluna gitmektedir. Bu bağlamda, bu çalışma, modern ulus-devletin en güçlü temsilcilerinden biri olan Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) örneği üzerinden, biyometrik teknolojilerin iç güvenlik ve egemenlik tahkimi bağlamında nasıl bir aygıt dönüşüğünü incelemektedir.

Yakın geçmişin küreselleşme sürecinin yarattığı ulus-devletler arası uzlaşmanın ortadan kalktığı ve rekabetin kendi devlet kimlikleri temelinde sürdüğü günümüz dünyasında, iç güvenlik ve rejimin devamlılığı, Çin istihbarat felsefesinin en temel önceliklerini oluşturur. Bu istihbarat felsefesi, Antik Çin hükümdarlığına dayanan, mümkün olan her alanda bilgi edinmeyi ve uzun dönemli planlama yapmayı esas alan bir gelenekten beslenmektedir. Bu felsefe, Batılı servislerin aksine, dış istihbarattan ziyade iç istihbarata yoğun bir kaynak ve faaliyet aktarılmasına yol açmaktadır. Çalışma, terörizmle mücadele ve göç hareketliliğinin artması gibi küresel güvenlik kaygılarının, biyometrik teknolojilerin güvenleştirilmesini nasıl hızlandırdığını mercek altına almaktadır.

Terörizm, tüm devletler tarafından kabul görmüş ortak bir tanım olmamasına rağmen, en genel şekliyle siyasi, dini veya ideolojik saiklerle toplumları ve hükümetleri korkutmaya yönelik sistemli şiddet eylemlerinin kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası hukukta terör eylemi gerçekleştiren birinin bir devlette özgürlük savaşçısı, diğerinde terörist olarak nitelendirilmesi, bu alandaki mücadelenin önündeki en büyük engellerden biridir. 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından, BM Güvenlik Konseyi kararları terör eylemlerini uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehdit olarak kabul etmiş, bu durum devletlerin meşru müdafaa hakkını kullanıp kullanamayacağı

* Arş. Gör., Başkent Üniversitesi, temizmeryem3@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6950-1389.

tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Bu ortamda, istihbarat, milli güvenlik ve menfaatlere ilişkin konularda en doğru kararların alınabilmesi amacıyla bilgi ve haberlerin gizlice toplanması, işlenmesi, analiz edilmesi ve değerlendirilmesi işlemlerinin bütünü olarak tanımlanmaktadır. Küreselleşme ve teknolojik yeniliklerden etkilenen terör olgusu, istihbarat sistemlerinin de teknolojik dönüşümünü zorunlu kılmıştır.

Güvenikleştirme Teorisi, bir konunun (bu çalışmada terörizm tehdidi), güvenikleştirici aktör (Çin Devleti) tarafından varoluşsal bir tehdit olarak ilan edilmesi ve bu sayede olağanüstü önlemlerin alınmasını sağlayan güvenikleştirme hamlesi ile gerçekleşmesini inceler. Bu hamle başarılı olduğunda, konu olağan siyasi tartışma alanından çıkarılmakta ve askeri veya güvenlik kurumlarının yetki alanına girmektedir. ÇHC bağlamında, terörizmin bir varoluşsal tehdit olarak sunulması, devletin siyasi bir amacı zorla kabul ettirmek amacıyla korku uyandırması olarak tanımlanan terör eylemleriyle mücadele etme ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Bu tehdidin uluslararası normlarla (BM kararları) desteklenmesi, Çin Devleti'nin hem uluslararası alanda hem de içerde alacağı önlemleri meşrulaştırın zeminini oluşturmuştur.

Biyometrik teknolojiler (fiziksel, fizyolojik veya davranışsal özelliklere dayalı olarak kişinin kimliğini belirleme veya doğrulama yöntemi), bu dönüşümün merkezinde yer almaktadır. Kimlik doğrulama ("Bu kişi beyan ettiği kişi mi?") ve kimlik tespiti ("Bu kişi kim?") amaçlarıyla kullanılan bu sistemler (parmak izi, yüz, iris, ses, damar deseni vb.), özellikle uluslararası giriş çıkışların yoğun olduğu sınır kapıları ve havaalanları gibi kritik alanlarda artan göç hareketliliğiyle birlikte yaygınlaşmıştır. Bu teknolojiler, yabancı terörist savaşçıların ve terör örgütü üyelerinin tespiti ve takibi için hayati bir araç haline gelmiştir.

ÇHC'nin istihbarat örgütleri, özellikle Batılı ülkelerle rekabet edebilmek ve aradaki güç asimetrisini hızla kapatabilmek amacıyla siber istihbarata ve teknolojik altyapının geliştirilmesine kritik önem vermektedir. Çin istihbarat felsefesinin temelini oluşturan uzun soluklu faaliyetler ve bilgi edinme prensibi, biyometrik teknolojiler aracılığıyla toplanan büyük boyuttaki verilerin yapay zekâ kullanılarak analiz edilmesini gerektirmektedir. Çin'de istihbaratın dört temel bileşeni (iç istihbarat, teknik istihbarat, gözlem ve analiz), biyometrik sistemler aracılığıyla birleşmektedir: Birinci Nesil Teknolojiler (Güçlü Tanımlayıcılar): Parmak izi, iris ve retina gibi benzersiz tanımlayıcılara odaklanan bu teknolojiler, özellikle 11 Eylül sonrası biyometrik pasaportların kullanıma girmesiyle yaygınlaşmıştır. Parmak izi tanıma sistemi, yüksek doğruluk payıyla kriminal ve suç istihbaratında kullanılırken, iris tanıma sistemi ise biyometrik teknolojiler arasında doğruluk ve güvenilirlik yüzdesi en yüksek sistem olarak öne çıkmaktadır. İkinci Nesil Teknolojiler (Zayıf ve Davranışsal

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

Tanımlayıcılar): Motor beceriler, yürüyüş gibi zayıf tanımlayıcılara ve fizyolojik/bilişsel davranış analizine odaklanan bu sistemler, ‘davranışsal biyometri’ olarak da anılmaktadır. Bu sistemler, özellikle suç işleme niyetini gösterebilecek şüpheli davranışları ve kişilerin duygularını tespit etmek amacıyla kamu gözetimi için kullanılmaktadır. Yüz Tanıma ve Entegrasyon: Yüz tanıma sistemi, göç hareketlerinin yoğun olduğu bölgelerde, havalimanları ve sınır bölgelerinde yaygınlaşmıştır. Bu teknoloji, insansız hava araçları (İHA) ile birleştirilerek büyük kalabalıkların kontrol edilmesine ve bireylerin kimliklerinin tespitine yardımcı olmaktadır. Bu sistemler, ulusal ve yerel polis güçleri, sınır muhafızları ve istihbarat teşkilatları gibi geniş bir yelpazedeki kamu görevlilerine biyometrik verilere erişim yetkisi sağlamaktadır. Çin’in iç güvenliği ve rejim güvenliğini önceleyen felsefesiyle birleşen bu teknolojik kapasite, Devlet Güvenlik Bakanlığı’nın iç ve dış istihbarat ayırımından muaf, geniş yetkilerle donatılmış yapısı ile uyum içerisindedir.

Uluslararası alanda, özellikle 11 Eylül sonrası BM Güvenlik Konseyi’nin 2322 (2016) ve 2396 (2017) sayılı kararları, Üye Devletlere yabancı terörist savaşçılar hakkında biyometrik veriler de dâhil olmak üzere bilgi paylaşma çağrısında bulunmuş, hatta 2396 (2017) sayılı kararla bu, Birleşmiş Milletler Şartı’nın Yedinci bölümü kapsamında bir gereklilik haline gelmiştir. Konsey, Üye Devletlerin, teröristleri sorumlu ve doğru bir şekilde tanımlamak amacıyla, parmak izi, yüz tanıma ve diğer ilgili tanımlayıcı biyometrik verileri toplamaya yönelik sistemler geliştirmesini ve uygulamasını vurgulamıştır. Bu uluslararası zorunluluklar, Çin gibi devletlerin biyometrik teknolojileri kullanmasını uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden terörizmle mücadele çerçevesinde meşrulaştırmaktadır. INTERPOL’ün “Project First” gibi girişimleri de, ulusal emniyet birimlerinin biyometrik verileri kaydetmesini ve uluslararası veri tabanlarında (Mavi Bültenler, yüz tanıma veri tabanı) karşılaştırmasını teşvik etmektedir.

Ancak bu çalışma, Çin bağlamında bu teknolojilerin yalnızca uluslararası terörle mücadele amacıyla değil, aynı zamanda parti ve rejim güvenliğini öncelikli kılan iç güvenlik ve kontrol amacıyla kullanıldığını ve dolayısıyla “geri gelen devletin” ulusal vatandaşlık üzerindeki egemenlik alanını derinleştiren bir aygıtla dönüştüğünü savunmaktadır. Küreselci “kurumsuzlaşma” yerine gelen bu “yeniden kurumsallaşma”, ÇHC’de bireysel haklardan ziyade devletin toplumsal kontrol ve birliğini yeniden inşa etme görevine hizmet eden bir teknolojik rejim yaratmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti’nde biyometrik teknolojilerin kullanımı, sempozyumun tartıştığı “Devletin Dönüşü” temasının teknolojik düzlemdeki en somut ve kapsamlı örneklerinden birini sunmaktadır. Bu teknolojiler, ulus-devletin ulusal ekonomik çıkarlarına ters düşen çok-terafli anlaşmaların zayıfladığı bir dönemde, hem uluslararası güvenlik kaygılarına yanıt vermekte

hem de rejimin güvenliğini merkeze alan Çin istihbarat felsefesini pekiştirmektedir.

Biyometrik sistemlerin, yabancı terörist savaşıçılardan suç işleme niyetindeki şüpheli kişilere kadar geniş bir yelpazede kişileri hedef alması, ÇHC'nin egemenlik alanındaki gözetim ve kontrolün derinleştiğini göstermektedir. Bu durum, sempozyumun sorduğu “Hukuk devletin ve kamunun yeni içeriği ne olabilir?” ve “Mülkiyet ve sözleşme özgürlüğünün yeni kamusal sınırları nedir?” gibi kritik sorulara, teknolojinin ulus-devlet egemenliğini sınırlamak yerine güçlendirdiği bir rejim örneği sunarak önemli bir katkı sağlamaktadır. Çalışma, bu teknolojik dönüşümün geri gelen devletin anayasal biçimlenişindeki değişimlerin niteliği ve yönü hakkındaki tartışmalara yönelik bir vaka analizi sunarak yeni bir perspektif açmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Çin Halk Cumhuriyeti, biyometrik teknolojiler, istihbarat, terörizm, güvenlik.

DEVLETİN DÖNÜŞÜ VE DİJİTAL OTORİTERLİK: ÇİN HALK CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ

Tolga BİLENER*

Küreselleşme döneminde “devletin sonu”na ilişkin tezler, siyaset bilimi literatüründe devlet aktörün çözülmekte olduğu, yerini serbest piyasa, sivil toplum ve ulus-üstü kurumlara bıraktığı/bırakacağı iddiasına dayanmıştır. “Governance” kavramı, devletin yalnızca bir aktör olarak değil, karmaşık ve karşılıklı olarak birbirine bağımlı ağların bir parçası olarak düşünüldüğü yeni bir paradigma sunmuştur. Ancak 2000’lerin başından itibaren yaşanan uluslararası terör tehdidi, pandemi, ekonomik krizler, giderek hızlanan silahlanma, savaşlar, göç hareketleri ve gümrük tarifesi mücadelesi, devletlerin kriz yönetimindeki merkezi rolünü yeniden görünür kılmıştır. Bu durum “devletin dönüşü” olgusunu gündeme taşımıştır.

Bu çalışma, “geri dönen devlet” tartışmasını Çin örneği üzerinden ele alarak siyaset bilimi literatüründe devletin doğasına ilişkin kavrayışlara katkı sunmayı amaçlamaktadır. Çin’in dijitalleşme üzerinden kurduğu düzen, yalnızca teknik bir güvenlik meselesi değil, aynı zamanda devletin kurumsal kapasitesi, otoritesi ve egemenliğinin yeniden tanımlanması bakımından önemli bir vakadır.

Küreselleşme süreci, devletin toplumsal ve ekonomik hayat üzerindeki düzenleyici rolünü zayıflatmayı, serbest piyasanın ve ulus-üstü kurumların önceliğini güçlendirmeyi ön plana çıkarmıştı. Ancak Çin, bu dönemde farklı bir yol izleyerek, piyasanın küresel açılımını kendi lehine kullandı, stratejik sektörlerde ise (telekomünikasyon, yapay zekâ, enerji, savunma sanayii) devletin merkezi rolünü korudu. Devlet kapitalizmi olarak tanımlanan bu ekonomik modeli siyasi düzlemde tahkim eden unsurlardan biri de dijitalleşme olmuştur. Yüz tanıma sistemleri, sosyal puan girişimleri, büyük veri ve yapay zekâ tabanlı gözetim ve denetim mekanizmaları, devletin toplum ve gündelik hayat üzerindeki etkisini yeni bir düzeye taşımıştır. Bu dijital otoriterlik modeli, istikrar ve güvenlik söylemiyle meşrulaştırılmaktadır. Bu bağlamda, Çin devleti hem içeride güçlü bir “dijital Leviathan” olarak yeniden ortaya çıkmış, hem de bu deneyimi ihraç edilebilir bir yönetim paradigmasına dönüştürmüştür.

Çin’in dijital devlet modeli, jeopolitik rekabetin de önemli boyutlarından biri haline gelmiştir. Huawei, ZTE gibi şirketler aracılığıyla 5G altyapısında

* Doç. Dr., Galatasaray Üniversitesi, tbilener@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8966-1419.

küresel ağlar kurma girişimi, Batı'nın teknoloji güvenliği tartışmalarını tetiklemiş, başta ABD olmak üzere Batılı devletlerin bu girişimlere karşı aldığı kısıtlayıcı kararlar, dijitalleşme çağındaki teknolojik ilerlemelerin artık doğrudan güvenlik meselesi olarak görüldüğünü göstermektedir. Aynı şekilde, Kuşak ve Yol Girişimi'nin dijital boyutu, altyapı yatırımlarını fiber optik ağlar, veri merkezleri ve akıllı şehir projeleriyle birleştirerek devlet merkezli bir küreselleşme modeli yaratmaktadır. Bu, Çin'in nüfuz alanını fiziksel ticaret yollarından sanal veri hatlarına doğru genişletmektedir. Ayrıca, Çin'in uluslararası alanda savunduğu "her devletin kendi internet alanını yönetme hakkı vardır" yaklaşımı, küresel internet özgürlüğü söylemine meydan okumaktadır. Bu doktrin, "devletin dönüşü"nü siber uzayda da gerçekleştirdiğinin kanıtıdır. Bu nedenle, Çin'in dijitalleşme üzerinden inşa ettiği düzen, yalnızca iç siyasetle ilgili değil, aynı zamanda küresel güç dengelerinin yeniden şekillenmesiyle de ilgilidir. ABD-Çin rekabeti, artık sadece askeri ve ekonomik değil, aynı zamanda dijital jeopolitik bir mücadeleye dönüşmüştür. Veri güvenliği, yapay zekâ üstünlüğü ve dijital altyapılar üzerindeki kontrol, 21. yüzyıl güç dengesinin belirleyici unsurları hâline gelmiştir.

Bu bağlamda Çin'in dijital otoriterlik modeli, üç boyutuyla incelenecektir:

1. Kurumsal Boyut: Dijitalleşme, Weberyen bürokratik devletin işleyişine yeni bir düzenleyici kapasite eklemiştir. Büyük veri ve yapay zekâ destekli gözetim, devletin idari kapasitesini artırırken, aynı zamanda "hukuk devleti" ile "güvenlik devleti" arasındaki gerilimi yeniden üretmektedir.
2. Egemenlik Boyutu: Çin'in "siber egemenlik" doktrini, devletin yalnızca fiziksel toprak üzerinde değil, dijital alan üzerinde de mutlak hâkimiyet iddiasında bulunabileceğini savunmaktadır. Bu, siyaset bilimi açısından egemenlik kavramının çağdaş teknolojik gelişmeler ışığında yeni bir alana genişlemesidir.
3. Meşruiyet Boyutu: Dijital otoriterlik, performans temelli meşruiyeti (ekonomik büyüme, güvenlik, toplumsal düzen) ön plana çıkararak liberal-demokratik meşruiyet anlayışına alternatif bir devlet tipolojisi sunmaktadır.

Çalışma şu soruları tartışmaya açacaktır:

- Dijital otoriterlik, "devletin dönüşü"nü anlamak için yeni bir kavramsal çerçeve gerektiriyor mu?
- Çin örneği, devlet kuramında "düzenleme", "denetim" ve "meşruiyet" kavramlarını nasıl yeniden tanımlamaktadır?

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

- Çin deneyimi, yalnızca otoriter rejimlere özgü bir model mi olabilir; yoksa liberal demokrasilerde de devletin dönüşüne ışık tutan eğilimler barındırmakta mıdır?

Sonuç olarak, Çin örneği üzerinden incelenen dijital otoriterlik, devletin çağımızda yalnızca geri dönmediğini, aynı zamanda yeni araçlarla ve yeni bir rasyonaliteyle yeniden tanımlandığını göstermektedir. Bu durum, klasik anlamda devletin iktidarını zor ve baskı aygıtları üzerinden sürdürme kapasitesinin ötesine geçerek, dijital teknolojiler aracılığıyla toplumsal alanın tüm katmanlarına nüfuz eden bir gözetim ve kontrol düzeninin oluşmasına işaret etmektedir. Dolayısıyla devlet, yalnızca geri dönüş yapan bir siyasi aktör değil, aynı zamanda dijitalleşme sürecinin sunduğu imkânları kullanarak yeni bir meşruiyet ve yönetim tarzı inşa eden bir otorite konumundadır.

Siyaset bilimi açısından bu olgu, devlet kuramına hem “egemenliğin mekânı” hem de “otoritenin doğası” bakımından kayda değer katkılar yapmaktadır. Bir yandan devletin sınırları, dijital ağların ve sanal platformların ulus-aşırı yapılarıyla yeniden tanımlanmakta; diğer yandan egemenliğin icrası, fiziki mekânla sınırlı olmaktan çıkıp bireylerin gündelik davranışlarının algoritmik düzenlemeler aracılığıyla yönlendirilmesine kadar genişlemektedir. Bu bağlamda devletin dönüşümü tartışması, yalnızca uluslararası ilişkiler ve siyaset biliminin kesiştiği noktada değil, aynı zamanda sosyoloji, iletişim çalışmaları ve hukuk gibi disiplinlerle de ortak bir tartışma zemini yaratmaktadır. Böylelikle temel kavramlar açısından zenginleşen bu tartışma, devletin çağdaş dünyada hem içsel yapısının hem de küresel düzeydeki rolünün nasıl yeniden düşünülmesi gerektiğine dair yeni sorular ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çin Halk Cumhuriyeti, dijital otoriterlik, siber egemenlik, algoritmik yönetim, dijital jeopolitik.

**KÜRESEL GÖÇ YÖNETİŞİMİNDEN YÖNETİMSELLİĞE:
MALEZYA'DAKİ DÜZENSİZ GÖÇMENLER ÖRNEĞİ****Ömer Faruk ÇINGİR***

Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık'ta neoliberal hükümetlerin iktidara gelmesiyle bu dönemden itibaren sivil toplum, yöneticilik, çoklu yönetim ve konsensüs gibi terimler ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu kavramlar yeni neoliberal hükümet zihniyetini ortaya koydu ve Dünya Bankası raporları, ekonomiye dayalı yeni bir iktidar biçimini ifade eden yeni bir terim ortaya attı: yönetim (World Bank, 1989). Dünya Bankasının kullanımından önce kavram sık kullanılmıyor, kullanıldığında da daha çok hükümet ya da idare yerine kullanılmaktaydı. Rhodes, yönetim kavramının Sidney Low'un 1904 yılında yayınlanan *The Governance of England* (İngiltere'nin Yönetimi) adlı kitabında ilk kez kullanıldığını iddia etmektedir (Rhodes, 1996, s. 652). Ancak, 15. yüzyılda, kralın baş yargıcı olan John Fortescue'nun "İngiltere'nin yönetimi" (Fortescue, 1885) adlı bir eseri vardır, ancak bu eser 1885 yılında Charles Plummer tarafından düzenlenmiştir. Çalışmada, yönetim kavramını ilk kez kullananın John Fortescue mu yoksa editör Charles Plummer mi olduğu belirtilmemiştir. Rhodes, Sidney Low'un yönetim kavramını hükümetle eşanlamli olarak kullandığını belirtmiştir. Etimolojik olarak, 18. yüzyıla kadar yönetim terimi hükümeti ifade etmekteydi (Gaudin, 1998, s. 47). John Fortescue'nun "İngiltere'nin yönetimi" adlı eseri de, devlet idaresi ve İngiliz hukuk tarihi ile ilgilidir. Genel tanıma göre, yönetim, hükümet yerine daha az idare ve asgari devlet anlamına gelir. Kamu harcamalarının kısıtlanması, kamu personelinin azaltılması, kamu hizmetlerinin özel sektör tarafından sağlanması ve özelleştirme uygulamaları ve özel bir yönetim biçimi olarak tanımlanmaktadır (Stoker, 1998, s. 17).

"Yönetim" kelimesi ekonomi, kamu yönetimi, yönetim bilimi ve uluslararası ilişkiler gibi çeşitli disiplinlerle ilişkilidir. Özellikle kurumsal ekonomide yönetim kullanımları, devletin sahip olduğu yapıların ve hizmetlerin özelleştirilmesini ve piyasa kurumlarının yönetimine devredilmesini desteklemek için ifade edilmiştir, böylece piyasa adına yaşamın yeniden düzenlenmesi toplumsallaştırılmıştır. Dünya Bankası 1989 yılında Afrika'nın "yönetim krizi" içinde olduğunu açıkladığından beri, bu terim öncelikle gelişmekte olan ülkelerdeki kalkınma sorunlarının yönetimiyle

* Öğr. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, ofcingir@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9779-5863.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

bütünleştirilmiştir (Pagden, 1998, s. 7). Dünya Bankası tarafından hazırlanan belgeler, “yönetişim” kavramını öncelikle “iyi yönetim” olarak ele almaktadır (Diarra & Plane, 2011). Leftwich’e (1994, ss. 610-611) göre, Dünya Bankası iyi yönetimi sistemik, politik ve idari olmak üzere üç farklı çerçevede kullanmıştır. Sistemik anlamıyla yönetim, hükümetten daha fazlasını ifade eder; politik anlamıyla, yasama, yargı ve yürütme birbirinden ayrılmış ve demokrasiye dayalıdır; idari anlamıyla ise yönetim, verimli, bağımsız, hesap verebilir ve şeffaf bir kamu yönetimi yapısıdır. Yönetişim, hukuk geliştirme çalışmaları, şirketler hukuku, bankacılık hukuku, rekabet hukuku, yabancı yatırım kanunlarının oluşturulması ve düzenleyici kurumlar gibi alanlarda ekonomik hayata yeni bir mülkiyet hukuku çerçevesi getirir. Dünya Bankası, ekonominin teknik gerekliliklerinde bu ilkelere bağlı kalır ve üretkenlik ve yönetim için vazgeçilmezdir. Böylece Dünya Bankası, özellikle Üçüncü Dünya’da yönetime özel bir anlam yükler. Yönetişim sayesinde, Üçüncü Dünya dürüstlük, adalet, bağımsız yargı, insan haklarına saygı ve verimli ve yolsuzluktan uzak bir bürokrasi ile donatılmıştır. Dahası, bu gereklilikler modern hükümetlerin temel ihtiyaçları olarak pazarlanmaktadır. Yeni terimle pazarlama, bunların Batı değerler sistemi ve yatırımcı beklentileriyle ilgili olmadığını, küresel ve kültürel olarak tarafsız veya evrensel değerler olduğunu savunmayı kolaylaştırmaktadır (Pagden, 1998, s. 7). Bu terim genellikle bir ülkedeki koşulları bir bütün olarak tanımlar, ancak bazı konulara odaklanan kullanımları da vardır. Örneğin, kurumsal yönetim, kurumsal sektörün nasıl yönetildiğini belirleyen yasal çerçeve, düzenleyici kurumlar ve raporlama gerekliliklerini ifade eder (World Bank, 1994).

Öte yandan, yönetimsellik daha çok öznel, karakterler, stratejiler ve faydalar gibi yönetim nesnelere statüleri ve dönüşümleriyle ilgilenir. Bu yönetim nesnelere sabit değildir; yönetim mekanizmaları tarafından sürekli olarak yeniden yapılandırılır ve dönüştürülür. Bu rasyonellikler ve yönetimsellikler, bu yeniden yapılandırmalara bakarak anlaşılabilir (Cerny, 2010). Foucault’ya göre “devletin mantığı” küreselleşme rasyonelitesi, ulusötesileşme ve yönetimsellik ile “dünyanın mantığı”na dönüşmüştür (Cerny, 2010, s. 2). Ayrıca, yönetimsellik kasıtlı olarak arka planda tutulan rasyonelitelere ve güç ağlarını ele alırken, yönetim daha çok teknik çözümler, dahil etme ve çözümler üzerinde odaklanır (Voelkner, 2012, s. 51). Bu noktada iktidar ve yönetimsellik arasındaki ilişkiye bakmak, küresel yönetimi kapsamlı bir şekilde kavramayı sağlar. Özellikle Foucault’nun yönetim yaklaşımı, egemenlik zihniyetini ve yönetimi anlamaya yardımcı olur (Sending ve Neumann, 2006, s. 656). Yönetişim benzersiz bir stratejidir; istenmeyenlerin ortadan kaldırılmasını sağlar, taktikler kullanır, nüfusu ayarlar, kontrol eder ve yönetilenlerden özgürlük ve tabiiyet yaratır (Dean, 2010). Yönetilebilirliğin belirli yönetme uygulamalarına odaklanması, yönetimin rasyonelliğini

sorgulaması ve gücün disiplin biçimini incelemesi, küresel yönetişimi derinlemesine inceleme fırsatı sunar (Sending ve Neumann, 2006, s. 657). Uluslararası nüfus politikaları, doğası gereği devlet dışı aktörler ve küresel yönetişimle ilgilidir. Özellikle 1960'lardan sonra, hükümetler ve devlet dışı aktörler aile planlaması programlarıyla küresel nüfus artışını azaltma politikasını izlemiştir (Sending ve Neumann, 2006, s. 658). Hükümetler, bireylerin davranış kalıplarını ayarlayarak ve kontrol ederek onları nesneleştirir. Bu hükümet akılsallığı toplumu şekillendirmiş ve moderniteye geçişi kolaylaştırmıştır.

Günümüzde göçmenler bu zihniyete maruz kalmaktadır. Yönetişim teknolojisinin en önemli uygulamalarından biri, ekonomik göçmenleri “yedek işgücü ordusu” olarak görmektir (Hardy, 2009). Bu bakış açısı, sınır uygulamalarında ve göçmen yasalarında görülebilir. Sınırlar, ulusötesi sermaye, güçlü ve ayrıcalıklı kesimler tarafından göçmen işçiler üzerinde yeni kontrol ve hakimiyet yöntemlerini sürdürmek için kullanılmaktadır (Robinson, 2013). Bu aşamada, yönetim göçmenlerin yönetiminde çok önemli bir rol oynamaktadır. Yönetişim, göç konusunda güç ağlarını düzenler ve böylece nüfus üzerindeki üstün konumunu yeniler. Göç rejimleri ve düzenlemeleri, yönetme yoluyla özneler yaratır. Sınırlar, hareketleri kontrol etmek ve engellemek için kullanılan teknolojiler olmakla kalmaz, aynı zamanda düzenleme, kontrol ve düzen araçlarıdır (Tazzioli, 2015, s. 6). Göçün yönetilebilirliği, egemenlik, idari, hükümet ve disiplin tekniklerinin birbirine karışmasını kolaylaştırır. Bu çalışmada da küresel göç yönetişimi çerçevesinde Malezya’da düzensiz göçmenlere karşı uygulanan yönetimsellik tartışılacaktır. Özellikle Malezya yasalarıyla düzensiz göçmenler yönetimsel olarak düzenlenirken, gözetim merkezlerinde kontrol mekanizmalarına maruz bırakılırlar. Yakalanan düzensiz göçmenler sınır dışı edilerek Malezya göç yönetimselliği içerisinde bertaraf edilirler (Çingir, 2023). Bu çalışmada ilk olarak yönetim kavramı, ardından yönetimsellik ve göç yönetişimi ile ilişkisi tartışılacak ardından Malezya’daki göç yönetimselliği üzerinden teorik tartışma uygulamalar aracılığıyla tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yönetişim, yönetimsellik, Malezya, düzensiz göçmenler, küresel göç yönetişimi.

Kaynakça

- Cerny, P. (2010). The competition state today: From raison d’État to raison du monde. *Policy Studies*, 4(1), 1-21.
- Çingir, O. F. (2023). *Migration, governance and biopolitics: The cases of Filipino and Indonesian irregular migrants in Sabah, Malaysia* (Doctoral dissertation, University of Malaya).

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

- Dean, M. (2010). *Governmentality: Power and rule in modern societies*. (2nd ed.) Sage Publications.
- Diarra, G., & Plane, P. (2011). *Assessing the World Bank's influence on the good governance paradigm* (halshs-00617576). <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00617576>
- Fortescue, J. (1885). *The governance of England: Otherwise called the difference between an absolute and a limited monarchy* (C. Plummer, Ed.). Clarendon Press.
- Gaudin, J. P. (1998). Modern governance, yesterday and today: some clarifications to be gained from French government policies. *International Social Science Journal*, 50(155), 47-56.
- Hardy, J. (2009). Migration, migrant workers and capitalism. *International Socialism*. <http://isj.org.uk/migrationmigrant-workers-and-capitalism/>
- Leftwich, A. (1994). Governance, the state and the politics of development. *Development and Change*, 25(2), 363-386.
- Pagden, A. (1998). The genesis of ‘governance’ and Enlightenment conceptions of the cosmopolitan world order. *International Social Science Journal*, 50(155), 7-15.
- Rhodes, R. A. W. (1996). The new governance: Governing without government. *Political Studies*, 44, 652-667.
- Robinson, W. (2013). The new global capitalism and the war on immigrants. https://bannekerinstitute.fas.harvard.edu/files/bannekerinstitute/files/the_new_global_capitalism_and_the_war_on_immigrants.pdf
- Sending, O. J. & Neumann, I. B. (2006). Governance to governmentality: Analyzing NGOs, states, and power. *International Studies Quarterly*, 50(3), 651–672.
- Stoker, G. (1998). Governance as theory: five propositions. *International Social Science Journal*, 50(155), 17–28. <https://doi.org/10.1111/1468-2451.00106>
- Tazzioli, M. (2015). *Spaces of governmentality: Autonomous migration and the Arab uprisings*. Rowman & Littlefield International Publishing.
- Voelkner, N. (2012). *Human security assemblages in global politics: The materiality and instability of biopolitical governmentality in Thailand and Vietnam* (Doctoral dissertation, University of Sussex). Sussex Research Online. <http://sro.sussex.ac.uk/id/eprint/39585/>
- World Bank (1989). *Sub-Saharan Africa: From crisis to sustainable growth*. World Bank.
- World Bank (1994). *Governance: The World Bank experience*. World Bank.

DOKLAM'DAN GALWAN'A, SINIRDAN DEVLETE: ÇİN'İN HİNDİSTAN SÖYLEMİNDE EGEMENLİĞİN YENİDEN TESİSİ

Levent ODABAŞI*

Bu bildiri, küreselleşme sonrası dönemde iddia olunan “devletin dönüşü” olgusunu, Çin’in Hindistan’a yönelik stratejik söylemindeki değişim üzerinden incelemektedir. Bu doğrultuda Büyük Güç Diplomasisi (Major Power Diplomacy) ve Komşuluk Diplomasisi (Neighborhood Diplomacy) elimizdeki çalışmada küresel yönetim paradigması ile devlet-merkezli egemenlik anlayışı arasındaki gerilimi açıklayan kuramsal çerçeve olarak kullanılmaktadır.

Öncelikle Çin’in 1990’lı yıllarda biçimlenen Komşuluk Diplomasisi, Çin’in çevresindeki ülkelerle barışçıl ilişkiler kurma, ekonomik karşılıklı bağımlılığı artırma ve bölgesel istikrarı güçlendirme amacına dayanıyordu. Bu politika, “barışçıl yükseliş” (peaceful rise) söylemiyle yakından ilişkiliydi. Ancak 2010’lu yıllardan itibaren Xi Jinping’in “Çin Rüyası” (China Dream) vizyonu ile birlikte güvenlik eksenine öne çıkmaya başladı. Nitekim Xi Jinping’in “Çin rüyası, sonuçta halkın rüyasıdır. Bunu halka sıkı sıkıya bağlı kalarak gerçekleştirmeli ve halka sürekli fayda sağlamalıyız” ifadesi de bu güvenlik ekseninin yaslandığı temeli anlamak adına önemli bir referans olma özelliği taşıyor. Böylece istikrar artık yalnızca ekonomik karşılıklı bağımlılık değil, sınır kontrolü ve egemenlik vurgusuyla tanımlanacaktır. Komşuluk Diplomasisi ise yönetimi teşvik eden bir dil olmaktan çıkıp, devletin çevresini “risk kuşağı” olarak yeniden tanımladığı bir güvenlik stratejisine dönüşecektir. Hindistan ile yaşanan son sınır savaşları da, Pekin’in bölgede tek lider veya kural koyucu olduğu Çin merkezli bir bölgesel düzen sağlama arayışının ifadesi niteliğinde olan Komşuluk Diplomasisini bir kez daha gündeme getirecekti. Nitekim kimi açılardan Çin ve Hindistan arasındaki sınır savaşı Çin’in Hindistan’a yönelik iki stratejisi – birincisi Komşuluk Diplomasisi, ikincisi ise Büyük Güç Diplomasisi– arasında yoğunlaşan bir çatışmanın sonucuydu.

Bir diğer yandan Çin’in “Komşuluk Diplomasisinin” yıllar içindeki dönüşümünde birçok faktörün etkili olduğu söylenebilir. Örneğin bu dönüşümün arka planında Çin’in Kuşak ve Yol Girişimi (BRI), Batı Kalkınma Stratejisi ve İki Okyanus Projesi yer almaktadır. Bu projeler yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda politik ve stratejik nüfuz alanı yaratma amacını taşımaktadır. Özellikle

* Arş. Gör. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, levent.odabasi@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7323-2481.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

CPEC (Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru), Hindistan’ın egemenlik algısını zedelemiş ve Hindistan’ı ABD, Japonya ve Avustralya’yla FOIP (Free and Open Indo-Pacific) çerçevesinde yakınlaştırmıştır. Böylece Asya’daki yönetim söylemi “açıklık ve kapsayıcılık” değerlerinden uzaklaşıp, “sınır”, “güvenlik” ve “egemenlik” üzerine kurulu bir dil kazanmıştır.

Öte taraftan “Büyük Güç Diplomasisi”, Çin’in küresel sistemde norm koyucu bir aktör olma iddiasını yansıtır. Xi’nin 2014’te tanıttığı “insanlık için ortak gelecek topluluğu” (community of shared future for mankind) vizyonu, Çin’in küresel düzeni kapsayıcı bir yönetim modeliyle yeniden şekillendirme hedefini yansıtır. Ancak uygulamada bu vizyon devletin çıkarlarını önceliklendiren bir yaklaşıma evrilmiştir. Bu noktada Çin’in söylemi, uluslararası işbirliğini teşvik eden bir araç olmaktan ziyade, devletin merkezî rolünü meşrulaştıran bir ideolojik çatının parçası hâline gelmiştir. Bu noktada Hindistan ile yaşanan Doklam Platosu krizi, Çin-Hindistan ilişkilerinde egemenlik vurgusunun arttığı dönüm noktalarından biri olma özelliği taşır. Hindistan, Çin’in Bhutan topraklarında yol inşasına başlamasını statükoyu bozan bir girişim olarak yorumlamış, Çin ise Hindistan’ı “yasadışı müdahale”yle suçlamıştır. Bunun üzerine Çin medyası “Komşuluk Diplomasisinin bir testi” ifadesini kullanmış ve “diyalog” vurgusu yapmıştır; ancak haftalar içinde resmî söylem sertleşerek “sınır dokunulmazlığı” ve “ulusal onur” vurgularına evrilmiştir. Bu olay, Çin’in bölgesel yönetim dilinden egemenlik merkezli devlet diline geçişinin bir örneği olarak nitelendirilebilir. Yine burada Çin ve Hindistan arasındaki sınır savaşının Çin’in Hindistan’a yönelik iki stratejisi arasında yoğunlaşan bir çatışmanın sonucu da olduğunu akılda tutmak gerekmektedir. Öyle ki Çin, bir taraftan merkezinde kendisinin olduğu bir bölgesel düzeni hedeflemekte, öte yandan Hindistan’ın ABD’nin Hint-Pasifik stratejisine eklenmesini önlemeye ve onu Kuşak ve Yol Girişimi’nde kilit bir ortak haline getirmeyi istemektedir.

Ancak iki ülke arasında daha yakın tarihli bir başka çatışma olarak Galwan Vadisi olayı, yaklaşık 20 Hint askerinin ölümüyle sonuçlanmış ve iki ülke arasındaki son 45 yılın en ağır askerî çatışması olmuştur. Bu dönemde Çin’in resmî söylemi, Doklam’a kıyasla çok daha milliyetçi ve sert bir ton taşımaktadır. Devlet medyası ve Dışişleri Bakanlığı açıklamalarında “egemenlik ihlali”, “vatan toprağının kutsallığı” ve “çekirdek çıkarlar” (core interests) gibi ifadelere yoğun biçimde yer verilmiştir. Çin, bu krizde Büyük Güç Diplomasisi’nin rekabet retorüğünü bir kenara bırakmış, devletin bekâ refleksine dayalı bir güvenlik paradigmasına dönmüştür. Doklam’da müzakere ve denge söylemi henüz varlığını korurken, Galwan sonrasında tek taraflı güç kullanımı meşrulaştırılmıştır.

Çin'in söylemindeki bu dönüşüm, yalnızca diplomatik üslupta değil, küresel yönetişim kavrayışında da köklü bir değişimi yansıtır. Çin küresel kurumlarla işbirliği söylemini sürdürmekte, ancak sınır krizlerinde uluslararası normları askıya almaktadır. Galwan sonrası “border management” yerini “border security” terimine bırakmış, yönetim koordinasyondan denetime evrilmiştir. Bu süreç, devletin uluslararası alanlardaki meşruiyetini egemenlik ve güç kullanımından türetmeye başladığını göstermektedir.

Doklam'dan Galwan'a uzanan dönemde Çin'in dış politika söyleminde “devletin yeniden merkezileşmesi” açıkça görülmektedir. Komşuluk Diplomasisi artık ekonomik işbirliğini değil çevre denetimini, Büyük Güç Diplomasisi ise norm üretimini değil güç ve otorite sergilemeyi temsil etmektedir. Bu kapsamda Çin-Hindistan rekabetinin ve bu rekabet kapsamında Çin'in göstermiş olduğu refleksin Asya'da devletin tekrar görünürlük kazanmasının bir örneği olarak bakmak mümkündür. Bir bakıma bu, egemenlik temelli dengelemenin yeniden öne çıktığı bir moment olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çin, Hindistan, FOIP, büyük güç diplomasisi, komşuluk stratejisi.

DEVLETİN DÖNÜŞÜ MÜ? DEVLETİN DÖNÜŞÜMÜ MÜ?: LİMİNALLİK, DENİZENLİK, RADİKAL KİMLİK VE PERFORMATİF KİMLİK ÜZERİNDEN TEORİK BİR TARTIŞMA

Sezai ÖZÇELİK*

Uluslararası sistemde ve ulus-devletlerin egemenlik alanlarında son dönemde yaşanan köklü değişimler, yaygın bir biçimde “devletin dönüşü” kavramıyla nitelendirilmektedir. Küreselleşme ideolojisinin öngördüğü “kurumsuzlaşma” ve “kuralsızlaşma” süreçlerinin akamete uğramasıyla birlikte, devletin kriz yönetimindeki merkezi rolü, ulusal çıkarların yeniden öncelenmesi ve “ulusal vatandaşlık” statüsünün tekrar öne çıkması, bu tezi destekler görünmektedir. Ancak bu çalışma, bu sürecin basit bir geri dönüş (devletin dönüşü) olarak değil, aksine devletin egemenlik sınırlarının, kontrol mekanizmalarının ve özne tanımlama biçimlerinin yapısal bir dönüşümü olarak ele alınması gerektiğini öne sürmektedir.

Bu bildiri, devletin dönüşü mü yoksa dönüşümü mü yaşandığına dair tartışmayı, liminallik, denizenlik, radikal kimlik ve performatif kimlik kavramları üzerinden teorik olarak ele almayı amaçlamaktadır. Devletin günümüzde yeniden yükselişi, yalnızca kurumsal ve hukuki bir geri dönüş değil; aynı zamanda kimlik, aidiyet ve kapsama biçimlerinin yeniden tanımlanmasını da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, sokak hayvanları ve liminal hayvanlar, mülteciler ve LGBTQ+ bireyler gibi “gri alan” örnekleri üzerinden devletin bu dönüşümüne dair eleştirel bir okuma yapılacaktır.

Liminallik (Eşiksellik): Sınırdaki Olanın Politikası

Liminallik, antropolojik kökenleri olan ve geçiş, belirsizlik, ara durumları tanımlayan bir kavramdır. Devletin dönüşümünü anlamak için liminal varlıkların — ne tam olarak içeride ne de dışarıda olanların — konumuna bakmak önemlidir. Sokak hayvanları ve liminal hayvanlar (örneğin şehirde yaşayan ama evcil olmayan türler), devletin biyopolitik düzenlemeleri açısından ne vatandaş ne de mülk olarak tanımlanabilir. Modern devlet, klasik egemenlik anlayışında sınırları belirli, kimliği homojen ve otoritesi tekil bir yapı olarak tanımlanmıştı. Ancak günümüz dünyasında, bu bütünlük hali giderek aşınmakta; devletin içindeki liminal alanlar, düzenin hem içi hem dışı olan melez mekânlar yaratmaktadır.

* Prof. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, sezaiozcelik@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0845-8465.

Liminallik (Victor Turner ve Mary Douglas'tan hareketle) burada yalnızca bir geçiş veya belirsizlik hali değil, devletin egemenliğini yeniden kurduğu, sınırlarını yeniden tanımladığı bir eşiği temsil eder. Sokak hayvanlarının, kentsel mekânlarda “yarı yurttaş” statüsünde var olmaları; mültecilerin ne tam içeride ne de tamamen dışarıda olmaları; LGBTQ+ bireylerin ise hukuki tanınma ile toplumsal dışlanma arasında sürekli bir kimlik mücadelesi yürütmeleri, devletin bu liminal alanlarla nasıl ilişki kurduğunu gösterir. Bu bağlamda, devlet yalnızca bir “geri dönüş” değil, aynı zamanda liminal alanlar üzerinden kendini yeniden kuran, yeniden performe eden bir yapıya evrilmektedir.

Denizenlik (Yerleşik Yabancılık): Vatandaş Olmayanın Hakları

Denizenlik, vatandaşlıkla göçmenlik arasında bir ara statü olup “yerleşik ama tam yurttaş olmayan” grupların varlığına işaret eder. Devletin dönüşü sürecinde, denizenlik, özellikle göçmenler ve mülteciler bağlamında belirleyici hale gelmiştir. Ulus-devletin yeniden güçlenmesi, bu grupları çoğu zaman dışarıda bırakırken, devletin meşruiyetini de bu dışlamalar üzerinden yeniden üretmektedir. Ancak aynı zamanda, bu “yarı yurttaş” gruplar devletin hukuki ve idari yapısında yeni düzenlemelere yol açmakta, egemenliğin sınırlarını fiilen yeniden çizmektedir. Denizenler, devletin dönüşümünü hızlandıran “içeriden dışarılıklar” olarak işlev görmektedir.

Radikal Kimlik: Devletin Sınırlarını Zorlayanlar

Radikal kimlik, mevcut toplumsal ve hukuki düzenin sınırlarını zorlayan, çoğu zaman tehdit olarak algılanan kimlik biçimlerini ifade eder. LGBTQ+ bireyler ve mülteciler, devletin normatif vatandaşlık tanımına uymadıkları için radikal kimlikler olarak konumlandırılabilir. Bu kimlikler, devletin dönüşüm sürecinde nasıl bir kapsama stratejisi izlediğini ve hangi kimlikleri dışladığını anlamak açısından önemlidir. Devletin dönüşü, bu kimliklerle karşılaştığında sınırlarını yeniden tanımlar; radikal olanı bastırmakla tanımak arasında salınır. Bu nedenle, devletin geri dönüşü aynı zamanda bir radikal kimlik siyasetiyle müzakere sürecidir.

Performatif Kimlik: Kimliğin Eylemle İnşası

Performatif kimlik, tanınma ve hak elde etmek için öznenin devletin ya da egemen toplumsal normların beklentilerine uygun olarak sürekli bir davranış, görünüş veya söylem sergileme zorunluluğudur. Devlet, dışlama yerine koşullu bir dahil etme mekanizması olarak performatifliği kullanır; haklar, öznenin ‘uygun’ performansı ölçüsünde verilir. Devletin, LGBTQ+ bireyleri “sorunlu” bir azınlık olarak çerçevelemesi veya mültecileri “potansiyel güvenlik tehdidi” olarak temsil etmesi, bu gruplara yönelik kimliği performatif olarak şekillendiren ve meşru kılan devlet söylemleridir.

Gri Alanlar: Devletin Görmezden Geldiği Varlıklar

1. Mülteciler: Liminalliğin ve Denizenliğin Yönetimi. Mülteciler, modern devletin en belirgin liminal özneleridir. Kendi ülkelerine dönemezler ve ev sahibi ülkenin tam vatandaşı olamazlar; bu da onları yasal bir “bekleme” durumuna hapseder. Devlet, mültecileri açıkça dışlamak yerine, onlara geçici koruma, ikincil haklar ve koşullu erişim sunarak bir denizenlik rejimi yaratır. Bu rejim, devletin istediği zaman askıya alabileceği ya da kısıtlayabileceği haklar vererek, onları siyasi topluluğa dâhil etmeden ekonomik ve sosyal olarak kullanmasına olanak tanır. Küreselci dönemin ardından ulusal kimliğin ve güvenliğin öne çıkmasıyla birlikte, bu denizenlik rejimleri daha da katılmış, ancak devletin temel insani yükümlülüklerden kaçınma esnekliğini de artırmıştır. Mülteci kampları ve geri gönderme merkezleri, devletin liminalliği mekânsallaştırdığı ve yönettiği yerler olarak incelenmektedir.

2. Başboş ve Liminal Hayvanlar: Antroposentrik Sınırların Sarsılması. Başboş ve sokak hayvanları, devletin geleneksel egemenlik kategorilerinin (vatandaşlık, mülkiyet, doğal yaşam) dışında kalan liminal varlıklardır. Onlar ne hukuken ‘sahipsiz mal’ ne de devletin doğrudan sorumluluğunda olan ‘vatandaş’tır. Bu durum, devletin kendisini yalnızca insan topluluğu üzerinde egemen olarak tanımlayan antroposentrik yapısını zorlar. Son dönemde artan ‘hayvan hakları’ talepleri karşısında devlet, performatif bir kimlik sergilemek zorunda kalmıştır. Kısırlaştırma, barınak ve rehabilite etme gibi düzenlemeler, devletin ‘sahiplenme’ ve ‘koruma’ maskesi altında, aslında nüfus ve çevre kontrolü paradigmasını hayvanlara genişlettiğini gösterir. Bu, devletin egemenlik alanının sadece ulusal vatandaşlık hukukuyla değil, aynı zamanda biyopolitik yönetim ve etik taleplere karşı gösterilen tepkisel performatif pratiklerle de genişlediği bir dönüşüme işaret eder.

3. LGBTQ+ Bireyler: Radikal Kimlikten Performatif Tanınmaya. LGBTQ+ bireylerin toplumsal ve siyasi tanınma mücadeleleri, devletin tanımladığı normatif cinsel, aile ve toplumsal yapıyı temelden sorgulayan Radikal Kimlik siyasetinin ürünüdür. Bu kimlikler, ulus-devletin ‘doğal’ ve ‘geleneksel’ kabul ettiği her şeye karşı çıkar. Ancak tanınma süreci ilerledikçe, devlet bu radikalliği Performatif Kimlik beklentileriyle yönetmeye başlar. Devletin tanıdığı medeni birliktelikler, belirli yasal korumalar veya kamusal alanda ‘uygun’ görülen temsil biçimleri, öznenin devletin belirlediği ‘makul’ sınırlar içinde kalmasını gerektirir. Bireylerin hak elde etmesi, kamusal alanda sergiledikleri performans (saygınlık, normalliğe uyum, siyasi taleplerini sınırlandırma) bağlı hale gelir. Bu durum, devletin dışlamadan, koşullu ve kontrollü bir dahil etme mekanizmasına geçtiğini gösterir; radikal bir meydan okuma, bir performans yükümlülüğüne dönüştürülerek devletin yeniden kurumsallaşma sürecine dâhil edilir.

Sonuç Yerine: Eşikteki Devlet

“Devletin dönüşü”nden ziyade, onun bir liminal dönüşüm sürecinden geçtiğini iddia etmek daha doğrudur. Modern devlet, küreselci projenin çöküşü sonrasında, ne tam anlamıyla geleneksel ulus-devlete ne de tamamen küresel bir aktöre dönüşmüştür. O, bir eşikte durmaktadır. Bu eşikteki devletin temel işlevi, kendi egemenlik alanı içindeki diğer liminal varlıkları (hayvanlar, mülteciler, LGBTQ+ bireyler) tanımlamak, kategorize etmek, onlara belirli eşikler ve statüler (denizenlik, radikal kimlik) atfetmek ve nihayetinde bu eşikleri yönetmektir. Bu süreç, “bireysel, toplumsal, kamusal ve ortak olanın yeni dengesinin” aslında bir güç ve dışlama mekanizması üzerine inşa edildiğini ortaya koyar. Dolayısıyla, “devletin dönüşümü”, onun gücünün azalması değil, egemenlik pratiğinin daha incelikli, daha performatif ve eşikler yaratmaya dayalı yeni bir forma evrilmesidir. Bu bildiri, kongrenin temel sorusuna, devletin sabit bir noktaya “dönmediği”, aksine sürekli bir dönüşüm ve yeniden tanımlanma halinde olduğu yanıtını vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Liminallik, denizenlik, radikal kimlik, performative kimlik, devletin dönüşümü

DİJİTAL KAMUSALLIĞIN DUYGULANIMSAL VE ÇEVİRİMİÇİ TEZAHÜRLERİ: DİSCORD VE PODCASTLERDE YURTTAŞLIK PRATİKLERİ

Evren Ahmet DEMİR*

Habermas’ın (1991) “kamusal alanı”, modern demokrasilerin meşruiyetini rasyonel tartışma ve eleştirel müzakereye dayalı söylemsel bir yapı olarak kavramsallaştırır. Bu yaklaşım, kamusal iletişimin rasyonel bireyler arasında gerçekleştiği, fikirlerin tedavüle özgürce girebilmesine ve dolaşımına olanak tanıyan, evrenselci bir normatif düzlem varsayar. Ancak bu kuramsal inşa, hem kamusal/özel ayrımını yeniden üreten dışlayıcı doğası hem de rasyonalite merkezli idealleştirme nedeniyle başını feminist ve post-kolonyal düşünürlerin çektiği pek çok eleştiriye hedef olmuştur. Bu eleştiriler, kamusal alanın tekil, sabit veya evrensel bir kategori olarak düşünülemeyeceğini; bilakis toplumsal, duygusal ve teknolojik süreçler içinde sürekli yeniden kurulan, çoğul bir olguya dönüştüğünü ileri sürmüştür. Günümüzde kamusal alan, yalnızca söylemsel değil, aynı zamanda duygulanımsal; yalnızca fiziki mekâna bağlı değil, aynı zamanda çevrimiçi; ve yalnızca rasyonel değil, fakat ilişkisel bir deneyim olarak yeniden düşünülmektedir.

Bu dönüşümün kavramsallaştırılmasında birbirini kesen iki teorik eksen öne çıkar. Papacharissi (2015) “duygulanımsal kamular” (affective publics) kavramı ile dijital çağın *kamularının* rasyonel müzakereden ziyade duygusal etkileşim, ilişkisellik ve performatif ifade biçimleri etrafında şekillendiğini savunur. Bu kamular sabit mensubiyetler ifade etmez; aksine kırılabilir, akışkan ve zamansal olarak dalgalanan yapılardır. Öyle ki öfke, umut, tiksinti ya da dayanışma gibi duygular etrafında bir araya gelir, kriz veya dayanışma anlarında yoğunlaşır, ardından dağılırlar. Duygulanım ise burada söylemin karşıtı olmaktan ziyade, bilakis tamamlayıcı bir unsur işlevi üstlenir: Bireyler dijital teknolojiler aracılığıyla yalnızca fikirleri değil, duyguları da dolaşıma sokabilirler. Böylelikle *çevrimiçi kamular* söylemden çok “paylaşılan duygusal ritimlerle” tanımlanır. Papacharissi’nin yaklaşımı, duygulanımın siyasal iletişimin merkezine yerleştiği yeni bir kamusal alan biçimini tarif eder: Siyaset, bilhassa dijitalleşmenin her geçen gün yaygınlık kazandığı bir dünyada, artık

* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, eademir@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3475-9563.

yalnızca tartışma, müzakere ile değil; ama hissetme, tepki verme ve duygusal bağ kurma eylemlerinin toplamı ile tanımlanabilir.

İkinci eksen ise *danah boyd*'un (2011) “ağ-bağlantılı kamular (networked-publics)” kavramı ışığında dijital teknolojilerin, kamusallığın içeriğinin ötesinde, onun zamansal, mekânsal ve toplumsal örgütlenmesini de dönüştürdüğü tezidir. “Networked-publics”in temel özellikleri; kalıcılık, yeniden üretilebilirlik, ölçeklenebilirlik ve aranabilirliktir. Bu özellikler, bireylerin eşzamanlı ve asenkron biçimlerde etkileşime girmesini, uzaklık ve zaman gibi engelleri aşarak yeni topluluk ve kamusallık biçimleri oluşturmasını sağlar. Kamusal alan böylelikle sabit bir mekândan ziyade, teknolojik altyapılar tarafından sürekli olarak yeniden kurulan bir akışa dönüşür. Ağ-bağlantılı kamular, bireylerin hem üretici hem tüketici olarak katıldığı; kimliklerini dikkat ekonomisi içinde performe ettikleri, duygusal ve kültürel sermayenin yeniden üretildiği mecralardır.

Bu çalışmanın temel sorunsalı, dijital mecraların Türkiye’de hangi kamusallaşma biçimlerini ürettiği ve yurttaşlık pratiklerini nasıl değiştirdiğidir. Çalışmanın inceleme odaklarından biri olan podcastler kamusallığın asenkron biçimini temsil etmektedir. Zaman içinde tekrar dinlenebilirliği, düşünmeye ve yeniden üretmeye elverişli bir ifade alanı yaratmaktadır. Dinleyiciyle kurulan ilişki, doğası gereği rasyonel müzakereyi, mesafesizlik ve duygudaşlık ile harmanlar; bunun yakın sonucunda da konuşma, ifade, anlatı ve kişisel deneyimler aracılığıyla yeni bir yurttaşlık biçimi tahayyül edilir. Podcastler, gündelik yaşamın dilinin erişebildiği menzile dahilinde kamusallığın sınırlarını yeniden çizer. Podcast üreticisi ile dinleyici arasındaki mesafe, ortak bir duygulanım alanına dönüşür; nitekim birey, kamusal meseleleri yalnızca anlamaya değil; ama hissetmeye, paylaşmaya ve kimi durumlarda yaymaya davet edilir.

Discord ise buna karşın, kamusallığın eşzamanlı ve etkileşimli biçimini somutlaştırır. Konuşmacılar, ses, metin, görsel ve emojiler aracılığıyla çok katmanlı bir iletişim zemini kurar. Bu “canlı” mikro-topluluklar, dayanışma, mizah veya öfke gibi duygular üzerinden şekillenir. Papacharissi’nin tanımındaki “kırılgan” ve “akışkan” nitelikleri takip eder şekilde, toplumsal bir olaya yönelik kurulan Discord sunucuları/toplulukları geçici ama üretken birlikteliklerdir: Bir kriz, bir haber, bir tartışma etrafında doğar, büyür ve sonrasında dağılırlar. Bu yönüyle Discord -veya benzer şekilde X’in Spaces uygulaması- duygulanımsal kamuların çevrimiçi biçimlerde nasıl işlediğini anlamak için verimli bir gözlem alanı sunar. Türkiye’de özellikle siyasal kriz, afet veya toplumsal protesto anlarında bu “alanlar”, hem haberleşme hem de dayanışma ağları olarak işlev görmüştür. Buna mukabil 2025 yılının Eylül ayında Nepal’de yaşanan siyasal ve toplumsal gelişmeler bu yeni kamusallığın sınırlarını test eden örneklerden biri

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

olarak karşımıza çıkar. Mevzu bahis protestolara adını da veren Z kuşağı Discord kanallarını hem haberleşme hem de örgütlenme aracı olarak kullanmıştır. Discord’un Nepal örneğindeki önemi sokak protestolarına koşut bir dijital mecra sunmanın ötesine geçerek gençlerin bu uygulama üzerinden düzenlenen bir ankete oy vererek ülkeyi seçime götürecektir başbakanlık görevi için önerdikleri ismin başbakan olarak atanması gibi bir sonucu da yaratmıştır.

İşaret edilen her iki mecra da yurttaşlık nosyonundaki dönüşümü görünür kılmaktadır. Modern dönemin rasyonel yurttaşı, devlet ve hukuk çerçevesinde tanımlanmış pasif bir statüyü temsil ederken; dijital kamusalın yurttaşı, katılım, paylaşım ve duygulanım pratikleriyle kurulur. Podcast ve Discord’da yurttaşlık, bir statü değil, bir katılım, daha sarıh bir ifadeyle eylemliliktir: Konuşmak, anlatmak, dinlemek, tepki vermek, dayanışmak. Bu, yurttaşlığın artık sadece oy vermek veya dilekçe yazmaktan ibaret görülemeyeceğini; ancak kolektif duygular üretme ve bu duyguları paylaşma üzerinden kurulduğu bir döneme işaret eder.

Bu çalışmanın temel argümanı, dijital kamusalın rasyonalite, duygulanım ve teknolojik aracılık ekseninde yeniden kurulduğu yönündedir. Habermas’ın vaz ettiği kamusal alanda yürütülen tartışmalar, ifade edilen fikirler, bugün podcast bölümlerinde kendilerine imkân bulmakta, Discord kanallarında çoğul seslere dönüşmektedir. Bu haliyle Warner’ın (2002) Habermas eleştirisi takip edilirse, kamular yalnızca söylem dolayımıyla değil; tekrar ve duygusal rezonans yoluyla da var olurlar. Nitekim podcast ve Discord’un ürettiği kamusal deneyim, tam da bu tekrarın neticesidir: Bireyler, *ses* aracılığıyla bir süreliğine ortak bir duygusal alanı paylaşır, ifade etme olanağı bulur, sonra dağılırlar; ancak bu geçici süreli birliktelik, bizzat demokratik tahayyülün canlı kalmasını sağlar. Bu mecralar, devlet nosyonunun yeniden kurgulandığı bir dönemde yurttaşın sesini duyurabildiği, kamusal alandaki özerkliğini yeniden inşa edebildiği ve duygusal dayanışmayı politik bir pratik olarak yeniden üretme imkânı bulabildiği alanlardır.

Nihayet, bu çalışma podcast ve Discord’u, duygulanımsal ve ağ bağlantılı kamuların kesişiminde yer alan iki dijital kamusal alan biçimi olarak konumlandırır. Bu bağlamda Spotify Türkiye’de 2022-2025 yılları arasında etkinlik gösteren podcastler arasında en çok dinlenen toplumsal içerikli 5 podcast serisi ve Discord’un Türkiye serverında en fazla kullanıcıya sahip 5 sunucusu amaçlı örnekleme ile mercek altına alınacaktır. Söz konusu mecralarda anlatıların nasıl kurulduğu, etkileşimin nasıl gerçekleştiği incelenerek “duygulanımsal kamuların” doğası podcastler bağlamında söylem analizi; Discord kanalları bağlamında ise içerik analizi yöntemiyle incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ağ bağlantılı kamular, dijital yurttaşlık, duygulanımsal kamular, Discord, podcasting.

Kaynakça

boyd, d. (2011). Social network sites as networked publics: Affordances, dynamics, and implications. In Z. Papacharissi (Ed.), *A networked self: Identity, community, and culture on social network sites*, (pp. 39–58). Routledge.

Habermas, J. (1991). *The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society*. MIT Press.

Papacharissi, Z. (2015). *Affective publics: Sentiment, technology, and politics*. Oxford University Press.

Warner, M. (2002). Publics and counterpublics. *Public Culture* 14(1), 49-90.

21. YÜZYILDA YENİ MİLLİYETÇİLİK DALGASI VE TÜRKİYE’DE GÜVENLİĞİN PSİKOPOLİTİK BOYUTU

Gökmen KANTAR*, Suzan Ezgi KÖSALİ**

Bu çalışma, 21. yüzyılda yükselen yeni milliyetçilik dalgasının Türkiye’de güvenlik kavrayışını ve bu kavrayışın psikopolitik temellerini incelemeyi amaçlamaktadır. Özellikle 2010 yılı sonrasında küresel düzeyde gözlemlenen “otoriter-popülist” dönüşümle birlikte, milliyetçiliğin klasik devlet-merkezli söylemden ziyade duygulanımsal yönetim biçimi haline geldiği görülmektedir. Bu bağlamda araştırma, Türkiye’de güvenliğin artık yalnızca askerî, ekonomik veya kurumsal bir olgu olarak değil; korku, aidiyet, tehdit algısı ve duygusal mobilizasyon gibi psikopolitik dinamikler üzerinden yeniden üretildiği tezini tartışmaktadır. Çalışma, “güvenliğin psikolojikleştirilmesi” sürecinin milliyetçi söylemlerle nasıl iç içe geçtiğini, bu sürecin devlet-toplum ilişkisini yeniden nasıl biçimlendirdiğini ve devletin dönüşümünde hangi yeni yönetimsellik biçimlerine zemin hazırladığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaç çerçevesinde araştırma şu temel soruya odaklanmaktadır:

Yeni milliyetçilik dalgası, Türkiye’de güvenliğin algılanışı ve üretiliş biçimlerini nasıl dönüştürmekte; bu dönüşüm devletin psikopolitik yönetimselliğini hangi araçlar üzerinden inşa etmektedir?

Bu temel soruya bağlı olarak şu alt sorular da incelenecektir:

1. Yeni milliyetçilik, neoliberal dönemin krizleri bağlamında nasıl bir “güvenlik” söylemi üretmektedir?
2. Türkiye’de güvenlik politikaları, milliyetçi-popülist duygulanımlar üzerinden hangi toplumsal korkuları seferber etmektedir?
3. “Tehdit” ve “beka” kavramları, bireysel ve kolektif düzeyde hangi psikopolitik etkiler yaratmaktadır?
4. Devletin dönüşümü, rasyonel güvenlik yönetiminden duygusal güvenlik yönetimine mi evrilmektedir?

Çalışmanın temel hipotezi ise şu şekildedir:

* Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, gkantar@nku.edu.tr ORCID: 0000-0001-5120-110X.

** Dr., ezgikosali@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8037-260X.

21. yüzyılda Türkiye’de milliyetçilik, yalnızca ideolojik bir söylem değil; “güvenliğin duygulanımsal inşası”nı mümkün kılan bir psikopolitik aygıt haline gelmiştir.

Bu bağlamda devlet, vatandaşlarının güvenlik algısını yöneten, korku ve aidiyet duygularını stratejik biçimde seferber eden bir “psikopolitik iktidar” olarak yeniden konumlanmaktadır. Yeni milliyetçilik, modern ulus devletin klasik güvenlik mantığını, yani dış tehditlere karşı koruma söylemini, içeriden işleyen bir duygulanımsal iktidar biçimine dönüştürmektedir. Araştırmada üç aşamalı metodolojik bir çerçeve kullanılacaktır. Teorik açıdan, Michel Foucault’nun “yönetimsellik” kavramsallaştırması, Byung-Chul Han’ın “psikopolitika” yaklaşımı, Chantal Mouffe ve Ernesto Laclau’nun “popülist akıl” ve “duygulanımsal siyaset” kavramları temel referans noktaları olacaktır. Bu teorik çerçeve ile güvenliğin artık teknik bir yönetim alanı değil, “duygusal düzenleme” üzerinden inşa edilen bir iktidar ilişkisi olduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

Araştırma kapsamında, son on yıllık evrede yeni milliyetçi söylemin güvenlik politikalarının temel kodu haline geldiği varsayımından hareketle, 2015 – 2025 yılları arasında Türkiye’deki güvenlik söylemleri (Cumhurbaşkanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı açıklamaları, medya temsilleri, politik kampanyalar) içerik analizi yoluyla incelenecektir. Bu kapsamda, “beka”, “yerli ve milli”, “dış güçler”, “milli irade” gibi kavramların semantik alanı çözümlenecek ve bu kavramların duygusal kodları (korku, tehdit, gurur, birlik vb.) haritalandırılacaktır. Psikopolitik açıdan ise söylemin bireylerin özneleşme biçimlerine etkisi değerlendirilecektir. Amaç, milliyetçiliğin yalnızca toplumsal bir ideoloji değil, bireysel düzeyde güvenlik duygusunu şekillendiren bir “duygusal rejim” haline geldiğini göstermek olacaktır. Dolayısıyla, yöntemsel olarak, siyaset bilimi, psikoloji ve kültürel çalışmalar arasındaki kesişimselliği dikkate alan disiplinler arası bir yaklaşım izlenecektir.

Çalışmanın en önemli noktası devletin dönüşümünü yeni bir eksende tartışmasıdır. Bu dönüşüm çoğunlukla neoliberal yeniden yapılanma, kurumsal zayıflama veya otoriterleşme gibi yapısal kategoriler üzerinden analiz edilmektedir. Bu araştırmada ise devletin “duygusal yönetim” kapasitesi ön plana çıkarılacak ve söz konusu dönüşüm psikopolitik bir düzlemde ele alınacaktır. Bu hususa ek olarak, güvenliğin de psikopolitikleştirilmesi sürecine ışık tutulacaktır. Güvenlik artık yalnızca terörle mücadele, sınır güvenliği veya askeri tehditler ile ilgili bir refleks değil; vatandaşların içsel güvenlik ihtiyacının (aidiyet, kimlik, onur, korku) politik olarak düzenlenmesi haline gelmiştir. Bu yaklaşım, Türkiye’de güvenliğin neden giderek “toplumsal mobilizasyonun” merkezi haline geldiğini anlamak için kritik bir perspektif sunmaktadır. Kimlik, kültür veya egemenlik odaklı geleneksel milliyetçilik literatürüne ek olarak

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

milliyetçiliğin çağdaş formunun yeniden tanımlanması ve “duygulanımsal güvenlik rejimleri” üreten bir iktidar teknolojisine dönüşümün kavramsal düzeyde açığa çıkarılması hedeflenmektedir.

Çalışmanın odak noktasını oluşturan “güvenliğin psikopolitik boyutu” kavramı ile mevcut güvenlik çalışmaları literatürüne yeni bir analitik çerçeve önerilmektedir. İkinci olarak, çalışma Türkiye literatüründe sıklıkla tarihsel, ideolojik veya kurumsal düzeyde tartışılan milliyetçilik olgusunu, duygusal ve öznel boyutlarıyla yeniden değerlendirmektedir. Bu bağlamda, milliyetçiliği bir kimlik veya ideoloji olarak değil, güvenlik kaygıları üzerinden şekillenen bir duygulanımsal rejim olarak ele almak, Türkiye’deki güncel milliyetçi dönüşümü anlamak için yeni bir okuma biçimi sunacaktır. Bu şekilde, milliyetçiliğin, rasyonel siyasal tercihlerin değil, duygusal mobilizasyonun bir sonucu olarak nasıl üretildiğini ve sürdürüldüğünü göstermek mümkündür. Literatüre katkı olması açısından önemli olan bir diğer husus devletin dönüşümünün açıklanma biçimi ile ilgilidir. Devletin yeniden yükselişi genellikle otoriterleşme, merkezîleşme veya kurumsal yeniden yapılanma gibi yapısal süreçlerle açıklanmaktadır. Bu çalışma ise, söz konusu dönüşümün “psikopolitik yönetimsellik” kavramı üzerinden yeniden düşünülmesini sağlamaktadır. Devletin, vatandaşlarının güvenlik duygusunu yönetme ve yönlendirme kapasitesi üzerinden yeniden meşruiyet kazandığı tezi, hem siyaset bilimi hem de güvenlik çalışmaları açısından özgün bir tartışma alanı açmaktadır.

Araştırmanın, Türkiye’de güvenlik siyasetinin 2015 sonrasında artan biçimde “duygusal mobilizasyon” stratejilerine dayandığını, milliyetçiliğin bu süreçte hem birleştirici hem de yönlendirici bir “duygulanım rejimi” olarak işlev gördüğünü göstermesi beklenmektedir. Devletin, vatandaşlarının korku ve gurur duygularını yönetme kapasitesi üzerinden meşruiyet ürettiği; bu durumun da rasyonel güvenlik yönetimini duygusal bir yönetime dönüştürdüğü sonucuna ulaşılması öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, devletin dönüşümü, güvenlik, psikopolitika, yönetimsellik.

**KÜRESELLEŞME SONRASI DEVLETİN
YENİDEN MERKEZİLEŞMESİ:
ALMANYA-TÜRKİYE DİASPORASINDA AİDİYET VE YURTTAŞLIK**

Barış MUTLUAY*

1990'lı yıllarla birlikte görünürlüğü artan küreselleşme olgusunun en belirgin siyasal söylemlerinden biri, ulus-devletin yetki ve kapasite kaybettiği; yönetim, çokkültürcülük ve sınır-ötesi dolaşımın siyasal birlik kavrayışını dönüştürdüğü yönündeydi. Ancak son 10-15 yılda bu öngörülerin önemli bir kısmı tersine dönmüş; devletin otoritesini yeniden pekiştiren, hukuku ve kamusal düzen işlevlerini önceleyen, ulusal vatandaşlığı siyasal topluluğun merkezine yerleştiren yeni bir moment belirginleşmiştir. Bu dönüşüm, devletin egemenlik kapasitesinin yeniden tesis edilmesi, ulusal topluluğun sınırlarının yeniden çizilmesi ve kamusal düzenin normatif çerçevesinin güçlendirilmesi gibi üç temel eksen üzerinden görünür hâle gelmektedir. Bu çalışma, söz konusu dönüşümü doğrudan küresel ölçekli bir tartışma düzeyinde ele almak yerine, olgunun belirgin biçimde izlenebildiği Almanya-Türkiye diasporası üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlam, hem göç ve vatandaşlık politikalarının tarihsel gelişimi hem de diasporanın kültürel, hukuksal ve siyasal yanıtları nedeniyle devletin yeniden merkezileşme süreçlerini anlamak için elverişli bir laboratuvar sunmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünü Almanya'da 1990'ların sonundan itibaren çokkültürcülüğün zayıflamasıyla belirginleşen paradigmatik dönüşüm oluşturmaktadır. Almanya'nın 2000 tarihli Vatandaşlık Yasası reformu, yurttaşlığı etnik-soy temelli bir statü olmaktan çıkararak ikamet ve entegrasyon kriterlerine dayalı bir hukuksal çerçeveye kavuşturmuş; böylece çokkültürcülüğün temel varsayımlarını revize eden bir geçiş süreci yaratmıştır. Ancak 2010'larla birlikte iç güvenlik politikalarının belirginleşmesi, toplumsal uyuma dair söylemlerin normatif bir yükümlülük alanına dönüşmesi ve kültürel çoğulluğun kamu düzeni çerçevesinde yeniden tanımlanması, ulus-devletin kurumsal kapasitesinin güçlendiğini de göstermektedir. Bu eğilim, çokkültürcülüğün siyasal ve kurumsal düzeyde taşıdığı esneklik varsayımını daraltmış ve devletin toplumsal uyum söylemini normatif bir denetim aracına dönüştürmüştür. Bu süreç, Türkiye kökenli diaspora açısından aidiyet, kimlik ve

* Arş. Gör. Dr., Hacettepe Üniversitesi, barismutluay@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8227-0383.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

yurttaşlık arasındaki ilişkinin yeniden müzakere edildiği bir döneme işaret etmektedir. Çifte vatandaşlık rejimindeki kısıtlamalar ve esnemeler, siyasal katılım pratiklerinin yönü ve Diyanet ile diğer dernek yapılanmaları üzerindeki denetim politikaları, devletin dönüşen rolünün doğrudan temas ettiği alanları oluşturmaktadır.

İkinci bölümde Türkiye'nin 2000'lerden itibaren yürüttüğü diaspora siyaseti ele alınacaktır. Türkiye, dış temsilciliklerin görev alanını genişleten, diaspora kurumlarını kurumsallaştıran ve yurtdışındaki Türkiye kökenli nüfusu kültürel ve siyasal bir topluluk olarak yeniden tanımlayan bütüncül bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu yaklaşım, devletin diaspora ile kurduğu ilişkiyi yalnızca kültürel aidiyet düzeyinde değil, siyasal temsil, yurttaşlık bağı ve uluslararası iletişim stratejileri ekseninde yeniden çerçevelemektedir. Bu politika setleri, Türkiye'nin dış politika yönelimleriyle eş zamanlı yürütülmüş; yurtdışındaki vatandaşlık tahayyülünü yeniden şekillendiren bir siyasal topluluk inşasına yönelmiştir. Almanya'daki Türkiye kökenli nüfusa yönelik uygulamalar, çağrı metninde vurgulanan yeniden kurullaşma ve yeniden kurumsallaşma olgularının sınır-ötesi ölçekte somutlaştığı bir örnek sunmaktadır. Türkiye'nin diasporayı yeniden tanımlayan bu yaklaşımı, Almanya'daki uyum ve vatandaşlık rejimlerindeki dönüşümle eşzamanlı ilerlemiş; böylece diaspora topluluğu iki devletin yeniden tanımlanan siyasal stratejilerinin kesiştiği karşılıklı bir düzenleme alanına dönüşmüştür.

Çalışmanın üçüncü bağlamı, söz konusu siyasal dönüşümün diasporanın kültürel üretim alanlarındaki yansımalarını incelemektedir. Almanya'da üretilen sinema ve televizyon yapımları, özellikle ırkçılık, güvenlik politikaları, toplumsal gerginlikler ve göçmen kimliklerinin kırılma noktasına odaklanan anlatılar aracılığıyla devlet-toplum ilişkisini yeniden tanımlayan temsiller sunmaktadır. Bu yapımlar, ulus-devletin değişen kapasitesinin kültürel alandaki izdüşümlerini görünür kılmaktadır. Türkiye'de diaspora merkezli film ve müzik üretimleri ise yurttaşlık bağı, aidiyet ve devlet-toplum ilişkisinin dönüşen doğasına ilişkin çok katmanlı okuma imkânları sağlamaktadır. Kültürel üretim bu nedenle yalnızca temsili pratikleri değil, devletin dönüşen siyasal kapasitesinin toplumsal düzeyde dolaşıma girme biçimlerini de görünür kılmaktadır.

Kuramsal anlamda çalışma, ulusal vatandaşlığın dönüşü ile devletin yeniden merkezileşmesi arasındaki ilişkiyi çözümlemeye yöneliktir. Bu çerçevede, diasporayı yalnızca sınır-ötesi kimlikler ve ağlar üzerinden değil, devletlerin yeniden tanımlanan siyasal stratejileri bağlamında hem nesne hem özne olarak konumlayan daha bütüncül bir yaklaşım geliştirmektedir. Devleti, küreselleşme döneminin öngördüğü üzere çözülmekte olan bir yapı olarak değil; toplumsal talepleri yeniden düzenleme kapasitesine sahip, güçlenen bir aktör olarak ele almak, diaspora çalışmalarındaki hâkim yaklaşımları tamamlayan bir analitik

zemin yaratmaktadır. Dolayısıyla devlet-diaspora ilişkisi, ulusal topluluğun sınır-ötesi yeniden üretimi ile siyasal otoritenin yeniden tesis edilmesi arasındaki kesişim noktasında konumlanmaktadır.

Özetle denilebilir ki; bu çalışma Almanya-Türkiye hattında devletin dönüşümünün ulusal vatandaşlık, siyasal aidiyet ve diaspora ilişkileri üzerinden nasıl somutlaştığını ortaya koymayı hedeflemektedir. Göç, güvenlik, kimlik ve yurttaşlık tartışmalarının 2020'lerle birlikte derinleştiği bir dönemde, devletin siyasal kapasitesinin geri dönüşünün bu alanlarla nasıl eklemlendiğini göstermek araştırmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda çalışma özellikle şu soruya odaklanmaktadır: Küreselleşme sonrası devlet kapasitesinin yeniden inşası, Almanya-Türkiye hattındaki diaspora topluluklarının yurttaşlık ve aidiyet pratiklerini nasıl dönüştürmektedir?

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, devletin dönüşü, diaspora, göç, ulusal vatandaşlık.

TÜRK KAMU YÖNETİMİ ÖRGÜTLENMESİNDE YAPISAL SORUNLAR VE KAVRAM KARMAŞASI

Mustafa ALTUNOK*

Türk kamu yönetiminin yapısal ve fonksiyonel niteliğini 1982 Anayasa’sı biçimlendirmektedir. Özellikle Anayasanın başlangıç hükümleri ve Devletin şeklini ve temel özelliklerini belirleyen birinci kısımdaki genel esaslar, yürütmeyi düzenleyen üçüncü kısmın ikinci bölümü mevcut kamu yönetimi sistemimizin omurgasını oluşturmaktadır. Pek çok anayasa hukukçusunun da tespit ettiği üzere birçok Batılı örneklerinden farklı olarak kazuistik denilebilecek kadar ayrıntılı olarak hükümler barındıran bir anayasamız vardır. Bu kazuistik niteliğine karşın içerdiği temel ilkeler ve anahtar kavramlar açısından konuya bakıldığında ise bir karmaşa ve belirsizlik durumu ile karşılaşıldığı, alanın uzmanı olan idare hukuku ve kamu yönetimi akademisyenlerinin bile bu kavramların/terimlerin anlam ve kapsamı noktasında birbiriyle örtüşmeyen hatta çelişkili denilebilecek ifadeler kullandığı açıkça görülmektedir. Bu durumun hem alan yazında önemli bir literatür karmaşasına, hem de merkez yerel ilişkilerinin kurumsallaşmasında çarpık bir niteliğe neden olduğu düşünülmektedir.

Türk devlet yapılanmasındaki örgütsel nitelikli sorunlar iki aşamalı veya boyutlu olarak değerlendirilebilir. Bunlardan ilki sıklıkla dile getirilen yamalı bohçaya dönmüş bir anayasa ile işletilmeye çalışılan bir idari teşkilat ve fonksiyon üzerine kurulu olma problemi ki; her bir anayasa değişiklik paketi ile zaman içerisinde palyatif çözümlere dayanan eklektik bir kimlik üretmesi sonucunu doğurmuştur. Öyle ki bu durum asıl sorunu ele alan iç tutarlılığı yüksek ve bütüncül bir yapıdan uzaklaşmaya neden olmuş günü kurtarmaya dayalı semptom bastırma öncelikli gelişmiştir. Türk kamu yönetiminin örgütsel nitelikli sorunlarının ikinci boyutu ise aslında birinci boyuttan tamamen bağımsız olmayan ama bir kırılma denilebilecek kadar köklü değişiklikler içeren hükümet sistemi dönüşümü ile ilgilidir. 2016 darbe girişimi sonrası oluşan olağanüstü koşulların da etkisi ile gelişen ve asıl olarak 2017 sonrası dönemi içeren bu ikinci boyut yine 1982 Anayasasında değişiklik yapılarak ortaya çıktığı için, yamalı bohçaya oldukça büyük yeni bir yama niteliği taşıması dolayısıyla ilk boyut ile ilintilidir. Öte yandan bu süreçte yaklaşık yüz elli yıllık geçmişi olan parlamenter sistem terkedilerek yerini Türk Tipi Başkanlık Sistemi veya Cumhurbaşkanlığı Hükümet sistemi denilen yeni bir işleyişe bırakmıştır. Çok kısa bir sürede

* Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, altunok_m@ibu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3945-685X.

hazırlanan bir anayasa paketi ile sistem temel özellikleri açısından top yekûn değişmiştir. Bu açıdan bakıldığında parlamenter sisteme göre inşa edilmiş olan kamu yönetimi aygıtı üzerine Cumhurbaşkanlığı Hükümet sisteminin işlemcisi gelmiştir. Bilindiği üzere Parlamenter sistemin temel özellikleri ile başkanlık modelinin temel özellikleri birbirinden oldukça farklılıklar taşımaktadır. Zira getirilen yeni hükümet modeli klasik başkanlık sisteminde de ayrılmaktadır. Geline aşamada bir anlamda sistemin donanım özellikleri ile işlemcisinin tam örtüşmemesine dayalı bazı yapısal sorunlar ortaya çıkması olağandır ki öyle de olmuştur. Zaman baskısına dayalı hızlı geçiş sürecinin etkilerini de bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Dolayısıyla bu durumu ayrı bir boyutta ele almak kaçınılmaz olmaktadır. Kökeni 1982 Anayasası'nın başlangıcına kadar hatta daha geriye götürülebilecek, geçmişten gelen yapısal nitelikli sorunlar kendini kavramsal karmaşa biçiminde ortaya koymakta iken sistemin iç tutarlığını da zedelemektedir. Üzerine bir de başka bir hükümet sistemine göre altyapısı oluşmuş olan kamu yönetimi aygıtına yeni ama eskiyle neredeyse ilgisi olmayacak kadar farklı bir hükümet sistemin yazılımı eklenerek çalıştırılmak istenmesi sorunları daha da karmaşık hale getirmekte ve büyütmektedir. Dolayısıyla istemin donanımsal özellikleri ile işletim programının örtüşürülmesi gerekmektedir. Buraya kadar ortaya konulan kısım kamu yönetimimizin yapısal ve fonksiyonel niteliğine ilişkin bir durum tespiti olarak görülebilir. Bundan sonrası ise güçlü devlet formunun tüm Dünyada bir zorunluluk olduğunun yeniden çok net olarak anlaşıldığı bir dönemde ülke gerçekliğinin özel koşulları (içinde bulunulan coğrafyanın savaş, terör, çatışma, göç gibi uluslararası tehdit ve risk faktörleri ile örülü olması yanında ülke sosyal ve siyasal gerçekliğinin özel koşullarını bu çerçevede değerlendirmek mümkündür) konuyu daha da öncelikli sorun haline getirmektedir

İşte tebliğ formatında hazırlanmış bu çalışmanın ana sorunsalı, Türk kamu yönetimi örgütlenmesinde önemli sorunlar olduğu ve alanda uzmanların çok iyi bildiğini sandığı İdari vesayet, yetki, genişliği, hiyerarşi, merkezden ve yerinden yönetim gibi temel kavramlara yüklenen anlamların uygulamadaki gerçeklikle de örtüşmediği, son yapılan anayasa değişikliği ile kurulan hükümet sistemine geçiş sürecinin işletimsel farklılıklar nedeniyle örgütsel sorunları derinleştirdiği savına dayanmaktadır. Çalışmanın temel amacı ise, belirtilen kavram karmaşasına ve temel nitelikli örgütsel sorunlara dikkat çekerek yakın bir gelecekte ortaya çıkacağı düşünülen muhtemel bir anayasa değişikliğinde bunların gözetilmesi noktasında bir farkındalık oluşturma çabası olarak değerlendirilebilir. Öte yandan bu çaba ile ortaya konulan yaklaşım, Türk Devleti'nin temel niteliğine ve üniter kimliğine zarar verecek bir perspektifi içerecek her türlü Anayasa hazırlıklarını Türk Kamu yönetiminin niteliği ve tarihsel birikimi ile taban tabana zıt görmektedir. Çünkü gayri şahsi niteliği ile kurumsallaşmış bir idari yapıya dayanan güçlü bir üniter devlet formunun bu

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

süreçte temel dayanak noktası olacağı değerlendirilmektedir. Bu çalışma devletin sonu perspektifinin anlamını yitirdiği bu siyasal ve yönetsel gerçeklik ortamında devletin ve milletin güçlü birlikteliği fikri üzerine ama sorunları inkâr etmeden inşa etme çabası olarak değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Kamu yönetimi örgütlenmesi, idari yapı, devletin bütünlüğü ilkesi, idari vesayet ilkesi, yetki genişliği ilkesi, hiyerarşi ilkesi, yerel-merkez ilişkileri.

MÜLK KAVRAMI ÜZERİNDEN MÜLKİ İDAREYİ KAVRAMAK**Koray KARASU***

R. Koselleck (2009), *Kavramlar Tarihi* adlı eserinde, Almandada siyasal örgütlenme biçimlerini tanımlamak üzere çeşitli kavramlar türetilmiş olmasına rağmen (örneğin *föderale*), bunlar yerine kökeni eski dönemlere dayanan ve dinsel bir anlam içeren *Bund* kavramının neden tercih edildiğini, nasıl modern Alman siyaset ve yönetim dünyasının kurucu kavramı haline gelebildiğini ve uzun süre varlığını sürdürebildiğini sorgular. Koselleck'e göre bütün bu soruların yanıtı, kavramın tarihsel anlam katmanlarında barındırdığı yenilikçi güçte saklıdır. Bu perspektiften bakıldığında, bin yılı aşan bir derinliğe sahip olan mülk kavramının devlet (idaresi) ile ilgili alanlarda hâlâ kullanılıyor olmasını nasıl açıklayabiliriz? Bu durumu kavramın hangi özellikleriyle ilişkilendirmek mümkündür?

Bu çalışmada, mülk kavramının anlamlarından hareketle mülki idare örgütlenmesinin özellikleri tartışılacaktır. Bir "kavram tarihi" çalışması iddiası taşımamakla birlikte, kavramın sözlük anlamları, tarihsel anlam katmanları, çağrışımları, anlam daralmaları ve genişlemeleri ile devlet, teritoryal, sivil ya da amme/kamu gibi diğer bazı kavramlarla etkileşimleri ele alınacaktır. Mülk kavramının yönetim alanındaki kullanımlarına odaklanacak olan inceleme, bu coğrafyada tarihsel olarak özgün bir örgütlenme biçimi olarak varlık gösteren mülki idareyi kavramsal düzeyde kavramaya imkan veren bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

Mülk kavramının; sahip olma, tasarruf etme, hakimiyet kurma, hükmetme, egemenlik, saltanat, hükümdarlık, melik, devlet, teritoryal alan, memleket, ülke, emlak ve arazi gibi çok boyutlu sözlük anlamlarının ve kullanımlarının olduğu görülmektedir. Birçok disiplinde bu anlamlara farklı vurgular yapılarak kavram sıklıkla tartışma konusu olur. Örneğin Önen ve Reyhan'ın (2011) *Mülkten Ülkeye* adlı çalışmasının adında da yer verildiği gibi, mülk kavramı, belirli bir tarihsel dönemin mutlak, otoriter

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, koraykarasu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9343-4339.

ya da “patrimonyal” yönetim anlayışıyla (mülk devlet) ilişkilendirilmektedir. Hatta bazı yazarlar hükmetmeye dayalı anlamlarından hareketle mülk kavramının yerleşik olduğu toplumlarda hukuk devleti, demokrasi ve insan haklarının gelişiminin engellendiğini ileri sürmektedir (bkz.: Gözler, 2017). Mülk kavramının ve mülki idarenin varlığını başlı başına devletçi bir tahayyülün göstergesi olarak kabul etmek indirgemeci bir yaklaşım olacaktır.

Mülk kavramının dün olduğu gibi bugün de eleştiri konusu yapılan içeriğe sahip olduğu bir gerçektir. Ancak kavramı yalnızca devlet, otorite, zor, tahakküm ya da mutlakiyetçilikle özdeşleştirmek,¹ kavramın tarihsel gelişim içindeki zengin anlam katmanlarını, özellikle de toplumcu niteliklerini yadsımak anlamına gelecektir. Kavramın; gerek İbn Halduncu köklerinde gerek umumi, amme ve medeni sözcükleriyle etkileşime girdiği ve kendi modernleşme sürecini yaşadığı 19. yy içeriğinde toplumcu nitelik taşıyan anlam uğraklarının olduğu gözden kaçırılmamalıdır (Karasu, 2015).

Mülk kavramının köklü tarihsel birikimi, farklı dönemlerdeki anlam uğrakları ve temsil ettiği yönetsel gerçeklik düşünüldüğünde, mülki idare kavramının yönetim alanında bugün hala “yaşıyor” oluşu sadece dilsel bir tercih (dilsel muhafazakarlık ya da alışkanlık) olarak görülemez.² Buradaki süreklilik bir yandan kavramın toplumsal-yönetsel alanda karşılık bulmasından diğer yandan olgu ile kavram arasındaki temsil ilişkisinin özgün niteliğinden kaynaklanır. Koselleck’in (2009, s. 95)

-
- 1 B. A. Güler’e göre (2023) benzer bir anlam kayması “il (el)” kavramında da gözlemlenmektedir. “İl (el)” kavramı tarihsel olarak öncelikle iktidar yapılarıyla değil, halk-toplum birliğiyle ilişkilidir. Kavramın öncelikli anlamı, toplumu ve toplumun yönetimini anlatmaktadır. Dolayısıyla il, devlet sözcüğünde olduğu gibi, topluma rağmen işleyen bir kudret türünden çağrışımlar taşımaz. Yönetenin nüfuzuna değil, toplumu birleştirme, çoğaltma, birliğe, refah sağlama görevlerine odaklanır. Ancak zamanla “il” kavramındaki toplum anlamlarından uzaklaşmış, kavram, ülke yönetimine kaymıştır (Güler, 2023, ss. 22, 26). Bir başka deyişle kavram, devletleşmiştir.
 - 2 “Mülk” kavramının kullanım tercihinin dilsel açıdan da tartışmaya açık olduğu söylenebilir. Bu durum kavram için uygun karşılık bulun(a)mamasıyla da ilişkilidir. Amme - kamu, umumi - genel, vilayet - il, kaza-ilçe, nahiye-bucak örneklerinde olduğu gibi devlet idaresiyle ilgili birçok kavram için Türkçe karşılıklar bulunmuşken “mülk” ya da “mülki” kavramı için bunu göremiyoruz. Bu durum kavramın çok katmanlı ve tarihsel olarak zengin bir anlamsal içeriğe sahip olmasıyla ilişkilendirilebilir. Nitekim Batı’da bazı akademik çalışmalarda bir karşılık kullanma yerine tarihsel özgünlüğü korunarak Arapça mülk kavramının orijinal biçimiyle kullanılması ya da özel açıklamalar içeren çeviri karşılıklarının tercih edilmesi dikkati çekmektedir. Örneğin: Mülk (*royal authority*), mülk (*kingship*), mülk (*hereditary rule*).

işaret ettiği üzere, kavramlar yalnızca geçmiş deneyimlerin bir ürünü değildir, aynı zamanda yaşanan ana ve geleceğe yönelik toplumsal beklentileri de içerir. Bu nedenle mülki idarenin varlığını, kavramın devlete, otoriteye ya da hükmetmeye göndermede bulunan yönleriyle açıklamak yetersizdir. Aksine, mülkün tarihsel anlam katmanlarında içkin olan genel, kamu, eşitlik, refah, kalkınma, adalet ve sivil gibi kavramlar, ülke toprağının her bir parçasında ihtiyaç duyulan planlama, eşgüdüm ve denetim gibi yönetsel işlevler ve toplumcu – eşitlikçi – kamusal yönetime yönelik beklentiler ekseninde değerlendirilmesi gerekir.

Devlet-toplum ilişkilerinde belirleyici rolü olan mülki idare, yerel çıkarların kesiştiği ve çatışabildiği alanlarda, ulusal nitelikli kamu hizmetlerini ve “genel yarar”ın korunmasına yönelik işlevleri yürütür. Bu nedenle, mülki idarenin, kamu yönetimi ve idare hukuku alanyazınında sıkça karşılaşılan biçimiyle, yalnızca “merkezi idarenin taşra (dışarıdaki) teşkilatı”, “teritoryal yönetim”³ ya da “il sistemi” şeklinde, mülk ile bağı kurulmaksızın dar biçimde tanımlanması, yapının tarihsel rolünü ve yerine getirdiği özgün işlevleri karşılamada yetersiz kalır.

Mülki idarenin tasfiyesine yönelik söylemler ile devletin teritoryal/toprak örgütlenmesinde yalnızca yerel yönetimlere dayanan tekli bir yapıya (Anglo-Sakson model) geçiş arayışları, mülk kavramının toplumcu anlam katmanları, mülki idarenin tarihsel işlevleri, toplumsal algı çerçevesi ve yurttaşların devlete ilişkin beklentileri dikkate alınarak bütüncül bir biçimde değerlendirilmelidir. Günümüzde piyasalaşma, merkezileşme, otoriterleşme, yerelleşme, kamusallaşma ve yeniden devletleşme eksenlerinde süren devlet tartışmalarında, mülk ile mülki idare arasındaki temsil ilişkisinin özgün niteliğinin göz ardı edilmemesi önemli ve gerekli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mülk, mülki idare, devlet, teritoryal, sivil, kamu, kavram.

3 Mülk(i) kavramı, bazı çalışmalarda doğrudan teritoryal, ülkesel, topraksal karşılığı olarak kullanılmaktadır: “Devletin egemenliği altında bulunan toprakların bütünü, ülke”. Mülki idare için de, teritoryal yönetim ya da ülkesel yönetim karşılığını görmekteyiz. Mülki idare, devletin teritoryal örgütlenme biçimlerinden biridir; fakat kavram olarak teritoryal örgütlenme ile özdeş değildir. Aksi halde, diğer bir teritoryal örgütlenme biçimi olan mahalli idare ile kavram özdeşliği kurulmuş olur ki, bu da yanlış olacaktır.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

Kaynakça

- Gözler, K. (2017). “Devlet” kelimesi üzerine ikinci deneme: “Mülk”, “dirjava” ve “gosudarstvo” kelimeleri hakkında bazı düşünceler. *Türkiye Günlüğü*, 130, 41-45.
- Güler, B. A. (2023). *Devlet Bilimi: Göçebe ve yerleşik devlet*. İmge Yayınları.
- Karasu, K. (2015). İdarenin mülkle ile bağının kurulması: Mülkileşme. İçinde S. Çapar & E. Tural (Ed.), *1864 Vilayet Nizamnamesi* (ss. 345-368). TİAV Yayınları.
- Koselleck, R. (2009). *Kavramlar tarihi: Politik ve sosyal dilin semantiği ve pragmatigi üzerine araştırmalar*. (A. Dirim, Çev.). İletişim Yayınları.
- Önen, N. & Reyhan, C. (2011). *Mülkten ülkeye: Türkiye’de taşra idaresinin dönüşümü (1839-1929)*. İletişim Yayınları.

DÖNÜŞEN DEVLET, EROZYONA UĞRAYAN LİYAKAT

İpek ÖZKAL SAYAN*

Kamu personel sistemi devlet örgütlenmesinin kalbidir. Devletin siyasal sistemindeki değişimi doğrudan kamu personel sistemine etki eder. Bu değişimden şu anda kamuda çalışan yaklaşık 5.5 milyon kamu personeli doğrudan, Türkiye’de ikamet eden T.C. vatandaşları da bu hizmetten yararlandıkları için dolaylı olarak etkilenmektedirler. Türkiye’de parlamenter sistemden cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişle birlikte kamu personel sisteminde çok önemli değişiklikler olmuş; bürokrasi ve siyaset dengesi siyaset lehine ancak bürokrasi aleyhine bozulmuştur. 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’ndaki “temel ilkeler” aynı kalmakla birlikte bu ilkelerin uygulaması sorgulanır hale gelmiştir. Siyasal sistemin değişiminden en çok etkilenen ve erozyona uğrayan ilke ise “liyakat”tir. Liyakat 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nun 3. maddesinde tanımlanan kamu personel sisteminin temeli ve aslında sistemin “kurucu” ilkesidir.

Liyakat en dar tanımıyla işe en uygun kişinin seçilmesi ve hizmette yükselmesi anlamına gelmektedir. Geniş anlamda ise ilkelerinin genel olarak her aşamada uygulanmasının hedeflendiği bir personel sistemini ifade etmektedir. Türk personel sisteminde kamu hizmetine girme, sınıflar içinde ilerleme ve yükselme, görevin sona erdirilmesi liyakat sisteminde dayandırılmıştır. Ancak bu ilkenin uygulaması cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişle birlikte tartışmalı hale gelmiştir. Yapılan çalışmada liyakat ilkesi 3 başlık özelinde ele alınıp analiz edilmeye çalışılacaktır. Bunlar; kamu hizmetine giriş, hizmet içinde yükselme ve kamuda personelin değerlendirilmesi yöntemidir.

Türkiye’de kamu hizmetine girişte merkezi sınav sistemi vardır. Ancak A grubuna tabi olan adayların (kariyer meslek; uzmanlık, denetmenlik, müfettişlik vb.) kamu hizmetine girebilmesi için sadece KPSS puanı yeterli olmamaktadır. Adaylar KPSS puanlarıyla kamu kurumlarının personel alımı duyurularına başvuru yapmakta ve sözlü ya da mülakat sınavına tabi tutulmaktadır. Ancak kamuya personel alımı için yapılan sınavların objektif kriterlere göre yapılıp yapılmadığı cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişle birlikte daha tartışmalı hale gelmiştir. İdarenin tüm eylem ve işlemleri gibi kurumlarca yapılan sınavların da idari yargı tarafından denetlenmesi gerekmektedir. Yapılan

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, iosayan@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9004-6667.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

sınavların kamera kaydına alınmasına dair Danıştay kararı olmakla birlikte pek çok kurumda bu karara uyulmamaktadır. “Mülakat varsa liyakat yoktur.” sloganı artık çokça duyduğumuz bir slogan olmakla birlikte bu iddiaların ortadan kaldırılması için herhangi bir girişimde bulunulmamaktadır. Liyakat ilkesinin henüz kamu hizmetine giriş aşamasında tartışılır hale gelmesi hem kamuya girmek isteyen adaylar arasında umutsuzluk yaratmakta hem de kamuya ve kamu kurumlarına olan güveni ciddi ölçüde sarsmaktadır.

İlkenin en çok tartışılır hale geldiği ikinci alan “üst düzey yönetici atamaları”dır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminden önce Türk kamu personel sisteminde kapalı kariyer sistemi uygulanıyor ve üst düzey yönetici atamaları devlet memurları arasından yapılıyordu. Sistem değişikliği ile birlikte üst düzey yönetici atamalarında yeni bir yöntem belirlendi. Yeni atama koşullarını belirleyen mevzuat 2018 yılında yürürlüğe konulan, 3 sayılı “Üst Kademe Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usullerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi” (RG: 10.07.2018,30474) oldu. Kararnamenin kapsamı bakanlıklar, bağlı, ilgili ve ilişkili kuruluşlar ile diğer kamu kurum ve kuruluşlarıdır. Bu tek kararname ile tüm üst düzey atamalara dair usul ve esasların belirlenmiş, buna ek olarak 375 sayılı KHK’nin ek 35 ve 36. maddeleri ile de üst kademe yöneticiliğe atanma konusunda hüküm ve düzenlemeler yapılmıştır. Böylece cumhurbaşkanlığı sisteminde üst kademe yöneticiliklere atanmada üç yöntem benimsenmiştir: a) Cumhurbaşkanı kararıyla yapılacak atamalar b) Cumhurbaşkanı onayıyla yapılacak atamalar c) İlgili Cumhurbaşkanı yardımcısı, bakan veya atamaya yetkili amirler tarafından yapılacak atamalar.

Bu düzenlemenin kamu personel sisteminde önemli sonuçları olmuştur. Ancak bu sonuçlardan en önemlisi cumhurbaşkanının partili olması sebebiyle üst düzey yönetici atamalarında da en önemli kriterin “partiye yakınlık” olması, “sistemin “kişiyeye özel düzenleme” yapmaya açık hale gelmesidir. Böylece Cumhurbaşkanına çok geniş bir alanda yetki verilmiş ve kamu personel sistemindeki üst düzey yönetici atamalarında Cumhurbaşkanı tek yetkili makam haline gelmiştir. Anayasa Mahkemesi’nin Cumhurbaşkanının “üst düzey yöneticileri” atamasına ilişkin 2023 tarihli kararı da yapılacak olan çalışmada ele alınıp analiz edilecek ve konu farklı boyutlarıyla tartışmaya açılacaktır.

Bu dönemde yapılan diğer önemli bir düzenleme 2011 yılında 6111 sayılı Torba Kanunla, temelleri 1879 yılında atılmış olan sicil sisteminin 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’ndan çıkarılmasıdır. Kaldırılan sicil sistemi yerine kamuda performans değerlendirme sistemi getirilmeye çalışılsa da başarılı olunamamıştır. Bunun en temel nedeni Türkiye’de uygulanan kamu personel sistemiyle performans sisteminin uyumlu olmamasıdır. Böylece kamuda çalışanla çalışmayanın farkını ortaya koyan, görevini tam anlamıyla yerine

getirmeyen personeli cezalandırıcı ya da görevini başarıyla yerine getireni ödüllendiren ve teşvik eden bir sistem kalmamıştır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş döneminde yapılan tüm bu düzenlemelerle liyakat sistemi Türkiye’de tartışılır hale gelmiştir. Oysaki kamu personel sistemi nasıl ki devlet örgütlenmesinin kalbidir, kamu personel sisteminin temeli de “liyakat” sistemidir. Çünkü liyakat sistem, kamuda adalet ve eşitlik sağlar, verimliliği ama en önemlisi kamuda güvenliği artırır. Kurumsal başarıyı destekler, dışarıya beyin göçünü engeller ve sosyal barışı korur. Liyakatin olmadığı bir sistemde; ehliyetsiz kişilerin karar verme yetkisine sahip olmasından kaynaklı yanlış kararlar alınır, kaynaklar israf edilir ve kurumlar işlevini yitirir, toplumda adaletsizlik ve güvensizlik duygusu artar, genç nesiller motivasyonunu kaybeder.

Sonuç olarak yapılan çalışmanın amacı kamu personel sisteminin temel ilkesi olan liyakati cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile birlikte; kamu hizmetine giriş, hizmet içinde yükselme ve kamu personeli değerlendirme yöntemleri üzerinden ele alarak analiz etmektir. Yapılan çalışmanın temel tezi cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle birlikte Türkiye’deki bürokrasi siyaset ilişkisinin siyaset lehine bozulduğu, yasamanın tamamen devreden çıkarıldığı, kamu personel sisteminin tek elden ve tek merkezden belirlendiği iddiası ile farklı başlıklar altında liyakat sistemini ele almak ve tartışmaktır. Ele alınan üç başlıktaki farklı problem alanları da tartışmaya açılarak hem mikro ama aynı zamanda makro bakış açısıyla bütünsel bir kamu personel sistemi analizi yapılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamu personel sistemi, liyakat, kamu hizmetine giriş, üst düzey yönetici ataması, sicil, performans değerlendirme.

DEVLETİN DÖNÜŞÜ: NEOLİBERALİZMDEN KOPUŞ MU, KRİZ KOŞULLARINDA YENİDEN KURUMSALLAŞMA MI?

Merve Yiğit KENDİRCİ*

1980’lerden itibaren gelişen neoliberal küreselleşme süreci, deregülasyon ve desantralizasyon politikalarıyla, devlet işlevlerinin bu sürecin dinamikleriyle uyumlu hale getirilmesini hedefleyen kapsamlı bir kurumsal yeniden-yapılanma dönemi olarak tanımlanabilir. 1990’larda bu sürecin ideolojik omurgası haline gelen yönetim paradigması, kamusal karar alma süreçlerini teknikleştiren ve siyaseti ekonominin alt işlevine indirgeyen bir düzenleme biçimi yaratmıştır. Böylelikle, “devlet-sivil toplum-özel sektör” bileşimine dayanan; “katılımcılık” ve “saydamlık” gibi ilkeler altında devlet iktidarının kullanımına gayri resmi ve paralel biçimde müdahale eden kanallar gelişmiştir. Buna bir yandan sermayenin yoğunlaşma ve merkezileşme dalgası, diğer yandan spekülative finansal faaliyetlerin genişlemesi eşlik etmiştir. Bu eğilimler, 2008 küresel finans krizinin arka planında da belirleyici olmuştur.

2007’de ABD’de başlayan kriz, 2008’den itibaren küresel çapta durgunluğa ve çoklu krizlere neden olmuştur. Çoklu krizlerin ertelenmesi amacıyla ulusal ölçeğe geri dönüşümü; devlet “son çare garantörü” olarak yeniden konumlanmıştır. Müdahale kapasitesi değişen ölçeklerde genişleyen devletler, yatırım teşvikleri, sübvansiyonlar ve likit varlıklar gibi takviyelerle krizi kontrol altına almaya çalışmıştır.

Devlet müdahalesindeki bu genişleme, neoliberalizmin çöküşü ve “devletin geri dönüşü” söylemleriyle birlikte yeni bir düşünsel dalga yaratmıştır. COVID-19 pandemisi, Rusya-Ukrayna savaşı kaynaklı enerji krizleri ve dijitalleşmeyle bağlantılı uluslararası rekabetin yoğunlaşması gibi gelişmeler bu söylemleri güçlendirmiştir. Ancak “devletin geri dönüşü” olarak adlandırılan bu süreç neoliberalizmin sonu değil, onun farklı bir biçim altında yeniden üretilmesi olarak değerlendirilmelidir.

“Devletin geri dönüşü”nün, neoliberal birikimden bir kopuş değil, kriz koşullarında ortaya çıkan özgül bir yeniden-kurumsallaşma biçimi olması, bu bildirinin temel argümanını oluşturur. Devlet, toplumsal bütünlüğü sağlamak ve kapitalizmin kriz dinamiklerini yönetmek üzere müdahale alanlarını daraltabilir

* Arş. Gör., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, merveyigitank@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7006-0282.

veya genişletebilir. Neoliberalleşmenin ve görünürdeki devlet gerilemesinin en yoğun olduğu dönemlerde dahi bu rol tamamen ortadan kalkmamış; yalnızca ölçeği ve amacı değişmiştir. Bu bağlamda, gerçek anlamda bir gerileme değil, devletin sermaye devrelerinin bölgesel örgütlenmesindeki rolünün yeniden tanımlanması söz konusudur.

Devletin rolündeki dönüşüm, başlangıçta kimi yaklaşımlar tarafından yerleşik neoliberal modellerden kopuş veya onlara muhalefet olarak yorumlanmışsa da ABD gibi merkez ülkelerde kamu müdahalesinin görünürlüğünün artması, ortaya çıkan yeni düzenleme biçiminin neoliberalizmin içsel çelişkilerinin bir ürünü olduğunu göstermiştir. Literatürde, “devlet-sermaye hibritleri”, “yeni devlet kapitalizmi” veya “postneoliberalizm” gibi terimlerle tanımlanan bu yeniden-kurumsallaşma biçimi, farklı coğrafyalarda değişen ölçeklerde, neoliberalizmin yol/patika bağımlılıkları ve kurumsal mirasları tarafından şekillendirilmektedir.

Neoliberal birikim dinamiklerindeki bu geçiş, devletin işleyiş ve işlevlerinde yeni eğilimleri ortaya çıkarmıştır. Eğilimlerden biri, kuralsızlaştırmadan yeniden-kurallaşmaya; kurumsuzlaştırmadan yeniden-kurumsallaşmaya doğru yaşanan geçiştir. Nitekim OECD, IMF ve DB gibi küresel yönetim kurumlarının son dönemlerde odağı, kamusal varlıkların bütünüyle özelleştirilmesinin savunulmasından kamu kuruluşlarının faaliyetlerinin, yapı ve uygulamalarının vurgulanmasına kaymıştır. Özellikle enerji, savunma ve bilişim teknolojisi gibi stratejik sektörlerde kamusal politika araçlarının önemi yeniden kabul görmektedir. Ancak bu yaklaşım, temelde, kamusal varlıkların/araçların kullanımının, piyasa sisteminin bütünlüğüne bağlı kalmasını; piyasa temelli düzenleyici kurallar ekseninde yeniden yapılandırılmasını amaçlamaktadır.

İkinci bir eğilim, stratejik sektörlerde kamu-özel ortaklıkları, kamu işletmeleri ve varlık fonları gibi yapılar vasıtasıyla devletin aktif yatırımcı rolü üstlendiği politikaların yaygınlaşmasıdır. Bu, klasik anlamda bir “refah devleti restorasyonu”na dair bir yönelimden ziyade, kamuya ait kaynakların tamamen piyasalaşmasına dayanan piyasa temelli bir müdahaleciliği temsil etmektedir. Devletin stratejik sektörlerdeki varlığı, doğrudan sahiplikten çok, piyasa mantığıyla yönlendirilen kamu yatırımları, sübvansiyonlar ve kamu-özel ortaklıkları biçiminde gerçekleşmektedir. Bu müdahale, ulusal çıkar ve kalkınma paradigması altında, “devlet destekli risk paylaşımı” veya “risk azaltan kalkınmacılık” gibi söylemlerle çerçevelenmiştir.

Örneğin ABD’de Savunma Bakanlığı ve DARPA (Defense Advanced Research Projects Agency) öncülüğünde geliştirilen yüksek teknoloji projeleri, yalnızca askerî amaçları değil, ekonomik altyapıyı ve rekabet koşullarını yönlendirme hedeflerini de içerir. Benzer şekilde AB’nin European Defence

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

Fund ve Chips Act gibi düzenlemeleri, stratejik sektörlerde “özerklik” hedefiyle kamu fonlarını sermayeye aktarmaktadır. Bu programlarla Avrupa merkezli sermayenin küresel rekabet gücünü artırmak, üretimi Asya’dan Avrupa’ya kaydırmak ve enerji bağımsızlığını güvenceye almak hedeflenmektedir.

Türkiye’de de 2016 yılından itibaren “ulusal çıkar” gerekçesiyle kamusal varlıkların önemli bir kısmı Türkiye Varlık Fonu bünyesinde toplanmış; 2020’li yıllardan itibaren savunma sanayii şirketlerinin, yenilebilir enerji, yerli teknoloji ve dijital altyapı girişimlerinin desteklenmesine stratejik öncelik tanınmıştır. Destekler çoğunlukla gümrük vergileri, ihracat kontrolleri, yatırım düzenlemeleri ve fikri mülkiyet hukukunun güçlendirilmesi gibi ticaretle bağlantılı savunma önlemleriyle tamamlanmaktadır.

Bu yapısal dönüşüm yalnızca ekonomiye stratejik müdahale politikalarını değil, bu politikaları meşrulaştıran hukuksal yapıyı da değiştirmektedir. Hukuki çerçeve, ulusal çıkar gerekçesiyle genişleyen devlet müdahaleleri ile piyasa temelli disiplin mekanizmalarını aynı anda mümkün kılan bir düzenleme mantığı üretmektedir. Özellikle neoliberal yönetişimin merkezinde yer alan işlevsel bir araç olarak hukukun üstünlüğü prensibi, devletin genişleyen stratejik müdahaleleriyle birlikte yeniden tanımlanmıştır.

Bu prensip, yönetişim usulleri bağlamında, uzun süredir hesap verebilirliği piyasa disiplini ekseninde güçlendirme ve demokratik siyasetin ekonomik karar alma süreçlerine müdahalesini engelleyen bir kalkan işlevi görmektedir. Bu işlevler, son yıllarda daha görünür hale gelmiş; yeni devlet müdahaleciliğinin gerekleriyle uyumlu içerikler edinmiştir. 1945 sonrasında çoğunlukla “uygar uluslarca kabul edilen evrensel ilkelerin üstünlüğü” olarak tanımlanan hukukun üstünlüğü, günümüzde giderek “ulusal” olarak öne sürülen menfaatlerin korunması temelinde yeniden tanımlanmakta; bu çıkarlar gerektirdiğinde evrensel ilkelerin göz ardı edilmesini meşru kılacak bir açıklama zemini ortaya çıkmaktadır. Stratejik sektörlerdeki fikri mülkiyet uygulamalarının insan haklarıyla gerilimli bir ilişki kurması ve çoğunlukla fikri mülkiyet hakları lehine sonuçların doğması, bu dönüşümün çarpıcı örneklerinden biridir.

Aktarılan eğilimler, günümüzde “geri gelen” devletin, krizleri yönetme yordamları dönüşmüş bir kapitalist devlet biçimi olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte, “devletin dönüşü” bütünüyle neoliberalizmle sınırlandırılmadığı gibi homojen bir dönüşüm de söz konusu değildir. Uluslararası rekabet, ulusal güvenlik ve teknoloji politikalarının kesişiminde yeni gerilimler ortaya çıkmakta; ticaret, yatırım ve teknoloji alanlarında rekabetçi taklit stratejileri bölgesel çatışmaları derinleştirmektedir. Bu gerilimin neoliberal stratejilerle yönetilip yönetilemeyeceği veya yeni bölünmelere yol açıp açmayacağı belirsizdir. Ayrıca devlet müdahalesindeki bu dönüşümün, devletlerin uluslararası iş bölümündeki ve eşitsiz ilişkilerle karakterize bir dünya

pazarındaki konumuna bağılı olarak, bölgesel sınırlar arasında eşitsiz bir şekilde gerçekleştiğini de vurgulamak gerekir.

Bu bildiri, aktarılan dönüşüm dinamikleri ışığında, “devletin dönüşü”nün neoliberal birikim stratejilerinden bir kopuşu değil, bunların kriz koşullarında yeniden-kurumsallaşmasını ifade ettiğini savunmaktadır. ABD, AB ve Türkiye örneklerinden hareketle, devletin düzenleyici rollerindeki ve bunları mümkün kılan hukuki çerçevedeki dönüşüm analiz edilecektir. Bildiri, yeniden biçimlenen devletin kurumsal yapısını ve yol açtığı yapısal gerilimleri ortaya koyarak mevcut literatürdeki “devletin dönüşü” tartışmalarına katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, yönetim, hukukun üstünlüğü, yeniden-kurumsallaşma, stratejik müdahale.

DEMOKRATİK ARZUNUN PEŞİNDE: DEVLET İÇİN AGONİSTİK BİR PERSPEKTİF

Rabia TEPEKAYA*

Yirmi birinci yüzyılın başındaki “küreselleşmenin zaferi” ve “devletin sonu” söylemleri, son yıllarda yerini daha karmaşık bir gerçekliğe bırakmıştır. Küresel kapitalizmin mutlak hakimiyeti; 2008 krizi, pandemi, devletler arası stratejik rekabetler ve savaşlar gibi etkenlerle aşınmış ya da yeniden şekillenmeye başlamıştır. Devletler, sadece düzenleyici aktörler olarak değil aynı zamanda doğrudan ekonomik ve stratejik oyuncular olarak geri dönmüştür. Devletlerin ve küresel kapitalizmin ekonomik, stratejik, güvenlik, teknolojik ve jeopolitik eğilim ve dönüşümleri arasında demokratik düzenin ihmal edilmesi riski vardır.

Bu çalışmada, dönen devletin demokratik yönde dönüşümünün de hatırlatılması adına, küresel kapitalizmin sahte çeşitlilik anlayışına karşı demokratik bir çoğulculuk anlayışının teorik inşası üzerine fikir yürütmek amaçlanmaktadır. Bu bağlamda çalışma, “devletin dönüşü” olgusunu, küresel kapitalizmin inşa ettiği çeşitlilik modeli/söylemi ile gireceği kaçınılmaz diyalektik ilişki bağlamında analiz etmekte ve bu ilişkiye dair agonistik bir demokratik tahayyül önermektedir. Bu çerçevede küreselci çeşitlilik anlayışını eleştirerek alternatif bir çoğulculuk söylemi üzerine değerlendirme yapılmaktadır. Bir bakıma devletin dönüşünü, küresel kapitalizmin çeşitlilik anlayışının aşılması ve yeni bir demokratik kamusalığın inşası için kritik bir analiz nesnesi olarak konumlandırmakta; siyaset, kimlik ve demokrasi lehine bir fırsat arayışına işaret etmektedir.

Argümanımız, küreselci söylemin çeşitlilik, çokkimliklilik ve benzeri retoriklerinin esasında farklılıkları derin tarihsel ve siyasi bağlamlarından kopararak yüzeysel bir tüketim nesnesi hâline getirdiği iddiasından temel almaktadır. Bu süreç görünürde bir çoğulculuk yaratırken aslında bireyleri tutkulu siyasal özneler olmaktan çıkarma ve kimliksiz tüketicilere indirgeme riski taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle küresel kapitalizmin çeşitlilik anlayışı bir yandan tüm kimliklere, çoğulculuğa ve farklılığa alan açarak bir hoşgörü düzeni söyleminde bulunurken diğer yandan onları siyasal bir enerji/özne olmaktan çıkarıp yeknesak bir tüketici kitlesinin pasif birer üyesi haline getirme tehlikesi

* Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, rabia.macit@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0190-4100.

taşımakta, bu da demokratik tahayyülü çoraklaştırmaktadır. Söz konusu tablonun işaret ettiği sonuç ise demokratik enerjiden yoksun bir toplumsal dokudur. Dahası, küresel kapitalizmin dayattığı çeşitlilik modeli yapay bir enerji ikame etmektedir. Kimlikleri ve farklılıkları, derin bir aidiyet, mücadele ve anlam arayışından ziyade anlık doyum ve tüketim odaklı bir heyecan ekonomisine hapsetmektedir. Bir tutkuyu, görüşü, direnişi; bir stil ya da kimlik aksesuarı hâline getirebilmekte, kimliklerin tüketilebilir forma sokulmasına neden olabilmektedir. Böylece tutkuların piyasa tarafından sömürüldüğü ancak siyasal bir ifade ve dönüşüm aracı bulamadığı, sürekli kendini tüketen bir kısır döngü yaşanabilmektedir. Esasında bu bir enerji değil; bir hiper aktivite hâlidir. Görünüşte canlı, özünde ise derin bir yorgunluk ve anlamsızlık barındıran bir durumdur.

Küresel kapitalizmin söz konusu çeşitlilik algısına karşı devletin yeni konumunu, çatışmayı ortadan kaldıran klasik bir uzlaşma anlayışına alternatif olarak onu meşru ve verimli bir siyasal enerjiye dönüştüren bir kamusal alanın zemini olarak nasıl tahayyül edeceğimiz bağlamında incelemek mümkündür. Bu alternatif tahayyülün teorik zeminini, agonistik siyaset ve demokrasi anlayışı oluşturacaktır. Çalışmanın teorik dayanağını oluşturan agonizm anlayışı en özlü hâliyle toplumsal hayatın ve siyasetin özünde yapısal bir çoğulculuk ve uzlaşmaz farklılıklar bulunduğunu kabul eden bir anlayış olarak tanımlanabilir. Buradan hareketle demokrasinin ve demokratik siyasetin nihai amacının, imkânsız bir uzlaşma arayışı değil kaçınılmaz olan siyasal çatışmaları, tarafların birbirlerini meşru rakipler olarak gördüğü bir mücadeleye dönüştürmek olduğunu savunmaktadır. Böylece farklılıklar; uzlaşma, ortak akıl, ortak iyi, birlik gibi nihai amaçların konusu olmaktansa bunların gerçekleşmesinden bağımsız olarak kamusal tartışmanın sürekli aktörü olarak tasavvur edilmektedir.

Agonistik siyaset ve demokrasi anlayışının önde gelen temsilcilerinden Chantal Mouffe için demokrasinin özü, farklılıkların uzlaşma ile yok edildiği değil tarafların birbirlerini meşru rakipler olarak tanıdığı tutkulu bir mücadele alanıdır. Bonnie Honig ise demokrasinin kurumsal bir düzenekten ziyade bir yandan çatışmanın sürekliliği kabulü ve öte yandan bireyleri bir arada tutan ve onlara ortak bir dünyada bağlılık duygusu aşıl原因an “kamusal şeyler” ile -adalet sistemi, eğitim hakkı, altyapı hizmetleri, parklar, kütüphaneler- interaktif ilişkileri üzerine inşa edildiğini vurgulamıştır. Bu iki düşüncenin sentezi, devletin rolüne dair anlamlı bir perspektif sunmaktadır: Devlet, çatışmayı ortadan kaldırmaya çalışan bir hakem değil bu agonistik mücadelenin güvenli, adil ve sürekli olarak yapılabileceği kamusal şeylerin garantörü ve hatta bizatihi konusu olarak konumlandırılabilir. Böylece, küresel kapitalizmin dayattığı araçsal ve yüzeysel çeşitliliğin aksine kimliklerin ve farklılıkların tutkuyla, siyaset yaparak ve birbirlerine meşru rakipler olarak katılarak varlığını sürdürdüğü gerçek, canlı ve

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

dinamik bir kamusal alan inşa edilebilir. Sadece fiziki mekân değil farklı kesimlerin bir araya gelebildiği, ötekini gördüğü ve siyasetin üretilebildiği agonistik arenaların, neoliberalizmin özelleştirme politikalarına karşı devlet tarafından korunması ve erişilebilir kılınması, kamusal alanın demokratik işlevselliğini muhafaza etmek açısından önemlidir. Arendtçi terminolojiden ödünç alınarak denebilir ki insanların ortak bir dünya yaratmak üzere bir araya gelebilmesi, bu birlik içerisinde çatışma ve farklılıkların uzlaşma baskısı olmaksızın var olabilmesi; küresel sistemin yoğun gündemi içerisinde ihmal edilmemesi gereken sürekli bir demokratik arzudur.

Çalışmadaki yaklaşım, devletin ekonomik bir aktör olarak merkezileşmesine karşı onun kurucu unsuru olan birey ve topluma da yüzünü dönme zorunluluğunu hatırlatmaktadır. Demokratik tahayyülü, uzlaşılırsa meşru çatışmanın verimli enerjisiyle besleyerek radikal bir şekilde yeniden canlandırmanın teorik alt yapısını değerlendirmektedir. Böylece devletin dönüşünün bürokrat, teknokrat ve birlik içindeki halk şeklinde bir formülden ziyade dijital çağın gereklerini ve küreselleşmenin öyle ya da böyle alan açtığı çeşitliliği yok saymaksızın, onu dönüştürerek sürdürmesi ile mümkün ve demokratik olacağını söyleyebiliriz. Söz konusu tahayyül için agonistik anlayışın teorik çerçevesinden yararlanmak yol gösterici olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, agonistik, küreselleşme, kamusal, çoğulculuk.

DEMOKRATİK GERİLEME, İSTİSNA HALİ VE YÖNETİMSELLİK ARASINDA DEVLETİN DÖNÜŞÜ(MÜ)

Sefa MERTEK*

Soğuk savaşın sona ermesi ile küreselleşmenin tüm dünyaya yayılacağı ve devletlerin oldukça minimal bir hale bürüneceği sıkça tartışılmıştır. Tarihsel akışta devletler soğuk savaşın ardından neoliberal politikalar izlemeye ve özellikle piyasadan çekilmeye başlamıştır. Ancak son on beş yıla bakıldığında devlet aygıtı ve krizler üzerinden —2008 ekonomik krizi, COVID-19, göç dalgaları, savaşlar ve ayaklanmalar, dijitalleşme— yeni bir ilişkiselliğin ortaya çıkması söz konusudur. Bu çalışma, krizler üzerinden devletin yeni bir dönüşüme uğradığını ve bu dönüşümde yürütme organının belirgin bir üstünlüğe geçtiğini iddia etmektedir. Başka şekilde ifade etmek gerekirse devletin dönüşümü, demokratik yönetime bir dönüş olmayıp otoriter yönetimlerin rasyonalize edilmesidir. Bu değişimin özellikleri, dünya çapında demokrasi ölçümlerinde görülebilir. Sadece bir tanesini örnek vermek gerekirse, 2024 V-Dem'in (Varieties of Democracy-Demokrasi Çeşitleri) Dünya'nın Rejimleri (Regimes of the World) Raporu'na göre 2010-2024 arasında dört kademe şeklinde dünya devletlerinin siyasal rejimlerinin sınıflandırmasına göre 4 ülke iki kademe ve 35 ülke birer kademe gerileme gösterirken 2 ülke iki kademe ve 12 ülke bir kademe yükselmiştir. Veriler, demokratik gerilemenin ayrı siyasi olayların sonucu değil, kurumsallaşmış süreçlerin yeniden yapılandırılmasının sonucu olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, devletin dönüşümü artık nicel olarak gözlemlenebilir bir siyasi eğilimdir.

Çalışmanın teorik çerçevesi, Carl Schmitt'in istisna hali, Michel Foucault'nun yönetimsellik (governmentality) düşüncesi ve son yıllarda literatürde üzerinde durulan demokratik gerileme (democratic backsliding) üzerinden ilerleyecektir. Schmitt (2016; 2018), istisna haline karar verenin egemen olduğunu ve siyasal olanın özünde dost-düşman ayrımının yattığını vurgulamıştır. Özellikle son on beş yıla bakıldığında sürekli bir kriz halinin varlığından istisna hallerinin olağanlaştığı, süregelenleştığı bir siyasallık mevcuttur. Foucault'nun (2013; 2015) son yıllarında yoğunlaştığı yönetimsellik düşüncesine göre çağdaş iktidar, sadece egemenlik ve hukuk üzerinden değil, nüfus, toprak ve güvenlik üzerinden işleyen bir yapıya sahiptir. Buradaki

* Arş. Gör. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, sefamertek@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4046-2248.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

yönetim tekniği, veri, istatistik, algoritma ve risk yönetiminden oluşan bir araçlar dizisi şeklinde yansıma bulur. Bu bakımdan, devletin dönüşümü yalnızca siyasi iktidarın yeniden merkezileşmesini değil, aynı zamanda iktidarın bilgiye dayalı teknik zihniyetinin büyümesini de kapsamaktadır. Schmittyen bir şekilde yaklaşıldığında istisna haline karar vermek ve Foucaultcu bir şekilde yaklaşarak hakikati verilen karar üzerinden türetmek ve yönetimselliğe geçiş devletin dönüşümünü anlamak için kilit bir role sahiptir. Schmittçi anlamda istisna hali ve Foucaultçu anlamda yönetimsellik, nihayetinde aynı amaca yönelmektedir: krizle başa çıkmak için yasal düzen içinde yasallık aşılması.

Schmitt ve Foucault'nun teorik katkılarına ek olarak hem teorik hem ampirik şekilde konuya odaklanan demokratik gerileme literatürünün birlikte ele alınması oldukça yenilikçi bir yaklaşım olacaktır. Nancy Bermeo (2016), demokratik çöküşlerin açık ve ani askeri darbelerle değil, yürütme gücünün ve kurumlarının yasal olarak genişlemesiyle gerçekleştiğini savunmaktadır. Yürütmenin genişlemesi/yüceltilmesi (executive aggrandizement) olarak ele alınan bu tespit, yasallık içerisinde yürütmenin geniş yetkilere sahip olması ve böylece demokrasinin temel yapıtaşlarından birisi olan denetleme ve denge özelliğinin yürütmenin lehine bozulmasına yol açar. Levitsky ve Ziblatt (2018) da benzer şekilde, otoriterliğin artık giderek daha fazla hukuk çerçevesinde ve seçilmiş lider eliyle gerçekleştiğini belirtmektedir. Bu çerçevede devlet, sadece gerçek gücün konsolidasyonu olarak değil, aynı zamanda otoriterliği bir yönetim biçimi olarak normalleştirmek ve meşrulaştırmak için hareket etmektedir. Demokratik gerileme, yalnızca kurumların zayıflamasına indirgenemez; daha temelde, devlet aygıtının epistemolojik geçişiyle ilgilidir. Devlet, halkın iradesini somutlaştıran bir siyasi kurum olmaktan, öncelikle riski azaltmak, güvenliği sağlamak ve istatistiksel düzenliliği hesaplamakla ilgilenen bir yürütme kurumuna dönüşmüştür. Devletin dönüşümünün, egemenliğin yeniden tesis edilmesi olarak değil, daha önce olduğundan daha derin bir şekilde iç içe geçmiş bir yürütme rasyonelitesinin kurumsallaştırılması olarak anlaşılması gerektiği unutulmamalıdır. Kalıcı krizlerin yaşandığı bir dönemde devlet, meşruiyetini demokratik temsil yoluyla değil, tehditleri yönetme kabiliyeti yoluyla sağlar. Güvenlik, sağlık, ekonomi ve veri politikaları siyasi terimler yerine teknik terimlerle çerçevesizdir. Bu da demokratik siyaseti depolitize eder.

Çalışma, kuramsal temellendirme ile ampirik analizi birleştiren karma yöntemli bir araştırma yaklaşımına dayanmaktadır. Teorik olarak Schmitt, Foucault, Bermeo, Levitsky ve Ziblatt üzerinden bir temellendirme yapılırken ampirik olarak V-Dem (Varieties of Democracy) veri seti kullanılarak 2010-2024 döneminde ülkelerin demokrasi düzeylerindeki değişim, yürütme organlarının güçlenmesi, denge ve denetleme mekanizmalarındaki aşınma ele alınacaktır.

Böylece devletin dönüşümü sadece teorik olarak değil, aynı zamanda ampirik olarak da ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Sonuç olarak, devletin dönüşü(mü), sadece baskıcı yönetimlerin ortaya çıkması ya da demokratik gerilemenin bir sonucu değil, yeni bir yönetim biçiminin sonucudur. Klasik anlamda güçlü devletin dönüşünden ziyade, rejimin rasyonel ve teknik bir otoriterliğe dönüşümü söz konusudur. Devlet, neoliberal dönemde aşınan otoritesini güvenlik, sağlık, veri yönetimi ve istatistiksel rasyonalite üzerinden yeniden kurmaktadır. Devlet geri dönmüştür; bu geri dönüşte, kamusal özgürlükleri yeniden inşa eden bir kamusal alan yeniden yapılandırılmamış, aksine, bir şekilde istisnai durumlarla ve istatistiklerle yönetme arasında sıkışmış bir yönetim rejimi ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, devletin dönüşü sadece jeopolitik veya ekonomik açıdan değil, iktidar bilgisi rejimi açısından da ölçülmelidir. Bu bağlamda günümüz rejimleri ne tam anlamıyla liberal demokrasidir ne de klasik otoriterliktir; aksine, Schmitt'in istisna hali, Foucault'nun yönetimsellik ve Bermeo'nun yürütme genişlemesi kavramlarının kesiştiği melez bir iktidar formu üretmektedir. Özetle, demokratik gerileme devletin zayıflaması değil, devletin teknik olarak güçlendirilmesi ve siyasi olarak sönümlenmesidir. Bugün soru, devletin geri dönüp dönmediği değil, devletin demokrasiyi nereye geri döndürdüğüdür ya da götürdüğüdür.

Anahtar Kelimeler: Demokratik gerileme, istisna hali, yönetimsellik, devletin dönüşümü, yürütmenin genişlemesi/yüceltilmesi.

Kaynakça

- Bermeo, N. (2016). On democratic backsliding. *Journal of democracy*, 27(1), 5-19.
- Foucault, M. (2013). *Güvenlik, toprak, nüfus*. (F. Taylan, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2015). *Biyopolitikanın doğuşu*. (A. Tayla, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Levitsky, S., & Ziblatt, D. (2018). *How democracies die*. Crown.
- Schmitt, C. (2016). *Siyasi ilahiyat: Egemenlik kuramı üzerine dört bölüm*. (A. E. Zeybekoğlu, Çev.). Dost Kitabevi.
- Schmitt, C. (2018). *Siyasal Kavramı*. (E. Göztepe, Çev.). Metis Yayınları.
- V-Dem (2024). *Democracy Reports*. <https://www.v-dem.net/publications/democracy-reports/>

HİÇ GİTMEYENİN DÖNÜŞÜ: BİR YENİ-MUHAFAZAKÂR ELEŞTİRİ

Veli Can ÇINAR*, Aliberk AKBULUT**

Küresel kapitalizmin bu denli hızlandığı ve kriz üzerine krizler ürettiği günümüz koşullarında devletin rolünün her zamankinden daha fazla tartışıldığı bir dönem yaşanmaktadır. Kimileri liberalizmin zaferi ile devletin 20. yüz yıl sonunda hiç olmadığı kadar gerilediğini, temel hak ve hürriyetlerin bunun karşısında genişlediğini, piyasanın sınırsızlaştığını savunurken kimileri de yeni yüzyılın başından itibaren küresel kapitalizmin krize girmesiyle birlikte devletin geri döndüğünü iddia etti. Ancak pek azı devletin hiç de düşünüldüğü gibi gerilemediğini, süreç boyunca genişlemeye devam ettiğini ve esasında siyasetin içindeki birincil rolünü hiçbir zaman kaybetmediğini ileri sürdü. Bu ikinci ve daha büyük cephe açan argüman her ne kadar neo-liberal dönemin Marksist bir eleştirisi gibi görünse de bahsedilen fikrin güncel savunucularından biri de Amerikan muhafazakârlarının temsilcilerinden olan Patrick Deneen’dir. Deneen, *Why Liberalism Failed? (Liberalizm Neden Çöktü?)* eserinde liberal demokrasinin günümüzdeki krizlerini devlet ve devletin liberal sistem içerisindeki rolü bağlamında ele alır. “Liberalizm çökmüştür, çünkü başarılı olmuştur” diyerek, liberalizmin doğasının yalnızca güncel koşullar incelenerek değil aynı zamanda tarihsel arka planında sahip olduğu özelliklerle ve liberal kurama için problematik değerlerle de anlaşılması gerektiğini ilan etmektedir.

Patrick Deneen açısından devletin eli siyasetin üzerinden hiçbir zaman çekilmemiştir. Genel kabul görmüş liberal anlayışın savunduğunun aksine, liberalizm siyasette devletin rolünü engellemeye çalışmak bir tarafa dursun, tersine devleti güçlendiren sebeplerin en başında gelmiştir. Bu bakımdan liberalizmin çöküşü onun başarısının bir sonucu olmakla birlikte siyaset hiç de devletten kurtarılmış değildir. Deneen’e göre liberalizmin ürettiği bireycilik devletten beslenmekle birlikte toplumsal kurumları aşındırmış, insanı özgürlükler içinde yalnızlaştırmış ve demokrasi de dâhil olmak üzere tarih boyunca karşılaştığı her unsuru adeta tarumar etmiştir. Bu açıdan atomize edilmiş birey, Deneen tarafından “hiç gitmeyen ve hep orada olan” şeklinde tanımlanan devlet aracılığıyla özgürlüğe hapsedilmiştir. Deneen’e göre yeniden, fakat bu defa kuramsal iç çelişkileriyle sil baştan ele alınan liberal ideoloji, devletle olan ilişkisinde incelemeye değer hayati unsurlar taşır. Bunun başlıca nedenlerinden

* Bağımsız Araştırmacı, cinarvelican@gmail.com, ORCID: 0009-0002-9053-5713.

** Arş. Gör., Çankaya Üniversitesi, aliberkbulut95@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5615-2343.

biri bildiride incelenecek eserin güncel dönemde Amerikan yeni-muhafazakârlığının fikirlerinin bir kısmını temsil ederken hem sol hem de sağ siyaset taraftarlarınca görece ilgiyle karşılanmasıdır. Burada Deneen'in bir üçüncü yol vaadinde bulunması, liberal kapitalizm ve komünizm gibi "iflas etmiş" ideolojilerin artık aşılması gerektiği tezi ile birlikte çözümlendiğinde anlamlı olabilir. Kapitalizmin emeğe, haklara ve yaşamın tüm alanlarına yaptığı umarsızca saldırılara karşı bir muhafazakâr düşünürün tezleri neden farklı siyasi kampların taraflarının ilgisini çeker? Yazarın liberalizm ve demokrasi karşılaşması üzerinden başlattığı çözümleme, liberalizmin saldırdığı alanlardan ilkinin tahlilidir. Bununla birlikte eser boyunca Deneen, liberalizmin çözüldürdüğü pek çok ilişkiden bahsederken, Amerikan yeni-muhafazakârlığının güncel bir çerçevesini tespit etmek de mümkün hale gelir. Demokrasi gibi modernliğin alametifarikası olmuş bir rejimin değerlerinin günümüzde bir yeni-muhafazakâr düşünür gözünden neyi ifade ettiği tartışılmaya açılacak konulardan birisi olacaktır. Liberalizm ve demokrasinin içsel gerilimi ile bu gerilimin doğası liberalizmin saldırgan sınırsızlığının bir sonucu mudur, yoksa bu çözümleme siyasete karşı sahip olunan bakışın kendine dönmüş bir neden-sonuç ilişkisi midir? Ayrıca liberal sistemin sürüklendiği krizler çeşitlidir.

Bunlar yönetsel ve kültürel alanlarda olabileceği gibi ekonomik alandan uzağa düşemeyen sorunlardır. O halde liberalizmin krizlerinin ekonomik düzeyde incelenmeden anlaşılması mümkün müdür? Deneen'in temel kaygılarından birinin liberalizmin bu yüzünün açıklanması olup olmadığı tartışmaya açılmakla birlikte, *Liberalizm Neden Çöktü?* kitabı Amerikan yeni-muhafazakârlığının Soğuk Savaş ardından kazandığı zafere nasıl yaklaştığının serimlenmesi açısından da mühim göstergeler taşır.

Patrick Deneen ve kendisi gibi görüşlere sahip düşünürler açısından Soğuk Savaşın nihayete ermesiyle müjdelenen, her türlü sınırın ortadan kalktığı küresel kapitalist ideal yıkılmaya yazgılıydı. Bunun temel nedeni de devletin geri çekilerek, her şeyin piyasanın görünmez eline, kapitalizmin inayetine bırakıldığına yönelik yanlış, yersiz ve gerçeklikten uzak anlayıştı. Nitekim Deneen de incelenen eserinde öne sürdüğü iddiaları açısından büyük ölçüde haklı çıkmış görünmektedir. Devlet hiç olmadığı kadar güçlü durumda, hiç olmadığı kadar geniş ölçekte ve sınırlayıcı olarak devinmeye devam etmektedir. Belirli yönlerden dünya ölçeğinde radikal sağ ideolojilere günden güne beslenen sempati ile popülizmin yükselişini de liberal demokrasi ve devlet arasındaki simbiyotik paradoksal ilişkiyle temellendiren Deneen çözüm olarak, ideoloji ötesi, ortak bir pathosun ivmelendirdiği liberalizm-sonrası bir siyasal rejimi işaret eder. Yalnızca polis deneyimine dayanan bir siyaseti önerir; tek bir iyi, ortak amaç, ortak duygulanımlar, umutlar ve ilişkisellikten kaynaklanan;

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

sadakatin kutsadığı, geleneklerin serpilmiş ve gelişmiş olduğu bir siyaset günümüzdeki yabancılaşmanın ve bunun yarattığı nefretin çözümü olabilecektir. Analizini yaparken de tipik bir muhafazakâr refleks göstererek ideoloji ötesi döneme geçiş sırasında devlet ve liberal rejimle mücadeleyi bir devrime mahal vermeyecek şekilde yumuşatır. Bu bildiride gösterilmek istenen, kapitalizmin krize girdiği anlarda Patrick Deneen gibi yeni-muhafazakâr örneklerde tespit edilebildiği üzere, bir üçüncü yol vaadinin gün yüzüne çıktığıdır. İdeolojiler ötesi bir çözüm özellikle sınıf hareketlerinin görece zayıfladığı dönemlerde hangi biçimlere büründüğünün tahlil edilmesi elzemdir. Bu tür öneriler kriz anlarında daha önce de gündeme gelmiştir. Deneen’in vaadi ahlakçı, içe dönük, devletin hiç gitmediği bir siyasal ekonomik ortamda, küçük komünal yaşantının, yerelliğin öncelenmesinin anlaşılması açısından önemlidir. Yazarın önerileri yeni bir yol mudur yoksa eskiye dönüşün farklı şekillerde dile getirilmesi midir? Ayrıca muhafazakâr ideolojinin kriz anlarına verdiği tepkilerin paylaştığı çeşitli ortaklıklar olabilir mi? Nihayetinde bu bildiride, devletin ve liberalizmin eleştirilmesine karşın kapitalist üretim tarzının ve emperyalizmin Deneen açısından nerede konumlandırıldığı, Soğuk Savaş sonrası dönemde “yeni komünizm” olarak düşmanlaştırılan liberal-demokratik sistemin radikal muhafazakâr açıdan yapılan eleştirisinin iç dinamiklerinin nasıl okunması gerektiği gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Liberalizm, demokrasi, muhafazakârlık, devlet, kapitalizm.

DEVLET DÖNÜYOR, PEKİ YA DEMOKRASİ?

Emine Feyza TİRYAKİOĞLU*

1970'lerden itibaren neoliberal politikaların uygulanmaya başlanmasıyla birlikte neoliberal teori ile pratik arasındaki öngörülemeyen farklılık devletleri, demokrasiyi, toplumu ve bireyi kökten bir biçimde değiştirdi. Neoliberalizm piyasaları ve küresel sermayeyi özgürleştirme ve bu süreçte de devlete tarafsız, topluma ise pasif bir rol verme planında başarısız oldu. Bunun yerine neoliberalizm bir yönetim aklına dönüşerek varoluşun tüm boyutlarını ekonomik ölçülere göre düzenlemeyi hedefledi ve böylece hem bireyi, bireyin kendini tanımlama biçimlerini, hayat anlayışını değiştirdi hem de birey ve toplum için yeni bir yaşam biçimi tanımladı, hala da tanımlamaya devam ediyor.

Neoliberal akıl rekabeti en önemli değer olarak kutsar ve bireyleri, toplumsal ilişkileri ve kurumları kapitalizmin normatif mantığına göre dönüştürmeyi amaçlar. Rekabetin, doğası gereği sadece kazananı değer atfetmesi ve bu çekişmede geride kalanların pek de önemsememesi bireylerden toplumlara, kamu kuruluşlarından uluslararası örgütlere kadar herkesin kendisini piyasa modeline göre dönüştürmesini zorunlu kılar. Bu büyük değişim sonucunda toplumun ve demokrasinin var olabilmesi için gerekli olan değer, anlayış ve tutumlar aşınmaya başlar. Bu durum bilinçli uygulamaların sonucudur, zira neoliberal akıl, antidemokratik kültürün hem aşağıdan hem de yukarıdan inşa edilmesi ve meşrulaştırılması için “toplumun tedavülünden kaldırılması”nı ve buna paralel olarak da “demokrasiden çıkış”ı hedefler.

Antidemokratik kültürün bireysel ve toplumsal alana yerleşmesini anlayabilmek için öncelikle bireyin değişen yaşam şartlarına ve dünya algısına odaklanmak gerekir. Bireyin çıkar odaklı klasik *homo oeconomicus* figürü olarak kabul edilmesi yerine insan sermayesi olarak görülmeye başlanması, rekabetin şiddetlenmesi, sosyal politikaların kapitalist gelişimi destekleme amacına indirgenmesi ve prekaryalaşma ile kayıt dışı istihdamın yaygınlaşması sonucunda işçi sınıfı ve sendikalar güç kaybetmesi gibi büyük dönüşümler sonucunda bireyler gittikçe amansızlaşan ve güvencesizleşen piyasalara terk edilmiştir. Neoliberal aklın bireyi yalnızlaştırmasının diğer bir aşaması da toplumsal olanın ortadan kaldırılmasıdır: bu hedef doğrultusunda toplumun varlığını inkâr edilerek toplumsal eşitsizliğe (sınıf, toplumsal cinsiyet, ırk vb.)

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, eftiryakioglu@aybu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8293-360X.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

dair kaygıları önemsizleştirilir ve küçümsenir. Neoliberal ajandayı takip eden ve artık sağ ya da sol olması çok da önem arz etmeyen popülist hükümetler, sosyo-ekonomik güç odaklarının da desteği ile toplumsal adalete ilişkin kaygıların karşısına geleneksel değerleri yerleştirerek, toplumsal kaygıları önemsemeyen hatta bunları meşru kabul etmeyen bir özgürlük anlayışını yerleştirmek isterler. Böylece toplumsala dair kaygıların demokratik değerlere dayalı müzakere zemini gittikçe daraltılır ve hatta gayrimeşru olarak yaftalanır.

Toplumsal olana mesafeli olunmasının bir diğer sonucu neoliberal teorinin başlangıçtan bu yana halk egemenliğine temkinli yaklaşması ve halk egemenliğini olabildiğince sınırlayarak tarafsız/pasif bir yönetim alanı açmak istemesidir. Ancak bu noktada da işler teoride planladığı gibi gitmemiştir: toplum pasif bir “katılımcı” olmanın ötesine geçerek oldukça öfkeli bir siyaset belirleyici dönüşmüş, devlet ise tarafsızlığını kaybetmiştir. Günümüzde finansın ve güçlü sektörlerin etkisi altına giren devletler, neoliberal hedefler doğrultusunda rekabeti ve kapitalist düzenin sürekliliğini güvence altına alırken aynı zamanda kendileri de piyasa kurallarına bağımlı birer aktöre dönüşmüştür. Neoliberal aklın bir yönetim rasyonalitesi olarak benimsenmesi sonucunda devletler giderek birer şirket gibi yönetilmeye başlanmış ve böylece “ortak iyiye/ortak yarara ulaşma” hedefinin yerini, devletin amaç ve eylemlerinin etkililik, verimlilik, risk, rekabet ve derecelendirme gibi piyasa temelli kriterlere göre belirlenmesi ilkesi almıştır.

Neoliberal politikalar sonucunda krizlerin şiddetlenerek artması ve bu krizlerin faturasının asıl sorumlular olan piyasa aktörleri yerine topluma kesilmesi, sosyal devlet anlayışının sağladığı korumanın zayıflaması ve bireylerin rekabetçi bir düzene hapsedilmesi, toplumsal ve demokratik yaşamının temellerini oymaktadır. Bireyin sistem karşısında yalnız bırakılması ve toplumsal olanın kaybedilmesi sonucunda toplumsal eşitsizliklerin şiddetlenmesi, kitlesel öfke ve hınç doğuşuna yol açar. Bu duygular ise popülist partiler, özellikle de aşırı sağ tarafından çok işlevsel bir şekilde kullanılır: sürecin asıl sorumluları ve sistemin kendisi es geçilerek toplumdaki ahlaki, ırksal, kültürel, ideolojik çatlaklar derinleştirilir ve toplumun bir kısmı düşmanlaştırılarak her şeyin sorumlusu olan “ötekiler” yaratılır. Dönüşmekte olan toplumsal ve siyasal yaşama yönelik tepkilerini dile getiren “ötekilere” karşı izlenilen güvenlikçi politikalar aracılığıyla devlet, baskıcı ve cezalandırıcı bir tutum takınarak, hukuk devletinin sağladığı hakları ve koruma mekanizmalarını esnetmekte, hatta ortadan kaldırabilmektedir.

Demokrasi eşitlik, hakikat, akıl ve hesap verebilirlik, ortak iyilik/genel yarar gibi değerlere dayanır. Bu değerlerin toplum içinde etkili bir biçimde üretilmesi ve korunması ile demokrasinin sürdürülebilirliği arasında doğrudan bir bağ bulunur. Neoliberalizmin var olan her türlü ilişki, durum ve değeri

ekonomik değerler ve anlayışa indirilmesi bireylerde nihilizmi arttırarak, bazı şeylerin artık değerli/yüce olarak görülmemesine ve doğru ile yanlış arasındaki sınırların ortadan kalkmasına sebep olur. Popülist yönetimler bu değer kaybını etkili bir şekilde kullanırlar: yolsuzluğun ya da genel olarak hukuk kurallarının esnetilmesi ve demokratik değerleri yok sayan söylem ve politikaların “ötekiler” aleyhine yapılmasını kabul edilebilir hale getirirler ve böylece siyasi liderlerin veya hükümetlerin sistemik yolsuzluk ya da ahlaki skandallar sonucunda cezai ya da siyasi bir sorumluluk altına girmeleri hatta büyük bir toplumsal tepki dahi almaları zorlaşmaya başlar.

Tüm bu dönüşümler, toplumsal eşitsizliklerin artmasına ve kolektif beraberlik fikrinin aşınmasına yol açar. Demokrasilerin var olabilmesi için siyasal eşitliğin sağlanması gerektiği göz önüne alındığında, giderek artan sayıdaki popülist yönetimin, ulusalcı, otoriter ve yabancı düşmanı eğilimler sergilemesinde ve hatta bu yönetimlerin şiddetin yüceltilmesi, siyasetin militarizasyonu, ırkçılık, ayrımcılık ve neredeyse propagandaya varacak şekilde gerçekliği sürekli olarak çarpıtması gibi faşist yönetimin temel özelliklerini yansıtan bir biçimde hareket etmeye başlamasında şaşılacak bir durum yoktur aslında.

Birey yalnızlaşırken, toplumlar çözünürken, demokrasiler ise yerini küçük bir azınlığın çıkarını gözetken yönetim anlayışına bırakırken toplumsal eşitsizliklerin hızla artması, iklim krizinin etkilerinin gittikçe ağırlaşması ve küresel göçün toplumlar üzerindeki etkileri gibi kamusal bir müzakereyi, ortak iyiyi temel alan hedefleri ve politikaları zorunlu kılan acil sorunlarla nasıl başa çıkacağımız sorusu gittikçe önem kazanıyor. Bu noktada toplumsal hareketlerin, özellikle de solun, sistemin sınırları içerisinde sıkışarak tepki vermekten öteye gidememesi, toplumsal geleceğine dair öngörülerini her zamankinden daha belirsiz, kırılabilir ve karanlık bir hale getiriyor.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, neoliberalizm, neoliberal akıl, popülizm, toplumsal eşitlik.

İNGİLİZ ANAYASASINDA DEĞİŞİM VE GERİ DEĞİŞİM: FESİH YETKİSİNİN KALDIRILMASI VE YENİDEN GETİRİLMESİ (2011-2022)

Hasan Sayim VURAL*

İngiltere’de Başbakanın talebi üzerine Tacın Avam Kamarasını fesih yetkisi, Şanlı Devrim’den bu yana Parlatentonun üstünlüğü altında gelişmekte olan kendine özgü Anayasanın asırlık kurallarından biri olmuştur. Hükümetin yasamaya karşı siyasi sorumluluğu ilkesi üzerinden işleyen Westminster parlamentarizminde hükümet istikrarı için zaruri bir dengeleyici mekanizma işlevinde bulunan bu Taca ait yetki (royal prerogative), ilginç bir biçimde 2011 yılında çıkarılan bir yasa ile kaldırıldıktan sonra 2022 yılında çıkarılan bir yasa ile “ihya” edilmek suretiyle geri getirilmek istenmiştir. Bu bildiri İngiliz anayasa hukukunda fesih yetkisinin gelişimindeki bu ilginç evreyi ele almayı amaçlamaktadır.

İngiliz anayasa hukukunda yasamanın yürütmenin bakanlarını *cezalandırma* yetkisinden evrilerek güvenoyu ve gensoru uygulamalarına doğru gelişmiş bir kurum olan siyasi sorumluluk, genel olarak yürütmenin yasamaya karşı siyasi sorumluluğu anlamına gelse de 20. yüzyılda özellikle Başbakanın Avam Kamarasına karşı siyasi sorumluluğu biçimini almıştır. Başbakan ve Avam Kamarası çoğunluğu arasında kurulan dengede istikrar iki tarafın ellerinde ölümcül silahlar tutmasına bağlanmıştır. Avam Kamarasında çoğunluk gensoru yoluyla Başbakanı düşürebilir; Başbakan ise Tacın fesih yetkisini kullanmasını talep ederek seçime gidebilir ve yasama üyelikleri yenilenir. Bu yetkilere silah denilmesi boşuna bir benzetmeden ibaret değildir: bunlar tevcih edildiği yetkili organ üzerinde etki ve isabetle kullanıldığında onun organlık sıfatına son verecek kudrettedir. Siyasi partilerin bu düzeylerdeki siyasi katılımın yegâne düzenleyicileri olmaya devam ettiği gerçeği ışığında, Başbakanın çoğunluğun güvenini kaybetmesinin ancak öncelikle kendi partisi içindeki disiplini kaybetmesiyle mümkün olabileceği açıktır. O halde Başbakan’ın elinde bulunan fesih silahının etkisiz hale getirecekleri arasında ilkin kendi partisi içindeki muhalif hizipler akla gelmelidir. Seçimlerin yenilenmesi parti içindeki muhalif üyeler için tecrübe ve ağırlıklarına göre farklı zorluk derecelerinde yeni bir sınanma getirir: Yeniden aday olmayı, ya da yeniden seçilmeyi başaramayabilirler. Fesih yetkisi özellikle Başbakanı evvelemirde desteklemiş

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, vural@politics.ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5160-7414.

bulunan çoğunluğun disiplinini sağlamakta kullanışlıdır. Bu yetkinin Başbakan yönünden ikinci faydası ise seçim zamanlamasında belirleyici olabilme iktidarı sağlamasıdır.

İngiliz parlamentarizmine zaman zaman eleştirilen Başbakanı karakterini kazandıran mekanizmalardan biri de fesih yetkisidir. Bu yetki iki partili bir parti sistemiyle işleyen çoğunlukçu bir demokratik siyasi sistem içinde kullanılarak hayata geçmektedir. Ancak 1990lardan itibaren giderek belirginlik kazanan yeni siyasi bölünme hatları ile yirmi birinci yüzyılın şafağında bir güneş gibi doğan bölgesel siyasetin yarattığı yeni bölünmelerin Avam Kamarasında temsilini üstlenen adaylar, giderek daha fazla seçim çevresinde birinci gelmeyi başararak dar bölge seçim sisteminin dar filtresini geçebildiler. Bu nedenle Avam Kamarası siyasi kompozisyonu iki büyük partinin toplam payının gerilediği; diğerlerininse kalıcılaştığı, sayısının ve büyüklüğünün arttığı bir gelişme gösterdi. Bu gelişme sebebiyle zorlanan iki partili sistemin sonunda arızalanarak Avam Kamarasında tek parti çoğunluğu üretmediği 2011 yılında, hükümeti kurabilmek için partiler arasında koalisyon gitmek gerekti. Bu ise öteden beri gelişmekte olan çoğunluk karşıtı eleştirinin önemli bir argümanına, Başbakan'ın elinden fesih silahının alınmasına, yasama zemininde bir siyasi reform girişimine dönüşme fırsatı verdi. İngiliz demokrasisinin en az deneyimli olduğu hususlardan biri olan koalisyon hükümeti meselesi, basit çoğunluğa sahip Muhafazakar Parti ile Liberal Demokratların katılmasıyla ulaşılan salt çoğunluk sayesinde uzatmadan çözülmüş oldu. Ancak bu görüşmelerde Liberal Demokratların ileri sürdüğü şartı kabul eden Muhafazakar Parti tarafının Başbakanın elinde bulunan fesih silahının alınarak seçime gitme kararı alma yetkisini doğrudan Avam Kamarasına tanıyan bir anayasal değişime söz vermesi gerekti. Ülkede hükümeti kurabilmek için zaruret haline gelmiş bir ortaklığı kurabilmek amacıyla iki ortak arasındaki karşılıklı güveni sağlamanın bir çaresi olarak Başbakanı silahsızlandırma yoluna gidilmiş oldu. 2011 tarihli Sabit Dönem Yasası ile asırlık mekanizmalarda köklü değişiklikler getirmek pahasına fesih yetkisi kaldırılarak Avam Kamarasının *nitelikli çoğunlukla* kullanabileceği bir seçim kararı alma yetkisi getirildi.

2022 tarihli “ihya” yasası, yasama sürecindeki geniş tabanlı uzlaşuya dayalı sürecin işleyişi açısından son derece dikkat çekici olduğu gibi, fesih yetkisinin geri getirilmesine ilişkin çözümün yasa kurallarında ortaya konulan teknik ifadesi açısından da benzersiz özelliktedir. Yasakoyucunun bu sıradışı formülasyona başvurmakta açık gayesi, bu yasa kuralıyla bir yasal yetki (statutory power) getirmediğini göstermek ve esasen 2011 tarihli Yasa ile Tacın elinden alınmış olan asırlık yetkinin “2011 tarihli Yasa hiç çıkarılmamışçasına” “ihya” edilmek suretiyle geri getirildiğini iddia edebilmektir. Böylece yeniden getirilen fesih yetkisi, yeni bir yetki değildir bilakis yakın tarihte son verilmiş asırlık geleneğin yeniden diriltilmesidir. 2022 tarihli Yasa, ihya edilen fesih

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

yetkisinin bir yasa tarafından getirilmekle birlikte yasal yetki değil, asırlardır olduğu gibi Taca ait yetki olduğunu açıkça ileri sürmekte ve adeta kural koyma aşamasının ötesinde yorum aşamasını belirlemektedir. Bütün bu alışılmadık özellikler, hukuk ve yargı uzmanlarınca sorgulanabilir yönler içermektedir. Ancak bu noktada devreye giren bir başka kural, tartışmanın sınırlarını çizmektedir. Yasal yetkileri öteden beri denetleyen, Taca ait yetkileri denetlememekle birlikte bunların da kullanımına ilişkin yakın zamanda içtihat geliştirmiş bulunan Yargı, bu kuralı tartışmaktan ve buna dayalı yetki kullanımını denetlemeye çalışmaktan açıkça menedilmiştir. İlk maddesinde açıkça 2011 tarihli Yasayı yürürlükten kaldıran 2022 tarihli Yasa, “Parlamentonun Dağıtılması ve Toplanmasına ilişkin Taca Ait Yetkilerin İhyası” başlığını taşıyan 2. maddesinde ise “2011 tarihli Yasa hiç çıkarılmamışçasına” ifadesine başvurmak suretiyle, ilgili Yasa ile son verilen yetkileri yeniden dirilttiğini açıklamaktadır. Ardından gelen maddede ise böylelikle geri getirilen yetkiyi sorgulamayı yargıya yasaklamaktadır (Madde 3). Her ikisi de İngiliz yasama deneyimi bakımından alışılmadık yaklaşımlardır.

Bu çalışmada 2011 ve 2022 tarihli Yasalarla fesih yetkisinin önce kaldırılması ve sonra geri getirilmesi biçiminde gerçekleştirilen anayasal değişim ve geri değişim ele alınmaktadır. Burada ilkin fesih yetkisinin anlamı ve işlevi tanıtılmaktadır. Ardından 2011 tarihli Yasa ile gerçekleştirilen anayasal değişimin sebep ve sonuçları üzerinde durulmaktadır. Bir sonraki başlıkta yeni kuralların uygulamasına yönelik tepkiler, eleştiriler ve iki büyük partinin üzerinde bulunduğu yeni ortak yönelim açıklanacaktır. Son olarak şimdilik teknik bir sorundan ibaret görünmekle birlikte yeni tartışmalara gebe olabileceği izlenimi veren bir husus üzerinde durulacaktır: 2022 tarihli Yasa ile getirilen anayasal yetkilerin kaynağı ve hukuki mahiyeti ve yargısal yorumu. Çalışma, anayasal değişim ve kalıcılık meselesinde aranan denge noktası hemen bütün dünyada katı anayasa yaklaşımında bulunmuşken, esnek anayasalı bir düzende gerçekleşen bu örnekten yola çıkarak, esnek anayasanın değişim ve kalıcılık meselesine cevabının öncelikle siyaset olduğu belirlemesini bir kez daha doğrulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anayasal değişim, yumuşak anayasa, yazılı olmayan anayasa, fesih yetkisi, parlamentarizm.

MÜDAHALEÇİ DEVLETİN GERİ DÖNÜŞÜ: EKONOMİ POLİTİKALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Fatih DEMİR*, Cemre ŞAHİN**

1980’lerde kök salan neoliberal dönem, görünürde kendisini “küçük devlet” ve “serbest piyasa” çağı olarak sundu. Buna göre toplumun kaderi büyük ölçüde ekonomik rekabet ve fiyat mekanizması gibi piyasa prensiplerine göre belirlenmeliydi. Bu tanımlama, piyasayı yüceltmeye ve devleti kötülemeye odaklanan siyasi ideolojideki en belirgin fikir birliği noktasını yansıtıyordu. 1980’ler ile 2000’lerin başları arasında, Margaret Thatcher ve Ronald Reagan gibi yeni muhafazakârlardan, Bill Clinton, Tony Blair ve Gerhard Schröder gibi Üçüncü Yol liderlerine kadar uzanan geniş bir fikir birliği bu konuda belirginleşti.

Buna karşın 2010’ların sonu ve 2020’lerin başındaki en şaşırtıcı siyasi eğilimlerden biri, ekonomide devlet müdahalesinin geri dönüşü oldu. Devletin ekonomiye mümkün olduğunca az müdahale etmesi gerektiği fikrinin ister muhafazakar isterse sosyal demokrat olsun neredeyse tüm siyasi partiler açısından bir inanç meselesi haline getirildiği onlarca yılın ardından, devlet gücüne duyulan ihtiyacın yeniden kabul gördüğüne tanık olunmaktadır.

Bu eğilimin örnekleri çok çeşitli ve bazı durumlarda oldukça belirgindir; ancak etkileri henüz tam olarak ortaya konmuş değildir. Neoliberalizmin altın çağında küresel bir serbest piyasa kurma ihtiyacı konusunda güçlü bir fikir birliği varken, 2008 mali krizinden bu yana birçok ülke yeni gümrük tarifeleri ve düzenleyici engeller uygulamaya başladı. Uzun zamandır devletin ekonomiye müdahale etmekten kaçınması gerektiği savunulurken, şimdi hükümetler açıkça sanayi politikalarına, özellikle de hükümetin ülkenin ekonomik önceliğini belirlemesi, teknolojik mükemmeliyeti teşvik etmesi ve sermayenin stratejik sektörlerle yönlendirilmesini sağlaması gerektiği fikrini savunmaktadır. On yıllardır siyasetçiler kamu yatırımlarını giderek azaltarak birçok altyapının bakımsız kalmasına yol açmışken, bugün Yeni Nesil AB’nin (Next Generation EU) yatırım planlarında veya yeşil ve dijital dönüşümü hızlandırmayı amaçlayan

* Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, fatihdemir.dr@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8844-6300.

** Lisans Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, cemre1551c@gmail.com, ORCID: 0009-0009-0401-1384.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

Bidenomics’in ekonomik programlarında gördüğümüz gibi, kamu yatırımlarını güçlendirme ihtiyacı konusunda yeni ve geniş bir fikir birliği oluşmuştur.

Neoliberal dönemde ekonomik politika açısından devlete yardımcı bir rol biçilmişti. Devlet müdahalesi sıkı bir şekilde “düzenleyici” amaçlarla sınırlandırıldı. Ancak son krizler, neoliberalizmin tarafından bastırılan müdahaleci devletin geri dönüşünü yansıtıyor. 2008 mali krizinden bu yana yaşanan irili ufaklı krizler, hükümetlerin alıştıığımızdan çok daha proaktif bir rol üstlenmelerine yol açtı. ABD ve İngiltere’de görülen büyük yatırım planlarının çarpıcı bir örneği, bu planlara ayrılan önemli miktardaki finansal kaynak ve bizzat “plan” adını taşıyan Medicare gibi politika çerçevelerini benimsemeleridir. İklim değişikliği, güneş enerjisi, dijitalleşme, yarı iletken araştırmaları gibi alanlarda planlı müdahalelerin sayısı artmakta ve kapsamlar genişlemektedir.

Neoliberal “Washington Mutabakatı”nın aksine, “Yeni Washington Mutabakatı” olarak tanımlanan devlet müdahaleciliğinin geri dönüşünü nasıl yorumlamalıyız? Bu siyasi söylem ve politika değişiklikleri, neoliberal mutabakat içinde sadece taktiksel, belki de geçici bir değişiklik olarak mı görülmeli? Yoksa bunlar daha ziyade daha yapısal ve uzun vadeli bir politika değişiminin belirtileri mi? Bugüne kadar bu değişiklikler, özellikle sol kesimde ve eleştirel siyasi iktisatçılar arasında, neoliberal ekonominin genel ruhuna uygun, sınırlı bir rota düzeltmesi olarak görüldü.

Bu eğilimler çağdaş kapitalizmin ve kapitalist demokrasilerin derin bir dönüşümünün yansımaları gibi görünmektedir. Değişiklikler, küreselleşmenin altın çağına hâkim olan devlet müdahalesinin olmamasına dair mutabakatın en azından kısmen ortadan kalktığını ve bu çalkantılı dönemde özellikle kriz yönetimi bağlamında daha güçlü bir devlet müdahalesinin gerekliliğinin yaygın olarak kabul edildiğini gösteriyor. Ancak bu değişimin ve devletin geri dönüşünün özünde olumlu bir dönüşüm veya sosyalizme doğru bir geçişe işaret ettiğini iddia etmek zordur. Aslında halen çoğu durumda yeni müdahaleci politikalar zenginlerin ve büyük şirketlerin çıkarları doğrultusunda yürütülmektedir.

Bu paradigma değişikliği, 1980’lerden başlayarak siyasi tartışmalarda baskın hale gelen bazı varsayımları tartışmaya açmaktadır. Sınırsız rekabetin ve piyasanın mekanizmalarının hayatımızın her köşesine hâkim olduğu “serbest piyasa” egemenliğindeki bir toplumda yaşadığımız yönündeki yaygın kabul gören anlayış yeniden gözden geçirilmektedir. 2018 mali krizi ve 2019-2020 Covid pandemisi gibi son olaylar göstermiştir ki, piyasa “serbest” olmaktan çok uzaktır, çünkü genellikle politika yapımcıların desteğini alan güç oligopollerinin egemenliği altındadır.

Dahası, piyasa mekanizmalarının uygulanması, birçok açıdan, belirli siyasi hedeflere ekonomik yollarla ulaşmayı amaçlayan belirli bir “devlet politikası” biçimi olmuştur. Bu tür devlet müdahaleleri daha belirgin hale geldikçe, bu mekanizmaların siyasi karakteri de bariz şekilde ortaya çıkmış ve “serbest piyasa” fantezisini sürdürmek daha da zorlaşmıştır. Müdahaleciliğin geri dönüşünün getirdiği epistemik dönüş, yani ekonomik kararların siyasi karakterini daha belirgin hale getirme biçimi, iktidar sahiplerinin piyasa baskılarının sonuçlarını kendi kontrolleri altında olduğuna dair iddialarını zayıflatabilir ve siyasi seferberlik açısından önemli sonuçlar doğurabilir.

Biz bu bildiri de yukarıda özetlenen genel çerçeveyi tartıştıktan sonra dünyada özellikle 2008 ekonomik krizi ve 2019-2020 Covid pandemisi sırasında ve sonrasında devletlerin ekonomik yaşama geri dönüşünün örnekleri ile Türkiye’de aynı dönemde gerçekleştirilen ekonomiye devlet müdahalelerini ele almayı amaçlıyoruz. Türkiye’de ekonomi politikalarında gözlemlenen örnekler, hukuk açısından bakıldığında Anayasa’nın 5. Maddesindeki “devletin temel amaç ve görevleri, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır” hükmü çerçevesinde değerlendirilebilir. Ayrıca Anayasa’nın 167’nci maddesi de devlete tekelleşmeyi ve kartelleşmeyi önleme görevi vermektedir. Bunlar Türk devletinin ekonomik hayata müdahalesinin arkaplanını oluşturan anayasal ilkeler arasındadır. Bu bağlamda devlet ekonomiye (i) kamu düzenini koruma, (ii) ekonomik kalkınmayı gerçekleştirme ve (iii) rekabeti sağlama ve tüketiciyi koruma gibi amaçlarla müdahale edebilir. Bu amaçları (i) yaptırımlar, (ii) düzenlemeler, (iii) denetim ve gözetim, (iv) planlar ve (v) devlet yardımları yoluyla gözetebileceği gibi, bizzat ekonomik faaliyet yürütmeyi de tercih edebilir.

İncelenen dönemde Türkiye’de devlet sosyal konut projelerinin hayata geçirilmesi, kira artış oranının sınırlandırılması, kur korumalı mevduat hesabı, yerli ve milli savunma sanayii projeleri, ilk ve orta öğretimde devlet kitaplarının ücretsiz olarak sunulması, özel okullar için aileye para yardımı, evlilik kredisi, ilk defa ev alacaklara devlet desteği (konut hesabı ve devlet katkısı), tarım kredi kooperatifi marketlerinin açılması gibi birçok gereçlerle ekonomik hayata müdahale etmiştir ve etmeyi sürdürmektedir. Bu gibi yeni müdahaleci politikalarla kamu düzenini korumak ve kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak amaçlanabileceği gibi, toplumun varlıklı ve etkili kesimlerinin çıkarlarının korunması veya hükümete bağlı özel tekellerin veya kartellerin oluşturulup güçlendirilmesi de söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla bu politikaların hangi güdülerle geliştirilip uygulandığını ayırt etmek,

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

sonuçlarının kimlere fayda sağladığını belirlemek ve dünyadaki benzer örneklerle karşılaştırmak, sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Müdahaleci devlet, neoliberalizm, ekonomi, Türkiye, kamu politikası.

DEVLETİN DÖNÜŞÜNÜ “VERGİ DEVLETİNİN KRİZİ” İLE ANLAMAYA ÇALIŞMAK: GOLDSCHIED - SCHUMPETER KARŞILAŞMASI BİR “KASSANDRA ÇIĞLIĞI” MIYDI?**İlker TEPE***

Hukuk ile toplum arasındaki ilişkinin önemini ortaya koyan en veciz ifadelerin başında “Nerede insan varsa orada toplum, nerede toplum varsa orada hukuk vardır/Ubi homo ibi societas, ubi societas ibi ius”. Bu ifade, toplumdan bağımsız olarak fakat toplum üzerinden insan ile devlet arasındaki doğrudan ilişkiyi işaret etmesi bakımından son derece önemlidir. Bu doğrudanlık esasen devletin, insanın bir varlık koşulu olarak konumlandırılışına da zemin hazırlar. İnsan için devletin varlık koşulu olarak nitelendirilmesi sadece tarihsel bir kayıt olmanın ötesindedir. Örneğin Takiyettin Mengüşoğlu, Almanya’da yeni ontolojinin kurucusu olan hocası Nicolai Hartmann’ın insanı dörtlü varlık katmanı tasnifiyle (inorganik, organik, psişik ve tinsel) izah etme çabasını referans alarak insanı 16 fenomenle tanımlamaya girişir. Mengüşoğlu’na göre insan; “bilen, yapıp eden, değerlerin sesini duyan, tavır takınan, önceden gören ve önceden belirleyen, isteyen, özgür hareketleri olan, tarihsel olan, ideleştiren, kendisini bir şeye veren, seven, çalışan, eğitilen ve eğiten, devlet kuran, inanan, sanat ve tekniğin yaratıcısı olan, konuşan, biyopsişik yapıya sahip olan bir varlıktır”. Mengüşoğlu bu tanımda yer alan fenomenlerin her birini insan için birer varlık koşuludur zira nerede ve ne zaman bir insanla karşılaşılsa, bu fenomenlerle karşılaşılar. Devlet kurmak da bunlardan biridir. Mengüşoğlu insanın yapıp etmekle bitiremeyeceği hayallerinin sürdürülebilirliği ve kültürel mirasının aktarılmasıyla birlikte aslında tinsel bir ölümsüzlüğe ancak devletin sağladığı güvenceyle ulaşabileceğini belirtir ve bunun da ötesinde devleti diğer varlık koşullarının taşıyıcı temel direği olarak niteler. Devleti insanın bir varlık koşulu olarak konumlandırmak kaçınılmaz olarak devlete duyulan temel ihtiyacın da göz önünde bulundurulmasını gerektirir. Tarih boyunca devlete duyulan ihtiyaç farklı gerekçelere dayandırılmış olsa da bu gerekçeler içinde biri her dönemde kendisini açık bir biçimde hissettirmiştir. O da güvenlik ihtiyacıdır. Güvenlik ihtiyacı karşılanmadığı müddetçe insanın varlığını devam ettirebilmesi için gerekli olan diğer ihtiyaçlarına sıra gelmeyecektir. Nitekim modern devlet teorisinin temelini oluşturduğu kabul edilen toplum sözleşmesi modellerinin tamamında insanların kendilerinden bağımsız bir otoritenin güvencesine

* Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, ilker.tepe@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3190-0039.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

girmeden önceki durumu “doğa hali” olarak nitelendirilmekte ve bu hal herkes için bağlayıcı olan bir düzen olmaksızın yaşanan kaos durumu şeklinde betimlenmektedir. Dolayısıyla doğa durumundan devlet organizasyonunu ortaya çıkaran hukuki duruma geçme iradesi de bu kaos ortamından kurtulmak ve bir güven ortamı inşa edebilme düşüncesiyle temellendirilmiştir. O halde devlet fikrinin güvenlik arzusunu bir zemin olarak esas aldığı kabul edilebilir. Devlet için birincil ödev niteliğindeki güvenliğin tesisi hiç şüphesiz o güvenliği sağlayacak organizasyonun kurulmasını ve daha da önemlisi sürekli kılınmasını zorunlu kılar. Bu zorunluluk da güvenliğin sağlanmasını mümkün kılacak temel ihtiyaçların karşılanmasını ve dolayısıyla bunun için bir kaynağın oluşturulmasını gerektirir. Nitekim modern devlet, ortaçağ mali sisteminin başarısızlığından doğmuştur. Erken modern Orta Avrupa’da hükümdarlar, sürekli artan savaş maliyetleri ve saraylarını korumak için yapılan harcamalar nedeniyle büyük mali ihtiyaçlarla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle paralı askerlerden oluşan daimi orduları koruma ihtiyacının ortaya çıkması, askeri harcamaları o zamana kadar tahayyül edilemez boyutlara taşımıştır. Profesyonel orduların kurulması ve idaresi de bir kamu hizmeti gerektirmiş, bu da maliyetlerin sürekli artış göstermesine zemin hazırlamıştır. Buna bağlı olarak artık yeni bir mali düzen arayışı hasıl olmuş, söz konusu ihtiyaçların ancak zorunlu ve düzenli nakdi ödemelerle karşılanabileceği fikri egemen olmuştur. Zorunlu vergi uygulamalarının başlaması, kalıcı bir bürokratik sisteminin kurulmasını da gerektirmiştir. Düzenli bir vergi girişine duyulan sürekli ihtiyaç, devlete idari yapısını güçlendirme ve kamu hizmetini profesyonelleştirme yönünde bir itici güç oluşturmuştur. Görüldüğü gibi devletin yapısal gelişimi ile vergi sisteminin yapısal gelişimi arasında çok ciddi bir paralellik durumu söz konusudur. Başka bir ifadeyle devletin birincil varlık sebebi olan güvenlik ihtiyacının devamlı olarak sağlanabilmesi için başvuru öncelikli temel kaynak vergi olmuştur. O halde insanın bir varlık koşulu olarak devletin varlık koşulu ise vergi olarak ifade edilebilir. Böylece daimi orduları ve gelişmiş bürokrasileri olan devletler için vergiler temel finansman aracı haline gelmiş ve “vergi devleti” kavramsallaştırmasının temeli bu şekilde atılmıştır. Bir kavrayış olarak “vergi devleti”nin kökeni oldukça eskiye dayanmasına rağmen bir terim olarak derinlikli tartışmalara konu edilmesi önce Rudolf Goldscheid’in kaleme aldığı “Devlet Sosyalizmi ya da Devlet Kapitalizmi” (1917) ve buna cevaben Joseph Schumpeter’in kaleme aldığı “Vergi Devletin Krizi” (1918) eserleriyle gerçekleşmiştir. Fakat her iki eseri de yazdıran koşullar Otuz Yıl Savaş(lar)’ı’nı sonlandıran Vestfalya Antlaşması ile başlayan politik, mali ve hukuki süreçle doğrudan bağlantılıdır. Bu koşullar farklı biçim alışlarla bugün de kendisini aynı şekilde hissettirmektedir. Bu tebliğde, kendisini var eden tarihsel koşullarla birlikte Goldscheid – Schumpeter karşılaşması odağa çekilecektir. Böylece 20. yüzyılın ilk çeyreğine dönük bir projeksiyonla; vergilendirmeyle sınıf

mücadelesi arasındaki ilişkinin, toplumsal yapıların mali düzenler üzerindeki etkisinin, savaş ekonomisinin yıkıcılığının, sözleşmeci güvenlik anksiyetesinin kontrol edilemezliğine dayalı politik tutum alışların bugünkü yansımalarını ve anlamlarını etüt etmek “devletin dönüşü” temasıyla ilgili oldukça önemli sonuçlar ortaya koyacaktır. Bu sonuçlardan hareketle Goldscheid – Schumpeter karşılaşmasının bugün devletin dönüşünde bir “Kassandra Çılgılığı” olup olmadığının da tartışılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vergi devleti, Goldscheid, Schumpeter, kapitalizmin krizi, savaş ekonomisi.

DEVLET YENİDEN: YENİ DEVLET KAPİTALİZMİ VE GELİŞİMİ

Ahmet Salih İKİZ*

Devlet kapitalizmi bütün üretim sürecinde devletin egemen olduğu ve gözetim ve monitörden daha ileri bizzat ortak veya yönetici olarak kapitalist ruh içinde ülke ekonomisinde tüm gelir dağıtımını ve üretim mekanizmasını kontrol ettiği bir sistemdir. SSCB üretim araçlarının işçilere değil kamuya ait olması temelinde devlet kapitalizmi olarak adlandırılabilir. Soğuk savaş döneminde kamu planlaması temelinde bir iktisadi sistem kapitalist Batı karşısında Doğu bloğunda sürdürüldü. 1992 sonrası “tarihin sonu” nitelemesi ile kapitalist sistemin zaferi ilan edildi. Bu dönem kamusal planlama, devlet yatırımları ve kamu regülasyonları yani devletin iktisadi hayata yönelik yaptırımlarının tamamı ile sönümlendirildiği bir dönem oldu. Bununla beraber milenyum sonrası devlet yeniden pek çok alanda tekrar kendini gösterdi. 2008 ekonomik krizi ABD’de devlet denetiminin önemini hatırlattı ve finansal piyasalarda devlet tekrar bir kurtarıcı rolünü üstlendi. Bu kapitalizm ve devlet arasındaki ilişkinin geçmişteki boyutundan farklı değişmesine yol açtı.

Yani, küresel dinamiklerdeki maddi dönüşümler, küresel hegemon gücün coğrafi olarak yeniden dağılması, devlet-sermaye ilişkilerinin yeni biçimlerinin çoğalması ve kapitalist toplumda devletin rolü etrafında yenilenen meşruiyet mücadeleleri karşısında, çığır açan bir dönüşüm talebi her şeyden önce Batılı büyük şirketlerin siyasi elitlerin fikir dünyasına girdi. Böylece kapitalist düzlemde jeopolitik söylemlerle iktisadi düzlemde ayrımlar yenilenme gereği tabanında yeniden tartışılmaya başlandı. Böylece bu kaotik ortam yeni uygulama dinamikleri ve akıl yürütülmesine sebep olarak kapitalizmin yeni bir paradigma alanına girmesine yol açtı.

Yeni devlet kapitalizmi, eski devlet kapitalizminin ve eski Soğuk Savaş’ın (ve bunlarla ilişkili iki kutuplu yapı ve kültürel/ahlaki hiyerarşinin) iyi bilinen kimliklerine ve büyük anlatılarına hem dayanır hem de bunların yeniden üretilmesine katkıda bulunur ve aşinalık duygusu da bundan kaynaklanır. Bununla birlikte, Medby’nin (2020, s. 153) belirttiği gibi, yeni Soğuk Savaş gibi anlatı çerçevelerinin yeniden kullanımı “geçmişin bir tekrarı olarak anlaşılabilir. Aksine, “yeni”nin ne olduğu ve bugünü hem süreklilik hem de değişim ışığında

* Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, ahmet@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0233-8051.

nasıl anlayabileceğimiz sorusunu gündeme getirir.” Bu keskin tespit, yeni devlet kapitalizmi için de aynı derecede geçerlidir.

Devletin öncülüğünde ve devletin denetiminde serbest piyasa mekanizmasının çalışmasına bir ölçüde izin verilen ekonomik modele “devlet kapitalizmi” diyebiliriz. Devlet kapitalizmine en iyi örnek olarak da bugünlerde Çin deneyimi gösterilebilir. Gerçekten de, özellikle son 25 yıldır Çin ekonomisinin performansı oldukça iyi düzeydedir. Birçok fiyatın hâlâ devlet tarafından tespit edildiği, kaynak tahsisinin devletin öncülüğünde ve denetiminde yapıldığı Çin’de ekonomi bazı yıllar çift hanelerde büyümektedir. Bu yüksek büyüme hızı küresel ölçekte rakipsizdir. Kalkınmış ekonomi olarak nitelendirilen Batı ülkelerinde son yüzyıldaki büyüme belirli dönemlerde kesintiye uğramıştır. Çin ekonomik dönüşümü ve devlet güdümlü bir kapitalist sistemle tanışması 1990’lı yılların sonunda hızlı özelleştirmeler ve daha sonraki yıllarda Dünya Ticaret Örgütüne katılım ile başladı. İşçilik ve üretim maliyetlerinin rekabet gücüne dayalı yüksek seviyede Doğrudan Yabancı Sermaye girişi Çin modelinde ilk dönemin belirleyicisi idi. Bu aşamada Çok Uluslu Şirketlerin üretim alanı olan Çin üretim sürecinde henüz ciddi bir inovasyon yaratamıyordu. İzleyen dönemde kamu özel kesim işbirliği ile Çinli büyük şirketler teknolojik yeni ürünler ve kendi markalarını da küresel ölçekte üretim yapmaya başladılar. Mühendis kökenli devlet bürokrasisi bu süreçte önemli bir rol oynamaktadır. Kapitalist sistemin küresel ölçekte kontrol edemediği sosyalist Politbüro teknokrat ve bürokrat bir sosyalist devlet yönetimi söz konusudur. Fakat bu iktisadi sistem açık bir şekilde küresel ekonomik düzene eklenmiş kapitalizmin farklı bir türevi olarak görülebilir. Bu devlet rejiminde Çin Komünist Partisi tek siyasi partidir ve Genel Sekreteri de Çin Devlet Başkanıdır. 2000 kişilik Parti Kongresi sırasıyla Merkez Komite ve Politbüroyu seçer ve bu safhada Batı tipi bir demokratik seçim ve katılımcı bir siyaset mevcut değildir. Bu yeni devlet kapitalizmi modeli 2013 sonrası küresel ölçekte lojistik bir altyapı ağı kurmaya başlamıştır. Deniz, kara ve demiryolu ağı ile yüzden fazla ülkeyi saran bu ulaşım altyapısı ağı Tek Kuşak Tek Yol (One Belt One Road) olarak adlandırılmaktadır. Bazı kesimler Kuşak Yol projesi ile Marshall Planını benzer bulmaktadırlar. Daron Acemoğlu, Çin konusunda genel görüşe karşın demokratik tabanı olmayan bir rejimin uzun süre yüksek seviyeli ekonomik büyüme sağlayamayacağını savunur. Fakat hegemon güç dengesinin Atlantik’ten Pasifiğe kayması bunu savunmayı zorlaştırır.

Yeni Devlet Kapitalizmi küresel bir fenomen olmaya aday görünmektedir. Bürokrat, teknokrat ve askeri güç ekseninde kalkınma felsefesi “zinde kuvvetler” ile bir kalkınma düzeni öneren Doğan Avcıoğlu düşünce dünyası ile kanımca oldukça uyuşmaktadır. Kadro ve Yön dergilerinde işlenen ve Batı tipi demokrasiyi Türkiye için uygulanabilir bulmayan ve planlı kalkınmada devlet

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

güdümünde bir özel sektör öneren düşünürün fikirleri yıllar sonra tekrar gün ışığına çıkmıştır.

Günümüzde, Çin yeni devlet kapitalizmini en iyi şekilde gösteren bir örnektir. Bu ekonomik ve politik açıdan bir gözlem fırsatı verse de küresel ölçekte farklı devlet örneklerinde, kavramın nasıl tanımlanacağı konusunda bir fikir birliği bulunmamaktadır. Yani devlet kapitalizmi olarak tanımlanan ekonomik politikaların farklı coğrafyalarda tarih boyunca farklı uygulamaları, devlet kapitalizmini tanımlamayı daha da zorlaştırmaktadır. Akademik yazında, yeni devlet kapitalizmi kavramı çoğunlukla büyük varlık fonları, ulusal petrol şirketleri, küresel pazara hâkim kamu işletmeleri üzerinden tartışılmaktadır. Fakat burada özellikle Batı ülkelerinde sermaye kesimi tabanlı yeni bir dağıtım mekanizması öne çıkmaktadır. Bu çalışmada “Devlet Yeniden” kavramı kapsamında Yeni Devlet Kapitalizmi incelenecektir.

Kaynakça

- Acemoğlu, D. (2024). *Ulusların düşüşü*. Doğan Kitap.
- Avcıoğlu, D. (1968). *Türkiye'nin düzeni: Dün, bugün, yarın*. Bilgi Kitabevi.
- Medby, I. A. (2020). Political geography and language: A reappraisal for a diverse discipline. *Area*, 52(1), 148–155.

İHTİYACIMIZ OLAN DEVLET: GRAEME GARRARD'IN “KAMU ÇIKARI DEVLETİ”NİN ELEŞTİRİSİ VE YENİ BİR ÖNERİ

Emre DİDİN*

Graeme Garrard, 2023 tarihli “Devletin Dönüşü” kitabının temel sorunsalını şu şekilde ifade etmiştir: “Devlet, on yedinci yüzyılda var olmayan yeni güçlerin yükselişiyle giderek daha fazla karşı karşıya kalmaktadır. Bu güçler, vatandaşları koruma ve kamu yararı için hareket etme kapasitesini tahrip etmektedir.” Garrard’a göre, işbu güçler piyasa güçleridir ve devlet (state) ile iş dünyası (business) arasında bir mücadele söz konusudur. Garrard, piyasaya dayalı sistemin vatandaşların refahını sağlayamadığı ve sağlayamayacağı görüşündedir ve buna karşılık tekrar büyüyerek çok daha aktif bir rol oynayan bir devlet modelini savunmaktadır. Garrard’ın kitabının “İhtiyacımız olan Devlet” başlığını taşıyan bölümünde önerdiği bu devlet modeli yazar tarafından “Kamu Çıkarı Devleti” (Public Interest State) olarak adlandırılmıştır. Bu bildirinin amacı Garrard’ın tezini ve Kamu Çıkarı Devleti’ni sorgulamak ve nasıl geliştirilebileceğini irdelemektir.

Garrard, hem devlet-şirket bağıntısı (state-corporate nexus) varlığını hem de “menajer kapitalizmi”nin “sahip kapitalizmi”nin yerini aldığını kabul etmekle birlikte, tezini inşa ederken bu durumu neredeyse tamamen göz ardı etmektedir. “Ekonominin demokratikleşmesi gerektiğini” savunan Garrard, kitle ekonomisinin zaten “demokratik” olduğunu gözden kaçırmaktadır. Zira çok uluslu dev kurumsal (corporate) şirketlerin çoğu, milyonlarca küçük hissedarın sahipliğindedir; dolayısıyla, sahiplik anlamında demokratiktir. Bu durumda, ekonominin demokratikleşmesi çağrısı güncel durumun niteliklerini gözden kaçırmaktadır. Dev kitle şirketleri demokratik sahiplik yapılarının yanı sıra, devlet ile de hem yakın ilişkilere hem de işleyiş açısından büyük benzerliklere sahiptir. Bize göre, Garrard’ın tezi, kendisinin de farkında olduğu ancak gereken önemi atfetmediği “menajeryel devrim” ve “devlet-şirket bağıntısı” hususları daha çok öne çıkartılarak tekrar ele alınmalıdır. Bu hususların günümüz kapitalizmini anlamak için üzerinde durulması gereken birincil nokta olduğunu düşünmekte ve “devletin dönüşü” tezini bu alandaki teoriler bağlamında tekrar incelemeyi hedeflemekteyiz.

* Arş. Gör., Ufuk Üniversitesi, emreofdidin@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7457-9922.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

1942 yılında Schumpeter, “kusursuz olarak bürokratikleşmiş dev sanayi birimi”nin küçük veya orta ölçekli firmayı, girişimciyi ve burjuvaziyi yutacağını ve “mülksüzleştirceğini” tahmin etmiştir. 1941 yılında Burnham, kapitalizmin mülkiyete dayalı toplumunun, şirketlerin devasa boyutu, bürokratik yönetimin yükselmesi ve bunların sonucunda ortaya çıkan “sahiplik ve kontrol arasında ayırım” sebebiyle ortadan kalkmakta olduğunu gözlemlemiş ve burjuva toplumu ve devletinden menajer toplumu ve devletine geçiş anlamındaki “menajeryel devrim” tezini ortaya atmıştır. Burnham, gerçekleşmekte olan ve devam edecek bir fenomen olarak kapitalist veya burjuva toplumundan, “menajeryel” toplum türüne doğru bir dönüşüm öngörmüştür. Burnham’ı takip eden Francis, kitle ve ölçekteki (mass and scale) devrim sonrası, kitle organizasyonlarının (mass organizations) Batı dünyasının dominant kurumları olduğunu ifade etmiştir. Bu kurumlar, ekonomik sektörde şirketler olmakla birlikte toplum yalnızca ekonomik sektör ile sınırlı değildir; kitle devleti ve kültür ve iletişim endüstrisinin oluşturduğu kültürel hegemonya da hesaba katılmalıdır. Zira Galbraith’in deyimiyle olgun (mature) veya Francis’in deyimiyle menajeryel şirketler, varlıkları için devlet-şirket füzyonuna ihtiyaç duyarlar. Ayrıca, hem toplumu yönlendirerek kültürel hegemonyalarını kurmak, hem de kendi “ethos”larını oluşturmak ve yaymak için kültür ve iletişim sektörlerini kontrol etmeye de ihtiyaç duyarlar. Küreselleşme eğilimi de aynı yapısal mekanizmanın devamıdır; formel değil örgütsel bir şekilde yayılan “menajeryel küreselcilik”, kitle örgütlerinin küresel ölçekte yayılmasını teşvik etmektedir. Garrard, dünyayı hakimiyet altında tuttuğunu ifade ettiği “özel güç”ü (private power) sorunsallaştırırken, şirket-devlet-medya olarak özetleyebileceğimiz bu üç kitle sektörünün varlığını ve füzyonunu gözden kaçırmaktadır.

Bu yaklaşım ışığında, devlet ile iş dünyası arasındaki fay hattının kamu mülkiyeti-özel mülkiyet dikotomisinden geçmediği ortaya çıkmaktadır. Bu dikotomi durumunun analizinde faydalı olmadığı gibi buna dayanan kamulaştırma gibi çözüm önerilerinin de fayda sağlamayacağı söylenebilir. Günümüzün kitle organizasyonlarında sahiplik ve kontrol birbirinden ayrılmış olduğuna göre yapılacak analizlerde yasal sahipliğe değil işlevsel kontrole odaklanılması gerekmektedir. Bu bağlamda, kitle organizasyonlarının sahipliğinin kamuya devredilmesi bunların kontrolü anlamında bir değişiklik yaratmayacağı için güncel durumu değiştirmeyecektir. “Devletin ortak fayda için çalışması gerektiğini” söyleyen Garrard’ın bu temennisini paylaşmakla birlikte, devletin ortak fayda için çalışmaması gerektiğini söyleyen birini bulmanın zaten pek mümkün olmadığı düşünüldüğünde, esas ele alınması gereken bunun nasıl sağlanacağıdır. Siyaset felsefecileri arasındaki esas ayırım, ortak faydanın ne olduğunun teşhisine dair ontolojik ve epistemolojik yaklaşımlardaki ve bu faydaya ulaşmanın metotlarındaki farklılıklardır. Garrard, geniş yetki ve kaynaklarla donatmak istediği devletin yetkilerini kullanmak için gerekli

meşruiyeti nereden alacağı, bu yetki kullanımının hangi ethos'a göre yapılmasının gerektiği ve yetki kullanımının bu ethos'a uyumlu şekilde gerçekleşmesinin nasıl sağlanacağı gibi kritik soruları cevapsız bırakmakta ve ne preskriptif (devletin ortak faydaya hizmet etmesi için nasıl çalışması gerekir) ne de deskriptif (devletin ortak faydaya hizmet etmesi nasıl sağlanabilir) olarak bir sonuca varabilmektedir.

Diğer taraftan, küreselleşen dünyada küresel çaptaki unsurların totaliterleşme eğilimlerine karşı koyabilecek tek unsurun devlet olduğu hususu kabul edilmelidir. Küresel sistemi ele aldığımızda Tocqueville'in "ara kurumlar"ı veya "Jouvenelci orta" artık devletlerin kendileridir. Ancak, devletin bu rolü oynayabilmesi ve küresel güçlere karşı vatandaşlarının ortak faydasını koruyacak bir set vazifesi görmesinin önkoşulu, küresel güçlerden farklı bir ethos'a ve bu güçlerden yalnızca nominal veya legal değil işlevsel olarak da farklı bir organizasyon hüviyetine sahip olmasını gerektirir. Mosca'nın gözlemlediği gibi "bir siyasi kurum, başka bir kurumun faaliyetlerini etkili bir şekilde sınırlayabilmek için, siyasi bir gücü temsil etmelidir.". Dolayısıyla, devletin kontrolünü elinde bulunduran unsurlar (siyasetçi ve bürokratlar), küresel güçler ile işlevsel ve ideolojik olarak aynı noktada oldukları takdirde, onlardan farklı hareket etmelerini beklemek mümkün değildir. Bu durumda, kitle şirketi-kitle devleti arasında görülen füzyonun bir benzerinin ulusal devlet ile küresel güçler arasında oluşmamasının sağlanması anahtar noktadır. Eğer devlet, vatandaşları ile küresel güç odakları arasında bir koruyucu ve frenleyici unsur olarak faaliyet gösterecekse, devletlerin vatandaşları üzerinde sahip oldukları meşru otorite küresel odakların evrenselci normatif ideolojilerinden farklı, yerele ve ulusala dayanan bir kaynağa sahip olmalıdır. Aksi takdirde iki taraf arasında bir çekişme olması ve devletin frenleyici bir rol oynaması beklenemez.

Anahtar Kelimeler: Devletin dönüşü, kamu çıkarı devleti, sahiplik ve kontrol ayrımı, devlet-şirket füzyonu.

DEVLETLEŞTİRME YOLUYLA KURUMSALLAŞMADAN ÖZELLEŞTİRME YOLUYLA YENİDEN KURUMSALLAŞMAYA: ETİBANK'TAN ETİ MADEN'E

Serat KÜÇÜKTERZİ*

Cumhuriyet'in erken döneminde devletin kalkınmacı rolünün somut bir görünümü olarak kurumsallaşan kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT'ler), ekonomik bağımsızlığın ve ulusal sanayileşme politikasının temel araçları olarak işlev görmüştür. 1929 Ekonomik Buhranının ardından benimsenen devletçilik politikaları da bu kurumsallaşmaya katkı sağlamıştır. 1935 yılında kurulan “Etibank Genel Müdürlüğü”, bu politikaların madencilik ve bankacılık faaliyet alanlarında merkezi bir konum üstlenmiştir. Milli mücadele yıllarında birçoğu yabancıların elinde bulunan maden işletmelerinin “millileştirilmesi” yoluyla bir kamu işletmesi haline getirilen Etibank, “devletleştirme yoluyla kurumsallaşma”nın önemli bir örneğini temsil etmektedir.

Kuruluşundan 1980'lere kadar olan süreçte, hizmet alanının genişlemesi ve faaliyet alanlarında uzmanlaşmanın yaşanması sebebiyle Etibank'ta işlevsel ve örgütsel anlamda kopuşlar yaşanmıştır. Ancak 1980'lerde neoliberal politikaların etkisiyle devletin küçültülmesi ve ekonomik alandan çekilmesi (devletin düzenleyici devlet haline getirilmesi), KİT'lerin verimsizlik ve bürokratik hantallıkla özdeşleştirilmesi ve özelleştirme söyleminin güç kazanmasıyla bu kurumlar, “özelleştirme yoluyla yeniden kurumsallaşma” sürecine girmiştir. Bu süreçte kurum ilk olarak, 1998 yılında bankacılık kısmının özelleştirilmesi ile madencilik alanında faaliyet gösteren “Eti Holding Anonim Şirketi Genel Müdürlüğü” haline getirilmiştir. 2004 yılında ise holding yapısı içindeki bazı şirketlerin özelleştirilmesi sonucu yine madencilik alanında başta bor madeninin çıkarılarak işletilmesi ve bor kimyasallarının üretilmesi faaliyetlerini yürütmek üzere “Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü” adı altında yeniden yapılandırılmıştır.

Eti Maden gibi kurumların kamu örgütlenmesi içerisinde yer almasının birtakım toplumsal, ekonomik, siyasi vb. gerekçeleri bulunmaktadır. Bu gerekçelerin belki de en önemlisi 1982 Anayasasında ifade edilmiştir. 1982 Anayasasının “Tabii servetlerin ve kaynakların aranması ve işletilmesi” başlıklı 168. maddesinde: “Tabii servetler ve kaynaklar Devletin hüküm ve tasarrufu

* Dr., kucukterziserat@gmail.com, ORCID: 0009-0002-5372-4419.

altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı Devlete aittir. Devlet bu hakkını belli bir süre için, gerçek ve tüzelkişilere devredebilir. Hangi tabii servet ve kaynağın arama ve işletmesinin, Devletin gerçek ve tüzelkişilerle ortak olarak veya doğrudan gerçek ve tüzelkişiler eliyle yapılması, kanunun açık iznine bağlıdır. Bu durumda gerçek ve tüzelkişilerin uyması gereken şartlar ve Devletçe yapılacak gözetim, denetim usul ve esasları ve müeyyideler kanunda gösterilir.” denilmektedir.

Diğer taraftan 2008 küresel finans krizi, pandemi, enerji arz güvenliği ve stratejik madenlerin önemi, devletin yalnızca düzenleyici değil üretici ve yatırımcı aktör olarak yeniden yapılanmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu yeniden yapılanma süreci, klasik anlamda bir “özelleştirme”den ziyade, devletin üretici ve stratejik aktör olarak geri dönüşünü (ya da yeniden konumlanmasını) ifade eden “yeniden kurumsallaşma” süreci olarak değerlendirilebilir. 2000’li yıllardan itibaren bor türevleri ve bor karbür gibi yüksek teknoloji ürünlerine yapılan yatırımlar başta olmak üzere diğer madenler üzerindeki faaliyet alanını genişletmeye yöneltilen Eti Maden’in izlediği politika, yalnızca hammadde ya da yarı işlenmiş ürün üretimine değil, katma değerli ürün geliştirme, ileri teknolojiye dayalı üretime ve küresel rekabet gücü kazanmaya yönelmiştir. Bu doğrultuda, kurumun sadece maden üreticisi değil piyasa koşullarına uyum sağlayan, verimlilik ve ulusal kaynakların stratejik yönetimini önceleyen bir kamu işletmesi hâline getirilmesi, kamu işletmeciliğinin neoliberal paradigmanın öngördüğü biçimde tasfiye edilmek yerine, yeni kurum ve kurallar çerçevesinde yeniden kurumsallaştırıldığını göstermektedir. Bu gelişmeler aynı zamanda devletin yeniden üretici rolünü sadece ulusal ekonomi bağlamında değil, küresel rekabet sisteminde de konumlandığını göstermektedir.

Kamu iktisadi teşebbüslerinin yeniden kurumsallaşması süreci, uluslararası düzeyde de benzer örneklerle paralellik taşımaktadır. Birçok ülkede maden, enerji ve savunma sektörlerinde kamusal yönetim usulleri yeniden önem kazanmış ya da devlet müdahalesi artış göstermeye başlamıştır. Bu anlamda Eti Maden örneği, son yıllarda dünya genelinde “devletin dönüşü” olarak nitelendirilen sürecin Türkiye’deki yansıması olarak “yeniden kurumsallaşma” süreci açısından incelenebilir. Dolayısıyla, Etibank’tan Eti Maden’e uzanan tarihsel çizgi, devletin üretici yönünün tasfiye edilmediğini, aksine yeni koşullar altında yeniden biçimlendiğini göstermesi açısından önemli bir örnektir. Kurum, tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşümlerle işletme, banka, holding gibi farklı örgüt tipleri ve genel müdürlük ve anonim şirket gibi yönetim biçimlerine sahip olmuştur. Günümüzde genel müdürlük yönetim yapısı ile yönetilen Eti Maden; tüzel kişiliğe sahip, faaliyetlerinde özerk ve sorumluluğu sermayesi ile sınırlı iktisadi devlet teşekkülü olarak varlığını sürdüren kamu tüzel kişiliğini haiz hizmet yönünden yerinden yönetim kuruluşudur. Bu kapsamda Eti

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

Maden’in, malları devlet malıyla aynı hukuksal statüye sahip, bütçesi özerk ve personeli kamu görevlisi sayılmaktadır. Ayrıca kurum, vergi hukukundan doğan ayrıcalıklara ve alacakları açısından Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun’a tabi olup hukuki tasarrufta bulunma (idari işlem yapma vs.), mal edinme, teşkilatlanma ve yaptırım uygulama gibi yetkilere sahiptir. Esas nitelikleri bakımından kamu hukuku, istisnai olarak özel hukuk hükümleri uygulanmaktadır. Eti Maden’in verimlilik, karlılık anlayışı içinde ticaret yapan bir kurum olması onun özel hukuk hükümlerine tabi olmasını zorunlu kılmaktadır. Bu özellik onun kamu tüzel kişiliğini ortadan kaldırmamaktadır. Diğer taraftan kurum özerk olmasına rağmen tarihsel süreç içerisinde, idarenin kuruluş ve görevleriyle bir bütün olmasının bir gereği olarak genel müdürlük yönetim biçimiyle genel idare içerisinde yer alan; iktisat vekâleti, Başbakanlık, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı gibi kurumların denetimine tabi olmuştur.

Bu özelliklere sahip Eti Maden’i “yeniden kurumsallaşma” bağlamında ve “devletin dönüşü” tartışmaları çerçevesinde incelerken, kurumun Hazine ve Maliye Bakanlığı’na ait hisselerinin 19.08.2016 tarihli ve 6741 sayılı Yasa ile kurulan Türkiye Varlık Fonu Yönetimi Anonim Şirketi’ne devredilişini, son yıllardaki Kalkınma Planlarında “KİT Yönetişimi” şeklindeki yönetim biçimlerine yer verilmesini ve literatürde yer alan KİT’lerin “kamu yararı şirketi” şeklindeki bir modelle yönetilmek istendiği yönündeki tartışmaları göz önünde bulundurmak gerekir.

Bununla birlikte, Etibank’tan Eti Maden’e uzanan dönüşümün ve kurumun günümüzdeki konumunun incelenmesi, kamu mülkiyetinin yalnızca bir sahiplik biçimine indirgenemeyeceğini; tersine ulusal çıkarların korunması, stratejik sektörlerde özerkliğin sağlanması ve toplumsal refah ile eşitlik hedeflerinin yeniden tanımlanması açısından çok boyutlu bir süreç sunduğunu göstermektedir. Bu çerçevede Türkiye’de KİT’lerin dönüşümünü bir “özelleştirme” hikâyesi olarak görmek yerine, devletin yeni koşullar altında yeniden kurumsal, normatif ve stratejik bir aktör olarak konumlanmasının önemli bir göstergesi olarak değerlendirmek gerekir.

Anahtar Kelimeler: Etibank, Eti Maden, kamu iktisadi teşebbüsleri, devletleştirme, özelleştirme, yeniden kurumsallaşma.

**İNGİLTERE’DE TREN YOLU HİZMETLERİNİN
YENİDEN KAMULAŞTIRILMASI:
YENİ KAMU İŞLETMECİLİĞİ ANAVATANINI TERK Mİ EDİYOR?**

Gökhan ZENGİN*

Bu bildirinın konusunu, İngiltere’de 1979-1997 yılında arka arkaya yapılan reform ve deregülasyonlar ile demiryolları hizmetlerinin özelleştirilmesi sürecinin getirdiği piyasa temelli başarısızlıkları ortaya koymaktır. İngiltere Muhafazakâr Parti’nin 1979 başında iktidara gelişı ile hem demiryolları hizmetlerinde hem de diğer kamu hizmetlerde hızlı bir özelleştirme süreci başlamıştır. Margaret Thatcher’ın hükümetinin daha ilk günlerinde, dönemin güçlü yardımcılardan biri olan Lord Heseltine, “Yönetim anlayışı, özel ve kamu şirketleri, kamu hizmeti, kamulaştırılmış endüstriler, yerel yönetimler ve ulusal sağlık hizmetleri dahil olmak üzere ulusal yaşamımızın her alanına yayılmalıdır” şeklinde kamuoyuna bir açıklama yaparak hükümet politikasının kamu hizmetlerinin özelleştirilmesinin bir yöntem olarak kullanılacağını ilan etmiştir. Yeni Kamu İşletmeciliği tanımlanan bu model kamu hizmetlerinde maliyetleri ve ücretleri düşürerek etkin ve verimliliği arttırmak üzerine kurgulanmıştır. Ancak 35 yıllık periyotta yapılan değerlendirmeler işletme maliyetlerinin reformların başında düşerken ilerleyen süreçte arttığını, tüketici maliyetlerinin ve vatandaş memnuniyetsizliği ve şikayetlerinin de giderek arttığını ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada da öncelikle İngiltere’deki Yeni Kamu İşletmeciliği reformları genel olarak değerlendirildikten sonra demiryolları hizmetlerindeki özelleştirme süreci değerlendirilecektir. Çünkü İngiltere bu hizmetin özelleştirme sürecini en uç noktada yaşayan bir ülke olarak görölmektedir. Muhafazakâr parti göreve geldiği 1980’lerden itibaren özelleştirmenin rekabet, verimlilik ve hizmet kalitesindeki artış ve harcamalarda düşüşlerle sonuçlanacağını düşünmüş ancak partinin bu idealinin yaklaşık 44 yıl sonra gerçeğe ulaşmadığı anlaşılmıştır. Çünkü demiryolu taşımacılık hizmetlerinde maliyet artışlarının kamu sübvansiyonları ile telafi edilmesinden güvenlik ve hizmet aksamalarına uzanan birçok sorun ilerleyen süreçte devletin ve vatandaşın karşısına çıkmıştır. Ayrıca hızlı ve hızlandırılmış raylı sistem İngiltere’de halen çok önemli bir ulaşım aracıdır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, gokhanzengin@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8726-4604.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

Çalışmada British Railway’in özelleştirme sürecinin başlangıcından, son reforma kadar olan süreç ana hatlarıyla işlenecektir. Çünkü özelleştirme süreci taşıma hizmetinin tam olarak özelleştirilmesine kadar bakım ve alt yapı, varlık satışı ve organizasyon yapısında değişiklikleri içeren 3 farklı reform aşamasından geçmiştir. Bu amaçla da neo-liberal politikanın tam olarak gerçekleşmesi için üç yöntem geliştirilerek bu hizmetlerde uygulanmıştır. Bu yöntemler; özelleştirme, kuralsızlaştırma ve taşeronlaştırmadır. Bu yöntemler; haberleşmeden, kentsel altyapı hizmetlerine kadar birden fazla alanda uygulanmıştır. Ancak çalışmamızın odak noktası olan demiryolları hizmetlerinde yaşanan özelleştirme süreci “güvenlik ve denetim”, “maliyetlerde artış”, “mali yeterlilik”, “fiyatlarda aşırı artış” ve “altyapı ve hizmet sunumunda” önemli düşüşler olmak üzere 5 alanda toplanacak sorunlara sebep olmuştur.

İşçi Partisi’nin iktidara gelirken siyasi söylemlerinden birisi de demiryolları hizmetlerinde yeniden devletleştirme olmuştur. İlk kez J. Corbyn’in seçim söyleminde dile getirdiği bu konu (2017-2019), 2024 yılında İşçi Partisi ile iktidara gelen Keir Starmer’in söylemlerinde yer bulmuş ve politika olarak da uygulanmaya başlanmıştır. İşçi Partisi’nin politik söylemine göre:

1. Yolcu tren işletmeleri kademeli olarak devletleştirilecek,
2. Mevcut özel işletme sözleşmeleri (imtiyaz) bittiğinde (veya ihlal edildiğinde) “tazminatsız” şekilde kamuya devredilecek,
3. Hat (altyapı) ve tren işletmesini daha iyi koordine edecek tek bir kamu kurumu (Great British Railways) çatısı altında birleştirilecek.
4. Ancak Yük taşımacılığı ve yolcu işletmeleri imtiyaz sözleşmesi ile özel sektörde kalacak.
5. Vagon/çekici araç kiralama işleri de özel sektörde kalacaktır.

Bu amaç doğrultusunda 2024 tarihli İngiltere Demiryolu Yolcu Hizmetleri (Kamu Mülkiyeti) Yasası demiryolu taşımacılığında imtiyaz sahibi kamu şirketlerinin imtiyazlarının sonlandırılmasına ve hizmetlerin yeniden devletleştirilmesine kapı aralayan önemli bir düzenleme olmuştur. Kanun’un 2. maddesi’nin 3. fıkrası uyarınca, hükümet kamu işletmecisinin sözleşmesini geçici olarak uzatabilir ya da düşük performans, mali usulsüzlükler veya sözleşme ihlali gibi nedenlerle tamamen feshedebilecektir. Hükümet tarafından belirlenen takvime göre 2031 yılına kadar 10 Tren yolu işletmesi devletleştirilecektir. Devletleştirme takvimin çok hızlı şekilde (2025) başlamasına götüren süreçte Güney Batı Tren yolu Hizmetleri (SWR) isimli imtiyaz sahibi şirketin 2017 yılından beri bilet kaçakçılığını (%3,9) bir türlü bitirememesi ve yılda yaklaşık 45,5 milyon sterlin zarar etmesi hem vergi

kaybına hem de zararın bir kısmının Devlet tarafından sübvansede edilmesi sebebiyle kamusal gelir kaybına yol açması da önemli bir faktör olmuştur.

Nitekim Güney Batı Demiryolu Hizmetlerinin (SWR-South Western Railway) işletme hakları, 25.05.2025 tarihinden itibaren Ulaştırma Bakanlığı'na bağılı Kamu İşletmesine (DFTO-Operator Limited) geçmiştir. SWR kamu mülkiyetine geçen ilk demiryolu şirkettir. Devletleştirme de izlenecek yöntemine göre SWR Şirketi, DFTO isimli kamu şirketinin bünyesinde bir yan kuruluş olacak ve Great British Railways (GBR) isimli kamu şirketi kurulduktan sonra diğere devletleştirilen imtiyaz sahibi şirketler gibi GBR bünyesine geçecektir. SWR şirketinin yanısıra c2c isimli imtiyaz sahibi demiryolu şirketinin de sözleşmesi yenilenmeyerek işletme hakları DFTO şirketine geçmiştir. İşçi Parti'nin kamu politikası takvimine göre 2031 yılına kadar tüm demiryolu taşımacılığı hizmetleri devletleştirilerek GBR isimli Kamu Şirketi'nin yönetimi altında faaliyet gösterecektir.

Kamuya ait Great British Railways (GBR) şirketi, kendi organik kurucu yasasının kabul edilmesinden yaklaşık 12 ay sonra kurulacaktır. Bu şirketin, demiryolu ve trenleri bir araya getiren, yolcuları ve müşterileri ön planda tutan, demiryollarına olan güveni yeniden inşa eden ve yolcu hizmetlerinin çoğunu kamu mülkiyeti ve kontrolü altında işleten tek "yönetici kurum" olacağı resmi kaynaklarda vurgulanmaktadır. Yine resmi kaynaklara göre GBR, yıllardır süren parçalanmışlığı da sona erdirecek ve daha basit ücret ve biletleme dahil olmak üzere yolcular için standartları yükseltmeye odaklanacaktır. Yolcular, 14 ayrı tren işletmecisi arasında seçim yapmak zorunda kalmak yerine, yeniden basitçe "demiryolunu" kullanabileceklerdir. Aslında GBR'nin statü ve işletme organizasyonuna bakıldığında özelleştirme sürecinden önceki yapısıyla British Railways'in (BR) güncel versiyonu olduğuna da kanaat getirilebilir. Fark olarak BR yük taşımacılığından, kargo kiralamaya kadar tüm demiryolu hizmetlerinden sorumluyken GBR'nin altyapı-bakım ve taşımacılık hizmetleri dışında bir hizmet yürütmeyecek olması en önemli fark olarak görülmektedir.

Çalışmanın akış planına göre öncelikle İngiltere'de demiryolu hizmetlerinin özelleştirme süreci ana hatlarıyla işlenecektir. İlerleyen kısımda İngiltere'de Yeni Kamu İşletmeciliği modelinin piyasa başarısızlıkları üzerinde durulacaktır. Son kısımda ise demiryolları hizmetlerinde yaşanan yeniden devletleştirme ile ilgili kanun ve yönetmelikler ve süreç özetlenerek, devri tamamlanan iki şirketin (SWR, c2c) taşımacılık faaliyetlerinde kamuoyuna yansıyan sorunlar tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yeniden devletleştirme, İngiltere'de kamu işletmeciliği uygulamaları, İngiltere'de demiryolu hizmetleri, özelleştirme, kamu iştirakleri.

REFAH DEVLETİNİN DÖNÜŞÜ: TEMENNİ Mİ, TEHDİT Mİ?

Nilda ÇİÇEKLİ*

Devletin krizi ya da durağanlığı olarak değerlendirilen bir dönemden sonra devletin yeniden canlanması gündeme geldi. Devletin geçmiş suretleri içinden hangisini seçip bürüneceği ise belirsizdi. Küllerinden doğacak devlet güçlü, dolayısıyla müdahaleci olmalıydı; ihtiyaç duyulduğu için yardıma çağrılan devlet yardımsever olmalıydı; ayrıca kendisini krize sürükleyen son dönem görünümünün de zıddı olmalıydı. Çağın krizlerinde tam yetkili olarak ani tedbirleri alma gücünün uluslararası kuruluşlarda ya da küresel ekonomik aktörlerde değil, salt devletlerde olduğu fikrini somutlaştıran Koronavirüs Pandemisi de dikkati uzun zamandır önceliği bulunmayan sağlık alanına çekti. Artık dirilecek olanın, devletin sosyal korumacı yüzü olması kuvvetle muhtemeldi.

Gücü devletten alıp dağıtmanın neoliberal politikalar olduğu düşünüldüğünden; tarihte hem muhafazakârların hem sosyalistlerin sahiplendiği sosyal politikanın yeni süreçte belirleyici olması olağandı. Ne var ki sosyal politika, devletten daha uzun süredir krizdeydi.

Refah devletinin farklı uygulamalarının hem sosyal politikayı hem de devleti çıkmazdan kurtarabileceği savunuldu. Örneğin dayanışma ve iş birliğine dayalı bir refah devleti, fırsat eşitliği üzerinde yükselen bir refah devleti yahut modern devletin akılcılık ve bireycilik temelleriyle uyumlu bir refah devleti, ideal olarak düşünülebiliyordu.

Oysa refah devleti, bağlamından koparılıp hoş bir tahayyüle süje olmadığı zamanlarda, düşünüldüğü kadar kahraman, hatta masum sayılmayabilirdi. İngiltere’de Muhafazakâr Parti bünyesinde, bir fabrikatörün vicdan yükünü hafifletmek için ricacı olduğu fabrika düzenlemesiyle ilk adımları atılmış; refahın artık herkesin erişebildiği ve talep edilebilir hak olarak addedilmesiyle en parlak dönemini yaşadığı İşçi Partisi iktidarında ise öjeni amacıyla toplumu düzeltme fikrinin kullanışlı bir aracı olduğu için geniş yasal düzenlemelere konu olmuştu. Almanya’da döneminde yükselen sosyal demokrat dalgayı kırmak ve sosyalistlere ihtiyaç bulunmadığını kanıtlamak adına, sosyal sigorta yasaları ile devletin halkı zaten koruduğu mesajı verilmek istenmiş; devlet odaklı, toplumsal

* Doktora Öğrencisi, Galatasaray Üniversitesi, nildaceckli@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3935-1727.

adalet yerine düzeni hedefleyen reformlar, tabandan gelecek bir devrim hareketi riskine karşı devlete emniyet supabı olmuş ve sosyal destek lütfundan ibaret kalmıştı. Yurttaş sadakati hedefli reformların yapıldığı Fransa'da da kavramın adlandırılmasında dahi (État-providence) lütuf açıkça ifade ediliyordu ve yirminci yüzyılın sonlarına doğru Pierre Rosanvallon olumlu anlamda kullanana dek anlamı da ismiyle müsemma biçimde olumsuz yargı taşıyordu.

Farklı devlet kültürlerinde başka başka kurucu fikirler ve katalizörler ile atılan ilk adımların hiçbiri sosyal adalet bilinciyle, halkın yaşam kalitesinin devlet tarafından güvence altına alınmasının ortak yarar için bir gereklilik ve bu nedenle devlete dönecek olası karşılıklar beklenmeksizin talep edilebilir bir hak olduğu inancıyla gerçekleşmemişti.

Esasında refah devleti, temel haklar anlayışı zaman içinde geliştikçe tahayyül edilen hâline yaklaşabilir görünüyordu. Ancak modern devletin yirminci yüzyıl sonunda girdiği dönüşüm süreciyle, beklenenin aksine, refah devleti eğreti kaldı. Modern devletin neoliberal yorumu, müdahaleyi azaltmaya, rekabeti odak kılmaya, şirket yönetimi benzeri tavırla yaptığı her yatırımda somut çıktılar hedeflemeye dairdi.

Bireycilik ilkesi, bireysel özgürlük taleplerinden bir başkasına yardımı reddetme noktasına geçiyordu; akılcılık ilkesi, bilimselliği ve hür düşüncüyü kutsamaktan ekonomik rasyonelliğe evriliyordu.

Sosyal devlet, çoğu zaman anayasal güvenceye de sahip olarak karşımıza çıkan bir devlet geleneği hâline gelmişse de anlamı değişmeye başlamıştı. Bireyler, modern çağda özgür ve bilgiye ulaşabilen insanın kendi kendine yardım edebileceği, muhtaçlığın dahi insanın bireysel seçimi olduğu düşüncesine yaklaştıkları için sosyal politikalar halkta umut edilen desteği bulmuyordu. Hükûmetler için de sosyal politika kâh devletin lütfu, düzenin devamı ve sosyal kontrol gibi devletin gücünü pekiştirme amaçlı eski yüzlerine dönüyor kâh yeni düzene uyum sağlayarak seçmen davranışını yönlendirebilme getirisinin beklendiği bir yatırım anlamı kazanıyordu.

Refah devletinin neomodern politikalara uyum sağlayarak etkinlik kazanması, sosyal yardımların proto-refah döneminden kalıtsal bir izle öjenik bir verimli/külfetli bireyler ayırımına yahut korporatist menfaat temelli biyopolitik elemelere dayanması demektir. Yurttaşlar bedenlere, bedenler profillere dönüştüğünde nüfus istatistiksel veriden ibaret kalacaktı. Destekler proje yatırımları olarak hesaplanacaktı; bireyin bu hesapta yeri yalnızca insan sermayesi olarak düşünülecekti. Sosyal politika kisvesinde düzenli takip edilen kişisel veriler yeni düzende gözetim toplumu inşasına katkı sağlayacaktı. Egemenlik de safi bir algoritmik yönetime dönüşecekti. Özüne aykırı bir düzenin kurallarıyla refah devleti, yalnızca yozlaşmış bir versiyonuyla var olabilecekti.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

Uyumun aksi yönde gelişmesi durumunda, yani refah devletinin uyumlanan olmayıp da yeni düzenin uyum sağladığı paradigma, temel referans çerçevesi olması durumunda ise karşımıza çıkabilecek tablo yine umulandan farklıydı. Hem sosyal haklar hem de refah devletinin çözüme ödevini yüklediği sorunlar artık sınırları aşmaya meyilliydi. Sınır ötesi hizmetler ise devletlerin gücünü aşar ölçekteydi. Devlet devasa bir ağda sosyal politika yürütemediğini anladığında, refahı fiilen uygulamaya değil, yalnızca bu imajı sağlamaya yatırım yapacaktı. Modern toplumun özgür ve proaktif bireyi, düzenli üreten, vergi veren, aile kuran, sağlıklı makbul yurttaşa evrilecek; egemenlik paternalist bir ahlaki regülasyon otoritesi olarak sembolikleşecekti. Devletin meşruiyet sebebini haklar zeminine taşımasıyla modern devletin kendini tamamlama formu olarak kabul edilen refah devletinin, modern devletin kendini gerçekleştirmesinde olduğu kadar kendini tüketmesinde de payı olacaktı.

Neomodern devlet anlayışının -yönlendirerek de uyumlanarak da- başarıya ulaşması bir hayli güçtür. Küresel aktörler, devletin adım adım dışlandığı yekpare düzen hayalinde başarısız olmuşlardır. Ancak onlar güçlü devletin karşısında konumlanan bir direnişle onu alt etmeye çalışan değil; neomodern devletin baş edemedikçe güç kaybettiği bir düzenin yönetimi için desteğe çağırdığı aktörlerdi. Başarısızlık, neomodern devletin hanesine de işlenmişti.

Devletin, krize sürüklenme sebeplerini ortadan kaldırma hedefiyle, en güçlü görünümünden biri olarak bürünüp geleceği, ivedilikle ihtiyaç duyulan o kurtarıcı figürün refah devleti olacağını düşünmek fazla iyimser bir öngörü olacaktır. Zira devlet kabuk değiştirmedikçe refah devleti ile uyumu artık hayli güçtür. Devletin dirilme arzusu bizi daha zorlu bir göreve, kurum ve kamu yararı gibi kadim teorilerle devleti baştan düşünmeye sevk etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Refah devleti, sosyal devlet, sosyal politika, devletin krizi, devletin yeniden doğuşu.

DEVLET GERİ DÖNEBİLİR Mİ?

Müge ALGAN*

Küreselleşmenin akıl almaz hızı neoliberal politikalar ile birleşince yönetim olgusu devleti çaresiz bırakmıştır. Kamu yönetiminin neoliberal politikalar doğrultusunda yeniden yapılandırılmasına katkı sağlayan yönetim yaklaşımı Dünya Bankası tarafından 1989 yılında yayınlanan Afrika Raporu ile şekillenmeye başlamış bu uyarı atışı Birleşmiş Milletler (BM), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ve Avrupa Birliği (AB) gibi küresel yakalılar tarafından memnuniyetle karşılanarak regülasyon-deregülasyon-reregülasyon düzenlemelerin temelini oluşturmuştur (Güler, 2003a: 95).

Kalkınma sorununa çözüm arayan Dünya Bankası devletin küçültülmesi ve özel sermayeye yer açılması formülü ile devleti hizalama sürecini Afrika'dan başlatmıştır (World Bank, 1989). Elbette bu reçetelerin bir maliyeti olmuştur. Afrika'daki kalkınma sorununu yoksul ülkelere temas eden kolu Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA) ile çözmeye çalışan Dünya Bankası Tanzanya'yı 2,135 milyon dolar, Kenya'yı 2,010 milyon dolar, Fildişi Sahili'ni 1,850 milyon dolar, Etiyopya'yı 1,700 milyon dolar, Mozambik'i 1,625 milyon dolar, Nijerya'yı 1,5551 milyon dolar, Senegal'i 1,219 milyon dolar borç ile baş başa bırakmıştır (IDA, 2024). Bu rakamlara Uluslararası Para Fonu (IMF) anlaşmaları ile verilen kredi miktarı dahil değildir. IMF de devreye girdiğinde bu ülkelerin yüklendikleri borç yükü milyarlarca doları aşmaktadır.

Afrika ülkeleri neoliberal koşulları kabul etmek ve ülkelerinde devletin ve kamu hizmetinin yeniden formülasyonunu sağlamak koşulu ile bu kredilere ulaşabilmiştir. Bu kapsamda Senegal, Nijerya, Bangladeş ve Pakistan'da petrol, ilaç üretimi, kimyasallar ve bankacılık sektörleri Dünya Bankası ve IMF yönlendirmesi ile piyasalaştırılmıştır (Algan, 2025a). Tanzanya'da BM'nin temel insan hakkı olarak değerlendirdiği su temini hizmeti Alman ve İngiliz sermayesinin ortak City Water konsorsiyumuna açılmış ve pahalılaştıran su faturalarını ödeyemeyen halkın suyu kesilince sözleşme sona erdirilmiştir. Suyun özelleştirilmesinde bu sıkıntılar yaşanırken Tanzanya'da diğer sektörlerde piyasalaştırma devam etmiştir (Algan, 2025b). Mozambik'te finans ve sigortacılık sektörleri başta olmak üzere özelleştirmeleri Dünya Bankası, IMF ve Dünya Ticaret Örgütü yönlendirmiştir (World Bank Group, 2025). Bu küresel aktörler ayrı ayrı yönetmek yerine "ortaklaşa yönetim" ile neoliberal politikaların ülkelere nüfuzunu daha güçlü bir şekilde sağlamıştır (Algan, 2021).

* Dr., mugealga@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-8959-1174.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

Ortaklaşa yönetim ortaklıklarını Türkiye’de de görmek mümkündür. 2012 yılında Avrupa Kalkınma ve İmar Bankası (EBRD), Avrasya Tüneli yapımı için 150 milyon dolar tahsis etmiş ve Avrupa Yatırım Bankası’nın (EIB) 350 milyon dolar kredi desteğini yanına almıştır. Tünel yapımının Sumitomo Mitsui Banking Corporation (SMBC), Standard Chartered, Mizuho Bank, Türkiye İş Bankası, Garanti Bankası ve Yapı ve Kredi Bankası’nın katılımıyla Kore Eximbank ve K-Sure’dan (Kore Ticaret Sigorta Şirketi) sağlanacak finansman ve garanti paketiyle birlikte 1,4 milyar dolar tutarındaki finansman ile tamamlanacağı belirtilmiştir. Risklerden korunma görevini ise kreditorlerle birlikte Deutsche Bank üstlenmiştir. Böylece OECD ve Dünya Bankası ile ortaklığı bilinen EIB ve çokuluslu şirketler de ortaklaşa yönetim resmine bu “çok paydaşlı” yapı ile dahil olmuştur. Avrasya Tüneli, 1 Milyar 250 milyon dolar yapım maliyeti ile tamamlanmıştır. Bu borç Türkiye’ye bırakılırken Tüneli işleten SK&EC Güney Kore ve Yapı Merkezi Türkiye konsorsiyumu ATAŞ’ın kamuya devredilene kadar bu işletmeden 2 Milyar 777 milyon dolar gelir elde edeceği öngörülmektedir (Algan, 2024).

Afrika’nın kalkınma sorununu çözmeye talip olan Dünya Bankası’nın Türkiye reçetelerine bakmak bu ortaklaşa yönetim tablosunun tamamlayıcısı olacaktır. 1950 ile 2003 yılları arasında Türkiye ile 170 kredi anlaşması yapan Dünya Bankası, 1996 yılında Kamu Maliyesi Yönetimi Kredisi ve 2000 yılında Ekonomik Reform Kredisi (760 milyon dolar) sürecini Program Amaçlı Mali ve Kamu Yönetimi Uyarlama Kredileri (PFPSAL) ile yönetmiştir (Güler, 2003b: 2-3). PFPSAL’lar merkezi yönetim, adalet, hukuk ve kamu yönetiminin yeniden tasarımı ile kamu yönetiminin neoliberal politikalara uyarlanmasını amaçlarken Türkiye, 2001 yılında 1,100 milyon dolar, 2002 yılında 1,350 milyon dolar ve 2004 yılında 1,000 milyon dolar kredi yükü üstlenmiştir (Halişçelik, 2008: 68). Dünya Bankası AB subsidiaritesi ile yerel yönetimlerin de dönüşümünü sağlamış ve 5302 Sayılı Kanun ile devletin gerçekleştirdiği bazı görevlerin belediyelere devrini, 6107 Sayılı İller Bankası Anonim Şirketi Hakkında Kanunu ile de İller Bankası’nın İbank A.Ş.’ye dönüşümünü tamamlamıştır (Serter, 2015: 6).

2000’li yıllara gelindiğinde Ülke Ortaklık Çerçevesi (Country Partnership Framework-CPF) ile proje kredilerine yönelen Dünya Bankası, CPF 2018-2023 kapsamında Türkiye’ye 10,9 milyar dolar kredi tahsis etmiştir (Dünya Bankası, 2023b). Türkiye, 2020 yılında 1,855, 2021 yılında 1,500, 2022 yılında 1,591 ve 2023 yılında 3,881 milyon dolar kredi kullanmıştır. Bu kredi yükü ile Türkiye, Meksika (700 milyon dolar), Arjantin (1,800 milyon dolar) ve Endonezya (3,250 milyon dolar) gibi ülkelerden daha fazla borç yüküne sahip olarak Dünya Bankası’nın en borçlu on ülkesi arasında yer almıştır (World Bank, 2021: 3).

Proje kredileri daha önceki planlı kredilerden farklı olarak kamu finansman yönetiminin bütünlüğünü bozarak dış borcun plansız bir şekilde

artmasına neden olmaktadır. Bölünmüş kredi yapısı Dünya Bankası kaynakları dışında bu kredilerin takibini zorlaştırmakta ve merkezi kontrolü olanaksız hale getirmektedir. Dış borçlanma faaliyetlerinin denetiminden sorumlu olan Sayıştay'ın yıllık planlamasında bu krediler yer almadığı için bu denetim “tesadüfe bırakılmakta”, Hazine ve Maliye Bakanlığı denetimi ise iç ve dış denetim adı altında Dünya Bankası adına gerçekleştirildiği için etkisiz kalmaktadır (Kaya, 2003: 67,103). Dünya Bankası proje denetimlerinde Pricewaterhouse Coopers LLP ve Ernst & Young gibi küresel şirketlerin kontrolünü öngörürken bu denetimlerin maliyeti kredi tutarından kullanılmamak kaydıyla borçlu ülke tarafından karşılanmaktadır (Kaya, 2003: 88). Böylece krediler ile kuşatılan Türk kamu yönetimi ulusal politika belirleme gücünü kaybederken sermayeyi desteklemekle yükümlü bırakılmaktadır.

Dünya Bankası'nın bir başka müdahale kolu Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA) da kredi garantörlüğü yaparak ülkelere yabancı sermaye girişini sağlamaktadır. MIGA, 2017 yılından beri dâhil olduğu Gaziantep Şehir Hastanesi Projesine 26 Nisan 2023 tarihinde 121,5 milyon euro tutarında kredi garantisi vermiştir (World Bank Group, 2024). MIGA, UEDAŞ'ın satılması ve Uluğ Enerji'nin özelleştirilmesi için 4 Mart 2022 tarihinde ilgili şirket Holdco'ya garanti vererek 115 milyon dolar tutarındaki özsermaye yatırımına aracılık etmiştir (MIGA, 2024).

Tüm bu tutsak ikilemi iklim kapitalizmi ile devam edecek gibi gözükmektedir. İklim değişikliği sorununu çözmek üzere harekete geçen BM gibi küresel aktörler küresel karbon piyasaları ve emisyon ticareti sistemleri gibi mekanizmalar ile yeni emperyalist düzeni kurmaktadır. Dolayısıyla artık tek bir emperyal yoktur ortaklaşa yönetişimin çok taraflı emperyalleri vardır.

Devlete dönüş bu anlamda zor gözükmeyle birlikte imkânsız değildir. Ulusal kalkınma programlarına dönmek, ulus devlet ışığında “yeniden kurumsallaşma” ve dış borç sarmalını azaltarak yeni bir kurtuluş mücadelesi başlatmak gerekmektedir. 2008 Küresel krizi ve COVID 19 pandemisinin de gösterdiği gibi kapitalizm çıkmaza girdiğinde sınımlan yine ulus devlet olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yönetişim, ortaklaşa yönetişim, Dünya Bankası, IDA, MIGA.

Kaynakça

Algan, F. M. (2021). Ortaklaşa yönetişim–uluslarötesi kuruluşların politika yönlendirmesi. *Mülkiye*, 45(3), 793–832.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

- Algan, F. M. (2024). AB-EBRD-OECD ortaklaşa yönetiminde politika transferi. In 24. *Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu Kongre kitabı* (pp. 307–310).
- Algan, F. M. (2025a, 25 Ekim). Bölgesel kalkınmadan neoliberal dönüşüme küresel yönetim [Sempozyum sunumu]. 14. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu, Munzur Üniversitesi.
- Algan, F. M. (2025b). Kalkınma sorunu ile neoliberal dönüşüm ekseninde Uluslararası Kalkınma Birliği. *Alternatif Politika*, 17(2), 260–295. <https://doi.org/10.53376/ap.2025.10>
- Güler, B. A. (2003a). Yönetişim: Tüm iktidar sermayeye. *Praksis*, 9, 93–116.
- Güler, B. A. (2003b, 3 Mart). Devlette reform [Sunum]. Mimarlar Odası, Ankara.
- Halisçelik, E. (2008). *Dünya Bankası'nın yapısı, faaliyetleri ve Türkiye'de finansmanı Dünya Bankasınca sağlanan kredilerin ve etkilerinin değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi).
- Kaya, S. (2003). Dünya Bankası ve Dünya Bankası kredilerinin denetimi. *Sayıştay Dergisi*, 30.
- Serter, G. (2015). Belediyeler Bankası'ndan İlbank A.Ş.'ye bir dönüşümün öyküsü. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 24(4), 1–26.
- International Development Association. (2024). *IDA financing*. <https://ida.worldbank.org/en/financing>
- Multilateral Investment Guarantee Agency. (2024). *Ulug Enerji*. <https://www.miga.org/project/ulug-enerji-1>
- World Bank. (1989). *Sub-Saharan Africa*.
- World Bank. (2021). *Debt report 2021*.
- World Bank Group. (2024). *Country partnership framework FY 24–28*.
- World Bank Group. (2025). *The World Bank in Mozambique*. <https://www.worldbank.org/en/country/mozambique>

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNDE SERMAYE-DEVLET İLİŞKİLERİNİN DÖNÜŞÜMÜNÜ BİR KURUM ÜZERİNDEN OKUMAK: YATIRIM ORTAMINI İYİLEŞTİRME VE KOORDİNASYON KURULU (YOİKK) ÖRNEĞİ

Ayşe CEBECİ*

Türkiye’de sermaye birikim süreçleri ve devletin kurumsal mimarisi arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi, özellikle 2000’li yıllardan itibaren belirgin bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm hem devletin kurumsal yapısında yaşanan yeniden ölçeklendirme ve merkezileşme süreçleri hem de sermaye fraksiyonlarının taleplerinin siyasal iktidar tarafından karşılanma biçimlerinin farklılaşması üzerinden izlenebilir. Bu çalışma, söz konusu dönüşümü bir kurum üzerinden görünür kılmayı hedeflemektedir: Yatırım Ortamını İyileştirme ve Koordinasyon Kurulu (YOİKK). 2001 yılında kurulan YOİKK, Türkiye’de uzun süre “kamu–özel diyalogu” mekanizmasının en görünür araçlarından biri olarak tanımlanmış; devletin düzenleyici kapasitesi ile sermayenin birikimsel ihtiyaçları arasındaki uyumu sağlamak üzere tasarlanmıştır. Kurulun bu kurucu rolü, onu yalnızca teknik bir koordinasyon birimi olmaktan çıkararak, devletin sermaye sınıfıyla kurduğu ilişkilerin analizi açısından önemli ve açıklayıcı bir örnek haline getirmiştir.

Ancak 2018 sonrasında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişle birlikte, Türkiye’de karar alma süreçlerinin doğası niteliksel bir değişime uğramış, yasama–yürütme ilişkileri kadar sermaye ile devlet arasındaki etkileşim kanalları da yeniden yapılandırılmıştır. Bu bağlamda YOİKK’in yönetim yapısı, temsil ettiği sermaye fraksiyonları, eylem planlarının oluşturulma biçimi ve bu planların yasal düzenlemelere dönüşme süreci hem biçimsel hem işlevsel olarak değişmiştir. Kurulun dönüşen çalışma mantığı, kapitalist devletin sınıfsal işlevlerini analiz ederken önemli bir gözlem alanı sunmaktadır. Zira YOİKK’in hazırladığı eylem planlarının, özellikle 2001–2018 arasında, yasalaşan düzenlemelerle yüksek uyum gösterdiği bilinmektedir; bu uyum, devletin düzenleyici eylemlerinin sermayenin genel çıkarlarını önceleyen “kolektif kapitalist” mantıkla nasıl senkronize edildiğine işaret etmektedir. Fakat 2018 sonrası dönemde bu uyumun niteliği ve hedeflediği sermaye kesimleri farklılaşmış; bireysel veya sektörel sermaye taleplerinin Cumhurbaşkanlığı

* Doç. Dr., Harran Üniversitesi, 183171@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2973-2021.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

Kararnameleri üzerinden daha hızlı ve daha az kurumsal uzlaşma gerektiren yollarla karşılanabildiği bir mekanizma oluşmuştur.

Bu çalışma, Marksist devlet kuramının “devlet–sermaye ilişkilerinin kurumsal biçimlenişi” tartışmalarından ve “Bilmediğimiz Kapitalizm: Gizli Elin Kurumsallaşması – YOİKK” başlıklı çalışmada sunulan eleştirel perspektiften hareketle şu varsayımı ileri sürmektedir: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, devletin sermaye fraksiyonlarıyla kurduğu ilişkilerde kolektif sermaye çıkarlarını önceleyen kurumsal koordinasyon mekanizmalarının etkisini azaltmış; bunun yerine yürütmenin kişiselleşmiş ve merkezileşmiş yapısıyla uyumlu, daha parçalı ve seçici bir sermaye–devlet etkileşim alanı üretmiştir. YOİKK’in 2001–2018 arasındaki işlevi ile 2018 sonrası dönemdeki konumu arasındaki farklılaşma, söz konusu dönüşümün kurumsal düzeyde somut olarak izlenebildiği alanlardan biridir.

Çalışmada öncelikle 2018 öncesi YOİKK’in kurumsal yapısı, karar alma mekanizmaları, katılımcı profili ve sermaye örgütleriyle kurduğu ilişkiler incelenmektedir. Bu çerçevede YOİKK’in Türkiye’de regülasyon süreçlerini nasıl yönlendirdiği, hangi sermaye fraksiyonlarının taleplerinin kurula taşındığı ve devletin bu taleplere nasıl yanıt verdiği analiz edilmektedir. Ardından Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi sonrası dönemde YOİKK’in yapısındaki dönüşüm ayrıntılandırılmakta; temsilin daralması, politika üretim döngüsünün yürütme merkezli bir yapıya kayması ve eylem planlarının işlevsel ağırlığının azalması gibi dinamikler tartışılmaktadır. Bu dönüşüm, yalnızca YOİKK’in yapısal değişimine değil, aynı zamanda Türkiye’de karar alma süreçlerinde TBMM’nin rolünün daralmasına, bağımsız düzenleyici kurumların özerkliklerinin fiilen aşınmasına ve sermaye taleplerinin kurumsal kanallardan ziyade yürütmenin merkezileşmiş gücü üzerinden karşılanır hale gelmesine işaret etmektedir.

Son olarak çalışma, YOİKK’in dönüşümünü Türkiye’de 2018 sonrası sermaye–devlet ilişkilerinin daha geniş bir yeniden yapılanma süreciyle ilişkilendirmektedir. Bu bağlamda, AKP iktidarının erken dönemlerinde öne çıkan “genel sermaye” ile uyumlu neoliberal yeniden yapılanma mantığının yerini giderek daha seçici, daha ilişkisel ve daha siyasal olarak pragmatik bir sermaye stratejisine bıraktığı ileri sürülmektedir. Bu strateji, büyük sermaye örgütlerinin kolektif taleplerinden ziyade, belirli sermaye gruplarının veya sektörlerin önceliklerini politika üretim sürecinde belirleyici hale getirmiştir. YOİKK’in dönüşen pozisyonu, bu yapısal kaymayı görünür kılmakta ve Türkiye’de devletin sermaye birikim rejimindeki rolünün son beş yılda geçirdiği değişimi anlamak açısından önemli bir pencere sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: YOİKK, devletin dönüşümü, sermaye fraksiyonları, koordinasyon, Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi.

DÖRDÜNCÜ ENDÜSTRİ DEVRİMİ, SANAYİ POLİTİKASININ YENİDEN YÜKSELİŞİ VE GİRİŞİMCİ DEVLET

Arzu ULUSOY SHIPSTONE*

Dördüncü Endüstri Devrimi'nin (4.ED) günümüz politika yapıcılarında birden fazla şekilde meydana okuyan karmaşık bir ekonomik ve sosyal sistem sunduğu genel kabul görmektedir. Bu genel kabul, sanayi politikasının yaklaşık otuz yıllık bir politika ihmalinden sonra 2008 itibarıyla yeniden stratejik öncelik haline gelmesine zemin hazırlamıştır (Stiglitz ve Yifu, 2013; Chang, Andreoni ve Kuan, 2013; Salazar-Xirinachs vd., 2014; Cimoli vd., 2015; Walz, 2015; Schwab, 2016; UNIDO, 2017; Mazzucato, 2018a; Wade, 2018; Cherif ve Hasanov, 2019a; Aiginger ve Rodrik, 2020). “Sanayi Politikası'nın Yeniden Yükselişi” olarak da adlandırılan bu yeni dönemde, politika tartışmalarının arka planında hükümetlerin büyüme için uygun makroekonomik koşulları oluşturma, sürdürme ve altyapı yatırımlarını finanse etme kapasitelerinin önceki dönemlerde çarpıcı ve rahatsız edici seviyede düştüğü bilinci yatmaktadır. Nitekim, 4.ED'nin sunduğu fırsatların değerlendirilmesi, ekonomik yapının dönüşümünü mümkün kılacak ileri teknolojilere yönelik stratejik yatırımları zorunlu kılmaktadır. Sadece bu gereklilik bile sanayi politikasının tekrar gündeme oturmasına yönelik eğilimleri açıklamakla birlikte, bu politika alanının birçok ekonomi politikası alanı üzerindeki etkisi, onun 4.ED'nin yol açtığı türbülansı yönetmede devletin oynadığı rolün sorgulanmasında ön plana çıkarmıştır.

Amaç

Bu arka plan dahilinde, çalışma, Mazzucato'nun “girişimci bir devlet” çağrısı temelinde sanayi politikasının yeniden yükselişinin devletin geri dönüşünü nasıl gündeme getirdiğini irdelemektedir. Neo-klasik ekonomik paradigma tarafından belirlenen devletin rolü en basit haliyle “oyunun kurallarını” belirlemek ve “piyasa başarısızlıklarını” düzeltmek olarak açıklanır. Ancak, 4.ED'nin gündeme getirdiği artan karmaşıklık birçok alanda hükümetlerin önündeki politika seçeneklerini ve politika yapım ve uygulama süreçlerini genel olarak etkilemekte ve başarının ölçülme ve tanımlanma şeklini değiştirmektedir. UNIDO (2017) 4.ED'nin getirdiği dönüşümlerin yol açtığı zorluklara yanıt vermek için politika planlarında, endüstri stratejilerinde, iş

* Dr., arzuulusoy@yahoo.co.uk, ORCID: 0000-0002-2053-0151.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

modellerinde, üretim yöntemlerinde, değer zinciri yönetiminde ve yaşam ve iş alanlarında büyük değişikliklerin yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu ortamda, devletten beklenen yeni teknolojileri benimsemek ve onlara hâkim olmak için küresel bir yarışta “rekabetçi tehditlerle” yüzleşmenin ötesine geçmektedir. Çalışmanın temel sorusu bu çerçevede “*neo-klasik paradigma çerçevesinde tanımlanan devlet rolünün, çağdaş ekonomik dönüşümler karşısında yeterli bir kurumsal yanıt sunup sunamayacağıdır*”. Diğer bir deyişle, mevcut egemen ekonomik paradigma tarafından tanımlanan devletin rolünün, ekonomileri akıllı, sürdürülebilir ve adil büyüme sağlayacak şekilde dönüştürmede etkili olup olmayacağı sorgulanmaktadır. Bu noktada çalışma, Mazzucato’nun (2015) risk alıcı ve piyasaları şekillendirici olarak hareket eden “girişimci devlet” çağrısına ve bu çağrının inovasyon sürecini nasıl politika yapılarının temel kaygısı haline getirdiğine yakından bakmaktadır.

Metodoloji

Çalışma, yeni dönemde devletin rolünün nasıl ve neden değişmesi gerektiğini sorgulamak için literatür analizi ve vaka çalışması metodolojilerini kullanmaktadır. Bu çerçevede, ilk olarak “Yeni Sanayi Politikası” söylemine odaklanarak “yeni” vurgusuyla devlete yüklenen farklı rolleri ve toplumsal beklentileri ortaya koymaktadır. Özellikle, yeni sanayi politikalarının “GSYİH’nin ötesine geçen” hedeflere ulaşmak için “pazarlar yaratmak ve şekillendirmek” amacıyla nasıl değişmesi gerektiği üzerine yapılan çalışmalara yakından bakmaktadır. Ardından, bu yeni devlet vizyonunda öncelikli olarak gündeme gelen “girişimci devlet” kavramına odaklanmaktadır. Bu noktada sanayi politikasını dönüştürücü bir çerçeve olarak ele alan yaklaşımlar üzerinden, bu politika alanında yaşanan yeniden yükselişin, neo-klasik ekonomik paradigmadan nasıl ayrıldığına açıklık getirmeye çalışmaktadır. Çalışma son olarak, vaka çalışması metodunu kullanarak, Hollanda ve İtalya’da 2015’te uygulanan endüstri politikaları üzerinden devletin daha güçlü bir aktör olarak ekonomide bir rol üstlenip üstlenmediğini değerlendirmektedir. Bunu yaparken de yeni sanayi politikasının ana eksenlerinden biri olarak kabul edilen “vizyon eksenine”ne dayalı bir analiz yapmakta ve neo-klasik paradigmanın yetersiz kaldığı alanlara ışık tutmayı hedeflemektedir.

Ön Bulgular

Çalışmanın ön bulguları, sanayi politikasına yeni bakış açısında devletin rolünün, sosyal dokuyu sürdürürken bir ülkenin ekonomik fırsatlarını en üst düzeye çıkarmak olarak ele alındığını göstermektedir. Özellikle 4.ED’nin getirdiği zorluklar ve artan karmaşıklık göz önüne alındığında, teknolojik

gelişmenin toplumların değerlerini, ilkelerini ve mekanizmalarını etkili bir şekilde yansıtmalarını sağlamak alanında devlet üzerinde büyük bir baskı yaratmakta olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yeni dönemde, bir yandan yanlış politika üretmenin toplumsal maliyeti yükselirken, diğer yandan çağın getirdiği toplumsal zorlukların ele alınması piyasaların kendi başına sağlayabileceğinin ötesinde çözümlere ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda, yeni sanayi politikaları artık yalnızca büyüme değil, aynı zamanda sürdürülebilirlik, kapsayıcılık ve adil dönüşüm gibi toplumsal hedefleri de gözetmek zorundadır.

Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi, devletlerin yönlendirici ve düzenleyici kapasitesine olan ihtiyacı ön plana çıkararak, devletin daha güçlü ve girişimci bir rol üstlenerek ekonomik hayata dahil olması anlamına gelmektedir. Çalışma aynı zamanda kamu sektörü, özel sektör, akademik kurumlar ve yurttaşlar arasında etkileşim temelli, kapsayıcı ve üretken bir diyalogun tesis edilmesinin, yeni sanayi politikalarının etkin tasarımı ve uygulanmasında belirleyici bir başarı faktörü olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, böyle bir diyalogun, öğrenme sürecine duyarlı, yaratıcı, çevik ve bilgili kamu kurumlarına ihtiyaç duyduğunu vurgulamaktadır. Buna paralel olarak devletlerin ekonomideki farklı aktörler arasındaki ilişkileri başarıyla yönetebilen ve ortak akıl, birlikte tasarım ve yaratım faaliyetlerinin gerçekleştiği iş birliğine dayalı bir ortamı oluşturabilen kilit aktörler olarak kendilerini yeniden konumlandırmaları gerektiğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeni sanayi politikası, girişimci devlet, dördüncü endüstri devrimi, makroekonomik yönetim, ekonomik büyüme.

Kaynakça

- Aiginger, K., & Rodrik, D. (2020). Rebirth of industrial policy and an agenda for the twenty-first century. *Journal of Industry, Competition and Trade*, 20(2), 189–207.
- Chang, H.-J., Andreoni, A., & Kuan, M. L. (2013). *International industrial policy experiences and the lessons for the UK* (Working Paper No. 450). Centre for Business Research, University of Cambridge.
- Cherif, R., & Hasanov, F. (2019a, June 16). The return of the policy that shall not be named: Principles of industrial policy. *VoxEU CEPR Policy Portal*. <https://voxeu.org/article/principles-industrial-policy>
- Cherif, R., & Hasanov, F. (2019b, November 13). All the way to the top: Industrial policy, innovation and sustained growth. *IMF Blog*. <https://blogs.imf.org/2019/11/13/all-the-way-to-the-top-industrial-policy-innovation-and-sustained-growth/>

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

- Cimoli, M., Dosi, G., & Stiglitz, J. E. (2015). The rationale for industrial and innovation policy? *Intereconomics*, 50(3), 126–132.
- Mazzucato, M. (2015). Which innovation policy does Europe need? Innovation systems: From fixing market failures to creating markets. *Intereconomics*, 50(3), 120–125.
- Mazzucato, M. (2018a). *The entrepreneurial state: Debunking public vs private sector myths*. Penguin Books.
- Mazzucato, M. (2018b). Mission-oriented innovation policies: Challenges and opportunities. *Industrial and Corporate Change*, 27(5), 803–815.
- Mazzucato, M. (2018c). *Mission-oriented research & innovation in the European Union: A problem-solving approach to fuel innovation-led growth*. Publications Office of the European Union.
- Salazar-Xirinachs, J. M., Nübler, I., & Kozul-Wright, R. (2014). *Transforming economies: Making industrial policy work for growth, jobs and development*. International Labour Organization.
- Schwab, K. (2016). *The fourth industrial revolution*. World Economic Forum.
- Stiglitz, J. E., & Lin, J. Y. (Eds.). (2013). *The industrial policy revolution 1: The role of government beyond ideology*. Palgrave Macmillan.
- United Nations Industrial Development Organization. (2017). *Enhancing the quality of industrial policies: Designing a transformative industrial policy package*. UNIDO.
- Wade, R. (2018). The developmental state: Dead or alive? *Development and Change*, 49(2), 518–546. <https://doi.org/10.1111/dech.12381>
- Walz, R. (2015). Green industrial policy in Europe. *Intereconomics*, 50(3), 145–152.

**TÜRKİYE'DE SANAYİNİN YAPISAL DÖNÜŞÜM ARAYIŞINDA
DEVLETİN DÖNÜŞÜ(MÜ): ENDÜSTRİ BÖLGELERİ YASASI VE BİR
MEGA ENDÜSTRİ BÖLGESİ PROJESİ ÜZERİNE
DEĞERLENDİRMELER**

İbrahim GÜNDOĞDU*

2008 dünya ekonomik krizi ardından özellikle geç-kapitalistleşmiş ülkelerde devletlerin gelişme süreçlerinde artan bir biçimde müdahaleci politikalara yöneldiği görülmektedir. Devlet ile sermaye ilişkilerinde 'süregelemler neoliberal sınırları' aşan bu eğilim, en belirgin ve yoğun biçimde megaprojeler yoluyla ifade bulmaktadır. Bu projeler ilk başta otoyollar, hızlı-tren hatları, köprü ve liman inşaatları şeklinde büyük altyapı ve ulaşım yatırımlarından oluşuyorken, zaman içerisinde büyük sanayi yatırımlarını da kapsayan bir içeriğe evrildi. Dahası, bu projeler "özel ekonomik bölgeler" (special economic zones) içerisinde tanımlanarak ulusal düzeyde hakim düzenlemelerden ayrı, istisnai mekanlar olarak geliştirilmekte ve yaygınlaştırılmaktadır. Devletin artan müdahaleci politikaları eşliğinde ilerleyen söz konusu projeler, derinleşen dünya ekonomik krizi koşullarında ulusal ekonomilerin ayakta kalma ve büyüme çabalarını desteklediği ölçüde, "yeniden kalkınmacılık" döneminin habercisi veyahut "megaproje kalkınmacılığı" olarak değerlendirilmektedir.

Son 10-15 yıl içerisinde ilan edilen veyahut tamamlanan megaprojeleriyle Türkiye de söz konusu politikaların yaygınlaştığı bir ülke olarak öne çıktı. Türkiye 2001 yılında yaşadığı köklü ekonomik ve siyasi kriz ardından AKP iktidarı eşliğinde dünya kapitalizmine uyum arayışında kapsamlı bir yeniden yapılanmaya evrilmesine karşın, emek yoğun endüstrilerin hakimiyeti ve düşük üretkenlik düzeyiyle karakterize olmuş sınıai üretim yapısını dönüştürememiş ve bu durum dünya ekonomik krizinin etkilerini hissettiği 2010'lu yıllardan itibaren mevcut sermaye birikim sürecinde önemli sorunlara (döviz ihtiyacı, finansal krizler ve ekonomik durgunluk) yol açmıştır. AKP hükümeti bu sorunları öncelikle büyük altyapı yatırımları içeren mega projeler ve onların tetikleyeceği ekonomik büyüme politikalarıyla karşılamıştır. Dahası söz konusu projelere karşı çıkan toplumsal güçleri ve doğa/çevre koruma mücadelelerini aşmak için, karar alma süreçlerini giderek artan biçimde yürütmenin kontrolü alan bir siyasal süreç yaşanmıştır. Bu süreç nihayetinde "Türk tipi başkanlık sistemi" şeklinde bir rejim

* Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, gundogdu@beun.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7842-5111.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

değişikliğiyle neticelenmesine karşın, Türkiye kapitalizminin yapısal çıkmazlarına çözüm üretememiş aksine ağırlaştırmıştır.

Bu çalışma yukarıda belirtilen uğrakta gündeme getirilen Endüstri Bölgeleri (EB) yasası ve mantar gibi çoğalan (mega) endüstri bölgeleri projelerine dikkat çekiyor. Aslında EB yasası, 2001 krizi ardından ikinci kuşak neoliberal politikaları uygulamak için devreye giren Kemal Derviş tarafından Türkiye sanayisinin rekabetçi düzeyi zayıf düşük teknoloji ağırlıklı yapısını değiştirmek doğrultusunda teknoloji yoğun büyük ölçekli üretken yabancı sermaye yatırımları çekmek için hazırlanmış bir yasaydı. 2002 yılında iktidara gelen AKP genel olarak ikinci kuşak yapısal reformları uygulamakla birlikte, EB yasasına pek ilgi göstermemiş; aksine, ağırlıklı emek yoğun nitelikte küçük ve orta boy işletmelerin (KOBİ) oluşturduğu karma Organize Sanayi Bölgeleri (OSB)’nin yaygınlaştırılması politikasını iştahla yürütmüştür. Ancak bu politikanın 2010’lu yılların özellikle ikinci yarısında değiştiği gözlemlenmektedir. Bu süreçte çok sayıda endüstri bölgesi ilan edilmiştir: 2018 yılına kadar yılda sadece birkaç tane endüstri bölgesi ilan söz konusu iken, 2018-2023 yılları arasında 33 endüstri bölgesi ilan edilmiş ve inşaa süreçlerine geçilmiştir. Daha dikkat çekici olan, EB sayılarında artışın hemen öncesinde, 2017 yılında ve ardından 2022 yılında EB yasasından önemli değişiklikler yapılmıştır. İlk değişiklik, Doğu Asya örneklerinden esinlenerek, yönetici şirket modelini yürürlüğe sokmuştur. Buna göre, EB’ler (OSB’lerdeki firmaların kendi aralarında gerçekleştirdiği seçimler yoluyla işleyen yapısından farklı olarak) siyasal iktidar tarafından atanacak bir özel şirket yönetimine bırakılmıştır. Ayrıca “yönetici şirketler” ücretsiz arsa, altyapı tedariki, çeşitli muafiyetler ve ayrıcalıklı teşviklerle tanımlanmıştır. Dolayısıyla hızla artan EB’ler “özel ekonomik bölge” mantığı çerçevesinde tasarlanmıştır. EB yasasında yapılan ikinci değişik ise yönetici şirketlere, EB içerisindeki (hem kamuya ait hem de çoğunlukla acele kamulaştırma şeklinde el konulan özel mülkiyet) toprakları kullanmanın ötesinde ticari varlık olarak piyasada kullanım hakkını satma/değerlendirme hakkına yönelik olmuştur. Aynı değişiklik kapsamında ayrıca EB’lere Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) süreçlerinden muafiyet hakkı tanınmış ve böylelikle EB projelerinin yürütüleceği yerlerde yerel halkın projelere katılımının tek yolu da ortadan kalkmıştır. Özetle son dönemde sayıları hızla artan Endüstri Bölgeleri hem yönetimin kamusal otoriteden özel şirketlere devredildiği “özelleşmiş yönetim alanları” yaratmakta hem de kamulaştırılmış (yani “kamu yararı” amacıyla el koyulmuş) toprakların özel şirketlerin ticari faaliyetleri için dolaysız biçimde kullanımına imkan vermektedir. Üstelik sanayi yatırımlarının çevresel etkilerini/maliyetlerini gündeme getirebilecek yasal kamusal tartışma/itiraz kanalını da istisna parantezine almaktadır.

Bu çalışma söz konusu özellikleriyle Endüstri Bölgeleri uygulamasının, Türkiye’de sanayi yapısının dönüşümü amaçlayan yeni bir politika aracı olmanın ötesinde, devlet ile sermaye, emek ve toprak/doğa arasındaki ilişkilerde önemli değişiklikler içerdiğini savlıyor. EB yasası, Türkiye’de devletin gelişme süreçlerinde artan müdahaleci rolünün demokratik katılım mekanizmalarını genişleten ve toplumsal (ve ekolojik) faydayı önceleyen bir doğrultuda değil, daha çok kayırmacı ilişkiler üreten bir çerçevede, olağanüstü uygulamalar yoluyla emek ve toprak/doğa üzerinde şirket egemenliğini hakim kılacak bir doğrultuda şekillendiğini göstermektedir. Dahası, günümüz kapitalizminin belirlediği küresel rekabet koşullarında ve onun kümülatif etkileri altında, devletin söz konusu biçimde artan müdahaleci rolünün (yeniden) kalkınmacı sonuçlar üretmesi de zor gözükmektedir. Nitekim neoliberal dönemde gözden düşmüş bir bölgede (Zonguldak) kalkınma fırsatı olarak sunulmuş yürütülmekte olan bir endüstri bölgesi projesi (Filyos Mega Endüstri Bölgesi) yakından incelendiğinde, “devletin gelişme süreçlerine geri dönüşü” seçilmiş büyük sermaye aktörlerine pürüzsüz yeni yatırım alanları sunarken ne istihdamda niceliksel ve niteliksel bir sıçramaya ne de üretken yatırımlara odaklı bir büyümeye işaret etmektedir. Aksine, endüstri bölgesine dönüştürülen Filyos ırmağının beslediği verimli tarım toprakları üzerinde yapılacak yatırımlar bölgenin toplumsal ve ekolojik olarak hasarlı endüstriyel geçmişinden ayrıışan yeni bir gelişme patikası ortaya çıkarmadığı gibi, istihdam açısından da başlangıçta vad edilenin oldukça gerisinde kalacağını açığa vurmuştur. Üstelik, bütünsel planlama süreçleri ve düzenlemeleri içermediği için proje çevresinde spekülasyon nitelikte gayrimenkul yatırımlarına engel olunamamış; çalışanların ve mülksüzlerin aleyhine olacak şekilde, arazi ve konut fiyatlarını olağanüstü düzeyde artırmıştır. Sonuç olarak ileri sürülebilir ki; EB yasası hem yerli veyahut yabancı sermayeye geniş toprak parçalarına el koyma, değerlendirme ve özelleşmiş yönetim alanlarına dönüştürme hakkı veriyor; hem de bu yolla gelişecek endüstri bölgelerinde emekçileri, siyasal hakları her an istisna parantezine alınabilecek, şirket egemenliği altında denetimli bireyler haline getirme yolunu açıyor. Bu değerlendirmeler üzerinden çalışma, devletin (gelişme süreçlerine) dönüşü meselesinin devletin (sermaye-emek-toprak/doğa ile ilişkilerinde) dönüşüm sorusuyla birlikte düşünülmesi gerektiğini savunuyor.

Anahtar Kelimeler: Megaproje kalkınmacılığı, endüstri bölgeleri yasası, Filyos mega endüstri bölgesi, şirket egemenliği, devletin dönüşü(mü).

DEVLET-MERKEZLİ BORÇ REFAHI KURUMLARININ POLİTİK EKONOMİSİ: TOKİ VE KYK

Havva Ezgi DOĞRU ZİRİĞ*

1970’lerin sonunda krize giren sosyal devlet ve sosyal refah politikalarına karşı gelişmiş kapitalist ülkelerin ürettikleri çözüm toplumsal yeniden üretim alanlarındaki (eğitim, sağlık, konut, emeklilik ve sosyal yardım vb.) kamu harcamalarının kesilmesi ve bu alandaki özelleştirilmelerin önünün açılmasıydı. Devletin neoliberal ekonomik politikalara uyumlu bir şekilde geri çekildiği bu toplumsal yeniden üretim alanları finans sermaye tarafından alt sınıfları içerecek bir kredi genişlemesiyle dolduruldu. Diğer bir ifadeyle borçlandırma ve borç aracılığıyla sosyal refah yaratmak günümüz finans kapitalizminde neoliberal devletin temel toplumsal yeniden üretim stratejilerinden biri haline geldi. Bunun sonucunda, hane halkları refah sistemindeki açıkları kapatmak için giderek daha fazla finansal piyasalara bağımlı hale gelmiş, bu da finansın gündelik yaşama nüfuzunu artırmıştır. Gelişmiş Küresel Kuzey ülkelerinden farklı olarak Küresel Güney ülkelerinde emekçi sınıfların toplumsal yeniden üretim ihtiyaçları için finansal olarak içerilmesi ancak 2000’lerden sonra uluslararası sermaye girişlerine bağlı ve son derece eşitsiz bir biçimde gerçekleşmiştir. 2000’lerden sonra Türkiye tarihinde ilk defa emekçi sınıfların kitlesel olarak görece ucuz tüketici kredilerine ulaşması mümkün olmuş ve reel ücretlerdeki kayıp borçlanma mekanizmalarının teşvikiyle telafi edilmiştir. Aynı dönemde, düzenleyici-neoliberal paradigmanın yeniden sahneye çağırıldığı kapitalist devlete düşen rol ise piyasa şartlarında uzun erimli krediye erişemeyecek emekçi sınıflar için borç refahı mekanizmaları geliştirerek “finansın demokratikleştirilmesini” sağlamaktı. Diğer bir ifadeyle 2000’lerden sonra geri gelen devlet, borç refahı mekanizmalarını kurumsallaştırarak emekçi sınıflarla kurduğu politik, ekonomik ve toplumsal ilişkiyi dramatik bir şekilde değiştirdi.

Türkiye’de hanehalkı borçluluğu üzerinden finansal içerilme ve borç siyasetine dair oldukça kapsamlı çalışmalar yapılmış olsa da (Karaçimen 2014; Akçay 2019; Güngen 2021; Kılınçarslan 2024; Ayhan vd. 2024), devletin kurumsal olarak nasıl borç refahı politikalarını geliştirdiği ve bunların yarattığı toplumsal çelişkiler henüz yeteri kadar tartışılmamıştır. Literatürdeki bu eksikliğin asıl sebebi Türkiye’deki borç refahı kurumlarının -konut kredileri bağlamında Toplu Konut İdaresi (TOKİ) ve öğrenim kredileri bağlamında Kredi ve Yurtlar Kurumu (KYK)- gelişmiş Küresel Kuzey ülkelerinden farklı bir

* Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, havvaezgidogru@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4393-8061.

yapıya sahip olmasıdır. Gelişmiş kapitalist ülkelerde hem öğrenim kredilerinin hem de konut kredilerinin ikincil piyasalara açılarak finansallaşmış ve hem yatırımcılar hem de sigorta şirketleri için karlı bir “yoksulluk endüstrisi” haline gelmiştir (Soederberg 2014). Türkiye bağlamında ise devletin ne TOKİ sağladığı konut kredileri ne de KYK üzerinden sağladığı öğrenci kredilerinin finansmanı kurumsallaşmıştır. Bu borç refahı kurumlarının sosyal politikalarının finansmanı doğrudan devlet bütçesine bağlıdır; geri ödeme sistemi, borç takibi ve haciz işlemleri tamamen devlet tarafından belirlenmekte ve yürütülmektedir. Finansal aracılık ise devlet bankaları üzerinden gerçekleşmektedir. Bu eşitsiz ilişkinin alacaklısı olan devlet kurumlarının bütçeleri ise, merkezi bütçe denetiminin dışında kalan, şeffaflıktan uzak ve keyfi uygulamalara açık yapıdadır; geri ödeme süreçlerinin nasıl işlediğini, kaç kişinin borcunu ödeyemediğini ya da haciz-tahliye yaşadığını açıklamak zorunda değildir. Bu çalışma, kurumların bu yeni politik-ekonomik işlevlerini kavramak ve bu kurumların ‘görece özerkliklerini’ incelemek amacıyla “otoriter borç refahı” (authoritarian debtfarism) (Doğru, 2024) kavramını ortaya koymakta ve devlet ile emekçi sınıflar arasındaki finansal ilişki ağının ürettiği borç siyasetinin içsel çelişkilerini çözümlenmektedir.

Türkiye bağlamında otoriter neoliberalizm ve otoriter devletçilik kavramlarını temel alan eleştirel siyasal iktisat literatürü; devletin değişen ekonomik işlevleri, yürütme erkinin güçlenmesi, sermayenin farklı fraksiyonları ile devlet arasındaki çelişkili ilişkiler gibi konularda oldukça kapsamlı çalışmalar ortaya koymuştur (Oğuz 2011, Akça 2018, Tansel 2018, Altınörs and Akçay 2022, Güngen 2022). Bu literatürün eksik bıraktığı nokta ise neoliberal otoriter devletin yeni politik-ekonomik işlevleri doğrultusunda emekçi sınıflarla kurduğu ilişkinin nasıl biçimlendiği ve nasıl çelişkiler yarattığıdır. Türkiye’de otoriter devletin kurumsallaşması, yalnızca devletin kendi bürokratik yapısını (yürütme erkinin güçlenmesi ve kişiselleşmesi) ile sermaye sınıfıyla kurduğu ilişkileri dönüştürmekle kalmamakta, aynı zamanda emekçi sınıflarla kurduğu toplumsal ilişkiyi de yeniden biçimlendirmektedir. Bu bağlamda çalışma, TOKİ ve KYK’yı analizinin merkezine alarak, devletin borç refahı politikaları kapsamında oluşturduğu “görece özerkliği” incelemekte ve emekçi sınıfları merkeze alarak devleti sınıfsal bir ilişki biçimi olarak ele almaktadır. Bu amaçla çalışma, iki temel hat üzerinden devletin otoriter borç refahı politikalarını analiz etmektedir. İlk olarak, kurumların web siteleri, raporları, istatistikleri, Sayıştay raporları ve gazete haberleri incelenerek her iki kurumun borç refahı kurumları olarak nasıl yeniden yapılandırıldığı tartışılmaktadır. Ancak her iki kuruma ilişkin açık veriye ulaşmanın güçlüğü, bütçelerinin şeffaf olmayan yapısı ve emekçilerle kurduğu ilişkinin sistematik biçimde izlenememesi gibi nedenlerle, araştırmanın ikinci ayağında “Şikayetvar.com” platformu üzerinden borçluların kurumlarla yaşadığı çelişkiler ve çatışmalar tasnif edilmekte; bu borç ilişkisinin yarattığı eşitsizlikler temel temalar üzerinden analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Devlet, borç refahı, devlet-toplum ilişkisi, finansal içerilme, görece özerklik.

Kaynakça

- Akça, İ. (2018). *When the state of emergency becomes the norm: The impact of executive decrees on Turkish legislation*. Heinrich Böll Stiftung.
- Akçay, Ü. (2019). Türkiye’de neoliberal popülizm, otoriterleşme ve kriz [Neoliberal populism, authoritarianization and crisis in Turkey]. *Toplum ve Bilim*, 147, 46–70.
- Altınörs, G., & Akçay, Ü. (2022). Authoritarian neoliberalism, crisis, and consolidation: The political economy of regime change in Turkey. *Globalizations*, 19(7), 1029–1053.
- Doğru, H. E. (2024). The politics of student loan in Turkey: Regimenting the youth through authoritarian debtfarism. *New Political Economy*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/13563467.2023.2275014>
- Güngen, A. R. (2018). Financial inclusion and policy-making: Strategy, campaigns and microcredit à la Turca. *New Political Economy*, 23(3), 331–347. <https://doi.org/10.1080/13563467.2017.1349091>
- Güngen, A. R. (2022). The authoritarian state form, reconfiguration of power bloc, and the growth model in Turkey in the 21st century. *European Journal of Turkish Studies*, 34. <https://journals.openedition.org/ejts/7960>
- Karaçimen, E. (2014). Financialisation in Turkey: The case of consumer debt. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 16(2), 161–180. <https://doi.org/10.1080/19448953.2014.910393>
- Kılınçarslan, P. (2024). Banks as the new family: The transition from informal to formal borrowing in Turkey. *Review of International Political Economy*. <https://doi.org/10.1080/09692290.2024.2320387>
- Oğuz, Ş. (2011). Turning the crisis into an opportunity: Turkish state’s response to the 2008 crisis. In B. Karaagac (Ed.), *Accumulations, crises, struggle* (pp. 193–219). LIT Verlag Münster.
- Tansel, C. B. (2018). Authoritarian neoliberalism and democratic backsliding in Turkey: Beyond the narratives of progress. *South European Society and Politics*, 23(2), 197–217.

DEVLETİN DÖNÜŞÜ: BAĞIŞIKLIK REJİMLERİ, OTOİMMÜN DÖNGÜ VE KURUCU KURUMSALLIK

Salih AKKANAT*

“Devletin dönüşü” tartışması, bağışıklık–otoimmün döngü–kurucu düşünce ekseninde açılan çerçevenin, kapitalist toplumsal ilişkilerin yeniden üretim mantığıyla kesiştiği yerde daha keskinleşir. Devlet burada yalnızca egemenliğin geri çağrıldığı bir alan değil; emek, sermaye ve doğa arasındaki mübadelenin kurumsal koordinasyonudur. Bağışıklık mantığının güvenlik, sınır, veri ve beden rejimleri üzerinden kurulduğu her durumda, aslında artı-değerin sürekliliğini güvenceye alan seçici bir koruma teknolojisi işler: “iç” denilenin bütünlüğü, üretimin mekânsal ve toplumsal ölçeklerde yeniden düzenlenmesi için filtrelenir; fazla nüfus yönetimi, göçün metalaşması, sosyal hakların koşullandırılması, çevresel yüklerin periferilere devri gibi mekanizmalar bu filtreleme içinde yerini alır.

Böyle okunduğunda bağışıklık, ortak yaşamı koruyan nötr bir kalkan değil; birikimin sürekliliğiyle uyumlu bir “seçici koruma”dır. Otoimmün döngü ise, bu seçici korumanın kendi toplumsal dokusunu yaraladığı eşiklerde belirir: olağanüstülüğün kalıcılaşması, hukuk ve hak rejimlerinin güvenlik lehine aşılması, kamusal alanın daraltılması ve temsilin tekilleşmesi, kısa vadede istikrar duygusu üretirken uzun vadede emek-gücü, toplumsal çoğulluk ve müştereklerin yeniden üretimini aşındırır. Savunma adına alınan önlemler, emekçi sınıfların siyasal özneleşme kapasitesini zayıflatıp, yönetimi piyasa-uyumlu teknik idareye devreden bir oteaktiviteye dönüşür; böylece meşruiyetin dayanakları bizzat koruma mantığının içinde erozyona uğrar.

Ulus-devlet tartışması bu noktada kritik bir düğüm sunar. “Ulusal vatandaşlığın geri dönüşü” söylemi, bir yandan sosyal hak talebini meşrulaştıran bir çerçeve gibi görünürken, öte yandan emek gücünün uluslararası ölçekte kırılmaştırılmasını, çevresel maliyetlerin coğrafi olarak dışsallaştırılmasını ve güvenlikçi seçici konukluk biçimlerini normalleştirir. Ulus, emeğin ve üretim aygıtlarının belirli bir coğrafyada eşgüdümünü sağlayan, vergi-yükümlülük ve haklar rejimini kodlayan, savaş ve kriz anlarında seferberliğin dilini kuran tarihsel bir formdur; ancak bu form, eşitsiz bir dünya ekonomisindeki konumlanışa, merkez-çevre ilişkilerine ve bağımlılık düzeylerine göre farklılaşır.

* Prof. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, salih.akkanat@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8766-9238.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

Bu farklılaşma, bir yanda planlı refah bölmeleri, diğer yanda borçlandırma, özelleştirme ve güvencesizleştirmenin birbirini tamamladığı bir mozaik üretir. Ulusal çerçeveyi yeniden güç kazanması, eğer üretimin toplumsal denetimini ve mülkiyetin toplumsallaşmasını genişletmiyorsa, çoğu kez yalnızca güvenlik aygıtını kalınlaştırır; sınıfsal tahakkümün görünürlüğünü azaltır; “ulusal çıkar” adı altında ücret, bakım emeği ve ekolojik yüklerin yeniden dağıtımında emek aleyhine kurallar tesis eder.

Kurucu düşünce, tam da burada Marksist bir içeriğe kavuşur: kurum, sınıf mücadelelerinin yoğunlaştığı bir yer olarak anlaşılır; sabit aygıt değil, karşı-hegemonik eklemlemelere açık bir siyasal ilişkiler alanıdır. Bu bakış, kurumların kapatma değil açma kapasitesine, yani yeni başlangıçların kurumsal olarak korunmasına yaptığı vurguyu, sınıfsal güç ilişkilerinin dönüşümüyle birleştirir. Kurumların açık biçimler olarak tasarlanması, yalnız “katılım”ın prosedürel artırımı değildir; mübadele, yatırım ve üretim kararlarının toplumsal denetimiyle birlikte düşünülmesi gereken maddi bir düzenlemedir. Dolayısıyla orantı, geri çağrılabilirlik ve başlangıç etiği ilkeleri, Marksist bir ufukta somutlaşarak şu programatik sonuçlara bağlanabilir: (i) Emek sürecinin ve yatırımın demokratik planlaması; bütçe, kredi, vergi ve kamu alımları üzerinden sınıfsal önceliklerin şeffaf biçimde yeniden dağıtılması; (ii) Kamu mülkiyetinin tekil merkezleştirici aygıtı indirgenmediği, farklı ölçeklerde toplumsal mülkiyet biçimlerinin (kooperatifler, belediye işletmeleri, ortaklıklar, müşterekler) birlikte var olabildiği çoğul bir kurumsal ekosistem; (iii) Temsil ile doğrudan denetimin yatay bağlandığı meclis, konsey ve meslek-temelli organların karar süreçlerine kurumsal yerleştirilmesi; (iv) Sınırın tek çizgi olmaktan çıkarılıp çoklu eşikler halinde düzenlendiği, emek hareketliliğinin sosyal tabanlı güvence ağlarıyla senkronize edildiği, seçici ve cezalandırıcı rejimler yerine evrensel asgari hakların (barınma, sağlık, eğitim, gelir tabanı) mekânsal ölçekte teminat altına alındığı bir konukluk siyaseti; (v) Dijital yönetimselliğin kamusal denetime açılması, algoritmik kararların gerekçe yükümlülüğü, veri altyapılarının kamusal-müşterek statüye alınması ve platform-piyasa gücünün rekabet hukukuna sığmayacak ölçüde toplumsallaştırılması; (vi) Enerji, su, toprak ve biyoçeşitlilik üzerinde “negatif mülkiyet” rejimleriyle (tasarruf ve kullanımda kamu-önceliği) ekolojik yeniden üretimin piyasa baskısından çıkarılması.

Bu çerçevede hukukun rolü, yasaklar envanteri hazırlayan bir teknik metin olmaktan kurtulup, müşterek yaşamın koreografisini kuran bir imkân altyapısına dönüşür: ifade ve örgütlenme yalnız savunma hakları olarak değil, toplumsal planlamanın bilişsel ve siyasal girdileri olarak tanımlanır; bakım emeği, ekolojik yük ve dijital emek, “görünmez maliyetler” değil, hak temelli dağıtımın ana kalemleri hâline gelir. Meşruiyet, tekil egemenlik imgelerinden değil, boşluğu koruyan bir düzenekten beslenir: hiçbir öznenin iktidarla özdeşleşmediği,

kararların geri çağrılabilir, kuralların revizyona açık, bütçelerin izlenebilir ve alternatiflerin kurumsal olarak mümkün olduğu bir mimari. Böyle bir mimari, bağışıklığın patolojik sertleşmesine karşı panzehiri, sınıf güçleri arasındaki dengenin kurumsal sürekliliğinde bulur; “ulusal çıkar” söylemini, emek ve doğanın yeniden üretim koşullarını önceleyen bir toplumsal sözleşmeye tercüme eder; dışlayıcı yurttaşlık repertuarı yerine, emeğin ulus-aşırı birlikteliklerini tanıyan bir uluslararasılığı kurumsal düzeye taşır.

Son kertede soru, “devlet döndü mü?” değil, “hangi sınıfsal bileşim ve hangi kurumsal dil ile dönüyor?” sorusudur. Bağışıklığı reddetmeden onu toplumsal planlama ve müşterekler ufkuyula kalibre eden; savunmayı orantı, kuralı geri çağrılabilirlik, siyaseti başlangıç kapasitesi ve toplumsal mülkiyetle eşleyen bir tasarım, dönüşü yalnız yetkinin tahkimi olmaktan çıkarır; üretim, yeniden üretim ve temsil alanlarını bir arada dönüştüren toplumsal bir kuruluş imkânına dönüştürür. Bu imkân, ulus-devletin tarihsel formunu mutlaklaştırmadan, onun içinde ve ötesinde, emekçi sınıfların özneleşmesini çoğaltacak kurumsal geçişleri hayata geçirdiğinde gerçeklik kazanır.

Anahtar Kelimeler: Devlet, bağışıklık, otoimmünite, kurucu kurumsallık, sınıf.

DEVLETİN YENİDEN KURGULANMASINDA MODERNİTE MERKEZLİ REFORM DENEMELERİ, DEVLET OLMA HALİ VE DEMOKRATİK KAPASİTE SORUNU

Metin BULUT*

Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'dan gelişmediği varsayılan ülkelere transfer edilen devlet eksenli örgütsel ve yapısal değişim programları yalnızca teknik ve organizasyonel müdahaleler kapsamına alınabilecek nesnel bir doğrultuyu ifade etmez. Aynı anda çok boyutlu girişimlerin sürekli güncellenen koleksiyonunu oluşturarak sosyolojik, iktisadi, kültürel ve politik ihraçlar zincirini programatik ve düşünsel bir akış temelinde gelişmiş merkezi dünyadan az gelişmiş periferik ülkelere yerleştirme iradesini yansıtır. Bu tür adaptasyonlara maruz kalan ülkelerde ise tipik düzenlilikleri, sosyo-ekonomik ve tarihsel deneyimlerin şekillendirdiği genellemeleri anlamlandırabilmek için değişim dalgalarına yansıyan arka plan bilgi süreçlerini kavramsal tutarlılık bağlamına yerleştirmek gerekir. Karşılaşılan olgular toplamı modernleşme, kalkınma, gelişme, idari reform, kolonyalizm, sömürgecilik, küreselleşme ve devlet işlevlerinin yeniden tanımlanması gibi karmaşık bir kolajın referanslarını dayanak gösterir. Sosyo-politik, yönetsel ve ekonomik analizlerin devlet üzerinden geniş bir müktesebat parantezine yerleştirilmesi ise kavram geçişkenliklerini analizde rasyonel bir zemin elde edilmesine olanak sağlar.

Weberyen tanım esas alındığında devlet, belirli bir ülkede kuralları uygulayan ve politik kararlar alarak yürütme gücünü kendi üzerinde yoğunlaştıran tekelci kurumdur. Devlet (state) kavramına göre sonradan ortaya çıkarak 20. yüzyılın ikinci yarısında gelişme gösteren ancak takip eden dönemlerde devlet kapasitesi (state capacity), devlet etkinliği (state efficiency) ve idari performans (administrative performance) gibi adlandırmalarla siyasal ve yönetsel sözlüğe yerleşen stateness (devletlilik/devlet olma hali) terimi ise çoğunlukla devletlerin temel işlevlerini yerine getirme becerisi ile standartlaştırılmış iç siyasi yeteneklerini kavramsallaştırır. Devlet olma hali ayrıca modern devleti karşılaştırmalı siyasal analize tabi tutmak için devletin var olma derecesini işlevsel kriterler temelinde ölçen sosyo-politik bir nitelemeyi ön plana çıkarır.

* Dr., met.bulut36@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7770-9056.

Benzer anlam katmanındaki devlet kapasitesi, öncelikli olarak toplumsal kaynaklar ile hukuki ve ekonomik sektörlere kamu otoriteleri tarafından müdahale edilen siyasal küreyi ve etkili yönetim gerekliliklerini kapsamına alır. Hukuki, idari ve kurumsal kararların toplumsal meşruiyet alanından geçerek etkin bir uygulama formu kazanması ise devlet kapasitesinin demokratik kapasiteyle birleştiği ortak ilkesel değerler manzumesini dile getirir. Bu bağlantılı durumun diğer koşulu, kamu politikalarının yön verdiği karar ve uygulamalara müdahil olmayı gerekli kılan demokratik temsil mekanizmasına ait prosedürler dünyasının yetkinleştirilerek sosyo-politik sistemin çekirdeğine yerleştirilmesidir. Nihai dönemde gerekli olan katılımcı enstrümanların kamusal hedeflerin birer vasıtasını oluşturduğu ve ortak müzakere ile bilgi denetimi çerçevesinde optimum politik-teknik ortamlara gereksinim duyulduğu kriterlerini göz önünde bulundurmalıdır.

Daha özel ve dar çerçevede kalmakla birlikte demokrasi ve devlet kapasitesini açıklamada yönetim çevresinin tamamını etkisi altına alan devlet idaresi odaklı kritik dönüşüm duraklarına yoğunlaşmak makro yargılar için geçerli kanıtlar oluşturulmasını sağlayabilir.

Bu kontekst etrafında öne çıkarılması gereken argüman, hükümet hedeflerine ve siyasal pozisyonuna hizmet etmesi yanında kamusal görev icrası ve politikalarının takibini kapsayan kamu yönetimi veya devlet tüzelkişiliği içindeki merkezi teşkilatlanma ile coğrafi (yerel) ve hizmet yerinden yönetim organlarından oluşan kamu tüzelkişiliği formundaki idarenin, devletlilik ve demokratik kapasite hallerine ilişkin dönemlere göre farklı örgütlenme modelleri geliştirebildiğidir.

19. yüzyılın tarafsız, hiyerarşik, merkezi kontrol ilkesine dayalı, uniform ve depolitize Weberyen devlet yönetiminin özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde refah politikalarının geri çekilmesine yönelik baskı ve küreselleşme dalgası sonucunda yapısal uyarılma ve dönüşüm taleplerine maruz kalması, yakın tarihli yönetsel hafızada canlılığını korumaktadır. Bireylere, sivil toplum ve baskı gruplarına tanınan temsil ve katılım gücünün manifesto kipine bağlandığı trend, idari örgütlenmeyi çoklu kamusal yapı bağlamında tanımlamış ve global sermaye, ticaret çevreleri, piyasa aktörleri ile ulusüstü kuruluşlar etkisiyle yönetim modelini genel yönetsel uygulamanın olağan işleyiş normu halinde yeniden tasarlamıştır.

Özel sektör kuruluşlarına özgü sevk ve idare tekniklerinin kamu alanına transferinin teşvik edildiği, yetkili resmi organların ağ yönetiminin parçası haline getirildiği neo-liberal dönem, Kamu Tercihi Teorisi (Public Choice Theory) ve Yeni Kamu Yönetimi (New Public Management) etiketleriyle klasik dönem yönetim uygulamalarını istila ederek devletin yeniden icadını beyan eden

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

keşifleri yaygın onaylanma avantajıyla kamu örgütlenmesi ajandasına dâhil etmiştir.

Dünya Bankasının 1994 tarihli Raporunda da belirtildiği gibi düzenleyici-esnek örgütlenme modeli ve idareye yönelik etik hedefler belirleyen kamusal yapılanma, kaynak kullanımının devlet dışı alanda oluşturulmasını ifade eden özelleştirme ve son noktada kamu kesimi, özel sektörler ve gönüllü kuruluşların, kamu politikasını oluşturmada ortak çabasını yansıtan iyi yönetim çerçevesi homojen bir bütünsellikle devlet kapasitesinin yeni anahtar unsurları konumuna yükseltilmiştir. Ancak verimlilik, etkililik, sonuç odaklılık ve performans gelişimi ilkelerine vurgu yapılması, vatandaşın müşteri olarak tanımlanması ile Subsidiarite ve merkezsizlik gibi bir dizi yönetsel ilkenin eklendiği bu model, ampirik gözlemlerden güç alan eleştiri ve itirazların da vurguladığı üzere öngördüğü hedefleri tahrip ederek devlet kapasitesi ve demokratik işleyiş üzerinde tartışma yaratan ciddi potansiyel açıklar yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

Devletin temel mal ve hizmetlerin ifa edilmesini içeren kamu hizmeti sunma kapasitesinde gerileme yaşanması, giderilemeyen yaygın sosyo-ekonomik eşitsizlikler, kamu hizmeti tüketicilerinin eşit ve adil nitelikte mal ve hizmetlere erişiminin sağlanamaması, yönetimi sorumlu davranmaya motive eden geleneksel idari değerlerin aşınması, gelişmiş piyasa dengelerinden yoksun ülkelerde haksız gelir transferlerine alternatif bulunamaması, kapsamlı işsizlik politikaları desteğinde sosyal adalet inşasının zorunlu kıldığı reform programlarının uygulanamaması, özellikle yetersiz kurumlaşma yaşayan güçsüz devletlerin organize piyasa aktörleri, uluslararası kuruluşlar ve çok uluslu şirketler karşısında çıkarların dağılımını dengeli bir orantıda tutabilecek kurumsal gelişmişlik ve pazarlık gücüne sahip olmaması, ulus-devlet kimliği ile gerilim hatları oluşturan azınlık grupları, mülteciler, farklı etnik yapılar ve kimlik topluluklarının demokratik prensipler temelinde yönetilerek uzlaşma çizgisinde buluşturulamaması devlet fonksiyonu ve demokratik kapasite kurgusunda ihmalî güç sapma ve kayıplar meydana gelmesine yol açmıştır.

Devlet işlevlerinde ortaya çıkan kamusal doku zedelenmeleri onarılamadığı noktada çözüm arayışlarının kendi praksisini formüleştirmeye yönelmesi farklı ve kaçınılmaz bir süreci betimlemiştir. Mevcut idari teşkilatlanma ve yönetsel sistemde oluşan yukarıdaki organizasyon kusurlarını aşmaya dönük arayışlar, 2000’li yıllardan itibaren özellikle Weberyen devlet yönetimi tekniklerine dönüş ile yeni kamu yönetimi bileşenleri sentezlenerek Neo-Weberyen Devlet formülasyonu ile sonuca bağlanmaya çalışılmıştır. Benzer nitelikteki teorik arayışların izini dijital yönetim, kamu değeri ve yeni kamu hizmeti modellerine sağlanan dolaşım yeteneği ile de takip etmek mümkündür.

Oluşturulmaya çalışılan yeni perspektifte devletin merkezi rolünün yeniden inşa edildiği, kamu hizmeti sunumunda yurttaş öncelikleri, temsil ve performans değerlerinin eşzamanlı gerçekleştirildiği ve kamu görevlilerinin etki ve işlev derecesinin yükseltildiği kompleks idari çözümler seti geliştirildiği fark edilmektedir.

Ekonomik krizler, yetersiz mali kaynaklar, kaotik küresel piyasa başarısızlıkları, salgın hastalıklar, kamu düzeni tehditleri, sosyal krizler ve yaygınlaşan şiddet ile çevre ve iklim sorunları gibi zorluk derecesi giderek artan meydan okumalara karşı devlet ve kamu otoriteleri etkili bürokratik kapasite oluşturma, durumsallığa uygun idari çözümler geliştirme, birey özerkliği ve toplumsal refah odaklı kamucu politikalar formüle etme, demokratik stratejileri kurumsallaştırma, yapıcı yeni modernlik desenleri kurgulama ile kapsayıcı birlikte yaşam değerlerini yüceltme ve adaptasyon düzeyi yüksek kuşatıcı stratejiler üretme zorunluluklarını çok geçmeden acil koduyla kamusal sorumluluk bilincine dâhil edecektir.

Gelinen aşamada devletin ‘tekelci mi, düzenleyici mi yoksa yalnızca kullanıcı/müşteri odaklı mı’ olması gerektiğinin ise devlet geleneği, demokratik değerlerin yaygınlığı ve toplumsal tutum farklılıkları nedeniyle evrensellik buyuran tek bir yanıtı olamayacağını göz önünde bulundurmak gerekir.

Etkili ve pekişmiş bir devlet inşası ile yönetsel reformların yön kazanmasında ülke siyasal kültürü, modernliği özgül dinamikleriyle yaşama deneyimi, kamuoyu beklentilerinin politik düzeyi ve mevcut idari/kamusal bellek, süreci etkileyecek temel parametrelerdir. Bu yaklaşım tahmin edileceği üzere küreselleşme dalgasının homojenize edici iddialarının, evrensel hegemonya imasında bulunan tarihin sonu tezlerinin, kutuplaştırıcı medeniyetler arası savaş söylemlerinin ve araçsallaştırılmış çok-kültürlülük ve yerelleşme trendlerinin ciddi açmazlar içine savrularak standart proje kimliğinden çekilmesi gerektiğini öngörmektedir.

Çözüm bekleyen ana sorun ise ne devletin bizatihi salt fiziksel ve organizasyonel çağdaş donanım kazanması ne de ülke koşullarından bağımsız proje-reformların koşulsuz kabulüne dayalı toplumsal ve hukuksal bir refleks gösterilmesidir. Daha ziyade devletin kurucu yeni sosyal kontrat değerleriyle iç ve dış şokları yönetebileceği evrensel hukuka göre tahkim edilmiş kuşatıcı kimlik kazanması ve demokratik meşruiyet vasıtalarına dayalı yönetsel ve sosyo-ekonomik reform programlarına sadakat göstererek otantik kamusal dönüşüm hikâyeleri ile ulusal anlatı modelleri oluşturabilme yetisinin güçlendirilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Devlet, devletlilik, devlet ve demokrasi kapasitesi, verili hegemonyanın çöküşü, devletin dönüşümü.

KÜRESEL YÖNETİŞİMDEN ULUSAL YENİDEN MERKEZİLEŞMEYE: 2030’DA DEVLETİN SENARYOLARI VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Aşkın İnci Sökmen ALACA*

1990’lar, devletin geri çekildiği, pazarın yükseldiği ve yeni ‘yönetim’ biçimlerinin ortaya çıktığı bir dönem olarak küreselleşmenin zirvesi olarak tasvir edildi. Devlet egemenliğinin çözülmesi, çok kutuplu küresel yönetim ağlarının baskınlığı ve ulus-devlet sınırlarının genişlemesi hakkında yapılan tartışmalar, 1990’lardan itibaren siyaset bilimi söylemini ele geçirdi. David Held, Anthony Giddens ve diğerleri küresel yönetimin ulusal devletlerin rolünü yeniden tanımladığını iddia ederken, neo-liberal ekonomik politikalar pazarın kendini düzenlemesini sağlayacağını ileri sürdü. Ancak, 21. yüzyılın krizleri- finansal çöküşler, pandemiler, iklim krizleri ve jeopolitik gerilimler – bu görüşün temellerini sarstı. 11 Eylül saldırıları, 2008 küresel finansal krizi, Arap Baharı ve ardından gelen Suriye’deki iç savaş, mülteci dalgaları, COVID-19 pandemisi, Ukrayna’daki savaş ve büyüyen iklim krizi, devletin yalnızca egemenliği değil, aynı zamanda insan güvenliğini de yönetmesi gerektiğini savundu. Ulus-devletler, güvenlik, refah ve kamu düzeninin vazgeçilmez sağlayıcıları olarak yeniden ortaya çıktı.

Çalışmanın temel sorusu, küreselleşme döneminde zayıfladığı düşünülen devlet neden ve nasıl yeniden güçlenmektedir ve 2030’a kadar hangi biçimlerde varlığını sürdürebileceğidir. Örnek seçilen orta büyüklükteki devlet Türkiye üzerinden incelemektedir. Türkiye örneği, devletin kriz çağında yeniden merkezleşmesini, küresel yönetim çağında bile kamusal egemenliğin direncini ve dönüşümünü gösteren özgün bir vaka olarak değerlendirilebilir.

Devletin neden güçlendiği sorusuna, ortaya çıkan küresel krizler cevap verilebilir. Ekonomik, sağlık ve güvenlik alanlarındaki küresel krizler, devletin yalnızca düzenleyici değil, doğrudan müdahaleci bir aktör olarak yeniden sahneye çıkmasına yol açtığını göstermektedir. Bu “geri dönüş”, basit bir restorasyon değil; devletin işlev, ölçek ve meşruiyet kaynaklarının köklü dönüşümünü ifade etmektedir. Bu krizler olarak 11 Eylül 2001 ve güvenlik krizi, 2008 finansal kriz, Arap Baharı ve Suriye iç savaşı ve bununla birlikte mülteci krizi, Covid 19 Pandemisi, Ukrayna Rusya çatışması ve tırmanan nükleer savaş

* Prof. Dr., profdraskinincisokmen@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2021-137X.

riski, Ukrayna kaynaklı tahıl krizi, dijital siber saldırılar ve iklim krizleri sayılabilir. Devletin rolünün yeniden tanımlanmasına neden olmuşlardır. Krizlerin sınır aşan niteliği, devletlerin hem ulusal hem ulusötesi düzeyde yeni roller üstlenmesini zorunlu kılmıştır. Bob Jessop, krizlerin, devletin “stratejik seçiciliğini” yeniden yapılandırıldığını vurgulamıştır. Max Weber’in meşru güç tekeli ve Carl Schmitt’in istisna hâlinde egemen karar verme ilkesi, pandemi ve krizler sırasında devletin merkeziyetçi karar alma davranışını açıklamaktadır. Devletin meşruiyeti artık sadece egemenlik değil, “insan güvenliği”, “sosyal dayanıklılık” ve “kamusal bakım” kapasitesi üzerinden tanımlanmasına neden olmuştur.

Nasıl güçlendiği konusunda her ülkede farklı sonuçlar ortaya çıksa da üç temel senaryo önerilebilir: Dirençli Devlet, Teknokratik Devlet ve Otoriter Merkezileşme. Dirençli Devlet, Ulrich Beck’in “risk toplumu” kavramı ve David Chandler’ın “dayanıklılık yaklaşımı” kavramlarında ifadesini bulur. Modern toplumların krizlere uyum sağlayabilen, esnek ve öğrenen kurumlar geliştirmesi gerektiğini savunan bu yaklaşım, devletin toplumsal güveni ve kriz yönetim kapasitesini artırmasını önerir. Teknokratik Devlet modeli, ise Walter Lippmann ve Daniel Bell’in fikirlerinden beslenir; karmaşık modern toplumlar, bilgiye ve uzmanlığa dayalı yönetim biçimleri geliştirmelidirler. Herbert Simon’un rasyonel karar teorisi ve Yuval Harari’nin “dataizm” kavramı, siyasal kararların algoritmik ve veri odaklı hale gelmesini öngörür. Son olarak Otoriter Merkezileşme, Thomas Hobbes’un Leviathan ve Carl Schmitt’in egemenlik kavramları ile ilişkilidir. Ayrıca Huntington, gelişmekte olan toplumlarda siyasal düzenin otoriterleşme yoluyla sağlanabileceğini savunur. Fukuyama ise kurumsal kapasitenin zayıf olduğu yerlerde güçlü yürütmenin istikrar yaratabileceğini belirtir. Giorgio Agamben ise bu eğilimin modern demokrasileri kalıcı olağanüstü hâl rejimlerine sürükleyebileceği konusunda dikkat edilmesini ister.

Bu üç senaryo Türkiye için hem teorik hem de kriz deneyimleri açısından öncelikli ve olası biçimler olarak seçilmiştir. 2030 yılında Türkiye bu üç modeli uygulayan karma bir devlet görünümüne sahip olabilir. Dirençli devlet modelini, COVID-19, iklim ve ekonomik krizler karşısında geliştirdiği sosyal yardımlar, afet yönetimi ve dijital takip sistemleri bu senaryoyu desteklemektedir. Teknokratik devlet modeline ise Türkiye’de dijitalleşme, e-devlet uygulamaları ve veri odaklı kriz yönetimi, teknolojik karar mekanizmalarının yaygınlaşması nedeniyle uygun görünmektedir. Otoriter merkezileşme ise Türkiye’de merkezi güç yoğunluğu ve kriz dönemlerinde uygulanan istisna rejimi, bu senaryonun olası olduğunu gösterir. 2001’den itibaren terörle mücadele yasalarının genişlemesi, 2016 sonrası OHAL uygulamaları ve güvenlik aygıtının kurumsallaşması, Giorgio Agamben’in “istisna hâlinin normlaşması” kavramını

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

doğrular biçimde, yürütme yetkilerinin kalıcı olarak güçlenmesine yol açtı. Bu dönemde devlet, “tehdit altındaki ulus” söylemiyle bekasını koruma refleksini yeniden ön plana çıkardı. Ancak bu güvenlikçi dönüşüm aynı zamanda insan hakları ve hukuk devleti konularında tartışmaları da getirdi.

Türkiye’de “geri gelen devlet”, klasik modern devletin restorasyonu değil; küresel krizler çağında esnek, müdahaleci ve merkezileşmiş bir “görev devleti”nin “inşasıdır. Bu model, Hobbes’un “Leviathan”ına benzer biçimde güvenlik ve düzeni sağlama iddiasındadır; ancak Foucault’nun yönetselliğiyle birleşmiş bir “biyopolitik Leviathan” formuna yaklaşmaktadır. Devlet hem toplumu koruyan hem de biçimlendiren bir özneye dönüşmüştür. Toplumsal sağlık, ekonomi ve güvenlik gibi alanlarda yaşamı yönlendirebilmektedir. Sağlıkta pandemi yönetimi, ekonomik kriz dönemlerinde piyasaya müdahale, mülteci ve sosyal politikalar, terör-doğal afet-jeopolitik risklerde hızlı müdahale kapasitesi buna örnek verilebilir.

Karma model Türkiye’de devletin dönüşümünü, küresel eğilimlerin yerel bir izdüşümü olduğunu göstermektedir. Bir yandan ulusal dayanıklılığı artırmakta, diğer yandan yeni bir egemenlik biçimini normalleştirmektedir. Bu süreç, sadece yönetim pratiklerinin değil, siyasal teorinin de yeniden düşünülmesini gerektirir; çünkü bugün artık sorulması gereken soru “devlet geri mi döndü?” değil, “hangi devlet geri döndü ve kimin için?” sorusudur. Bu sorularla ilintili 2030 perspektifi, ortaya çıkan Karma modelde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Devletin dönüşümü, küresel krizler, dirençli devlet, otoriter devlet, teknokratik devlet, Türkiye.

**DİJİTAL KAPASİTE VE KAMU YÖNETİMİNİN
YENİDEN YAPILANMASI:
DEVLETİN DÖNÜŞEN MERKEZİYETÇİ GÜCÜ ÜZERİNE
KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ**

Nahide Işıl ÇETİNKAYA İSTİKBAL*, Muhammed Enes AYGÜN**

Kamu yönetiminde merkeziyetçilik ve adem-i merkeziyetçilik kavramları uzun yıllardır tartışılmaktadır. Dijitalleşme ile birlikte devletin kamu yönetimi üzerindeki rolü köklü biçimde değişmiş, buna bağlı olarak merkeziyetçilik olgusu da dijitalleşme ekseninde yeniden değerlendirilebilir hale gelmiştir. Teknolojik gelişmeler devletin rollerini, yöntemlerini ve hatta meşruiyet temellerini dönüştürürken “devletin dönüşü” kavramı, bu teknolojik dönüşüm bağlamında özgün bir tartışma zemini sunmaktadır. Bu bağlamda “devletin dönüşü”, dijital kapasite sayesinde yeniden güçlenen, toplumsal yaşamı daha yoğun biçimde düzenleme ve yönlendirme kapasitesine sahip bir devletin ortaya çıkışı olarak da yorumlanabilir. Dijitalleşme, devletin vatandaşlara hizmet sunma biçimini değiştirirken, müdahale kapasitesini ve erişim hızını da arttırmıştır.

Dijital kapasite kavramı, devletin teknolojik altyapı, veri yönetimi, yapay zekâ kullanımı ve dijital politika üretme becerilerini kapsayan çok boyutlu bir alandır. Bu kapasite, yalnızca hizmet sunumunun teknik yönünü değil, aynı zamanda devletin toplumsal yaşam üzerindeki düzenleme, denetleme ve gözetim gücünü de belirlemektedir. Dolayısıyla dijital kapasite, kamu yönetiminin dönüşümünü ve devletin yeniden merkezî bir aktör haline gelmesini anlamak açısından kritik önemdedir.

Bu çalışmanın temel araştırma sorusu, dijitalleşmenin devletin teknolojik müdahalesi aracılığıyla merkeziyetçiliği arttırıp arttırmadığıdır. Bu soru, teknolojik müdahalenin kamu yönetimi üzerindeki yapısal etkilerini anlamak için kritik öneme sahiptir. Çalışma, dijitalleşmenin merkeziyetçi bir güç aracı mı yoksa daha çok dağıtılmış, katılımcı ve şeffaf yönetim biçimlerine olanak tanıyan bir süreç mi olduğunu sorgulamaktadır. Bu bağlamda, çalışma hem dijitalleşmenin kamu yönetiminde merkeziyetçilik üzerindeki etkilerini hem de

* Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, isil.istikbal@medeniyet.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7268-0461.

** Arş. Gör., İstanbul Beykent Üniversitesi, enesaygun@beykent.edu.tr, ORCID: 0009-0006-4034-3755.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

bu sürecin demokratikleşme ve otoriterleşme ikilemini teorik veriler doğrultusunda değerlendirecektir.

Bu araştırmada, dijitalleşmenin devletin merkeziyetçi yapısı üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla karşılaştırmalı nitel analiz yöntemi kullanılmaktadır. Analiz kapsamında, dijitalleşme politikaları ve uygulamaları doküman incelemesi yoluyla teorik çerçeveye ilişkilendirilmiş; Çin, Estonya ve Türkiye örnekleri karşılaştırmalı biçimde ele alınmıştır. Karşılaştırmalı analiz yaklaşımı, farklı rejim tiplerinde dijitalleşmenin benzer veya farklı sonuçlar üretip üretmediğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Böylece, dijitalleşmenin devletin merkeziyetçi yönelimini nasıl etkilediği ampirik olarak gözlemlenebilmektedir.

Dijitalleşmenin kamu yönetimine etkisini anlamak için öncelikle devletin yapısı ve teknolojinin bu yapıyı nasıl dönüştürdüğü üzerine çeşitli teorik yaklaşımlar incelenecektir. Bu bağlamda, devletin merkeziyetçilik kavramı ve teknolojinin bu yapı üzerindeki etkisi temel bir tartışma alanıdır. Michel Foucault'nun gözetim toplumu ve disiplin mekanizmaları teorisi, teknolojinin devletin vatandaşları üzerindeki denetimini arttıran bir araç olduğunu ortaya koymaktadır. Foucault'ya göre modern devlet, gözetim teknolojileri sayesinde vatandaşların davranışlarını sürekli izleyerek merkezi bir kontrol mekanizması oluşturur. Bu bakış açısı, dijitalleşmenin devletin merkeziyetçi yapısını güçlendirme potansiyeline işaret etmektedir. Evgeny Morozov ve Shoshana Zuboff gibi araştırmacılar, teknolojinin demokratikleşme aracı olarak idealize edilmesini eleştirerek, dijitalleşmenin aynı zamanda devletlerin ve diğer aktörlerin gözetim ve kontrol kapasitelerini arttırarak otoriterleşmeye hizmet ettiğini vurgularlar.

Öte yandan, Manuel Castells'in Ağ Toplumu teorisi, dijital teknolojilerin güç ilişkilerini yalnızca merkezileştirmekle kalmayıp, aynı zamanda dağıtılmış ve çok aktörlü bir yapıya dönüştürdüğünü savunur. Ağ toplumu, dijitalleşmeyle birlikte toplumun birbirine görünmez ağlarla bağlı olmasını açıklayan bir kuramdır. Toplumların farklı coğrafyalarda veya farklı zaman dilimlerinde yaşamaları, bilginin yayılması için bir engel taşımamaktadır. Bu yaklaşım, dijitalleşmenin kamu yönetiminde merkeziyetçilik ve adem-i merkeziyetçilik arasında yeni bir denge arayışı doğurduğunu göstermektedir. Castells'in bu yaklaşımı, devletin dijital çağda yalnızca kontrol eden değil, aynı zamanda bilgi paylaşımını kolaylaştıran, çok merkezli bir koordinasyon ağına dönüşebileceğini de ima eder. Bu durum, kamu yönetiminde “yönetişim” kavramının güçlenmesiyle doğrudan ilişkilidir.

Bu teorik çerçeveden hareketle, dijitalleşmenin kamu yönetiminde merkeziyetçiliği arttırıp arttırmadığı, devletin teknolojiyi nasıl kullandığı ve bu kullanımın demokratik veya otoriter pratiklere nasıl dönüştüğüyle yakından

ilişkilidir. Bu bağlamda çalışma, Çin, Estonya ve Türkiye örnekleri üzerinden karşılaştırmalı bir değerlendirme sunmaktadır.

Çin, teknolojiyi vatandaşlarını izlemek ve sosyal davranışları düzenlemek amacıyla kullanmakta, Sosyal Kredi Sistemi ile milyonlarca kişinin davranışlarını merkezi veri tabanlarında toplayıp puanlayarak kontrol kapasitesini arttırmaktadır. Bu durum, dijitalleşmenin Çin örneğinde merkeziyetçilik ve otoriterleşme eğilimlerini güçlendirdiğini göstermektedir. Çin'deki dijital kapasite, kamu yönetimi araçlarının merkezî kontrol altında toplanmasını kolaylaştırmış, karar alma süreçlerini hızlandırırken yerel özerkliği zayıflatmıştır. Büyük veri altyapıları ve yapay zekâ destekli güvenlik sistemleri, devletin vatandaş üzerindeki görünürlüğünü arttırmış, kamu yönetimi süreçlerinde yukarıdan aşağıya bir denetim mekanizması oluşturmuştur.

Buna karşılık Estonya'da dijital kimlik ve e-devlet uygulamaları, kamu hizmetlerine hızlı erişim sağlarken, karar alma süreçlerinde ağ tabanlı ve çok aktörlü katılımcı modelleri teşvik etmektedir. Estonya örneği, dijitalleşmenin demokratik normlarla birleştiğinde nasıl adem-i merkeziyetçi sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir. Ülkenin açık veri politikaları, yerel yönetimlerin yetki alanlarını genişletmiş ve vatandaşların dijital araçlar üzerinden karar alma süreçlerine katılımını arttırmıştır.

Türkiye'de ise e-Devlet Kapısı, kamu hizmetlerini dijitalleştirerek merkezi hizmet sunumunu güçlendirmiş; ancak sosyal medya düzenlemeleri ve veri güvenliği konularındaki tartışmalar, dijitalleşmenin merkeziyetçiliği arttırabileceğine dair endişelere yol açmıştır. Türkiye örneği, dijitalleşmenin hem hizmet sunumunda etkinliği arttıran hem de veri kontrolü yoluyla merkezi otoriteyi güçlendirebilen iki yönlü doğasına dikkat çekmektedir.

Bu örnekler, dijitalleşmenin merkeziyetçiliği otomatik olarak arttırmadığını, devletlerin kurumsal yapısı, hukuki çerçevesi ve demokratik normlarıyla şekillendiğini göstermektedir. Buna dayanarak, araştırmanın temel varsayımı şu şekilde formüle edilmiştir: Devletin dijitalleşmesinin merkeziyetçiliği artırıp arttırmaması, devletin kurumsal yapısına, hukuki altyapısına ve demokratik normlarına bağlı olarak değişmektedir. Bu varsayım, dijitalleşmenin tek yönlü bir süreç olmadığını; her devletin kendi siyasi kültürü, yönetim anlayışı ve bürokratik geleneği doğrultusunda farklı biçimlerde "dijital devlet" modelini inşa ettiğini göstermektedir.

Sonuç olarak dijitalleşme hem demokratikleşme hem de otoriterleşme süreçlerinin aracı olabilir. Bu nedenle kamu yönetiminde dijital dönüşüm politikaları, vatandaş haklarını koruyacak, şeffaflık ve katılımı teşvik edecek şekilde tasarlanmalıdır. Dijital dönüşüm stratejilerinin başarısı, yalnızca teknolojik altyapının gücüne değil, aynı zamanda yönetim ilkelerine, etik

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

düzenlemelere ve hesap verebilirlik mekanizmalarına bağlıdır. Dijital kapasitesi yüksek ama demokratik normları zayıf olan devletlerde merkeziyetçilik kaçınılmaz biçimde artarken, demokratik kurumları güçlü devletlerde dijitalleşme çoğulculuğu ve katılımı destekleyebilir.

Gelecek çalışmaların, farklı ülkelerdeki dijitalleşme uygulamalarının uzun vadeli etkilerini karşılaştırması ve saha temelli araştırmalarla incelemesi önerilmektedir. Bu tür araştırmalar, dijital devletin gelecekte nasıl bir yönetim modeli yaratacağına ve “devletin dönüşü”nün hangi yönelimleri güçlendireceğine dair önemli ipuçları sunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, merkeziyetçilik, adem-i merkeziyetçilik, dijital devlet, dijital kapasite, kamu yönetimi.

DÖNÜŞTEN ÖNCEKİ DURAK: MODERN BÜROKRASİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Aydın Furkan KAYNAK*

Küresel ölçekte yaşanan ekonomik, toplumsal ve teknolojik dönüşümler, devletin işlevi ve meşruiyetini yeniden tartışmaya açmıştır. Özellikle 1980’lerden itibaren uygulanmaya başlayan neoliberal politikaların etkisiyle devlet, ekonomik ve toplumsal alanlardan geri çekilmiş; kamu yönetimi ise “yönetişim” kavramı etrafında yeniden tanımlanmıştır. Bu süreçte bürokrasi ise çoğunlukla “hantal”, “verimsiz” ve “çağdışı” bir idari aygıt olarak resmedilmiştir. “Yeni Kamu İşletmeciliği” olarak isimlendirilen yeni paradigma çerçevesinde özel sektör verimliliğinin kamuya uyarlanması amaçlanmışsa da bu uğurda yapılanlar bürokratik yapıyı parçalamıştır. Neticede bu paradigma doğrultusunda yapılanlar kamu hizmetlerinin niteliğini ve devletin kurumsal kapasitesini zayıflatmıştır. Buna karşılık 2008 Finans Krizi, COVID-19 pandemisi, iklim değişikliğinin neden olduğu sorunlar ve göç dalgaları gibi küresel krizler, etkin ve koordinasyon yeteneği yüksek kamu kurumlarına olan ihtiyacı yeniden görünür kılmıştır. Diğer bir deyişle bu krizler, devleti çağırmıştır. Bu durum, literatürde “devletin dönüşü” (return of the state) olarak adlandırılan yeni bir yaklaşımı doğurmuştur.

Bu bildirinin temel tezi, devletin dönüşünün ancak bürokrasinin yeniden işlerlik kazanmasıyla mümkün olabileceğidir. Ancak burada savunulan, Weberyen anlamda katı, hiyerarşik bir yapıya dönüş değil; rasyonel-yasal meşruiyetin çağın gerekleri doğrultusunda yeniden inşasıdır. Başka bir deyişle, modern bürokrasinin ilkeleri korunmalı fakat bunlar dijital, katılımcı ve şeffaf bir yönetim modeliyle güncellenmelidir. Devletin yeniden etkin bir aktör haline gelmesi, yalnızca siyasi iradeyle değil, kurumsal kapasiteyi temsil eden bürokratik yapının çağdaş biçimde yeniden tasarlanmasıyla mümkündür.

Max Weber’in “rasyonel-yasal otorite” kavramsallaştırması, modern devletin tarihsel doğuşunu açıklamada bugün dahi önemini korumaktadır. Weber’e göre bürokrasi, kişisel ilişkilerden arındırılmış, liyakat esasına dayanan, kurallarla tanımlı bir idari mekanizmadır. Bu yönüyle, modern devletin sürekliliğini ve meşruiyetini sağlar. Ancak Weber’in uyardığı gibi, aşırı rasyonelleşmiş bir bürokrasi, “demir kafes” haline gelerek bireysel özgürlüğü

* Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, af_kaynak@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7674-0396.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

sınırlayabilir. Dolayısıyla bürokrasi hem düzenin hem de potansiyel tıkanmanın kaynağıdır. Bu ikili doğa, günümüz bürokrasi tartışmalarında da merkezi bir öneme sahiptir. Nitekim Pierre Rosanvallon’a göre, modern devletin karşı karşıya olduğu meşruiyet krizi, sadece siyasal temsilde değil, aynı zamanda idari düzlemde de derinleşmektedir; devletin güvenilirliği, kamu kurumlarının adaletli, rasyonel ve öngörülebilir işlemesine bağlıdır.

Neoliberal dönemde bürokrasinin işlevi, “etkinlik” retoriği altında azaltılmış; kamusal değer üretimi piyasa mekanizmalarına devredilmiştir. Fakat Mariana Mazzucato gibi çağdaş düşünürler, devletin girişimci ve yenilikçi yönünü yeniden öne çıkararak kamusal kapasitenin önemini vurgulamışlardır. Mazzucato’ya göre devlet, sadece düzenleyici değil, aynı zamanda ekonomik ve teknolojik dönüşümün itici gücüdür. Bu yaklaşım, bürokrasinin de yalnızca kuralları uygulayan değil, stratejik vizyon üreten bir kurum haline gelmesini gerektirir. Benzer biçimde Bob Jessop’un “post-neoliberal devlet” analizinde de, bürokratik kapasitenin yeniden inşası devletin dönüşümünün temel koşulu olarak görülür.

Bu bağlamda, modern bürokrasinin doğuşuna ilişkin tarihsel inceleme, devletin dönüşümünü anlamak için bir referans noktasıdır. 19. yüzyıl Prusya ve Fransa örnekleri, rasyonel-yasal otoritenin kurumsallaşmasıyla devletin etkinliğinin arttığını göstermiştir. Prusya bürokrasisi, liyakat sistemine dayalı profesyonel kadrolar ve hukuki düzenlemelerle modern devletin idari omurgasını oluşturmuştur. Günümüzde ise benzer bir yeniden yapılanma ihtiyacı, dijital dönüşüm süreciyle karşımıza çıkmaktadır. Dijital devlet, e-devlet ve veri temelli yönetim araçları, bürokrasinin klasik formunu tamamen ortadan kaldırmak yerine, onun işlevlerini dönüştürmektedir. Artık bürokrasi, evrak temelli hiyerarşik yapıdan ziyade, bilgi akışını yöneten, algoritmik karar destek sistemlerini kullanan, veri güvenliğini sağlayan bir mekanizma olarak yeniden tanımlanmaktadır.

Dijital bürokrasi, karar süreçlerinde hız, doğruluk ve koordinasyon sağlar; fakat aynı zamanda yeni riskleri de beraberinde getirir. Şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleriyle desteklenmeyen dijitalleşme, “dijital demir kafes” tehlikesini doğurabilir. Bu nedenle, çağdaş bürokratik dönüşüm sadece teknik bir reform değil, demokratik bir yeniden yapılanmadır. Zygmunt Bauman’ın “akışkan modernlik” kavramıyla tanımladığı değişkenlik ortamında, bürokrasi sabit değil, öğrenen ve uyum sağlayan bir organizasyon olarak var olmalıdır. Bu açıdan bakıldığında, “devletin dönüşü”, Weberyen rasyonelliğin post-modern koşullarda yeniden yorumlanması anlamına gelir.

Türkiye özelinde düşünüldüğünde, Metin Heper’in belirttiği gibi, devlet geleneği ve bürokratik yapı tarihsel olarak merkezî bir rol oynamıştır. Osmanlı İmparatorluğu-Türkiye Cumhuriyeti sürekliliği içinde bürokrasi, devletin

sürekliliğini temsil eden bir kurum olmuştur. Ancak 2000’li yıllarda yönetim, performans ölçümü ve dijitalleşme reformlarıyla birlikte bürokratik mekanizmalar yeniden tanımlanmıştır. Bu reformlar çoğu zaman etkinlik hedefiyle yürütülse de meşruiyet ve liyakat sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla Türkiye bağlamında da devletin dönüşümü, yalnızca teknolojik bir dönüşüm değil, etik, hukuki ve yönetsel ilkelerin yeniden tanımlanması süreci olarak görülmelidir.

Bu çalışmada savunulan model, üç temel ilkeye dayanır: (1) Rasyonel-yasal otoritenin normatif temelini korumak; (2) bürokrasiyi dijital çağın olanaklarıyla yeniden donatmak; (3) demokratik denetim ve katılımcı mekanizmalarla güçlendirmek. Bu üç ilke bir arada ele alındığında, bürokrasi hem etkinlik hem de meşruiyet üretme kapasitesine yeniden kavuşur. Ancak Weber’in “demir kafes” uyarısı, bu kez dijital çağın potansiyel otomatizmine karşı her zaman akılda tutulmalıdır.

Sonuç olarak, devletin dönüşü salt siyasal bir yeniden konumlanma değil; idari kapasitenin, kurumsal meşruiyetin ve kamusal sorumluluğun yeniden inşasıdır. Modern bürokrasinin tarihsel rasyonelliği, çağdaş dijital araçlarla birleştirildiğinde, devletin yeniden etkin, adil ve demokratik bir aktör haline gelmesi mümkündür. Devletin dönüşü, bürokrasinin dönüşümüdür; çünkü devlet, ancak çağın gereklerine uyum sağlayarak, yani rasyonel, şeffaf ve insan odaklı bir bürokrasiye dayanarak dönebilir.

Anahtar Kelimeler: Modern bürokrasi, devletin dönüşü, rasyonel-yasal otorite, Max Weber, dijital devlet.

DEVLETİN GERİ DÖNÜŞÜ VE AKADEMİK ALANIN YENİDEN TANIMLANMASI

Özlem NALÇAKAN*

1980’lerden itibaren neoliberalizm, devlet merkezli dünya düzenini dönüştürme iddiasıyla, piyasa temelli bir yönetim ve üretim modelini tüm dünyaya yaymıştır. “Devletin sonu” söylemi, neoliberal ideolojinin hem siyasal hem de akademik alandaki temel önermesi hâline gelmiş; ulus-devletlerin yerini ulus-üstü kurumlar ve piyasa temelli yönetim biçimlerinin alacağı öngörülmüştür. Ancak bu kuramsal beklenti, 2008 küresel finansal krizinden itibaren aşınmaya başlamış; pandemi süreci, enerji ve tedarik krizleri, bölgesel çatışmalar ve jeopolitik yeniden yapılanmalar, devletin düzenleyici ve koruyucu rolünü yeniden görünür kılmıştır. Günümüzde küresel ekonomi hâlen kapitalist karakterini korusa da yönetim mekanizmaları düzeyinde devletin geri dönüşü belirginleşmiştir. Neoliberalizm, her ne kadar devlet mekanizmasını eleştiren bir söylem benimsese de sistem içindeki kriz (crisis in neoliberalism) anlarında yine devletin müdahalesine dayanarak bu süreçleri aşabilmiştir. Bu durum, neoliberalizmin kriz dönemlerinde devlet aygıtına olan yapısal bağımlılığını açıkça göstermektedir.

Bu dönüşüm, “devletin dönüşü” olarak adlandırılan ve neoliberal küreselleşmenin “kuralsızlaşma” söyleminin yerini “yeniden kurallaşma” pratiklerine bıraktığı bir yeni evreyi tanımlar. Neo-liberalizmle birlikte devletin niteliğinde yaşanan değişimi siyasal düzlemin yanı sıra ekonomik ve toplumsal alanda da görmek mümkündür. Bu çalışma kapsamında özellikle Türkiye örneğindeki değişim akademik alan üzerinden ele alınacaktır. Bu süreçte anayasal düzenlemelerle akademik alan şekillendirilmeye başlanmıştır ve 1982 Anayasası Yükseköğretim Kurulu (YÖK) aracılığıyla merkezi bir yönetim sistemi kurulmuştur. Uluslararası düzlemde de Dünya Bankası, OECD ve Avrupa Birliği gibi yönetim aktörlerinin etkisiyle üniversiteler giderek piyasa temelli dinamiklere uyum sağlayan bir yapıya yönelmiş; akademik alan performans göstergeleri, dış fonlara erişim, proje odaklı araştırma kültürü ve rekabetçi kurumsal stratejiler üzerinden yeniden tanımlanmıştır.

Ne var ki 2010’lu yılların ikinci yarısından itibaren, neoliberalizmin kendi içinde yaşadığı krizler sonucunda sistem içindeki çelişkilerinin

* Dr., ozlemnalcakan@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4750-5252.

belirginleşmesinin bir uzantısı olarak Türkiye’de akademik yönetim sisteminde devletin yeniden merkezîleştiği bir yönelim daha görünür hale gelmiştir. Bu yönelim, yalnızca siyasal değil, aynı zamanda kurumsal, mali ve ideolojik düzeyde “devletin dönüşü” nün göstergelerini taşımaktadır.

Bu çalışma, söz konusu dönüşümü Türkiye yükseköğretim sistemi bağlamında ele almaktadır. Türkiye örneği, neoliberalizmin etkisiyle yükseköğretimin piyasa yönelimli özerklik anlayışından çıkararak, devletin yeniden düzenleyici bir özne olarak öne çıktığı bir yeniden kurumsallaşma sürecine girdiğini göstermektedir. Bu dönüşüm, özellikle 2016 sonrasında gerçekleştirilen yasal ve kurumsal düzenlemelerle somutlaşmıştır.

Türkiye’de yükseköğretim yönetiminde gerçekleşen dönüşümün en görünür örneklerinden biri, rektör atama düzenlemelerinde yapılan ardışık değişikliklerdir. 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu’nun 13. maddesi uyarınca 1992’den 2016’ya kadar yürürlükte kalan üç aşamalı modelde, üniversite öğretim üyelerinin altı aday belirlediği, YÖK’ün bu adaylar arasından üç ismi seçerek Cumhurbaşkanına sunduğu ve nihai atamanın Cumhurbaşkanı tarafından yapıldığı bir sistem uygulanmaktaydı. Bu yapı zaman alıcı olmasına karşın, yaklaşık yirmi yıl boyunca rektör atamalarının büyük ölçüde zamanında yapılmasını sağlamış, üniversite bileşenlerinin sürece sınırlı da olsa kurumsal bir katılımını mümkün kılmıştı.

Ancak 3 Ekim 2016 tarihli 676 sayılı OHAL KHK’sıyla gerçekleştirilen düzenleme, bu üç aşamalı yapının ilk basamağını tamamen ortadan kaldırarak öğretim üyelerinin seçim yoluyla aday belirleme yetkisini sonlandırdı. Bu değişiklikte rektör adaylarının belirlenmesi YÖK’ün takdirine bırakılmış, böylece süreç hızlandırılırken üniversite içi seçim mekanizması tasfiye edilmiştir. Bunu izleyen ikinci kritik değişiklik ise 2 Temmuz 2018 tarihli 703 sayılı KHK ile gerçekleşmiş; YÖK’ün rektör adaylarını belirleme işlevi de kaldırılarak atama yetkisi doğrudan Cumhurbaşkanına verilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin yürürlüğe girdiği 9 Temmuz 2018 itibarıyla rektör atama süreci bütünüyle yürütmenin tek taraflı yetki alanına dâhil edilmiştir.

Bu düzenlemeler, yükseköğretim alanında kurumsal özerkliği destekleyen seçim ve öneri mekanizmalarının aşamalı biçimde ortadan kaldırılmasına; rektörlüğün yönetsel ve sembolik konumunun ise merkezi yürütme erkiyle daha sıkı biçimde ilişkilendirilmesine işaret etmektedir. Böylece rektör atamaları, üniversitenin kendi iç dinamiklerinden ziyade merkezi devlet otoritesinin karar süreçlerine doğrudan bağlı hale gelmiş; bu durum Türkiye’de akademik özerklik tartışmalarının güncel dönüşümünü anlamak açısından kritik bir örnek teşkil etmiştir.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

Aynı dönemde, yükseköğretim alanındaki yönetim mimarisinin yeniden şekillenmesinde Yükseköğretim Kurulu’nun (YÖK) rolü belirgin biçimde güçlenmiştir. 2000’li yılların başında YÖK’ün yetkilerinin sınırlandırılması ve daha âdem-i merkezîyetçi bir modelin tartışıldığı ortam, 2010’lu yıllarla birlikte tersine evrilmiş; YÖK, yükseköğretimi planlayan ve düzenleyen merkezi bir otorite olarak yeniden konumlanmıştır. Bu dönüşümün kurumsal açıdan en önemli adımlarından biri, 2017’de kurulan ve 2018’de yürürlüğe giren Yükseköğretim Kalite Güvencesi Yönetmeliği ile faaliyet alanı belirlenen Yükseköğretim Kalite Kurulu’nun (YÖKAK) yapılandırılmasıdır. Her ne kadar YÖKAK “idari ve mali özerkliğe sahip” bir kurul olarak tanımlansa da değerlendirme, akreditasyon ve kalite güvencesi süreçleri fiiliyatta YÖK’ün planlama ve onay mekanizmalarıyla iç içe geçmiş durumdadır.

Bu yapı, neoliberal dönemin karakteristik özelliği olan “kuralsızlaşma” (deregülasyon) anlayışından uzaklaşarak, devletin gözetim ve yönlendirmesinin güçlendiği yeni bir “yeniden kurallaşma” evresine geçildiğini göstermektedir. Kalite güvencesi ölçütleri ve performans izleme sistemleri aracılığıyla üniversitelerin araştırma öncelikleri, program açma-kapama süreçleri ve kurumsal hedefleri giderek daha fazla ulusal kalkınma planları, stratejik belgeler ve devletin yükseköğretim vizyonu ile uyumlu hale getirilmektedir. Böylece yükseköğretim alanı, özerk kurumsal yapılanmalardan ziyade, merkezi devlet iradesinin stratejik yönlendirmeleri doğrultusunda şekillenen bütünsel bir yönetim şemasına doğru evrilmektedir.

Yükseköğretimin finansman yapısında da benzer bir yeniden kurumsallaşma gözlemlenmektedir. Üniversitelerin bütçe planlaması, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından yürütülen Kalkınma Planları ve Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programları ile doğrudan ilişkilendirilmiştir. 11. Kalkınma Planı yükseköğretim kurumlarının Ar-Ge ve yenilik ekosisteminde rollerini güçlendirme, teknoloji tabanlı üretim kapasitesini artırma ve üniversiteleri stratejik aktörler olarak konumlandırma yönünde hükümler içermektedir (SBB, 2019). Böylece üniversiteler yalnızca bilgi üretim kurumları değil, aynı zamanda devletin stratejik kapasitesinin bir parçası olarak yeniden tanımlanmıştır.

Benzer biçimde, 2017 yılında uygulamaya konan Araştırma Üniversiteleri Modeli, üniversiteleri performans ölçütleri doğrultusunda sınıflandırarak kaynak tahsisini ulusal önceliklerle ilişkilendirmiştir. 2021 itibarıyla 23 üniversite bu statüye kavuşmuştur. Bu modelde değerlendirme ölçütleri yalnızca akademik yayın ya da atıf sayısına değil, ulusal kalkınma planlarıyla uyumlu Ar-Ge çıktıları ve toplumsal katkı göstergelerine dayandırılmıştır. Böylece yükseköğretim kurumlarının konumu, piyasa odaklı rekabet mantığından çok devletin stratejik hedefleriyle bütünsel bir yönetim biçimine doğru evrilmiştir.

Söylemsel düzlemde de yükseköğretim politikalarının yönelimi değişmiştir. YÖK'ün 2024-2028 Stratejik Planı, yükseköğretim sistemini 'küresel rekabet gücü yüksek' bir yapı hâline getirme ve ulusal kalkınma hedefleriyle uyumlu yönlendirme ihtiyacını vurgulamaktadır (YÖK, 2024). Bu vizyon, üniversitenin artık piyasadan bağımsız özerk bir kurum olarak değil, ulusal kalkınma hedeflerinin entelektüel ve bilimsel altyapısını sağlayan bir kamu kurumu olarak görülmeye başlanması bağlamında değerlendirilebilir. Bu yaklaşım, küreselleşmenin "dünya üniversitesi" idealinden farklı olarak, "ulusal üniversite" modelinin yeniden güç kazandığına işaret etmektedir.

Sonuç olarak, neoliberalizmin sözde "devletin sonu" tezini savunan yaklaşımların aksine, Türkiye örneği, yükseköğretim alanında devletin hem düzenleyici hem de ideolojik bir özne olarak geri döndüğünü göstermektedir. Üniversiteler, yalnızca piyasa rekabetinin özerk aktörleri değil, aynı zamanda ulusal stratejilerin taşıyıcı kurumlarıdır. Bu yeniden kurumsallaşma, bir yandan devletin kriz yönetimi kapasitesini güçlendirmekte, diğer yandan akademik özgürlük ve özerklik tartışmalarını yeni bir düzleme taşımaktadır.

"Devletin dönüşü" çağında Türkiye'de akademyanın, küresel yönetim ağlarının değil, ulusal bilgi egemenliği ve toplumsal bütünlük hedeflerinin merkezinde yeniden tanımlanması gerekmektedir. Dolayısıyla bu bildiri, neoliberal dönüşümün akademya üzerindeki etkisinden hareketle yükseköğretim politikalarının devletin yeni egemenlik biçimleriyle kesiştiği noktaları, somut kurumsal düzenlemeler ve söylem dönüşümleri üzerinden inceleyerek, Türkiye'de akademik alanın yeniden kurallaşma sürecini eleştirel bir perspektiften ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, devletin dönüşü, yükseköğretim yönetimi, yeniden kurallaşma, merkezileşme.

DEVLETİN DÖNÜŞÜNÜ ÜNİVERSİTELER ÜZERİNDEN OKUMAK

Ayşegül METE*

Küreselleşme ile birlikte özellikle 1990’lı yıllardan itibaren ulus-devletin gerilemesini öngören bir dünya tasavvuru güçlenmiştir. Bu yıllarda kamu hizmetlerinin piyasaya devredilmesi, kamu yönetiminde verimlilik, rekabet ve performans odaklılık ön plana çıkmıştır. Yükseköğretim de bu süreçten payını almış, üniversiteler giderek daha rekabetçi, performans temelli ve girişimci örgütlere dönüşmüştür. Ancak 2008 küresel ekonomik krizi ile başlayan ve pandemi, güvenlik tehditleri ve uluslararası siyasal rekabetin artması ile devam eden süreçler ulus-devletin merkezi rolünü yeniden görünür kılmıştır. Kamu otoritesi, yükseköğretim alanında hem ulusal çıkarların korunması hem toplumsal istikrarın sürdürülmesi amacıyla daha belirgin bir şekilde kendini göstermeye başlamıştır. Günümüzde devlet bilgi, eğitim ve inovasyon gibi stratejik sektörlerde politikalarını yeniden şekillendirmekte, üniversiteler, hem kamusal hem de ekonomik aktörler olarak ulus-devletlerin yumuşak güç stratejilerinin uygulayıcıları olarak konumlanmaktadır. Piyasaya nitelikli insan kaynağı sağlama ve finansal sürdürülebilirlik ilkesiyle nitelendirilen üniversiteler artık ulusal ve uluslararası rekabet gücünü belirleyen stratejik kurumlar olarak görülmektedir. Bu çerçevede çalışma, söz konusu dönüşümün yükseköğretim alanındaki izdüşümlerinin özellikle üniversitelerde belirginleşen uluslararasılaşma, kalite güvencesi ve akreditasyon süreçleri ve bu süreçlerin ortaya çıkardığı yeni ara bürokratik birimler (uygulama ve araştırma merkezleri, koordinatörlükler ve ofisler) üzerinden takip edilebileceğini ileri sürmektedir. Bu süreçler, üniversitelerin kurumsal rol ve işlevlerinde doğrudan bir yeniden yapılanmaya yol açmıştır.

Türk yükseköğretiminde uluslararasılaşma süreci; küresel olana entegre olma çabası, 2001 yılı itibari ile Bologna Süreci’nin takibi ve uygulanması, 2014 sonrası ulusal stratejilerin ve politikaların ön plana çıkması ve özellikle son yıllarda üniversitelerin markalaşma değeri üzerinden oluşan eğilimler sonucu küresel/bölgesel/ulusal/kurumsal bağlamda ele alınabilir. Literatürde ekonomik, siyasi, sosyo-kültürel ve akademik gerekçelere dayandırılan uluslararasılaşma ilk etapta öğrenci-akademisyen hareketliliği ve yükseköğretim kurumlarının sınır-ötesi iş birlikleri kurmasını hedefliyordu. Bologna ile birlikte Avrupa Kredi

* Öğr. Gör., Erzurum Teknik Üniversitesi, aysegul.mete@erzurum.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1243-3498.

Transfer Sistemi (AKTS), Türkiye'nin uluslararası değişim programlarına sistematik olarak girişi (Erasmus vb.), Diploma Eki düzenlenmesi ve Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi (AYÇ) uygulamaları Avrupa Komisyonu başta olmak üzere küresel aktörlerin (özellikle OECD, Dünya Bankası, UNESCO) yükseköğretim politikalarına yön vermesi sonucunu doğurdu. Günümüzde ise uluslararasılaşma, daha çok ulusal ve kurumsal odaklı olarak eğitim ve araştırmada küresel ölçekte rekabet edebilirliğe ulaşmayı hedeflemesi ile devletlerin rekabet gücünü artırma çabasının bir parçası haline gelmiştir. Yabancı öğrenci politikaları ekonomik katkı ve diplomatik etki alanını genişletmeye yönelik araçlara dönüşmüştür. Böylece uluslararasılaşma artık yalnızca akademik amaçlı bir süreç olmaktan çıkıp ulusal üstünlük arayışının bir uzantısı haline gelmiştir. Devlet, uluslararası iş birliklerinde düzenleyici bir aktör olmuş, uluslararasılaşmayı ulusal çıkar ile ilişkilendirme yoluna gitmiştir. Hedef ülkeler siyasi ve jeostratejik önceliklere göre seçilirken, burs programları dış politika aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Uluslararasılaşmanın aracı olarak ön plana çıkan dil de ulusal kimliğin bir parçası olarak uluslararasılaşmaya eklenmiş; Türkçe programların görünürlüğü artırılarak yabancı öğrencilere Türkçe öğretimi politik bir yatırım olarak yapılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda üniversite bünyesinde sayıları hızla artan TÖMER (Türkçe Öğretim Merkezi) birimleri bunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Küreselci dönemde yükseköğretimde kalite söylemi daha çok piyasa mantığıyla ilişkilendirilmiş, rekabet ve performans baskıları öne çıkmıştır. Devletin dönüşüyle birlikte kalite güvencesi, kamusal sorumluluğun yeniden tanımlandığı bir alan haline gelmiştir. Devlet, doğrudan müdahaleden çok dolaylı yönetim araçları üzerinden etkisini artırmaktadır. Performans raporlamaları, kalite ajanslarının yetkilendirilmesi, çıktıya dayalı fonlama mekanizmaları ve hesap verebilirlik normları, üniversiteleri devletin stratejik hedefleri doğrultusunda hizalamaktadır. Üniversiteler, yalnızca akademik kaliteleri üzerinden değil, ulusal politika yapımına katkıları ve ekonomik kalkınma hedeflerine uyumları üzerinden de değerlendirilmektedir. Kalite güvencesi Avrupa Yükseköğretim Alanı standartlarına dayanmasına rağmen yetki tamamen Yükseköğretim Kalite Kurulu (YÖKAK) olan ulusal bir yapıda toplanmıştır. Kuralların yorumlanması Türkiye'nin politik önceliğine göre, değerlendiriciler ise ulusal politika hedefleri doğrultusunda seçilmektedir.

Devletin yükseköğretim alanındaki yeniden konumlanması, üniversitelerde yeni uygulama ve araştırma merkezleri, çeşitli ofis ve koordinatörlüklerin hızla kurulmasıyla da yakından ilişkilidir. Devlet, üniversiteyi daha "yönlendirilebilir" alt birimler üzerinden yeniden yapılandırmaktadır. Klasik fakülte yapısı özerk, disiplin temelli ve akademik gelenekle şekillenmiş bir yapıdır. Devletin yeni politika alanlarını fakültelerden doğrudan istemesi; bürokratik olarak yavaş,

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

fakülteler arası farklılıklar nedeniyle standartlaştırılmaz, bölüm kurulları / senato süreçleri nedeniyle esnek değildir. Bu nedenle devlet, “yeni nesil yönetilebilir birimler” yaratır. Bu birimler üniversite yönetimi tarafından doğrudan görevlendirilir, hızlı rapor üretir ve merkezi politikaların yerelde uygulanmasını kolaylaştırır. Bu durum, devletin üniversite içindeki yönlendirici rolünü güçlendiren yapısal bir dönüşümün sinyalini vermektedir.

Kamu otoritesi kalite güvencesi ve akreditasyon sistemleri, uluslararasılaşma ve yeni birimler ile üniversiteler üzerinde daha güçlü bir gözetim kurmaktadır. Hem küresel görünürlük hem ulusal kontrol aynı anda sürdürülerek uluslararası normlar üzerinden devlet güçlenmektedir. Politika yapıcılar açısından kalite güvence kaynağı olarak görülen “küresel standartlara uygunluk” ve en somut örneğini Bologna Süreci ile yaşadığımız “uluslararası tanınırlık ve diploma denkliği” küresel normlara uyumu vazgeçilmez kılan iki temel sebep olarak görülmektedir. Büyük ölçüde uluslararası aktörlerin geliştirdiği bu uygulamalar uluslararası rekabet edebilirliği ve evrensel standartları yakalamayı hedefliyor. Ancak bunu yaparken ulusal çıkar odaklı, merkezileşme eğilimli bir tavır sergileniyor. Kaynağını dışarıdan alıyor fakat uygulama denetimini devlete bağlı tutuyor. Bu iki yönelim aynı anda politika belirleme süreçlerinde bulunuyor. Devletin dönüşü, üniversiteleri yeniden ulusal çıkarın ve rekabet gücünün stratejik aktörleri haline getirirken; uluslararasılaşma, kalite güvence standartları, akreditasyon, Bologna Süreci, performans göstergeleri devletin yönlendirdiği temel politika araçlarına dönüşmektedir. Bu durum hem küresel entegrasyonu hem ulusal egemenliği aynı anda sürdürmeye çalışan hibrit bir yönetim modeli ortaya koymaktadır. Bu hibrit yönetim biçimi yeni dönemin ayırt edici özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma Türk Yükseköğretimine dair dönüşümü ve anılan süreçleri uluslararası ve ulusal rapor, bildirme, konferans, kalkınma planı, strateji belgesi, üniversite izleme ve değerlendirme raporları gibi doküman analizi yoluyla ortaya koymayı amaçlamakta ve bu politika belgelerinin üniversitelerin yapı ve işleyişine nasıl yansıtıldığını yeni birimler üzerinden göstermeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Yükseköğretim, üniversiteler, uluslararasılaşma, kalite ve akreditasyon, yeni birimler.

**POLİTİKALARIN KOORDİNASYONU BAĞLAMINDA
META YÖNETİCİ ROLÜ:
CUMHURBAŞKANLIĞI POLİTİKA KURULLARI**

Mehmet DURGUT*, Nalan DEMİRAL**

Son yıllarda dünya siyaseti, uzun süre hâkim olan küreselleşme söyleminin sınırlarıyla yüzleşmiştir. Devletlerin geri çekilmesini, uluslararası örgütlerin ve piyasa mekanizmalarının belirleyici olacağı bir düzenin ortaya çıkmasını öngören projeksiyonlar, ardı ardına yaşanan krizlerin etkisiyle geçerliliğini yitirmiştir. Bu durum genel olarak devletin dönüşünü ifade etmektedir.

Aslında dönüşüm yalnızca devletin yeniden güç kazanması değil; devletin hangi araçlarla, hangi kurumsal kapasiteyle ve nasıl bir yönetim anlayışıyla geri döndüğünün tartışılmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu tartışmanın merkezinde yönetim yaklaşımının doğurduğu sorunlar bulunmaktadır. 1990’lardan itibaren kamu yönetimi, çok aktörlü ve yatay ilişkiler üzerine kurulu yönetim modellerine yönelmiş; kamu, özel sektör ve sivil toplum örgütleri arasında ağ tabanlı işbirlikleri teşvik edilmiştir (Marcussen ve Torfing, 2007: 2). Uluslararası kuruluşlar da bu ağların esneklik, yenilik üretme ve kapsayıcılık sağladığı iddiasını desteklemiştir. Ancak uygulamada yönetimin, demokratik katılımı artırmakla birlikte önemli sorunlar yarattığı görülmüştür. Yatay ilişkilerin çoğalması, karar alma süreçlerinde belirsizliğe; sorumluluğun dağılması ise hesap verebilirliğin zayıflamasına yol açmıştır (Marcussen ve Torfing, 2007: 1, 2). Ayrıca yönetim ağları, hem dışsal şoklara hem de içsel güç mücadelelerine karşı kırılgan yapılar olduğundan, sürdürülebilir ve tutarlı bir yönetim çerçevesi sunmakta zorlanmaktadır (Sorensen ve Torfing 2009: 235).

Bu nedenle bugün kamu yönetimlerinin karşı karşıya olduğu temel ihtiyaç, çok aktörlü yapıların üretmeye çalıştığı faydaları korurken, ortaya çıkan koordinasyon boşluklarını giderecek bir mekanizma geliştirmektir. İşte meta yönetim bu noktada önem kazanmaktadır. Meta yönetim, yönetim süreçlerini mümkün kılan yapıların, pratiklerin ve ilişkilerin koordinasyonunu ifade eder; başka bir deyişle yönetimin de yönetimidir (Jessop 2011: 1, 2). Bu

* Arş. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi, mehmetdurgut@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8067-2998.

** Prof. Dr., Trakya Üniversitesi, nalandemiral@trakya.edu.tr.

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

yaklaşım devleti eski hiyerarşik konumuna döndürmez, fakat devletin stratejik bir merkez olarak, ağların üzerinde fakat onların yerine geçmeden düzenleyici bir rol üstlenmesini mümkün kılar. Böylece devlet, karmaşık politika alanlarında “eşitler arasında birinci” konumuyla hem sorumluluğun hem de yönlendiriciliğin ağırlık merkezine dönüşür.

Meta yönetişimin önem kazanmasının arka planında 1980 sonrası kamu yönetimi dönüşümleri yer almaktadır. Yeni Kamu İşletmeciliği uygulamaları, yerelleşme, uluslararası normların artan etkisi ve kamu hizmetlerinin ticarileşmesi gibi süreçler, politika alanlarını parçalamış; kurumlar arasında eşgüdüm sorunları yaratmıştır (Osborne, 2006: 384; Jessop, 1998: 36). Böyle bir ortamda yalnızca katılımcılık ve aktör çeşitliliğine güvenen yönetim modellerinin yetersiz kaldığı; etkin bir kamu yönetimi için devletin merkezî bir koordinasyon kapasitesine ihtiyaç duyulduğu anlaşılmıştır (Rhodes, 2007: 1251). Bu nedenle birçok ülkede “bütüncül yönetim”, “hükümet merkezleri” ve “politika kurulları” gibi yapılar ortaya çıkmıştır (Christensen ve Laegreid, 2007: 1059, 1060).

Bu genel dönüşüm Türkiye bağlamında da yankı bulmuştur. 2018 sonrasında yürürlüğe giren Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemiyle birlikte kurulan politika kurulları, çok aktörlü yapının yarattığı eşgüdüm sorunlarına yanıt olarak tasarlanmış kurumsal yapılardır. Kurullar, farklı politika alanlarında stratejik yönlendirme yapmak, kurumlar arasında koordinasyonu sağlamak ve uzmanlık temelli politika önerileri geliştirmek gibi işlevler üstlenmektedir. Bu yapı, devleti klasik hiyerarşik modelin dışına taşıırken, yönetim ağlarının üzerinde konumlanan yeni bir koordinatör kapasiteyi ifade eder. Kurulların işlevi, devletin doğrudan müdahale eden değil; süreçleri dengeleyen, farklı aktörleri ortak bir çerçevede buluşturan ve politika yönelimlerini şekillendiren bir meta yönetim aktörü olarak var olmasını mümkün kılmaktadır.

Politika Kurulları, görev alanlarına göre politika önerileri geliştirmek, bu önerilerin detaylı analizlerini yapmak, ani küresel gelişmelere karşı strateji üretmek ve bakanlıklarla kamu kurumlarının uygulamalarını izlemekle yetkilendirilmiştir. Kurullar, çalışmalarında yalnızca kamu kurumlarıyla değil, akademisyenler, sektör temsilcileri ve diğer paydaşlarla da etkileşim kurmakta; böylece yönetim ağlarını sürece dâhil eden bir yapı sergilemektedir. Bu yönüyle kurullar, hem politika geliştiren hem de yönetim süreçlerini düzenleyen birer meta aktör olarak konumlanmaktadır.

Yeni sistemde Cumhurbaşkanından bakanlıklara uzanan güçlü dikey hiyerarşi sürmekle birlikte, birçok politika alanında yatay eşgüdüm ihtiyacı devam etmektedir. Enerji, çevre, ekonomi, güvenlik ve sosyal politikalar gibi alanlar birden çok kurumun yetki sahasına girmektedir. Politika Kurulları,

bakanlıklarla yakın koordinasyon içinde çalışarak, kurumlar arası yönlendirme ve yatay eşgüdümü sağlayan stratejik mekanizmalar hâline gelmiştir.

Sonuç olarak, çağımızın karmaşık ve çok katmanlı yönetim ortamında “devletin dönüşü”, devletin yalnızca güç kazanması değil; aynı zamanda yeni bir koordinasyon aklıyla yeniden inşa edilmesi anlamına gelmektedir. Meta yönetim, bu dönüşümün kuramsal çerçevesini sunarken, Türkiye’de politika kurulları uygulaması bu çerçevenin pratikteki yansımalarından birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda devlet, çok aktörlü yapıyı tümüyle terk etmeden, fakat sorumluluğu ve hesap verebilirliği yeniden merkezileştirerek çağdaş yönetim mimarisinin belirleyici aktörü hâline gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Politika koordinasyonu, yönetim, meta yönetim, Cumhurbaşkanlığı politika kurulları, hükümet merkezleri.

Kaynakça

- Christensen, T., & Lægreid, P. (2007). The whole-of-government approach to public sector reform. *Public Administration Review*, 67(6), 1059-1066.
- Jessop, B. (1998). The rise of governance and the risks of failure: The case of economic development. *International Social Science Journal*, 50(155), 29–45.
- Jessop, B. (2011). Metagovernance. In M. Bevir (Ed.), *The SAGE handbook of governance* (pp. 106–123). SAGE.
- Marcussen, M., & Torfing, J. (2007). *Democratic network governance in Europe*. Palgrave Macmillan.
- Osborne, S. P. (2006). The new public governance? *Public Management Review*, 8(3), 377–387.
- Rhodes, R. A. W. (2007). Understanding governance: Ten years on. *Organization Studies*, 28(8), 1243–1264.
- Sørensen, E., & Torfing, J. (2009). Making governance networks effective and democratic through meta-governance. *Public Administration*, 87(2), 234–258.

SENTOR DEVLETİN YANGIN REJİMİ: İKİ VAKA ÜZERİNDEN NEOLİBERAL YÖNETİŞİM VE KURUMSAL EROZYON

Emre Baran PAK*, Yunus AYDOĞDU**

Bu çalışma, Türkiye’de meydana gelen iki büyük yangın vakasını, 2012 Marmara Park AVM inşaat şantiye yangını ve 2025 Kartalkaya otel yangını, karşılaştırmalı olarak inceleyerek, bu tür felaketlerin ardındaki daha derin yapısal ilişkileri “sentor devlet”, devlet-özel sektör eklemlenmesi ve sorumluluk zincirinin parçalanması kavramları çerçevesinde analiz etmektedir. Her iki olay da yalnızca teknik kusurların ya da bireysel hataların ötesine geçerek, Türkiye’de kamusal güvenliğin, işçi sağlığı ve tesis güvenliği pratiklerinin ve devletin düzenleyici/denetleyici kapasitesinin sınırlarını görünür kılan kritik örneklerdir. Diğer bir deyişle, Kartalkaya ve Marmara Park vakalarının seçimi, çalışmanın yöntemsel tasarımında amaçlı örnekleme ve karşılaştırmalı vaka mantığının keşif noktasında yer almaktadır. Bu iki olay, Türkiye’de benzer biçimde işleyen güvenlik ve denetim mekanizmalarını farklı toplumsal ve sektörel bağlamlarda gözlemlemeye imkân tanıyan “farklı bağlam-benzer mekanizma” (most different systems design) yaklaşımının güçlü örnekleridir. Bir yanda inşaat sektöründe taşeronlaşmanın en uç biçimleri, diğer yanda turizm sektöründe lisanslama-denetim ilişkisinin parçalı doğası görülür. Ancak her iki vakada da devlet ile özel sektör arasındaki eklemlenme, sorumluluk zincirinin dağılması ve düzenleyici kapasitenin aşınması ortak bir yapısal mantık ortaya koyar. Bu nedenle vakalar, rastlantısal dramatiklikleri nedeniyle değil, aynı yönetim mekanizmasının iki farklı alanda nasıl yeniden üretildiğini görünür kıldıkları için seçilmiştir. Yöntemsel olarak bu tercih, sentor devlet kavramsallaştırmasının açıklayıcı gücünü sınamak, devlet kapasitesindeki kırılmaları karşılaştırmalı biçimde ortaya çıkarmak ve bulguların genellenebilirlik potansiyelini artırmak açısından analitik bir üstünlük sağlar. Bu bağlamda Kartalkaya ve Marmara Park, araştırmanın teorik iddiasını somutlaştıran, farklılıkları sayesinde karşılaştırma imkânı sunan ve benzerlikleri sayesinde ortak mekanizmayı izlenebilir kılan stratejik yönü yüksek vakalar olarak öne çıkmaktadır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, emrebaranpak@kilis.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6737-6078.

** Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, yunusaydogdu@bingol.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3351-2531.

Marmara Park AVM yangını, İstanbul Esenyurt'ta bir AVM inşaatında çalışan işçilerin kaldığı çadırda 11 işçinin yaşamını yitirmesiyle sonuçlanmış; çadırların mevzuata aykırı oluşu, yangın güvenliği eksikleri, elektrik bağlantılarındaki usulsüzlükler ve taşeron zincirlerinin yarattığı sorumluluk dağılması günlerce tartışılmıştır. Dava sürecinde, alt taşeronlar ile asıl işveren arasındaki ilişki, sorumluluğun hangi düzeyde kime ait olduğu sorusunu belirsizleştirmiş; yargılamalar çoğu zaman alt kademe çalışanlar veya düşük sorumluluk düzeyindeki yöneticilerle sınırlı kalmış, üst düzey firma temsilcileri çoğunlukla beraat etmiş veya düşük cezalara çarptırılmıştır. Bu durum, devletin işçi sağlığı ve güvenliği alanındaki düzenleyici ve denetleyici kapasitesinin fiilen zayıfladığını, sorumluluğun taşeronlaşma mekanizmalarıyla “buharlaştığını” göstermiştir.

Kartalkaya otel yangını ise, bir turizm tesisinde meydana gelen ve çok sayıda kişinin yaşamını yitirdiği büyük ölçekli bir felaket olarak gündeme gelmiştir. İlk belirlemelere göre, otelin yangın güvenliği altyapısında ciddi eksikler bulunduğu, duman dedektörleri, sprinkler sistemleri ve acil çıkış yönlendirmelerinin yetersiz olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca tesisin ormanlık alandaki konumu, bölgenin coğrafi koşulları, yerel yönetimlerin denetim kapasitesi ve işletme sahiplerinin yatırım tercihlerinin birleşimi, yangının etkisini büyütülmüştür. Bu vaka, devletin turizm sektöründeki düzenleyici rolünü ve yerel idarelerin tesis güvenliğine yönelik denetim kapasitesini tartışmaya açmıştır. Özellikle, büyük ölçekli turizm yatırımlarında “kamu yararı” ile “özel çıkar” arasındaki sınırın bulanıklaştığı ve güvenlik standartlarının çoğu zaman piyasa baskısı altında ikincil konuma itildiği görülmektedir.

Her iki vaka birlikte incelendiğinde, modern devletin tek merkezli, yekpare ve tüm süreçleri kontrol eden bir yapı olarak düşünülmesinin artık analitik açıdan yetersiz olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun yerine çalışma, devleti “sentor devlet” kavramı üzerinden ele alır: Devlet, özel sektör, taşeron firmalar, danışman şirketler, yerel idareler, düzenleyici kurumlar ve yargı organlarının bir arada, çoğu zaman da birbirine eklemlenmiş biçimde işlediği çokaktörlü bir yönetim alanıdır (Poulantzas, 2000, 146-147; Jessop, 2002, 35; Wacquant, 2009; 2012). Bu nedenle, devletin sınırları, yalnızca siyasal otoritenin belirlediği çizgilerle değil; ekonomik aktörlerle kurduğu ilişki, uygulama pratikleri, denetim boşlukları ve kurumlar arası güç asimetrisiyle sürekli yeniden tanımlanmaktadır.

Sentor devlet perspektifi, Marmara Park ve Kartalkaya yangınlarını yalnızca güvenlik eksikliği ya da kaza olarak değil; devletin farklı düzeylerdeki aktörlerle kurduğu yapısal ilişkilerin bir sonucu olarak görmeyi mümkün kılar. Marmara Park'ta işçilerin çadırlarda barındırılması, taşeronlaşmanın uç örnekleri, mevzuat dışı uygulamaların normalleşmesi ve denetim

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

mekanizmalarının zayıflığı, devletin sosyal politika ve işçi güvenliği alanındaki kapasite kaybının somut izdüşümüdür. Aynı şekilde Kartalkaya’daki otelin yıllardır denetimden geçmesine rağmen bu denetimlerin sonuçsuz kalmış olması, yerel idareler ile turizm yatırımcıları arasındaki güç ilişkilerini ve devletin “piyasa dostu” regülasyon eğilimlerini gözler önüne serer.

İki vaka arasındaki benzerlikler üç temel başlık altında toplanabilir. Birincisi, sorumluluk zincirinin parçalanmasıdır. Taşeronlaşma (Marmara Park) ve çoklu işletme/izin ilişkileri (Kartalkaya) sorumluluğun alt aktörlere kaymasına neden olmuş, yargısal süreçlerde sorumluluk çoğu zaman indirgenmiş ya da belirsizleştirilmiştir. İkincisi, denetim ve düzenleme kapasitesinin zayıflığıdır. Her iki olayda da devlet, düzenlemeleri hazırlayan ancak uygulamada yeterli izleme ve yaptırım gerçekleştiremeyen bir aktör olarak görünmektedir. Üçüncüsü ise, özel sektör ile devletin iç içe olmasıdır. Hem AVM inşaatında hem de turizm tesisinde piyasa mantığı, maliyet kısıtları ve hız baskısı güvenlik standartlarının önüne geçmiş; devlet bu süreçte çoğu zaman “geri çekilmiş” veya “seyirci” konumuna itilmiştir.

Bu karşılaştırmalı analiz göstermektedir ki, Türkiye’de yaşanan büyük ölçekli yangın felaketleri, yalnızca belirli bir tesis veya sektörün güvenlik sorunlarını değil, devletin güvenlik üretme kapasitesinin neoliberal dönüşümle birlikte nasıl aşındığını ortaya koymaktadır. Bu aşınma, toplumsal maliyetlerin, sistematik olarak alt sınıflara aktarılmasıyla birleştiğinde, “toplumun en yoksul üyelerinin, en zenginlerden bazılarının hatalarının bedelini ödediği” bir düzeni (Blyth, 2013) kalıcılaştırmaktadır. Devletin yasal olarak sahip olduğu yetkiler ile fiilen kullanabildiği kapasite arasındaki makas açıldıkça, felaketler sadece teknik arızalar değil, yapısal sonuçlar haline gelmektedir. Bu nedenle, Marmara Park ve Kartalkaya yangınlarını anlamak için devletin “nerede olduğu” kadar “nerede olmadığı” da önemlidir.

Sonuç olarak bu çalışma, iki yangın vakasını birlikte düşünerek, Türkiye’de devlet-özel sektör ilişkilerinin güvenlik alanında nasıl sonuçlar ürettiğini göstermektedir. Felaketler, devletin makro düzeydeki otoritesine rağmen mikro düzeydeki uygulama alanlarında yaşanan zayıflıkları görünür kılmaktadır. Bu bağlamda, Marmara Park ve Kartalkaya yangınları, devletin sınırlarının, kapasitesinin ve sorumluluk mekanizmalarının yeniden değerlendirilmesi için kritik analitik fırsatlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sentor devlet, stratejik ilişki model, neoliberalizm.

Kaynakça

- Blyth, M. (2013). *Austerity: The history of a dangerous idea*. Oxford University Press.
- Jessop, B. (2002). *The future of the capitalist state*. Polity Press.
- Poulantzas, N. (2000). *State, power, socialism* (New ed.). Verso. (Original work published 1978)
- Wacquant, L. (2009). *Punishing the poor: The neoliberal government of social insecurity*. Duke University Press.
- Wacquant, L. (2012). Three steps to a historical anthropology of actually existing neoliberalism. *Social Anthropology/Anthropologie Sociale*, 20(1), 66–79.

Bildiri Sahibi Yazarlar

Ahmet Salih İKİZ
Akif Argun AKDOĞAN
Ali Berçem AŞICI
Ali Cenap YOLOĞLU
Ali EKMEKÇİ
Ali Murat ÖZDEMİR
Ali Rıza KAZAK
Ali SOMEL
Aliberk AKBULUT
Altuğ YALÇINTAŞ
Arzu BALAN
Arzu ULUSOY SHIPSTONE
Aşkın İnci Sökmen ALACA
Aydın Furkan KAYNAK
Aygün KARLI
Ayhan Melih TEZCAN
Ayşe CEBECİ
Ayşe Çolpan KAVUNCU YALDIZ
Ayşegül ARSLAN
Ayşegül METE
Barış MUTLUAY
Barış ÖVGÜN
Begüm YILDIRIM
Can ULUSOY
Cemre ŞAHİN
Cengiz EKİZ
Ceren Gamze YAŞAR
Cihan KAYMAZ
Çetin YOLDAŞ
Duygu HATİPOĞLU AYDIN
Evrin DURMAZ
Duygu ÖZTÜRK KIRIŞIK

Emine Feyza TİRYAKİOĞLU
Emre Baran PAK
Emre DİDİN
Erdem Arda AKAY
Erdem SEÇİLMİŞ
Evren Ahmet DEMİR
Ezgi ŞAHİN
Fatih DEMİR
Galip YALMAN
Gencer Karabekir KARAGENÇ
Gökhan ZENGİN
Gökmen KANTAR
Göksu UĞURLU
Gülçin Özge TAN
Gülfem AKYILDIZ
Gün ÜNAL
Halil Yasin TAMER
Hasan Sayim VURAL
Hatice Duygu BANKOĞLU
Havva Ezgi DOĞRU ZIRIĞ
İbrahim GÜNDOĞDU
İlker TEPE
İpek ÖZKAL SAYAN
Kaan AKMAN
Kadir Özhan
DEĞİRMENCİOĞLU
Kağan SARIKAYA
Kazım ATEŞ
Koray KARASU
Koşun Özgür ÖZBEY
Kubilay TUĞLU
Kutlu KAYIRAN

BİLDİRİ SAHİBİ YAZARLAR

Kübra ÖZTÜRK
Levent ODABAŞI
Lutfi YALÇIN
Mahmut GÜLER
Mehmet DURGUT
Mehmet KÖKER
Mehmet Metin UZUN
Mehmet YAVUZ
Merve Yiğit KENDİRCİ
Meryem TEMİZ
Metin BULUT
Muhammed Enes AYGÜN
Mustafa ALTUNOK
Mustafa Mert ŞENAY
Müge ALAÇAM BÖCEK
Müge ALGAN
Nahide Işıl ÇETİNKAYA
İSTİKBAL
Nalan DEMİRAL
Nazile İrem YEŞİLYURT
Nilda ÇİÇEKLİ
Nuray ŞAHİN
Nuşen Pelin DALGIÇ ATABAŞ
Olçay HAYTA
Ozan SİSO
Ömer AK
Ömer Batuhan BEŞİRLİ
Ömer Faruk ÇINGİR
Ömer SALHA

Özlem NALÇAKAN
Özlem ÜSTÜN
Rabia TEPEKAYA
Rana KÖZ
Rukiye KESLER
Salih AKKANAT
Samet SAKAL
Savaş Zafer ŞAHİN
Sefa MERTEK
Serat KÜÇÜKTERZİ
Serpil GÜLCAN
Sevda Nur ÇEVİK TEKELİOĞLU
Sezai ÖZÇELİK
Sıla SABANCILAR EREN
Suzan Ezgi KÖSALİ
Tayfun YILDIRIM
Tolga BİLENER
Tuğba GÜNEŞ
Tuğçe URALER
Ufuk GÜRBÜZDAL
Ufuk POYRAZ
Veli Can ÇINAR
Veysel DİNLER
Yakup Atamer AYKAÇ
Yeliz ŞANLI ATAY
Yunus AYDOĞDU
Zeynep ARSLAN TAÇ
Zurak Mert PARLIYAN
Zübeyde ERDOĞAN ÇELİKKİN

Bilimsel Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Birgül Ayman Güler, *Bölüm Başkanı*

Prof. Dr. Tayfun Çınar, *Kent Çevre ve Yerel Yönetim Politikaları AD Başkanı*

Prof. Dr. Can Umut Çiner, *Yönetim Bilimleri AD Başkanı*

Prof. Dr. Onur Karahanoğulları, *Hukuk Bilimleri AD Başkanı ve Bölüm Başkan Yrd.*

Prof. Dr. Filiz Kartal, *Siyasal ve Sosyal Bilimler AD Başkanı*

Dr. Barış Teksoy, *Bölüm Başkan Yrd.*

Prof. Dr. Taşansu Türker, *Karşılaştırmalı Siyaset AD Başkanı*

Düzenleme Kurulu

Filiz Kartal, *Başkan*

Orhan Gafarlı

İrem Gürel

Özlem Nalçakan

Burcu Olgun

Erdal Şahin

Gökhan Yağcı

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Argun Akdoğan, *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi*

Doç. Dr. Kazım Ateş, *Ankara Üniversitesi*

Prof. Dr. Devrim Aydın, *Ankara Üniversitesi*

Doç. Dr. İlker Aytürk, *Bilkent Üniversitesi*

Prof. Dr. Serdal Bahçe, *Ankara Üniversitesi*

Prof. Dr. Fahri Bakırcı, *TOBB Üniversitesi*

Prof. Dr. Nazlı Yücel Batmaz, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi*

Prof. Dr. Mustafa Kemal Bayırbağ, *ODTÜ*

Doç. Dr. Tolga Bölükbaşı, *Bilkent Üniversitesi*

Prof. Dr. Aykut Çelebi, *Ankara Üniversitesi*

Prof. Dr. Menderes Çınar, *Başkent Üniversitesi*

Prof. Dr. Tayfun Çınar, *Ankara Üniversitesi*

Prof. Dr. Nazan Çiçek, *Ankara Üniversitesi*

Prof. Dr. Can Umut Çiner, *Ankara Üniversitesi*

Prof. Dr. Esra Gül Dardağan Kibar, *Atılım Üniversitesi*

Doç. Dr. Dinçer Demirkent, *Ankara Üniversitesi*

Prof. Dr. Erdem Denk, *Ankara Üniversitesi*

Prof. Dr. Esra Dik, *Mersin Üniversitesi*

Prof. Dr. Kadir Doğan, *Ankara Üniversitesi*

Prof. Dr. Merthan Dünder, *Ankara Üniversitesi*

Prof. Dr. Birgül Ayman Güler, *Ankara Üniversitesi*

Prof. Dr. Mahmut Güler, *Trakya Üniversitesi*

Prof. Dr. Şenay Gökbayrak, *Ankara Üniversitesi*

Prof. Dr. Onur Karahanoğulları, *Ankara Üniversitesi*

Prof. Dr. Hasan Ali Karasar, *Kapadokya Üniversitesi*

Prof. Dr. Koray Karasu, *Ankara Üniversitesi*

Prof. Dr. Filiz Kartal, *Ankara Üniversitesi*

Prof. Dr. Ruşen Keleş, *Kapadokya Üniversitesi*

Prof. Dr. Nuray Ertürk Keskin, *19 Mayıs Üniversitesi*

Prof. Dr. Ahmet Kılıçoğlu, *Atılım Üniversitesi*

Prof. Dr. Gürhan Kirilen, *Ankara Üniversitesi*

Prof. Dr. Arif B. Kocaman, *Ankara Üniversitesi (Emekli)*

Prof. Dr. Ayşegül Mengi, *Ankara Üniversitesi*

Prof. Dr. Yelda Ogun, *Başkent Üniversitesi*

“DEVLETİN DÖNÜŞÜ”

- Prof. Dr. İlber Ortaylı, *Galatasaray Üniversitesi*
Prof. Dr. Süleyman Seyfi Öğün, *İstanbul Ticaret Üniversitesi*
Prof. Dr. Emre Öktem, *Galatasaray Üniversitesi*
Prof. Dr. Uğur Ömürgönülşen, *Hacettepe Üniversitesi*
Prof. Dr. Barış Övgün, *Ankara Üniversitesi*
Prof. Dr. Ali Murat Özdemir, *Hacettepe Üniversitesi*
Doç. Dr. Can Giray Özgül, *Ankara Üniversitesi*
Prof. Dr. Aylin Özman, *TED Üniversitesi*
Prof. Dr. Gülsüm Polat, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi*
Prof. Dr. Uğur Sadioğlu, *Hacettepe Üniversitesi*
Doç. Dr. Ezgi Sarıtaş, *Ankara Üniversitesi*
Prof. Dr. İpek Özkal Sayan, *Ankara Üniversitesi*
Prof. Dr. Seriyeye Sezen, *Ankara Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Barış Teksoy, *Ankara Üniversitesi*
Prof. Dr. Erel Tellal, *Ankara Üniversitesi*
Prof. Dr. Taşansu Türker, *Ankara Üniversitesi*
Prof. Dr. Yılmaz Üstüner, *ODTÜ*
Doç. Dr. Ruhtan Yalçın, *Hacettepe Üniversitesi*
Doç. Dr. Galip Yalman, *ODTÜ (Emekli)*
Prof. Dr. Mehmet Yetiş, *Ankara Üniversitesi*
Prof. Dr. Gaye Burcu Yıldız, *Ankara Üniversitesi*
Prof. Dr. Filiz Zabcı, *Ankara Üniversitesi*
Doç. Dr. Ozan Zengin, *Ankara Üniversitesi*